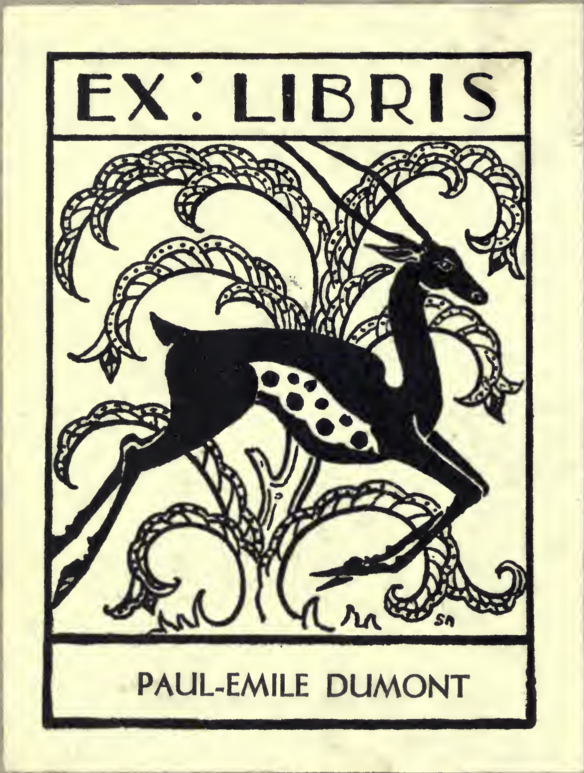

EX : LIBRIS
SA
PAUL-EMILE DUMONT

THE

BAUDHĀYANA ŚRAUTA SŪTRA

BELONGING TO THE

TAITTIRĪYA SAṂHITĀ

EDITED BY

DR. W. CALAND.

VOLUME I.

1-2

CALCUTTA:

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,

AND PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1904.

V

TO

MR. AUG. BARTH

THE GREAT SANSKRITIST OF FRANCE

THIS EDITION IS INSCRIBED

AS A TOKEN

OF RESPECT AND GRATITUDE

BY THE EDITOR.

INDEX.

Preface	Page	VII.	
Darśapūrṇamāsau	Praśna	I.	
Agnyādheyam	„	II.	
upavyāharaṇam	„	„ 1	adhy. 1.
devayajanayācanam	„	„ 2	adhy. 1.
ṛtvijāṃ varaṇam	„	„ 3, 4	adhy. 2.
vinidhayaḥ	„	„ 5	adhy. 2.
agnyādheyakarmāntam ...	„	„ 6, 7	adhy. 3.
upavasathagavī	„	„ 8-11	adhy. 4.
agnyādheyam	„	„ 12-20	adhy. 5, 6.
anvārambhaṇīyeṣṭiḥ	„	„ 21	adhy. 5, 6.
Daśādhyāyikaḥ	„	III.	
punarādheyam	„	„ 1-3	(adhy. 1).
agnihotram	„	„ 4-7	(„ 2).
agnyupasthānam	„	„ 8-9	(„ 3).
piṇḍapitṛyajñaḥ	„	„ 10-11	(„ 4).
āgrayaṇam	„	„ 12	(„ 5).
agnibhyaḥ pravāsaḥ	„	„ 13-14	(„ 6).
yājamānam	„	„ 15-22	(„ 7, 8).
brahmatvam	„	„ 23-26	(„ 9).
hautram	„	„ 27-31	(„ 10).
Paśubandhaḥ	„	IV.	
Cāturmāsyāni	„	V.	
vaiśvadevahavīṃṣi	„	„ 1-4	(adhy. 1).
varuṇapraghāsahaviṃṣi ...	„	„ 5-9	(„ 2).
sākamedhahavīṃṣi	„	„ 10	(„ 3).
mahāpitṛyajñaḥ	„	„ 11-15	(„ 4).
traiyambakahomaḥ ...	„	„ 16-17	(„ 5).
śunāsīrīyahavīṃṣi	„	„ 18	(„ 6).
Agniṣṭomaḥ	„	VI, VII, VIII.	
prātaḥsavanam	„	VI, VII.	
mādhyandinaṃ savanam ...	„	VIII. 1-8	(adhy. 1, 2).
tṛtīyasavanam...	„	VIII. 9-15	(„ 3, 4).
yajñapucchaḥ	„	VIII. 15-22	(„ 5, 6).
Pravargyaḥ	„	IX. 1-16	(„ 1-4).
pravargyaprāyaścittāni ...	„	„ 16-18	(„ 5).
avāntaradīkṣā...	„	„ 19-20	(„ 6).

PREFACE.

For this editio princeps of the Baudhāyana S'rauta Sūtra the following MSS. have been used :

1. **B.** A modern copy in Devanāgarī writing made in 1868 by Vyaṅkājī Nārāyaṇa, containing, in eight parts, an almost complete text of our Sūtra. Copied for the Government of Bombay and registered as Class I. B. 5 (Elphinstone College), cp. the list published by Georg Bühler in the Journal of the German Oriental Society, Vol. XLII, p. 552. The MS. is carefully written on blue paper, 13 lines on a page, and, if I am not mistaken, in some places corrected and completed by the hand of Bühler. The text is on the whole correct, especially in the first nine praśnas. The later praśnas are also very carefully written, but copied from an original that must have been corrupted. The original of the later praśnas is probably a Grantha MS., as is shown by the nature of the clerical errors. The contents of this MS. are not those that have been given by Bühler in the Journal of the German Or. Soc., but:

(*a*) On 76 leaves the darśapūrṇamāsa, ādhāna, the daśādhyāyika, paśubandha, cāturmāsya and pravargya, together 2,500 granthas.

(*b*) On 112 leaves the agniṣṭoma, cayana, vājapeya, rājasūya and iṣṭikalpa, together 4,000 granthas.[1]

(*c*) On 22 leaves the aupānuvākya, 800 granthas.

(*d*) On 16 leaves the aśvamedha, 500 granthas.

(*e*) The uttarā tatiḥ, on 61 leaves, together 3,000 granthas.

(*f*) On 22 leaves the last two dvaidha praśnas, 675 granthas.

(*g*) The prāyaścittasūtra on 21 leaves, containing 700 granthas.

(*h*) On 15 leaves part of a bhāṣya (by Sāyaṇa ?) on the paśubandha ; 500 granthas.

From this analysis it will be seen that this MS. is of the greatest value for the construction of the text of our Sūtra, as it enables us, with the aid of the other MSS., to reconstruct nearly the whole Sūtra.

2. **Be.** A collection of texts belonging to the Government Sanskrit College, at Benares, No 115 (cp. Sūcīpattram, page 70). It consists of 18 parts, written by different hands on paper in Devanāgarī.

(*a*) darśapūrṇamāsa, on 26 leaves, S'ake 1677.

(*b*) upavyāharaṇādhāne punarādhānādi hautrāntaṃ ca: the second and third praśnas, on 30 leaves ; modern, well written.

---

1 The part containing the vājapeya, rājasūya and iṣṭikalpa is called in this MS. in margin : एकपाद्धन॰

(*c*) paśusūtra, on 16 leaves, by the same hand as (*a*), on the same kind of paper; S'ake 1673.

(*d*) cāturmāsya, on 17 leaves, by the same hand as (*a*) and (*c*) and on the same kind of paper; S'ake 1660.

(*e*) cayanasūtra, 22 leaves; S'ake 1803.

(*f*) vājapeya, on 9 leaves, well written, no year, corrected.

(*g*) rājasūya, on 12 leaves, written by the same hand and on the same kind of paper as (*f*).

(*h*) iṣṭikalpa, on 14 leaves, S'ake 1803; same hand and kind of paper as (*e*).

(*i*) aśvamedha, on 15 leaves, well written, apparently by the same hand as (*f*) and (*g*); corrected.

(*k*) dvādaśāha, on 16 leaves, corrected.

(*l*) mahāvrata, etc., called at the end: एकारत्नौष्ठवं on 17 leaves; the numbers of the khaṇḍas are corrected so as to continue the numbering of (*k*); apparently written, together with (*k*), by the same hand that wrote (*f*), (*g*), and (*i*); partly corrected.

(*m*) kāṭhakasūtra, on 8 leaves; same handwriting and paper as (*e*) and (*h*).

(*n*) uttarā tatiḥ, on 41 leaves, well written, but containing a very corrupted tradition, just as B; happily the greater part of this MS. has been carefully corrected. The khaṇḍa-numbers have been partly effaced.

(*o*) dvaidhasūtra, on 63 leaves, śamaṃtaṃ (sic) 1825. Rather badly written.

(*p*) first karmānta praśna, on 23 leaves, presents several lacunæ.

(*q*) second and third karmānta praśnas, on 38 leaves; the second praśna has been carefully corrected; the third is very corrupted and full of lacunæ.

(*r*) śulbasūtra, on 17 leaves.

(*s*) pravarasūtra, on 7 leaves, written by the same hand as (*e*).

This valuable collection will be seen to contain a nearly complete Baudhāyana Sūtra. Missing are the soma-, pravargya-, aupānuvakya-, and prāyaścitta praśnas. On every part the number of the praśna (here called adhyāya) is written; sometimes the number found in the original handwriting is corrected. This (secondary) numbering of Benares 115 agrees wholly with the numbering of the praśnas in B.

3. **H,** belonging to the Court and State Library at Munich, registered as: MS. Sanskrit Cod. 107 (No. 163 of the "Verzeichniss"). This MS. contains in Devanāgarī writing: darśapūrṇamāsa, ādhāna, the daśādhyāyika, paśubandha, cāturmāsya, agniṣṭoma, pravargya, cayana, vājapeya, the atirātra aptoryāma and ekādaśinī chapters, the kāṭhakasūtra, the sautrāmaṇī, the first two dvaidha praśnas, the karmāntasūtra, prāyaścitta, śulbasūtra, and finally the dharmasūtra. Some parts of this MS. are very badly written.

4 **J.** A copy of the MS. belonging to the Mahārāja of Jammu

and Kashmīr, mentioned by M. A. Stein in his Catalogue of Sanskrit MSS. of His Highness the Mahārāja of Jammu and Kashmīr. The original MS. is written in Devanāgarī, has 135 leaves, 11 lines per leaf, the line 37 akṣaras; leaves 57-68 (the paśubandha) are wanting. This MS. contains the darśapūrṇamāsa, ādhāna, the daśādhyāyika, cāturmāsya, agniṣṭoma, and pravargya. Professor Hillebrandt of Breslau, for whom this copy was made, allowed me with the greatest generosity the use of this MS. At the end of the copy we find the following notice:—

संवत् १९५२ श्रीशाके १८१७ ईशासंवत् १८९६ माघशुधिदशम्यां ज्यन्वरीमासस्य पञ्चविंशे दिने श्रीमच्छ्रीडाक्तर् ष्टौरिल् स्तैन साहिबाचार्याज्ञया तदाश्रितकाश्मीरिक-पण्डितसहजभट्टेन जम्बूपुरीयरघुनाथमन्दिरस्य पुस्तकालयांतर्वर्तिपुस्तकात्सप्तद्विचन्द्रपञ्च ५१२७ संख्यायुक्तादवतारितं बौद्धायनसूत्रपुस्तकमिदं शोधितं च मूलपुस्तकसादृश्येन यथाशक्तीत्यलम् ॥

In the handwriting of Stein follow these lines: "Jammu MS. No. 5127 abgeschrieben in Srinagar von Paṇḍits Sahajabhaṭṭa und Nārāyaṇabhaṭṭa, zum zweiten Male collationirt von Paṇḍit Govind Kaul zu Lahore, 6-19 Febr. 1896. Das Original ist dem Papier und der Schrift nach zu urtheilen, etwa 150-200 Jahre alt. Schwer lesbare Stellen sind in der Abschrift durch eine Klammer bezeichnet. Abgesandt an Prof. Dr. A. Hillebrandt Breslau am 19. Februar 1896. (M. A. STEIN).

Although the MS. has been "corrected," the secunda manus proved to have no value and the prima manus to give generally the better reading.

5. **T.** A copy, in Grantha writing, apparently of the Tanjore MS., described by Burnell in his Classified Index of the Sanskrit MSS. in the Palace of Tanjore, page 18, No. 9147, leaves 180, written before 1700. For the use of this copy, too, I am greatly indebted to Professor Hillebrandt, for whom it was procured by Dr. Hultzsch. This MS. contains: darśapūrṇamāsa, ādhāna, the daśādhyāyika, paśubandha, cāturmāsya, pravargya *with* avāntaradīkṣā and the agniṣṭoma. On the whole, the text is preserved tolerably well in this MS., but the numbering of the khaṇḍas is wholly unreliable

6. **F.** The Fleet MS., belonging to the India Office Library, described by Eggeling in his Catalogue under No. 3186; the copy is modern and the tradition preserved in it is the least good of all the Baudhāyana MSS., known to me.

7. **I.O.** The pravargyapraśna only, given by No. 3009, l. of the MSS. Collection of the India Office, cp. Eggeling, Catalogue, Part I, 49.

8. **P.** The Paris MS. D 190. To Mr. Aug. Barth I am indebted for the following description of this MS.: "76 feuillets, 10 lignes par feuillet; de 28 à 40 akṣaras à la ligne; écriture assez régulière d'aspect, mais peu soignée pourtant, et assez difficile à lire parceque les caractères sont menus et tracés avec un gros calame; I et

ā, par exemple, sont rarement distingués et **pa** et **ya** ne le sont pas d'avantage; l'anusvāra se confond parfois avec l'**e**.—Des corrections faites, les unes dans la ligne, en surcharge, les autres à la marge, avec un crochet de renvoi, paraissent provenir en partie du scribe, mais sont dues le plus souvent à une autre main. Celle-ci, ou une troisième, a ajouté un grand nombre d'additions à la marge, en une écriture cursive et baclée, très difficile à déchiffrer. —Les mantras sont presque toujours accentués à l'encre rouge. —Le texte est écrit, d'un bout à l'autre, sans alinéa, ni distinction en sūtras, mais avec distinction de paragraphes plus longs, qui sont chiffrés. Ces séries de paragraphes chiffrés sont au nombre de quatre; mais à la fin de la première seulement se trouve l'indication que la série correspond à un praśna.—Le 1e feuillet recto est en blanc, et porte le titre, d'une autre main que celle du scribe: **भौधायनीयमग्निष्टोमसूत्रमिदं**.—This MS. contains the Somasūtra, the first praśna divided into 32, the second into 20, the third into 8, the fourth into 14 khaṇḍas; the pravargya (without the avāntaradīkṣā) consists of 17 khaṇḍas and closes with **सहस्रमन्विष्टकं वा ।** To the greatest kindness of Mr. Aug. Barth I owe a collation of some doubtful or otherwise interesting passages.

9. **Be 11.** No. 11 of the collection of Sanskrit texts belonging to the Government Sanskrit College at Benares (see p. 73 of the Sūcīpattra), containing on 19 leaves the dvādaśāha, rājasūya, and vājapeya; dated Saṃ. 1877, Ś. 1742.

10. **Be 4.** No 4 of the same collection; 10 leaves; containing the iṣṭikalpa, written by the same scribe who wrote Nos. 9 and 11; on the last leaf the sahasrabhojanavidhi is added in the same writing.

11. **Be 7.** No 7 of the same collection (see Sūcīpattra, p. 71), gives on 34 leaves the uttarā tatiḥ, *viz.*, the same portion of our Sūtra as given by Be 1 *and* n. Well written, but preserving a very corrupted tradition.

12. **T.** A copy from No 3796 belonging to the collection of Sanskrit MSS. at the Palace of Tanjore, containing the rājasūya only.

13. **T.** A copy from No. 3798 belonging to the same collection containing the dvādaśāha.

14. **T.** A copy from No. 359 belonging to the same collection, containing the pravarakhaṇḍa. These three copies have been procured for me by Dr. Hultzsch.

15. **Brl.** No. xciii. of the Burnell collection preserved at the India Office in London. The pravarakhaṇḍa; cp. p. 35 of the Catalogue of a collection of Sanskrit MSS. by A. C. Burnell.

Other materials that have been used for the construction of parts of our text are:—

Bh. The vivaraṇa of Bhavasvāmin.

Keś. The prayogasāra of Keśavasvāmin.

Sāy. The commentary of Sāyaṇa on the darśapūrṇamāsa.

Somapray. The Baudhāyanasomaprayoga by Rudradatta. (I.O. 1262. 3. A).

Mādh. The 119 notations from Baudhāyana in Mādhava's commentary on the Taittirīya Saṃhitā.

Mantramālā. The collection of Mantras used at the agniṣṭoma, I. O No. 3009 (agniṣṭomamantramālā).

Śrautapadārtha. The śrautapadārthanirvacana by Nāgeśvara-Shāstrī Somaṇa, printed at Benares Saṃvat 1944.

Although the number of complete MSS. used for this edition is rather small, this circumstance is counterbalanced to a certain degree by the fact, that all the MSS., which contain the text of this first volume, are wholly independent of each other. The independence of the various textual traditions contained in them shows itself particularly in the numbering of the khaṇḍas and even partly of the praśnas, which in none of the MSS. is the same throughout. This fact increases not a little the difficulty of giving the right numbering. The division in adhyāyas, on the contrary, may be given with absolute security, at the hand of the Bhavasvāmin Vivaraṇa. The discrepancy of the khaṇḍa numbering might perhaps be explained from the fact that this division is obviously of later times. Bhavasvāmin knows no division in khaṇḍas; at least he does not mention it, just as Rudradatta in his commentary on Āpastamba does not reckon with kaṇḍikās, but only with paṭalas.

One of the greatest difficulties, if not the greatest of all, that presents itself to the Editor of the Baudhāyana Kalpasūtra, is the numbering and division of the praśnas. Even at the time of Bhavasvāmin there existed more than one system of counting and dividing the praśnas containing the agniṣṭoma ritual. Bhavasvāmin mentions a *threefold* numbering. *Firstly* he divides the agniṣṭoma portion into *five* praśnas, the first of which contains 10 adhyāyas (comprising the agniṣṭoma up to the prātaranuvāka and closing with the words राजानं गोपायन्ति); the second praśna comprises the prātaḥsavana (5 adhyāyas); the third comprises the mādhyandina savana (2 adhyāyas); the fourth comprises the tṛtīya savana (also 2 adhy.); the fifth comprises the yajñapuccha (also 2 adhyāyas). This number of five somapraśnas is also found in the Haug MS. *Secondly*, Bhavasvāmin knows a continuous numbering, according to which the whole agniṣṭoma consists of 21 adhyāyas. This system of numbering is also met with in the Haug MS., which gives no division in adhyāyas, but only in khaṇḍas, the numbers of the khaṇḍas being omitted towards the end. The *third* system of division known to Bhavasvāmin comprises two parts: (1) the first praśna containing 10 adhyāyas; and (2) a praśna containing 11 adhyāyas.

Now, as all the MSS. give different divisions, most of them not giving even any praśna numbers, I had to choose that division which seemed to be most in accordance with the rest of the work. The difficulties mentioned above become still more complicated by the question, where the pravargya is to be put in. Bhavasvāmin treats of it *before* the agniṣṭoma and the Bombay and Tanjore MSS. place it before; other MSS. (J, F, P, and the Benares MS. No. 63, mentioned Sūcipattra, page 70) give it *after* the agniṣṭoma. As the analogy of the other Sūtras and the contents of the pravargya section itself seem to point to placing this praśna *after* the soma praśnas, I have not followed in this respect the Vivaraṇa and the Bombay and Tanjore MSS. Another consideration seems to stand for this arrangement; there is more chance that the tradition of the pravargya section became mutilated, when it was put at the *close* of the agniṣṭoma as it is actually found in most of our MSS., than when it was handed down at the beginning. As the cayana seems to be the 10th praśna, the vājapeya being the 11th (this mumber is given to the vājapeya in the Haug MS.), there is room left for only four praśnas between the cāturmāsya and the cayana praśnas Now, if the pravargya section is to be taken as one of these, then the soma proper cannot have contained more than *three* praśnas. The division adopted by me agrees, as to the 2nd and 3rd soma praśna, with the order given by F and by Keśavasvâmin in his prayogasāra, although in his numbering (according to the MS. of the India Office Library, at least) there are slight inaccuracies. A short note, communicated to me by Mr. A. Venis, found at the end of the agniṣṭoma MS. of the Benares Sanskrit College, gives as numbers of the praśnas (here called adhyāyas) of the agniṣṭoma portion, including the pravargya at the end, the numbers 6, 7, 8, 9, thus agreeing with the arrangement accepted by me. The separate pravargya MS. No. 50 of the same collection bears also the number 9.

The collection of various readings in this edition does not aim at being complete. Wherever the comparison of the Vivaraṇa and the evidence of corresponding passages make the reading evident, I omitted to give the varietas lectionum. The anunāsikā I put only before sibilants and before **v** and **h**, although the MSS. do not all agree in this respect. In accordance with the common use in the MSS., I omitted the visarga before the combination of sibilant with tenuis, although the MSS. are always consistent in this. The repetition of the words finishing an adhyāya and the anticipation of the words of the following khaṇḍa at the close of a khaṇḍa have not been taken into account, as these repetitions are only met with sporadically.

As the text of the Baudhāyana Sūtra has been handed down in sandhi form, without any trace of division into sūtras, I have not divided what the ancient Brāhmans had united, and not followed the example of other editors of ritualistic texts. I only separated

the sentences, by placing a little stroke above the line, without being sure, however, to have given always the right interpunction.

The *first* volume of this edition of Baudhāyana is intended to comprise :—

1. The darśapūrṇamāsa.
2. The ādhāna.
3. The daśādhyāyika praśna.
4. The paśubandha.
5. The cāturmāsyas.
6. The agniṣṭoma, with pravargya and avāntaradīkṣā.

The *second* volume will, if the materials prove sufficient, contain the later praśnas from the cayana on, including the aśvamedha. The materials for the cayana, vājapeya, and rājasūya are sufficient.

A *third* volume would contain the so-called uttarā tatiḥ, perhaps the most interesting part of the whole Sūtra. I hope to be able to obtain enough MSS. to publish this text.

A *fourth* volume would comprehend the dvaidha, karmānta, and prāyaścitta praśnas.

In course of time I hope also to be able to publish the gṛhyasūtra, for which I have collected already sufficient materials. Of the pravara khaṇḍa four copies are in my possession. The very useful and instructing Vivaraṇa of Bhavasvāmin I also hope to edit, at the advice of Professor Hillebrandt of Breslau not, as I at first intended, in extracts, but the whole of it, as far as it is extant or accessible.

Whether the promises here given will be fulfilled, depends chiefly on the materials I can have access to. Therefore, if there are European or Indian Scholars and Paṇḍits, who might know of more MSS. containing text and commentary than those used by me, they will lay not only me, but also science under deep obligation by communicating to me what they know of them.

Finally, I have to express my thanks to the Trustees of the Libraries of the India Office and at Munich, who lent or caused Manuscripts to be lent to me, to Dr. Hultzsch, Government Epigraphist at Bangalore, who kindly provided me with copies of some parts of the work, to Mr. Albin Venis, Principal of the Government Sanskrit College at Benares, who kindly permitted me the use of the most valuable Benares MSS., to Mr. Aug. Barth, who collated the MS. P, and above all to Professor Hillebrandt, who in the most generous way permitted me the use of the copies originally procured for him by Dr. Hultzsch and Dr. Stein.

UTRECHT (HOLLAND),
BUYS BALLOTSTR. 17; *September*, 1903.

CORRIGENDA.

p.	1	l.	14	r.	यज्ञौरिति	
p.	27	l.	2	r.	द्वितीयमवदा॰	
p.	101	n.	8	r.	ait Br.	
p.	112	l.	19	r.	प्रोक्ष्यो॰	
p.	126	l.	18	r.	बर्हिषप॰	
p.	130	n.	१	r.	प्रच	i s.o. प्रचं

बौधायनश्रौतसूत्रम् ।

आमावास्येन वा पौर्णमासेन वा हविषा यक्ष्यमाणो भवति । स पुरस्तादेव हविरातञ्चनमुपकल्पयत । एकाहेन वा द्व्यहेन वा यथर्त्वेव वै ब्राह्मणं भवति दध्नातनक्ति सेन्द्रत्वायाग्निहोत्रोच्छेषणमभ्यातनक्ति यज्ञस्य संतत्या इति । चन्द्रमसं वानिर्ज्ञाय संपूर्णं वा विज्ञायाग्नीनन्वादधाति । त्रीणि काष्ठानि गार्हपत्ये ऽभ्यादधाति त्रीण्यन्वाहार्यपचने त्रीण्याहवनीये । परिसमूहन्त्युपवसथस्य रूपं कुर्वन्त्यथास्य व्रतोपेतस्य पर्णशाखामाच्छैति[1] प्राङ्वोदङ्वा वाचंयमो यत्र वा वेत्स्यन्मन्यते । सा या प्राची वोदीची वा बहुपर्णा बहुशाखाप्रतिशुष्काग्रा भवति तामाच्छिनत्तीषे त्वोर्जे त्वेति । तया वत्सानपाकरोति वायव स्थोपायव स्थेत्यथैषां मातॄः प्रेरयति देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मण आप्यायध्वमघ्निया देवभागमूर्जस्वतीः पयस्वतीः प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा मा व स्तेन ईशत माघशंसो रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्त्विति । ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीरिति

१ Thus Keś. Sāy. Darśapūrṇ. prayoga by Veṅkateśvara (MS. Tübingen M.A. 1. 317) and Prayoga Burnell No. 52 (Grantha MS.); comp. आच्छायने of the Dvaidha Sūtra and Bh.; आकारः प्रमादपाठ इति केचित्. Most MSS. read आच्छेति or आच्छेत्ति ; आच्छति B.

यजमानमीक्षते । ऽथैताꣳ शाखामग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य पूर्वया द्वारा प्रपाद्य जघनेन गार्हपत्यमग्निष्ठे ऽनस्युत्तरार्धे वाग्न्यगार[1]-स्योद्गूहति यजमानस्य पशून्पाहीति नु यदि संनयति । यद्यु वै न संनयति बर्हिः प्रतिपद्येव भवति । ॥ १ ॥ प्रथमः ॥

अथ जघनेन गार्हपत्यं तिष्ठन्नसिदं वाश्वपर्शुं[2] वादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्या-माददे इत्यादायाभिमन्त्रयते यज्ञस्य घोषदसीति । गार्हपत्ये प्रतितपति प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इति त्रिर[3]था-हवनीयमभिप्रैति प्रेयमगाद्धिषणा बर्हिरच्छ मनुना कृता स्वधया वितष्टा त आवहन्ति कवयः पुरस्ताद्देवेभ्यो जुष्ट-मितीह बर्हिरासद इति वेदिं प्रत्यवेक्षते । ऽथ तां दिशमेति यत्र बर्हिर्वेत्स्यन्मन्यते । दर्भस्तम्बं परिगृह्णाति यावन्तमलं प्रस्तराय मन्यते देवानां परिषूतमसीत्यथैनमूर्ध्वमुन्मार्ष्टि वर्ष-वृद्धमसीत्यथासिदेनोपयच्छति देवबर्हिर्मा त्वान्वङ्मा तिर्यक् पर्व ते राध्यासमित्याच्छिनत्त्याच्छेत्ता ते मा रिषमित्याच्छेद-नान्यभिमृशति देवबर्हिः शतवल्शं विरोहेति । सहस्रवल्शा वि वयꣳ रुहेमेत्यात्मानं प्रत्यभिमृशते । सर्वश एवैनꣳ स्तम्बं लुनोति[4] । हृत्वा प्रस्तरं निदधाति पृथिव्याः संपृचः पाहीति ।

---

१ Thus HT Sāy. Keś.; वाग्न्यागार॰ the other MSS.

२ Thus H Sāy. (sec. m.), the other MSS. परशुं

३ त्रिः om. Be TF Sāy.; comp. III. 5.

४ Thus Be BTH; लुनाति JF.

तूष्णीमत ऊर्ध्वमयुजो मुष्टीँल्लुनोति[१] । त्रीन्वा पञ्च वा सप्त वा नव वैकादश वा यावतो वालं मन्यते । ऽथ त्रिरन्वाहितꣳ शुल्बं कृत्वापसलैरावेष्टयत्यदित्यै रास्नासीति । तदुदीचीनाग्रं निधाय[२] । तस्मिन्प्रस्तरमभिसंभरति सुसंभृता त्वा संभरामीति । संनह्यतीन्द्राण्यै संनहनमिति । ग्रन्थिं करोति पूषा ते ग्रन्थिं ग्रथ्नात्विति । स ते मास्थादिति पश्चात्प्राञ्चमुपगूहत्यथैनदुद्यच्छत[३] इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छ इति । शीर्षन्नधिनिधत्ते बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हरामीत्यैत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्यैत्योत्तरेण गार्हपत्यमनधः सादयति देवंगमससीति । तदुपरीव निदधाति यत्र गुप्तं मन्यते । तूष्णीं परिभोजनीयानि लुनोति[१] । सकृदाच्छिन्नं पितृभ्य आच्छिनत्त्यथ तथैव त्रिरन्वाहितꣳ शुल्बं कृत्वैकविꣳशतिदारुमिध्मꣳ संनह्यति यत्कृष्णो रूपं कृत्वा प्राविशस्त्वं वनस्पतीन् । ततस्त्वामेकविꣳशतिधा संभरामि सुसंभृतेति । वेदं करोति वत्सज्ञुं पशुकामस्य मूतकार्यमन्नाद्यकामस्य त्रिवृतं तेजस्कामस्योर्ध्वाग्रꣳ स्वर्गकामस्य । वेदिं करोति प्रागुत्तरात्परिग्राहादथापराह्णे पिण्डपितृयज्ञेन चरति । ॥ २ ॥ द्वितीयः ॥

अथैतस्यै शाखायै पर्णानि प्रच्छिद्याग्रेण गार्हपत्यं निवर्त्यथैनामधस्तात्परिवास्य जघनेन गार्हपत्यं स्वविमदुपवेषाय निदधात्यथास्याः प्रादेशमात्रं प्रमाय दर्भनाडीः प्रवेष्ट्य तत्त्रि-

---

१ Thus Be BTH ; लुनाति JF. २ Thus Be BTH ; निदधाति JF.
३ Thus BH Sāy. ; अथैनमु॰ TFJ Be.

वृक्षशाखापवित्रं करोति त्रिवृत्पलाशे दर्भ इयान् प्रादेशसंमितः । यज्ञे पवित्रं पोतृतमं पयो हव्यं करोतु म इत्यथ सायꣳ हुते ऽग्निहोत्र उत्तरेण गार्हपत्यं तृणानि सꣳस्तीर्य तेषु चतुष्टयꣳ सꣳसादयति दोहनं पवित्रꣳ सांनाय्यतपन्यौ स्थाल्यावित्यथैनान्यद्भिः[१] प्रोक्षति शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इति त्रिरथ जघनेन गार्हपत्यमुपविश्योपवेषेणो-दीचो ऽङ्गारान्निरूहति मातरिश्वनो घर्मो ऽसीति । तेषु सांनाय्यतपनीमधिश्रयति द्यौरसि पृथिव्यसि विश्वधाया असि परमेण धाम्ना दृꣳहस्व मा ह्वारिति । तस्यां प्राचीनाग्रꣳ शाखापवित्रं निदधाति वसूनां पवित्रमसि शतधारं वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारमिति । तदन्वारभ्य वाचंयम आस्ते । ऽथ गा आयतीः प्रतीक्षत एता आचरन्ति मधुमद्दुहानाः प्रजा-वतीर्यशसो विश्वरूपाः । बह्वीर्भवन्तीरुपजायमाना इह व इन्द्रो रमयतु गाव इति महेन्द्र इति वा यदि महेन्द्रयाजी भवत्यथाहोपसृष्टां मे प्रब्रूतादित्युपसृष्टां प्राङ्दोह्यमानामनु-मन्त्रयते हुत स्तोको हुतो द्रप्सो ऽग्नये बृहते नाकाय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्यथ पुरस्तात्प्रत्यगानयन्तं पृच्छति कामधुक्ष इत्यमूमितीतरः प्रत्याह । तामनुमन्त्रयते सा विश्वा-युरिति । द्वितीयमानयन्तं पृच्छति कामधुक्ष इत्यमूमित्येवेतरः प्रत्याह । तामनुमन्त्रयते सा विश्वव्यचा इति । तृतीयमानयन्तं

---

१ Thus Be TJ Sāy. Mādh.; अथैनान् BFH.

पृच्छति कामधुक्ष इत्यमूमित्येवेतरः प्रत्याह ' तामनुमन्त्रयते सा विश्वकर्मेति ' तिसृषु दुग्धासु वाचं विसृजते बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हव्यमाप्यायतां पुनः । वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः पुनर्दोहाय कल्पतामिति महेन्द्रायेति वा यदि महेन्द्रयाजी भवति ' विसृष्टवागनन्वारभ्य तूष्णीमुत्तरा दोहयित्वा ' दोहने ऽप आनीय संक्षालनमानयति संपृच्यध्वमृतावरीरूर्मिणीर्मधुमत्तमा मन्द्रा धनस्य सातय इत्यथैनत्तप्तोद्गुद्वास्य शीतीकृत्वा[1] तिरः पवित्रं दध्नातनक्ति सोमेन त्वातनच्मीन्द्राय दधीति महेन्द्रायेति वा यदि महेन्द्रयाजी भवति ' यावता मूर्च्छयिष्यन्मन्यते तावदानयत्यग्निहोत्रोच्छेषणमभ्यातनक्ति यज्ञस्य संततिरसि यज्ञस्य त्वा संततिमनुसंतनोमीत्यथैनदुदन्वता कꣳसेन वा चमसेन वापिदधात्यदस्तमसि विष्णवे त्वा यज्ञायापिदधाम्यहम् । अद्भिररिक्तेन पात्रेण याः पूताः परिशेरत इति ' तदुपरीव निदधाति यत्र गुप्तं मन्यते विष्णो हव्यꣳ रक्षस्वेत्येतस्मिन्काले दर्भैः प्रातर्दोहाय वत्सानपाकरोति तूष्णीम् ' ॥ ३ ॥ तृतीयः ॥

अथ प्रातर्हुते ऽग्निहोत्रे हस्तौ संमृशते कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमिति ' नक्तं परिस्तीर्णा एवैते ऽग्नयो भवन्ति ' यद्यु वा अपरिस्तीर्णा भवन्त्याहवनीयमेवाग्रे पुरस्तात्परिस्तृणात्यथ दक्षिणतो ऽथ पश्चादथोत्तरत ' एवमेवान्वाहार्यपचनं परि-

---

१ Thus TJH; शीतिकृत्वा BF, शांतिकृत्वा Be.

स्तृणात्येवं गार्हपत्यमथाग्रेण गार्हपत्यं तृणानि सꣳस्तीर्य तेषु द्वन्द्वं न्यञ्चि यज्ञायुधानि सꣳसादयति। स्फ्यं च कपालानि चाग्निहोत्रहवणीं च शूर्पं च कृष्णाजिनं च शम्यां चोलूखलं च मुसलं च दृषदं चोपलां च जुहूं चोपभृतं च स्रुवं च ध्रुवां च प्राशित्रहरणं चेडापात्रं च मेक्षणं च पिष्टोद्वपनीं च प्रणीताप्रणयनं चाज्यस्थालीं च वेदं च दारुपात्रीं च योक्त्रं च वेदपरिवासनं च धृष्टिं चेध्मप्रव्रश्चनं चान्वाहार्यस्थालीं च मदन्तीं च यानि चान्यानि पात्राणि तान्येवमेव द्वन्द्वꣳ सꣳसाद्य। ब्रह्माणं दक्षिणत उपवेश्य। पृष्ठ्याꣳ स्तृणाति संततां गार्हपत्यादाहवनीयाद्यज्ञस्य संततिरसि यज्ञस्य त्वा संतत्यै स्तृणामि संतत्यै त्वा यज्ञस्य स्तृणामीत्यथ बर्हिषः पवित्रे कुरुते प्रादेशमात्रे समे अप्रतिच्छिन्नाग्रे अनखच्छिन्ने दर्भौ प्राणापानौ यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ संचरतां पवित्रे हव्यशोधने इत्यथैने अद्भिरनुमार्ष्टि पवित्रे स्थो वैष्णवी स्थो यज्ञिये स्थो वायुपूते स्थो विष्णोर्मनसा पूते स्थो यज्ञस्य पवने स्थ इत्यथोत्तरेण गार्हपत्यमुपविश्य कꣳसं वा चमसं वा प्रणीताप्रणयनं याचति। तस्मिꣳस्तिरः पवित्रमप आनयन्नाह ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामि यजमान वाचं यच्छेति। प्रसूतः समं प्राणैर्धारयमाणो ऽविषिञ्चन्नुत्तरेणाहवनीयं दर्भेषु सादयित्वा दर्भैः प्रच्छाद्य। [पवित्रमादाय][1] प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्यादत्ते दक्षिणेनाग्निहोत्रहवणीꣳ सव्येन शूर्पं वेषाय

१ om. Be BT Sāy.

त्वेति । गार्हपत्ये प्रतितपति प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इति त्रिरथ[1] जघनेन गार्हपत्यमग्निष्ठमनो भवति । तस्योत्तरां धुरमभिमृशति धूरसि धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं यो ऽस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वाम इत्यनो ऽभिमन्त्रयते त्वं देवानामसि सस्नितमं पप्रितमं जुष्टतमं वह्नितमं देवहूतममह्रुतमसि हविर्धानं दृꣳहस्व मा ह्वारिति । ॥ ४ ॥

अथ विष्णोः क्रमो ऽसीति दक्षिणमक्षपालिं क्रमित्वाभ्यारुह्य प्रउगे शूर्पं निदधाति[2] । शूर्पे स्रुचं स्रुचि पवित्रे । अथ पुरोडाशीयान्प्रेक्षते मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिꣳसिषमित्युरु वातायेति तृणं वा किꣳशारु वा निरस्यत्यथाप उपस्पृश्य दशहोतारं व्याख्याय हविर्निर्वप्स्यामीति यजमानमामन्त्र्य पवित्रवत्याग्निहोत्रहवण्या निर्वपति । यद्यु वै नानो भवति[3] जघनेन गार्हपत्यꣳ स्फ्यं निदधाति स्फ्योपरि प्राचीं पात्र्यां पुरोडाशीयानावपत्यथ पूर्वार्धं पात्र्या अभिमृशति धूरसि धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं यो ऽस्मान्धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वामस्त्वं देवानामसि सस्नितमं पप्रितमं जुष्टतमं वह्नितमं देवहूतममह्रुतमसि हविर्धानं दृꣳहस्व मा ह्वारित्यथ पुरोडाशीयान्प्रेक्षते मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिꣳसिषमित्युरु वातायेति तृणं वा किꣳशारु वा निरस्यत्यथाप उपस्पृश्य दशहोतारं व्याख्याय हविर्निर्वप्स्यामीति यजमानमामन्त्र्य पवित्रवत्याग्निहोत्रहवण्या

१ त्रिः om. Be T Sāy. २ निधाय JF. ३ भवत्यथ BH.

निर्वपत्यों निर्वपेति यजमानो ऽनुजानात्यथ निर्वपति । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टं निर्वपामीति त्रिरेतेन यजुषा । सकृत्तूष्णीमेतामेव प्रतिपदं कृत्वाग्नीषोमाभ्यामिति पौर्णमास्यामिन्द्राय वैमृधायेति चेन्द्राग्निभ्यामित्यमावास्यायामसंनयत इन्द्रायेति संनयतो महेन्द्रायेति वा यदि महेन्द्रयाजी भवत्यथ निरुप्तानभिमृशतीदं देवानामितीदमु नः सहेति ये ऽतिशिष्टा भवन्ति । [1]स्फात्यै त्वा नारात्या इत्यथाहवनीयमीक्षते सुवरभिविख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरित्यथ गृहानन्वीक्षते दृꣳहन्तां दुर्या द्यावापृथिव्योरित्यथैनानादायोपोत्तिष्ठत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्यथोत्तरेण गार्हपत्यमुपसादयत्यदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीति । गार्हपत्यमभिमन्त्रयते ऽग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेति । ॥ ५ ॥ चतुर्थः ॥

अथैतस्यामेव स्रुचि तिरः पवित्रमप आनीयोदीचीनाग्राभ्यां पवित्राभ्यां त्रिरुत्पुनाति देवो वः सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरिति पच्छो । ऽथैना उन्महयन्नुपोत्तिष्ठत्यापो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुवो ऽग्र इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिं धत्त युष्मानिन्द्रो ऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्यङ्गिरेवापः प्रोक्षति प्रोक्षिता स्थ प्रोक्षिता स्थेति त्रिरथ पुरोडाशीयान्प्रोक्षति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे

---

१ Be J insert before स्फात्यै the words: तानावपति, F तानावपत्येकीकरोति; BHT and Sāy. omit these words, comp. Sāyaṇa's remark: अस्य मन्त्रस्य विनियोगो ऽत्रानुक्तो ऽपि आवपनार्थे द्वैधोक्तकर्मणि ... गम्यते ।

ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्याममुष्मा अमुष्मा इति यथादेवतं त्रिरुत्तानानि पात्राणि कृत्वा प्रोक्षति शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इति त्रिरतिशिष्टाः प्रोक्षणीर्निधाय । कृष्णाजिनमवधूनोत्यूर्ध्वग्रीवमुदञ्चावृत्यावधूतꣳ रक्षो ऽवधूता अरातय इति त्रिरथैनत्पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणात्यदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्विति । तस्मिन्नुलूखलमध्यूहत्यधिषवणमसि वानस्पत्यं प्रति त्वादित्यास्त्वग्वेत्त्विति । तस्मिन् पुरोडाशीयानावपत्यग्नेस्तनूरसि वाचो विसर्जनं देववीतये त्वा गृह्णामीति । मुसलमवदधात्यद्रिरसि वानस्पत्यः स इदं देवेभ्यो हव्यꣳ सुशमि शमिष्वेत्यथ हविष्कृतमाह्वयति हविष्कृदेहि हविष्कृदेहीति त्रिर् । [उच्चैः समाहन्तवा इति च][1] अथ दृषदुपले वृषारवेणोच्चैः समाहन्तीषमावदोर्जमावद द्युमद्वदत वयꣳ संघातं जेष्मेत्यवहत्योत्तुषान् कृत्वोत्तरतः शूर्पमुपयच्छति वर्षवृद्धमसीति । तस्मिन् पुरोडाशीयानुद्वपति प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्त्वित्यथोदङ् पर्यावृत्य परापुनाति परापूतꣳ रक्षः परापूता अरातय इति । सव्येन तुषानुपहत्येमां दिशं निरस्यति रक्षसां भागो ऽसीत्यथाप उपस्पृश्य विविनक्ति वायुर्वो विविनक्त्विति । पात्र्यां तण्डुलान् प्रस्कन्दयति देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्यवहन्त्यै प्रयच्छन्नाह त्रिष्फलीकर्तवै त्रिष्फलीकृतान्मे

---

१ om. Be FJT Sāy.

प्रवृतादिति । त्रिष्फलीकृतान् प्राक्त्रिष्फलीक्रियमाणानां यो न्यङ्गो अवशिष्यते । रक्षसां भागधेयमापस्तत्प्रवहतादित इति तण्डुलप्रक्षालनमन्तर्वेदि निनयत्युत्करदेशे वै तस्मिन् काले प्रातर्दोहं धेनूर्दोहयत्युदगग्रेण पवित्रेण । नाक्षातनक्ति । ॥ ६ ॥

पञ्चमः ॥

अथ प्रोक्षेषु त्रिष्फलीकृतेषु तथैव कृष्णाजिनमवधूनोत्यूर्ध्वग्रीवमुदङ्ङावृत्यावधूतꣳ रक्षो ऽवधूता अरातय इति त्रिरथैनत्पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणात्यदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्विति । तस्मिन्नुदीचीनकुम्बाꣳ शम्यां निदधाति दिव स्कम्भनिरसि प्रति त्वादित्यास्त्वग्वेत्त्विति । तस्यां प्राचीं दृषदमध्यूहति धिषणासि पर्वत्या प्रति त्वा दिव स्कम्भनिर्वेत्त्विति । दृषद्युपलामध्यूहति धिषणासि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्विति । तस्यां पुरोडाशीयानधिवपति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टमधिवपाम्यग्नीषोमाभ्याममुष्मा अमुष्मा इति यथादेवतम[1]धिवदते[2] धान्यमसि धिनुहि देवान्धिनुहि यज्ञं धिनुहि यज्ञपतिं धिनुहि मां यज्ञनियमिति । पिꣳषति प्राणाय त्वापानाय त्वा व्यानाय त्वेति । बाह्व अन्ववेक्षते दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामिति । कृष्णाजिने पिष्टानि प्रस्कन्दयति देवो वः सविता हिरण्य-

---

१ यथादेवत॰ most MSS.

२ Thus HB and Sāyaṇa, who comments: अधिवाप्य जपति ; अधिवदतो T, अधिवपते J, अधिवपतेऽभिमृश्य जपति Be Keś. ; अभिमृश्य जपति F.

पाणिः प्रतिगृह्णात्विति । हविःपेष्ये प्रयच्छन्नाहासंवपन्ती पिꣳषाणूनि कुरुतादिति । पिꣳषन्ति[1] पुरोडाशीयानि चरव्यान्दधति । यदि चरुं करिष्यन्भवति प्रागधिवपनाच्चरुपुरोडाशीयान्विभजेरन् । ॥ ७ ॥ षष्ठः ॥

अथैतानि कपालानि प्रक्षालितानि जघनेन गार्हपत्यमुपसादयत्यष्टौ दक्षिणत एकादशोत्तरतो । ऽथ जघनेन गार्हपत्यमुपविश्य धृष्टिमादत्ते धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेति । गार्हपत्यमभिमन्त्रयते ऽपाग्ने ऽग्निमामादं जहीति । निष्क्रव्यादꣳ सेधेति दक्षिणाङ्गारं निरस्यत्यथान्यमावर्तयत्या देवयजं वहेति । तं दक्षिणेषां कपालानां मध्यमेनाभ्युपदधाति ध्रुवमसि पृथिवीं दृꣳहायुर्दृꣳह प्रजां दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूहेत्यङ्गारमधिवर्तयति निर्दग्धꣳ रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्यथ पूर्वार्ध्यमुपदधाति धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृꣳह प्राणं दृꣳहापानं दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूहेत्यथापरार्ध्यमुपदधाति धरुणमसि दिवं दृꣳह चक्षुर्दृꣳह श्रोत्रं दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूहेत्यथ दक्षिणार्ध्यमुपदधाति धर्मासि दिशो दृꣳह योनिं दृꣳह प्रजां दृꣳह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूहेत्यथ पूर्वमुपधिमुपदधाति चित स्थ प्रजामस्मै रयिमस्मै सजातानस्मै यजमानाय पर्यूहेत्यथापरमेवमेव[2] । द्वे उत्तरतः

---

१ Thus only Bh., Sāy., Keś.; T पिंचन्ति, the other MSS. पिꣳषति।

२ Thus H Sāy.; एवमेवं F; एवं J; एव Be BT.

सꣳसृष्टे उपदधाति चित स्थ प्रजामस्मै रयिमस्मै सजातानस्मै यजमानाय पर्यूहेत्यथैनान्यङ्गारैरधिवासयति भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वमित्यथैनानि योगेन युनक्ति यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः। पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू युङ्क्तामित्येवमेवोत्तराणि कपालान्युपदधात्यभीन्धते कपालान्युपेन्धते चरुस्थालीमध्यस्यन्ति[1] अपणानि तपन्ति पिष्टसंयवनीया आपः ॥ ८ ॥ सप्तमः ॥

अथोत्तरेण गार्हपत्यमुपविश्य वाचंयमस्तिरः पवित्रं पात्र्यां कृष्णाजिनात्पिष्टानि संवपति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टꣳ संवपाम्यग्नीषोमाभ्याममुष्मा अमुष्मा इति यथादेवतमथ परिकर्मिणमाहाहराप आनयेत्याहरति प्रैषकारः प्रणीताभ्यः स्रुवेणोपहत्य वेदेनोपयम्य पाणिं वान्तर्धायैवं मदन्तीभ्यस्ता उभयीरानीयमानाः प्रतिमन्त्रयते समापो अद्भिरग्मत समोषधयो रसेन सꣳ रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्यथानुपरिप्लावयत्यद्भ्यः परि प्रजाता स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति संयौति जनयत्यै त्वा संयौमीति संयुत्य व्यूह्याभिमृशत्यग्नये त्वाग्नीषोमाभ्याममुष्मा अमुष्मा इति यथादेवतं पिण्डं करोति मखस्य शिरोऽसीति तं दक्षिणेषां कपालानां प्रत्यूह्याङ्गाराꣳस्तेष्वधिपृणक्ति घर्मोऽसि विश्वायुरिति प्रथयत्युरु प्रथस्वोरु ते

[1] Thus Be J Sāy. The other MSS. more or less corrupt.

यज्ञपतिः प्रथतामिति । तं तन्वन्तं कूर्मप्रकारं करोति । सर्वाणि कपालान्यभिप्रथयतीति ब्राह्मणम् । ॥ ९ ॥

अथ तिरः पवित्रमाज्यस्थाल्यामाज्यं निर्वपति महीनां पयो ऽस्योषधीनाᳪ रसस्तस्य ते ऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्यथोत्तरतो भस्ममिश्रानङ्गारान्निरुह्य तेष्वधिश्रयत्येवमेवोत्तरं पुरोडाशमधिपृणक्त्यथ शृतमथ दध्यथ पात्र्यामप आनीय दक्षिणस्य पुरोडाशस्य त्वचं ग्राहयति त्वचं गृह्णीष्व त्वचं गृह्णीष्वेति त्रिरथोत्तरस्याथ पर्यग्नि करोत्यन्तरितᳪ रक्षो ऽन्तरिता अरातय इति त्रिरथ दक्षिणं पुरोडाशᳪ श्रपयति देवस्त्वा सविता श्रपयतु वर्षिष्ठे अधि नाके ऽग्निस्ते तनुवं माति धागिति । गार्हपत्यमभिमन्त्रयते ऽग्ने हव्यᳪ रक्षस्वेत्येवमेवोत्तरं पुरोडाशᳪ श्रपयत्यथ दक्षिणं पुरोडाशं भस्मनाभिवास्य वेदेनाभिवासयति सं ब्रह्मणा पृच्यस्व सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेति त्रिरथोत्तरमविदहन्त[१] श्रपयतेति वाचं विसृजते । ऽथैतत्पात्रीसंक्षालनं गार्हपत्यादङ्गारेणाभितप्य हुत्वान्तर्वेदि प्रतीचीनं तिसृषु लेखासु निनयत्येकताय स्वाहा द्विताय स्वाहा त्रिताय स्वाहेत्यथ वेदमादत्ते ऽयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दद्गुहा सतीं गहने गह्वरेषु । स विन्दतु यजमानाय लोकमच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोत्विति । वेदेन वेदिं त्रिः संमार्ष्टि वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीᳪ सा पप्रथे

१ The visarga omitted by Be BTF, written by JH.

पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तस्ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति । ॥ १० ॥ अष्टमः ॥

अथ जघनेन वेद्यै तिष्ठन्स्फ्यमादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे इत्यादायाभिमन्त्रयत इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणः सहस्रभृष्टिः शततेजा इत्यथैनं बर्हिषा सꣳश्यति[1] वायुरसि तिग्मतेजाः शतभृष्टिरसि वानस्पत्यो द्विषतो वध इत्यथान्तर्वेद्युदीचीनाग्रं बर्हिर्निदधाति पृथिव्यै वर्मासि वर्म यजमानाय भवेति । तस्मिꣳ स्फ्येन प्रहरति पृथिवि देवयजन्योषध्यास्ते मूलं मा हिꣳसिषमित्यपहतो ऽररुः पृथिव्या इत्यादत्ते । व्रजं गच्छ गोस्थानमिति हरति । वेदिं प्रत्यवेक्षते वर्षतु ते द्यौरिति । हृत्वोत्करे निवपति बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगिति । द्वितीयं प्रहरति पृथिवि देवयजन्योषध्यास्ते मूलं मा हिꣳसिषमित्यपहतो ऽररुः पृथिव्यै देवयजन्या इत्यादत्ते । व्रजं गच्छ गोस्थानमिति हरति । वेदिं प्रत्यवेक्षते वर्षतु ते द्यौरिति । हृत्वोत्करे निवपति बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगिति । तृतीयं प्रहरति पृथिवि देवयजन्योषध्यास्ते मूलं मा हिꣳसिषमित्यपहतो ऽररुः पृथिव्या अदेवयजन इत्यादत्ते । व्रजं गच्छ गोस्थानमिति हरति । वेदिं

१ Thus BJT Sāy., संश्यति F, सꣳस्पृशति Mādh.; सꣳस्पृश्यति Be.

प्रत्यवेक्षते वर्षतु ते द्यौरिति । ह्रत्वोत्करे निवपति बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगररुस्ते दिवं मा स्कानित्यत्रानु-वर्तयति[१] । तूष्णीं चतुर्थꣳ हरति सह बर्हिषाथ पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति वसवस्त्वा परिगृह्णन्तु गायत्रेण छन्दसेति दक्षिणतो रुद्रास्त्वा परिगृह्णन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति पश्चादादि-त्यास्त्वा परिगृह्णन्तु जागतेन छन्दसेत्युत्तरतो । ऽथ करणं जपतीमां नराः कृणुत वेदिमेत्य वसुमतीꣳ रुद्रवतीमादित्य-वतीं वर्ष्मन्दिवो नाभा पृथिव्या यथायं यजमानो न रिष्ये-दित्यथ प्राचीꣳ स्फ्येन वेदिमुद्धन्ति देवस्य सवितुः सवे कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्यथाग्नीध्रमाहाग्नीदितस्त्रिर्हरेति । ततस्त्रि-राग्नीध्रो हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथ संप्रैषमाह ब्रह्मन्नुत्तरं परिग्राहं परिग्रहीष्यामीति । प्रसूत उत्तरं परिग्राहं परि-गृह्णात्यृतमसीति दक्षिणत ऋतसदनमसीति पश्चादृतश्रीरसी-त्युत्तरतो । ऽथ प्रतीचीꣳ[२] स्फ्येन वेदिं योयुप्यते धा असि स्वधा असि उर्वी चासि वस्वी चासि पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्शिन्नुदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयश्चन्द्रमसि स्वधा-भिस्तां धीरासो अनुदृश्य यजन्त इत्यथान्तर्वेदि तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादय स्रुवं च स्रुचश्च संमृड्ढि पत्नीꣳ संनह्याज्येनोदेहीत्याहरन्त्येताः

१ अत्रानुवर्तते BH ; T omits these two words.

२ Thus HBT Sāy. Mādh., प्राचीꣳ FJ.

प्रोक्षणीरभिपूर्य । दक्षिणेनाध्वर्युस्ता[1] स्फ्य उपनिनीय स्फ्यस्य वर्त्मन्त्सादयत्यथोत्करे स्फ्यं निहन्ति यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च तस्येन्द्रवज्रेण शिरश्छिनद्मीति । हस्तौ प्रक्षाल्य स्फ्यं च प्रक्षालयत्युपसादयन्त्येतदिध्माबर्हिर्दक्षिणमिध्ममुत्तरं बर्हिः । ॥ ११ ॥ नवमः ॥

अथैताः स्रुचः समादत्ते दक्षिणेन स्रुवं जुहूपभृतौ सव्येन ध्रुवां प्राशित्रहरणं वेदपरिवासनानीति । गार्हपत्ये प्रतितपति प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो ऽग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्यथ स्रुवꣳ संमार्ष्टि गोष्ठं मा निर्मृक्षं वाजिनं त्वा सपत्नसाहꣳ संमार्ज्मीति । त्रिरन्तरतस्त्रिर्बाह्यतस्त्रिरेव[2] मूले दण्डꣳ संमृज्याद्भिः सꣳस्पर्श्य[3] प्रतितप्योत्प्रयच्छत्यथ जुहूꣳ संमार्ष्टि वाचं प्राणं मा निर्मृक्षं वाजिनीं त्वा सपत्नसाहीꣳ संमार्ज्मीति । तथैव संमृज्याद्भिः सꣳस्पर्श्य प्रतितप्योत्प्रयच्छत्यथोपभृतꣳ संमार्ष्टि चक्षुः श्रोत्रं मा निर्मृक्षं वाजिनीं त्वा सपत्नसाहीꣳ संमार्ज्मीति । तथैव संमृज्याद्भिः सꣳस्पर्श्य प्रतितप्योत्प्रयच्छत्यथ ध्रुवाꣳ संमार्ष्टि प्रजां योनिं मा निर्मृक्षं वाजिनीं त्वा सपत्नसाहीꣳ संमार्ज्मीति । तथैव संमृज्याद्भिः संस्पर्श्य प्रतितप्योत्प्रयच्छत्यथ प्राशित्रहरणꣳ संमार्ष्टि रूपं वर्णं पशुभ्यो मा निर्मृक्षं वाजिनं त्वा सपत्नसाहꣳ संमार्ज्मीति ।

---

१ अध्वर्युस्ता JF Sāy., अध्वर्युः ताः Be, अध्वर्युं ता HBT.

२ Thus BJ Sāy.; एव HFT Be.

३ Here and further on the MSS. have °स्पर्श्य and °स्पृश्य ।

तथैव संमृज्याद्भिः सꣳस्पर्श्य प्रतितप्योत्प्रयच्छत्यथैतानि स्रुक्संमार्जनान्यद्भिः सꣳस्पर्श्य गार्हपत्ये ऽनुप्रहरति दिवः शिल्पमवततं पृथिव्याः ककुभिः श्रितं तेन वयꣳ सहस्रवल्शेन सपत्नं नाशयामसि स्वाहेत्यथाग्रेणोत्करं तृणानि सꣳस्तीर्य तेषु स्रुचः सादयित्वाथैतां पत्नीमन्तरेण वेद्युत्करौ प्रपाद्य जघनेन दक्षिणेन गार्हपत्यमुदीचीमुपवेश्य योक्त्रेण संनह्यत्याशासाना सौमनसं प्रजाꣳ सौभाग्यं तनूमग्नेरनुव्रता भूत्वा संनह्ये सुकृताय कमिति । [अथैनां वाचयति युक्तं क्रियाता आशीः कामे युज्याता इति][1] । अथैनां तिरः पवित्रमप आचामयति पयस्वतीरोषधयः पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र सꣳसृजेत्यथैनां गार्हपत्ये समिध आधापयत्यग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यताꣳ स्वाहा वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यताꣳ स्वाहेत्यथ जघनेन गार्हपत्यमुपसीदति सुप्रजसस्त्वा वयꣳ सुपत्नीरुपसेदिम। अग्ने सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम्॥ इन्द्राणीवाविधवा भूयासमदितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा गार्हपत्योपनिषदे सुप्रजास्त्वाय॥ मम पुत्राः शत्रुहणो ऽथो मे दुहिता विराट् । उताहमस्मि संजया पत्युर्मे श्लोक उत्तम इति । [अथैनां

१ The passage enclosed in brackets is only found in BF; Sāyaṇa remarks about it: अत्र सुकृताय कमित्यस्यानन्तरं युक्तं... युज्याता इत्यस्यापि पत्न्या वाचनं ब्राह्मणप्रमाणकम्।

वाचयत्यूने ऽतिरिक्तं धीयाता इति च]¹। अथैनां गार्हपत्यमीक्षयत्यग्ने गृहपत उप मा ह्वयस्व देवानां पत्नीरुप मा ह्वयध्वं पत्नि पत्न्येष ते लोको नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीरित्यथैनामाज्यमवेक्षयति महीनां पयो ऽस्योषधीनाꣳ रसो ऽदब्धेन त्वा चक्षुषावेक्षे सुप्रजास्त्वायेत्यथैनद्गार्हपत्ये ऽधिश्रयति तेजो ऽसीति। समिधमुपयत्य प्राङ् हरति तेजो ऽनु प्रेहीत्यथैनदाहवनीये ऽधिश्रयत्यग्निस्ते तेजो मा विनैदित्यत्रैताꣳ समिधं मध्यत आहवनीयस्याभ्यादधाति [स्वाहेति]²। अथैनदग्रेण प्रोक्षणीः पर्याहृत्य दक्षिणार्धे वेद्यै निधाय यजमानमाज्यमवेक्षयति निमील्यावेक्षेतेति³ ब्राह्मणमथैनद्यथाहृतं प्रतिपर्याहृत्योत्तरार्धे⁴ वेद्यै निधायाध्वर्युरवेक्षते ऽग्नेर्जिह्वासि सुभूर्देवानां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे भवेत्यथैनदुदीचीनाग्राभ्यां पवित्राभ्यां पुनराहारं त्रिरुत्पुनाति शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजो ऽसीत्यथ प्रोक्षणीरुत्पुनाति देवो वः सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरिति पञ्चः। प्रोक्षणीषु पवित्रे अवधायादत्ते दक्षिणेन स्रुवं सव्येन जुहूं

---

१ The sentence enclosed in brackets is found in EJ Be and B (here however without अथैनां वाचयति), omitted by TH Sāy., cp. Sāyaṇa's remark: अत्रापि ऊनेतिरिक्तं धीयाता इत्यन्ते जपः पूर्ववत्प्रमाणकः गोपालस्य।

२ Be TB Sāy. om.

३ Thus only H Sāy.; the other MSS., are here corrupt.

४ प्रति om. Be BJ, read by TFH Sāy., Mādh.

वेदे प्रतिष्ठाप्य तस्यां गृह्णीते शुक्रं त्वा शुक्रायां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामीत्येतेन यजुषा चतुर्गृहीतं गृहीत्वा संमृश्योत्प्रयच्छत्यथोपभृति गृह्णीते ज्योतिस्त्वा ज्योतिषि धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामीत्येतेन यजुषाष्टगृहीतं गृहीत्वा भूयसो ग्रहान्गृह्णानः कनीय आज्यं गृह्णीते। तथैव संमृश्योत्प्रयच्छत्यथ ध्रुवायां गृह्णीतेऽर्चिस्त्वार्चिषि धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे गृह्णामीत्येतेन यजुषा चतुर्गृहीतं गृहीत्वाभिपूर्य तथैव संमृश्योत्प्रयच्छति। ॥ १२ ॥ दशमः ॥

अथैतामाज्यस्थालीꣳ सस्रुवां जघनेन वेद्यै निधाय प्रोक्षणीरुन्महयन्नुपोत्तिष्ठत्यापो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुवोऽग्र इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिं धत्त युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्यद्भिरेवापः प्रोक्षति प्रोक्षिता स्थ प्रोक्षिता स्थेति त्रिरथैध्मं विस्रस्य प्रोक्षति कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहेति। वेदिं प्रोक्षति वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेति। बर्हिः प्रोक्षति बर्हिरसि स्रुग्भ्यस्त्वा स्वाहेत्याहरन्त्येतद्बर्हिरन्तरेण प्रणीताश्चाहवनीयं च। तदन्तर्वेदि पुरोग्रन्थ्यासाद्य प्रोक्षति दिवे त्वेत्यग्राण्यन्तरिक्षाय त्वेति मध्यानि पृथिव्यै त्वेति मूलानि। [1]सह स्रुचा पुरस्तात्प्रत्यञ्चं ग्रन्थिं प्रत्युक्ष्यातिशिष्टाः प्रोक्षणीर्निनयति दक्षिणायै श्रोणेरोत्तरायै श्रोणेः स्वधा पितृभ्य ऊर्ग्भव बर्हिषद्भ्य ऊर्जा पृथिवीं गच्छतेत्युदूह्य प्रोक्षणीधानं बर्हिर्विस्रस्य पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति विष्णो

१ Before सह TBH Be insert अथ ततः ; not found in JF Sāy.

स्वपो ऽसीति । तस्मिन्पवित्रे अपिसृजति यजमाने प्राणापानौ दधामीति वा तूष्णीं वा । तं यजमानाय वा ब्रह्मणे वा प्रयच्छत्यथैतानि बर्हिःसंनहनान्यायातयति दक्षिणायै श्रोणेरोत्तरादꣳसाद्य दक्षिणे वेद्यन्ते बर्हिर्मुष्टिꣳ स्तृणाति देवबर्हिरूर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामि स्वासस्थं देवेभ्य इति । तां बहुलां पुरस्तात्प्रतीचीं त्रिवृतमनतिदृश्नꣳ[1] स्तृणात्यथ प्रस्तरपाणिः प्राङभिसृप्य परिधीन्परिदधाति गन्धर्वो ऽसि विश्वावसुर्विश्वस्मादीषतो यजमानस्य परिधिरिड ईडित इति मध्यममिन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणो यजमानस्य परिधिरिड ईडित इति दक्षिणं मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तां ध्रुवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरिड ईडित इत्युत्तरमथ सूर्येण पुरस्तात्परिदधाति सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु कस्याश्चिदभिशस्त्या इत्यूर्ध्वे समिधावादधाति वीतिहोत्रं त्वा कवे द्युमन्तꣳ समिधीमह्यग्ने बृहन्तमध्वर इति दक्षिणां तूष्णीमुत्तरामभ्याधायान्तर्वेद्युदीचीनाग्रे विधृती तिरश्ची सादयति विशो यन्त्रे स्थ इति । विधृत्योः प्रस्तरं वसूनाꣳ रुद्राणामादित्यानाꣳ सदसि सीदेति । प्रस्तरे जुहूं जुहूरसि घृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीदेत्युत्तरामुपभृतमुपभृदसि घृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीदेत्युत्तरां ध्रुवां ध्रुवासि घृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीदेत्यथ स्रुचः सन्ना अभिमृशत्येता असदन्सुकृतस्य लोके ता विष्णो पाहि

१ Thus HJF Keś., Sāy.; अनतिदृश्यꣳ BT Be.

पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्यथ[1] विष्णूनि स्थ वैष्णवानि धामानि स्थ प्राजापत्यानीत्याज्यान्यभिमन्त्रयते ॥ १३ ॥ एकादशः ॥

अथादत्ते दक्षिणेनाज्यस्थालीꣳ सस्रुवाꣳ सव्येन प्राचीं वेदमित्येतत्समादाय प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य जघनेन गार्हपत्यमुपविश्य प्राच्यां द्वेधोपस्तृणीते स्योनं ते सदनं करोमि घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि । तस्मिन्सीदामृते प्रतितिष्ठ व्रीहीणां मेध सुमनस्यमान इत्यथ धृष्टिमादाय दक्षिणस्य पुरोडाशस्याङ्गारानपोहतीदमहꣳ सेनाया अभीत्वर्यै मुखमपोहामीत्यथैनं विदर्शयति सूर्य ज्योतिर्विभाहि महत इन्द्रियायेति वेदेन विरजसं कृत्वाभिघारयत्याप्यायतां घृतयोनिरग्निर्हव्यानुमन्यताम् । खमङ्क्ष्व त्वचमङ्क्ष्व सुरूपं त्वा वसुविदं पशूनां तेजसाग्नये जुष्टमभिघारयामीति यद्देवत्यो वा भवत्यथैनमुद्वासयति शृत उत्स्नाति जनिता मतीनामित्याज्येन सुसंतर्पयत्यार्द्रः प्रथस्नुर्भुवनस्य गोपा इत्युपरिष्टादभ्यज्याधस्तादुपानक्ति यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टस्तमङ्क्ष्वेत्येवमेवोत्तरं पुरोडाशमुद्वासयत्यथ शृतमथ दध्यथ सांनाय्ये अलंकरोति यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टो देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे । आत्मन्वान्सोम घृतवान्हि भूत्वा देवान्गच्छ सुवर्विन्द यजमानाय मह्यमिति प्रत्यञ्च कपालान्युद्वासयतीरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्क्रमीदिति संख्यायोद्वासयति

१ अथ om. Be JF Sāy.

यजमानस्य गोपीथायेति ब्राह्मणमथैनꣳ[१] स्रुवमाज्यस्य पूरयित्वान्तरेण पुरोडाशाववदधात्यथैनानि[२] संपरिगृह्यान्तर्वेद्यासादयति भूर्भुवः सुवरित्येताभिर्व्याहृतीभिर्मध्यतः पुरोडाशावासादयति दक्षिणतः शृतमुत्तरतो दध्यथैनꣳ[१] स्रुवमग्रेण स्रुचः पर्याहृत्य दक्षिणेन जुहूं प्रस्तरे सादयति स्योनो मे सीद सुषदः पृथिव्यां प्रथयि प्रजया पशुभिः सुवर्गे लोके । दिवि सीद पृथिव्यामन्तरिक्षे ऽहमुत्तरो भूयासमधरे मत्सपत्ना इत्यथैनं यथाहृतं[३] प्रतिपर्याहृत्य ध्रुवायामवदधात्यृषभो ऽसि शाक्वरो घृताचीनाꣳ सूनुः प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीदेति ॥ १४ ॥ द्वादशः ॥

अथेध्मात्समिधमाददान आहाग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्यथ यत्र होतुरभिजानाति प्र वो वाजा अभिद्यव इति तत्प्रथमामभ्यादधाति प्रणवेप्रणवे ऽभ्यादधात्यथ यत्र होतुरभिजानाति समिद्धो अग्न आहुतेति तदन्ततो ऽभ्यादधाति परि समिधꣳ शिनष्ट्यथ यत्र होतुरभिजानात्याजुहोतादुवस्यतेति तदेतेन[४] वेदेन त्रिराहवनीयमुपवाजयत्यनूक्तासु सामिधेनीषु ध्रुवाज्यात्स्रुवेणोपहत्य वेदेनोपयम्य प्राजापत्यं तिर्यञ्च-

१-१ एनꣳ all MSS., also Prayoga Burnell, Keś. the second time and Sāyaṇa.

२ Thus Be HT Sāy. (sc. हवीꣳषि) ; अथैतानि J, अथैनं B,

३ Thus Be JF ; अथैनमथा B ; अथैनद्यथा TH.

४ तदेतेनैव Be J Sāy. (sec. m.)

माघारमाघारयति प्रजापतये स्वाहेति मनसाथ संप्रेष-माहाग्नीदग्नीँस्त्रिस्त्रिः संमृड्ढीत्यथैष आग्नीध्र इध्मसंनहनानि स्फ्य उपसंगृह्य परिधीन्संमार्ष्टि त्रिर्मध्यमं त्रिर्दक्षिणार्धं त्रिरुत्तरार्धं त्रिराहवनीयमुपवाजयत्यग्ने वाजजिद्वाजं त्वाग्ने सरिष्यन्तं वाजं जेष्यन्तं वाजिनं वाजजितं वाजजित्यायै संमार्ज्म्यग्निमन्नादमन्नाद्यायेत्यथाग्रेण जुहूपभृतौ प्राञ्चमञ्जलिं करोति भुवनमसि विप्रथस्वाग्ने यष्टरिदं नम इत्यथादत्ते दक्षिणेन जुहूं जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया इति। सव्येनोपभृतमुपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया इति। सव्येनात्याक्रामञ्जपत्यग्नाविष्णू मा वामवक्रमिषं विजिहाथां मा मा संताप्तं लोकं मे लोककृतौ कृणुतमिति। स्थानं कल्पयते[1] विष्णो स्थानमसीत्यन्वारब्धे यजमाने मध्यमे परिधौ सꣳस्पर्श्यंजुमाघारमाघारयति[2] संततं प्राञ्चमव्यवच्छिन्दन्नित इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणि समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमह्रुतो यज्ञो यज्ञपतेरिन्द्रावान्स्वाहेति। बृहद्भा इति स्रुचमुद्गृह्णात्यथासꣳस्पर्शयन्स्रुचावुदङ्ङत्याक्रामञ्जपति पाहि माग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेति। जुह्वा ध्रुवाꣳ समनक्ति मखस्य शिरो ऽसि सं ज्योतिषा ज्योतिरङ्क्तामिति त्रिरथ यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा प्रवरं प्रवृणीत। उत्कर इध्म-

---

१ कल्पयति F Be Mādh, the other MSS., also Sāy. have the Ātmanepadam.

२ Thus BH; सꣳस्पृश्य Be TJ Keś., संमृश्य F.

संनहनानि स्फ्य उपसंगृह्य पृष्ठमाग्नीध्रो ऽनूपस्थिष्यत्यथाश्रावयत्यो[१] श्रावयास्तु श्रौषडग्निर्देवो होता देवान्यक्षद्विद्वाꣳश्चिकित्वान्मनुष्वद्भरतवदमुवदमुवद्ब्रह्मण्वदेह वक्षद्ब्राह्मणा[२] अस्य यज्ञस्य प्राविता इत्यसौ मानुष इति होतुर्नाम गृह्णात्युपोत्थाय होता विमुञ्चति । विमुक्तो ऽध्वर्युरुपविशति । प्रसवमाकाङ्क्षन्नास्ते । ॥ १५ ॥ त्रयोदशः ॥

अथ यत्र होतुरभिजानाति घृतवतीमध्वर्यो स्रुचमास्यस्वेति तज्जुहूपभृतावादायात्याक्रम्याश्राव्याह समिधो यजेति । वषट्कृते जुहोति यज यजेति । चतुर्थं यद्व्यन्नर्धमौपभृतस्याज्यस्य[३] जुह्वाꣳ समानयते । पञ्च प्रयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य सꣳस्रावेणानुपूर्वꣳ[४] हवीꣳष्यभिघारयति ध्रुवामेवाग्रे ऽथ दक्षिणं पुरोडाशमथ ध्रुवामथोत्तरं पुरोडाशमथ शृतमथ दध्युपभृतमन्ततो । ऽथ चतुर आज्यस्य गृह्णान आहाग्नये ऽनुब्रूहीत्यत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निं यजेति । वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे प्रतिमुखं प्रवाङ्ग्जुहोत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य चतुर एवाज्यस्य गृह्णान आह सोमायानुब्रूहीत्यत्याक्रम्याश्राव्याह सोमं यजेति । वषट्कृते दक्षिणार्धपूर्वार्धे प्रतिमुखं प्रवाङ्ग्जुहोत्यथोपस्तीर्य दक्षिणस्य पुरोडाशस्य पूर्वार्धादवद्यन्नाहाग्नये ऽनुब्रूहीत्यथैनमुपतिष्ठते मा भेर्मा संविक्था मा त्वा

---

१ Thus J Sāy. ; नुपस्थि॰ Be BF ; नपस्थि॰ H ; T omits नू altogether.

२ Instead of एह वक्षद् J has: आवक्षद् *i.e.* आ च वक्षद् (as Bhār. Āpast. and Hir.)

३ Thus BH Sāy. ; चौपभृतमाज्यं F ; चौपभृतमाज्यस्य Be J.

४ नुपूर्व्यꣳ all the MSS. and Sāy. except T, which has ॰पूर्वं

हिꣳसिषं मा ते तेजो ऽपक्रमीदित्यथैनमभिमृशति भरतमुद्धरेमनुषिञ्चावदानानि ते प्रत्यवदास्यामि नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीरिति । पूर्वार्धादवदायापरार्धादवद्यत्यभिघारयति प्रत्यनक्ति यदवदानानि ते ऽवद्यन्विलोमाकार्षमात्मनः । आज्येन प्रत्यनक्त्येनत्तत्त आप्यायतां पुनरित्यत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निं यजेति । वषट्कृते जुहोत्यथ चतुर आज्यस्य गृह्णान आह प्रजापतय इत्युपांꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याह प्रजापतिमित्युपांꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते जुहोत्यथोपस्तीर्योत्तरस्य पुरोडाशस्यापरार्धादवद्यन्नाहाग्नीषोमाभ्यामिति पौर्णमास्यामिन्द्राय वैमृधायेति चेन्द्राग्निभ्यामित्यमावास्यायामसंनयत इन्द्रायेति संनयतो महेन्द्रायेति वा यदि महेन्द्रयाजी भवति । ॥ १६ ॥

समान उपस्थानः । समानो ऽभिमर्शनो । ऽपरार्धादवदाय पूर्वार्धादवद्यत्यभिघारयति । समानः प्रत्यञ्जनो । ऽत्याक्रम्याश्राव्याहाग्नीषोमौ यजेति । वषट्कृते जुहोत्यथोपस्तीर्य द्विः पुरोडाशस्यावद्यन्नाहेन्द्रायानुब्रूहीति महेन्द्रायेति वा यदि महेन्द्रयाजी भवति । द्विः पुरोडाशस्यावद्यति द्विः शृतस्य द्विर्दध्नो । ऽभिघारयति । प्रत्यनक्त्यत्याक्रम्याश्राव्याहेन्द्रं यजेति महेन्द्रमिति वा यदि महेन्द्रयाजी भवति । वषट्कृते जुहोत्यथोपस्तीर्य दक्षिणस्य पुरोडाशस्योत्तरार्धादवद्यन्नाहाग्नये स्विष्टकृते ऽनुब्रूहीति । सकृद्दक्षिणस्य पुरोडाशस्योत्तरार्धादवद्यति सकृद्ध्रुवाज्यात्सकृदुत्तरस्य पुरोडाशस्य सकृच्छृतस्य सकृद्दध्नो । द्विरभिघारयति । न प्रत्यनक्त्यवत्ते स्विष्टकृति स्रुवेण पार्वणौ होमौ जुहोत्यृषभं वाजिनं

वयं पूर्णमासं यजामहे । स नो दोहताꣳ सुवीर्यꣳ रायस्पोषꣳ सहस्रिणम् । प्राणाय सुराधसे पूर्णमासाय स्वाहेति पौर्णमास्याममावास्या सुभगा सुशेवा धेनुरिव भूय आप्यायमाना । सा नो दोहताꣳ सुवीर्यꣳ रायस्पोषꣳ सहस्रिणम् । अपानाय सुराधसेऽमावास्यायै स्वाहेत्यमावास्यायामत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निꣳ स्विष्टकृतं यजेति ' वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धेऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यथैतन्मेक्षणमाहवनीयेऽनुप्रहरत्यथैनत्सꣳस्रावेणाभिजुहोत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य जुह्वामप आनीय संचालनमन्तःपरिधि निनयति वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सꣳ शतधारमेतम् । स नः पितरं पितामहं प्रपितामहꣳ सुवर्गे लोके गच्छतु पिन्वमानꣳ स्वधा नम इति ' निर्णिज्य स्रुचं निष्टप्याद्भिः पूरयित्वा बहिःपरिधि निनयतीमꣳ समुद्रꣳ शतधारमुत्सं व्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये । घृतं दुहानामदितिं जनायाग्ने मा हिꣳसीः परमे व्योमन्नित्यथैतदौपभृतमाज्यꣳ सर्वश एव जुह्वाꣳ समानयते ' ऽथ यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा प्राशित्रमवद्यति दक्षिणस्य पुरोडाशस्योत्तरार्धाद्यवमात्रमज्यायो यवमात्रादाव्याधात्कृत्यतामिदम् । मा रूरुपाम यज्ञस्य शुद्धꣳ स्विष्टमिदꣳ हविरित्यथैनत्स्रुवदण्डेनाभिघार्य जघनेन प्रणीताः सादयित्वाद्भिः स्रुवदण्डꣳ सꣳस्पर्श्यावदधाति[1] ' ॥ १७ ॥ चतुर्दशः ॥

अथ कꣳसं वा चमसं वेडोपहवनं याचति ' तमन्तर्वेदि निधाय तस्मिन्नुपस्तीर्य दक्षिणस्य पुरोडाशस्य दक्षिणार्धात्प्ररुज्यावद-

---

१ Thus BH Sāy., सꣳस्पृश्य JFT Be.

धाति मनुना दृष्टां घृतपदीं मित्रावरुणसमीरिताम् । दक्षिणार्धादसंभिन्दन्नवद्यास्येकतोमुखामिति । द्वितीयनवदानानि संभिद्यावदधात्यथ[1] दक्षिणस्यैव पुरोडाशस्य पूर्वार्धात् व्यङ्गुलं वा चतुरङ्गुलं वान्येन सुसंदृशꣳ संतर्प्याग्रेण ध्रुवां यजमानभागं निदधाति । द्विर्ध्रुवाज्यादवद्यति द्विरुत्तरस्य पुरोडाशस्य द्विः शृतस्य द्विर्दध्नो । ऽभिघारयत्यथ होतुर्द्विरङ्गुलावनक्ति । जिह्वेण भक्षयित्वा । चतुरवान्तरेडामवद्यत्युपस्तृणाति । द्विरादधात्यभिघारयति[2] । समन्वारभन्ते ऽध्वर्युश्च यजमानश्च ब्रह्मा चाग्नीध्रश्चाथ यत्र होतुरभिजानाति दैव्या अध्वर्यव उपहूता उपहूता मनुष्या इति तद्दक्षिणं[3] पुरोडाशं चतुर्धा कृत्वा बर्हिषदं करोत्यथ यत्र होतुरभिजानात्युपहूतो ऽयं यजमान इति तर्हि यजमानो होतारमीक्षमाणो वायुं मनसा ध्यायेदित्युपहूतायामिडायामग्नीध आदधाति षडवत्तमुपस्तृणात्यादधात्यभिघारयत्युपस्तृणात्यादधात्यभिघारयति । प्राश्नन्ति । मार्जयन्ते । ऽथाह ब्रह्मणे प्राशित्रं परिहरेति । परि प्राशित्रꣳ हरन्त्यन्वपो ऽनु वेदेन ब्रह्मभागमथान्वाहार्यं याचत्युद्वासयन्त्येतद्धविरुच्छिष्टम् । ॥ १८ ॥ पञ्चदशः ॥

अथ संप्रेषमाह ब्रह्मन् प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीदग्नीन् सकृत्सकृत्संमृड्ढीति । प्रसूतो ऽग्नीताꣳ समिधं मध्यत आहवनी-

---

१ संभिद्यैवावद॰ Sāy.; अथ om. JT.

२ Thus Be BH Sāy., the other MSS. are more or less corrupt.

३ Thus H Sāy.; तंदक्षिणं TJF; तदातद्दक्षिणं B; अथ दक्षिणं Be.

अथाभ्यादधात्यथैष आग्नीध्रो ऽस्फ्यैरेवेध्मसंनहनैः परिधीन् संमार्ष्टि सकृन्मध्यमꣳ सकृद्दक्षिणार्ध्यꣳ सकृदुत्तरार्ध्यꣳ' सकृदाहवनीयमुपवाजयत्यग्ने वाजजिद्वाजं त्वा ससृवाꣳसं वाजं जिगिवाꣳसं वाजिनं वाजजितं वाजजित्यायै संमार्ज्म्यग्निमन्नादमन्नाद्यायेत्यथैतानीध्मसंनहनान्यद्भिः सꣳस्पर्श्याहवनीये[1] ऽनुप्रहरति यो भूतानामधिपती रुद्रस्तन्तिचरो वृषा । पशूनस्माकं मा हिꣳसीरेतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यथ जुहूपभृतावादायात्याक्रम्याश्राव्याह देवान्यजेति' वषट्कृते जुहोति यज यजेति' त्रीन् प्रतीचो ऽनूयाजान्यजति' प्राचान्ततः संभिनत्त्यथोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा वाजवतीभ्याꣳ स्रुचौ व्यूहति वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीदिति' दक्षिणेन जुहूमुद्गृह्णात्यथा सपत्नाꣳ इन्द्रो मे निग्राभेणाधराꣳ अकरिति सव्येनोपभृतं निगृह्णात्युद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन्निति प्राचीं जुहूमूहत्यथा[2] सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान् व्यस्यतामिति प्रतीचीमुपभृतं प्रत्यूहति' प्राच्या[3] परिधीननक्ति वसुभ्यस्त्वेति मध्यमं रुद्रेभ्यस्त्वेति दक्षिणमादित्येभ्यस्त्वेत्युत्तरमथोपभृतमद्भिः सꣳस्पर्श्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा स्रुक्षु प्रस्तरमनक्त्यक्तꣳ रिहाणा इति जुह्वामग्राणि वियन्तु वय इत्युपभृति मध्यानि प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमिति ध्रुवायां मूलान्यथ प्रस्त-

---

१ Thus Sāy., संस्पृश्य or संमृश्य MSS.

२ Thus Be T Sāy.; [उहत्य॰ HJ Keś.; in BF this whole passage is wanting.

३ Instead of प्राच्या (thus TF Be Sāy.) the other MSS. have जुह्वा ।

रात्तृणं प्रच्छिद्य जुह्वामवदधात्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडिषिता दैव्याहोतारो भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीति' तमुपरीव प्राञ्चं प्रहरति नात्ययं प्रहरति न पुरस्तात्प्रत्यस्यति न प्रतिशृणाति न विष्वञ्चं [1]वियौत्यूर्ध्वमुद्यौत्याप्यायन्तामाप ओषधयो मरुतां पृषतय स्थ दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमेरयेत्यथाग्नीध्रमीक्षते ऽग्नीदिति' तमाहाग्नीध्रः संवदस्वेत्यगानग्नीदित्याहाध्वर्युरगन्नित्याहाग्नीध्रः' श्रावयेत्याहाध्वर्युः' श्रौषडित्याहाग्नीध्र' इदं ब्रूहीत्याहाध्वर्युरनुप्रहरेत्याहाग्नीध्रो' ऽनुप्रहरति' स्वगा दैव्याहोतृभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शंयोर्ब्रूहीत्यथोपोत्थायाहवनीयमुपतिष्ठत आयुष्पा अग्ने ऽस्यायुर्मे पाहि चक्षुष्पा अग्ने ऽसि चक्षुर्मे पाहीत्यथेमामभिमृशति ध्रुवासीति' मध्यमं परिधिमनुप्रहरति यं परिधिं पर्यधत्था अग्ने देव पणिभिर्वीयमाणः। तं त एतमनु जोषं भरामि नेदेष त्वदपचेतयाता इत्यथेतरावुपसमस्यति यज्ञस्य पाथ उप समितमित्यथैनान्संस्रावेणाभिजुहोति' जुह्वामुपभृतं संप्रस्रावयति संस्रावभागा स्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्ठा बर्हिषदश्च देवा इमां वाचमभि विश्वे गृणन्त आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वं स्वाहेत्यथ प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङावृत्य धुरि स्रुचौ विमुञ्चत्यग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने मा धत्तं धुरि धुर्यौ पातमिति' यद्यु वै नानो भवत्युत्कर एवैने स्फ्ये विमुञ्चत्येतेनैव मन्त्रेण' ॥ १९ ॥ षोडशः ॥

---

1. Thus (वियौति) Be JF Sāy. Mādh., व्यूहति B, व्यूति H, ऊहति T.

अथादत्ते दक्षिणेनाज्यस्थालीꣳ सस्रुवाꣳ सव्येन जुहूं होत्रे वेदं प्रदाय। प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यञ्चावाद्रवतो। दक्षिणेनाध्वर्युर्गार्हपत्यं परिक्रामत्युत्तरेण होता। तौ जघनेन गार्हपत्यं पश्चात्प्राञ्चावुपविशतो दक्षिण एवाध्वर्युरुत्तरो होता। थाध्वर्युर्वेदमुपभृतं कृत्वा चतुर आज्यस्य गृह्णान आह सोमायेत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैराश्राव्याह सोममित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते जुहोति। चतुर एवाज्यस्य गृह्णान आह त्वष्ट्र इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैराश्राव्याह त्वष्टारमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते जुहोति। चतुर एवाज्यस्य[1] गृह्णान आह देवानां पत्नीभ्य इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैराश्राव्याह देवानां पत्नीरित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते परिश्रिते देवानां पत्नीर्जुहोत्यथ चतुर एवाज्यस्य[1] गृह्णान आहाग्नये गृहपतय इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैराश्राव्याहाग्निं गृहपतिमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यथाग्रेण होतारमुपातीत्य होतुर्द्विरङ्गुल्यावनक्ति। जिघ्रेण भक्षयित्वा। चतुर्हस्तेडाꣳ[2] संपादयत्याज्यस्यैव। समन्वारभेते अध्वर्युश्चैव पत्नी चोपहूतायामिडायामग्नीध आदधाति षडवत्तं। प्राश्नीतो। मार्जयेते[3]। अथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वापसलैः पर्यावृत्यान्वाहार्यपचने प्रायश्चित्तं जुहोत्युलूखले मुसले

---

१ Thus BT Sāy., the other MSS. omit एव; Be throughout चतुराज्यस्य।

२ Thus B Be JH Keś. Sāy. (pr. m.); चतुरहस्ते॰ TF; चतुर्हस्त्ये॰ Sāy. sec. m.

३ Corrected; मार्जयेतेथ Be JFHT; मार्जयतेथ B.

यच्च शूर्पं आशिश्लेष दृषदि कृष्णाजिने यत्कपाले । अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम् । यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बह्वीरग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वान्वाहार्यपचन एवेध्मप्रव्रश्चनान्यभ्याधाय फलीकरणानोप्य फलीकरणहोमं जुहोत्यग्ने ऽदब्धायो ऽशीततनो पाहि माद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरद्मन्यै पाहि दुश्चरितादविषं नः पितुं कृणु सुषदा योनिँ स्वाहेत्यथैतेनैव यथेतमेत्य [वेदे यजमानं वाचयति वेदो ऽसि वित्तिरसीत्यान्तादनुवाकस्य][1] होत्रे वेदं प्रदाय पत्नीं[2] विष्यतीमं विष्यामि वरुणस्य पाशं यमबध्नीत सविता सुकेतः । धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्या करोमीत्यथास्यै योक्त्रमञ्जलावाधायोदपात्रमानयति समायुषा सं प्रजया समग्ने वर्चसा पुनः । सं पत्नी पत्याहं गच्छे समात्मा तनुवा ममेत्यथ मुखं विमृष्टे यदप्सु ते सरस्वति गोष्वश्वेषु यन्मधु । तेन मे वाजिनीवति मुखमङ्ग्धि सरस्वतीत्यपो निनयत्यवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठतीति ब्राह्मणम् ॥ २० ॥

अथैनां तथैव[3] तिरः पवित्रमप आचामयति पयस्वतीरोष-

---

१ The words enclosed in brackets found only in BH; om. Be JFT Sāy.

२ Sāyaṇa has पत्नी and defends this reading, but knows also the reading पत्नीं ।

३ om. J Be; तथैवं B.

धयः पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र सꣳसृजेत्यथैनां[१] गार्हपत्ये समिध आधापयत्यग्ने व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मे ऽराधि स्वाहा वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मे ऽराधि स्वाहेत्यथ यथाप्रपन्नं निष्क्रामयत्यथ[२] प्राङेत्य ध्रुवामाप्याययत्याप्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञंयज्ञं प्रति देवयद्भ्यः। सूर्याया ऊधो ऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे अस्मिन्नित्यथाज्यस्थाल्याः स्रुवेणोपघातं प्रायश्चित्तानि जुहोत्याश्रावितमत्याश्रावितं वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनं यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताहुतिरेतु देवान्स्वाहेत्यथ यज्ञसमृद्धीर्जुहोतीष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा भेषजं दुरिष्ट्यै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा दौरार्द्ध्यै स्वाहा देवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा ऋद्ध्यै स्वाहा समृद्ध्यै स्वाहा सर्वसमृद्ध्यै स्वाहा भूः स्वाहा भुवः स्वाहा सुवः स्वाहा भूर्भुवः सुवः स्वाहेमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने अयास्ययासन्मनसाहितः। अयासन्हव्यमूहिषे ऽया नो धेहि भेषजꣳ स्वाहायास्याग्ने ऽस्यनभिशस्तीश्च सत्यमित्त्वमया असि। अयसा मनसा धृतो ऽयसा हव्यमूहिषे ऽया नो धेहि भेषजꣳ स्वाहा यदस्मिन् कर्मण्यन्तरगाम मन्त्रतः कर्मतो वा। अनयाहुत्या तच्छमयामि सर्वं तृप्यन्तु देवा आवृषन्तां घृतेन स्वाहा यदस्य कर्मणो ऽत्य-

१ TF insert तथैव.

२ निष्क्रामत्यथ Be Sāy.; क्रमयत्यथ J.

रौरिचं यद्वा न्यूनमिहाकरम्। अग्निष्टत् स्विष्टकृद्विद्वान्सर्वꣳ स्विष्टꣳ सुहुतं करोतु मे। अग्नये स्विष्टकृते सुहुतहुत आहुतीनां कामानाꣳ समर्धयित्रे स्वाहा। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव। यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयꣳ स्याम पतयो रयीणाꣳ स्वाहेत्यथ बर्हिषो धातूनाꣳ संप्रलुप्य ध्रुवायाꣳ समनक्ति समक्तां बर्हिर्हविषा घृतेन समादित्यैर्वसुभिः सं मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरक्तामित्यथैनदाहवनीये ऽनुप्रहरति दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहेत्यथोपोत्थाय दक्षिणेन पदा वेदिमवक्रम्य[१] ध्रुवया समिष्टयजुर्जुहोति देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमित मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञꣳ स्वाहा वाचि स्वाहा वाते धाः स्वाहेत्युदूहति स्रुचं। निनयति प्रणीता। उपोत्थाय यजमानो दक्षिणेन पदा विष्णुक्रमान्क्रमते। संतिष्ठत आमावास्यं वा[२] पौर्णमास्यं वा हविः। ॥२१॥ सप्तदशः॥

इति प्रथमः प्रश्नः॥

---

१ अतिक्रम्य Bc H, आक्रम्य T.

२ om. JB; वा om. both times Bc.

अथोपव्याहरणं । विज्ञायते क्रत्वादौ क्रतुकामं कामयीत[1] यज्ञाङ्गादौ यज्ञाङ्गकाममिति । प्राक्कूलान्दर्भान्संस्तीर्य तेषु प्राङ्मुखो यजमान उपविश्य जपति याः पुरस्तात्प्रस्रवन्त्युपरिष्टात्सर्वतश्च याः । ताभी रश्मिपवित्राभिः श्रद्धां यज्ञमारभे ॥ देवा गातुविदो गातुं यज्ञाय विन्दत । मनसस्पतिना देवेन वाताद्यज्ञः प्रयुज्यतामिति[2] श्रद्ध एहि[3] सत्येन त्वा ह्वयामीत्याकूत्या वेदनं करोत्याकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा पुरो दधे । अमृतत्वाय जीवसे ॥ आकूतिमस्यावसे काममस्य समृध्यै । इन्द्रस्य युञ्जते धियः ॥ आकूतिं देवीं मनसः पुरो दधे यज्ञस्य माता सुहवा मे अस्तु । यदिच्छामि मनसा सकामो विदेयमेनद्धृदये निविष्टमिति । मनसा त्रिः संकल्पयते त्रिरुच्चैः । सर्वकामो ऽग्नीनाधास्य इत्यग्न्याधेये । स्वर्गकामो दर्शपूर्णमासाभ्यां यक्ष्य इति दर्शपूर्णमासयोः । स्वर्गकामश्चातुर्मास्यैर्यक्ष्य इति चातुर्मास्येषु । स्वर्गकामः पशुना यक्ष्य इति पशुबन्धे । स्वर्गकामः सोमेन यक्ष्य इति सोमे । स्वर्गकामो ऽग्निं चेष्य इत्यग्निचये । ऽहीने ऽहर्गणे वा यथाकामो यत्कामो वा यजते । तन्म ऋध्यतां तन्मे समृध्यतां तन्मे संपद्यतां काम इत्यर्त्विजां[4] प्रतिवचनं तत्त ऋध्यतां तत्ते समृध्यतां तत्ते संपद्यतां काम इत्योंतथेति प्रतिवचनम् । ॥ १ ॥

---

१ Thus Be JF Keś.; कामयेत BT; H corrupt.

२ After इति B has श्रद्धामाह्वयते.

३ Thus HBT; एहीति JF; एश्हि इति Be.

४ Thus BHT, अथ ऋत्विजां the other MSS.

अथर्त्विजो[1] देवयजनं याचते । ऽध्वर्यो देवयजनं मे देहीत्यध्वर्युमादित्यो देवो दैवो ऽध्वर्युः स ते देवयजनं ददात्वित्यों तथेति प्रतिवचनं । ब्रह्मन्देवयजनं मे देहीति ब्रह्माणं । चन्द्रमा देवो दैवो ब्रह्मा स ते देवयजनं ददात्वित्यों तथेति प्रतिवचनं । होतर्देवयजनं मे देहीति होतारमग्निर्देवो दैवो होता स ते देवयजनं ददात्वित्यों तथेति प्रतिवचनमुद्गातर्देवयजनं मे देहीत्युद्गातारं । पर्जन्यो देवो दैव उद्गाता स ते देवयजनं ददात्वित्यों तथेति प्रतिवचनꣳ । सदस्य देवयजनं मे देहीति सदस्यमाकाशो देवो दैवः सदस्यः स ते देवयजनं ददात्वित्यों तथेति प्रतिवचनꣳ । होत्रका देवयजनं मे दत्तेति होत्रकानापो देव्यो दैव्या होत्राशꣳसिन्यस्तास्ते देवयजनं ददत्वित्यों तथेति प्रतिवचनं । चमसाध्वर्यवो देवयजनं मे दत्तेति चमसाध्वर्यून्रश्मयो देवा दैवाश्चमसाध्वर्यवस्ते[2] ते देवयजनं ददत्वित्यों तथेति प्रतिवचनमपि वा न देवयजनं याचत । आदित एव तीर्थे स्नात्वोदेत्याहतं वासः परिधाय । शुद्धो हैव शुचिः पूतो मेध्यो विपाप्मा ब्रह्मचारी सहकारिप्रत्यय आ चतुर्थात्कर्मणो ऽभिसमीक्षमाणो वेदकर्माणि प्रयोजयेत्प्रागपवर्गाण्युदगपवर्गाणि वा प्राङ्मुखः प्रदक्षिणं यज्ञोपवीती दैवानि कर्माणि करोति । दक्षिणामुखः प्रसव्यं प्राचीनावीती पित्र्याणि । तिष्ठन्नासीनः प्रह्वो वा यथान्यायं । छन्दोगब्राह्मणं यथा वै दक्षिणः पाणिरेवं

---

१ Thus HJT Be, अथ ऋत्विजो BJ.

२ Thus T, दैव्याश्च॰ the other MSS.

देवयजनं । यथा सव्यस्तथा पितृयजनं । यथा पितृयजनं तथा श्मशानकरणं । यथा श्मशानकरणं तथाभिचरणीयेष्विष्टिपशुसोमेष्वादित एव[१] पुरोदकं देवयजनं यस्मादन्यत्पुरस्तात्समन्तिकं देवयजनं न विन्देयुरुत्तरतो देवयजनमात्रमतिशिनष्टि । ॥ २ ॥ प्रथमः ॥

अथर्त्विजां वरणं । विज्ञायते ब्राह्मणा[२] ऋत्विजो योनिगोत्रश्रुतवृत्तसंपन्ना[३] अविगुणाङ्गा[४] अत्रिकिणिनो । न परिखातिक्रान्ता नान्तगा नान्त्यजा नाननूचाना[५] । हालेयवालेयपुत्रिकापुत्रपरक्षेत्रसहोढकानीनानुजावरद्विप्रवरान्परिहार्याङ्गिरसो[६] ऽध्वर्युर्वासिष्ठो ब्रह्मा वैश्वामित्रो होतायास्य उद्गाता कौषीतकः सदस्यो । ऽत्रिशिष्टा[७] भृगवो ऽङ्गिरसो वा । योनिर्वृत्तं विद्या च प्रमाणमित्येके । ताꣳस्त्वेद्वृणीताव्यापन्नाङ्गानेव वृणीताकुनखिनमध्वर्युमकिलासिनं ब्रह्माणमखण्डꣳ[८] होतारमकरालमुद्गातारमशिपिविष्टꣳ सदस्यमथ[९] प्रतिप्रस्थाता नेष्टोन्नेतेत्यध्वर्युपुरुषा । ब्राह्मणाच्छꣳस्याग्नीध्रः पोतेति ब्रह्मणो । मैत्रावरुणो ऽच्छावाको

---

१ त्वादित एव found only in Be F, but commented on by Bh.

२ Thus HBe BF, •णान् the other MSS.

३ Thus Be BHF; संपन्नां T; संपन्नान् J.

४ Thus all except J which has •णांगान्।

५ Thus H Be BT, नाननूचानान् J, नांनूचांनां F.

६ Thus, or परिहाय्य Be HFJ, परिहय्य T, परिहार्य्य B.

७ Thus Veṅk. in his bhāṣya on the Karmānta; the MSS. have वसिष्ठा or वसिष्ठा except F, which has वशि।

८ Thus BT and J (sec. m.); खषंडं Be HFJ (pr. m.)

९ अथ om. BT Be.

ग्रावस्तुदिति होतुः। प्रस्तोता प्रतिहर्ता सुब्रह्मण्य इत्युद्गातुरभिगरो ध्रुवगोपः सꣳस्राव इति[1] सदस्य। स्वप्रधाना[2]। अस्वप्रधाना[2] इत्येके[2]। दश वैकादश वा चमसाध्वर्यवो ऽन्यदक्षिणाभिः परिक्रीता भवन्तीति विज्ञायते। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोरेक ऋत्विग्दर्शपूर्णमासयोश्चत्वार ऋत्विजो ऽध्वर्युर्ब्रह्मा होताग्नीध्र इति। चातुर्मास्येषु प्रतिप्रस्थाता पञ्चमः। पशुबन्धे मैत्रावरुणः षष्ठः। सर्वे सौम्ये ऽध्वरे। तान्कर्मणःकर्मणो वृणीतैकैकमुपसंगृह्य चोदयेदसावहमाध्वर्यवेण त्वा गच्छामि याजयतु मां भवानिति। ब्रह्मत्वेन हौत्रेणौद्गात्रेण सादस्येनेति। न सदस्यो विद्यत इत्येके। स्वेनस्वेन कर्मणा होत्रकान्[3] होत्रकानित्येके[3]। तत्पुरुषा होत्रकाश्चमसाध्वर्यवश्चाध्वर्युर्वा ऋत्विजां प्रथमो युज्यते तेन स्तोमो योक्तव्य इति। ॥ ३ ॥

आदित्यो देवो दैवो ऽध्वर्युः स मे ऽध्वर्युरध्वर्यो ऽध्वर्युं त्वा वृण इत्यध्वर्युमादित्यो देवो दैवो ऽध्वर्युः स ते ऽध्वर्युस्तेनानुमतः कर्मैवाहं करिष्यामीत्यों तथेति प्रतिवचनं। चन्द्रमा देवो दैवो ब्रह्मा स मे ब्रह्मा ब्रह्मन् ब्रह्माणं त्वा वृण इति ब्रह्माणं। चन्द्रमा देवो दैवो ब्रह्मा स ते ब्रह्मा तेनानुमतः कर्मैवाहं करिष्यामीत्यों तथेति प्रतिवचनमग्निर्देवो दैवो होता

१ सꣳस्राव B Be JH, संश्रावयति T, सꣳस्रावयति F, with श्र Bh.

२ Thus Be, स्वप्रधानाः स्वप्रधाना इत्येके J; स्वप्रधान अस्वप्रधान इत्येके B; स्वधान अस्वप्रधानाद्दत्येके F; स्वप्रधाना इत्येके H; स्वस्वप्रधाना इत्येके T.

३ Thus B; होत्रकान्होत्रका इत्येके T; होत्रकान्होत्रकानित्येके JHF; Be om. न होत्रकान्।

स मे होता होतर्होतारं त्वा वृण इति होतारमग्निर्देवो दैवो होता स ते होता तेनानुमतः कर्मैवाहं करिष्यामीत्यों तथेति प्रतिवचनं। पर्जन्यो देवो दैव उद्गाता स म उद्गातोद्गातरुद्गातारं त्वा वृण इत्युद्गातारं। पर्जन्यो देवो दैव उद्गाता स त उद्गाता तेनानुमतः कर्मैवाहं करिष्यामीत्यों तथेति प्रतिवचनमाकाशो देवो दैवो सदस्यः स मे सदस्यः सदस्य सदस्यं त्वा वृण इति सदस्यमाकाशो दैवो देवः सदस्यः स ते सदस्यस्तेनानुमतः कर्मैवाहं करिष्यामीत्यों तथेति प्रतिवचनमापो देव्यो दैव्या होत्राशꣳसिन्यस्ता मे होत्राशꣳसिन्यो होत्रका होत्रकान्त्वो वृण इति होत्रकानापो देव्यो दैव्या होत्राशꣳसिन्यस्तास्ते होत्राशꣳसिन्यस्ताभिरनुमताः कर्मैव वयं करिष्याम इत्यों तथेति प्रतिवचनꣳ। रश्मयो देवा दैवाश्चमसाध्वर्यवस्ते मे चमसाध्वर्यवश्चमसाध्वर्यवश्चमसाध्वर्यून्त्वो वृण इति चमसाध्वर्यून्रश्मयो देवा दैवाश्चमसाध्वर्यवस्ते ते चमसाध्वर्यवस्तैरनुमताः कर्मैव वयं करिष्याम इत्यों तथेति प्रतिवचनं। वृतोऽवृतो जपति महन्मे ऽवोचो यशो मे ऽवोचो भगो मे ऽवोचो भर्गो मे ऽवोचस्तपो मे ऽवोच स्तोमं मे ऽवोचः क्लृप्तिं मे ऽवोचो भुक्तिं मे ऽवोचो विश्वं मे ऽवोचः सर्वं मे ऽवोचः सर्वं मे कल्याणमवोचस्तन्मावतु[1] तन्माविशतु तन्मा जिन्वतु तेन भुक्षिषीय देवो देवमेतु[2] सोमः सोममेत्वित्यों तथेति प्रतिवचनम् ॥ ४ ॥

---

१ Thus only T, the other MSS.: तन्मामवतु।

२ Thus only F, the other MSS. have here and further on एति instead of एतु, TB omit the whole passage; cp. Pañc. Br. I. 1. 2.

[१]सिंहे मे मन्युर्व्याघ्रे मेऽन्तरामयो । वृके मे क्षुदश्वे मे घसिर्धन्वनि मे पिपासा । राजगृहे मेऽशनायाश्मनि मे तन्द्रिर्गर्दभे मेऽर्शः[२] । शल्यके[३] मे ह्रीरश्वत्थे मे वेपथुः । कूर्मे मेऽङ्गरोगो । बस्ते मेऽपसर्याप्रिये मे मृत्युर्भ्रातृव्ये मे पाप्मा । सपत्ने मे निर्ऋतिर्दुष्कीर्तौ मे व्यृद्धिः । परस्वति मेऽसमृद्धिः । खड्गे म आर्तिर्गवये म आन्ध्यं । गौरे मे बाधिर्यमृक्षे मे शोको । गोधायां मे खेदो[४] । जरायां मे हिमः । कृष्णशकुनौ मे भीरुता । कशे मे पापो गन्ध । उलूके मे स्वभ्यशः[५] । क्रोके म ईर्ष्या । मर्कटे मे दुर्वृद्धिः । कुलले मे मङ्स्यौलले मे प्रध्योष्ट्रे[६] मे तृष्णर्श्ये मे श्रमो । ऽव्यां म आव्यं । कोशे मे गन्धः । कुमार्यां मेऽलङ्कारः । सूकरे मे क्लदथुः[७] । पृदाखुनि[८]

---

१ The construction of the text of this khaṇḍa is extremely difficult. I compared also the printed Prayogamālā of Veṅkaṭeśvara (Vol. II, fol. 36), the MS. I. O. 288, fol. 12, a very old MS., corrected, and the Gṛhyaprayoga according to the MS. of Burnell's collection. The MSS. have, of course, nowhere the avagraha.

२ Thus only B and Pray. Mālā, मेरिशः the other MSS.

३ Thus Be, शल्पके IO, शल्म्यके H, शय्यके FT, शल्वके J, शंयके B, शंयुके Pray. M.

४ Thus Be, the other MSS. खेदो।

५ Thus all except T which has भ्यशः।

६ प्रध्यो॰ TB, IO, प्रोध्यो F, प्रखो Be, प्रच्चो H, प्रभो J. Perhaps ऽप्रध्या is to be read?

७ Thus H; कदथुः IO, क्रंदथः Pray. M.; क्लदधुः the other MSS.

८ Thus all except Pray. M.: पृदाकुभि. Probably पृदाकुनि is to be read.

मे स्वप्नो | ऽजगरे मे दुस्वप्नो | विद्युति मे स्मयश्रो[1] | लोभायां मे क्लेदः | शलभे[2] मे पाप्मालक्ष्मी | स्त्रीषु मे ऽनृतमंजासु मे कर्कशो | व्रात्ये म ईत्या | शूद्रे मे स्तेयं | वैश्ये मे ऽकामंछत्यꣳ[3] | राजन्यबन्धुनि मे ऽज्ञानं | नैषादे मे ब्रह्महत्या | कुलिङ्गे मे च्वथुरुल्लले[4] मे विलास | उद्रिणि मे वमतिः[5] | किंपुरुषे मे रोदो | द्वीपिनि मे निष्टपद्धस्तिनि मे किलासः | शुनि मे दुरिप्रꣳ | स्नावन्येषु[6] मे श्लेच्छो | विदेहेषु मे शौपथो[7] | महावर्षेषु मे ग्लौमूजवत्सु मे तप्ना | दुन्दुभौ मे कासिके|च्वाकुषु[8] मे पित्तं | कलिङ्गेषु मे ऽमेध्यमंश्वतर्यां मे ऽप्रजस्ता | पुꣳस्वल्यां मे दुश्चरितमांखुनि मे दन्तरोगो | मक्षिकायां मे श्वल्कशः[9] | शुके मे हरिमा | मयूरे मे जल्प्या | वृषे मे जरा | चाषे मे पापवादो | ऽप्सु मे श्रमो | ब्रह्मोज्झे मे किल्बिषमंपेहि पाप्मन्पुनरपनाशितो भवा नः पाप्मन्सुकृतस्य लोके पाप्मन्धेह्यविहृतो[10]

1 Thus Be BHT, स्मयश्रो F, स्मयसो J, स्मयसो Pray. M.

2 Thus BJT Pray. M., Prayoga Burnell; शभे H, शरभे Be F, IO.

3 Thus (without avagraha) Be BHJT; कर्मछत्यं F, Pray. M.

4 Thus Be BJHT, IO, Pray.; उलुले F; कुलले Pray. M.

5 वमनिः Be BHFT, IO, Pray.; वमतिः J, Pray M. Is the word अवमतिः or a subst. connected with वमिति ?

6 Thus Be BHFT, Pray., Pray. M.; स्नाव॰ J, IO.

7 Thus Be JT; शौयथो F, शौपथुर् B, H uncertain, श्रिपथुः Pray., शपथो IO, षपथो Pray. M.

8 Thus BT Pray., the other MSS. काशिके॰।

9 Thus Be BJHF, श्वभ्रशः T, श्वल्कुशः Pray. M.

10 Without the least doubt the tradition of these verses according to the Baudhāyanins is corrupt. A comparison with Ath. Saṃh. VI. 26 proves that we ought to read अवह्रुतान् (comp. नः) instead of अविहृतो and जहासि instead of जहाति।

यो नः पाप्मन्न जहाति तमु त्वा जहिमो वयमन्यत्रास्मन्निविशताꣳ[1] सहस्राक्षो अमर्त्यो यो नो द्वेष्टि स रिष्यतु यमु द्विष्मस्तमु जहीत्यथाञ्जलिनाप उपहन्ति सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्विति । तां दिशमेता अप उत्सिञ्चति[2] यस्यामस्य दिशि द्वेष्यो भवति दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्यथाप उपस्पृश्य यथेतं प्रविशन्ति । ॥ ५ ॥ द्वितीयः ॥

अथेदमग्न्याधेयं । तस्य कः कर्मण उपक्रमो भवतीत्युक्त्वान्यृतुनक्षत्राण्युक्तमात्मनः पुरश्चरणं । कथमत्रानुपूर्व्यं[3] भवति । स्नानपवनमन्त्राचमनमन्त्रप्रोक्षणपुण्याहवाचनानि श्रद्धामाहृयाकृत्या वेदनं कृत्वोपव्याहृत्यर्त्विजो[4] वृत्वार्हयित्वा देवयजनं याचित्वा देवयजनमादाय स्फ्यमादायान्तरेण वेद्युत्करावुद्देशेन प्रपद्य जघनेन गार्हपत्यं तिष्ठन्प्राचीनꣳ[5] स्फ्येन गार्हपत्यस्यायतनमुद्धन्त्युद्धन्यमानमस्या अमेध्यमप पाप्मानं यजमानस्य हन्तु । शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः शं नो माता पृथिवी तोकसातेत्यथैनदद्भिरवोक्षति शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये । शं योरभिस्रवन्तु न इत्येवमेवान्वाहार्यपचनस्यायतनमुद्धन्त्येवमेवाहवनीयस्यैवमितरयोर्यदि करिष्यन्भवत्यथान्तरेण

---

१ Thus Be HF, 10 ; the other MSS. ॰त्रास्मिन्नि॰ or ॰त्रास्मान्नि॰।

२ Thus only B Be and partially T, cp. Pray. M. loc. cit. the other MSS. have this passage as infra IV. 7, s. f.

३ Thus all except H, which has पूर्वं।

४ Thus BTJ, हृत्यार्त्विजो F, हृत्य ऋत्विजो Be H.

५ Thus BT, the other MSS. प्राचीꣳ।

वेद्युत्करावुद्देशेनोदङ्ङुपनिष्क्रम्य तां दिशं यन्ति यत्रास्य संभारा उपकॢप्ता भवन्त्यपि वोत्तरेण शालायाः सर्वे संभारा उपकॢप्ता भवन्त्यपि वान्तर्वेदि प्राचीनं तान्मन्त्रानुपूर्व्यमेकैकꣳ संभारमेकैकेन यजुषा संभरति । वैश्वानरस्य रूपं पृथिव्यां परिस्रसा । स्योनमाविशन्तु न इति सिकताः संभृत्य निदधात्येवमेवोत्तरमुत्तरꣳ संभारमुत्तरेणोत्तरेण यजुषा संभृत्य संभृत्यैव[1] निदधात्यूषांश्च सिकताश्चाखूत्करं च वल्मीकवपां च सूदं च वराहविहतं च पुष्करपर्णं च शर्कराश्चेत्यष्टौ पार्थिवा । अथोत्तरेण यजुषा षड्भिरश्वशल्कानाहरत्यथ[2] वानस्पत्याभिर्वानस्पत्याः । शाखा आर्द्राः सपलाशाः सप्ररोहाः प्रादेशमात्रीरप्रतिशुष्काग्रा आहरत्यपि वा यथालाभं । पर्णं द्वाभ्यां । चित्रियस्याश्वत्थस्य तिस्रः समिध आर्द्राः सपलाशाः सप्ररोहाः प्रादेशमात्रीरप्रतिशुष्काग्रा आहरति चित्रियादश्वत्थात्संभृता बृहत्यः शरीरमभिसꣳस्कृता स्थ । प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमितास्तिस्रस्त्रिवृद्भिर्मिथुनाः प्रजात्या इत्यथ मुञ्जकुलायमाहरति या त अग्ने ओजस्विनी तनूरोषधीषु प्रविष्टा । तां त इह संभरामीत्यथास्मा अरणी आहरत्याश्वत्थीꣳ शमीगर्भामप्यशमीगर्भां[3] वा

---

१ Thus only BJ; संभृत्यसंभवत्येव Be; the other MSS. omit the second संभृत्य ।

२ Thus B Be, शल्कन् T, शल्कानि F, शकलान् HJ.

३ Thus Be F, Bh., Keś.; JTH both times with long vowel (शामी॰); B the first time with short, the second time with long vowel.

चतुरङ्गुलमुत्सेधां द्वादशाङ्गुलं[१] विस्तीर्णाꣳ षोडशाङ्गुलमायतामपि वा प्रादेशमात्रीꣳ सर्वतः समां चतुरङ्गुलमेवोत्सेधां[२]। तस्या उत्तानाया अनुलोममधस्तात्प्रतीचीनप्रवणं प्रजननं कुर्वन्ति। तावतीमेवोत्तरारणिमर्थेने[३] आहरत्यश्वत्थाद्धव्यवाहाद्धि जातामग्नेस्तनूं यज्ञियाꣳ संभरामि। शान्तयोनिꣳ शमीगर्भमग्नये प्रजनयितवे॥ यो अश्वत्थः शमीगर्भ आरुरोह त्वे सचा। तं ते हरामि ब्रह्मणा यज्ञियैः केतुभिः सहेत्यथैतान्सुसंभृतान्संभारान्पुनरेव संभरति यं त्वा समभरं जातवेदो यथा शरीरं भूतेषु न्यक्तम्। स संभृतः सीद शिवः प्रजाभ्य उरुं नो लोकमनुनेषि विद्वानिति॥६॥

अथ वै भवतीन्द्रो वृत्रꣳ हत्वासुरान्पराभाव्य सो ऽमावास्यां प्रत्यगच्छंस्ते पितरः पूर्वेद्युरागच्छन्पितॄन्यज्ञो ऽगच्छंस्तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुस्ते ऽब्रुवन्वरं वृणामहा अथ वः पुनर्दास्यामो ऽस्मभ्यमेव पूर्वेद्युः क्रियाता इति। तमेभ्यः पुनरददुस्तस्मात्पितृभ्यः पूर्वेद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वेद्युः करोति पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुत इति ब्राह्मणमथ यदि गां न लभते मेषमजं वा लभते। ऽपि वा शृतमोदनं पक्त्वा तस्योपरिष्टात्प्रभूतमाज्यं पयो वानीय तस्मादेतत्सर्वं करोति यद्गवा कार्यं। विज्ञायते च धेन्वै वा एतद्रेतो

१ MSS. द्वादशाङ्गुलविस्ती° but cp. Rudradatta on Āpast. śrs. V. 1. 2.
२ एव om. BT.
३ °रणीम° FJT.

यदाज्यं पयो वानडुहस्तण्डुला इति । गौरेवाङ्गसामान्यात्संप्रच्छन्ना[१] अम्बरीषं वोत्तपनीयं वाभिप्रव्रजन्त्यपि वौपासनमेवाभिप्रव्रजन्त्यर्धमौपासनं कुर्वन्ति सर्वं वा । ब्राह्मौदनिकमौपासनं कुर्वन्ति । सो ऽत्र वैव हि ह्रियत इति । समानं कर्मा संभारनिर्वपनादथ तृतीयꣳ संभाराणां त्रेधा विभज्य सभ्यावसथ्ययोराहवनीये वा सभ्यावसथ्ययोः संकल्पः । समानं कर्मा समिदाधानात्पञ्चपञ्च नानावृक्षीयाः समिधो ऽभ्यज्यादधाति । कथमत्रानुपूर्व्यं भवत्यश्वत्थस्योदुम्बरस्य पर्णस्य शमी च विकङ्कतस्येत्येतदत्रानुपूर्व्यं भवति । कथमु खल्वैन्द्राग्नादित्ययोरन्त इत्यैन्द्राग्नादित्ययोरन्त[२] उदश्वपदिकꣳ सृजेत्ततो ऽन्यं दशहोत्रर्थमुद्धरेदिति । तन्त्रसमास[३] एवैतदुपपद्यते नान्यत्र प्रणीतस्याग्नेर्लौकिकत्वाद्यस्मिन्होत्रा हुतꣳ [४]स्यात्सो ऽग्निः । कर्मान्तं[५] तस्य धारणमित्यपवृत्ते कर्मणि लौकिकः संपद्यते । प्रसिद्धानि तनूहवीꣳषि । प्रसिद्धा अग्न्याधेयदक्षिणा ददाति । तांश्चेन्नाधिगच्छेद्वासाꣳस्येतावन्ति मन्थान्वौदनान्वैतावतो दद्यात्तेनो हैवैतं

---

१ Thus HTJ; गौरेव सामान्यात् B; गौरेवांगसमान्यात् F; गौरेवांगसमासान्यात् Be.

२ Thus only T; Be ॰योरंत्य (the first time); J कथमत्रैंद्राग्ना etc. as T; B om. इत्यै॰न्त; H incomplete here; F इतींद्रा॰ instead of इत्यैन्द्रा॰ ।

३ तंत्र or तन्त्र Be BTJ; तत्र HF.

४ Thus HB Be; स्यात् om. T.

५ अग्निकर्मा॰ FT.

काममवाप्नोतीत्यथैकां गां दक्षिणां दद्यादिति पैङ्गलायनिब्राह्मणं भवति। न त्वेवानाहिताग्निः स्याद्विज्ञायते[१] च देवानां वा एषो ऽन्यतमो य आहिताग्निरित्यथ यदस्याग्निमुद्धरति सहस्रं तेन कामदुघो ऽवरुन्द्धे। ऽथ यदग्निहोत्रं जुहोति सहस्रं तेनेत्यपरिमितमेवेदमुक्तं भवति[२]। ॥ ७ ॥ तृतीयः ॥

अथाग्न्याधेयस्योपवसथ इत्युपकल्पयते गां माꣳसलामहतं वासश्चतुर उदकुम्भाꣳस्त्रीनौदुम्बराञ्छूलानौदुम्बरीं[३] दर्वीमेकां वपाश्रपणीमविशाखामौदुम्बरीमेव सर्वानेवान्यान्स्थालीपाकात्पैतृयज्ञिकान्संभारानेरकोपबर्हणे[४] आञ्जनाभ्यञ्जने आज्यं तृणमुष्टिꣳ स्फ्यꣳ सूत्रमिति। दक्षिणत एतत्परिश्रितं भवति। तस्यैतस्मिन्परिश्रिते प्राङावृत्तस्य केशान्तं करोति तूष्णीं। त्रीणि दर्भपुञ्जीलान्युपनियत्य वपति वपे[५] प्रवपे[६] देवेन सवित्रा प्रसूतो ब्रह्मणा सꣳशितो ऽहं यानि म इत ऊर्ध्वं लोमानि तानि मे स्वस्तये सन्त्वित्यथैनमुप्तकेशश्मश्रुं [७]निकृत्तनखमुदकु-

---

१ The words नत्वे॰ ... स्यात् are omitted by BT.

२ Be HFJ repeat the last clause: अपरि॰ ... भवति; BT om. अपरिमितं।

३ Thus Be H; ॰बराञ्छूडान् T; ॰बरांस्थूलान् BJ; ॰बराङ्शकलान् F.

४ स्थालीपाकात् corrected acc. to Bh.; MSS. ॰कान्।

५ Thus T, वपेत् the other MSS., also Keś.

६ Thus F, प्रवपेत् the other MSS. except H, which omits the syllable पे. The yajuṣ seems to begin with वपे।

७ Thus only Be, निकृत the other MSS.

ऽनेनाभ्यवनयन्वाचयतीमा म आपः शिवाः सन्तु दुष्कृतं प्रवहन्तु मे । शुद्धाः प्रयुञ्जीमहि क्रतूनिति । स्नातः प्राङुत्सृप्याहतं वासः परिधायालङ्कृत्याङ्क्ते । ऽथैनमेकविंशत्या दर्भपुञ्जीलैस्त्रेधा विभक्तैः सप्तभिःसप्तभिस्तूष्णीं[१] पवयित्वोदपात्रमादायेमां दिशं नीत्वा चतुष्पथ एतस्मिन्नेवोदपात्रे ऽवेक्षमाणं पाप्मनो विनिधीन्वाचयति सिंहे मे मन्युर्व्याघ्रे मे ऽन्तरामय इत्यान्तमेतमनुवाकं निगद्य निनीयापः परास्य पात्रमनवेक्षमाणा आयन्ति । हस्तपादान्प्रक्षाल्यैतेनैव यथेतमेत्य पवमानः सुवर्जन इत्येतमनुवाकं यजमानं वाचयन्नद्भिर्मार्जयत्या[२]मात्यादिशमादीप्यान्वाहार्यपचनवेलायाꣳ सादयित्वा शोधयित्वा बर्हिषा परिस्तीर्याज्यं विलाप्योत्पूयोत्तरत एतानुपसादयति[३] चतुर उदकुम्भाꣳस्त्रीनौदुम्बराञ्छूलानौदुम्बरीं[४] दर्वीमेकां वपाश्रपणीमविशाखामौदुम्बरीमेव दक्षिणतः सर्वानेवान्यान्स्थालीपाकात्पैतृयज्ञिकान्संभारानेरकोपबर्हणे[५] आञ्जनाभ्यञ्जने आज्यं तृणमुष्टिꣳ स्फ्यꣳ सूत्रमिति । दक्षिणतो ऽधिदेवनं करोति । तदेकान्नपञ्चाशतो[६] ऽक्षान्निवपत्यथ[७] स्फ्यमादाय सकृदेव

---

१ Before तूष्णीं T Be ins. त्रिष्।

२ Thus Be HBT; त स्यामा॰ JF. ३ ॰सादयंति BT.

४ Thus BTH Be; स्थूलान् J; शकलान् F. ५ cp. page ४५, note ४.

६ Thus Be FJ and Keś. sec. m.; एकस्मान्नपंचा॰ BT and Keś. pr. m.; एकस्मात्पंचा॰ H.

७ Thus JFH; ॰पंत्यथ BT Be.

दक्षिणोद्धन्त्यपहता असुरा रक्षाꣳसि पिशाचा ये क्षयन्ति पृथिवीमनु। अन्यत्रेतो गच्छन्तु यत्रैषां गतं मन इत्यथैनदद्भिरवोक्षत्युदीरतामवर उत्पराम उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः। असुं य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नो ऽवन्तु पितरो हवेष्विति ॥ ८ ॥

अथोल्मुकमादत्ते य आददानाः स्वधया नवानि पित्र्याणि रूपाण्यसुराश्चरन्ति। परापुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निष्टानस्मात्प्रणुनोत्तु[१] यज्ञादिति तेनोद्धतमभितपत्यग्निः पावकः सुदिनानि कृण्वन्नितो ऽसुराननुदताद्दूरमोकसः। पितॄणां ये वर्णं कृत्वेह भागमिच्छन्त इति तदत्रैव व्यन्तं करोति तस्मिन्नुल्मुक आज्यस्तोकं प्रश्चोतयति तद्दक्षिणाग्रं बर्हिः स्तृणाति सकृदाच्छिन्नं बर्हिरूर्णाम्रदु स्योनं पितृभ्यस्त्वा भराम्यहम्। अस्मिन्सीदन्तु मे पितरः सोम्याः पितामहाः प्रपितामहाश्चानुगैः सहेत्यथ पितॄनावाहयत्युदीराणा इह सन्तु नः सोम्याः पितरः पितामहाः प्रपितामहाश्चानुगैः सह। असुंगमाः सत्ययुजो ऽवृकास आ नो हवं पितरो ऽद्यागमन्तु॥ एह गच्छन्तु पितरो हविषे अत्तवे। अस्मिन्यज्ञे बर्हिष्यानिषद्य मा वीरः प्र मा युनगित्यथैभ्य एरकोपबर्हणे निवेदयत आसनꣳ शयनं चेमे तयोः सोम्यास आगताः। प्रिया जनाय नो भूत्वा शिवा भवत शंकरा इत्यथैभ्यः

---

१ Corrected; प्रणुनोक्तु MSS.

पानान्याहरति[1] मधुपानं क्षीरपानꣳ सक्तुपानं यद्वा भवत्यन्यद्ब्राह्मणेभ्यो ददात्यन्यदुपनिनयत्येतद्वः पितरः पितामहाः प्रपितामहाः पानमित्यथैकेनोदकुम्भेन मार्जयति तूष्णीं । तदथान्यथोपविशन्ति चत्वारः पितापुत्राः । पिता पुरस्ताज्ज्येष्ठो दक्षिणतो ऽनुजः पश्चात्कनिष्ठ[2] उत्तरतो । दादशाचान्पिता प्रच्छिनत्ति । तद्विजयते । दादश ज्येष्ठस्तद्विजयते । दादशानुजस्तद्विजयते । ऽथ ये ऽतिशिष्यन्ते तान्कनीयाꣳसमुपसमूहन्त्यथ[3] यदि द्वौ भवतो द्विरायामः पिताथ यद्येको जाया तृतीयाथ यदि नैव भवन्त्युभौ द्विरायामौ जायापती । एष एव त्रिषु न्याय । एष एव[4] द्वयोः । कृतं कृतमित्येव[5] व्यपगच्छन्ति । द्यूता गौरित्युक्तोत्तिष्ठन्त्यथैभ्यो बर्हिरादाय गामुपाकरोति पितृभ्यस्त्वा पितामहेभ्यस्त्वा प्रपितामहेभ्यस्त्वा जुष्टामुपाकरोमीति । तूष्णीमित्येके । ऽथैनामद्भिः प्रोक्षति पितृभ्यस्त्वा पितामहेभ्यस्त्वा प्रपितामहेभ्यस्त्वा जुष्टां प्रोक्षामीति । तूष्णीमित्येके । तामत्रैव प्रतीचीनशिरसीं[6] दक्षिणापदीꣳ संज्ञपयन्ति । तस्यै संज्ञप्ताया अद्भिरभिषेकं प्राणानाप्याययति तूष्णीं । तूष्णीं वपामुत्खिद्य हृदयमुद्धरति प्रज्ञा-

---

१ Thus BF and Keś. sec. m.; आहारयति Be HJ, Keś. pr. m.; आहारानयति T.

२ Thus B Be J and Keś.; कनिष्ठ H; कनीयान् the other MSS.

३ Thus TBJ, the other MSS. more or less corrupt.

४ एव only in B Be H Bh.   ५ एव B Be HF, एवं TJ.

६ Thus all the MSS.

तानि चावदानानि प्रज्ञातौ च मतस्नू[1] तान्येतेष्वेव शूलेषूपनिच्यैतस्मिन्नेवाग्नौ[2] अपयन्ति। शृतायां वपायां पञ्च स्वाकृतीर्जुहोति ॥ ९ ॥

याः प्राचीः संभवन्त्याप उत्तरतश्च याः। अद्भिर्विश्वस्य भुवनस्य धर्त्रीभिरन्तरन्यं पितुर्दधे स्वधा नमः स्वाहा ॥ अन्तर्दधे पर्वतैरन्तर्मह्या पृथिव्या। दिवा दिग्भिरनन्ताभिरूतिभिरन्तरन्यं पितामहाद्दधे स्वधा नमः स्वाहा ॥ अन्तर्दध ऋतुभिः सर्वैरहोरात्रैः सुसन्धिकैः। अर्धमासैश्च मासैश्चान्तरन्यं प्रपितामहाद्दधे स्वधा नमः स्वाहा ॥ यन्मे माता प्रलुलोभ चरत्यननुव्रता। तन्मे रेतः पिता वृङ्क्तामाभुरन्योपपद्यताꣳ स्वधा नमः स्वाहा ॥ यद्वः क्रव्यादङ्गमदहल्लोकाननयन्प्रणयञ्जातवेदाः। तद्वो ऽहं पुनरावेशयाम्यरिष्टाः सर्वैरङ्गैः संभवत पितरः स्वधा नमः स्वाहेति। त्रेधा वपां विच्छिद्यौदुम्बर्या दर्व्या जुहोति सोमाय पितृमते शुष्मिणे जुहुमो हविः। वाजिन्निदं जुषस्व नः स्वजा हव्यं देवेभ्यः पितृभ्यः स्वधा नमः स्वाहा ॥ अङ्गिरस्वन्तमूतये यमं पितृमन्तमाहुवे। वैवस्वते दमद्धि नः स्वजा हव्यं देवेभ्यः पितृभ्यः स्वधा नमः स्वाहा ॥ यदग्ने कव्यवाहन पितृन्यच्युतावृधः। प्र देवेभ्यो वह[3] हव्यं पितृभ्यश्च स्वजा हव्यं देवेभ्यः पितृभ्यः स्वधा नमः स्वाहेति।

---

१ Thus all the MSS.

२ Thus only TJ, the other MSS. corrupt; comp. Baudh. gṛhs. I. 1.   ३ वह BF.

तूष्णीं दर्वीमभ्याधाय पिण्डानामावृतैतान्यत्रदानानि ददाति हृदयमेवाग्रेऽथ सव्यं मतस्नुमथ दक्षिणमेतत्ते ततासौ ये च त्वामनु याꣳश्च त्वमत्रान्वस्येषा[1] ते तत स्वधाक्षितिर्यावती पृथिवी तावती ते मात्रा तावतीं त एतां मात्रां भूतां ददामि पृथिव्या मितमसि तताय मा क्षेष्ठा इति । द्वितीयं ददात्येतत्ते पितामहासौ ये च त्वामनु याꣳश्च त्वमत्रान्वस्येषा ते पितामह स्वधाक्षितिर्यावदन्तरिक्षं तावती ते मात्रा तावतीं त एतां मात्रां भूतां ददाम्यन्तरिक्षेण मितमसि पितामहाय मा क्षेष्ठा इति । तृतीयं ददात्येतत्ते प्रपितामहासौ ये च त्वामनु याꣳश्च त्वमत्रान्वस्येषा ते प्रपितामह स्वधाक्षितिर्यावती द्यौस्तावती ते मात्रा तावतीं त एतां मात्रां भूतां ददामि दिवा मितमसि प्रपितामहाय मा क्षेष्ठा इत्यथ पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्युक्त्वाचैकेनोदकुम्भेन मार्जयति तूष्णीमथैभ्यो गामुपपरेत्य लोहितमुपप्रवर्तयति यानि रक्षाꣳस्यसृग्भागानि ये चापि पितरो हरन्तां विहरन्तां तृप्यन्तु रुधिरस्य ते ॥ ये नः पतिता गर्भा असृग्भाज उपासते । तेभ्यः स्वजा स्वधा नमस्तृप्णुवन्तु मदन्तु च ॥ य आमा ये च[2] पक्का ये च दुष्टाः पतन्ति नः । तेभ्यः स्वजा स्वधा नमस्तृप्णुवन्तु मदन्तु च ॥ ये कुमारा या स्त्रियो

---

१ Here and in the corresponding passages further on the MSS. have ॰न्वस्यैषा instead of ॰न्वस्येषा ।

२ om. BT and two MSS. of the gṛhya-sūtra.

ये ऽविज्ञाताः पतन्ति नः । तेभ्यः स्वजा स्वधा नमस्तृप्णुवन्तु मदन्तु चेत्यागत्याञ्जनं ददात्यथाभ्यञ्जनं ददात्यथ वसाꣳसि ददात्यथ षड्भिर्नमस्कारैर्विपर्यासमुपतिष्ठते । ऽथ वीरं याचते । ऽथैनानुत्थाप्य प्रवाह्य तिसृभिर्मन आह्वयते मनो न्वाहुवामह आ न एतु मनः पुनः पुनर्नः पितरो मन इत्यथैतदहतं वास एवंविदे ब्राह्मणाय दत्त्वान्यदसनीयं[1] वासः परिधाय दक्षिणोपपरेत्याद्भिर्मार्जयते ॥ १० ॥

यासु गन्धा रसा वर्णा बलं च निहिते[2] उभे । ता म आपः शिवाः सन्तु दुष्कृतं प्रवहन्तु मे ॥ या ऊर्जमभिषिञ्चन्ति देवप्रेषिता महीम् । ता म आपः शिवाः सन्तु दुष्कृतं प्रवहन्तु मे ॥ यासां निष्क्रमणे सर्वमिदं जायते जगत् । ता म आपः शिवाः सन्तु दुष्कृतं प्रवहन्तु मे ॥ यासामिमे त्रयो लोकास्तेजसा यशसावृताः । ता म आपः शिवाः सन्तु दुष्कृतं प्रवहन्तु मे ॥ याः प्राचीर्या दक्षिणा याः प्रतीचीर्या उदीचीर्या ऊर्ध्वा रेवतीर्मधुमतीरापः स्रवन्ति शुक्राः । ता म आपः शिवाः सन्तु दुष्कृतं प्रवहन्तु म इत्यथैतदसनीयं वासो विमुच्यान्यत्परिधाय प्राजापत्ययर्चाग्निरुदेति प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इत्यथोल्मुकमपिसृजत्यभूद्दूतो[3] हविषो जातवेदा

---

१ Thus H Be J; वसनीयं the other MSS.

२ Thus Be HTF; निचिहिते B; निहितेतु J.

३ Thus HBTJ Be; F reads with Āp. Hir. Bhār. the mantra with नो।

अवाङ्ख्यानि सुरभीणि कृत्वा । प्रादाः[1] पितृभ्यः स्वधया ते अचन्प्रजानन्नग्ने पुनरप्येहि देवानित्यचैतान्यवदानानि ब्राह्मणेभ्यो ददाति हृदयमेवाग्रेऽथ सव्यं मतस्नुमथ दक्षिणं यथाश्रद्धमन्नं कुरुते । गामेतामꣳघ्नघ्नः कृत्वा ब्राह्मणेभ्यो वरं[2] ददाति । स[3] ये ह के चैतस्यै माꣳसं लभन्ते सर्वे ह वा अस्यै ते गोभाजश्रो भवन्त्यामात्ये[4] जयानभ्यातानाञ्चाष्टभृत इति हुत्वामात्यहोमाञ्जुहोत्येष ह वा उपवसथ । उप ह्यस्मिन्देवा वसन्ति प्रातर्जेष्यामो वामं वस्वित्येतद्ध वै देवानां वामं वसु यदाग्नेयोऽष्टाकपाल । उप हैनं वामं वसु गच्छति यस्य ह वा एतामेवंविद्वान्गां कल्पयते[5] । सर्वं पाप्मानं तरति । तरति ब्रह्महत्यामप पुनर्मृत्युं जयतीति होवाच प्रजापतिस्तानि ह वा एतानि कूष्माण्डानीत्याचक्षते काजवानीति[6] वामात्यहोमा इति वातीमोक्षा[7] इति वा । स यत्किं चास्मिन्लोके पापं

---

१ प्रादात् Be only. २ om. Be H.

३ Thus T only; F ददाति स ऐ हैकेचैतस्यै; B Be H: ददात्यथेहयेकेचैतस्यै; J ददातियेहकेचैतस्यै; Bh. reads *with* स ।

४ Thus T; B: गोभाजश्रो भवंसमात्ये; FH: गोभागश्रोभव (or वं) त्यमात्ये; J: गोभाजोतस्मिन्नेवाग्नौभवंत्याजश्रोमात्ये; Be presents the same reading as T, but त्यमात्ये instead of त्यामात्ये ।

५ Thus B Be TH, the other MSS. कल्पयति ।

६ Uncertain. The above given is the reading of T; काजपानीति J; काजपानिति F; काजयानीति HB Be; probably Maitr. S. II. 1. 4 काजवं is to be compared.

७ Thus TJF; वातिमोक्षा B Be H.

कर्म करोति सर्वस्मात्तस्मान्निर्मुच्यानृणः स्वर्गं लोकमेतीति होवाच प्रजापतिः । ॥ ११ ॥ चतुर्थः ॥

अग्नीनाधास्यमानो भवति स उपकल्पयत ऊषांश्च सिकतांश्चाखूत्करं च वल्मीकवपां च सूदं च वराहविहतं च पुष्करपर्णं च शर्कराश्चेत्यष्टौ पार्थिवा । अथ वानस्पत्या अश्वत्थस्योदुम्बरस्य पर्णस्य शमी च विकङ्कतस्याशनिहतश्च शमीगर्भावरणी[1] मुञ्जकुलायं चित्रियस्याश्वत्थस्य तिस्रः समिध आर्द्राः सपलाशाः सप्ररोहाः प्रादेशमात्रीरप्रतिशुष्काग्राः षड्ढिरण्यशल्काꣳस्त्रीन्सौवर्णाꣳस्त्रीन्राजतानश्वं पूर्ववाहꣳ रथचक्रं ब्राह्मौदनिकान्व्रीहीन्सर्वौषधꣳ रोहितं चर्मानडुहं नवानि यज्ञपात्राणीत्यथास्मा[2] अरणी आहरति यो अश्वत्थः शमीगर्भ आरुरोह त्वे सचा । तं ते हरामि ब्रह्मणा यज्ञियैः केतुभिः सहेत्यथातो नक्षत्राणामेव मीमाꣳसा । कृत्तिकास्वग्निमादधीत । रोहिण्यामग्निमादधीत । पुनर्वस्वोरग्निमादधीत । पूर्वयोः फल्गुन्योरुत्तरयोः फल्गुन्योश्चित्रायामित्यथात ऋतूनामेव मीमाꣳसा । वसन्ते ब्राह्मणो ऽग्निमादधीत । ग्रीष्मे राजन्यः । शरदि वैश्यो । वर्षासु रथकार इत्यथो खलु यदैवैनꣳ[3] श्रद्धोपनमेद्यादधीत । सैवास्यर्द्धिरिति । तदेतदा-

१ Thus B Be HF; शामी॰ TJ.

२ इति om. JF (H is defect here).

३ Thus BT Keś.: यद्देवैनꣳ JHF Be, but cp. Sāyaṇa on T. Br. I. 1. 2. 8 (page 13 of the commentary).

तस्यातिवेलं वा श्रद्धायुक्तस्याथ[१] वै ब्राह्मणं भवति यो रोहिण्यामग्निमाधत्त[२] ऋध्नोत्येव सर्वान्रोहान्रोहतीति। सा या वैशाख्याः पौर्णमास्या उपरिष्टादमावास्या भवति सा सकृत्संवत्सरस्य रोहिण्या संपद्यते तस्यामादधीतेत्यथास्यैतत्पुरस्तादेव जुष्टे देवयजनेऽगारं वा विमितं वा कारितं भवति। तस्य द्वे द्वारौ कुर्वन्ति प्राचीं च दक्षिणां च। मध्ये गार्हपत्यस्यायतनं कुर्वन्ति। पुरस्ताद्द्वारदग्रस्तु विक्रामेष्वा[३]हवनीयस्यापि वा चतुर्निमिते। दक्षिणतो विषुवत्यन्वाहार्यपचनस्यापि वा यथा द्वौ भागौ प्राक् स्यातामेकः पश्चादित्येवं। त्रेधोद्धत्यावोक्ष्य केशश्मश्रु वपते। नखानि निकृन्तत। एवं पत्नी केशवर्जमुभौ मानुषेणालङ्कारेणालङ्कृतौ भवतोऽहतवाससावथाभ्यां व्रतोपायनीयं पाचयति[४]। तस्याश्नितौ भवतः सर्पिर्मिश्रस्य पयोमिश्रस्य। ॥ १२ ॥

अथाधिवृक्षसूर्ये याचति सर्वौषधमाज्यस्थालीं स्रुवां स्रुचं बर्हिर्वासो दीप्याङ्ककलानित्येतत्समादाय संप्रच्छन्ना अम्बरीषं वोत्तपनीयं वाभिप्रव्रजन्ति। तस्मिन्दीप्याङ्ककलान्संप्रकीर्य बर्हिषा परिस्तीर्याज्यं विलाप्योत्पूयाञ्जलिनोपस्ती-

१ Thus J (omitting एतद्) and H; T: आतंस्यवातिवेलंवाश्रद्धायुक्तस्याथ; B Be F: •तिवेलं (or लायां) श्रद्धायुक्तस्यादथ।

२ Thus HJT; आदधीत the other MSS.

३ Thus BJT (the last विकामे•); विक्रमे• FH Be.

४ Thus Be HJ; वाचयति T̲ (grantha!) and F; याचयति B.

र्णाभिघारितꣳ सर्वौषधं जुहोत्यग्नये सर्वौषधाय पुष्ट्यै प्रजननाय स्वाहेत्यथ जयानभ्यातानांश्चाष्टभृत इति कृत्वामात्यहोमाञ्जुहोत्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा प्राजापत्यां जुहोति प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वानुख्यां जुहोत्यन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आततान स्वाहेत्यथैतानङ्गारान्सते वा शरावे वा यजमानो गृह्णात्यायुषे वो गृह्णामि तेजसे वो गृह्णामि तपसे वो गृह्णामि[१] वीर्याय वो गृह्णामि ब्रह्मवर्चसाय वो गृह्णामीत्यथैनानादायोपोत्तिष्ठत्यायुर्मामाविशतु भूतिर्मामाविशतु ब्रह्मवर्चसं मामाविशत्विति। तानध्वर्यवे संप्रदायोदायन्त्यन्वारब्धे यजमान। एतेनैव यथेतमेत्योत्तरेणागारं परीत्य[२] पूर्वया द्वारा प्रपाद्य गार्हपत्यस्यायतने न्युप्योपसमादधाति। परिस्तृणन्ति। दक्षिणत उपविशतो ब्रह्मा च यजमानश्चाथैतद्रोहितं चर्मानडुहं जघनेनाग्निं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति। तस्य वहमः काले चतुरः पात्रान्व्रीहीन्निर्वपति[३] ब्रह्मणे जुष्टं निर्वपामीति वा तूष्णीं वाथ निरुप्तानभिमृशत्याकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे[४] त्वेत्यथैतान्व्रीहीन्कूर्पे समुप्याद्भिरभ्युक्ष्य चर्मोदूहत्यथैतस्मिन्नेव[५]

---

१ Before वीर्याय B ins.: ओजसे वो गृह्णामि।   २ प्रतीत्य B Be.

३ T and Ke's, perhaps rightly, व्रीहीणां i. s. of व्रीहीन्।

४ Thus all except T, which has समृद्ध्यै, but cp. T. Br. II. 5. 3. 2.

५ उदुहति B.

चर्मण्युलूखलमुसले निधायावहन्त्यथैतेनैव पात्रेण चतुर उदपात्रानानयति यदि वीडिता स्थाली भवति ˈ यद्यु वा अवीडिता पञ्च वा भूयसो वा ˈ स समोदकः संपद्यते ˈ ॥१३॥

तं य एव कश्च[१] कुशलः परीन्धेन[२] अपयित्वाभिघार्योदञ्चमुद्वासयत्यथैनमायतिगव[३] ऋत्विग्भ्यः प्राञ्चरुपसंगच्छन्त एनमेत ऋत्विजो[४] ˈ ऽथैतां पात्रीं निर्णिज्योपस्तीर्य तस्यामेनमसंभिन्दन्निवोद्धरति ˈ सर्पिरासेचनं कृत्वा प्रभूतमाज्यमानीयाथैतस्यैवौदनस्योपघातं[५] जुहोत्युपतिष्ठते वा प्र वेधसे कवये मेध्याय वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे। यतो भयमभयं तन्नो अस्त्वव देवान्यजे हेड्याञ्स्वाहेत्यथैताꣳश्चतुर आर्षेयानुत्तरतो ऽनुदिशमुपवेश्य ताननुपूर्वमाचमय्य[६] तेभ्य एनं भूमिꣳ स्पृशन्ननुच्छिन्दन्निवोपोहति ˈ त्रिः प्राश्य प्रशꣳसन्ति[७] राद्धस्ते ब्रह्मौदन इति ˈ तेभ्यः साण्डं वत्सतरं ददात्यथैष उत्तरत आसीनो ब्राह्मणः चामकाषं प्राश्नाति ˈ तस्मै यदस्योपकल्पते[८] तद्ददात्यथ

---

१ कश्चन B Be and Keś.; कश्चित् T; कश्च the other MSS.

२ Thus HJ Be; परीधेन B; परिद्धेन T; परिधेन F.

३ Thus H Bh., Keś.; आयतिगवम् B; आयतीगव Be J; आयतिगवे काले F; आयतिगं T.

४ Thus Be F; एतदृत्विजो HBJ; T om. एत।

५ Thus H; ०वोदन० the other MSS.

६ अनुपूर्व्यम० J.

७ Thus H Be T F, Keś.; प्रशꣳसति the other MSS.

८ Thus F only; the other MSS. ०कल्पयते।

यदाज्यमुच्छिष्यते तेन समिधो ऽभ्यज्यादधाति समिधाग्निं दुवस्यत घृतैर्बोधयतातिथिम्। आस्मिन्हव्या जुहोतन स्वाहा॥ उप त्वाग्ने हविष्मतीर्घृताचीर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम स्वाहा॥ तं त्वा समिद्भिरङ्गिरो घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छोचा यविष्ठ्य स्वाहेति। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य त्रिष्टुब्भी राजन्यस्य जिघर्म्यग्निमा त्वा जिघर्म्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इति जगतीभिर्वैश्यस्य जनस्य गोपा अजनिष्ट जागृविस्त्वामग्ने मानुषीरीडते विशः सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति। समित्सु वत्सतरीं ददाति। ॥ १४ ॥

अथास्मा अरणी प्रयच्छन्नाह वाचंयमो भविष्यसि सꣳस्थाधि यत्ते सꣳस्थिष्यमिति। स आह ब्राह्मणानाश्रयताश्वं गोपायत संभारान्निधत्तेति। तस्य सुभिक्षमग्न्याधेयं भवति। साग्न्याधेयस्य समृद्धिस्तदाऊर्नाग्न्याधेये गां कुर्वीत घोररूपमिति। कुर्वीतैवापि[1] त्वेव न कुर्वीतापि बह्वीरपि कुर्वीतानु चैतस्य भवेत्पुण्या प्रशꣳसेति कात्यो[2]। ऽथास्मा अरणी प्रयच्छति। ते प्रतिगृह्णाति मही विश्पत्नी सदने ऋतस्यार्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी जन्यं जातवेदसमध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥ आरोहतं दशतꣳ शक्करीर्मम र्तेनाग्न आयुषा वर्चसा सह। ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तराꣳ समां दर्शमहं पूर्णमासं यज्ञं यथा यजा इत्यथैने उपनिगृह्णात्यृत्विय-

१ Thus JFH Be; कुर्वीतेवापि B; T totally corrupt.

२ cp. Dvaidha I, 16.

वतौ स्थो अग्निरेतसौ गर्भं दधाथां ते वामहं ददे। तत्सत्यं यद्वीरं बिभृथो वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः प्रजनयिष्येथे ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः। प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोक इत्यथैनमनृतात्सत्यमुपनयति मानुषाद्दैव्यमुपनयतीदमहमनृतात्सत्यमुपैमि मानुषाद्दैव्यमुपैमि दैवीं वाचं यच्छामीति ' तं वाचंयमꣳ रात्रिं जागरयन्त आसते ' अल्कैस्ताꣳ रात्रिमग्निमिन्धते अल्कैरग्निमिन्धान उभौ लोकौ सनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्ऋध्वाति मृत्युं तराम्यहमित्युत्तरेण गार्हपत्यस्यायतनं कल्माषमजं बध्नाति तेनैनमाधास्यमानꣳ संख्यापयति प्रजा अग्ने संवासयाशाश्च पशुभिः सह। राष्ट्राण्यस्मा आधेहि यान्यासन्त्सवितुः सव इति ' ॥ १५ ॥

पञ्चमः[1] ॥

अथाध्वर्युरपरराच आहृत्यारणी निष्टपति जातवेदो भुवनस्य रेत इह सिञ्च तपसो यज्जनिष्यते। अग्निमश्वत्थादधि हव्यवाहꣳ शमीगर्भाज्जनयन्यो मयोभूः॥ अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आरोहाथा नो वर्धया रयिमित्यथैतमग्निꣳ सते समुप्य दक्षिणतो ज्वलयन्त आसते '

---

१ According to Bhavasvāmin, who divides our second praśna in two parts (the second beginning after khaṇḍa 11), the adhyāya number is प्रथमः; the khaṇḍa number according to T, which has the same division, is 4, in B: 16, but the adhyāya number here also is प्रथमः

ऽस्यैतान्यग्न्यायतनानि शकृत्पिण्डेन परिलेपयत्यथ तृतीयꣳ संभाराणामादाय गार्हपत्यस्यायतने निवपति यत्पृथिव्या अनामृतꣳ संबभूव त्वे सचा। तदग्निरग्नये ऽददात्तस्मिन्नाधीयतामयमिति ' स यत्रोषानुपाधिगच्छति तज्जपति यददश्चन्द्रमसि कृष्णं तदपीहेत्यथैनानादधाति दिवस्त्वा वीर्येण पृथिव्यै महिम्ना। अन्तरिक्षस्य पोषेण सर्वपशुमादध इत्यथैनान्संप्रयौति सं वः सृजामि हृदयानि सꣳसृष्टं मनो अस्तु वः। सꣳसृष्टः प्राणो अस्तु वः॥ सं या वः प्रियास्तनुवः संप्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु संप्रियः संप्रियास्तनुवो ममेत्यथैनान्कल्पयति कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः। कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः॥ ये ऽग्नयः समनसो ऽन्तरा द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्त्वित्यथातिशिष्टानाꣳ संभाराणामर्धानादाय दक्षिणया द्वारोपनिर्हृत्यान्वाहार्यपचनस्यायतने निवपति यदन्तरिक्षस्यानामृतꣳ संबभूव त्वे सचा। तद्वायुरग्नये ऽददात्तस्मिन्नाधीयतामयमिति ' स यत्रोषानुपाधिगच्छति तज्जपति यददश्चन्द्रमसि कृष्णं तदपीहेति। तथादधाति ' तथा संप्रयौति ' तथा कल्पयत्यथैतेनैव यथेतमेत्यातिशिष्टान्संभारानादाय पूर्वया द्वारोपनिर्हृत्याहवनीयस्यायतने निवपति यद्दिवो ऽनामृतꣳ संबभूव त्वे सचा ' तदादित्यो ऽग्नये ऽददात्तस्मिन्नाधीयतामयमिति ' स यत्रोषानुपाधिगच्छति तज्जपति यददश्चन्द्रमसि कृष्णं तदपीहेति '

तथादधाति। तथा संप्रयौति। तथा कल्पतत्यथ गोप्तारꣳ समादिशति। स आह विहृता अग्नयो मा कश्चनान्तरेण संचारीदित्यथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य[1] गार्हपत्यस्यायतन उपरि संभारेषु मुञ्जकुलायं निदधाति। तस्मिन्प्रतीचीनप्रजननामरणिं[2] निधाय दक्षिणोत्तरारणिमवदधाति। स आह मन्थतेति। यजमानः प्रथमो मन्थति। यजमान उत्तमो मन्थति। जनयति। जाते वरं ददामीति वाचं विसृजते। ऽथैनमुपतिष्ठते ऽजीजनन्नमृतं मर्त्यासो ऽस्रेमाणं तरणिं वीडुजम्भम्। दश स्वसारो अग्रुवः समीचीः पुमाꣳसं जातमभिसꣳरभन्तामित्यथैनमभिप्राणिति प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभिप्राणिमि पूष्णः पोषेण मह्यम्। दीर्घायुत्वाय शतशारदाय शतꣳ शरद्भ्य आयुषे वर्चसे जीवात्वै पुण्याय॥ प्राणे त्वामृतमादधाम्यन्नादमन्नाद्याय गोप्तारं गुप्त्या इत्यथोद्गातारमाह रथन्तरं ब्रूहीत्यथैनमादधाति। भूर्भुवो घर्मः शिरस्तदयमग्निः संप्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ॥ भृगूणां त्वाङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यादादित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानां। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञ। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामण्यो व्रतपते व्रतेना-

१ After आद्रुत्य HFJ ins. जघनेन

२ Instead of अरणिं B has अधरारणिं, Be अधरारणीं, H अरणी

दधामीति वैश्यस्य ' ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्येति ' यथर्षि यथागोत्रं ' गायत्रेण छन्दसेत्युत्तरतो हिरण्यशल्कमुपास्यति स्वया तनुवा संभवेत्यथैतꣳ राजतं वृषलाय वाज्ञाताय वातिप्रयच्छत्यार्तिमेवातिप्रयच्छतीति ब्राह्मणमथैनमुपतिष्ठते अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतन्ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वह हव्यान्यग्ने पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः॥ सुगार्हपत्यो विदहन्नरातीरुषसः श्रेयसीःश्रेयसीर्दधत्। अग्ने सपत्नाꣳ अपबाधमानो रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु धेहीति ' ॥ १६ ॥

अथैतमग्निमाददते य एष सते समुप्तो भवति ' तं दक्षिणया द्वारोपनिर्हृत्यान्वाहार्यपचनमादधाति भूर्भुवो वातः प्राणस्तदयमग्निः संप्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पच॥ अमीषां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति ' यथर्षि यथागोत्रं ' गायत्रेण छन्दसेत्युत्तरतो हिरण्यशल्कमुपास्यति स्वया तनुवा संभवेत्यथैतꣳ राजतं वृषलाय वाज्ञाताय वातिप्रयच्छत्यार्तिमेवातिप्रयच्छतीति ब्राह्मणमपि वा गार्हपत्यादेवान्वाहार्यपचनमादधाति ' प्रजापतिरग्निमसृजत सो ऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहच्छान्त्या अप्रदाहायेत्येतस्माद्ब्राह्मणादथैनमुपतिष्ठत इमा उ मामुपतिष्ठन्तु राय आभिः प्रजाभिरिह संवसेय। इहो इडा तिष्ठतु विश्वरूपी मध्ये वसोर्दीदिहि जातवेद इत्यथैतेनैव यथेतमेत्याभ्यादधातीध्मं प्रणयनीयं ' तं

तथाभ्यादधाति यथा मन्यत ऊर्ध्वोदिते सूर्य आहवनीय[1] आधीयमानः संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यत । उपोपयमनीः कल्पयन्त्य।श्व एष पूर्ववाट् पल्पूलितः पुरस्तात्तिष्ठत्य।थोद्गातारमाह वामदेव्यं ब्रूहीत्य।थैनमुद्यच्छत ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे। सपत्नतूरसि वृत्रतूः॥ यस्ते देवेषु महिमा सुवर्गो यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या ते मनुष्येषु पप्रथे[2] तया नो अग्ने जुषमाण एहि॥ दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षाद्वातात्पशुभ्यो अध्योषधीभ्यः। यत्रयत्र जातवेदः संबभूथ ततो नो अग्ने जुषमाण एहीती।यत्यग्रे हरत्य।थेयत्य।थेयत्य।धोऽधः शिरो हरतीति ब्राह्मणमाददान एवैता मात्रा अभिसंपादयेदित्येतदपरम।श्वं पूर्वं नयन्ति । तमनुमन्त्रयते प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो विभाह्यूर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इति । विषुवत्युपरमन्ति विक्रमस्व महाꣳ असि वेदिषन्मानुषेभ्यस्त्रिषु लोकेषु जागृहीत्य।थोपातियन्त्यन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आततानेत्य।थैतेनाश्वेन प्राचोत्तरतः पार्श्वतः संभाराणामाक्रमयति यथाहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्नित्य।थैनं प्रदक्षिणमावर्त्याद्भिरभ्युक्ष्योदञ्चमुत्सृजति[3] । स एषोऽध्वर्योर्भवत्य।न्यं ब्रह्मणे ददात्य।थ

---

१ om. T. २ पप्रथे B Be H. ३ आवर्त्य FHJ, आहृत्य B Be T.

प्रदक्षिणमावृत्येध्मं प्रतिष्ठापयति यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः संविदाने रोदसी संबभूवतुः। तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवे स्योनः॥ प्राणं त्वामृत आदधाम्यन्नादमन्नाद्याय गोप्तारं गुप्त्या इत्यथोद्गातारमाह बृहद्रथन्तरीयꣳ श्येतमिति[1] गायेति । सर्वाणि संप्रेष्यति[2] । बृहति गीयमान आहवनीयमादधाति भूर्भुवः सुवरर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः संप्रियः पशुभिर्भुवत्। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः शुक्रं ज्योतिरजस्रं तेन मे दीदिहि तेन त्वादधेऽग्निनाग्ने ब्रह्मणा अमीषां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति । यथर्षि यथागोत्रं । गायत्रेण छन्दसेत्युत्तरतो हिरण्यशल्कमुपास्यति स्वया तनुवा संभवेत्यथैतꣳ राजतं वृषलाय वाज्ञाताय वातिप्रयच्छत्यार्तिमेवातिप्रयच्छतीति ब्राह्मणमथैनमुपतिष्ठत आनग्ने व्यानग्ने सर्वमायुर्व्यानश इत्यथैतावग्नी आदधाति सभ्यं चावसथीयं च[3] । रथचक्रं प्रवर्तयति संततं[4] गार्हपत्यादाहवनीयात् । ॥ १७ ॥

सर्वौषधेन व्याहृतीभिरग्नीञ्छमयित्वा[5] पञ्चपञ्च नानावृक्षीयाः समिधोऽभ्यज्याभिदधाति समिध्यमानः प्रथमो नु धर्म इत्येताभिः पञ्चभिरायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्येता-

१ B Be ins. साम before गायेति, T¹: श्येतयौतसामगायेत

२ Thus B Bh.; the other MSS. संप्रेष्य

३ BH चाथ ४ Thus HB Be J; संततां the other MSS.

५ Thus only J, the other MSS. व्याहृतिभि॰

मपोद्धृत्याथ प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङुद्रुत्य जघनेन गार्हपत्यं तिष्ठꣳस्तनूभिरुपतिष्ठते ये ते अग्ने शिवे तनुवौ विराट्च स्वराट्च ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ सम्राट्चाभिभूश्च ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ विभूश्च परिभूश्च ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ प्रभ्वी च प्रभूतिश्च ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वादध इति सर्वाभिर्गार्हपत्यꣳ सर्वाभिरन्वाहार्यपचनꣳ सर्वाभिराहवनीयमथ घोरास्तनूरनुदिशति यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेत्यत्र यं यजमानो द्वेष्टि तं मनसा ध्यायत्यथाप[1] उपस्पृश्य विराजक्रमैरुपतिष्ठते नर्य[2] प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां जनिष्यमाणां च। अमृते सत्ये प्रतिष्ठितामिति गार्हपत्यमथर्व पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायो ऽशीततनो। अविषन्नः पितुं कृण्वित्यन्वाहार्यपचनꣳ शꣳस्य पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः। अष्टाशफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशफा आशुगा इत्याहवनीयꣳ सप्रथ सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु। सर्वमायुरुपासतामिति सभ्यमहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय। यमृषयस्त्रयिविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूꣳषि। सा हि श्रीरमृता सतामित्यव-

---

१ ध्यायेदित्यथाप B Be.

२ Of these mantras J gives only the pratīkas.

सयीयमथ गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा समिद्वत्याहवनीये पूर्णाहुतिं जुहोति सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति। पूर्णाहुतौ वरं ददात्यथैतान्यग्निहोत्रपात्राणि प्रक्षालितान्युत्तरेण गार्हपत्यमुपसादयति कूर्चे वा सूनायां वा स्थालीं[1] सस्रुवां स्रुचमभिद्योतनं समिधमित्यथैतामग्निहोत्रीं दक्षिणत उदीचीं स्थापयित्वा ब्राह्मणो[2] दोग्धि। पूर्वौ दुह्यादपरौ दुह्यान्न संमृशेद्द्वयोर्दुह्यात्पशुकामस्येत्यधिश्रित्योत्तरमानयत्यथैतदग्निहोत्रमग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य पूर्वया द्वारा प्रपाद्य जघनेन गार्हपत्यमुपसाद्य तस्मिन्नग्निहोत्रविधिं चेष्टित्वा समिधमुपयत्य प्राङ् हरति। जघनेनाहवनीयमुपसादयति कूर्चे। ऽथैतां समिधं मध्यत आहवनीयस्याभ्यादधाति तूष्णीं। तस्यामादीप्तायां प्रतिमुखं द्विर्जुहोत्युच्च[3] मार्ष्टं[3] च मार्ष्टुभयमवाप्नोतीति ब्राह्मणं। द्विरङ्गुल्या प्राश्योदङ् पर्यावृत्य प्राचीनदण्डया स्रुचा भक्षयति। निर्णिज्य स्रुचं निष्टप्याद्भिः पूरयित्वोदगुद्दिशति। सप्तर्षीनेव[4] प्रीणातीति ब्राह्मणं। हुत्वोपसमिन्द्धे ब्रह्मवर्चसस्य समिध्या[5] अपो निनयत्यवभृथस्यैव रूपमकरिति[6] ब्राह्मणम्। ॥१८॥

---

१ आज्यस्थालीं H.

२ Thus BT; ब्राह्मणे F; ब्राह्मणोवा Be; ब्रह्मणोवा J; ब्राह्मणोवै H.

३ Thus JT and Venk. on Karmānta I. 17; ऊर्ध्वंमार्ष्टि Be; ऊर्ध्वमार्ष्टि HB; उन्मार्ष्टि F.

४ Thus B Be HF; सप्तऋषीनेव TJ.

५ Thus corrected; समिध्या अपो B Be HF; समिध्या आपो J; समिध्यापो T.

६ Thus only B Be, cp. Taitt. Br. II. 1. 4. 9. The other MSS. have हुत्वोपतिष्ठतीति instead of अकरिति।

अथ परिकर्मिणं बर्हिर्लावं प्रहिणोत्याहृतं[1] वा यजुषा करोत्यथ पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीयाग्नेयमष्टाकपालं निर्वप्स्यन्दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरनुवक्ष्यन्दशहोतारं व्याचक्षीत। श्रपयित्वासादयति। तस्याः पञ्चदश सामिधेन्यः पञ्च प्रयाजा वार्त्रघ्नावाज्यभागावथ हविषोऽग्निर्मूर्धा भुव[2] इति। त्रिष्टुभौ संयाज्ये। अन्वाहार्यमासाद्याग्न्याधेयदक्षिणा ददात्या द्वादशभ्यो ददाति। कामं भूयसीर्ददाति। संतिष्ठत एषेष्टिः सपूर्णपात्रविष्णुक्रमा। विसृजते व्रतमथ तदानीमेव पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीयैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपत्यादित्यं चरुं। घृत एष चरुर्भवति। शृते नेदीयसि[3] वाज्यमानयति। श्रपयित्वासादयति। तस्याः पञ्चदश सामिधेन्यः पञ्च प्रयाजा वार्त्रघ्नावाज्यभागावथ हविषोरिन्द्राग्नी रोचना दिवः श्नथद्वृत्रमित्यैन्द्राग्नस्यादितिर्न उरुष्यतु महीमू षु मातरमित्यादित्यस्य। त्रिष्टुभौ संयाज्ये। अन्वाहार्यमासाद्याथैतं चरुं व्युद्धृत्य चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिश्यामेव ज्योतिषि जुहोतीति ब्राह्मणꣳ। संतिष्ठत एषेष्टिः सपूर्णपात्रविष्णुक्रमा। विसृजते व्रतम्। ॥१९॥

अथैतद्द्वादशाहं व्रतं चरति। तस्यैतद्व्रतं। नानृतं वदति। न माꣳसमश्नाति। न स्त्रियमुपैति। नास्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयन्त्यमृन्मयपाय्यशूद्रोच्छिष्टी। स्वयं पादौ प्रक्षालयते।

१ अभ्याहृतं Be H.

२ Instead of भुव F: अयमग्निः सहस्रिणः।

३ Thus BJ; नेदीयसी Be TF.

न लवणमश्नाति । न कौशीधान्यमन्यत्र तिलेभ्यः । प्राङ्चारः स्वयꣳ समिध आहरमाणोऽग्नीनामन्ते संविशत्यजस्रा अस्यैते द्वादशाहमग्नयो भवन्ति । नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्गृहे वसत्यग्निहोत्रोच्छेषणव्रतो वा यजमानो भवति । भक्तमु[1] पत्न्या[1] आहरन्त्यथ[1] द्वादश्यां व्युष्टायां पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीयाग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । श्रपयित्वासादयति । तस्याः पञ्चदश सामिधेन्यः पञ्च प्रयाजा वार्त्रघ्नावाज्यभागावथ हविषोऽग्न आयूꣳषि पवसेऽग्ने पवस्वेति । त्रिष्टुभौ संयाज्ये । अन्वाहार्यमासाद्य त्रिꣳशन्मानꣳ हिरण्यं ददाति । संतिष्ठत एषेष्टिः सपूर्णपात्रविष्णुक्रमा । विसृजते व्रतमथ तदानीमेव पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीयाग्नये पावकाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपत्यग्नये शुचये । श्रपयित्वासादयति । तस्याः पञ्चदश सामिधेन्यः पञ्च प्रयाजा वार्त्रघ्नावाज्यभागावथ हविषोरग्ने पावक स नः पावकाग्निः शुचिव्रततम उदग्ने शुचयस्तवेति । त्रिष्टुभौ संयाज्ये । अन्वाहार्यमासाद्य त्रिꣳशन्मानचत्वारिꣳशन्माने हिरण्ये ददाति । संतिष्ठत एषेष्टिः सपूर्णपात्रविष्णुक्रमा । विसृजते व्रतम् ॥ २० ॥

अथातोऽन्वारम्भस्यैव सौमाꣳसान्वारम्भं पौर्णमास्याः समानोपवसथं करोत्यथ प्रातर्हुतेऽग्निहोत्रे पुरापां प्रणयनाद्गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा

---

१ Thus JF, cp. Rājasūya 20; भक्तमुपत्न्याहरंति B; ॰पत्याहरति T भक्तमुपपत्न्याश्राहरं(र)ति Be H.

चतुर्होतारं मनसानुद्रुत्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने स्वाहेत्य।परं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सारस्वतौ होमौ जुहोति। पूर्णा पश्चादित्यनुद्रुत्याग्नीषोमाविति जुहोत्य।परं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा निवेशनौ संगमनौ वसूनामित्यनुद्रुत्य यत्ते देवा अदधुर्भागधेयमिति जुहोत्य।थ पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीयाग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति सरस्वत्यै चरुꣳ सरस्वते द्वादशकपालमिति। श्रपयित्वासादयति। तस्याः पञ्चदश सामिधेन्यः पञ्च प्रयाजा वार्त्रघ्नावाज्यभागाव।थ हविषामग्नाविष्णू अग्नाविष्णू प्र णो देव्या नो दिवः पीपिवाꣳसꣳ सरस्वत स्तनं ये ते सरस्व ऊर्मय इति। त्रिष्टुभौ संयाज्ये। अन्वाहार्यमासाद्य मिथुनौ गावौ ददाति। संतिष्ठत एषेष्टिः सपूर्णपात्रविष्णुक्रमा। विसृजते व्रतम।थ पौर्णमासवैमृधाभ्यां यजते। संतिष्ठतेऽग्न्याधेयꣳ संतिष्ठतेऽग्न्याधेयम्। ॥ २१ ॥ षष्ठः ॥[१]

॥ इति द्वितीयः प्रश्नः ॥

---

१ The numbering of the khaṇḍas differs materially in the different MSS. The one accepted in this edition is found in J and, up to kh. 18, also in HF. The numbers of the last two adhyāyas have been added after the Bhāṣya, which however commences, as does also T, a new praśna after khaṇḍa 11. According to B the whole second praśna comprises 22, according to J (where the last but one, though marked, is not numbered) 20, according to F and H 19 and according to T 21 (10+11) khaṇḍas. Be numbers 22 khaṇḍas, but as one number is omitted, *viz.*, kh. 14, there are in fact only 21 khaṇḍas also in this MS.

अग्नीन्पुनराधास्यमानो भवति । तदाहुः कृतयजुः संभृतसंभारो भवति न संभृत्याः संभारा न यजुः कर्तव्यमित्यथो खलु संभृत्या एव संभाराः कर्तव्यं यजुः पुनराधेयस्य समृद्ध्या इति । स उपकल्पयते पुनर्निष्कृतꣳ रथं पुनरुत्स्यूतं वासः पुनरुत्सृष्टमनड्वाहं दर्भकुलायं तिस्रो दर्भमयीर्विसूर्मिकाः । प्रज्ञाता आग्न्याधेयिकाः संभाराः । सा याषाढ्याः पौर्णमास्याः पुरस्तादमावास्या भवति सा सकृत्संवत्सरस्य पुनर्वसुभ्याꣳ संपद्यते तस्यामादधीतेति । तस्या उपवसथे ऽरण्योरग्नीन्समारोह्योद्वसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्याग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति वैश्वानरं द्वादशकपालमग्निमुद्वासयिष्यन्निति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ तदानीमेवाङ्गिरग्नीन्समुह्य ब्रह्मौदनꣳ श्रपयित्वोपवसत्यथ प्रातराग्न्याधेयिकं कर्म तायत । एतावदेव नाना । यदमुत्र मुञ्जकुलायं तदिह दर्भकुलायं । यो ऽमुत्रेध्मः प्रणयनीयः स इह दर्भमयीर्विसूर्मिका । दर्भैर्गार्हपत्यमादधाति[1] दर्भैरन्वाहार्यपचनं दर्भैराहवनीयं । दर्भैर्गार्हपत्यमादधात्याधाने[2] सर्पराज्ञीर्ऋचो[3] ऽनुवर्तयति । ॥ १ ॥

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणेति चतस्रो गार्हपत्ये तिस्र आह-

१ आदधाति om. Be FJ.

२ Thus Be H; instead of आदधात्याधाने J has आदधन्नित्याधाने and F: आदधाने; T om. दर्भैर्गार्हपत्यम् and B is defective.

३ Thus H; सर्पराज्ञीर्ऋचो Be; सर्पराज्ञीऋचा F; सार्पराज्ञीर्ऋचो J; सर्पराज्ञीयार्ऋचो T; B defective.

वनीये । समानं कर्म्म रथचक्रादेतावदेव नाना । यदमुत्र तूष्णीमग्निहोत्रं[1] तदिह सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति जुहोति । यो ऽमुत्राग्नेयो ऽष्टाकपालः स इहाग्नेयः पञ्चकपालस्तस्य प्रयाजेषु चतस्रो[2] विभक्तीर्दधात्यग्न आयाहि वीतये समिधो[3] अग्न आज्यस्य वियन्त्वग्निं दूतं वृणीमहे तनूनपादग्न आज्यस्य वेत्वग्निनाग्निः समिध्यत इडो अग्न आज्यस्य वियन्त्वग्निर्वृत्राणि जङ्घनद्बर्हिरग्न आज्यस्य वेत्विति । स्वयꣳ संपन्न उत्तमः प्रयाजो । ऽथात आज्यभागयोरेव मीमाꣳसा । वार्त्रघ्नावाज्यभागौ स्यातामित्येके । वृधन्वन्तावाज्यभागौ स्यातामित्येके । ऽग्निꣳ स्तोमेन बोधय त्वं नः सोमेत्येतौ स्यातामित्येके । ऽग्न आयूꣳषि पवसे ऽग्ने पवस्वेत्येतौ स्यातामित्येके । यत्पवमानं[4] तत्सोमरूपं । पङ्क्त्यौ[5] हविषो ऽग्ने तमद्याधा ह्यग्न इत्यथ पुनरूर्जा सह रय्येत्यभितः पुरोडाशमाहुती जुहोत्यग्निं प्रति स्विष्टकृतं निराहाभिष्टे अद्य एभिर्नो अर्कैरिति संयाज्ये । अन्वाहार्यमासाद्य ॥ २ ॥

पुनराधेयदक्षिणा[6] ददाति पुनर्निष्कृतꣳ रथं पुनरुत्स्यूतं वासः पुनरुत्सृष्टमनड्वाहं । तस्यानूयाजेषु[7] विभक्ती[8] दधात्यग्ना यो मर्त्यो दुवो धियं जुजोष धीतिभिः । भसन्नु ष प्र पूर्व्य

१ BH insert जुहोति । २ om. TJ.
३ समिधः समिधो Be BH. ४ Thus BH, ०मानस् the other MSS.
५ Thus BJ Be; पंक्त्यो T; पङ्क्तौ H; F totally corrupt.
६ दक्षिणां JF. ७ अनुयाजेष all except T Be.
८ Thus HB; विभक्तीर्द० the other MSS.

इषं वुरीतावसे। देवं बर्हिर्वसुवने वसुधेयस्य वेत्वग्ने स्तोमं मनामहे सिध्रमद्य दिविस्पृशः। देवस्य द्रविणस्यवो देवो नराशंसो वसुवने वसुधेयस्य वेत्विति। स्वयं संपन्न उत्तमोऽनूयाजः[1]। संतिष्ठत एषेष्टिः सपूर्णपात्रविष्णुक्रमा। विसृजते व्रतमथ तदानीमेव पृष्ठ्यां स्तीर्त्वापः प्रणीयाग्निवारुणमेकादशकपालमनुनिर्वपति[2]। अपयित्वासादयति। तस्याः पञ्चदश सामिधेन्यः पञ्च प्रयाजा वार्त्रघ्नावाज्यभागावथ हविषस्त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्न इति। त्रिष्टुभौ संयाज्ये। अन्वाहार्यमासाद्यानड्वाहं ददाति। संतिष्ठत एषेष्टिः सपूर्णपात्रविष्णुक्रमा। विसृजते व्रतं। संतिष्ठते पुनराधेयमिति। हृद्धिपुनराधेयमथ[3] वै भवति यः पराचीनं पुनराधेयादग्निमादधीत स एतान्होमाञ्जुहुयादिति। तृतीय[4] आधान[4] आग्नेयस्य पञ्चकपालस्य पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतीरुपजुहोति लेकः सलेकः सुलेकस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा वियन्तु स्वाहा। केतः सकेतः सुकेतस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा वियन्तु स्वाहा। विवस्वां अदितिर्देवजूतिस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा बियन्तु स्वाहेति। संतिष्ठते तृतीयमाधानम[5]थाप-

---

१ With *u* Be JF. २ चन om. BH.

३ हृद्धि° B Be JF; दधि° H; om. T; Bh. seems to have read (perhaps rightly) ऋद्धिं (var. 16. वृद्धिं), comp. T S. I. 5. 4. 4.

४ Thus B Be H; तृतीयाधान T; तृतीयमादधान J; तृतीय आदधान F.

५ Thus H Be JF; तृतीयाधेयम° T; तृतीयाधानम° B.

हुताग्नेर्नष्टारणीकस्य च[1] ब्रह्मौदनेनैव प्रतिपद्यते । सिद्धमन्त्याधेयम् । ॥ ३ ॥ प्रथमः ॥

पुरादित्यस्यास्तमयाद्गार्हपत्यमुपसमाधायान्वाहार्यपचनमाहृत्य[2] ज्वलन्तमाहवनीयमुद्धरति सायमाहुतये । पुरादित्यस्योदयाद्गार्हपत्यमुपसमाधायान्वाहार्यपचनमाहृत्य[2] ज्वलन्तमाहवनीयमुद्धरति प्रातराहुतये । वाचा त्वा होत्रा प्राणेनोद्गात्रा चक्षुषाध्वर्युणा मनसा ब्रह्मणा श्रोत्रेणाग्नीधैतैस्त्वा पञ्चभिर्दैव्यैर्ऋत्विग्भिरुद्धरामि भूर्भुवः सुवरुद्ध्रियमाण उद्धर पाप्मनो मा यदविद्वान्यच्च विद्वाꣳश्चकार । अह्ना यदेनः कृतमस्ति पापꣳ सर्वस्मान्मोद्धृतो मुञ्च तस्मादिति सायꣳ । रात्रिया[3] यदेनः कृतमस्ति पापꣳ सर्वस्मान्मोद्धृतो मुञ्च तस्मादिति प्रात।रग्निं निदधात्यमृताहुतिममृतायां जुहोम्यग्निं पृथिव्याममृतस्य जित्यै। तयानन्तं[4] काममितो जयेम प्रजापतिर्यं प्रथमो जिगायाग्निमग्नौ वैश्वानरेऽमृतं जुहोमि स्वाहेति सायꣳ । सूर्यमग्नौ वैश्वानरेऽमृतं जुहोमि स्वाहेति प्रातः । सायंप्रातरेवैषा पत्न्यन्वास्ते । सायꣳसायमित्येके । अथैतान्यग्निहोत्रपात्राणि प्रक्षालितान्युत्तरेण गार्हपत्यमुपसादयति कूर्चे वा सूनायां वा स्थाल्यौ सस्रुवाꣳ स्रुचमभिद्योतनꣳ समिधमित्य।थैतामग्निहोत्रीं

---

१ Thus Be T, cp. Rudradatta on Āpast. V. 29. 12. The other MSS. insert प्रणयनं before ब्रह्मौद॰ and BH om. च।

२ उद्धृत्य F.

३ रात्र्या T.

४ Thus BH; तेन instead of तया the other MSS.

दक्षिणत उदीचीꣳ स्थापयित्वा ब्राह्मणो दोग्धि । पूर्वौ दुह्याज्ज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्य यो वा गतश्रीः स्यादपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य यो वा बुभूषेत् संमृशेद्द्वयोर्दुह्यात्पशुकामस्येत्यधिश्रित्योत्तरमानयत्यथैतदग्निहोत्रमग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य पूर्वया द्वारा प्रपाद्य जघनेन गार्हपत्यमुपसाद्याथ[1] परिषिञ्चति । ॥ ४ ॥

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति । सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातरेवमेव कृत्वा परिषिञ्चत्यथ प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य जघनेन गार्हपत्यमुपविश्योदीचो ऽङ्गारान्निरूह्य व्यन्तान्कृत्वा तेष्वधिश्रित्याभिद्योतनेनाभिद्योतयत्यग्निस्ते तेजो मा प्रतिधाक्षीदिति । स्रुवेणापः प्रत्यानयत्यमृतमसीति । पुनरेवाभिद्योत्य त्रिः पर्यग्नि करोत्यन्तरितꣳ रक्षो ऽन्तरिता अरातय इति । वर्त्म कुर्वन्नुदगुद्वास्य प्रत्यूह्याङ्गारानादत्ते दक्षिणेन स्रुवꣳ समिधं च सव्येनाग्निहोत्रहवणीं देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामादद इति । गार्हपत्ये प्रतितपति प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इति त्रिरथ कूर्चे स्रुचं निधाय यजमानमामन्त्रयत ओमुन्नेष्यामीत्योमुन्नयेति[2] यजमानो ऽनुजानात्यथ चतुरः स्रुवानुन्नयति पूर्णान्वानूचो वा भूरिडा भुव इडा सुवरिडा भूर्भुवः सुवरिडेति । स्थाल्याꣳ स्रुवं प्रत्यवधायाथैने संमृशति सजूर्देवैः सायंयावभिः सायंयावानो

१ अथ om JF.

२ ०मंत्रयते ओमुन्नेष्या० TF; ०मंत्रयत्योमुन्नेष्या० J; ०मंत्र्योमुन्नेष्या० B Be H.

मा देवाः स्वस्ति संपारयन्तु पशुभिरिति सायं । सजूर्देवैः प्रातर्यावभिः प्रातर्यावाणो मा देवाः स्वस्ति संपारयन्तु पशुभिरिति प्रातरेताꣳ समिधꣳ स्रुग्दण्ड[1] उपसंगृह्य जघनेन गार्हपत्यमुपसादयति कूर्चे नम ईशानाय प्रजाः पशवो मे वर्धन्तामहं यजमानो मा रिषमिति । दशहोत्रोद्धृत्य प्राङ् हरति भूर्भुवः सुवरन्तरिक्षमन्विह्ययं पन्था विततो देवयानो येनायन्नृषयः स्वर्गकामास्तेन गच्छामि परमं व्योम यथा न हीये सुकृताꣳ सकाशादिति । जघनेनाहवनीयमुपसादयति कूर्चे नम[2] ईशानाय प्रजा मे वर्धतामहं यजमानो मा रिषमित्यथैताꣳ समिधं मध्यत आहवनीयस्याभ्यादधाति
॥ ५ ॥

रजतां त्वाग्निज्योतिषं वायुमतीꣳ स्वर्ग्याꣳ स्वर्गाय लोकाय रात्रिमचितिमिष्टकामुपदधे ऽमृतं प्राणे दधामि प्रजापतिस्त्वा सादयत्विति । तयादेवतं करोति तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ सूददोहसं करोति ता अस्य सूददोहसः सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः । जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिव इति सायमथ प्रातर्हरिणीं त्वा सूर्यज्योतिषं वायुमतीꣳ स्वर्ग्याꣳ स्वर्गाय लोकायाहरचितिमिष्टकामुपदधे ऽमृतमपाने दधामि प्रजापतिस्त्वा सादयत्विति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोति । तस्यामादीप्तायां प्रतिमुखं[3] जुहोत्यग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः

१ Thus BT; स्रुवदंड the other MSS.

२ The yajuṣ नम...मा रिषमिति is found only in BT.

३ Be JF ins. हिर।

सूर्यः स्वाहेति सायꣳ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातरिति नु सꣳसृष्टमथासꣳसृष्टमग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायꣳ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातरथ[1] सकृदतिवाद्य कूर्चे स्रुचं निधाय दक्षिणावृद्गार्हपत्यं प्रतीचत उपप्रेत संगच्छध्वं मा भागिनां भागधेयं प्रमायि[2]। सप्तर्षीणाꣳ सुकृतां यत्र लोकस्तत्रेमं यज्ञं यजमानं च धत्तेत्यतिहाय पूर्वामाहुतिमुत्तरां भूयः समिध्येव[3] जुहोति प्रजापतये स्वाहेति मनसाथ त्रिरतिवाद्य कूर्चे स्रुचं निधायावाचीनमवमृज्य प्रतीचा नीचा पाणिनौषधीषु लेपं निमार्ष्ट्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेत्येवमेव द्वितीयमवमृज्यौषधीष्वेव निमार्ष्टि दक्षिणतः प्राचीनावीती पितृभ्यस्त्वा पितॄञ्जिन्वेति सायमथ प्रातरूर्ध्वमुन्मृज्य प्राचोत्तानेन पाणिनौषधीषु [4]लेपमुन्मार्ष्ट्योषधीभ्यस्त्वौषधी-

---

१ The textus receptus is read in T; traces of this reading, which I believe to be the original one, are found in the confusion of the agnihotrayajuṣ. Thus Be HFJB read: अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायꣳ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातरिति तु (om. F) न (om. Be) सꣳसृष्टमथासꣳ (or यसꣳ) सृष्टमग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः (JB Be H सूर्यः) स्वाहेति सायꣳ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः (HJ B Be अग्निः) स्वाहेति प्रातर्।

२ Thus all except B, which has प्रयामि।

३ भयसीं समिध्य एव J.

४ From लेपम् on, T differs from the other Mss. It has: लेपं निमार्ष्ट्यथ दक्षिणतः प्राचीनावीति पितृभ्यस्त्वा पितॄञ्जिन्वेति एवमेव द्वितीयमवमृज्यौषधीष्वेवनिमार्ष्ट्यथाप उपस्पृश्य etc., as the others, only प्रजा ज्योतिर् twice.

र्जिन्वेत्येवमेव द्वितीयमवमृज्यौषधीष्वेव[1] निमार्ष्टि[2] दक्षिणतः प्राचीनावीती पितृभ्यस्त्वा पितॄञ्जिन्वेत्यथाप उपस्पृश्य द्विरङ्गुल्या प्राश्नाति प्रजा ज्योतिरित्यथोदङ् पर्यावृत्य प्राचीनदण्डया स्रुचा भक्षयति ॥ ६ ॥

इदꣳ हविः प्रजननं मे अस्तु दशवीरꣳ सर्वगणꣳ स्वस्तये। आत्मसनि प्रजासनि पशुसन्यभयसनि लोकसनि वृष्टिसनि ॥ अग्निः प्रजां बहुलां मे करोत्वन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहेति सायꣳ सूर्यः प्रजां बहुलां मे करोत्विति प्रातर्निर्णिज्य स्रुचं निष्टप्याद्भिः पूरयित्वोदगुद्दिशति सप्तर्षीन्प्रीणीहि सप्तर्षीञ्जिन्व[3] सप्तर्षिभ्यः स्वाहेति सप्तर्षीनेव प्रीणातीति ब्राह्मणमथ जघनेन गार्हपत्यमपो निनयतीदमहमग्नौ वैश्वानरे ऽमृतं जुहोमि स्वाहेत्यचित्यामचिताहुतिं जुहोमि स्वाहेत्यन्तर्वेदि निनयति हुत्वोपसमिन्द्धे ब्रह्मवर्चसस्य समिद्ध्या अपो[4] निनयत्यवभृथस्यैव रूपमकरिति ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥ द्वितीयः ॥

अथ सायꣳ हुते ऽग्निहोत्रे यज्ञोपवीत्यप आचम्य[5] यजमानायतने तिष्ठन्नाहवनीयमुपतिष्ठत उपप्रयन्तो अध्वरमिति षड्भिरनुच्छन्दसꣳ षड्भिरेवोत्तराभिराग्निपावमानीभिराह-

---

१ उन्मृज्य (rightly ?) JF Be.

२ उन्मार्ष्टि Be J.

३ सप्तऋष॰ everywhere instead of सप्तर्ष॰ B Be JF.

४ ॰ध्या अपो BBe HJ ; समिद्ध्यापो T.

५ Be TF ins. अग्रेणाहवनीयं परीत्य।

वनीयमेवोपतिष्ठते[1] ऽग्न आयूꣳषि पवसे ऽग्ने पवस्वाग्ने पावक स नः पावकाग्निः शुचिव्रततम उदग्ने शुचयस्तवेत्यथाहवनीयमेवोपतिष्ठत आयुर्दा अग्ने ऽस्यायुर्मे देहि वर्चोदा अग्ने ऽसि वर्चो मे देहि तनूपा अग्ने ऽसि तनुवं मे पाह्यग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आपृणेत्यथ रात्रिमुपतिष्ठते चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीयेत्यथाहवनीये समिधमादधातीन्धानास्त्वा शतꣳ हिमा द्युमन्तः समिधीमहि वयस्वन्तो वयस्कृतं यशस्वन्तो यशस्कृतꣳ सुवीरासो अदाभ्यम्। अग्ने सपत्नदम्भनं वर्षिष्ठे अधि नाके स्वाहेत्यथाहवनीयमेवोपतिष्ठते[2] सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसागथाः समृषीणाꣳ स्तुतेन सं प्रियेण धाम्ना ॥ त्वमग्ने सूर्यवर्चा असि सं मामायुषा वर्चसा प्रजया सृजेत्यथ वै भवति यथा वै पुरुषो ऽश्वो गौर्जीर्यत्येवमग्निराहितो जीर्यति संवत्सरस्य परस्तादाग्निपावमानीभिरुपतिष्ठत इति स[3] संवत्सरस्य परस्तादाग्निपावमानीभिर्गार्हपत्यमुपतिष्ठते पुनर्णवमेवैनमजरं करोतीति ब्राह्मणमथ गृहाꣳश्च पशूꣳश्चोपतिष्ठते संपश्यामि प्रजा अहमिडप्रजसो मानवीः। सर्वा भवन्तु नो गृहे॥ अम्भ स्थाम्भो वो भक्षीय मह स्थ महो वो भक्षीय सह स्थ सहो वो भक्षीयोर्ज स्थोर्जं वो भक्षीय। रेवती रमध्वमस्मिन्लोके ऽस्मिन्गोष्ठे ऽस्मिन् क्षये ऽस्मिन्योनाविहैव स्तेतो मापगात बह्वीर्मे

१ एव (after °थाहवनीयं) only Be B JH.

२ एव om JF Be.

३ स only in Be.

भूयास्तेत्यथाग्निहोत्रियै[१] वत्समभिमृशति सꣳहितासि विश्वरूपीरा मोर्जा विशा गौपत्येना रायस्पोषेण। सहस्रपोषं वः पुष्यासं मयि वो रायः श्रयन्तामित्यथ द्विपदत्रिपदाभिर्गार्हपत्यमुपतिष्ठत[२] उप त्वाग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्धिया वयम्। नमो भरन्त एमसि॥ राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम्। वर्धमानꣳ स्वे दमे॥ स नः पितेव सूनवे ऽग्ने सूपायनो भव। सचस्वा नः स्वस्तये॥ अग्ने त्वं नो अन्तम उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः॥ तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः॥ वसुरग्निर्वसुश्रवा अच्छा नक्षि द्युमत्तमो रयिं दा इत्यथ गृहाꣳश्चैव[३] पशूꣳश्चैवोपतिष्ठते ॥८॥

ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मा पश्यत रायस्पोषेण वः पश्यामि रायस्पोषेण मा पश्यतेडा स्थ मधुकृतः स्योना माविशतेरा मदः। सहस्रपोषं वः पुष्यासं मयि वो रायः श्रयन्तामित्यथाहवनीयमुपतिष्ठते[४] तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयादित्याहवनीयमेवोपतिष्ठते सोमानꣳ स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजमित्यथ रात्रिमुपतिष्ठते कदा चन स्तरीरसि नेन्द्र सश्चसि दाशुषे। उपोपेन्नु मघवन्भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यत इत्यथ गार्हपत्यमुपतिष्ठते परि

---

१ Thus BHJ; ॰होत्रै T Be.

२ द्विपदा॰ T.

३ एव om T.

४ अथादित्यमु॰ BH.

त्वाग्ने पुरं वयं विप्रꣳ सहस्य धीमहि । धृषद्वर्णं दिवेदिवे भेत्तारं भङ्गुरावत इत्य'थ गार्हपत्यमेवोपतिष्ठते ऽग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासꣳ सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना भूयाः शतꣳ हिमास्तामाशिषमाशासे मह्यममुष्मै ज्योतिष्मतीं तामाशिषमाशासे ऽमुष्मा अमुष्मा इति ' यावन्तो ऽस्य पुत्रा जाता भवन्ति तन्तव[1] इत्यन्ततो ' ऽथ वै भवति यो वा अग्निं प्रत्यङ्ङुपतिष्ठते प्रत्येनमोषति यः पराङ् विष्वङ् प्रजया पशुभिरेति कवातिर्यङ्ङिवोपतिष्ठेतेति ' स कवातिर्यङ्ङिवोपतिष्ठते नैव प्रत्यङ् न पराङ् ' ॥ ९ ॥ तृतीयः ॥

पिण्डपितृयज्ञं करिष्यन्नुपकल्पयते सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्दर्भाꣳश्च परिस्तरणीयान्व्रीहीꣳश्च शूर्पं च प्रक्षालिते चोलूखलमुसले स्थालीꣳ सस्रुवाꣳ समेक्षणामेरकोपबर्हणे आञ्जनाभ्यञ्जने दर्भाꣳ स्फ्यमुदकुम्भं यज्ञायुधानीत्य'थान्वाहार्यपचनं परिस्तृणाति ' तमुत्तरेणैकैकꣳ सꣳसादयत्येरकोपबर्हणे आञ्जनाभ्यञ्जने दर्भाꣳ स्फ्यमुदकुम्भं यज्ञायुधानीत्य'थ प्राचीनावीतं कृत्वा जघनेनान्वाहार्यपचनमुपविश्य पवित्रवत्याꣳ स्थाल्यां व्रीहीन्निर्वपति पितृभ्यो वो जुष्टं निर्वपामीति वा तूष्णीं वापर्यर्धाꣳ स्थालीं कृत्वैतस्मिन्नेव चर्मण्युलूखलमुसले निधायावहन्ति सकृदेव दक्षिणामुखो ' ऽथैनानविविच्या'थैतस्यामेव[2]

---

१ Thus Be HFJ ; तावन्त T ; B omits the passage.

२ Uncertain ; thus BH ; •खोथैनान्विविचा• Be ; •खोथैनान्वि त्या• F ; •खोननिवे (or चे) विचा• JT ; for the reading of BH (अविविच्य) cp. Āp. I. 7.10: अविवेकम् ।

स्थाल्यां तिरः पवित्रमप आनीयाधिश्रित्य तिरः पवित्रं तण्डुलानावपत्यथाज्यं निर्वपत्यथाज्यमधिश्रयत्युभयं पर्यग्नि कृत्वा मेक्षणꣳ स्रुवं च संमार्ष्ट्यैतं चरुꣳ श्रपयित्वाभिघार्योदञ्चमुद्वासयत्यथ यज्ञोपवीतं कृत्वान्वाहार्यपचनमुपसमाधाय मेक्षणेनोपघातं तिस्र आहुतीर्जुहोति सोमाय पितृपीताय स्वधा नमः स्वाहा यमायाङ्गिरस्वते पितृमते स्वधा नमः स्वाहाग्नये कव्यवाहनाय स्विष्टकृते स्वधा नमः स्वाहेति दक्षिणार्धपूर्वार्धे तूष्णीं मेक्षणमभ्याधाय प्राचीनावीतं कृत्वा दक्षिणेनान्वाहार्यपचनꣳ स्फ्येनोद्धत्यावोक्ष्य दक्षिणाग्रं बर्हि स्तीर्त्वाद्भिर्मार्जयति मार्जयन्तां पितरो मार्जयन्तां पितामहा मार्यन्तां प्रपितामहा इत्यथ स्रुवेणोपस्तीर्णाभिघारिताꣳस्त्रीन्पिण्डान्ददात्येतत्ते ततासौ ये च त्वामन्वेतत्ते पितामहासौ ये च त्वामन्वेतत्ते प्रपितामहासौ ये च त्वामन्वित्यत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्युक्त्वोदङ् पर्यावृत्योष्मणो व्यावृत उपास्ते व्यावृत्त ऊष्मेति प्राङ्ङथाभिपर्यावृत्यैतं चरुमवजिघ्रति ॥ १० ॥

ये समानाः समनसः पितरो यमराज्ये। तेषां लोकः स्वधा नमो यज्ञो देवेषु कल्पताम् ॥ ये सजाताः समनसो जीवा जीवेषु मामकाः। तेषाꣳ श्रीर्मयि कल्पतामस्मिꣳल्लोके शतꣳ समा इत्यथ तथैवाद्भिर्मार्जयति मार्जयन्तां पितरो मार्जयन्तां पितामहा मार्जयन्तां प्रपितामहा इत्यथाञ्जनं ददात्याञ्जतां पितर आञ्जतां पितामहा आञ्जतां प्रपितामहा इत्यथाभ्यञ्जनं ददात्यभ्यञ्जतां पितरोऽभ्यञ्जतां पितामहा अभ्यञ्जतां प्रपिता-

महा इत्यथ वासाꣳसि ददात्येतानि वः पितरो वासाꣳस्येतानि वः पितामहा वासाꣳस्येतानि वः प्रपितामहा वासाꣳसीत्युत्तर आयुषि लोम छिन्दीतेति ब्राह्मणमथ षड्भिर्नमस्कारैर्विपर्यासमुपतिष्ठते नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शुष्माय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः स्वधायै नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरो घोराय पितरो नमो वो य एतस्मिꣳ लोके स्थ युष्माꣳस्ते ऽनु ये ऽस्मिꣳ लोके मां ते ऽनु य एतस्मिꣳ लोके स्थ यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त ये ऽस्मिꣳ लोके ऽहं तेषां वसिष्ठो भूयासमित्यथ वीरं याचते[१] वीरं मे पितरो दत्त वीरं मे पितामहा दत्त वीरं मे प्रपितामहा दत्त पितृमानहं युष्माभिर्भूयासꣳ सुप्रजसो मया यूयं भूयास्तेत्यथैनानुत्थापयत्युत्तिष्ठत पितरः प्रेत शूरा यमस्य पन्थामनुयाता पुराणम्। धत्तादस्मासु द्रविणं यच्च भद्रं प्र णो ब्रूताद्भागधान्देवतास्वित्यथैनान्सꣳसाधयति[२] यन्तु पितरो यथालोकं मनसा जवेन परेत पितरः सोम्या गम्भीरैः पथिभिः पूर्व्यैः। अथा पितॄन्सुविदत्राꣳ अपीत यमेन ये सधमादं मदन्तीत्यथ तिसृभिर्मन आह्वयते मनो न्वाह्वामहे आ न एतु मनः पुनः पुनर्नः पितरो मन इत्यथैतान्पिण्डान्सह बर्हिषाग्नावनुप्रहरत्यथैतेषाꣳ शस्त्राणां द्वे द्वे उदाहरन्त्यथ यज्ञो-

१ J has the following passage thus: वीरं मे दत्त पितरः पितृमानहं॰ भूयास्तेत्यथ वीरं मे पितामहा दत्त पितृमानहं॰ भूयास्तेत्यथ वीरं मे प्रपितामहा दत्त पितृमानहं॰ भूयास्तेत्य॰।

२ Thus B; ॰सायति Be; ॰सादयति the other MSS.

पवीतं कृत्वा प्राजापत्ययर्चा गार्हपत्यमुपतिष्ठते प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इत्यथैतां द्वितीयां जपति यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यामिति। संतिष्ठते पिण्डपितृयज्ञः। ॥ ११ ॥ **चतुर्थः** ॥

वर्षासु श्यामाकानामाग्रयणं करिष्यन्भवति। तस्य प्रज्ञात उपवसथो। ऽथ प्रातर्हुते ऽग्निहोत्रे पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीय सौम्यꣳ श्यामाकं चरुं निर्वपति। हविष्कृता वाचं विसृज्य गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये ऽज्यानीर्जुहोति शतायुधाय शतवीर्यायेति पञ्च। श्रपयित्वासादयति। तस्याः पञ्चदश सामिधेन्यः पञ्च प्रयाजा वार्त्रघ्नावाज्यभागावथ हविष आप्यायस्व सं त इति। त्रिष्टुभौ संयाज्ये। अन्वाहार्यमासाद्य वासो ददात्यथ यजमानभागं प्राश्नात्यग्निः प्रथमः प्राश्नातु स हि वेद यथा हविः। शिवा अस्मभ्यमोषधीः कृणोतु विश्वचर्षणिरिति। संतिष्ठत एषेष्टिः सपूर्णपात्रविष्णुक्रमा। विसृजते व्रतमथ शरदि व्रीहीणामाग्रयणं करिष्यन्भवति। तस्य प्रज्ञात उपवसथो। ऽथ प्रातर्हुते ऽग्निहोत्रे पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीयैन्द्राग्नं द्वादशकपालं निर्वपति वैश्वदेवं चरुं द्यावापृथिव्यमेककपालमिति। हविष्कृता वाचं विसृज्य गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये ऽज्यानीर्जुहोति शतायुधाय शतवीर्यायेति पञ्च। श्रपयित्वासादयति। तस्याः पञ्चदश सामिधेन्यः पञ्च प्रयाजा वार्त्रघ्नावाज्यभागावथ हविषामिन्द्राग्नी रोचना दिवः श्नथद्वृत्रमित्यैन्द्राग्नस्य। विश्वे देवा विश्वे देवा इति वैश्वदेवस्य।

द्यावा नः पृथिवी प्र पूर्वजे पितरेति द्यावापृथिव्यस्य' त्रिष्टुभौ संयाज्ये' अन्वाहार्यमासाद्य प्रथमजं वत्सं ददात्यथ यजमानभागं प्राश्नाति भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावसेन समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः पितो आ विशस्व शं तोकाय तनुवे स्योन इति' संतिष्ठत एषेष्टिः सपूर्णपात्रविष्णुक्रमा' विसृजते व्रतमथ वसन्ते यवानामाग्रयणं करिष्यन्भवति' तस्य प्रज्ञात उपवसथः' समानं कर्म यथा व्रीह्याग्रयणस्यैतावदेव नानाथ यजमानभागं प्राश्नात्येतमु त्यं मधुना संयुतं यवꣳ सरस्वत्या अधि मनावचर्कृषुः। इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः कीनाशा आसन्मरुतः सुदानव इति' संतिष्ठत एषेष्टिः सपूर्णपात्रविष्णुक्रमा' विसृजते व्रतम्' ॥ १२ ॥ पञ्चमः ॥

अग्निभ्यः प्रवत्स्यन्यज्ञोपवीत्यप आचम्याग्रेणाहवनीयं परीत्य[1] यजमानायतने तिष्ठन्नाहवनीयमुपतिष्ठते मम नाम प्रथमं जातवेदः पिता माता च दधतुर्यदग्रे। तत्त्वं बिभृहि पुनरा मदैतोस्तवाहं नाम बिभराण्यग्न इत्यथ वाचंयमो ऽभिप्रव्रजत्यग्नीनामसकाशे[2] वाचं विसृजते' सो ऽधःसंवेश्यमाꣳसाश्यस्त्युपायी प्रवसति' न द्वादशीमतिप्रवसति' नोपवसथमुपात्येत्यायन्प्रपथे समिधः कुरुते' ऽग्नीन्पराख्याय वाचं यच्छत्याहवनीयमेवोपतिष्ठते मम नाम तव च जातवेदो वाससी इव विवसानौ ये चरावः। आयुषे त्वं जीवसे वयं यथायथं विपरि-

१ JF om. these three words.

२ Thus BH Bh (Grantha Ms.), Keś.; °नामसंकाशे Be F.

दधावहै पुनस्त इत्यथ गार्हपत्यमुपतिष्ठते नमो ऽग्नये ऽप्रतिविद्धाय नमो ऽनाधृष्टाय नमः सम्राजे। अषाढो अग्निर्बृहद्वया विश्वजित्सहन्त्यः श्रेष्ठो गन्धर्व इत्यथान्वाहार्यपचनमुपतिष्ठते त्वत्पितारो अग्ने देवास्त्वामाहुतयस्त्वद्विवाचनाः। सं मामायुषा सं गौपत्येन सुहिते मा धा इत्यथाहवनीयमुपतिष्ठते ॥ १३ ॥

अयमग्निः श्रेष्ठतमो ऽयं भगवत्तमो ऽयꣳ सहस्रसातमः। अस्मा अस्तु सुवीर्यमिति। स[1] यद्यस्मै यज्ञभ्रेषमाचक्षते न ते ऽहौषीदिति तद्गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये संततीं[2] जुहोति मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधातु। या इष्टा उषसो निम्रुचश्च ताः संदधामि हविषा घृतेन स्वाहेत्यथाग्नये तन्तुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। शरावं दक्षिणां ददाति। सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते। ऽयातिपन्नाः प्रतिजुहोत्येतेन ह स्म वै पूर्वे श्रोत्रिया ऋतायवस्तेजस्कामा यशस्कामा ब्रह्मवर्चसकामा उपतिष्ठन्ते।[3] तदेतदुत्सन्नं व्रतस्यैव गरिम्णायातो वैराजमेवोपस्थानं। नर्य प्रजां मे गोपायेति गार्हपत्यमथर्व[4] पितुं मे गोपायेत्यन्वाहार्यपचनꣳ। शꣳस्य पशून्मे गोपायेत्याहवनीयꣳ।

१ om. BH.

२ संततिं H; संततीं B; संततीर् Be; संतनि J; संततीयं F; संततं T; संतनिं Keś.

३ Before तदेतदु॰ Be J ins. स, F सा।

४ After गार्हपत्यम् JF ins. उपतिष्ठते।

सप्रथ सभां मे गोपायेति सभ्यमहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्यावसथीयं' सो ऽपरिमितं प्रवसति' पुनरायन्प्रपद्ये समिधः कुरुते' ऽग्नीन्पराख्याय वाचं यच्छत्यागत्यैतेनैवोपतिष्ठते[1]' समानी प्रायश्चित्तिः' ॥ १४ ॥ षष्ठः ॥

अथोपवसथीये ऽहन्यज्ञोपवीत्यप आचम्याग्रेणाहवनीयं परीत्य[2] यजमानायतन उपविश्य तिरः पवित्रमप आचामति पयस्वतीरोषधयः पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र सꣳसृजेत्यथाहवनीये समिध आदधात्यग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यताꣳ स्वाहा वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यताꣳ स्वाहेत्यथ[3] श्वो भूते हविर्निरुप्यमाणमभिमन्त्रयते ऽग्निꣳ होतारमिह तꣳ हुवे देवान्यज्ञियानिह यान्हवामहे। आयन्तु देवाः सुमनस्यमाना वियन्तु देवा हविषो मे अस्येति' तदुदित्वा वाचं यच्छत्या हविष्कृतो' हविष्कृता वाचं विसृज्य यज्ञं योगेन युनक्ति कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्त्विति' काले कपालानि युनक्ति यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः। पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू युङ्क्तामिति' तेषां यजुष्कृतानां यद्भिद्यते तदुत्कर उदस्यत्यभिन्नो घर्मो जीरदानुर्यत आत्त-

---

१ Thus Be BH; T: आगम्यैतेनैवोप°; J: आगत्याहवनीयमेवोप°; F: आगत्य आहवनीयमुप°

२ Be JF om. these three words.

३ अथ om. JF.

स्तद्गन्पुनरित्यथ गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये संतनीं[1] जुहोतीभो वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्यायुरनुसंचरन्ति । त्रयस्त्रिꣳशत्तन्तवो ये वितत्निरे य इमं यज्ञꣳ स्वधया ददन्ते तेषां छिन्नं प्रत्येतद्दधामि स्वाहेत्यथान्यदपिसृजति घर्मो देवाꣳ अप्येत्वित्यथ वै भवति यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद्द्यावापृथिव्यमेककपालमिति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ तथैव गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये संतनीं[1] जुहोतीभो वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्यायुरनुसंचरन्ति । त्रयस्त्रिꣳशत्तन्तवो ये वितत्निरे य इमं यज्ञꣳ स्वधया ददन्ते तेषां छिन्नं प्रत्येतद्दधामि स्वाहेत्यथान्यदपिसृजति घर्मो देवाꣳ अप्येत्वित्यथ यद्याज्यस्य वा सांनाय्यस्य वान्यत्र बर्हिषः पुरोक्तमात्प्रयाजात्स्कन्दति तस्य स्वधाꣳ संभरति ॥ १५ ॥

सं त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च । बृहस्पतिप्रसूतो यजमान इह मा रिषदिति । स्कन्नमनुमन्त्रयते भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेत्यथ यावत्परिशिष्टेन प्रचरत्यथ यजमानमाज्यमवेक्षयत्याज्यमसि सत्यमसि सत्यस्याध्यक्षमसि हविरसि वैश्वानरं वैश्वदेवमुत्पूतशुष्मꣳ सत्यौजाः सहो ऽसि सहमानमसि सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व

१ संतनीं BFHJ (॰निं the second time) ; संततिं Be ; संततं T ; संतनीयं F (the sec. time).

पृतनाः सहस्व पृतन्यतः सहस्रवीर्यमसि तन्मा जिन्वाज्यस्याज्यमसि सत्यस्य सत्यमसि सत्यायुरसि सत्यशुष्ममसि सत्येन त्वाभिघारयामि तस्य ते भक्षीयेत्यथाज्यग्रहाणां[१] । गृहीतंगृहीतमनुमन्त्रयते पञ्चानां त्वा वातानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानां त्वर्तूनां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चनां त्वा दिशां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामीति चतुर्भिर्जुह्वमष्टाभिरुपभृतं[२] चरोस्त्वा पञ्चबिलस्य यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि ब्रह्मणस्त्वा तेजसे यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि क्षत्रस्य त्वौजसे यन्त्रय धर्त्राय गृह्णामि विशे त्वा यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि सुवीर्याय त्वा गृह्णामि सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि रायस्पोषाय त्वा गृह्णामि ब्रह्मवर्चसाय त्वा गृह्णामीति । चतुर्भिर्ध्रुवां[२] भूरस्माकꣳ हविर्देवानामाशिषो यजमानस्य देवानां त्वा देवताभ्यो गृह्णामीत्यभिपूर्यमाणामनुमन्त्रयते[३] कामाय त्वा गृह्णामीति । परिधीन्परिधीयमानाननुमन्त्रयते ध्रुवो ऽसि ध्रुवो ऽहꣳ सजातेषु भूयासं धीरश्चेत्ता वसुविदिति मध्यममुग्रो ऽस्युग्रो ऽहꣳ सजातेषु भूयासमुग्रश्चेत्ता वसुविदिति दक्षिणमभिभूरस्यभिभूरहꣳ सजातेषु भूयासमभि-

---

१ Thus B; •ग्रहणं TF; ग्रहणां J; ग्रहणांतं H, Mādh.; ग्रहनान् Be; अथ not found in B Be HF.

२ Thus (accusatives) all MSS., except F, which has ध्रुवायां. Mādh. cites every time with locatives. Rigthly?

३ •पूर्यमाणमनु• Be F.

भूस्त्वेत्ता वसुविदित्युत्तरमथाग्निं योगेन युनक्ति युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्यायास्मै वोढवे जातवेद इति समिधोरभ्याधीयमानयोर्जपतीध्मानाह्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योग्जीवेम बलिहृतो वयं त इत्यथान्तर्वेदि हवींष्यासन्नान्यभिमन्त्रयते यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्याद्यद्वा स्कन्दादाज्यस्योत विष्णो। तेन हन्मि सपत्नं दुर्मरायुमैनं दधामि निर्ऋत्या उपस्थ इति ॥ १६ ॥

अथ भूर्भुवः सुवरित्यग्निहोत्रमेताभिर्व्याहृतीभिरुपसादयेद्यज्ञमुखं वा अग्निहोत्रं ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म कुरुते संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवोपसादयेद्ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णातीति ब्राह्मणमथ वै भवति दर्शपूर्णमासावालभमान एताभिर्व्याहृतीभिर्हवींष्यासादयेद्यज्ञमुखं वै दर्शपूर्णमासौ ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म कुरुते संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवासादयेद्ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णातीति ब्राह्मणमथ वै भवति चातुर्मास्यान्यालभमान एताभिर्व्याहृतीभिर्हवींष्यासादयेद्यज्ञमुखं वै चातुर्मास्यानि ब्रह्मैता व्याहृतयो यज्ञमुख एव ब्रह्म कुरुते संवत्सरे पर्यागत एताभिरेवासादयेद्ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णातीति ब्राह्मणमथ वै भवति यद्वै यज्ञस्य साम्ना क्रियते राष्ट्रं यज्ञस्याशीर्गच्छति यदृचा विशं यज्ञस्याशीर्गच्छत्यथ ब्राह्मणोऽनाशीर्केण यज्ञेन यजते सामिधेनीरनुवक्ष्यन्नेता व्याहृतीः पुरस्ताद्दध्याद्ब्रह्मैव प्रतिपदं कुरुते तया ब्राह्मणः साशीर्केण यज्ञेन

यजत इति ब्राह्मणमथ वै भवति यं कामयेत यजमानं भ्रातृव्यमस्य यज्ञस्याशीर्गच्छेदिति तस्यैता व्याहृतीः पुरोनुवाक्यायां दध्याद्भ्रातृव्यदेवत्या वै पुरोनुवाक्या । भ्रातृव्यमेवास्य यज्ञस्याशीर्गच्छतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यान्कामयेत यजमानान्समावत्येनान्यज्ञस्याशीर्गच्छेदिति तेषामेता व्याहृतीः पुरोनुवाक्याया अर्धर्च एकां दध्याद्याज्यायै पुरस्तादेकां याज्याया अर्धर्च एकां । तथैनान्समावती यज्ञस्याशीर्गच्छतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वर्षत्येवं यज्ञो यजमानाय वर्षति । स्थलयोदकं परिगृह्णन्त्याशिषा यज्ञं यजमानः परिगृह्णातीति ब्राह्मणं । व्याहृतीभिर्ब्राह्मणस्य प्रतिपद्यते हिङ्कारेण राजन्यस्यर्चा वैश्यस्य सर्वमेवैतत्त्रयं कुर्यादित्येतदपरमिध्ममभ्याधीयमानमनुमन्त्रयते ॥ १७ ॥

उच्छुष्मो अग्ने यजमानायैधि निशुष्मो अभिदासते । अग्ने देवेद्ध मन्विद्ध मन्द्रजिह्वेति । प्रवरं प्रव्रियमाणमनुमन्त्रयते[१] ऽमर्त्यस्य ते होतर्मूर्धन्नाजिघर्मि रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति । स्रुवेणाघारमाघार्यमाणमनुमन्त्रयते[२] मनो ऽसि प्राजापत्यं मनसा मा भूतेनाविशेति । स्रुच्यमाघारमाघार्यमाणमनुमन्त्रयते वागस्यैन्द्री सपत्नक्षयणी वाचा मेन्द्रियेणाविशेति । प्रयाजानामिष्टमिष्टमनुमन्त्रयते[३] वसन्तमृतूनां प्रीणामि स मा

---

१ Thus Be; प्रव्रीयमाणम॰ BJ, Bhav.; प्रहयमाणं F; प्रहणीयमाणं T; प्रवीयमाणं H.

२ Thus all MSS.; स्रौवमाघारम॰ Mādh.

३ इष्टं twice Be HT, once the other MSS. and Mādh.

प्रीतः प्रीणातु ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु वर्षा ऋतूनां प्रीणामि ता मा प्रीताः प्रीणन्तु शरदमृतूनां प्रीणामि सा मा प्रीता प्रीणातु हेमन्तशिशिरावृतूनां प्रीणामि तौ मा प्रीतौ प्रीणीतामित्याज्यभागाविष्टावनुमन्त्रयते ऽग्नीषोमयोरहं देवयज्यया चक्षुष्मान्भूयासमित्यग्निमिष्टमनुमन्त्रयते ऽग्नेरहं देवयज्ययान्नादो भूयासमित्युपांशुयाजमिष्टमनुमन्त्रयते दब्धिरस्यदब्धो भूयासममुं दभेयमित्यत्र यं यजमानो द्वेष्टि तं मनसा ध्यायत्यथाप[1] उपस्पृश्याग्नीषोमाविष्टावनुमन्त्रयते ऽग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयासमितीन्द्राग्नी इष्टावनुमन्त्रयत इन्द्राग्नियोरहं देवयज्ययेन्द्रियाव्यन्नादो भूयासमितीन्द्रमिष्टमनुमन्त्रयत इन्द्रस्याहं देवयज्ययेन्द्रियावी भूयासमिति। महेन्द्रमिष्टमनुमन्त्रयते महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयमिति। स्विष्टकृतमिष्टमनुमन्त्रयते ऽग्नेः स्विष्टकृतो ऽहं देवयज्ययायुष्मान्यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमिति। प्राशित्रे ऽवदीयमाने जपत्यग्निर्मा दुरिष्टात्पातु सविताघशंसादिति। यजमानभागे यो मे ऽन्ति दूरे ऽरातीयति तमेतेन जेषमितीडामाह्रियमाणामनुमन्त्रयते सुरूपवर्षवर्ण[2] एहीति[2] प्रतिपद्य मघोनीत्यातो। ऽवान्तरेडां प्राश्यमानामनुमन्त्रयते जुष्टिरसि जुषस्व नो जुष्टा नो ऽसि जुष्टिं ते गमेयमित्यथान्तर्वेद्यङ्घ्रि-

---

१ अथाप उपस्पृश्य om. TJ.

२ Thus Be HT; ॰वर्णेति J; वर्णमिति B; वर्ण एहीमानिति F.

मार्जयते[1] मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्तामिति। बर्हिषदं पुरोडाशमभिमन्त्रयते अध्न पिन्वस्व ददतो मे मा क्षायि कुर्वतो मे मोपदसदित्यथान्वाहार्यं याचति। तमन्तर्वेद्यासन्नमभिमन्त्रयते प्रजापतेर्भागो ऽस्यूर्जस्वान्पयस्वानित्यान्तादनुवाकस्य। ॥ १८ ॥ सप्तमः ॥

अनूयाजानामिष्टमिष्टमनुमन्त्रयते[2] बर्हिषो ऽहं देवयज्यया प्रजावान्भूयासं नराशꣳसस्याहं देवयज्यया पशुमान्भूयासमग्नेः स्विष्टकृतो ऽहं देवयज्ययायुष्मान्यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्यथ यत्र होतुरभिजानात्यग्निरिदं हविरजुषतेति तद्यजमानमुज्जितिं[3] वाचयत्यग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेषमिति यथेष्टमुक्तं वाजवत्योर्व्यूहनमथ यत्र होतुरभिजानात्याशास्ते ऽयं यजमानो ऽसाविति तद्यजमानं यज्ञस्य दोहं वाचयत्येमा अग्मन्नाशिषो दोहकामा इन्द्रवन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषमिति। प्रस्तरं प्रह्रियमाणमनुमन्त्रयते रोहितेन त्वाग्निर्देवतां गमयतु हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयत्वेतशेन त्वा सूर्यो देवतां गमयत्विति। परिधीन्विमुच्यमानाननुमन्त्रयते वि ते मुञ्चामि रशना वि रश्मीन्वि योक्त्रा यानि परिचर्तनानि। धत्तादस्मासु द्रविणं यच्च भद्रं प्र णो ब्रूताद्भागधान्देवतास्विति। शंयुवाकमुक्तमनुमन्त्रयते विष्णोः

१ Thus BHT; मार्जयति Be FJ.

२ इष्टं twice T Be, once the other MSS.

३ Thus TF Mādh.; उज्जितीर् or उज्जती the other MSS.

शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमिति । पत्नीसंयाजानामिष्टमिष्टमनुमन्त्रयते[१] ॥ १९ ॥

सोमस्याहं देवयज्यया सुरेताः रेतो धिषीय त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनाꣳ रूपं पुषेयमित्यथैतरावुपसमस्यति देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्रभूयासमिति । वेदं यजमानं वाचयति वेदो ऽसि वित्तिरसि विदेयेत्यान्तादनुवाकस्य[२] । ध्रुवामाप्याय्यमानामनुमन्त्रयत आप्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञंयज्ञं प्रति देवयद्भ्यः । सूर्याया ऊधो ऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे अस्मिन्नित्यथ यजमानभागं प्राश्नाति प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिꣳस्त्वा दधामि सह यजमानेनेति सं यज्ञपतिराशिषेति वाचैतत्पूर्णपात्रं याचति । तमन्तर्वेदि निधाय पूर्णपात्रे यजमानं वाचयति सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षितमसि मा मे क्षेष्ठा इत्यथ दिशो व्युन्नयति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तां दक्षिणायां दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवो मार्जयन्तामुदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्तामूर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्तामित्यथैना निनयति समुद्रं वः प्रहिणोम्यक्षिताः स्वां योनिमपिगच्छत । अच्छिद्रः

१ इष्टं twice Be T, once the other MSS.

२ Thus Be J, Mādh.; the citation ends with वित्तिरसि in BH, with विदेय कर्मासि in FT.

प्रजया भूयासं मा परासेचि मत्पय इत्यथोपोत्थाय दक्षिणेन पदा विष्णुक्रमाङ्क्रमते ॥ २० ॥

विष्णोः क्रमो ऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवीमनु विक्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्म इति चतुर्भिरनुष्टुप्छन्दसं' तृतीये चतुर्थमनुवर्तयति' न चतुर्थाय प्रक्रामति' नाहवनीयमुपात्येत्यथात्रैव तिष्ठन्नाहवनीयमुपतिष्ठते ऽगन्म सुवः सुवरगन्म संदृशस्ते मा छित्सि यत्ते तपस्तस्मै ते माऽऽवृक्षीत्यथादित्यमुपतिष्ठते सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा अस्यायुर्मे धेहि वर्चोधा असि वर्चो मयि धेहीत्यथैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यं निर्भजतीदमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्यो ऽस्यै दिवो ऽस्मादन्तरिक्षादस्यै पृथिव्या अस्मादन्नाद्यान्निर्भजामि निर्भक्तः स यं द्विष्म इत्यथाप उपस्पृश्य' सं ज्योतिषाभुवमित्युरः प्रत्यात्मानं प्रत्यभिमृशते' ऽथ दक्षिणमꣳसमभि पर्यावर्तत ऐन्द्रीमावृतमन्वावर्त इत्यथोदङ् पर्यावर्तते समहं प्रजया सं मया प्रजा समहꣳ रायस्पोषेण सं मया रायस्पोष इत्यथाहवनीये समिधमादधाति समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा ते अग्ने दीद्यासꣳ स्वाहेत्यथाहवनीयमुपतिष्ठते वसुमान्यज्ञो वसीयान्भूयासमित्यथाग्निपावमानीभ्यां गार्हपत्यमुपतिष्ठते ऽग्न आयूꣳषि पवसे ऽग्ने पवस्वेत्यथ गार्हपत्यमेवोपतिष्ठते ऽग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासꣳ सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना भूयाः शतꣳ हिमास्तामाशिषमाशासे मह्यममुष्मै ज्योतिष्मतीं तामाशिषमाशासे ऽमुष्मा

असुष्मा[1] इति। यावन्तो ऽस्य पुत्रा जाता भवन्ति तन्तव इत्यन्ततः। ॥ २१ ॥

अथ वै भवति यो वै यज्ञं प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवति। कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चत्विति। काले कपालानि विमुञ्चति यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः। पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू विमुञ्चतामित्यथैतेनैव यथेतमेत्य यजमानायतन उपविश्य तथैव[2] तिरः पवित्रमप आचामति पयस्वतीरोषधयः पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र सꣳसृजेत्यथाहवनीये समिध आदधात्यग्ने व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मे ऽराधि स्वाहा वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मे ऽराधि स्वाहेत्यथोपोत्थाय[3] यज्ञस्य पुनरालम्भं जपति यज्ञो बभूव स आबभूव स प्रजज्ञे स वावृधे। स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्माꣳ अधिपतीन्करोतु वयꣳ स्याम पतयो रयीणामित्यथ प्राङुत्क्रम्य जपति गोमाꣳ अग्ने ऽविमाꣳ अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सदमिदप्रमृष्यः। इडावाꣳ एषो असुर प्रजावान्दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावानित्यथ ब्राह्मणाꣳस्तर्पयितवा इति संप्रेष्यति। ॥ २२ ॥ अष्टमः ॥

---

१ F असुष्मा once. T has this passage thus : तन्तवे मह्यमसुष्मै ज्योतिष्मतीं तामाशिषमाशासे सुष्मा असुष्मा इति etc., as above, but at the end : भवन्ति तावन्त इत्यन्ततो ; J is corrupt towards the end of the khaṇḍa.

२ Om. TJFBe.

३ उपोत्थाय om. JT.

ब्रह्मत्वं करिष्यन्यज्ञोपवीत्यप आचम्याग्रेणाहवनीयं परीत्य दक्षिणत उदङ्मुखस्तिष्ठन्ब्रह्मसदनमुपतिष्ठते नमो ब्रह्मणे नमो ब्रह्मसदनायेत्यथासनात्तृणं निरस्यत्यहे दैधिषव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद यो ऽस्मत्पाकतर इत्युपविशत्युन्निवत उदुद्वतश्च गेषमित्यथेमे समीचते पातं मा द्यावापृथिवी अद्याह्न इत्युपविश्य जपति भूर्भुवः सुवः क इदं ब्रह्मा भविष्यति स इदं ब्रह्मा भविष्यति प्राणः प्रजापतियुक्तो ऽहं युञ्जे ब्रह्मणार्वेव वाजी सुधुर इव वह्निर्बलीवर्द इव युक्तो हव्यं वक्ष्याम्यहं देवताभ्यो भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये क्षत्रं प्रपद्ये ऽश्मानमाखणं प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं प्रपद्ये ऽनार्तां देवतां वाचं पप्रद्य ओं प्रपद्य इति । तं यजमानो ब्रह्माणं वृणीते भूपते भुवनपते महतो भूतस्य पते ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे वीतहव्ये पुरोहितं येनायन्नुत्तमꣳ सुवर्देवा अङ्गिरसो दिवमिति । वृतो ब्रह्मा जपत्यहं भूपतिरहं भुवनपतिरहं महतो भूतस्य पतिर्देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि ब्रह्माणं मावृथा वीतहव्ये पुरोहितं येनायन्नुत्तमꣳ सुवर्देवा अङ्गिरसो दिवं देव सवितरेतं त्वा वृणते बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणं तदहं मनसे प्रब्रवीमि मनो गायत्रियै गायत्री त्रिष्टुभे त्रिष्टुब्जगत्यै जगत्यनुष्टुभे ऽनुष्टुप्पङ्क्त्यै पङ्क्तिः प्रजापतये प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यो विश्वे देवा बृहस्पतये बृहस्पतिर्ब्रह्मणे ब्रह्म भूर्भुवः सुवर्बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्माहं मनुष्याणां बृहस्पते यज्ञं गोपायेति । स यत्राह ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामि यजमान वाचं यच्छेति तद्ब्रह्मा प्रसौति ॥२३॥

देव सवितः प्रणय यज्ञं देवता वर्धयेता नाकस्य पृष्ठे सुवर्गे लोके यजमानो अस्तु । सप्तर्षीणाꣳ सुकृतां यत्र लोकस्तत्रेमं यज्ञं यजमानं च धेह्यों प्रणयेति स वाचंयमो भवति प्रणीतासु प्रणीयमानास्वा हविष्कृतः सांनाय्ये दोह्यमान आ ततो यदाह बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हव्यमिति महेन्द्रायेति वा यदि महेन्द्रयाजी भवत्यधिवपने वाचं यच्छत्या कपालोपधानात्संवपने वाचं यच्छत्या [1]समभिवासनात्स्तम्बयजुष्याह्रियमाण[2] आ प्रोक्षणीनामासादनात्स यत्राह ब्रह्मन्नुत्तरं परिग्राहं परिग्रहीष्यामीति तद्ब्रह्मा प्रसौति बृहस्पते परिगृहाण वेदिं ब्रह्मणा यज्ञं परिगृहीहीमम् । सप्तर्षीणाꣳ सुकृतां यत्र लोकस्तत्रेमं यज्ञं यजमानं च धेह्यों परिगृहाणेत्याज्येषु गृह्यमाणेषु वाचं यच्छत्या [3]ध्रुवासादनात्सामिधेनीष्वनूच्यमानास्वा प्रवरादनूक्तायां पुरोनुवाक्यायामा वषट्कारात्प्राशित्रे ऽवदीयमान आ प्रसवात्परिहरन्त्यस्मा एतत्प्राशित्रमग्रेणाहवनीयं तदाह्रियमाणं प्रतिपश्यति ॥ २४ ॥

सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतिपश्यामीत्यथैनदुभाभ्याꣳ हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णाति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो

१ भस्माभिवासनात् Be T.

२ Thus Be H; •यजुꣳष्याह्रि• F, the other MSS. more or less corrupt.

३ स्रुवासादनात् Be H, स्रुवादानात् B; समासादनात् T; JF totally corrupt. Bh. has in some copies ध्रुवा•|in others स्रुवा• ।

हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामीत्यथैनत्सादयति पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयामीत्यथैनदवेक्षते सुपर्णस्य त्वा गरुत्मतश्चक्षुषावेक्ष इत्यथैनदङ्गुष्ठेन च महानाम्न्या चोपसंगृह्यातिहाय इतः पूर्वं जिह्वाग्रे निदधात्यग्नेस्त्वास्येन[१] प्राश्नामीति । प्राश्याप आचम्य महाङ्गिरवगिरति ब्राह्मणस्योदरेण बृहस्पतेर्ब्रह्मणेत्यथाद्भिर्मार्जयित्वा प्राणान्संमृशते वाङ्म आसन्नसोः प्राणो ऽक्ष्योश्चक्षुः कर्णयोः श्रोत्रं बाह्वोर्बलमूर्वोरोजो ऽरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूस्तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीरिति । मयि प्राणा मयि प्राणा इति वा हुतं ब्रह्मभागं प्राशित्रहरणे निदधात्यथान्वाहार्यं याचति । तमन्तर्वेद्यासन्नमभिमन्त्रयते ॥ २५ ॥

ब्रह्मन्ब्रह्मासि नमस्ते ब्रह्मन्ब्रह्मणे पाहि मामकृताद्य सर्वो मह्यं कृतो भवेत्यथास्य यावन्मात्रमवदाय प्राशित्रहरणे निदधाति श्रीरस्येहि मामभ्यन्नवानन्नादो भूयासमित्यथैनमग्रेण स्रुच उदञ्चं नीयमानमनुमन्त्रयते यज्ञो दिवꣳ रोहतु यज्ञो दिवं गच्छतु यो देवयानः पन्थास्तेन यज्ञो देवाꣳ अप्येत्विति । स यत्राह ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीदग्नीन्सकृत्सकृत्संमृड्ढीति तद्ब्रह्मा प्रसौति देव सवितरेतत्ते प्राह तत्प्र च सुव प्र च यज बृहस्पतिर्ब्रह्मा स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पाह्योँ प्रतिष्ठेति । प्रचरतेति प्रवर्ग्ये । सो ऽत्रैवास्त आ समिष्टयजुषो होमाद्धुते समिष्टयजुष्युपोत्थायाहवनीयमुपतिष्ठते ऽयाड्यज्ञꣳ हविषो जातवेदा अदब्धो अन्ततः पूर्वो अस्मि-

---

१ निधाय instead of निदधाति Be F; निधायति J.

त्रिषद्य। सन्त्सनिꣳ सुविमुचा नो विमुञ्च धेह्यस्मासु द्रविणं जातवेदो यच्च भद्रमिति। स एतेनैव[1] ब्रह्मा भवति दर्शपूर्णमासयोरिष्टीनां चातुर्मास्यानां पशुबन्धस्य सौत्रामण्या इति। ॥ २६ ॥ नवमः ॥

हवीꣳष्यासाद्य होतारमामन्त्रयते। स यज्ञोपवीत्यप आचम्य हस्तौ संमृशते कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयꣳ शक्त्यै वाꣳ सुकृताय वामित्यथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं[2] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरित्यथान्तरेण वेद्युत्करौ प्रपद्यते सत्यं प्रपद्य ऋतं प्रपद्ये ऽमृतं प्रपद्ये प्रजापतेः प्रियां तनुवमनार्तां प्रपद्य इदमहं पञ्चदशेन वज्रेण द्विषन्तं भ्रातृव्यमवक्रामामि यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो भूर्भुवः सुवर्विष्णो स्थाने तिष्ठामीति। दक्षिणेन प्रपदेनोत्तरं वेद्यन्तमवक्रम्य तिष्ठति। यदा जानात्यग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीति तदेदꣳ[3]हौत्रं[3] जपति कं प्रपद्ये तं प्रपद्ये यत्ते प्रजापते शरणं छन्दस्तत्प्रपद्ये यावत्ते विष्णो वेद तावत्ते करिष्यामि देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि नमो ऽग्नय उपद्रष्ट्रे नमो वायव उपश्रोत्रे नम आदित्यायानुख्यात्रे जुष्टामद्य[4] देवेभ्यो वाचमुद्यासꣳ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यः स्वधावतीं पितृभ्यः प्रतिष्ठां विश्वस्मै भूताय भूर्भुवः

---

१ एव om Be JF.

२ चात्मन्न° only B Be.

३ Thus B H; तदेतं TBe; तदेतंतु J; इदेतंतु F, the last three omitting हौत्रं।

४ Thus J; °द्यं F, the other MSS. omit अद्य।

सुवः प्रशास्त आत्मना प्रजया पशुभिः प्रजापतिं प्रपद्ये ऽभयं मे अस्तु प्राजापत्यमनुवक्ष्यामि वाचं प्रपद्ये वागार्त्विज्यं करिष्यति[1] यशसे त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा यज्ञो यज्ञाय महि शर्म यच्छतामित्यथ त्रिरभिहिङ्कृत्यानवानमभि हिङ्कारादृचमुपसंदधाति[2] । प्र वो वाजा अभिद्यव इति त्रिः प्रथमामन्वाह । त्रिरुत्तमाꣳ । सर्वा अर्धर्चशो ऽपानित्यनूक्तासु[3] सामिधेनीषु देवता आवाह्य भूमौ प्रादेशं कृत्वोपविशतीदमहं गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमेन रथन्तरेण साम्ना वषट्कारेण वज्रेण द्विषन्तं भ्रातृव्यमवबाधे ऽवबाढो द्विषन्निति । स आहवनीयं प्रेक्षमाण आस्ते । प्रणीता वोभयं वान्तरेण वा वीक्षते । ऽनप्रगल्भो हास्माज्जायते[4] । यदा जानात्यग्निर्देवो होतेत्येतज्जपति देव सवितरेतं त्वा वृणते ऽग्निहोत्राय सह पित्रा वैश्वानरेणेत्यथोपोत्थाय[5] दक्षिणेन हस्तेन दक्षिणे ऽꣳसे ऽध्वर्यु-

---

१ JBe ins. मन आर्त्विज्यं करिष्यति ।

२ Thus JFT ; अभिसंद॰ the other MSS.

३ Thus (अपानिति) only F ; ॰यानित्य॰ Be ; the other MSS. more or less corrupt.

४ As I am not sure about the original reading of this passage, I give the var. lect. of all my MSS. ; प्रणीतां वोभयं वांतरेण वा वीक्षते नप्रगल्भो ह्यस्मा॰ B ; thus also H, but वांतरेणववी and हास्मा ; प्रणीतां वोभयं वांतरेणेति वेतिद्वीक्षते नप्रगल्भोहस्मा॰ Be ; प्रणीतां वोभयान्तरेणेति वेतिवावीक्षते प्रगल्भोह्यस्मा॰ T ; प्रणीता वोभयं वांतरेण नेति वेति वोप्यतनप्रगल्भहस्मांजायवे J ; प्रणीता चोभयं चांतरेणेति वेति वेक्षतेनप्रल्लहस्मांज॰ F.

५ अथ om. B Be H.

मन्वारभते सव्येन दक्षिणे ऽ᳡स आग्नीध्रं यद्यु वै स्वयं प्रत्याश्रावयेन्नीविदेश एनं दक्षिणस्या᳡ श्रोण्यामन्वारभेताग्निमन्वारभामहे होतृवूर्यं पुरोहितम्। येनायन्नुत्तम᳡ स्वर्देवा अङ्गिरसो दिवम्॥ देवा देवेषु पराक्रमध्वं प्रथमा द्वितीयेषु द्वितीयास्तृतीयेषु त्रिरेकादशा अनुस᳡रभध्वमित्यथाध्वर्यवे नाम प्रब्रूते ऽथ दक्षिणम᳡समभि पर्यावर्तत ऐन्द्रीमावृतमन्वावर्त इत्यथ होतृषदनमभिव्रजञ्जपति[१] ॥ २७ ॥

षण्मोर्वीर᳡हसस्पान्तु द्यौश्च पृथिवी चाहश्च रात्रिश्चापश्चौषधयश्च ता मा रक्षन्तु ता मा गोपायन्तु ताभ्यो नम इत्यथासनात्तृणं निरस्यति शुष्कं वा प्रतिच्छिन्नाग्रं वा दक्षिणायै च सन्धिमनु प्रतीच्यै च निरस्तः परावसुरित्यथाप उपस्पृश्योपस्तीर्योपविशतीदमहमर्वावसोः[२] सदने सीदामीति दक्षिणोत्तर्यथ दक्षिणावृद्गार्हपत्यं प्रतीक्षते विश्वकर्म᳡स्तनूपा[३] असि तनुवं मे पाहीत्युभौ समीक्षत आहवनीयं चाग्नाविष्णू मा वामवक्रमिषमोजो ऽशिष्टं[४] विजिहाथां मा मा संताप्तं लोकं मे लोककृतौ कृणुतमित्येष वां लोक इति मनागिवोदङ् सर्पत्यथ तिस्र[५] ऋचो[५] जपति विश्वे देवाः शास्तन मा

१ Thus BTH; अभिप्रव्रजञ्जपति Be; अभिप्रव्रजति the other MSS.

२ संस्तीर्येव instead of उपस्तीर्य B Be H.

३ Uncertain reading. ०कर्मंस्वतनूनपा B; ०कर्मंस्वतनूपा H; ०कर्मंस्वतनूनपा Be; ०कर्मतनूनपा TF; ०कर्मतनूपा J; comp. S'āṅkh. śrs. I. 6. 11.

४ Thus BTJ; शिष्टं F; शिष्टं॰ Be; शिष्ट॰ H.

५ Thus Be FT; तिसृचो J; चतस्रऋचो H; B om. the number.

यथेह होता वृतो मनवै यन्निषद्य । प्र मे ब्रूत भागधेयं यथा वो येन पथा हव्यमा वो वहानि ॥[१] तदद्य वाचः प्रथमं मसीय येनासुराꣳ अभि देवा असाम । ऊर्जाद उत यज्ञियासः पञ्च जना मम होत्रं जुषध्वम् ॥ नमो महद्भ्यो नमो अर्भकेभ्यो नमो युवभ्यो नम आशिनेभ्यः । यजाम देवान्यदि शक्नवाम मा ज्यायसः शꣳसमा वृक्षि देवा इत्यथ स्रुगादापनेन स्रुचावादाप्य यथादेवतꣳ हविषो यजत्यथ वषट्काराणामनुमन्त्रणो[२] वषट्कार मा मे प्रवृक्णो अहं त्वां[३] बृहता मन उपह्वये मातरिश्वना प्राणान्न मे वाचꣳ[४] हव्यं देवेभ्यो ऽभिवह्यमोजः सहः सह ओजो वागिति । यद्यु[५] वा[५] अभ्यग्रा[५] वषट्काराः[५] स्युरेतावतैवानुमन्त्रयत ओजः सह ओजो वागित्यथ होतुर्दिरङ्गुलावनक्ति । यत्पूर्वाक्तं[६] तदुत्तरोष्ठे प्रोहति वाचस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीषे प्राणायेति । सदसस्पतये त्वा हुतं प्राश्ना-

---

१ After वहानि B Be HT have one ṛc more, *viz.* ṚV. X. 53. 2. Is the number (तिस्र or चतस्र, P. 100, l. 17) an interpolation ?

२ अनुमंत्रो Be FJ.

३ मामेप्रवृक्णो अहंत्वां BH (but त्वा H) ; मामेप्रवृक्णमो अहंत्वा Be ; मप्रवृक्णोतदहंचा J ; F totally corrupt ; comp. Āp. XXIV. 14. 12.

४ Uncertain reading, comp. Āp. l.c., Ait. BV. III. 8 ; Ath. S. V. 10. 8 प्राणान्नमेवाचꣳ H Be and B pr. m. ; B sec. m नमोनमो ; प्राणान्मेवाचं J ; प्राणान्मवाच F ; प्राणान्नमोवाचं T.

५ Uncertain reading. यद्युवा अभ्यग्रा वषट्कारा T ; यद्युद्वाभ्यंप्रावषट्का J ; यद्युद्वात्यग्निवषट्कारा F; यद्युवा अभ्यवषट्काराः B Be H.

६ Thus BJ ; पूर्वोक्तं H Be ; पूर्वेक्तिं (*i. e.* पूर्वोक्तं ?) F ; पूर्वार्धं T.

म्यूर्जे ऽपानायेत्यधरोष्ठे ऽपोहत्यथाप उपस्पृश्य चतुरवान्तरेडामवदापयते ऽप्रहृतेन पाणिनासमस्तेनेडां मुखसंमितामुपह्वयते[1] ॥ २८ ॥

उपहूतꣳ[1] रथन्तरꣳ सह पृथिव्या सहाग्निना सहान्नाद्येन सह वाचोप मा रथन्तरꣳ सह पृथिव्या सहाग्निना सहान्नाद्येन सह वाचा ह्वयतामुपहूतं वामदेव्यꣳ सहान्तरिक्षेण सह वायुना सह प्राणेन सह पशुभिरुप मा वामदेव्यꣳ सहान्तरिक्षेण सह वायुना सह प्राणेन सह पशुभिर्ह्वयतामुपहूतं बृहत्सह दिवा सहादित्येन सह चक्षुषोप मा बृहत्सह दिवा सहादित्येन सह चक्षुषा ह्वयतामुपहूतꣳ स्थास्नु भुवनमुप मा स्थास्नु भुवनꣳ ह्वयतामुपहूतं चरिष्णु भुवनमुप मा चरिष्णु भुवनं ह्वयतामुपहूताः सप्त होत्रा उप मा सप्त होत्रा ह्वयन्तामुपहूता गावः सहाशिरोप मा गावः सहाशिरा ह्वयन्तामुपहूता धेनुः सहर्षभोप मा धेनुः सहर्षभा ह्वयतामुपहूतेडा वृष्टिरुप[2] मामिडा वृष्टिर्ह्वयतामुपहूतो भक्षः सखोप मा भक्षः

---

१ Be: •दापयत एतेन प्रहृतेन पाणिनोडामुपह्वयते मुखसंमितमुपहूतꣳ; B: •दापयत एतेन प्रहृतेन पाणिनेडामुपह्वयते मुखसंमितमुपहूतꣳ; J: ०दाययत्तेप्रहृतेन पाणिना समग्रेण चांमुखसंमितामुपह्वयत उपहूतꣳ; H: •दापयत एतेन प्रहृतेन पाणिनेडामुपह्वयते मुखसंमितामुपहूतꣳ; F: •दाययत्ते प्रहृतेन पाणिना समग्रेणानद्दामुखसंमितामुपह्वयते । उपहूतꣳ; T: ०दापयते पहृतोपाणिना समस्तेन तां मुखसंमितामुपह्वयत उपहूतं ।

२ Instead of वृष्टिर् JFT have तद्दुरिर् comp. S'āṅkh. śrs. I. 11. 1: ततुरिः ।

सखा [1]ह्वयतामुपहूताꣳ हो इडोपहूता हे सासि जुषस्व मेड इत्युपाꣳशूक्त्वोच्चैर्निरुक्तामुपह्वयते । स यदि सर्वां प्राशिष्यन्स्यात्पाणौ कृतानि प्राश्य चमसादेव प्राश्नीयादथ यदि दित्सेद्वा[2] निधित्सेत[3] वा पुरोडाशशकलमवच्छिद्यैव प्राश्नीयादिडासि स्योनासि स्योनकृत्सा नो रायस्पोषे सुप्रजास्त्वे धा सुखस्य त्वा द्युम्नाय सुरभ्यास्यत्वाय[4] प्राश्नामीति । प्राश्याप आचम्य प्राचीं वोदीचीं वोदकराजिं निनयति तूष्णीमिति न्वेवाज्यस्य[5] वचो[6] । ऽथाप्येतं जपं जपति मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधातु । बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्तामित्यनूयाजानिष्ट्वा शंयुवाकमुक्त्वा[7] बर्हिष्यञ्जलिं

---

१ The following passage runs thus in the MSS.: ह्वयतामुपहूताहो उपहूतां । हो इहेडासिजुषस्वमे उमत्युपांशू० Be; ह्वयतामुपहूताꣳ हो इडोपहूतोपहूतेडातं जुषस्वमेडा इत्युपांशु० B; ह्वयतामुपहूतꣳ होपहूताहेसासिजुषस्वमेडावुपाꣳशू० J; ह्वयतामुपहूतꣳ होइडोपहूताहसासिजुषस्व इत्युपाꣳशू० F; ह्वयतामुपहूतंहोइडोपहूताहेसासिजुषस्व मेडा इत्युपांशू० T; ह्वयतामुपहूताꣳ हो उपहूताहोइडेडासिजुषस्व मे २ मे २ इत्युपाꣳशू० H.

२ Thus T; दिशेद्वा Be J H F; दित्योद्वा B.

३ भिनित्सेत B; तिनित्सेत H; दिधौत्सेत T; निनिष्विल्वेत Be; निनिधिश्येत J; निनिधिषत F.

४ Corrected acc. to S'āṅkh. śrs. I. 12. 5; B: सुरभ्यस्यत्वाय, the other MSS more or less corrupt, some omit the word.

५ Thus Be T; ०वाघ्यस्य B; ०वाजस्य HF; ०वाज्य J; Bh. seems to read name of the ṛṣi: श्याव ।

६ Thus T; वचायथा F; वाचोया० H B Be; वाचाया० J.

७ Be om. these two words; इष्ट्वा instead of उक्त्वा BHF.

हुत्वा निह्नुते यज्ञ शं च म उप च मे प्रजापते यज्ञ यत्ते न्यूनं यदु ते ऽतिरिक्तं कर्म प्रजापतौ[1] यज्ञ तदित्यथ दक्षिणार्धे[2] वेद्यै वेदं[3] निधाय[3] यजमानं वाचयति ॥ २९ ॥

येन त्वं देव वेद[4] देवेभ्यो वेदो ऽभवस्तेनास्मभ्यं वेद एधि। वेदो ऽसि वित्तिरसि विदेयाहं प्रजां पशूंस्स्वर्गं लोकम्। कर्मासि करुणामसि क्रियासमहं पुण्यं कर्म। सनिरसि सनितासि सनेयमहमदो घृतवन्तं कुलायिनꣳ रायस्पोषꣳ सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनमिति पत्नीसंयाजानिष्ट्वा फलीकरहोमे हुते वेदे पत्नीं वाचयति वेदो ऽसि वित्तिरसि विदेयाहमदः। कर्मासि करुणामसि क्रियासमहमदः सनिरसि सनितासि सनेयमहमदो घृतवन्तं कुलायिनꣳ रायस्पोषꣳ सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनमिति विस्रस्य वेदमर्धानि पत्न्यै प्रयच्छति तानि पत्न्यन्तरोरू वा न्यस्यति[5] दक्षिणेन

---

१ Thus BT (only with यदतिरिक्तं instead of यदुतेतिरिक्तं T); तउपचत प्रजापते यज्ञपते नूनं यदतिरिक्तं कर्मप्रजापतौ Be; तउपचते प्रजापते यज्ञयन्ते न्यूनं यदतिरिक्तं कर्मप्रजापतौ H; उपचतउपचत प्रजापते यज्ञयत्ते नूनं यदतिरिक्तं कर्मप्रजापते J; मउपचप्रजापतेयज्ञं यत्ते नूनं यदरिक्तं कर्मप्रजापते F.

२ Thus BTJ; दक्षिणास्ये F; दक्षिणा H; दक्षिणाविधे B (which omits वेद्यै)।

३ Thus BTHF; वेदं om. J Be; वेदे ins. after निधाय TB; वेदं ins. after निधाय Be.

४ Thus (देववेद) Be H; BJ om. वेद; F om. देव।

५ Conjectural reading. थंतरोरुपान्यस्य J; थंतरोषपन्यस्य Be; थंतरोरुपन्यस्य H; थंतरोरुप न्यस्यति B; थन्तरोर्वोरुपचास्यति T; तववोरुपत्न्यास्य F.

वोरुणोपनिग्टह्णीते । ऽथेतराणि प्राङ्नावृत स्तृणन्नेति तन्तुं तन्वन्रजसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रक्ष धिया कृतान्- अनुल्बणं वयत जोगुवामपो मनुर्भव जनया दैव्यं जनमित्यथ यान्यतिशिष्यन्ते तानि बर्हिषि संन्यस्यत्यापृणो ऽसि संपृण प्रजया मा पशुभिरापृणेत्यथ यथाप्रपन्नं निष्क्रम्याग्रेणाहवनीयं परीत्य दक्षिणत उदङ्मुखस्तिष्ठन्नाहवनीयमुपतिष्ठते ऽयाड्यज्ञं हविषो जातवेदा अदब्धो अन्ततः पूर्वो अस्मिन्निषद्य । सन्वन्सनिं सुविमुचा नो विमुञ्च धेह्यस्मासु द्रविणं जातवेदो यच्च भद्रम् ॥ एतेनाग्ने ब्रह्मणा वावृधस्व शक्ती वा यत्ते चकृमा विदा वा । उत प्रणेष्यभि वस्यो अस्मान्सं नः सृज सुमत्या वाजवत्या ॥ ये ते शतं वरुण ये सहस्रं यज्ञियाः पाशा वितता महान्तः । तेभिर्नो अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिर्विश्वे[१] मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्का इत्येतयैव जपा दर्शपूर्णमासयोरिष्टीनां चातुर्मास्यानां पशुबन्धस्य सौत्रामण्या इति । ॥ ३० ॥

अथ पशावुपधीयन्ते । यदा जानात्यग्नये मथ्यमानायानुब्रूहीति तदेते ऋचौ जपति यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानि ॥ यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न यज्ञस्य मन्वते मर्त्यासः । अग्निष्टद्धोता क्रतुविद्विजानन्यजिष्ठो देवाँ ऋतुशो यजातीति । मैत्रावरुणदण्डे ऽध्वर्युर्यजमानं वाचयति त्वां गावो ऽवृणत राज्याय

१ विश्वेदेवा B Be H, but comp. Kauś. sū. 97. 8, Kāty. śrs. XXV. I. 11.

त्वाꣳ हवन्त मरुतः स्वर्काः। वर्ष्मन्चत्रस्य ककुभि शिश्रियाण-स्ततो न उग्रो विभजा वसूनीति। तमग्रे गृहीत्वा मैत्रावरुणाय प्रयच्छति मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा प्रयच्छामीति। तꣳ स श्लूरतः प्रतिगृह्णाति मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः
५ प्रशिषा प्रतिगृह्णामीति दक्षिणोत्तर्येयैनमूर्ध्वमुन्मार्ष्टि वक्रो ऽविधुरो भूयासमिति। तमादाय संप्रेष्यति होता यक्षदग्निꣳ समिधा सुषमिधा समिद्धमितीत्यान्तं पशोः। ॥ ३१ ॥ दशमः ॥

इति तृतीयः प्रश्नः ॥

पशुना यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते पौतुद्रवान्परिधीन्गुल्गुलु[1] सुगन्धितेजनꣳ शुक्लामूर्णास्तुकां या पेत्वस्यान्तरा शृङ्गे द्वे रशने द्विगुणां च त्रिगुणां च द्वे वपाश्रपणी विशाखां चाविशाखां च हृदयशूलं कार्ष्मर्यमयान्परिधीनौदुम्बरं मैत्रावरुणदण्डं मुखेन संमितमिध्माबर्हिरिध्मं प्रणयनीयं प्लक्षशाखामिडसूनं यवान्यवमतीभ्यः सक्तून्सक्तुहोमाय पृषदाज्याय दधि हिरण्यमित्यथामावास्येन वा हविषेष्ट्वा नक्षत्रे वा गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा षड्ढोतारं मनसानुद्रुत्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा यूपाहुतिं जुहोत्युरु विष्णो विक्रमस्वोरु क्षयाय नः कृधि । घृतं घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिं तिर स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाथ याचत्याज्यस्थालीꣳ स्रुवां बर्हिर्हिरण्यमुदपात्रꣳ । कृयन्ति तक्षाणꣳ सपरशुमाहेहि[2] यजमानेति पूर्वया द्वारोपनिष्क्रम्य तां दिशं यन्ति यत्रास्य यूप स्पष्टो भवति यत्र वा वेत्स्यन्मन्यते । स यः समे भूम्यै स्वाद्योने रूढो बहुपर्णो बहुशाखो ऽप्रतिशुष्काग्रः प्रत्यङ्ङुपनतस्तमुपतिष्ठते ऽत्यन्यानगां नान्यानुपागामर्वाक्त्वा परैरविदं परो ऽवरैस्तं त्वा जुषे वैष्णवं देवयज्याया इत्यथैनमाज्येनानक्ति देवस्त्वा सविता मध्वानक्त्वित्यूर्ध्वाग्रं बर्हिरनूच्छ्रयत्योषधे त्रायस्वैनमिति । स्वधि-

---

१ Thus Keś; गुगुलु B; गग्गुलु Be H; गुल्गुलु T; वल्गुलु F.

२ Thus only Be H; the other MSS. om. आह ।

तिना तिर्यञ्चं प्रहरति स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीरिति । यः प्रथमः शकलः परापतति तं प्रज्ञातं निदधाति । तमपरिभिन्दन्ननक्षसङ्गं वृश्चति । प्राञ्चं वोदञ्चं वा प्रयान्तमनुमन्त्रयते दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिक्षं मध्येन मा हिꣳसीः पृथिव्या संभवेत्यथाव्रश्चने हिरण्यं निधाय संपरिस्तीर्याभिजुहोति वनस्पते शतवल्शो विरोह स्वाहेति । सहस्रवल्शा वि वयꣳ रुहेमेत्यात्मानं प्रत्यभिमृशते । ऽन्वग्रꣳ शाखाः प्रसूदयति यं त्वायꣳ स्वधितिस्तेतिजानः प्रणिनाय महते सौभगायेति । पञ्चारत्निं तस्मै वृश्चेदित्येष ब्राह्मणवतामवमस्त्वं परिव्यङ्गपरमं[१] प्रादेशावमं चषालस्य काले परिवासयत्यच्छिन्नो रायः सुवीर इति । यत्परं भवति तस्य चतुरङ्गुलं चषालाय प्रच्छेदयति । तं चतुरश्रिं वाष्टाश्रिं वा कृत्वा वा हरत्या[२] वा हारयत्योह्य निस्तिष्ठत्यवतक्षणानामेव स्वरुं कुरुते । ऽथास्यैषा पूर्वेद्युरेव पाशुबन्धिकी वेदिर्विमिता भवति दशपदा पश्चात्तिरश्ची द्वादशपदा प्राच्यष्टापदा पुरस्तात्तिरश्ची । तां परिस्तीर्य स्तम्बयजुर्हरति । ॥ १ ॥

इदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं । त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथ याचति स्फ्यमुदपात्रं बर्हिः

---

१ Thus H Be T; परिष्वंगमपर॰ B; परिष्वंगंपर॰ F.

२ Thus Be H and the Aptoryāma-Sūtra; कृत्वावाहयत्यवाहारयत्यूह्य T; कृत्वावाहयत्यावाहारयत्योह्य B; कृत्वावहरत्यावाहारयेत्वोह्य F.

शम्यामित्येतत्समादायाहेहि यजमानेत्युत्तरेण वेदिं द्वयोर्वा त्रिषु वा प्रक्रमेषु स्फ्येनोद्धत्यावोक्ष्य शम्यया चात्वालं परिमिमीते। वित्तायनी मे ऽसीति पुरस्तादुदीचीनकुम्बयान्तरत स्फ्येनालिखति। तिक्तायनी मे ऽसीति दक्षिणतः प्राचीनकुम्बयान्तरत स्फ्येनालिखत्यवतान्मा नाथितमिति पश्चादुदीचीनकुम्बयान्तरत स्फ्येनालिखत्यवतान्मा व्यथितमित्युत्तरतः प्राचीनकुम्बयान्तरत स्फ्येनालिखत्यथ चात्वाले बर्हिर्निधाय तस्मिन्स्फ्येन प्रहरति विदेरग्निर्नभो नामाग्ने अङ्गिरो यो ऽस्यां पृथिव्यामसीत्यादत्त आयुषा नाम्नेहीति। हृत्वोत्तरवेद्यां निवपति यत्ते ऽनाधृष्टं नाम यज्ञियं तेन त्वादध इति। द्वितीयं प्रहरति विदेरग्निर्नभो नामाग्ने अङ्गिरो यो द्वितीयस्यां पृथिव्यामसीत्यादत्त आयुषा नाम्नेहीति। हृत्वोत्तरवेद्यां निवपति यत्ते ऽनाधृष्टं नाम यज्ञियं तेन त्वादध इति। तृतीयं प्रहरति विदेरग्निर्नभो नामाग्ने अङ्गिरो यस्तृतीयस्यां पृथिव्यामसीत्यादत्त आयुषा नाम्नेहीति। हृत्वोत्तरवेद्यां निवपति यत्ते ऽनाधृष्टं नाम यज्ञियं तेन त्वादध इति। तूष्णीं चतुर्थꣳ हरति सह बर्हिषाथाध्वर्युः स्फ्येन चात्वालात्पुरीषमुद्धन्त्यथाग्नीध्रमाहाग्नीदितस्त्रिर्हरेति। ततस्त्रिराग्नीध्रो हरति। यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथाध्वर्युरुत्तरवेद्यै पुरीषꣳ सम्प्रयौति सिꣳहीरसि महिषीरसीति। प्रथयत्युरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामिति। स्फ्येन सꣳहन्ति ध्रुवासीत्यथैनामद्भिरवोक्षति देवेभ्यः शुन्धस्वेति। देवेभ्यः शुम्भस्वेति सिकताभिरनुप्रकिरति। तां प्रादेशमात्रीं

चतुरश्रां[१] निष्ठाय गम्यया परिमिमीत । उत्तरनाभिमुत्साद्याथैनां प्रतिच्छाद्याभ्रिमादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे इत्यादायाभिमन्त्रयते ऽभ्रिरसि नारिरसीति । तया यूपावटं परिलिखति यथान्तर्वेद्यर्धꣳ स्याद्बहिर्वेद्यर्धं परिलिखितꣳ रक्षः परिलिखिता अरातय इदमहꣳ रक्षसो ग्रीवा अपिकृन्तामि यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपिकृन्तामीत्यथाग्नीध्रमाहाग्नीदेहीमं यूपावटं खनोपरसंमितं प्राक् पुरीषमुद्वपताच्चतुरङ्गुलेनोपरमतिखनतादिति । तꣳ स खनति वा खानयति वा । यावदेवात्राध्वर्युस्तिष्ठति तावदेष प्रतिप्रस्थाताभ्यादधातीध्मं प्रणयनीयमुपोपयमनीः कल्पयन्ति[२] चात्वालादात्मनेन्द्रघोषवतीः प्रोक्षणीरध्वर्युरादत्ते । परिकर्मिणे पञ्चगृहीतमाज्यं प्रयच्छति । ब्रह्मणि संभारा भवन्त्यथ संप्रैषमाहाग्नये प्रणीयमानायानुब्रूह्यग्नीदेकस्फ्ययानुसंधेहीति । चिरुक्तायामुद्यच्छन्ते । होतुर्वंशं यन्त्युत्तरेण वेदिं प्रतिपद्यन्ते । धारयन्त्येतमग्निमथाध्वर्युरिन्द्रघोषवतीभिः प्रोक्षणीभिरुत्तरवेदिं प्रोक्षति । ॥ २ ॥

इन्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात्पात्विति पुरस्तान्मनोजवास्त्वा पितृभिर्दक्षिणतः पात्विति दक्षिणतः । प्रचेतास्त्वा रुद्रैः पश्चात्पात्विति पश्चाद्विश्वकर्मा त्वादित्यैरुत्तरतः पात्वित्युत्तरतो । ऽथ यत्प्रोक्षणीनामुच्छिष्यते तद्दक्षिणत उत्तरवेद्यै निनयति । यदेव

१ Thus B T; चतुरस्रां the other MSS.

२ Thus B Be T F; कल्पयति H.

तच्च क्रूरं तत्तेन शमयतीति ब्राह्मणम'थैनाꣳ हिरण्यमन्तर्धायाह्वण्या पञ्चगृहीतेन व्याघारयति' सिꣳहीरसि सपत्नसाही स्वाहेति दक्षिणे ऽꣳसे' सिꣳहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेत्युत्तरस्याꣳ श्रोण्याꣳ' सिꣳहीरसि रायस्पोषवनिः स्वाहेति दक्षिणस्याꣳ श्रोण्याꣳ' सिꣳहीरस्यादित्यवनिः स्वाहेत्युत्तरे ऽꣳसे' सिꣳहीरस्यावह देवान्देवयते यजमानाय स्वाहेति मध्ये' ऽथ भूतेभ्यस्त्वेति स्रुचमुद्गृह्णात्य'थ पौतुद्रवान्परिधीन्परिदधाति' विश्वायुरसि पृथिवीं दृꣳहेति मध्यमं' ध्रुवक्षिदस्यन्तरिक्षं दृꣳहेति दक्षिणम'च्युतक्षिदसि दिवं दृꣳहेत्युत्तरम'थातिशिष्टान्संभारान्निवपति गुल्गुलु[१] सुगन्धितेजनꣳ शुक्लामूर्णास्तुकामग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसीत्य'थैनान्सꣳस्रावेणाभिघारयत्य'थ[२] प्रदक्षिणमावृत्येध्मं प्रतिष्ठापयति यज्ञ प्रतितिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ त्वा वसूनि पुरुधा विशन्तु । दीर्घमायुर्यजमानाय कृण्वन्नथामृतेन जरितारमङ्धीत्य'थैनं विस्रस्याहुतिषाहं कृत्वाध्वराहुतिभिरभिजुहोत्यग्निर्यज्ञं नयतु प्रजानन्मैनं यज्ञहनो विदन् । देवेभ्यः प्रब्रूताद्यज्ञं प्रप्र यज्ञपतिं तिर स्वाहा ॥ वायुर्यज्ञं नयतु प्रजानन्मैनं यज्ञहनो विदन् । देवेभ्यः प्रब्रूताद्यज्ञं प्रप्र यज्ञपतिं तिर स्वाहा ॥ सूर्यो यज्ञं नयतु प्रजानन्मैनं यज्ञहनो विदन् । देवेभ्यः प्रब्रूताद्यज्ञं प्रप्र यज्ञपतिं तिर स्वाहा ॥ यज्ञो यज्ञं

---

१ Thus F; गुग्गुलु B Be H; गुत्गुलु T (Grantha!).

२ ॰भिजुहोत्यथ Be F.

नयतु प्रजानन्मैनं यज्ञहनो विदन्। देवेभ्यः प्रब्रूताद्यज्ञं प्रप्र यज्ञपतिं तिर स्वाहेत्यथैता यजमान एव स्वयं जुहोत्यग्निरन्नादो ऽन्नपतिरन्नस्येशे स मे ऽन्नं ददातु स्वाहा। वायुः प्राणदाः प्राणस्येशे स मे प्राणं ददातु स्वाहा। आदित्यो भूरिदा भूयिष्ठानां पशूनामीशे स मे भूयिष्ठान्पशून्ददातु स्वाहेत्यग्निवत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादय स्रुवꣳ स्वधितिꣳ स्रुचश्च[१] संमृड्ढि तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं पत्नीꣳ संनह्याज्येन च दध्ना चोदेहीत्याहृतासु प्रोक्षणीषूदस्य स्फ्यं मार्जयित्वेध्माबर्हिरुपसाद्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य स्रुवꣳ स्वधितिꣳ[२] स्रुचश्च संमार्ष्टि तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं। पत्नीꣳ संनह्याज्येन च दध्ना चोदेत्याज्यं च प्रोक्षणीश्चोत्पूय प्रसिद्धमाज्यानि गृहीत्वा पृषदाज्यग्रहण्यामुपस्तृणीते महीनां पयो ऽसीति। विश्वेषां देवानां तनूरिति द्वितीयं। बर्हिषी अन्तर्धाय दध्यानयत्यृध्यासमद्य पृषतीनां ग्रहं पृषतीनां ग्रहो ऽसीत्यपोद्धृत्य बर्हिषी अथाभिघारयति विष्णोर्हृदयमसीत्येकमिष विष्णुस्त्वानुविचक्रम इति द्वितीयम्। ॥ ३ ॥

अथ प्रोक्षणीभिरुपोत्तिष्ठतीध्मं प्रोक्षति। वेदिं प्रोक्षति बर्हिः प्रोक्षति। बर्हिरासन्नं प्रच्छ्योपनिनीय पुरस्तात्प्रस्तरं

---

१ Thus B Be T; स्रुवेण instead of स्रुवꣳ H; स्रुवं च स्वधितिं च F and S'rautapad. p. 161.

२ स्रुवं च स्वधितिं च F.

गृह्णाति । पञ्चविधं बर्हिः स्तीर्त्वा[1] प्रस्तरपाणिः प्राङभिसृप्य कार्ष्मर्यमयान्परिधीन्परिदधात्यूर्ध्वे समिधावादधाति । विधृती तिरश्ची सादयति । विधृत्योः प्रस्तरं । प्रस्तरे जुहूं । बर्हिषीतरा । एता असदन्निति समभिमृश्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य याचति यवमतीः प्रोक्षणीर्बर्हिर्हस्तमाज्यस्थालीं ससुवां स्वरुशकलं मैत्रावरुणदण्डं यूपशकलं हिरण्यमुदपात्रमित्येतत्संनिधाय यूपं प्रक्षालयति यत्ते शिक्वः परावधीत्तक्षा हस्तेन वास्या । आपस्ते तद्वनस्पते ऽपनुदन्तु[2] शुन्धन्तीरिति । यूप एष प्रक्षालितः प्रपन्नः संपन्नचषालः प्रागवटादुपशेते । तमुत्तरेणाहवनीयं तिष्ठन्पराञ्चं प्रोक्षति पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वेत्यवटे ऽपो ऽवनयति शुन्धतां लोकः पितृषदन इति । यवान्प्रस्कन्दयति यवो ऽसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीरिति । बर्हिर्हस्तं व्यतिषज्यावस्तृणाति पितृणां सदनमसीत्यथैनद्धिरण्यमन्तर्धाय[3] सुवाहुत्याभिजुहोति पितृभ्यः स्वाहेति । यूपशकलमवास्यति स्वावेशो ऽस्यग्रेगा नेतृणां वनस्पतिरधि त्वा स्थास्यति तस्य वित्तादित्यथादत्त आज्यस्थालीं ससुवां स्वरुशकलं मैत्रावरुणदण्डमुदपात्रमित्येतत्समादायाहेहि यजमानेत्यन्वग्यजमानो ऽनूची पत्न्यग्रेण यूपं परीत्य दक्षिणत उदङ्मु-

१ अथ ins. H Be (sec. m.)

२ Thus B; वनस्पतेरपनु॰ the other MSS.

३ Thus (एनत्) all, see Bh.

स्वास्तिष्ठन्ति पूर्व एवाध्वर्युरपरो यजमानो ऽपरा पत्न्यथ प्रवृह्य चषालं यूपस्याग्रमनक्ति देवस्त्वा सविता मध्वानक्त्वित्यन्तरतश्च बाह्यतश्च स्वभ्यक्तं कृत्वा चषालं प्रतिमुञ्चति सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्यथ स्रुवेणाग्निष्ठामश्रिमभिघारयन्नाह यूपायाज्यमानायानुब्रूहीत्यान्तमनक्त्यान्तमेव यजमानं तेजसानक्ति नोपरमनक्ति पत्न्युपरमनक्ति सर्वतः परिमृशत्यपरिवर्गमेवास्मिन्तेजो दधातीति ब्राह्मणमुच्छ्रयन्नाहोच्छ्रीयमाणायानुब्रूहीत्युच्छ्रयत्युद्दिवꣳ स्तभानान्तरिक्षं पृण पृथिवीमुपरेण दृꣳहेत्यथैनं वैष्णवीभ्यामृग्भ्यां कल्पयति ते ते धामानि विष्णोः कर्माणि पश्यतेति द्वाभ्याꣳ स यत्राग्निष्ठामश्रिमाहवनीयेन संपादयति तद्ध्रुवस्य चषालं परेक्षयति तद्विष्णोः परमं पदꣳ सदा पश्यन्ति सूरयः। दिवीव चक्षुराततमित्यथैनं प्रदक्षिणं पुरीषेण पर्यूहति ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिꣳ सुप्रजावनिꣳ रायस्पोषवनिं पर्यूहामीति मैत्रावरुणदण्डेन सꣳहन्ति ब्रह्म दृꣳह क्षत्रं दृꣳह प्रजां दृꣳह रायस्पोषं दृꣳहेत्यन्यूनमनतिरिक्तं परिन्यस्योदपात्रमुपनिनीयाथैतां त्रिगुणाꣳ रशनां त्रिः संभुज्य मध्यमेन गुणेन नाभिदघ्ने परिव्ययन्नाह परिवीयमाणायानुब्रूहीति त्रिः प्रदक्षिणं परिव्ययति परिवीरसि परि त्वा दैवीर्विशो व्ययन्तां परीमꣳ रायस्पोषो यजमानं मनुष्या इत्युपान्ते व्यतिषजत्यान्तं प्रवेष्टयत्यणिमति स्त्रविमत्प्रवयत्यथोत्तरेणाग्निष्ठामश्रिं मध्यमे गुणे स्वरुमवगूहत्यन्तरिक्षस्य त्वा सानाववगूहामीति स्वर्वन्तं यूपमुत्सृजति ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

अथैतं पशुं पल्पूलितमन्तरेण चात्वालोत्करौ प्रपाद्याग्रेण यूपं पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमुपस्थापयति । तमिषे त्वेति बर्हिषी आदायोपाकरोत्युपवीरस्युपो देवान्दैवीर्विशः प्रागुर्वह्नीरुशिजो बृहस्पते धारया वसूनि हव्या ते स्वदन्तां देव त्वष्टर्वसु रण्व रेवती रमध्वं प्रजापतेर्जायमाना[1] इमं पशुं पशुपते ते अद्येन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टमुपाकरोमीति । यद्देवत्यो वा भवति । प्रज्ञाते बर्हिषी निधायाधिमन्थनꣳ शकलं[2] निदधात्यग्नेर्जनित्रमसीति । वृषणावन्वञ्चौ वृषणौ स्थ इत्यथारणी आदत्त उर्वश्यस्यायुरसि पुरूरवा इत्यथैने आज्यस्थाल्याꣳ समनक्ति घृतेनाक्ते वृषणं दधाथामित्यथ प्रजातीर्वाचयति गायत्रं छन्दोऽनु प्रजायस्व त्रैष्टुभं छन्दोऽनु प्रजायस्व जागतं छन्दोऽनु प्रजायस्वेत्यथाहाग्नये मथ्यमानायानुब्रूहीति । जात आह जातायानुब्रूहीति । प्रहरिष्यन्नाह प्रह्रियमाणायानुब्रूहीति । प्रहरति भवतं नः समनसाविति । प्रहृत्याभिजुहोत्यग्नावग्निश्चरति प्रविष्ट इत्यथ रशनामादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे इति । तयाक्ष्णया पशुमभिदधाति दक्षिणमर्धशीर्षमृतस्य त्वा देवहविः पाशेनारभ इति । द्विगुणायै च त्रिगुणायै चान्तौ संदधाति धर्षा मानुषानिति । नियुनक्त्यथैनमद्भिः प्रोक्षत्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्य इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति । यद्देवत्यो वा भवति । पाययत्यपां पेरुरसीति ।

---

१ These mantras are given sakalapāṭhena only in H Be.

२ Thus BT Keś. अधिमंथनशकलं H F Be.

स्वात्तं चित्सदेवꣳ हव्यमापो देवीः स्वदतैनमित्युपरिष्टात्प्रोक्ष्याधस्तादुपोक्षति सर्वत एवैनं मेध्यं करोतीति ब्राह्मणमुदूह्य प्रोक्षणीधानम् ॥ ५ ॥

अथेध्मात्समिधमाददान आहाग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्यभ्यादधातीध्मं परि समिधꣳ शिनष्टि वेदेनोपवाजयत्यनूक्तासु सामिधेनीषु स्रुवेणाघारमाघारयति संमृष्टे स्रुग्भ्यामुत्तरमथांसꣳस्पर्शयन्स्रुचावुदङ्ङत्याक्रम्य जुह्वा पशुꣳ समनक्ति सं ते प्राणो वायुना गच्छतामिति ललाटे सं यजत्रैरङ्गानीति ककुदि सं यज्ञपतिराशिषेति दक्षिणस्याꣳ श्रोण्यामथ यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा प्रवरं प्रवृणीते प्रसिद्धꣳ होतारं वृणीतेऽथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषण्मित्रावरुणौ प्रशास्तारौ प्रशास्त्रादित्यसौ[1] मानुष इति मैत्रावरुणस्य नाम गृह्णात्यथाश्रावयति यद्यत्रात्याश्रावयत्यो[2] श्रावयास्तु श्रौषडग्निर्ह दैवीनां विशां पुरएतायं यजमानो मनुष्याणां तयोरस्थूरि गार्हपत्यं दीदयच्छतꣳ हिमा द्वा यू राधाꣳसीत्संपृञ्चानावसंपृञ्चानौ तन्व इति सीदति होता प्रसवमाकाङ्क्षति प्रसूतः स्रुचावादायात्याक्रम्याश्राव्याह समिधः प्रेष्येति वषट्कृते जुहोति प्रेष्य प्रेष्येति चतुर्थाष्टमयोः समानयमानोऽष्टमे सर्वꣳ समानयते परि स्वाहाकृतीभ्यः सꣳस्रावꣳ शिनष्टि दश प्रयाजानिष्ट्वो-

---

१ Thus all MSS. and Keś. except Be, which has प्रणास्त्रादि॰ ।

२ Thus B; the words ॰श्रावयति यद्यत्रात्य om. TF; H Be om. त्रति, but comp. Bh.

दङ्क्त्याक्रम्य स्वरुं च शासं च याचति । तौ जुह्वामक्त्वा[१] ताभ्यां पशुꣳ समनक्ति घृतेनाक्तौ पशुं त्रायेथामिति । प्रयच्छति शासमवगूहति स्वरुमथ यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वाह पर्यग्नये क्रियमाणायानुब्रूहीत्यथैष आग्नीध्र आहवनीयादुल्मुकमादायान्तरेण चात्वालोत्करावुत्तरेण शामित्रदेशमग्रेण पशुं जघनेन स्रुच इत्येवं त्रिः प्रदक्षिणं पर्येत्यथानुपरिसरणमपाव्यानि जुहोति प्रजानन्तः प्रतिगृह्णन्ति पूर्वे येषामीशे पशुपतिः पशूनां ये बध्यमानमनु बध्यमाना य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः प्रमुञ्चमाना भुवनस्य रेत इति । निधायाग्नीध्र उल्मुकं यथेतं त्रिः पुनः प्रतिपर्येत्यथोल्मुकप्रथमाः[२] प्रतिपद्यन्ते । ऽन्वक्छमिता[३] पशुना । पशुमध्वर्युर्वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते । वपाश्रपणी यजमानो । ऽथाश्राव्य संप्रेष्यत्युपप्रेष्य होतर्हव्या देवेभ्य इत्यथैतं[४] पशुमन्तरेण चात्वालोत्करावुदञ्चं नीयमानमनुमन्त्रयते नाना प्राणो यजमानस्य पशुना रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियधाविशतेति द्वाभ्याꣳ । स[५] यत्रैतदाग्नीध्र उल्मुकं निदधाति तदग्रेण वोत्तरेण वा पशवे निहन्यमानाय बर्हिरुपास्यति पृथिव्याः संपृचः पाहीति । तदेतं पशुं प्रतीचीनशिरसमुदीचीनपादं निघ्नन्त्यकृण्वन्तं मायुꣳ संज्ञपयतेत्युक्त्वैतेनैव यथेतमेत्य पृषदाज्यावकाश आसत इह

१ Thus all (F : अनक्त्वा) ।

२ FH om प्रति॰ ।

३ Thus Be ; न्वक्प्रमिता B ; न्वक्शमिता the other MSS.

४ Thus T Be; अथैनं the other MSS.

५ om. BF.

प्रजा विश्वरूपा रमन्तामस्मिन्यज्ञे विश्वविदो घृताचीः । अग्निं कुलायमभिसंवसाना अस्माꣳ अवन्तु पयसा घृतेनेति । संज्ञप्तं प्राहुर्जुहोति संज्ञप्ताहुतिं यत्पशुर्मायुमकृतेत्यथाभ्यैति[1] शमितार उपेतनेति । पाशात्पशुं प्रमुच्यमानमनुमन्त्रयते ऽदितिः पाशं[2] प्रमुमोक्तैतमित्यथ विशाखयोपसज्येमां दिशं निरस्यत्यरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रतिमुञ्चामि पाशमित्यथ प्रतिप्रस्थाता पत्नीमुदानयत्युदकमण्डलुमुत्थाप्याथैनामादित्यमुदीक्षयति नमस्त आतानेत्यथैनामन्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रम्य[3] प्राचीमुदानयन्वाचयत्यनर्वा प्रेहि घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्यागतामध्वर्युरपो वाचयत्यापो देवीः शुद्धायुवः शुद्धा यूयं देवाꣳ ऊढ्वꣳ शुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूयास्मेति । सानुपूर्वं[4] पशोः प्राणानाप्याययति । वाक्त आप्यायतामिति वाचं । प्राणस्त आप्यायतामिति प्राणं । चक्षुस्त आप्यायतामिति चक्षुः । श्रोत्रं त आप्यायतामिति श्रोत्रमेतानेव पुनः संमृशति या ते प्राणाञ्छुग्जगाम या चक्षुर्या श्रोत्रं यत्ते क्रूरं यदास्थितं तत्त आप्यायतां तत्त एतेन शुन्धतामिति । नाभिस्त आप्यायतामिति नाभिं । पायुस्त आप्यायतामिति पायुꣳ । संप्रगृह्य पदः प्रक्षालयति शुद्धा-

१ Thus TH Be; चभ्येति BF.

२ T gives the first two pādas of this stanza (TS. III. 1. 4. 1), perhaps rightly.

३ Thus B Keś.; °निष्क्रमय्य Be TH; °निष्क्रम्ये F.

४ °पूर्व्यं THF Keś.

यरित्राः शमद्भ्यः शमोषधीभ्यः शं पृथिव्या इति । शमहोभ्यामित्यतिशिष्टा दक्षिणतो ऽनुपृष्ठं निनयति । नयन्ति पत्नीमुत्तानं पशुं पर्यस्यन्ति[१] । तस्य दक्षिणस्य पार्श्वस्य विवृत्तमनु प्राचीनाग्रं बर्हिर्निदधात्योषधे त्रायस्वैनमिति । स्वधितिं तिर्यञ्चं निदधाति स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीरिति । छिनत्ति बर्हिर्वि त्वचं छ्यत्यथैतस्यैव बर्हिषो ऽणिमत्सचते । स्वविमदुभयतो लोहितेनाङ्क्तेमां दिशं निरस्यति रक्षसां भागो ऽसीदमहꣳ रक्षो ऽधमं तमो नयामि यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमेनमधमं तमो नयामीत्यथाप उपस्पृश्य वरीय आच्छायेषे त्वेति वपामुत्खिदति । तया वपाश्रपणी प्रोर्णोति घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्णुवाथामित्यविशाखयोपहत्याधस्तात्परिवासयत्यच्छिन्नो रायः सुवीर इत्यथैनां प्रदक्षिणमावृत्याग्निरभ्युत्स्य[२] शामित्रे प्रतितपत्यथोल्मुकप्रथमाः प्रतिपद्यन्ते ॥ ६ ॥

अन्वगध्वर्युर्वपयात्र वपाश्रपणी पुनरन्वारभते यजमान । ऐत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्यथाहवनीयस्यान्तमेष्वङ्गारेषु वपायै प्रतितप्यमानायै बर्हिषो ऽग्रमुपास्यति वायो वीहि स्तोकानामित्यथैनामन्तरेण यूपं चाहवनीयं चोपातिहृत्य तां दक्षिणत उदङ्मुखः प्रतिप्रस्थाता श्रपयत्यथैनाꣳ स्रुवाहुत्याभिजुहोति त्वामु ते दधिरे हव्यवाहमित्यथाह स्तोकेभ्यो ऽनुब्रूहीति । परिहितासु स्तोकीयासु शृतायां वपायां जुह्नुपभृतावादाया-

---

१ ०स्यति Be F.

२ Thus all, except Be which has ०मावृत्या० ; are we to correct प्रदक्षिणमावर्त्य ?

त्याक्रम्याश्राव्याह स्वाहाकृतीभ्यः प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य सꣳस्रावेण पृषदाज्यमभिघार्य वपामभिघारयत्यथोपस्तीर्य[1] द्विः स्रुवेण वपाꣳ समवलुम्पन्नाहेन्द्राग्निभ्यां छागस्य वपाया मेदसो ऽवदीयमानस्यानुब्रूहीति । द्विरभिघारयत्यत्याक्रम्याश्राव्याहेन्द्राग्निभ्यां छागस्य वपां मेदः प्रस्थितं प्रेष्येत्यथ पुरस्तात्स्वाहाकृतिꣳ स्रुवाहुतिं जुहोति स्वाहा देवेभ्य इति । वषट्कृते वपां जुहोति जातवेदो वपया गच्छ देवान्त्वꣳ हि होता प्रथमो बभूथ । घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व स्वाहाकृतꣳ हविरदन्तु देवाः स्वाहेत्यथोपरिष्टात्स्वाहाकृतिꣳ स्रुवाहुतिं जुहोति देवेभ्यः स्वाहेत्यत्र वपाश्रपणी अनुप्रहरति प्राचीं विशाखां प्रतीचीमविशाखाꣳ स्वाहोर्ध्वनभसं मारुतं गच्छतमित्यथैने सꣳस्रावेणाभिजुहोत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा समुत्क्रम्य चात्वाले मार्जयन्ते । ह्वयन्ति पत्नीꣳ ह्वयन्ति होतारꣳ ह्वयन्ति ब्रह्माणꣳ ह्वयन्ति प्रतिप्रस्थातारꣳ ह्वयन्ति प्रशास्तारꣳ ह्वयन्त्याग्नीध्रमेहि यजमानेतीदमापः[2] प्रवहतावद्यं च मलं च यत् । यच्चाभिदुद्रोहानृतं यच्च शेपे अभीरुणम् ॥ निर्मा मुञ्चामि शपथान्निर्मा वरुणादुत । निर्मा यमस्य पड्बीशात्सर्वस्माद्देवकिल्बिषादथो मनुष्यकिल्बिषादित्यथाञ्जलिनाप उपहन्ति सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्विति । तां दिशं निरुक्षति यस्यामस्य दिशि

---

१ After अभिघारयति Bc H F ins. अथाग्नये सोमायेत्याज्यभागाभ्यां चरति ।

२ The words एहि यजमानेति only in B.

द्वेष्यो भवति दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्यथाप उपस्पृश्य यथायतनमुपविशन्ति । ॥ ७ ॥ द्वितीयः ॥

अथ संप्रैषमाहाग्नीत्पशुपुरोडाशं निर्वप प्रतिप्रस्थातः पशुं विशाधीति । निर्वपत्येष आग्नीध्र ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमथ प्रतिप्रस्थाता पशुं विशास्ति शमितर्हृदयं जिह्वां वक्षस्तानि साधुं कुरुतात्तनिम मतस्नौ[१] तानि साधुꣳ सव्यं दोरेकचरं कुरुतान्नाना पार्श्वे अवधत्ताद्दक्षिणाꣳ श्रोणिमध्युद्धिं कुरुताद्दक्षिणं दोः सव्याꣳ श्रोणिमणिमद्गुदस्य तानि त्र्यङ्गानि कुरुताद्वनिष्ठुं च जाघनीं चावधत्ताद्वङ्क यूः कुरुतात्त्रिः पशुं प्रच्यावयतात्त्रिः प्रच्युतस्य पशोर्हृदयमुत्तमं कुरुतादिति । शृते पशौ पशुपुरोडाशं याचति । तमुपस्तीर्णाभिघारितमुद्वास्यान्तर्वेद्यासादयत्यथ जुह्वपभृतोरुपस्तृणान आहेन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशस्यावदीयमानस्यानुब्रूहीति । पूर्वार्धादवदायापरार्धादवद्यत्यभिघारयति । प्रत्यनक्त्यथोपभृति स्विष्टकृते सकृदुत्तरार्धादवद्यति । द्विरभिघारयति । न प्रत्यनक्त्यत्याक्रम्याश्राव्याहेन्द्राग्निभ्यां पुरोडाशं प्रस्थितं प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोत्यथ समावपमान आहाग्नये ऽनुब्रूहीत्याश्राव्याहाग्नये प्रेष्येति । वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा प्राशित्रमवदायेडामवद्यत्युपहूतायामिडायामग्नीध आदधाति षडवत्तं । प्राश्नन्ति । मार्ज-

१ Thus Be HF, the Prayoga cited by Schwab, das altind. Thieropfer, page 131, S'rautapadārtha page 175 and Mantramālā; मतस्न B; मतस्न T.

यन्तेऽथ संप्रैषमाहाग्नीदुत्तरबर्हिरुपसादय प्रतिप्रस्थातः पशौ संवदस्वेत्यथैष आग्नीध्रः प्लक्षशाखायामिडसूनमुपगूहति । तदुत्तरबर्हिर्भवत्यथ प्रतिप्रस्थाता पृषदाज्यं विहृत्य जुह्वाᳫं समानीयान्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रम्य पृच्छति शृतᳫं हवी३ः[1] शमितरिति । शमितैष उत्तरतो हृदयशूलं धारयᳫंस्तिष्ठति । स शृतमिति प्रत्याह । तं तथैव द्वितीयमुत्क्रम्य पृच्छति । तं तथैवेतरः प्रत्याह । तं तथैव तृतीयमुत्क्रम्य पृच्छति । तं तथैवेतरः प्रत्याहाथ शमितुर्हृदयशूलमादाय तेन हृदयमुपतृद्य तᳫं शमित्रे संप्रदाय पृषदाज्येन हृदयमभिघारयति सं ते मनसा मनः सं प्राणेन प्राणो जुष्टं देवेभ्यो हव्यं घृतवत्स्वाहेति । वियूः कृत्वा हरतेत्युक्त्वैतेनैव यथेतमेत्य चतसृषूपस्तृणीते जुह्वुपभृतोरिडाधाने यस्मिᳫंश्च वसाहोमं ग्रहीष्यन्भवत्याहरन्ति तं पशुमन्तरेण चात्वालोत्करावन्तरेण यूपं चाहवनीयं चोपातिहृत्य तं[2] दक्षिणतः पश्चहोत्रासादयत्येतेनैव यूराहरन्त्येतेनैवेडसूनमथ प्लक्षशाखायाᳫं हृदयं निधाय स्वधितिना तस्याग्रे ऽवद्यन्नाह ॥ ८ ॥

मनोतायै हविषो ऽवदीयमानस्यानुब्रूहीति । हृदयस्यैवाग्रे द्विरवद्यत्यथ जिह्वाया अथ वक्षसो ऽथ तनिम्नो ऽथ वृक्कयोरथ सव्यस्य दोष्णो ऽथ दक्षिणस्य पार्श्वस्याथ सव्यस्याथ दक्षिणायै श्रोणेरध्युद्ध्यै । त्रैधं गुदं कृत्वाणिमत्स्विष्टकृते निदधाति

१ With pluti sign only Be.

२ H om. ; Be sec. m. del.

स्वविमदुपयड्भ्यो मध्यं[१] द्वेधं कृत्वा जुह्वामवदधात्यथ वृक्यमेदो यूषन्नवधाय तेन जुह्वं प्रोर्णोति ' यूष्णोपसिञ्चत्यभिघारयत्यथोपभृति स्विष्टकृते सर्वेषां त्र्यङ्गाणाꣳ सकृत्सकृत्समवद्यति ' सकृद्दक्षिणस्य दोष्णः पिशितं प्रच्छिद्यावदधाति सकृत्सव्यायै श्रोणेरणिमद्गुदस्याथ वृक्यमेदो यूषन्नवधाय तेनोपभृतं प्रोर्णोति ' यूष्णोपसिञ्चति[२] ' द्विरभिघारयत्यथ हृदयं जिह्वां वक्षस्तनिम मतस्नौ[३] वनिष्ठुमितीडापात्र्याꣳ[४] समवधाय यूष्णोपसिञ्चत्यभिघारयत्यथ[५] कꣳसे वा चमसे वा वसाहोमं गृह्णाति ' यूष्णोपसिञ्चत्यभिघारयत्यथ पशोरवदानानि संमृशत्यैन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे निदेध्यदैन्द्रो ऽपानो अङ्गेअङ्गे विबोभुवद्देव त्वष्टर्भूरि ते सꣳसमेतु विषुरूपा यत्सलक्ष्माणो भवथ । देवत्रा यन्तमवसे सखायो ऽनु त्वा माता पितरो मदन्त्वित्यथ दक्षिणेन पार्श्वेन वसाहोमं प्रयौति कुम्बतः श्रोरस्यग्निस्त्वा श्रीणात्वापः समरिणन्वातस्य त्वा ध्रज्यै पूष्णो रꣳह्या अपामोषधीनाꣳ रोहिष्या इति ' संमृष्टस्य पशोः प्रतीचीं जाघनीꣳ हरन्ति ' प्रतिपरिहरन्ति पशुमथ जुह्वपभृतावाददान आहेन्द्राग्निभ्यां छागस्य हविषो ऽनुब्रूहीत्यत्याक्रम्याश्राव्याहेन्द्राग्निभ्यां छागस्य हविः प्रस्थितं प्रेष्येति ' प्रतिप्रस्थातैष उत्तरतो

---

१ Thus Be H T Keś. ; मध्यमं BF.

२ अथ ins. Be FH.

३ Thus Be H F Keś. (sec. m.) ; मतस्नु BT.

४ BH Be ; इति पाच्याꣳ ; F इडिपाच्यांꣳ ; T totally corrupt.

५ अथ after °सिञ्चति ins. Be F.

वसाहोमं धारयꣳस्तिष्ठति[1] । सो ऽर्धर्चे याज्यायै वसाहोमं जुहोति घृतं घृतपावानः पिबत वसां वसापावानः पिबतान्तरिक्षस्य हविरसि स्वाहा त्वान्तरिक्षाय स्वाहेति । वषट्कृते हविर्जुहोत्येतस्य होममनु प्रतिप्रस्थाता वसाहोमोद्रेकेण दिशो जुहोति दिशः प्रदिश आदिशो विदिश उद्दिशः स्वाहा दिग्भ्यो नमो दिग्भ्यः स्वाहेत्यथ प्रदक्षिणमावृत्य पृषदाज्यात् स्रुवेणोपघ्नन्नाह वनस्पतये ऽनुब्रूहीत्याश्राव्याह वनस्पतये प्रेष्येति । वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यथ समावपमान आहाग्नये स्विष्टकृते ऽनुब्रूहीत्याश्राव्याहाग्नये स्विष्टकृते प्रेष्येति । वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा होत्र इडामुपोह्यच्छन्ते मेदस । उपहूतायामिडायामग्नीध आदधाति षडवत्तमर्धवनिष्टुमथार्धवनिष्टुं । मेदस्वत्प्राश्नन्ति । मार्जयन्ते । ऽथाह ब्रह्मणे वक्षः परिहरेति । तद्ब्रह्मा प्रतिगृह्णाति ॥ ९ ॥

वयꣳ सोम व्रते तव मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो अशीमहीत्यथ संप्रैषमाहाग्नीदौपयजानङ्गारानाहरोपयष्टरुपसीद ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीदग्नीन्सकृत्सकृत्संमृड्ढीत्याहरन्त्येताञ्छामित्रादौपयजानङ्गाराꣳस्तानग्रेण होतारं निवपत्युपसीदत्युपयष्टा गुदतृतीयेनाथाध्वर्युः पृषदाज्यं विहत्य[2] जुह्वाꣳ

१ Thus B Be; धारयं तिष्ठति H; the other MSS. corrupt.

२ Thus H T; विहृत्य B Be; विहरत्य F.

समानीयात्याक्रम्याश्राव्याह देवेभ्यः प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति प्रेष्य प्रेष्येत्येवमेवोपयष्टोपयजति गुदस्य प्रच्छेदꣳ समुद्रं गच्छ स्वाहेत्येतैरेकादशभिरग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहेति सर्वमन्ततोऽनुप्रहरत्यथ बर्हिषि हस्तौ निमार्ष्ट्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो मनो मे हार्दि यच्छेत्यथास्य धूममन्वीक्षते तनूं त्वचं पुत्रं नप्तारमशीयेत्येकादशानूयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य जुह्वाꣳ स्रुवमवधाय पुरस्तात्प्रत्यङ् तिष्ठञ्जुहोति दिवं ते धूमो गच्छत्वन्तरिक्षमर्चिः पृथिवीं भस्मना पृणस्व स्वाहेत्यथ यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा वाजवतीभ्याꣳ स्रुचौ व्यूहति । शंयुना प्रस्तरपरिधि संप्रकीर्य संप्रस्राव्य स्रुचौ[1] विमुच्य जाघन्या पत्नीः संयाजयन्त्याज्यस्यैव सोमं च त्वष्टारं च यजत्युत्तानायै जाघन्यै देवानां पत्नीर्यजति । नीच्या[2] अग्निं[2] गृहपतिमुत्तानायै जाघन्यै होत्र इडामवद्यति । नीच्या[2] अग्नीधे[2] षडवत्तं । प्राश्नीतो । मार्जयेते । अथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वापसलैः पर्यावृत्यान्वाहार्यपचने प्रायश्चित्तं कृत्वा[3] न फलीकरणहोमेन चरत्यथ प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्य त्रीणि समिष्टयजूꣳषि[4] जुहोति यज्ञ यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां योनिं गच्छ स्वाहेति । स्रुवेणैव द्वितीयमेष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीरः स्वाहेति । स्रुचा

---

१ स्रुचो Be H.

२ Thus only Be ; the other MSS. have नीच्याग्निं and नीच्याग्नीधे ।

३ जुहोति B Be.

४ T ins. पञ्चसन्धिकानि।

तृतीयं देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमित । मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञꣳ स्वाहा वाचि स्वाहा वाते धाः स्वाहेत्युदूहति स्रुचमथ याचति स्फ्यमुदपात्रꣳ हृदयशूलमित्येतत्समादायाहेहि यजमानेत्यन्वग्यजमानो ऽनूची पत्न्यन्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रम्याग्रेण यूपꣳ स्फ्येनोद्धत्यावोक्ष्य शुष्कस्य चार्द्रस्य च सन्धौ हृदयशूलमुद्वासयति ॥ १० ॥

शुगसि तमभिशोच यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्यथाद्भिर्मार्जयन्ते धाम्नोधाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुञ्च यदापो अघ्निया वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो मुञ्चेत्यथाप्रतीक्षमायन्ति वरुणस्यान्तर्हित्यै प्रपथे समिधः कुर्वत एधो ऽस्येधिषीमहीत्येत्याहवनीये ऽभ्यादधाति समिदसि तेजो ऽसि तेजो मयि धेहीत्यथाहवनीयमुपतिष्ठन्ते ऽपो अन्वचारिषꣳ रसेन समसृक्ष्महि । पयस्वाꣳ अग्न आगमं तं मा सꣳसृज वर्चसेत्यथौपयजिके[1] ऽग्नौ बर्हिरुपोषति यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयि येन यमस्य बलिना चरामि । इहैव सन्निरवदये तदेतत्तदग्ने अनृणो भवामीत्यथाञ्जलिनोपस्तीर्णाभिघारितान्सक्तून्प्रदाव्ये जुहोति विश्वलोप विश्वदावस्य त्वासञ्जुहोमि स्वाहेति । हस्तौ प्रध्वꣳसयते ऽग्धादेको ऽहुतादेकः समसनादेकस्ते नः कृण्वन्तु भेषजꣳ सदः सहो वरेण्यमिति द्वितीयं जुहोति यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मि यमस्य बलिना चरामि । इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामो जीवा जीवेभ्यो निहराम एनत्स्वाहेति

१ Corrected acc. to Bh.; °थोपयजिके MSS.

हस्तौ प्रध्वꣳसयते ऽग्धादेको ऽकृतादेकः समनसादेकस्ते नः कृण्वन्तु भेषजꣳ सदः सहो वरेण्यमिति' तृतीयं जुहोत्यनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिꣳस्तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम स्वाहेति' हस्तौ प्रध्वꣳसयते ऽग्धादेको ऽकृतादेकः समनसादेकस्ते नः कृण्वन्तु भेषजꣳ सदः सहो वरेण्यमित्यथ देवता उपतिष्ठते' ऽयं नो नभसा पुर इत्यग्निꣳ' स त्वं नो नभसस्पत इति वायुं' देव सꣳस्फानेत्यादित्यमथ यूपमुपतिष्ठत आशासानः सुवीर्यꣳ रायस्पोषꣳ स्वश्वियम्। बृहस्पतिना राया स्वगाकृतो मह्यं यजमानाय तिष्ठेत्यथ पूर्वाग्निꣳ शकले समारोपयत्ययं ते योनिर्ऋत्विय इति' तं मध्यमे ऽग्नावपिसृजत्याजुह्वान उद्बुध्यस्वाग्न इति द्वाभ्यामथ[१]मध्यममग्निमुपसमाधाय मध्यमे ऽग्नौ पूर्णाहुतिं जुहोति सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति' पूर्णाहुतौ वरं ददाति' धेनुवरं[२] वानडुद्वरं[३] वा दद्यादिति ह स्माह बौधायनः' संतिष्ठते पशुबन्धः संतिष्ठते पशुबन्धः॥ ११॥ तृतीयः॥

॥ इति चतुर्थः प्रश्नः॥

---

१ अथ om B.

२ Thus BF; धेनू॰ H Be; धेनूं T.

३ Thus HTF; वानडुहंवरं B; वानडुद्वरं Be; comp. VII. 4 s. f.

वैश्वदेवहविर्भिर्यक्ष्यमाणो भवति फाल्गुन्यां वा चैत्र्यां वा पौर्णमास्यां। नक्षत्रप्रयोग इत्येक आहुरुदगयन आपूर्यमाणपक्षस्य पुण्याहे प्रयुञ्जीतेति। स उपकल्पयते त्रेणीꣳ शलली लोहितायसस्य च क्षुरं चतुष्टयानि पुरोडाशकपालानि चतस्रस्रुस्थालीस्तावन्ति मेक्षणानि द्वयं पयः पृषदाज्याय च[1] दधि हविरातञ्चनाय च त्रेधा बर्हिः संनद्धं तदेकधा पुनः संनद्धं[2] प्रसूमयं प्रस्तरमित्यथोपवसथीये [3]ऽहन्हिहविषमारम्भणीयामिष्टिं निर्वपति वैश्वानरं द्वादशकपालं पार्जन्यं चरुꣳ। सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते। ऽथास्यैतदहर्विश्वेभ्यो देवेभ्यो वत्सा अपाकृता भवन्ति। वैश्वदेवं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातर्हुते ऽग्निहोत्रे पुरापां प्रणयनाद्गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा पञ्चहोतारं मनसानुद्रुत्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने स्वाहेत्यथ पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीयाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुꣳ सावित्रं द्वादशकपालꣳ सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुं मारुतꣳ सप्तकपालं वैश्वदेवीमामिक्षां द्यावापृथिव्यमेककपालमिति। हविष्कृता वाचं विसृजते। समानं कर्माधिवपनादध्युप्य दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्याष्टौ कपालान्युपदधात्यथोत्तरतस्तिरः पवित्रमप आनीय सौम्याय चरवे ऽधिश्रयत्यथोत्तरतः सावित्राय द्वादशकपाला-

---

१ T F om.

२ J recommences with द्धं प्रसूमयं।

३ हवि Be J F H.

न्युपदधात्यथोत्तरतस्तिरः पवित्रमप आनीय सारस्वतपौष्णाभ्यामधिश्रयत्यथोत्तरतो मारुताय सप्त कपालान्युपदधात्यथोत्तरतस्तिरः पवित्रं पय[१] आनीयामिक्षाया अधिश्रयत्यथोत्तरतो द्यावापृथिव्यमेककपालमुपदधात्यभीन्धते कपालान्युपेन्धते चरुस्थालीः । कृतानि पिष्टानि समुप्य संयुत्याथाधिपृणक्त्याग्नेयमष्टाकपालं । तिरः पवित्रꣳ सौम्ये[२] चरव्यानावपत्यथाधिपृणक्ति सावित्रं द्वादशकपालं । तिरः पवित्रꣳ सारस्वतपौष्णयोश्चरव्यानावपत्यथाधिपृणक्ति मारुतꣳ सप्तकपालं । तिरः पवित्रं तप्ते पयसि दध्यानयति । सामिक्षा भवति । तां य एव कश्च[३] कुशलः परीन्धेन श्रपयित्वा विवाजिनां कृत्वाप्रतापे निदधात्यथाधिपृणक्ति द्यावापृथिव्यमेककपालमिति । त्वचं पुरोडाशानां ग्राहयित्वा श्रपयित्वाभिवास्य प्राङ्क्त्याप्येभ्यो निनीय स्तम्बयजुर्हरति । ॥ १ ॥

इदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं । त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथोत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादय स्रुवं च स्रुचश्च संमृड्ढि तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं पत्नीꣳ संनह्याज्येन च[४] दध्ना चोदेहीत्याहृतासु प्रोक्षणीषूदस्य स्फ्यं

१ Thus Be Keś. पवित्रमप the other MSS.

२ Thus J F Keś. ; सौम्यस्य B Be H ; सौम्येयश्चरव्यान् T.

३ कश्चन Be. कश्चित् F.

४ B H om.

मार्जयित्वेध्माबर्हिरुपसाद्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य स्रुवं च स्रुचश्च संमार्ष्टि तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं । पत्नीं संनह्याज्येन च दध्ना चोदेत्याज्यं च प्रोक्षणीश्चोत्पूय प्रसिद्धं पृषदाज्यवन्त्याज्यानि गृहीत्वा प्रोक्षणीभिरुपोत्तिष्ठतीध्मं प्रोक्षति । वेदिं प्रोक्षति । बर्हिः प्रोक्षति । बर्हिरासन्नं प्रोक्ष्योपनिनीय पुरस्तात्प्रसूमयं प्रस्तरं गृह्णाति । त्रिविधं बर्हि स्तीर्त्वा प्रस्तरपाणिः प्राङभिसृप्य कार्ष्मर्यमयान्परिधीन्परिदधात्यूर्ध्वे समिधावादधाति । विधृती तिरश्ची सादयति । विधृत्योः प्रसूमयं प्रस्तरं । प्रस्तरे जुहूं । बर्हिषीतरा । एता असदन्निति समभिमृश्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्यानुपूर्वं[1] हवींष्युद्वासयत्युपस्तीर्णाभिघारितान्पुरोडाशानभिघार्य चरून्प्रसिद्धमा मारुतादथ कंसे वा चमसे वामिक्षां व्युद्धृत्य वाजिनमानीयाभिघारयत्यथैककपालमुद्वास्य बह्वानीयाविःपृष्ठं करोत्यथैतानि संपरिगृह्यान्तर्वेद्यासादयति भूर्भुवः सुवरित्येताभिर्व्याहृतीभिरुत्करे वा विशये वा वाजिनमथ निर्मन्थ्यस्यावृता निर्मन्थ्येन चरति[2] । प्रहृत्याभिहुत्य । ॥ २ ॥

अथेध्मात्समिधमाददान आहाग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्यभ्यादधातीध्मं । परि समिधं भिनष्टि । वेदेनोपवाजयत्यनूक्तासु सामिधेनीषु स्रुवेणाघारमाघारयति । संमृष्टे स्रुग्भ्यामुत्तरमथासंस्पर्शयन्स्रुचावुदङ्ङत्याक्रम्य जुह्वा ध्रुवां समज्य

---

१ ॰पूर्व्यं Be H F.

२ प्रचरति Be B; in the following khaṇḍa B has consequently प्रचं ।

सादयित्वा स्रुचौ प्रवरं प्रवृणीते । प्रसिद्धꣳ होतारं वृणीते । सीदति होता । प्रसवमाकाङ्क्षति । प्रसूतः स्रुचावादायात्याक्रम्याश्राव्याह समिधो यजेति । वषट्कृते जुहोति यज यजेति चतुर्थाष्टमयोः समानयमानो । ऽष्टमे सर्वꣳ समानयते । नव प्रयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य सꣳस्रावेणानुपूर्वꣳ[1] हवीꣳष्यभिघारयत्यथाग्नये सोमायेत्याज्यभागाभ्यां चरत्यथानुपूर्वꣳ[1] हविर्भिश्चरति । प्रसिद्धमा मारुता । द्विश्वेभ्यो देवेभ्यो ऽनुब्रूहि विश्वान्देवान्यजेत्यामिक्षया चरत्, पाꣳश्चैककपालेन चरति द्यावापृथिवीभ्यामनुब्रूहि द्यावापृथिवी यजेत्यथ स्विष्टकृता चरत्यथैतानि मेक्षणान्याहवनीये ऽनुप्रहरत्यथैनानि सꣳस्रावेणाभिजुहोत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा प्राशित्रमवदायेडामवद्यति । ॥ ३ ॥

उपहूतायामिडायामग्नीध आदधाति षडवत्तं । प्राश्नन्ति । मार्जयन्ते । ऽथाह ब्रह्मणे प्राशित्रं परिहरेति । परि प्राशित्रꣳ हरन्त्यथान्वपो ऽनु वेदेन ब्रह्मभागमथान्वाहार्यं याचति । तस्मिन्प्रथमजं वत्सं ददात्युद्वासयन्त्येतद्धविरुच्छिष्टमासादयन्ति वाजिनमथ संप्रैषमाह ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीदग्नीन्सकृत्सकृत्संमृड्ढीत्यथाध्वर्युः पृषदाज्यं विहृत्य[2] जुह्वाꣳ समानीयात्याक्रम्याश्राव्याह देवान्यजेति । वषट्कृते जुहोति यज यजेति नवानूयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ साद-

१ Thus Keś. ; •पूर्व्यꣳ the MSS.

२ Thus T Be H F Keś. ; विहृत्य B.

यित्वा वाजवतीभ्याꣳ स्रुचौ व्यूहति । शंयुना प्रस्तरपरिधि संप्रकीर्य संप्रस्राव्य स्रुचौ विमुच्याथ कꣳसं वा चमसं वानाज्यलिप्तं याचति । तमन्तर्वेदि निधाय तस्मिन्बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमानयन्नाह वाजिभ्यो ऽनुब्रूहीत्यत्याक्रम्याश्राव्याह वाजिनो यजेति । वषट्कृते जुहोति वाजिभ्यः स्वाहेत्यनुवषट्कृते हुत्वा हरति भक्षꣳ । स यावन्त ऋत्विजस्तेषूपहवमिष्ट्वा यजमान एव प्रत्यक्षं भक्षयति यन्मे रेतः प्रसिच्यते यन्म आप्यायते यद्वा जायते पुनः । यद्वा मे प्रतितिष्ठति तेन मा वाजिनं कुरु तेन मा रेतस्विनं कुरु तेन मा शिवमाविश तस्य ते वाजिपीतस्य वाजिभिः पीतस्येति वा मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । निर्णिज्य पात्रं प्रयच्छत्यथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्य त्रीणि पाशुबन्धिकानि[1] समिष्टयजूꣳषि जुहोति यज्ञ यज्ञं गच्छैष ते यज्ञो यज्ञपते देवा गातुविद इत्यथ पूर्णपात्रविष्णुक्रमैश्चरित्वा विसृजते व्रतमथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा यजमानायतन उपविश्य त्रेण्या शलल्या लोहितायसस्य च क्षुरेण शीर्षन्नि च वर्तयते परि च वपत ऋतमेव परमेष्ठ्यृतं नात्येति किं चन । ऋते समुद्र आहित ऋते भूमिरियꣳ श्रिता ॥ अग्निस्तिग्मेन शोचिषा तप आक्रान्तमुष्णिहा । शिरस्तपस्याहितं वैश्वानरस्य तेजसा ॥ ऋतेनास्य निवर्तये

---

१ Thus H B Be T J; पाशुकानि F.

सत्येन परिवर्तये। तपसास्यानुवर्तये शिवेनास्योपवर्तये शग्मेनास्याभिवर्तये॥ शीर्ष्णस्तदृतं तत्सत्यं तद्व्रतं तच्छकेयं तेन शकेयं तेन राध्यासमिति पुरस्तादेवाग्रे ऽथ दक्षिणतो ऽथ पश्चादथोत्तरतो ऽथोपरिष्टात्संतिष्ठन्ते वैश्वदेवहवीꣳषि संवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशास्ते॥ ४॥ प्रथमः॥

अथातश्चतुर्षु मासेषु वरुणप्रघासहविर्भिर्यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते श्येणीꣳ शललीं लोहितायसस्य च क्षुरं चतुष्टयानि पुरोडाशकपालानि पञ्च चरुस्थालीस्तावन्ति मेक्षणानि द्वयं पयः पृषदाज्याय च[1] दधि हविरातञ्चनाय च[1] शमीपर्णकरीरसक्तूनैषीकꣳ शूर्पं मनागुपतप्तानां यवानामवाञ्जनपिष्टानां प्रतिपूरुषं[2] करम्भपात्राण्येकातिरिक्तानि भवन्ति तेषामेव मेषीं च मेषं च कुर्वन्ति शृङ्गवान्मेषो भवत्यशृङ्गा मेषी तौ शुक्लाभिरूर्णाभिः संप्रच्छन्नौ भवतो द्वावध्वर्यू द्वयानि यज्ञपात्राणि द्वयमिध्माबर्हिर्द्वे वेदी तयोः पांशुवल्मिकीवोत्तरा दार्शपौर्णमासिकीव दक्षिणा ते पश्चात्समे पुरस्ताद्विषमे पृथमात्राद्वेदी असंभिन्ने भवतो ऽथास्यैतदहर्दया वत्सा अपाकृता भवन्ति मरुद्भ्यो वरुणायेति द्वयं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातर्हुते ऽग्निहोत्रे पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीय निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपाल-

[1] Thus (च ... च) Be H T (दधि च the last); the first च om. JF, the last B.

[2] Thus (with ऊ) BTH, comp. T Br. I. 6. 4. 5; with उ the other MSS.

मिति पञ्च संचराण्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं[1] मारुतीमामिक्षां वारुणीमामिक्षां कायमेककपालमिति । हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं कर्मा पर्यग्निकरणादथैतानि करम्भपात्राण्यभिपर्यग्निकुर्वन्ति मेषीं च मेषं च शमीपर्णकरीरसक्तूनैषीकꣳ शूर्पमिति । त्वचं पुरोडाशानां ग्राहयित्वा श्रपयित्वाभिवास्य प्राङ्गत्याग्नेभ्यो निनीय स्तम्बयजुषी हरतो । ऽध्वर्युरेवोत्तरस्यां वेद्याꣳ हरति प्रतिप्रस्थाता दक्षिणस्यां । तयोर्हरतोरध्वर्युः पूर्व एति पुनरायतोः प्रतिप्रस्थाता पूर्व एतीदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं । त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वौ परिग्राहौ परिगृहीतो । ऽध्वर्युरेव करणं जपत्युद्धत । उद्धताभ्यामाग्नीध्रस्त्रिर्हरति[2] । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यध्वर्युरेव चात्वालस्यावृता चात्वालं परिलिखत्युत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिं निवपत्युत्तरनाभिमुत्साद्याग्नेरावृता द्वावग्नी[3] प्रणयतो । ऽध्वर्युरेवोत्तरस्यां वेद्यामग्निं निधायाध्वराहुतिभिरभिजुहोति । प्रतिप्रस्थाता दक्षिणस्यामग्निं निधायाभिजुहोति तूष्णीमग्निवत्युत्तरौ परिग्राहौ परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चौ स्फ्यौ स्तब्ध्वाध्वर्युरेव संप्रैषमाह प्रोक्षणीरासादयतमिध्माबर्हिषी उपसादयतꣳ स्रुवौ च स्रुचश्च संमृष्टं तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं पत्नीꣳ संनह्याज्याभ्यां च दध्ना चोदेतमित्याहृतासु प्रोक्षणीषूदस्य स्फ्यौ मार्जयित्वेध्माबर्हिषी उपसाद्य

१ Thus, with स्व, Be JHF, Bh., Keś.; संचाराणि B T.

२ Thus Be J; उद्धत्योद्धताभ्याम॰ T; उद्धत om. B H; उद्धन्त्युद्धताद॰ F.

३ Thus J H; द्वावग्नि Be; T om. ग्नी; B om. द्वाव ।

प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यञ्चावाद्रुत्य स्रुवौ च स्रुचश्च संमृष्टस्तूष्णीं[1] पृषदाज्यग्रहणीं । पत्नीꣳ संनह्याज्याभ्यां च दध्ना चोदेत । आज्ये च प्रोक्षणीश्चोत्पूय प्रसिद्धं पृषदाज्यवन्त्येवाज्यान्यध्वर्युरुत्तरस्यां वेद्यां गृह्णीते । दार्शपौर्णमासिकानि प्रतिप्रस्थाता दक्षिणस्याम् । ॥ ५ ॥

अथ प्रोक्षणीभिरुपोत्तिष्ठत[2] । इध्मौ प्रोक्षतो । वेदी प्रोक्षतो । बर्हिषी प्रोक्षतो । बर्हिषी आसन्ने प्रोक्ष्योपनिनीय पुरस्तात्प्रस्तरौ गृह्णीतः । पञ्चविधमेवाध्वर्युरुत्तरस्यां वेद्यां बर्हि स्तृणाति । त्रिविधं प्रतिप्रस्थाता दक्षिणस्यामथ प्रस्तरपाणी प्राञ्चावभिसृप्य कार्ष्मर्यमयान्परिधीन्परिधत्त । ऊर्ध्वाः समिध आधत्तो । विधृतीस्तिरश्चीः[3] सादयतो । विधृतीषु प्रस्तरौ । प्रस्तरयोर्जुह्वौ । बर्हिषोरितरा[4] । एता असदन्निति समभिमृश्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यञ्चावाद्रवतो [5]दक्षिणत एवाध्वर्युरुत्तरतः प्रतिप्रस्थातानुपूर्वꣳ[6] हवीꣳष्युद्रासयत । आग्नेयप्रभृतीन्येवाध्वर्युरुद्रासयति प्रसिद्धमैन्द्राग्नान्मारुतीं प्रतिप्रस्थाता कꣳसे वा चमसे

१ Thus J only; the other MSS. mostly ०ष्टं ।

२ उपोत्तिष्ठात F.

३ Corrected. विधृतीस्तिरश्चः T; विधृत्यस्तिरश्चाः B; विधृत्यतिरश्च्यः Be; विधृत्यस्तिरश्चः H; विधृत्यास्तिरश्चाः F; विधृत्यस्तिरः J.

४ Thus B Be F T; इतरे H J.

५ The following words: दक्षिणत .... प्रतिप्रस्थाता are found only in B, but comp. S'rautapadārtha page 118.

६ आनुपूर्व्यꣳ H Be; आनुपूर्वेꣳ J; अनुपूर्व्यꣳ F; ०नुपूर्वꣳ B.

वामित्रां व्युद्धृत्य तस्यां मेषीमवदधात्यथास्यै शमीपर्णकरीरसक्तूनामित्रामित्युपवपति ' वाजिनमानीयाथाभिघारयति ' वारुणीमध्वर्युस्तथैव कꣳसे वा चमसे वामित्रां व्युद्धृत्य तस्यां मेषमवदधात्यथास्मै[1] शमीपर्णकरीरसक्तूनामित्रामित्युपवपति ' वाजिनमानीयाथाभिघारयति ' तथैककपालमुद्वास्य बक्कानीयाविःपृष्ठं करोत्यथैतानि संपरिगृह्यान्तर्वेद्यासादयत ' आग्नेयप्रभृतीन्येवाध्वर्युरुत्तरस्यां वेद्यामासादयति प्रसिद्धमैन्द्राग्नान्मारुतीं प्रतिप्रस्थाता दक्षिणस्यां ' वारुणीमध्वर्युरुत्तरस्यां कायं चैककपालं ' तथैवोत्करे वा विशये वा वाजिने ' अध्वर्युरेव[2] निर्मन्थ्यस्यावृता निर्मन्थ्येन चरति ' प्रहृत्याभिजुहृत्य ' ॥ ६ ॥

अथेध्मात्समिधमाददान आहाग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्यभ्याधत्त इध्मौ ' परि समिधौ शिनष्टो ' वेदाभ्यामुपवाजयतो ' ऽनूक्तासु सामिधेनीषु स्रुवाभ्यामाघारावाघारयतो ' ऽध्वर्युरेव संप्रैषमाहाग्नीदग्नीꣳस्त्रिस्त्रिः संमृड्ढीति ' संमृष्ट उत्तरो ऽग्निर्भवत्यसंमृष्टो दक्षिणो ' ऽथ प्रतिप्रस्थाता पत्नीं पृच्छति पत्नि कस्ते जार[3] इत्यमाविति ' तं वरुणो गृह्णात्विति निर्दिशति ' यञ्जारꣳ सन्तं न ब्रूयात्प्रियं ज्ञातिꣳ रुन्ध्यादसौ मे जार इति निर्दिशेन्निर्दिश्यैवैनं वरुणपाशेन ग्राहयतीति ब्राह्मणं चैतानि करम्भपात्राण्यभिपर्यग्निकृतान्येषीके शूर्पे समुप्य पत्न्यै

---

१ Thus T B ; अस्यै JF ; अस्य Be H.

२ Thus only T Be ; the other MSS. ध्वर्युरेव ।

३ जारा H F (pluti ?)

प्रयच्छति' तानि पत्नी शीर्षन्नधिनिधत्ते' ऽथैनां दक्षिणया द्वारोपनिष्क्रमय्य[1] दक्षिणेनान्वाहार्यपचनं दक्षिणेनोभे वेदी परीत्य प्राचीमुदानयन्वाचयति प्रघास्यान्हवामहे मरुतो यज्ञवाहसः करम्भेण सजोषस इत्यथ दक्षिणमग्निमग्रेण पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठन्त्युत्तर एवाध्वर्युर्दक्षिणो यजमानो दक्षिणा पत्न्यथैतानि करम्भपात्राणि पत्नी यजमानाय प्रयच्छति' तानि यजमानः शीर्षन्नधिनिधत्ते' ऽथ पुरोऽनुवाक्यामन्वाह ॥ ७ ॥

मो षू ण इन्द्र पृत्सु देवास्तु स्म ते शुष्मिन्नवया। मही ह्यस्य मीढुषो यव्या। हविष्मतो मरुतो वन्दते गीरित्युभौ याज्यां पत्नी च यद्ग्रामे यदरण्ये यत्सभायां यदिन्द्रिये। यच्छूद्रे यदर्य एनश्चकृमा वयम्। यदेकस्याधि धर्मणि तस्यावयजनमसि स्वाहेत्यथैतदैषीकꣳ शूर्पमग्नावनुप्रहरत्यपि वाग्निरभ्युह्य भुञ्जते' व्ययतो ऽध्वर्युरनुमन्त्रयते ऽक्रन्कर्म कर्मकृतः सह वाचा मयोभुवा। देवेभ्यः कर्म कृत्वास्तं प्रेत सुदानव इत्यथ प्रतिप्रस्थाता दक्षिणमग्निꣳ संमार्ष्ट्युभौ स्रुच्यावाघारावाघारयतो' ऽध्वर्युरेव प्रवरं प्रवृणीते' प्रसिद्धꣳ होतारं वृणीते' सीदति होता' प्रसवमाकाङ्क्षतः[2]' प्रसूतौ स्रुच[3] आदायात्याक्रम्याश्राव्याह समिधो यजेति' वषट्कृते जुहुतो यज यजेति चतुर्थाष्टमयोः समानयमानावष्टमे[4] ऽध्वर्युः सर्वꣳ

१ Thus Be H.T. Keś.; ०क्रामय्य F; ०क्रम्य T; ०क्रम्यैष्य B.

२ Thus Be BHJT; ०कांचति F.

३ स्रुचाव् Be.

४ Thus B Be HF (the last समानयसमानाव०); समानयमानोष्टमे TJ.

समानयते। परि प्रतिप्रस्थाता सꣳस्रावꣳ शिनष्ट्यनूयाजेभ्यो। नव प्रयाजानिष्ट्वोदङ्ङावृत्याक्रम्य सꣳस्रावाभ्यामानुपूर्वꣳ[1] हवीꣳष्यभिघारयत। आग्नेयप्रभृतीन्येवाध्वर्युरभिघारयति प्रसिद्धमैन्द्राग्नान्मारुतीं प्रतिप्रस्थाता। वारुणीमध्वर्युः कायं चैककपालमथाग्नये सोमायेत्याज्यभागाभ्यां चरतो। ऽथ प्रतिप्रस्थातोपरमत्यथाध्वर्युरानुपूर्वꣳ[2] हविर्भिश्चरति प्रसिद्धमैन्द्राग्नादथाध्वर्युरुपरमत्यथ प्रतिप्रस्थाता मारुत्या अवद्यन्नाह मरुद्भ्यो ऽनुब्रूहीति। प्रथमेनावदानेन शमीपर्णकरीरसक्तूनामिक्षाया[3] इत्यवद्यति। द्वितीयेनावदानेन शमीपर्णकरीरसक्तूनामिक्षां मेषीमित्यवदधात्यभिघारयति। प्रत्यनक्त्यत्याक्रम्याश्राव्याह मरुतो यजेति। वषट्कृते जुहोत्यथ प्रतिप्रस्थातोपरमत्यथाध्वर्युर्वारुण्या अवद्यन्नाह वरुणायानुब्रूहीति। प्रथमेनावदानेन शमीपर्णकरीरसक्तूनामिक्षाया[3] इत्यवद्यति। द्वितीयेनावदानेन शमीपर्णकरीरसक्तूनामिक्षां मेषमित्यवदधात्यभिघारयति। प्रत्यनक्त्यत्याक्रम्याश्राव्याह वरुणं यजेति। वषट्कृते जुहोत्युपाꣳश्वेककपालेन चरति कायानुब्रूहि[4] कं यजेत्यथ[5] स्विष्टकृता चरत। आग्नेयप्रभृतीनामेवाध्वर्युरवद्यति प्रसिद्धमैन्द्राग्नान्मारुत्यै प्रतिप्रस्थाता।

---

१ ॰पूर्व्यꣳ BJTF.

२ ॰पूर्व्यꣳ all.

३ Be F ins. अर्धम्। Are we to correct ॰सक्तूनामामिक्षाया ?

४ Thus BH. The other MSS. have इति after ॰ब्रूहि but see page 131, 9.

५ After कं यजेति Be F have वषट्कृते जुहोति।

वारुण्या अध्वर्युराग्नयादेककपालस्य च । द्विरभिघारयतो । न प्रत्यङ्ङो[1] । ऽत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निꣳ स्विष्टकृतं यजेति । वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धयोरतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहुतो । ऽथैतानि मेक्षणान्याहवनीययोरनुप्रहरतो[2] । ऽथैनानि सꣳस्रावाभ्यामभिजुहुतो । ऽथोदङ्ङावत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचः[3] सादयित्वा प्राशित्रमवदायेडामवद्यत । आग्नेयप्रभृतीनामेवाध्वर्युरवद्यति प्रसिद्धमैन्द्राग्नान्मारुत्यै प्रतिप्रस्थाता । वारुण्या अध्वर्युराग्नयादेककपालस्य[4] चाभिघारयत्यथ प्रतिप्रस्थातोत्तरां वेदिमुपसर्पति[5] । ॥ ८ ॥

उपहूतायामिडायामग्नीध आदधाति षडवत्तं । प्राश्नन्ति । मार्जयन्ते । ऽथाह ब्रह्मणे प्राशित्रं परिहरेति । परि प्राशित्रꣳ हरन्त्यन्वपो ऽनु वेदेन ब्रह्मभागमथान्वाहार्यं याचति । तस्मिन्यथाश्रद्धं ददात्युद्वासयन्त्येतद्धविरुच्छिष्टमासादयन्ति वाजिने । अध्वर्युरेव संप्रेषमाह ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीदग्नीन्सकृत्सकृत्संमृड्ढीत्यथाध्वर्युः पृषदाज्यं विहृत्य जुह्वाꣳ समा-

---

१ Thus B only ; प्रत्यनञ्चो Be FH ; प्रत्यनञ्चौ T. (grantha) ; J प्रत्यनञ्चि If the dual प्रत्यनञ्चः should be the correct reading, we would have a grammatical form of the same kind as श्रिनष्टः (supra page 136, 12) instead of शिꣳष्टः ।

२ Thus T and Bh. ; the other MSS. चाहवनीये (Be चाहवनीयो) ।

३ Thus F ; the other MSS. स्रुचौ ।

४ Thus HJ ; ०कपालस्याचाभि० the other MSS. except Be, which has ०कपालस्याग्नयाचाभि० ।

५ Thus BTHF ; उपसꣳसर्पति Be J. and Bh. .

नीयात्याक्रम्याश्राव्याह देवान्यजेति । वषट्कृते जुह्वतो यज यजेति नवानूयाजानिष्ट्वोदञ्चावत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचः[1] सादयित्वा वाजवतीभ्याꣳ स्रुचौ[1] व्यूहतः । शंयुना प्रस्तरपरिधि संप्रकीर्य संप्रस्राव्य स्रुचौ[2] विमुच्य । तथैव कꣳसौ वा चमसौ वानाज्यलिप्तौ याचतः । समानौ वाजिनयोस्सर्वाध्वर्युरेव प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्य त्रीणि पाशुबन्धिकानि समिष्टयजूꣳषि जुहोत्येकं प्रतिप्रस्थाता दार्शपौर्णमासिकं दक्षिणे । ऽथ पूर्णपात्रविष्णुक्रमैश्चरित्वा न विसृजते व्रतमथ याचत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवाꣳ स्रुचं बर्हिः प्रतिवसनीये वाससी वारुण्ये निष्कासं तुषानित्येतत्समादायाहेहि यजमानेत्यन्वग्यजमानो ऽनूची पत्न्यन्तरेण[3] चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रम्य यत्रापस्तद्यन्ति । प्रसिद्धो ऽवभृथः । साम चैव नाह देवीराप एष वो गर्भ इति चाथाप्रतीचमायन्ति वरुणस्यान्तर्हित्यै । प्रपथे समिधः कुर्वत एधो ऽस्येधिषीमहीत्यैत्याहवनीये[4] ऽभ्यादधाति समिदसि तेजो ऽसि तेजो मयि धेहीत्यथाहवनीयमुपतिष्ठन्ते ऽपो अन्वचारिषꣳ रसेन समसृक्ष्महि । पयस्वाꣳ अग्न आगमं तं मा सꣳसृज वर्चसेत्येव

१ Thus Be H; the dual both times in TFJ; B. has the first time the plural, the second time the dual.

२ Thus B Be HJ; स्रुचो TF.

३ Thus passage याहेहि ... नूची पत्नी found thus only in B Be TH; J. has only याहेहि यजमानेति; F omits the words altogether.

४ Thus HF; ०त्येताहवनीये BJ.

विसृजते व्रतमथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा यजमानायतन उपविश्य त्रेण्या शलल्या लोहितायसस्य च क्षुरेण शीर्षन्नि च वर्तयते परि च वपते यद्घर्मः पर्यवर्तयदन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान ओजसा वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह॥ अग्निस्तिग्मेन शोचिषा तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितं वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य निवर्तये सत्येन परिवर्तये। तपसास्यानुवर्तये शिवेनास्योपवर्तये शग्मेनास्याभिवर्तये॥ शीर्ष्णस्तदृतं तत्सत्यं तद्व्रतं तच्छकेयं तेन शकेयं तेन राध्यासमिति पुरस्तादेवाग्रेऽथ दक्षिणतोऽथ पश्चादथोत्तरतोऽथोपरिष्टात्संतिष्ठन्ते वरुणप्रघासहवीꣳषि' परिवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशास्ते' ॥ ९ ॥ द्वितीयः ॥

अथातश्चतुर्षु मासेषु साकमेधहविर्भिर्यक्ष्यमाणो भवति' स उपकल्पयते त्रेणीꣳ शललीं लोहितायसस्य च क्षुरं चतुष्टयानि पुरोडाशकपालानि चतस्रश्चरुस्थालीस्तावन्ति मेक्षणानि पृषदाज्याय दध्यथ पौर्णमास्या उपवसथेऽग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति साकꣳ सूर्येणोद्यता' सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते' ऽथ मध्यंदिने मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यश्चरुं निर्वपति' सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते' ऽथास्यैतदहर्मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो वत्सा अपाकृता भवन्त्यथ सायꣳ हुतेऽग्निहोत्रे सर्वासां दुग्धे गार्हपत्ये गृहमेधीयं चरुꣳ श्रपयित्वाभिघार्योदञ्चमुद्वासयत्यथैतां पात्रीं निर्णिज्योपस्तीर्य तस्यामेनमसंभिन्दन्निवोद्धरति' सर्पिरासेचनं कृत्वा प्रभूतमाज्यमानीयान्तर्वेद्यासादयत्यथाग्नये सोमायेत्याज्यभागाभ्यां

चरत्यथोपस्तीर्य पूर्वार्धाच्चरोरवद्यन्नाह मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो ऽनुब्रूहीति । पूर्वार्धादवदायापरार्धादवद्यत्यभिघारयति । प्रत्यनक्त्यत्याक्रम्याश्राव्याह मरुतो गृहमेधिनो यजेति । वषट्कृते जुहोत्यथ स्विष्टकृता चरतीडान्तो गृहमेधीयः संतिष्ठते । पूर्णदर्व्याय[1] क्षामकाषं परिशिनष्टि । प्रतिवेशꣳ स्त्रीकुमारेभ्यः पचन्त्याशिता भवन्त्याञ्जते । ऽभ्यञ्जते । ऽनु वत्सान्वासयन्ति । सवात्योरेवैताꣳ रात्रिं वत्सं बध्नन्त्यथाध्वर्युरपररात्र आहुत्य नित्यवत्सायै पयसाग्निहोत्रं जुहोत्यथैतां दर्वीं निर्णिज्योपस्तीर्य तस्यामेतꣳ सर्वश एव क्षामकाषमवदधाति । द्विरभिघारयत्यथ पुरोऽनुवाक्यामन्वाह पूर्णा दर्वि परापत सुपूर्णा पुनरापत। वस्नेव विक्रीणावहा इषमूर्जꣳ शतक्रतो इति । यजति देहि मे ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधे। निहारमिन्नि मे हरा निहारं निहरामि ते स्वाहेत्यृषभ[2] एहीत्यृषभस्य रवथे[3] जुहुयाद्ब्रह्मणो हिंकार[4] इत्येतदपरं । गार्हपत्ये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने स्वाहेत्यथ पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीय मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः पुरोडाशꣳ सप्तकपालं निर्वपति साकꣳ सूर्येणोद्यता । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ तदानीमेव पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीय

---

१ पौर्णदर्व्यार्थं Be.

२ स्वाहा om TF.

३ Thus H; रवये F; रवते BT; रवे Be J; Comp. Journ. Germ. Or. Soc. LII, p. 429.

४ Thus B Be F; ब्रह्मणोभिहिंकार H; ब्रह्मणोवाहिंकार J; ब्राह्मणोपाश्च-हिंकर T.

निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपालमिति पञ्च संचराण्यैन्द्राग्नमेकादशकपालमैन्द्रं चरुं वैश्वकर्मणमेककपालमिति । त्वचं पुरोडाशानां ग्राहयित्वा श्रपयित्वाभिवास्य प्राङेत्याप्येभ्यो निनीय स्तम्बयजुर्हरतींदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं । त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथ चात्वालस्यावृता चात्वालं परिलिखत्युत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिं निवपत्युत्तरनाभिमुत्साद्याग्नेरावृताग्निं प्रणयत्यग्निवत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादय स्रुवं च स्रुचश्च संमृड्ढि तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं पत्नीꣳ संनह्याज्येन च दध्ना चोदेहीत्याहृतासु प्रोक्षणीषूदस्य स्फ्यं मार्जयित्वेध्माबर्हिरुपसाद्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य स्रुवं च स्रुचश्च संमार्ष्टि तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं । पत्नीꣳ संनह्याज्येन च दध्ना चोदेत्याज्यं च प्रोक्षणीश्चोत्पूय प्रसिद्धं । यथा वैश्वदेवहवीꣳष्येवꣳ संतिष्ठतेऽन्यत्र वाजिनादथ पूर्णपात्रविष्णुक्रमैश्चरित्वा न विसृजते व्रतम् । ॥ १० ॥ तृतीयः ॥

महापितृयज्ञं करिष्यन्नुपकल्पयते व्रीहींꣳश्च यवाꣳश्च षट्कपालान्यभिवान्यायै दुग्धमर्धपात्रं द्वे नवे पात्रे इक्षुशलाकां[1] त्रीन्पर्णसेवान्समूलं बर्हिर्वर्षीयाꣳसमिध्ममिध्मात्परिश्रयणं कशिपूपबर्हणे आञ्जनाभ्यञ्जने दशाꣳ स्फ्यमुदकुम्भौ यज्ञायुधानीत्यथ

1 Corrected; ०लाका B, the other MSS. ०लाकाꣳष् or ०लाकान् ।

गार्हपत्यं परिस्तृणाति। तमुत्तरेणैकैकꣳ सꣳसादयति कशिपूपबर्हणे आञ्जनाभ्यञ्जने दर्भाꣳ स्फ्यमुदकुम्भौ यज्ञायुधानीत्यथ यज्ञोपवीतं कृत्वोत्तरेण[1] गार्हपत्यमुपविश्य पवित्रवत्याग्निहोत्रहवण्या निर्वपति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सोमाय पितृमते जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्व्रीहीणां निर्वपत्येतामेव प्रतिपदं कृत्वा पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो जुष्टं निर्वपामीति चतुरो यवानामेतामेव प्रतिपदं कृत्वा पितृभ्यो ऽग्निष्वात्तेभ्यो जुष्टं निर्वपामीति चतुर एव यवानां। तेषां व्रीहिष्वेव हविष्कृतमुद्वादयत्युपोप्यच्छन्ते यवान्हविष्कृता वाचं विसृजते। समानं कर्माधिवपनादध्युप्य दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्य षट्कपालान्युपदधात्यथैतान्यवानुलूखले परिहृत्य गार्हपत्य एककपालमधिश्रित्य भर्जयन्ति[2]। बहुरूपा धानाः कृत्वा तेषामर्धा धाना भवन्त्यथेतरान्सक्तून्कुर्वन्ति। कृतानि पिष्टानि समुप्य संयुत्याधिवृणक्ति[3] पुरोडाशꣳ षट्कपालमथोत्तरतो भस्ममिश्रानङ्गारान्निरूह्य तेषु नवं पात्रमधिश्रित्य तिरः पवित्रमाज्यमानीय तिरः पवित्रं धाना आवपत्यथैतदभिज्ञान्यायै दुग्धमर्धपात्रं याचति। तस्मिꣳस्तिरः पवित्रꣳ सक्तूनोप्यैकयेषुशलाकयोपमन्थति। दक्षिणोपमन्थत्यनारभ्योपमन्थतीति ब्राह्मणमथोत्तरतो भस्ममिश्रानङ्गारान्निरूह्य तेष्वधिश्रयति। त्वचं पुरोडाशस्य

१ जघनेन instead of उत्तरेण T.

२ om. Be JF.

३ Before अधिवृणक्ति H Be JF have अथ।

ग्राहयित्वाभिवास्याचैवाग्येभ्यो[1] निनयति । दक्षिणत एष सम स्थण्डिलः कृतो भवति । तदेतां चतुरश्रां[2] वेदिमालिखत्येव न खनति । तस्यै मध्यतो ऽन्वाहार्यपचनमुपसमाधाय स्तम्बयजुर्हरति । ॥ ११ ॥

इदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं । त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथोत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादय स्रुवं च स्रुचश्च संमृड्ढ्याज्येनोदेहीत्याहृतासु प्रोक्षणीषूदस्य स्फ्यं मार्जयित्वेध्माबर्हिरुपसाद्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य स्रुवं च स्रुचश्च संमार्ष्ट्याज्येनोदेत्याज्यं च प्रोक्षणीश्चोत्पूय प्रसिद्धं पञ्चगृहीतानि वा षड्गृहीतानि वाज्यानि गृहीत्वा प्रोक्षणीभिरुपोत्तिष्ठतीध्मं प्रोक्षति । वेदिं प्रोक्षति । बर्हिः प्रोक्षति । बर्हिरासन्नं प्रोक्ष्योपनिनीय पुरस्तात्समूलं प्रस्तरं गृह्णाति तूष्णीमथ प्राचीनावीतं कृत्वा त्रिरपसलैः परिस्तृणन्पर्येति । संतरामेवाग्रे । ऽथ वितरामथ वितरामथ यज्ञोपवीतं कृत्वा यथेतं त्रिः पुनः प्रतिपर्येत्यथ[3] प्रस्तरपाणिर्द्वौ परिधी परिदधाति मध्यमं चैव दक्षिणं चोर्ध्वे समिधावादधाति । विधृती तिरश्ची सादयति । विधृत्योः समूलं प्रस्तरं न्यस्यति तूष्णीं ।

१ After ग्राहयित्वा Be TJH have श्रपयित्वा ।

२ Thus T; •स्रां the other MSS.

३ प्रति om. BF.

प्रस्तरे जुह्वं। बर्हिषीतरे। एता असदन्निति समभिमृश्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्यानुपूर्वꣳ[1] हवीꣳष्युद्वासयत्युपस्तीर्णाभिघारितं पुरोडाशमभिघार्य[2] धानाः करम्भमिति। तेषामेकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। दक्षिणतः पुरोडाशमासादयत्यु।त्तरतो धाना। उत्तरतः करम्भं। दक्षिणत एतत्परिश्रयणं कशिपूपबर्हणे आञ्जनाभ्यञ्जने दशाꣳ स्फ्यमिति निदधात्यु।त्तरत उदकुम्भौ। दक्षिणत उपविशतो ब्रह्मा च यजमानश्चोत्तरतो ऽध्वर्युश्चाग्नीध्रश्च। ॥ १२ ॥

अथेध्मात्समिधमाददान आहाग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानुब्रूहीत्य।भ्यादधातीध्मꣳ सकृद्वा त्रिर्वा। परि समिधꣳ शिनष्टि। वेदेनोपवाजयत्य।नूक्तासु सामिधेनीषु स्रुवेणाघारमाघारयति। संमृष्टे स्रुग्भ्यामुत्तरं। यथासꣳस्पर्शयन्स्रुचावुदङ्ङत्याक्रम्य[3] जुह्वा ध्रुवाꣳ समज्य सादयित्वा स्रुचौ प्रवरं प्रवृणीते।[4] ऽथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडग्निर्देवो होता देवान्पितॄन्यक्षत्सीदेत्येतावान्प्रवरः। सीदति होता। प्रसवमाकाङ्क्षति। प्रसूतः स्रुचावादायात्याक्रम्याश्राव्याह समिधो यजेति। वषट्कृते जुहोति। यज यजेत्यपबर्हिषश्चतुरः प्रयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य सꣳस्रावे-

---

१ ०पूर्व्यꣳ all.

२ After पुरोडाशं B Be HF ins. उद्वासयति।

३ Thus Be HF; स्रुच उद० J; स्रुचादुद० T; स्रुचा उद० B.

४ BH ins. प्रसिद्धꣳ होतारं वृणीते but comp. TB. I. 6. 9. 1.

णानुपूर्वꣳ[1] हवीꣳष्यभिघारयत्यथाग्नये सोमायेत्याज्यभागाभ्यां चरत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा प्राचीनावीतानि कुर्वते । विपरिक्रामन्त्येत ऋत्विजो । विपरिहरन्ति हवीꣳष्युत्तरतः पुरोडाशमासादयति । दक्षिणतः करम्भमाशय[2] एव धाना भवन्त्युत्तरत उपविशतो ब्रह्मा च यजमानश्च दक्षिणतो ऽध्वर्युश्चाग्नीध्रश्चाथैनत्परिश्रयन्ति । तस्योदीचीं द्वारं कुर्वन्ति । स यो बलवाꣳस्तमाहानेनोदकुम्भेन संततया धारया त्रिरपसलैः परिषिञ्चन्परीहीति । स तथा करोति । निधाय कुम्भं यथेतं त्रिः पुनः प्रतिपर्येत्यथोपस्तीर्य पूर्वार्धात्पुरोडाशस्यावद्यन्नाह ॥ १३ ॥

सोमाय पितृमते ऽनु स्वधेति । पूर्वार्धात्पुरोडाशस्यावद्यति । पूर्वार्धाद्धानानां । पूर्वार्धात्करम्भस्याभिघारयति । प्रत्यनक्ति । दक्षिणतो ऽवदायोदङ्ङतिक्रामत्यो[3] स्वधेत्याश्रावयत्यस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति । सोमं पितृमन्तꣳ स्वधा कुर्विति । ये स्वधेत्यागूर्य स्वधामह इति वा[4] । स्वधा नम इति वषट्करोति । वषट्कृते

१ ॰पूर्व्यꣳ all.

२ Thus FJ (?); चाशया HBT; शया Be.

३ Here and in the corresponding passages some of the MSS. have ॰त्याक्रामति instead of ॰ति॰ and ॰त्या instead of ॰त्यो ।

४ Thus here and in the four corresponding passages BT; JF Be have every time ये स्वधामह इत्यागूर्भवति instead of ये स्वधेत्यागूर्य स्वधामह इति वा; H has this passage four times thus: ये स्वधामह इत्यागूर्भवति स्वधा नम इति वषट्करोति ये स्वधेत्यागूर्य स्वधामह इति वा ।

जुहोत्य'थोपस्तीर्य मध्याद्धानानामवद्यन्नाह पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो ऽनु स्वधेति' मध्याद्धानानामवद्यति' मध्यात्करम्भस्य' मध्यात्पुरोडाशस्या'भिघारयति' प्रत्यनक्ति' दक्षिणतो ऽवदायोदङ्ङतिक्रामत्यो' स्वधेत्याश्रावयत्य'स्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति' पितॄन् बर्हिषदः स्वधा कुर्विति' ये स्वधेत्यागूर्ये स्वधामह इति वा' स्वधा नम इति वषट्करोति' वषट्कृते जुहोत्य'थोपस्तीर्यापरार्धात्करम्भस्यावद्यन्नाह पितृभ्यो ऽग्निष्वात्तेभ्यो ऽनु स्वधेत्य'परार्धात्करम्भस्यावद्यत्य'परार्धात्पुरोडाशस्या'परार्धाद्धानानाम'भिघारयति' प्रत्यनक्ति' दक्षिणतो ऽवदायोदङ्ङतिक्रामत्यो' स्वधेत्याश्रावयत्य'स्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति' पितॄनग्निष्वात्तान्स्वधा कुर्विति' ये स्वधेत्यागूर्ये स्वधामह इति वा' स्वधा नम इति वषट्करोति' वषट्कृते जुहोत्य'थोपस्तीर्य दक्षिणार्धात्पुरोडाशस्यावद्यन्नाहाग्नये कव्यवाहनाय स्विष्टकृते ऽनु स्वधेति' दक्षिणार्धात्पुरोडाशस्यावद्यति' दक्षिणार्धाद्धानानां' दक्षिणार्धात्करम्भस्य' द्विरभिघारयति' न प्रत्यनक्ति' दक्षिणतो ऽवदायोदङ्ङतिक्रामत्यो' स्वधेत्याश्रावयत्य'स्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयत्य'ग्निं कव्यवाहनꣳ स्विष्टकृतꣳ स्वधा कुर्विति' ये स्वधेत्यागूर्ये स्वधामह इति वा' स्वधा नम इति वषट्करोति' वषट्कृते दक्षिणार्धपूर्वार्धे ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्य'थैतन्मेक्षणꣳ शलाकामित्यग्नावनुप्रहरत्य'थैने सꣳस्रावेणाभिजुहोत्य'थ दक्षिणतो ऽत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा यज्ञोपवीतानि कुर्वते' विपरिक्रामन्त्येत ऋत्विजो' विपरिहरन्ति हवीꣳषि' दक्षिणतः

पुरोडाशमासादयत्युत्तरतः करम्भमांशय[1] एव धाना भवन्ति[2] । दक्षिणत उपविशतो ब्रह्मा च यजमानश्चोत्तरतो ऽध्वर्युश्चाग्नीध्रश्चाथ प्राशित्रमवदायेडामवद्यति । ॥ १४ ॥

उपहूतायामिडायामग्नीध आदधाति षडवत्तं । निघ्रेण[3] भक्षयित्वा बर्हिषि संन्यस्यन्त्यथ प्राचीनावीतानि[4] कृत्वा पुरोडाशं धानाः करम्भमिति पात्र्याꣳ संप्रयौति । तिसृषु स्रक्तिषु[5] पर्णसेवेषु त्रीन्पिण्डान्ददात्येतत्ते ततासौ ये च त्वामन्विति दक्षिणस्याꣳ श्रोण्यामेतत्ते पितामहासौ ये च त्वामन्विति दक्षिणे ऽꣳस । एतत्ते प्रपितामहासौ ये च त्वामन्वित्युत्तरे ऽꣳस । उत्तरस्याꣳ श्रोण्यां लेपं निमार्ष्ट्येषा युष्माकमियमस्माकमिमां वयं जीवा जीवन्तो ऽनुसंचरन्तो भूयास्मेत्यत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्युक्त्वोदञ्चो निष्क्रम्य[6] यज्ञोपवीतानि कृत्वाहवनीयमुपतिष्ठन्ते सुसंदृशं त्वा वयं मघवन्मन्दिषीमहि। प्र नूनं पूर्णवन्धुर स्तुतो यासि वशाꣳ अनु। योजा न्विन्द्र ते हरीमित्यां तमितोरुपतिष्ठन्ते । ऽथ गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते ऽत्र-

१ Thus only F; शया Be; चाशया the other MSS.

२ BT ins. उत्तरत उदकुंभौ।

३ Thus (comp. Āpastamba's अवघ्रेण) T Bh. Keś., the other MSS. also Prayoga I.O. जिघ्रेण।

४ Here and in the following passages the MSS. have sometimes the singular instead of the plural: यज्ञोपवीतं, प्राचीनावीतं।

५ स्रक्तीषु Be H.

६ Be JF ins. अथ।

मीमदन्त ह्यव प्रिया अधूषत। अस्तोषत स्वभानवो विप्रा नविष्ठया मती। योजा न्विन्द्र ते हरी इत्यथ तमितोरुपतिष्ठन्ते। ऽथ प्राचीनावीतानि कृत्वान्वाहार्यपचनमभिप्रपद्यन्ते ऽचन्पितरो ऽमीमदन्त पितरो ऽतीतृपन्त पितरो ऽमीमृजन्त पितरः। परेत पितरः सोम्या इत्यथ तमितोरुपतिष्ठन्ते। स यो बलवांस्तमाहानेनोदकुम्भेन संततया धारया त्रिरपसलैः परिषिञ्चन् परीहीति। स तथा करोति। निधाय कुम्भं यथेतं त्रिः पुनः प्रतिपर्येत्याहरणप्रीत्येव[1] कशिपूपबर्हणे आञ्जनाभ्यञ्जने ददात्यथ वासांसि ददात्यथ षड्भिर्नमस्कारैर्विपर्यासमुपतिष्ठते। ऽथ वीरं याचते। ऽथैनानुत्थाप्य प्रवाह्य तिसृभिर्मन आह्वयते मनो न्वाहुवामह आ न एतु मनः पुनः पुनर्नः पितरो मन इत्यथैतान्पिण्डान्सह पर्णसैवैरग्नावनुप्रहरति। व्यवच्छिन्दन्ति परिश्रयणमथ यज्ञोपवीतानि कुर्वते। ऽथ[2] संप्रैषमाह ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीदग्नीन्सकृत्सकृत्संमृड्ढीत्यथ जुहूपभृतावादायात्याक्रम्याश्राव्याह देवौ यजेति[3]। वषट्कृते जुहोति। यज[4] यजेत्यपबर्हिषौ द्वावनूयाजाविष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनं स्रुचौ सादयित्वा वाजवतीभ्यां स्रुचौ व्यूहति। शंयुना प्रस्तरपरिधि संप्रकीर्य संप्रस्राव्य स्रुचौ विमुच्याचैव समिष्टयजुर्जुहो-

---

१ Thus B Be HF. Keś.; आहरणप्रीत्येव T; J corrupt.

२ Thus Be JF; ॰वीतं कृत्वाथ the other MSS.

३ यजयजेति Be H.

४ om. Be F.

त्यथैतेषाꣳ शस्त्राणां द्वेद्वे उदाहरन्त्यथ यज्ञोपवीतानि कृत्वा प्राजापत्ययर्चा गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इत्यथैतां द्वितीयां जपति यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यामिति। संतिष्ठते महापितृयज्ञः। ॥ १५ ॥ चतुर्थः ॥

यावदेवाचाध्वर्युस्तिष्ठति तावदेष प्रतिप्रस्थाता प्रतिपूरुषं त्रैयम्बकानेककपालानेकातिरिक्तान्गार्हपत्ये श्रपयित्वानभिघारितानुद्वास्य मते वा शरावे वा जरत्कोशबिले वा समुप्योपास्ते। ऽथ याचति नीललोहिते सूत्रे अन्तमं[1] पर्णमन्तमागारादेकोल्मुकमुदपात्रमित्येतत्समादाय गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते यावन्तो गृह्याः स्मस्तेभ्यः कमकरं पशूनाꣳ शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे यच्छेत्यथोदञ्चो निष्क्रम्य तां दिशं यन्ति यत्रास्य नित्यसंपन्नश्चतुष्पथ स्पष्टो भवति। यद्यु वै न भवत्यनसा वा रथेन वा वियान्ति। तदेतदेकोल्मुकमुपसमाधाय[2] संपरिस्तीर्यान्तमे पर्णे सर्वेषां त्रैयम्बकाणाꣳ सकृत्सकृत्समवदाय जुहोत्येक एव रुद्रो न द्वितीयाय तस्थ आखुस्ते रुद्र पशुस्तं जुषस्वैष ते रुद्र भागः सह स्वस्राम्बिकया तं जुषस्व भेषजं गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषजमथो अस्मभ्यं भेषजꣳ सुभेषजं यथासति सुगं मेषाय मेष्या अवाम्ब रुद्रमदिमह्यव देवं त्र्यम्बकम्। यथा नः श्रेयसः करद्यथा नो वस्यसः करद्यथा नः पशुमतः करद्यथा नो व्यवसाययात्स्वाहेत्यथैतदन्तमं पर्णं यं द्वेष्टि तस्य

१ Here and infra the MSS. have sometimes संतिम॰।

२ एतद् only FJ ; the other MSS. om.

संचरे पशूनां न्यस्यति । यद्यु वै न द्वेष्याखवटे[1] न्यस्यत्यथैतेषां त्रैयम्बकाणामेकैकं व्युत्प्रयच्छति द्वौ यजमानायाथैतमग्निं त्रिः प्रदक्षिणं परियन्ति[2] दक्षिणानूरूनुपाघ्नानास्त्र्यम्बकं[3] यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतादिति । सकृत्परीत्योत्तरतस्तिष्ठन्त्युत्खिदन्ति[4] । भगाय त्वेति क्षिपन्त । एवमेव द्वितीयं परियन्त्येवं तृतीयमथैषा पतिकामा[5] त्रिरपसलैः पर्येति सव्यमूरुमुपाघ्नाना[6] त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पतिवेदनम् । उर्वारुकमिव बन्धनादितो मुक्षीय मा पतेरिति । सकृत्परीत्योत्तरतस्तिष्ठत्युत्खिदति[4] । भगाय त्वेति क्षिपत । एवमेव द्वितीयं पर्येत्येवं तृतीयमथैनान्यजमानस्याञ्जलावावपति ॥ १६ ॥

प्रजया त्वा सꣳसृजामि मासरेण सुरामिवेति । तान्यजमानः पत्न्यञ्जलावावपति प्रजया त्वा पशुभिः सꣳसृजामि मासरेण सुरामिवेति । तान्पत्नी दुहित्रे भगकामायै भगेन

---

१ Thus Bh.; आख्यवटे T; आखवटे B; the other MSS. आखवटे, comp. X. 48.

२ Thus only Be; the other MSS. write पर्यैति ।

३ Thus BH; उपघ्नाना॰ J Be; उपघ्नानां F; उपनिघ्नानास् T; अपघ्नानाः Keś.

४ Thus BH; उत्किरंति (as TBr. I. 6. 10. 5) the other MSS., but comp. Dvaidhasūtra: त्रैयम्बकाणामुत्खेदन इति ।

५ Instead of अथैषा पतिकामा BF have अथ दुहिता भगकामा ।

६ Thus BH; उपघ्नाना Be JF Keś.

त्वा सꣳसृजामि मामरेण सुरामिवेत्यथैनान्मूत ओप्य नीललोहिताभ्याꣳ सूत्राभ्यां विग्रथ्य शुष्के वा स्थाणौ विशाखायां[1] वा बध्नात्येष ते रुद्र भागस्तं जुषस्व तेनावसेन परो मूजवतोऽतीह्यवततधन्वा पिनाकहस्तः कृत्तिवासोमित्या तमितोरुपतिष्ठन्तेऽथापो व्यतिषिच्य परास्य पात्रमनवेक्षमाणा आयन्ति हस्तपादान्प्रक्षाल्यैतेनैव यथेतमेत्यादित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपतीयं वा अदितिरस्यामेव प्रतितिष्ठन्तीति ब्राह्मणꣳ सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठतेऽत्र विसृजते व्रतमथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा यजमानायतन उपविश्य त्रेण्या शलल्या लोहितायसस्य च क्षुरेण शीर्षन्नि च वर्तयते परि च वपते य इमां महीं पृथिवीमृतुभिः पर्यवर्तयद्यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि निवर्तयत्योषधीः । अग्निरीशान ओजसा वरुणो धीतिभिः सह । इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह ॥ अग्निस्तिग्मेन शोचिषा तप आक्रान्तमुष्णिहा । शिरस्तपस्याहितं वैश्वानरस्य तेजसा । ऋतेनास्य निवर्तये सत्येन परिवर्तये । तपसास्यानुवर्तये शिवेनास्योपवर्तये शग्मेनास्याभिवर्तये ॥ शीर्ष्णस्तदृतं तत्सत्यं तद्व्रतं तच्छकेयं तेन शकेयं तेन राध्यासमिति पुरस्तादेवाग्रेऽथ दक्षिणतोऽथ पश्चादथोत्तरतोऽथोपरिष्टात्संतिष्ठन्ते साकमेधहवीꣳषीदावत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशास्ते ॥ १७ ॥ पञ्चमः ॥

अथातश्चतुर्षु मासेषु शुनासीरीयहविर्भिर्यक्ष्यमाणो[2] भवति

[1] Thus Be HF, Dvaidha, Bh., Keś. ; विशाख्यां BT.

[2] Some MSS. read here and *infra* शुनासीर्य॰ ।

स उपकल्पयते त्रेणीꣳ शलल्यीं लोहितायसस्य च क्षुरं पञ्चतयानि पुरोडाशकपालानि पञ्च चरुस्थालीस्तावन्ति मेक्षणानि पृषदाज्याय दधीत्यथास्यैताꣳ[1] रात्रिं वायवे वत्सा अपाकृता भवन्ति। प्रातर्वायव्यं पयो दोहयति[2] सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातर्हुते ऽग्निहोत्रे पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीय निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपालमिति पञ्च संचराण्यैन्द्राग्नं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं वायव्यं पयः सौर्यमेककपालमिति। त्वचं पुरोडाशानां ग्राहयित्वा अपयित्वाभिवास्य प्राङेत्याग्येभ्यो निनीय स्तम्बयजुर्हरतीदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं। त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं। पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति। करणं जपत्युद्धन्त्युद्धृतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति। स यद्युत्तरवेदिं करोति यथा महाहवीꣳष्येवꣳ संतिष्ठते। यद्यु वा उत्तरवेदिं न करोति यथा वैश्वदेवहवीꣳष्येवꣳ संतिष्ठते ऽन्यत्र वाजिनादथ पूर्णपात्रविष्णुक्रमैश्चरित्वा विसृजते व्रतमथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा यजमानायतन उपविश्य त्रेण्या शलल्या लोहितायसस्य च क्षुरेण शीर्षन्नि च वर्तयते परि च वपत एकं मासमुदसृजत्परमेष्ठी प्रजाभ्यः। तेनाभ्यो मह आवहदमृतं मर्त्याभ्यः॥ प्रजामनु प्रजायसे तदु ते मर्त्यामृतम्। येन मासा अर्धमासा ऋतवः परिवत्सराः॥ येन ते ते प्रजापते

---

१ इति found only in BH; the word is missing in all the MSS. also supra page 141, 15.

२ दोहयित्वा TF.

ईजानस्य न्यवर्तयन् । तेनाहमस्य ब्रह्मणा निवर्तयामि जीवसे ॥ अग्निस्तिग्मेन शोचिषा तप आक्रान्तमुष्णिहा शिरस्तपस्याहितं वैश्वानरस्य तेजसा । ऋतेनास्य निवर्तये सत्येन परिवर्तये तपसास्यानुवर्तये शिवेनास्योपवर्तये शग्मेनास्याभिवर्तये ॥ शीष्णंस्तदृतं तत्सत्यं तद्व्रतं तच्छकेयं तेन शकेयं तेन राध्यासमिति पुरस्तादेवाग्रे ऽथ दक्षिणतो ऽथ पश्चादथोत्तरतो ऽथोपरिष्टात्संतिष्ठन्ते शुनासीरीयहवीꣳष्यनुवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशास्ते ॥ १८ ॥ षष्ठः ॥

॥ इति पञ्चमः प्रश्नः ॥

अग्निष्टोमेन यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते कृष्णाजिनं च कृष्णविषाणां च वासश्च मेखलां च सैषा पृथ्वी वेणीकार्या भवति त्रिवृदेकतःपाशा द्वाविꣳशतिं च दर्भपुञ्जीलानि नवनीतं चाञ्जनं च सतूलां च शरेषीकामौदुम्बरं च[1] दण्डं चमसं च[2] व्रतप्रदानꣳ स्थालीꣳ सशिक्याꣳ समेक्षणामेतानि त्रयोदश यजमानस्तावन्त्येव पत्नीमभितो भवन्ति कुम्बं च कुरीरं च वासश्च योक्त्रं चापरिमितानि च दर्भपुञ्जीलानि नवनीतं चाञ्जनं च सतूला च शरेषीकामृन्मयश्च पात्रः शङ्कुश्च स्थाली सशिक्या समेक्षणा । जुष्टे देवयजने शाला कारिता भवति । पुरोहविषि देवयजने याजयेदित्येतेषां यज्जोषयते । प्राचीनवꣳशा दिक्ष्वतीकाशा दक्षिणतो वर्षीयसी । तस्यै चतस्रो द्वारः कुर्वन्ति प्राचीं दक्षिणां प्रतीचीमुदीचीं । दक्षिणतो व्रतश्रपणागारं कुर्वन्ति पश्चात्पत्नीशालमथ[3] यदि दूरे तीर्थं भवत्युत्तरेण शालां द्वौ कटपरिवारौ कुर्वन्ति पूर्वं यजमानायापरं पत्न्यै । तयोः प्राची द्वारौ कुर्वन्ति । तदुदकुम्भौ निधापयत्यथामावास्येन वा हविषेष्ट्वा नक्षत्रे वारण्योरग्नीन्समारोह्य शालामभिप्रैत्युत्तरेण शालां परीत्य पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्य गार्हपत्यस्यायतने मथित्वाग्नीन्विहृत्य मध्यमे वꣳशे राजानं प्रग्रथ्नन्ति । परिस्तृणन्ति । दक्षिणत उपविशतो ब्रह्मा च यजमानश्चाथ

१ च only P, the other MSS. om. the word, except F which has चमसं ।

२ च om HF.

३ Thus TJ ; ॰शालाम॰ HBP ; ॰शालीम॰ F.

गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सप्तहोतारं मनसानुद्रुत्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा यूपाहुतिं जुहोति यद्यत्र जुहोति । पूर्वाह्ण एवैतौ व्रतदुघयोर्वत्सौ बध्नन्त्यथाभ्यां व्रतोपायनीयं पाचयति[1] । तस्याश्नितौ भवतः सर्पिर्मिश्रस्य पयोमिश्रस्याथाध्वर्युस्तीर्थ्यान्संभारान्याचष्ट्यथाहेहि यजमानेति । पूर्वया द्वारोपनिष्क्रम्य यत्रापस्तद्यन्त्यथास्य प्राङ्मुखस्य दक्षिणं गोदानमद्भिरुनत्ति ॥ १ ॥

आप उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चस इत्यूर्ध्वाग्रं बर्हिरनूच्छ्रयत्योषधे त्रायस्वैनमिति । स्वधितिं तिर्यञ्चं निदधाति स्वधिते मैनꣳ हिꣳसीरिति । प्रवपति देवश्रूरेतानि प्रवप इति । स्वस्त्युत्तराण्यशीयेत्युप्तान्तं प्रत्यभिमृशत । एतयैवावृतोत्तरं गोदानमद्भिरुनत्ति यजुषा वा तूष्णीं वा । नापिताय क्षुरं प्रयच्छन्नाह नापितोप्तकेशश्मश्रुं मे निकृत्तनखं प्रवृतादिति । तं तथा प्राहाथैनमद्भिरभिषिञ्चत्यापो अस्मान्मातरः शुन्धन्तु घृतेन नो घृतपुवः पुनन्त्विति । संप्रधाव्य रजः प्रस्नावयति विश्वमस्मत्प्रवहन्तु रिप्रमित्युदेत्युदाभ्यः[2] शुचिरा पूत एमीति । वसनस्यान्तेन प्रतिच्छाद्याप आचामत्यपो ऽश्नातीति ब्राह्मणमथ प्रदक्षिणमहतं वासः परिधत्ते सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहीत्यथास्यैतन्नवनीतं विचितमुदशराव उपशेते । तस्य पाणिभ्याꣳ संप्रस्नाय

१ Thus J; पाचति T; याचयति BP; पावयति H; वाचयति F.

२ Corrected according to Bh., Keś., and the parallel passage p. 159. 1. The Mss. have not उदेति but रेति (BT) and रति HF; J om.

मुखमेव प्रथममभ्यङ्क्ते महीनां पयो ऽसि वर्चोधा असि वर्चो मयि धेहीत्यनुलोममा पादाभ्यामन्यो ऽस्य पृष्ठमभ्यनक्त्यथास्मै-तदाञ्जनं पिष्टं दृषद्युपशेते सतूला च शरेषीका तस्य प्राङ्मुखस्य प्रत्यङ्मुख उपविश्य सव्येन पाणिना दक्षिणमक्ष्यनक्ति वृत्रस्य कनीनिकासि चक्षुष्या असि चक्षुर्मे पाहीति त्रिरनि-धावं द्विरुत्तरमथ पञ्च कृत्व आङ्क्त इति ब्राह्मणं पञ्च कृत्व एव दक्षिणं पञ्च कृत्व उत्तरमथैनमेकविंशत्या दर्भपुञ्जीलैः पवयति चित्पतिस्त्वा पुनातु वाक्पतिस्त्वा पुनातु देवस्त्वा सविता पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरिति यजमानमतिवाचयति तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छकेयमित्यथैनं सव्ये पाणावभिपद्य शालामानयत्या वो देवास ईमहे सत्यधर्माणो अध्वरे यद्वो देवास आगुरे यज्ञियासो हवामह इति पूर्वया द्वारा शालां प्रपादय-तीन्द्राग्नी द्यावापृथिवी आप ओषधीरित्यथैनमग्रेणाहवनीयं पर्याणीय दक्षिणत उदङ्मुखमुपवेश्याहवनीयमीक्षयति त्वं दीक्षाणामधिपतिरसीतीह मा सन्तं पाहीत्यात्मानम् ॥ २ ॥

यावदेवात्राध्वर्युस्तिष्ठति तावदेष प्रतिप्रस्थाता पत्न्यै दक्षिण-मुपपक्षमद्भिरुनत्ति तूष्णीं तूष्णीमूर्ध्वाग्रं बर्हिरनूच्छ्रयति तूष्णीं स्वधितिं तिर्यञ्चं निदधाति तूष्णीं प्रवपति तूष्णी-मुप्तान्तं प्रत्यभिमृशत एतयैवावृतोत्तरमुपपक्षमद्भिरुनत्ति तूष्णीमेव नापिताय क्षुरं प्रयच्छन्नाह नापितोप्तोपपक्षां मे निकृत्तनखां प्रब्रूतादिति तां तथा प्राहायैनामद्भिरभिषिञ्चति

तूष्णीं । तूष्णीꣳ संप्रधाव्य रजः प्रस्रावयति तूष्णीमद्भिरुदेति[1] तूष्णीं । वमनस्यान्तेन प्रतिच्छाद्याप आचामति । तूष्णीं[2] प्रदक्षिणमहतं वासः परिधत्ते । तूष्णीमभ्यङ्क्ते । तूष्णीमाङ्क्ते । ऽथैनामपरिमितैर्दर्भपुञ्जीलैः पवयति तूष्णींतूष्णीमेवाथैनामानीयापरया द्वारा शालां प्रपाद्य प्राचीमुदानयन्वाचयति प्रैतु ब्रह्मणस्पत्नी वेदिं वर्णेन सीदतु । अथाहमनुकामिनी स्वे लोके विशा इहेत्यथ जघनेन गार्हपत्यमुपसीदति सुप्रजसस्त्वा वयꣳ सुपत्नीरुपसेदिम । अग्ने सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यमित्यथ पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीयाग्नावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयामिष्टिं निर्वपति । तस्यै दशतयमुत्सीदति न यजमानं व्रतमुपनयति न पत्नीꣳ संनह्यति न यजमानभागं करोति न ब्रह्मभागं न बर्हिषदं पुरोडाशं करोति नान्वाहार्यं याचति[3] न फलीकरणहोमेन चरति न समिष्टयजुर्जुहोति न पूर्णपात्रे यजमानं वाचयति न विष्णुक्रमान्क्रमते । ऽथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्याज्यस्थाल्यां प्रत्यवनीयाज्यस्थाल्याः स्रुवेणोपघातं दीक्षाहुतीर्जुहोति ॥ ३ ॥

आकूत्यै प्रयुजे ऽग्नये स्वाहा मेधायै मनसे ऽग्नये स्वाहा दीक्षायै तपसे ऽग्नये स्वाहा सरस्वत्यै पूष्णे ऽग्नये स्वाहेत्यथ

---

१ अद्भिर् (Instr.) all, instead of the Abl., that was to be expected; H omits the word.

२ तूष्णीं twice BF.

३ Thus HTJF; पाचयति B.

स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा स्रुचा पञ्चमीं जुहोत्यापो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो द्यावापृथिवी उर्वन्तरिक्षं बृहस्पतिर्नो हविषा वृधातु स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाज्यस्य पूर्णाꣳ स्रुचमौद्ग्रहणं जुहोति विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तो वृणीत सख्यम्। विश्वे राय इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहेत्यथैतत्पूर्णपात्रमन्तर्वेदि निनयत्यथाग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य यजमानाय प्रयच्छति कृष्णाजिनं च कृष्णविषाणां च वासश्च मेखलां चौदुम्बरं दण्डं पञ्चममुष्णीषꣳ षष्ठमथ प्रतिप्रस्थाता पत्न्यै प्रयच्छति कुम्बं च कुरीरं च वासश्च योक्त्रं च शङ्कुं च ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

अथ यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति तस्य शुक्लकृष्णे संमृशति शुक्ले ऽङ्गुष्ठो भवति कृष्णे ऽङ्गुलिरृक्सामयोः शिल्पे स्थस्ते वामारभे ते मा पातमास्य यज्ञस्योदृच इत्यथ दक्षिणं जान्वाच्याभिसर्पतीमां धियꣳ शिक्षमाणस्य देव क्रतुं दक्षं वरुण सꣳशिशाधि। ययाति विश्वा दुरिता तरेम सुतर्माणमधि नावꣳ रुहेमेत्यथोपस्थं कृत्वा प्रदक्षिणं मेखलां पर्यस्यत्यूर्गस्याङ्गिरस्यूर्णम्रदा ऊर्जं मे यच्छेति पाहि मा मा मा हिꣳसीरिति निष्टर्क्यं ग्रन्थिं ग्रथ्नात्येतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता योक्त्रेण पत्नीꣳ संनह्यत्याशासाना सौमनसꣳ सं त्वा नह्यामीति द्वाभ्यामथ यजमानं वाससा प्रोर्णोति विष्णोः शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे यच्छेति वसनस्यातीकाशेषु वाचयति नक्षत्राणां मातीकाशात्पाहीति प्रतिकृष्य वसनस्यान्तान्प्रदक्षिणमुष्णीषेण शिरो वेष्टयति श्रिया

ते शिरो वेष्टयामि श्रियै यशसे ब्रह्मवर्चसायेत्येतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता पत्न्यै कुम्बकुरीरमध्यूहति तूष्णीमथास्यैषा कृष्णविषाणा त्रिवलिर्वा पञ्चवलिर्वा शाण्या रज्ज्वा परिवृण्णा मण्डचरवद्विग्रथिता[१] । तां यजमानाय प्रयच्छतीन्द्रस्य योनिरसीति । मा मा हिꣳसीरिति यजमानः प्रतिगृह्णाति । तां वसनस्यान्तमायां[२] दशायां बद्ध्वा तयान्तर्वेदि लोष्टमुद्धन्ति कृष्यै त्वा सुसस्याया इति । सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इति दक्षिणं गोदानं कण्डूयत । एतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता पत्न्यै शङ्कुमावध्नात्येतेन कण्डूयस्वेत्यथास्मा ऊर्ध्वाग्रमौदुम्बरं दण्डं प्रयच्छति मुखेन संमितꣳ सूपस्था देवो वनस्पतिरित्यूर्ध्वो मा पाह्योदृच इति यजमानः प्रतिगृह्णात्यथैनं यज्ञस्यान्वारम्भं वाचयति स्वाहा यज्ञं मनसा स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहोरोरन्तरिक्षात्स्वाहा यज्ञं वातादारभ इत्यत्र मुष्टी[३] करोति वाचं[३] यच्छत्यथाहादीक्षिष्टायं ब्राह्मणोऽसावित्यंगोत्रोऽमुष्य पुत्रोऽमुष्य पौत्रोऽमुष्य नप्ता तमिन्द्रायेन्द्राग्निभ्यां वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च सोमपेभ्यः

१ The reading of these difficult words is not wholly certain ; H reads as above ; B : मंडचरवद्धिवाविग्र॰ ; J : मंठचरवद्धाविग्र॰ ; T : मण्डलचरवद्धाविग्र॰ ; F : मडचरद्धितावाविग्र॰ ; P : मंडचरवद्धितावाविग्र॰ ; comp. the Bhāṣya (and Keś.) : मण्डचरवत् लाङ्गलपाशवत् बद्धा, where बद्धा is the periphrase of विग्रथिता ।

२ ॰स्यंतिमायां BJ .

३ Thus (without च) TJF ; BH ins. च after वाचं and after मुष्टी, but comp. TS. VI. 1. 4. 3.

प्रब्रूम इति । त्रिरुपाꣳश्वाह । देवेभ्य एवैनं प्राह । त्रिरुच्चैरुपनिष्क्रम्योभयेभ्य एवैनं देवमनुष्येभ्यः प्राहेति ब्राह्मणमथैनꣳ सꣳशास्ति ॥ ५ ॥

दीक्षितोऽसि दीक्षितवादं वद सत्यमेव वद मानृतं मा स्नायिष्ठा मा कण्डूयथा मापावृथा यदि स्नायासा अपिगृह्य स्नायासै यदि कण्डूयासै कृष्णविषाणया कण्डूयासै यदि वाचं विसृजेर्वैष्णवीमृचमनुद्रवतान्मा त्वान्यत्र दीक्षितविमितात्सूर्यो ऽभ्युदियान्माभिनिम्रुक्तायानि[1] देवतानामानि यथाख्यातं तान्याचक्षाथ यान्यदेवतानामानि यथाख्यातं तान्याचक्षाण उपरिष्टाद्विचक्षणं धेहि चनसितवतीं विचक्षणवतीं वाचं वद कृष्णाजिनान्मा व्यवच्छेत्था दण्डाच्चेति । स एवमेवैतत्सर्वं करोत्यथोपसमिन्धनवेलायामुत्तरेणाहवनीयं तिष्ठन्संप्रैषमाहाग्नीञ्ज्योतिष्मतः कुरुत दीक्षित वाचं यच्छ[2] पत्नि वाचं यच्छेति । संप्रेष्य वाचंयमयोर्व्रते दोहयतो । ऽथाध्वर्युः[3] पूर्वया द्वारोपनिष्क्रम्य दोहयित्वैतेनैव यथेतमेत्य गार्हपत्ये ऽग्निहोत्रविधिं चेष्टित्वा तप्त्वोदगुद्वास्य शीतीकृत्वातच्य वानातच्य वोत्तरे शालाखण्डे शिक्य आसजत्यथ प्रतिप्रस्थाता दक्षिणया द्वारोपनिष्क्रम्य दोहयित्वैतेनैव यथेतमेत्य व्रतश्रपणे तप्त्वोदगुद्वास्य शीतीकृत्वातच्य वानातच्य वा दक्षिणे शालाखण्डे शिक्य

---

१ Thus HF; °भ्युदयान् T; °भ्युदगात् BJ.

२ BT ins. व्रत्य वाचं यच्छ।

३ JF ins. प्रदक्षिणमावृत्य।

आसजत्यथोदितेषु नक्षत्रेषु यजमानः कृष्णाजिनमासज्य पूर्वया द्वारोपनिष्क्रम्याग्रेण शालां तिष्ठन्भूर्भुवः सुवर्व्रतं कृणुत व्रतं कृणुतेति त्रिर्वाचं विसृजते । ऽयातिथीनामुपस्थास्यामीति । चनसितवतीं विचक्षणवतीं वाचं वदति । स यद्यु हामेध्यमुपाधिगच्छति तज्जपत्यबद्धं मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषाᳫं श्रेष्ठो दीक्षे मा मा हासीरित्यथ यद्येनमभिवर्षत्युन्दतीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे दीक्षां मा तपो निर्वधिष्टेत्येवं[1] तत्र जपति । तस्यैते यजुषी परिप्लवे आ सᳫंस्थायै भवतो । ऽथास्मै निपतः[2] काले यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति[3] । स यदि बहुतयमुपस्तीर्णं भवति कृष्णाजिनादेवानन्तर्हितः संविशत्यथ संवेशनयजुर्जपति ॥ ६ ॥

अग्ने त्वᳫं सु जागृहि वयᳫं सु मन्दिषीमहि । गोपाय नः स्वस्तये प्रबुधे नः पुनर्दद इति । दक्षिणतः शय एतद्वै यजमानस्यायतनᳫं स्व एवायतने शेते ऽग्निमभ्यावृत्य शये देवता एव यज्ञमभ्यावृत्य शय इति ब्राह्मणमथैषा पत्नी जघनेन गार्हपत्यᳫं संविशति तूष्णीमथाध्वर्युर्मध्यरात्र आद्रुत्य प्रबुद्धयजुर्वाचयति त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्वा । त्वं यज्ञेष्वीड्य इत्यथाप आचामति दैवीं धियं मनामहे सुमृडीकामभिष्टये । वर्चोधां यज्ञवाहसᳫं सुपारा नो असद्वश

१ एव BTH.

२ नियतः BH ; निपतः T Keś. ; निवपतः F ; नितः J ; निपवतः P pr. m. ; निवपतः sec. m.

३ F ins. यद्यपरिस्तीर्णा भवति comp. Keś. यद्यपरिस्तीर्णं भवति ।

दूत्यथास्मै कꣳसे वा चमसे वा निःषिच्य व्रतं प्रयच्छति । तद्दक्षिणतः परिश्रित्य व्रतयति ये देवा मनोजाता मनोयुजः सुदक्षा दक्षपितारस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहेति । यजुषा यावन्मात्रं व्रतयित्वा तूष्णीं भूयो व्रतयत्ये-तस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता पत्न्यै पात्रे निःषिच्य व्रतं प्रयच्छति । तत्सा परिश्रित्य व्रतयति तूष्णीं । निर्णिज्य पात्रे प्रयच्छतो । ऽथ तथैव पुरा नक्षत्राणामन्तर्धानात्संप्रेष्य वाचंयमयोर्व्रते दोहयतो । ऽथोदित आदित्ये यजमानः कृष्णाजिनमासज्य पूर्वया द्वारोपनिष्क्रम्याग्रेण शालां तिष्ठन्भूर्भुवः सुवर्व्रतं कृणुत व्रतं कृणुतेति त्रिर्वाचं विसृजते । समानो वाचो विसर्गः समानꣳ संवेशनयजुः समानं प्रबुद्धयजुः समानमपामाचमनꣳ समानं व्रतनमथ सनीहारान्प्रहिणोति । स यं मन्यते न मा प्रत्या-ख्यास्यतीति तं प्रथममभि प्रहिणोति विश्वे देवा अभि मामाववृत्रन्पूषा सन्या सोमो राधसा देवः सविता वसोर्व-सुदावेत्याहरन्तं दृष्ट्वा जपति नानाहरन्तꣳ रास्वेयत्सोमा भूयो भर मा पृणन्पूर्त्या विराधि माहमायुषेति । स यथारूपं प्रतिगृह्णाति ॥७॥

चन्द्रमसीति हिरण्यं । वस्त्रमसीति वास । उस्रासीति गाꣳ । हयो ऽसीत्यश्वं । छागो ऽसीति छागं । मेषो ऽसीति मेषमथ यद्ब्रा-ह्मणेनानादिष्टं भवति प्राजापत्यमसि मम भोगाय भवेत्येव तत्प्रति-गृह्णाति । ताः समुदायुत्य[1] रक्षन्ति । तासां या नश्यति वा म्रियते

१ Thus BTJ; समुदायिद्धत्य H; समुदायैद्धत्य F.

वा वायवे त्वेति तामनुदिशति । याप्सु वा पाशे वा वरुणाय त्वेति तां । या सं वा शीर्यते गर्तं वा पतति निर्ऋत्यै त्वेति तां । यामहिर्वा व्याघ्रो वा हन्ति रुद्राय त्वेति तां । तासां तिस्रः पराच्यो । ऽथ येयं नष्टा यदि विन्देयुः कथꣳ स्यादित्येतदनुदिष्टैव[१] स्यादित्येतदेकं । कमस्या[२] अतः[२] श्रेयाꣳसं[२] प्रतिग्रहीतारं लभेत । दक्षिणाभिरेवैनाꣳ[३] सह दद्यादित्येकं । वायव्ययैवैनया[४] यजेतेत्येतदपरम्[४] । ॥ ८ ॥ द्वितीयः ॥

अथातः प्रयाणस्यैव मीमाꣳसा । दीक्षितं वायोगक्षेमो विन्दत्यन्यत्र वा देवयजनाद्दीक्षते सꣳसृजन्ति व्रते । संबध्नन्ति व्रतदुघयोर्वत्सावादधति[५] यदाधेयं भवति नीडे गार्हपत्यं प्रउग आहवनीयम।पि वारण्योरग्नीन्समारोह्य बृहस्पतिवत्यर्चा प्रयाति भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वित्य।थ यत्रैनं यान्तं व्रतवेलोपाधिगच्छत्युत्तरतो ऽरणी निधाय दक्षिणतः परिश्रित्य व्रतयति । तूष्णीं तृणोदकायावस्यत्य।थ यत्रपर्याणा[६] अप उपाधिगच्छति तज्जपति देवीरापो अपां

---

१ Thus BF (J om. this passage); अनूष्टैव T; अनुदिष्टैव H.

२ Thus T; कमस्यातश्रे° BJ; क्रमस्याः ताः श्रे° F; कमास्याः श्रे° H.

३ एव om. HTF.

४ Thus JF (but °नयायजेते°) H (but °वैनयजे°); B: वायव्यंयैवैनयजयेत्ये°; T: वायव्येय्यैवेनयायजतेत्ये° ।

५ Thus only T and Bh.; °दधाति the other MSS.

६ Thus all the MSS. and Keś., also the citation in the Dvaidhasūtra. I did not venture to correct अपरियाणा, as only the Vivaraṇa reads.

नपाद्य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान्मदिन्तमस्तं वो मावक्रमिषमच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनु गेषमिति । सं वा गाहते सं वा तरति । सेतुमेव कृत्वात्येतीति ब्राह्मणमथ यत्र वत्स्यन्भवति तदवस्यत्ययेमवस्य वर आ पृथिव्या इत्यथादित्यमुद्यन्तमुपतिष्ठत आरे शत्रून्कृणुहि सर्ववीर इत्यथ यत्र यक्ष्यमाणो भवति तदवस्यत्येदमगन्म देवयजनं पृथिव्या इत्यान्तादनुवाकस्य । ॥ ८ ॥

अथातः क्रयस्यैवोपवसथः[१] पर्याप्लवते । स उपकल्पयते चन्द्रं च छागां च कृष्णवलक्ष्यावूर्णास्तुके[२] उष्णीषं द्वे वाससी द्वे कृष्णाजिने सोमक्रयणीꣳ सैषारुणा पिङ्गाक्ष्येकहायनी भवति सोमवाहनावनड्वाहौ सोमवाहनमनः प्रक्षालितमुद्धृतफलकꣳ रोहितं चर्मानडुहं इध्ममिध्माबर्हिः कार्ष्मर्यमयान्परिधीनाश्ववालं प्रस्तरमैक्षवी विधृती स्थाल्यौ पद्धरणीमꣳशुग्रहणꣳ हिरण्यमौदुम्बरीꣳ राजासन्दीं तस्यै नाभिदघ्नाः पादा भवन्त्यरत्निमात्राणि शीर्षाण्यनूच्यानि[३] । सा मौञ्जीभी रज्जुभिर्व्यूता भवत्येकसराभिर्मनाग्वर्षीयसीमिव सम्राडासन्दीं यदि प्रवर्ग्यवान्सोमो भवत्यथाध्वर्युरपररात्र आद्रुत्य सꣳशास्ति त्रिस्तनव्रतं

---

१ एव om T.

२ This seems to be also the reading of Bh. and Keś., presented here and infra VI 14 init. by all the MSS, also P, except F, which reads both times, and T which reads once : कृष्णवलक्ष्या ऊर्णास्तुके ।

३ Thus all, also P Bh. and Keś.; only B has : शीर्षण्यानूच्यानि ; comp. Baudh. X. 12.

दोहयतेति। प्रातरुदित आदित्ये विसृष्टायां वाच्यग्रेण शालां तिष्ठन्देवयजनमध्यवस्यति यदि पुरस्तादनध्यवसितं भवत्यथाहेहि यजमानेति। पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्य पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीयादित्यं चरुं प्रायणीयामिष्टिं निर्वपति। हविष्कृता वाचं विसृज्य गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूयाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोति कविर्यज्ञस्य वितनोति पन्थां नाकस्य पृष्ठे अधि रोचने दिवः। येन हव्यं वहसि यासि दूत इतः प्रचेता अमुतः सनीयान्स्वाहेत्यथोपनिष्क्रम्य संप्रैषमाह सोमविक्रयिन्सोमꣳ शोधयोपरवाणां काले रोहिते चर्मण्यानडुहे ऽपामन्ते ब्राह्मणो दक्षिणत आस्तां ता गावो दूरं मा गुर्यासु सोमक्रयणी च सोमवाहनौ चानड्वाहौ[१] सोमवाहनमनः प्रक्षालयतोद्धृतफलकमिति। यथासंप्रैषं ते कुर्वन्त्यथैतेनैव यथेतमेत्याथैतं चरुꣳ श्रपयित्वाभिघार्योदञ्चमुद्वास्य षड्ढोत्रा प्रायणीयमासादयति। समानं कर्मा प्रयाजेभ्यः। पञ्च प्रयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य सꣳस्रावेण पञ्चकृत्वो ध्रुवामभिघार्य चरुमभिघारयत्युपभृतमन्ततो। ऽथ चतुर आज्यस्य गृह्णान आह ॥ १० ॥

पथ्यायै स्वस्तय इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याह पथ्याꣳ स्वस्तिमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते पूर्वार्धे जुहोत्यथ चतुर एवाज्यस्य गृह्णान आहाग्नय इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते दक्षिणार्धे जुहो-

---

१ च only read in HB; the Viv. and Keś. do not cite the sampraiṣa to the end.

त्यथ चतुर एवाज्यस्य गृह्णान आह सोमायेत्युपांश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याह सोममित्युपांशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृतेऽपरार्धे जुहोत्यथ चतुर एवाज्यस्य गृह्णान आह सवित्र इत्युपांश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याह सवितारमित्युपांशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृत उत्तरार्धे जुहोत्यथोपस्तीर्य पूर्वार्धाच्चरोरवद्यन्नाहादित्या इत्युपांश्वनुब्रूहीत्युच्चैः पूर्वार्धादवदायापरार्धादवद्यत्यभिघारयति प्रत्यनक्त्यत्याक्रम्याश्राव्याहादितिमित्युपांशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते मध्ये जुहोत्यथ वै भवत्यदितिमिष्ट्वा मारुतीमृचमन्वाह मरुतो यद्ध वो दिव इत्यथोपस्तीर्योत्तरार्धाच्चरोरवद्यन्नाहाग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रूहीत्यथ वै भवत्यष्टावत्तः स्विष्टकृद्द्वादशावत्तेडा द्विरभिघारयति न प्रत्यनक्त्यथैतन्मेक्षणमधोऽधः स्रुचावाग्नीध्रायोत्प्रयच्छन्नाहातिवालयतादेव मानुप्रहार्षीरित्यत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निं स्विष्टकृतं यजेति वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धेऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यथैतन्मेक्षणमाहवनीयेऽतिवाल्याद्भिरभ्युक्ष्योत्तरतः सादयत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनं स्रुचौ सादयित्वा प्राशित्रमवदायेडामवद्यत्युपह्वतायामिडायामग्नीध आदधाति षडवत्तं प्राश्नन्ति मार्जयन्ते ॥ ११ ॥

अथ परिकर्मिणः संस्थास्यनुच्छिष्टीकुर्वन्त एतं चरुं व्युद्धृत्य प्राश्नीतायैतां चरुस्थालीं सचामकाषामेतन्मेक्षणमेतं वेदमेतद्विर्हिंस्रतुष्टयमुदयनीयाय निधत्तादिति ग्रंथ्वन्तः[1] प्राय-

1 Thus B; ग्रथ्नन्तः T (Grantha!); ग्रंथुवंतः J; ग्रंथुतः H; संदुवता (प्रायणीया) F.

णीयः संतिष्ठते । ऽथैतत्पूर्णपात्रमन्तर्वेदि निनयत्यथैतद्ध्रुवाज्यमाप्याय्य स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सूत्रेण हिरण्यं निष्टर्क्यं बद्ध्वा दर्भनाड्यां प्रग्रथ्य स्रुच्यवदधातीयं ते शुक्र तनूरिदं वर्चस्तया संभव भ्राजं गच्छेत्यथैतां दर्भनाडीꣳ स्रुग्दण्ड उपसंगृह्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने जूरसि धृता मनसा जुष्टा विष्णवे तस्यास्ते सत्यसवसः प्रसवे वाचो यन्त्रमशीय स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाथ याचति स्फ्यमुदपात्रं बर्हिर्हिरण्यमित्येतत्समादायाहेहि यजमानेत्यन्वग्यजमानो ऽनूची पत्नी स्थालीं पद्ग्रहणीमादाय पूर्वया द्वारोपनिष्क्रम्याग्रेण शालां तिष्ठन्यजमानमाज्यमवेक्षयति शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेवꣳ हविरित्यथैनꣳ हिरण्यमन्तर्धायादित्यमुदीक्षयति सूर्यस्य चक्षुरारुहमग्नेरक्ष्णः कनीनिकां यदेतशेभिरीयसे भ्राजमानो विपश्चितेत्यथैताꣳ सोमक्रयणीमग्रेण शालामुदीचीमतिवित्सयन्ति । तामनुमन्त्रयते चिदसि मनासीत्यान्तादनुवाकस्याथाह दक्षिणस्येमस्य[1] सप्तमं पदं जोषयध्वमिति । तस्यै षट्पदान्यनुनिष्क्रामति ॥ १२ ॥

वस्व्यसि रुद्रास्यदितिरस्यादित्यासि शुक्रासि चन्द्रासीति । सप्तमं पदमभिगृह्णाति बृहस्पतिस्त्वा सुम्ने रण्वतु रुद्रो वसुभिराचिकेत्वित्यथैतस्मिन्पदे हिरण्यं निधाय संपरिस्तीर्याभिजुहोति पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्नाजिघर्मि देवयजन इडायाः पदे घृतवति स्वाहेत्यपोद्धृत्य हिरण्यꣳ स्फ्येन वा कृष्णविषाणया वा

१ Thus BJH; दक्षिणेमस्य T; F corrupt.

पदं परिलिखति परिलिखितꣳ रक्षः परिलिखिता अरातय इदमहꣳ रक्षसो ग्रीवा अपिकृन्तामि यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपिकृन्तामीत्यथैनत्स्फ्येनोपसंग्राहं यावन्मूतं पद्धरण्याꣳ संवपत्यस्मे रायो ऽस्मे राय इति त्रिस्त्वे राय इति यजमानाय प्रयच्छति । तोते राय इति यजमानः पत्न्या । अथ पत्नीꣳ सोमक्रयण्या समीक्षयति सं देवि देव्योर्वश्या पश्यस्वेत्यथ पत्नी यजमानमीक्षते त्वष्टीमती ते सपेय सुरेता रेतो दधाना वीरं विदेय तव संदृशीत्यथ यजमानः सोमक्रयणीमीक्षते माहꣳ रायस्पोषेण वियोषमित्यथैनद्धिरण्यमद्भिः[1] प्रक्षाल्य मध्यमायामङ्गुलौ बध्नीते । ऽथैनं[2] पदाग्रयमद्भिरुपसृजत्युत्सृजन्ति[3] सोमक्रयणीं । नयन्ति पत्नीं । नि पद दधति ।
॥ १३ ॥ तृतीयः ॥

अथात्रैव तिष्ठन्याचति चन्द्रं च छागां च कृष्णवलक्ष्यावूर्णास्तुके[4] उष्णीषं द्वे वाससी द्वे कृष्णाजिने सोमक्रयणीमित्यथ पृच्छति सोमविक्रयिन्क्रय्यस्ते सोमा३[5] इति । शुद्ध इतीतरः

१ Thus (with एनद्) all, also Keś.

२ Thus all, also, a copy of the Nivaraṇa ; Keś. : अथैतं ।

३ FH : उपसृज्य (or ज)तिनयंति सोम॰ ; B : उपसृज्यत्युत्सृजंति सोम॰ ; T : उपसृजत्युत्सृजन्तो सोम॰ ; J : उपसृज्यति सोम॰ ; P : उपसृजत्युत्सृजति ; Keś. has: अथैतं पदाग्र्यं... उपसृजति । सोमक्रयणीमुत्सृजंति The Somaprayoga I. O. 1262 has : पद्देशे अपो निनीयतिनयंति (thus !) सोमक्रयणीं । Are we to read : अतिनयन्ति instead of उत्सृजन्ति ?

४ FT ॰वलक्ष्या ऊर्णा॰, the other MSS. also P, क्ष्यावू॰ comp. the note on page 166.

५ The pluti sign is added in one of the MSS. only (H).

प्रत्याह । सुविचितꣳ[1] राजानं पुरस्ताद्भागाभिरुपतिष्ठत एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोमानाꣳ साम्राज्यं गच्छेति मे सोमाय ब्रूतादित्यथैतद्रोहितं चर्मानडुहमुत्तरलोमास्तीर्याथैतद्द्विगुणं[2] वासः प्राचीनदशमुत्तरार्धे चर्मण उपस्तृणात्यथ हिरण्यवता पाणिना राजानमभिमृशत्यꣳशुना ते अꣳशुः पृच्यतां परुषा परुर्गन्धस्ते काममवतु मदाय रसो अच्युतो ऽमात्यो ऽसि शुक्रस्ते ग्रह इत्यथैनमतिच्छन्दसर्चा मिमीत । एकयैकयोत्सर्गं मिमीते । ऽयातयाम्नियायातयाम्नियैवैनं मिमीते । सर्वास्वङ्गुष्ठमुपनिगृह्णात्यभि त्यं देवꣳ सवितारमूण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसवसꣳ रत्नधामभि प्रियं मतिम् । ऊर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत्सवीमनि हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा सुवरिति । पञ्चकृत्वो यजुषा पञ्चकृत्वस्तूष्णीं । दशकृत्वो मिमानो[3]ऽर्धवेलाꣳ राज्ञो मिमीते । ऽयातिशिष्टꣳ राजानं प्रजाभ्यस्त्वेत्युपसमूहति । समुच्चित्य वाससः स्यान्तान्प्रदक्षिणमुष्णीषेणोपनह्यति प्राणाय त्वेति । व्यानाय त्वेत्यनुश्रन्थत्यथोपरिष्टादङ्गुल्यावकाशं कृत्वा यजमानमवेक्षयति प्रजास्त्वमनु प्राणिहि प्रजास्त्वामनु प्राणन्त्वित्यथैनं चर्मणि निदधाति । तं ततः कौत्स आदत्ते । ऽद्भिरभ्युक्ष्य

---

१ Thus HFP (comp. Padârthanirv. p. 270, No. 56); the other MSS. सवि० ।

२ The clause अथैतद्रोहितं ... स्तीर्य om. PJTH. Keś. cites them.

३ विमानो JT.

चर्मोदूहत्यथोपोत्थाय पृच्छति सोमविक्रयिन्क्रय्यस्ते सोमा३[1] इति। क्रय्य इतीतरः प्रत्याह। मूजवता३[1] इति। मूजवतो हीतीतरः प्रत्याहाथैनं गवा पणते गवा ते क्रीणानीति। क्रीतः सोम इत्याह सोमविक्रयी वयाꣳसि व्याचक्ष्वेत्यथैषा ते सोमक्रयणी चन्द्रं ते छागा ते वस्त्रं त इत्यथैनꣳ हिरण्येन पणते ॥ १४ ॥

सोमं ते क्रीणाम्यूर्जस्वन्तं पयस्वन्तं वीर्यवन्तमभिमातिषाहꣳ शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामि चन्द्रं चन्द्रेणामृतममृतेन संयत्ते[2] गोरित्युक्त्वास्मे चन्द्राणीति यजमानाय प्रयच्छत्यथैनं प्रतीचीनग्रीवयाजया पणते तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्णस्तस्यास्ते सहस्रपोषं पुष्यन्त्याश्चरमेण पशुना क्रीणामीत्यस्मे ते बन्धुरिति यजमानमीक्षते। मयि ते रायः श्रयन्तामित्यात्मानमथैनां प्रदक्षिणमावर्त्याद्भिरभ्युक्ष्योदीचीमुत्सृजति[3]। सैषा कौत्सस्य भवत्यथ कौत्साद्राजानमादत्ते मित्रो न एहि सुमित्रधा इति। तं यजमानस्योरौ दक्षिण आसादयतीन्द्रस्योरुमाविश दक्षिणमुशन्नुशन्तꣳ स्योनः स्योनमित्यथैनं प्रत्यपोर्णुते यजमानो ऽद्भिरभ्युक्ष्य कौत्साय वा परिकर्मिणे वोष्णीषं प्रयच्छत्यथ यजमानꣳ शुक्लयोर्णास्तुकयाध्यस्यत्यस्मे ज्योतिरित्यथैतां कृष्णामुपग्रथ्नातीदमहꣳ सर्पाणां दन्दशूकानां ग्रीवा उपग्रथ्नामीति। तया सोमविक्रयिणं विध्यति सोमविक्रयिणि तम इत्यथ सोमक्रयणाननुदिशति स्वान भ्राजाङ्घारे बम्भारे हस्त सुहस्त कृशानवेते

१ Here again only H and Keś. have the pluti sign.

२ Some MSS. have संयते, the Mantramālā सम्यत्ते।

३ Most of the MSS. have आहृत्य instead of आवर्त्य।

वः सोमक्रयणास्तान्रक्षध्वं मा वो दभन्नित्यथैनमादायोपोत्तिष्ठत्युदायुषा स्वायुषोदोषधीनाꣳ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताꣳ अन्विति । दक्षिणत एतत्सोमवाहनमनः प्रागीषं योग्यकृतमुपस्थितं भवति । तदभिप्रैत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीति । तस्य नीडे कृष्णाजिनमास्तृणात्यदित्याः सदो ऽसीत्यदित्याः सद आसीदेति कृष्णाजिने राजानमथैनमुपतिष्ठते ऽस्तभ्नाद् द्यामृषभो अन्तरिक्षममिमीत वरिमाणं पृथिव्या आसीदद्विश्वा भुवनानि सम्राड्विश्वेत्तानि वरुणस्य व्रतानीत्यथैनं वाससा परितनोति वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वत्सु पयो अघ्नियासु हृत्सु क्रतुं वरुणो विक्ष्वग्निं दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रावित्यथोदु त्यं जातवेदसमिति सौर्यर्चा कृष्णाजिनं पुरस्तात्प्रत्यानह्यत्यथ सोमवाहनावानीयमानौ प्रतिमन्त्रयत उस्रावेतं धूर्षाहावनश्रू अवीरहणौ ब्रह्मचोदनाविति । तयोर्दक्षिणं पूर्वं युनक्ति वरुणस्य स्कम्भनमसीति । वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसीति शम्यामवगूहति । प्रत्यस्तो वरुणस्य पाश इति योक्त्रमेतयैवावृतोत्तरमनड्वाहं युनक्त्यथ दक्षिणामीषामन्वारभ्य संप्रैषमाह ॥ १५ ॥

सोमाय क्रीताय प्रोह्यमाणायानुब्रूहि सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वय मा तु त्वमाह्वा[1]यजमान आह्वास्यतीति । यदा यजमानस्त्रिरुपाꣳश्वाह्वयते ऽथैष सुब्रह्मण्यो ऽन्तरेणेषे तिष्ठन्पलाशशाखां धारयन्सुब्रह्मण्यामाह्वयति सुब्रह्मण्योꣳ सुब्रह्मण्योमिति त्रिस्त्रिरुक्तायां प्रच्यावयन्ति प्रच्यवस्व भुवस्पते विश्वान्यभि

---

१ Thus F only; the other MSS. °ह्वार्यज° Read °ह्वो यज° (?)।

धामानि मा त्वा परिपरी विदन्मा त्वा परिपन्थिनो विदन्मा त्वा वृका अघायवो मा गन्धर्वो विश्वावसुरादघच्छ्येनो भूत्वा परापत यजमानस्य नो गृहे देवैः सꣳस्कृतमिति । प्रदक्षिणꣳ राजानं परिवहन्त्यथैतावञ्जसोपसंक्रामतो ऽध्वर्युश्च यजमानश्च यजमानस्य स्वस्त्ययन्यस्यपि पन्थामगस्महि स्वस्तिगामनेहसं येन विश्वाः परि द्विषो वृणक्ति विन्दते वस्वित्यथाग्रेण शालां तिष्ठन्नोह्यमानꣳ राजानं प्रतिमन्त्रयते नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षसे महो देवाय तदृतꣳ सपर्यत दूरेदृशे देवजाताय केतवे दिवस्पुत्राय सूर्याय शꣳसतेत्यथैतत्सोमवाहनमनो ऽग्रेण शालामुदगीषमुपस्थापयन्ति[1] । तदुपस्तभ्नोति वरुणस्य स्कम्भनमसीति । वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसीति शम्यामुद्वृहत्युन्मुक्तो वरुणस्य पाश इति योक्त्रमथ वै भवति विमुक्तो ऽन्यो ऽनड्वान्भवत्यविमुक्तो ऽन्यो ऽथातिथ्यं गृह्णाति यज्ञस्य संतत्यै पत्न्यन्वारभत इति ब्राह्मणमथाहेहि यजमानेति । पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्य पृष्ठ्याꣳ स्तीर्त्वापः प्रणीयातिथ्यं निर्वपत्यन्वारब्धायां पत्न्यामथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वा ॥ १६ ॥

अग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा जुष्टं निर्वपामीत्येतामेव प्रतिपदं कृत्वा सोमस्यातिथ्यमसि विष्णवे त्वा जुष्टं निर्वपामीत्येतामेव प्रतिपदं कृत्वातिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा जुष्टं निर्वपामीत्येतामेव प्रतिपदं कृत्वाग्नये त्वा रायस्पोषदाव्ने विष्णवे त्वा जुष्टं निर्वपामीत्येतामेव प्रतिपदं कृत्वा श्येनाय त्वा

---

१ Thus J, Keś., Padārthanirv. ; the other MSS. °पयति ।

सोमभृते विष्णवे त्वा जुष्टं निर्वपामीति। पञ्चकृत्वो यजुषा। हविष्कृता वाचं विसृज्येतयैवावृतोत्तरमनड्वाहं विमुञ्चत्यथैते ब्राह्मणाश्चत्वार आसन्दीमाददते। ऽथ यजमानो नीडाद्राजानमादत्ते या ते धामानि हविषा यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञमिति। पूर्व एवासन्द्या प्रतिपद्यन्ते। ऽन्वग्राजा यजमानो ऽन्वक्कूद्र[1] उदपात्रेण। पूर्वया द्वारा शालां प्रपादयति गयस्फानः प्रतरणः सुवीरो ऽवीरहा प्रचरा सोम दूर्यानित्यथैतामासन्दीमग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतो निदधति[2]। तस्यां कृष्णाजिनमास्तृणात्यदित्याः सदो ऽसीत्यदित्याः सद आसीदेति कृष्णाजिने राजानमथैनमुपतिष्ठते वरुणो ऽसि धृतव्रतो वारुणमसीति। समुच्चित्य कृष्णाजिनस्यान्तान्स्पन्द्यया विग्रथ्य वꣳशे प्रग्रथ्नाति शंयोर्देवानाꣳ सख्यादित्यथापरावासन्दीपादावन्तरेण ब्राह्मणो ऽभिषिञ्चति शूद्रः प्रक्षालयति मा देवानामपसश्छित्स्महीत्यथैनं वारुण्यर्चा परिचरति तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमान इत्यथैनꣳ सꣳशास्ति मा राजानं चाहवनीयं चान्तरेण कश्चन संचारीन्मैनꣳ सायुधो मा सदण्डो मा सच्छत्त्रो मा सोष्णीषो मा साधस्याद्यो ऽनुप्रपादीदित्यथास्मै मधुपर्कं च गां च प्राङस्तामध्वर्युर्विशास्ति। ॥ १७ ॥ चतुर्थः ॥

अपयन्त्येतमातिथ्यं वैष्णवं नवकपालं। तेन सह मदन्तीरधिश्रयति। शिल्पवदेतद्दिश्वाबर्हिरातिथ्यस्य भवति। कार्श्मर्यमयैः

---

१ कूद्र F; शुद्र H; शूद्र PBJ; सूद्र T (Grantha!)

२ Thus only P, comp. Keśava (ब्राह्मणा एव निदधति); निदधाति the other MSS.

परिधिभिराश्ववालेन प्रस्तरेणैक्षवीभ्यां विधृतीभ्यां तेन शिल्पवत्।त्वचं पुरोडाशस्य ग्राहयित्वा अपयित्वाभिवास्य[1] प्राङेत्याप्येभ्यो निनीय स्तम्बयजुर्हरती।दमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं। पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति। करणं जपत्युद्धन्त्यु।द्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति। यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथोत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादय स्रुवं च स्रुचश्च संमृड्ढ्याज्येनोदेहीत्या।हृतासु प्रोक्षणीषूदस्य स्फ्यं मार्जयित्वेध्माबर्हिरुपसाद्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य स्रुवं च स्रुचश्च संमार्ष्ट्याज्येनोदेत्याज्यं[2] च प्रोक्षणीश्चोत्पूय प्रसिद्धं चतुर्गृहीतानि वा पञ्चगृहीतानि वाज्यानि गृहीत्वा प्रोक्षणीभिरुपोत्तिष्ठती।ध्मं प्रोक्षति। वेदिं प्रोक्षति। बर्हिः प्रोक्षति। बर्हिरासन्नं प्रोक्ष्योपनिनीय पुरस्तादाश्ववालं प्रस्तरं गृह्णाति। पञ्चविधं बर्हिं स्तीर्त्वा प्रस्तरपाणिः प्राङभिसृप्य काष्मर्यमयान्परिधीन्परिदधात्यू।र्ध्वे समिधावादधात्यै।क्षवी विधृती तिरश्ची सादयति। विधृत्योराश्ववालं प्रस्तरं। प्रस्तरे जुहूं। बर्हिषीतरे। एता असदन्निति समभिमृश्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्याथैतं पुरोडाशमुपस्तीर्णाभिघारितमुद्वास्य च तुहो।त्रातिथ्यमासादयत्य।त्र संभारान्व्याचष्टे। ऽथ निर्मन्थ्यस्यावृता निर्मन्थ्येन चरति। प्रहृत्याभिहृत्याथेध्मात्समिधमाददान आहाग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्य।भ्यादधातीध्मं। न समिधं परिशिनष्टि। वेदेनोपवाजयत्य।नूक्तासु सामिधेनीषु

१ अपयित्वा om. HTB; read by PJF.

२ उदेह्याज्यं BJ; उदेत्याज्यं the other MSS. also P.

स्रुवेणाघारमाघारयति। संमृष्टे स्रुग्भ्यामुत्तरमथाम्ऽस्पर्शयन्स्रुचावुदङ्ङत्याक्रम्य जुह्वा ध्रुवाम्ऽ समज्य सादयित्वा स्रुचौ प्रवरं प्रवृणीते। प्रसिद्धम्ऽ होतारं वृणीते। सीदति होता। प्रसवमाकाङ्क्षति। प्रसूतः स्रुचावादायात्याक्रम्याश्राव्याह समिधो यजेति। वषट्कृते जुहोति यज यजेति। चतुर्थं यच्चान्यच्चैतदौपभृतमाज्यम्ऽ सर्वंम एव जुह्वाम्ऽ समानयते। पञ्च प्रयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य सम्ऽस्रावेण ध्रुवामभिघार्य पुरोडाशमभिघारयति नोपभृतमथाग्नये सोमायेत्याज्यभागाभ्यां चरत्युपाम्ऽशु हविषा चरति विष्णवे ऽनुब्रूहि[1] विष्णुं यजेत्यथ स्विष्टकृता चरतीडान्त आतिथ्यः संतिष्ठते। ऽथैतत्पूर्णपात्रमन्तर्वेदि निनयत्यथैतद्ध्रुवाज्यमाप्याय्य कम्ऽसं वा चमसं वा याचति। तमन्तर्वेदि निधाय तस्मिन्नेतत्तानूनप्त्रं निगृह्णाति ॥ १८ ॥

आपतये त्वा गृह्णामि परिपतये त्वा गृह्णामि तनूनप्त्रे त्वा गृह्णामि शाक्वराय त्वा गृह्णामि शक्मन्नोजिष्ठाय त्वा गृह्णामीति। स यावन्त ऋत्विजस्त एनत्समवमृशन्त्यनाधृष्टमस्यनाधृष्यं देवानामोजो ऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यमिति। यजमानमतिवाचयत्यनु मे दीक्षां दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्तपस्पतिरञ्जसा सत्यमुपगेषम्ऽ सुविते मा धा इति। स यावन्त ऋत्विजस्तेषूपहवमिष्ट्वा यजमान एव त्रिरवजिघ्रति प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमीत्यथैनदद्भिरभ्युन्नीयोत्तरतः सिञ्चत्यथाहाग्नीन्मदन्त्यापा३[2] इति। मदन्ति देवीरमृता ऋतावृध इति। ताभिराद्रवेत्यथ

१ THF ins. इति।

२ only H has the pluti sign.

मदन्तीरुपस्पृश्योपोत्थाय विस्रस्य हिरण्यमवधाय राजानमाप्याययन्त्यꣳशुरꣳशुस्ते देव सोमाप्यायतामिन्द्रायैकधनविद आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वेति । यजमानमतिवाचयत्याप्यायय सखीन्त्सन्या मेधया स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामशीयेत्यथाप उपस्पृश्य यथायतनमुपविशन्त्यथाध्वर्युर्वाजवतीभ्याꣳ स्रुचौ व्यूहति । विधृतीभ्यां प्रस्तरꣳ समुल्लुप्याप्रतिशृणꣳस्त्रेधा नक्ति । न प्रस्तरायाश्रावयति । न बर्हिरनुप्रहरति । तं दक्षिणार्धे वेद्यै निधाय तस्मिन्दक्षिणोत्तरिणौ निह्नुवत एष्टा रायः प्रेषे भगायर्तमृतवादिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या इति । परिधिषु शकलानुपसंगृह्णाति प्रस्तरे बर्हिर्यावन्मात्रꣳ स्यन्द्यया विग्रथ्याहवनीये ऽतिवाल्याद्भिरभ्युक्ष्योत्तरतः सादयत्यथ यजमानमवान्तरदीक्षामुपनयत्यग्ने व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि या मम तनूरेषा सा त्वयि या तव तनूरियꣳ सा मयि सह नौ व्रतपते व्रतिनोर्व्रतानीत्यथैनꣳ सꣳशास्ति संतरां मेखलाꣳ समायच्छस्व संतरां मुष्टी कुरुष्व तप्तव्रत एधि मदन्तीभिर्मार्जयस्वोत्पूर्वं[1] व्रतनꣳ सृज या ते अग्ने रुद्रिया तनूस्तया नः पाहि तस्यास्ते स्वाहेत्येतेनातो ऽधि व्रतयेति । स एवमेवैतत्सर्वं करोति । ॥ १९ ॥

अथ प्रवर्ग्यस्यावृता प्रवर्ग्येण चरत्यथ स्फ्यमाददान आहाग्नीन्मदन्तीरधिश्रय हविरधिश्रयैह्युपसीदेत्येतास्वेव मदन्तीषु भूयसीरप आनयत्याज्यमधिश्रयति । तद्धविरथैतस्यैव

१ Thus Keś., Mantramālā ; पूर्वव्रतनं the other MSS. also P.

बर्हिष स्तीर्णस्य पर्यवलोपꣳ स्वम्बयजुर्हरतीदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं। त्रियंजुषा तूष्णीं चतुर्थं। पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति। करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति। यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथोत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह मदन्तीरासादयेध्माबर्हिरुपसादय स्रुवं च स्रुचौ च संमृड्ढि हविषोदेहीत्याहृतासु मदन्तीषूदस्य स्फ्यं मार्जयित्वेध्माबर्हिरुपसाद्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य स्रुवं च स्रुचौ च संमार्ष्टि। हविषोदेति। हविश्च मदन्तीश्चोत्पूयाष्टौ कृत्वो जुह्वां गृह्णीते। चतुरुपभृत्याज्यस्थाल्यां तृतीयामुत्प्रदाय मदन्तीभिरुपोत्तिष्ठतीध्मं प्रोक्षति। वेदिं प्रोक्षति। बर्हिः प्रोक्षति। बर्हिरासन्नं प्रोक्ष्योपनिनीय पुरस्तादाश्ववालं प्रस्तरं गृह्णात्येकविधं बर्हि स्तीर्त्वा प्रस्तरपाणिः प्राङभिसृप्य कार्ष्मर्यमयान्परिधीन्परिदधात्यूर्ध्वे समिधावादधात्यैक्षवी विधृती तिरश्ची सादयति। विधृत्योराश्ववालं प्रस्तरं। प्रस्तरे जुहूं। बर्हिषीतरे। एते असदतामिति समभिमृश्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य जघनेन गार्हपत्यमुपविश्य देवपत्नीर्व्याचष्टे। ऽथैतेनैव यथेतमेत्याथेध्मात्समिधमाददान आहाग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्यभ्यादधातीध्मꣳ सकृद्वा त्रिर्वा। न समिधं परिशिनष्टि। वेदेनोपवाजयत्यनूक्तासु सामिधेनीषु स्रुवेणाघारमाघारयति। संमृष्टे न स्रुग्भ्यामुत्तरमथ प्रवरं प्रवृणीते। ऽथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषट् सीद होतरित्येतावान्प्रवरः। सीदति होता। प्रसवमाकाङ्क्षति। प्रसूतः स्रुचावाददान आह ॥ २० ॥

अग्नय इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते पूर्वार्धे ऽर्धवेलां[1] जुहोत्यथात्रैव तिष्ठन्नाह सोमायेत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैराश्राव्याह सोममित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते मध्ये जुहोत्यथ समानयमान[2] आह विष्णव इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैराश्राव्याह विष्णुमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते पश्चात्सर्वं जुहोत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वाथाहाग्नीन्मदन्त्यापा३ इति । मदन्ति देवीरमृता ऋतावृध इति । ताभिराद्रवेत्यथ मदन्तीरुपस्पृश्योपोत्थाय विस्रस्य हिरण्यमवधाय राजानमाप्याययन्त्यꣳशुरꣳशुष्टे देव सोमाप्यायतामिन्द्रायैकधनविद आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामा त्वमिन्द्राय प्यायस्वेति । यजमानमतिवाचयत्याप्यायय सखीन्सन्या मेधया स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामशीयेत्यथाप उपस्पृश्य यथायतनमुपविशन्त्यथाध्वर्युर्वाजवतीभ्याꣳ स्रुचौ व्यूहति । विधृतीभ्यां प्रस्तरꣳ समुल्लुप्याप्रतिशृष्टणꣳस्त्रेधानक्ति । न प्रस्तरायाश्रावयति । न बर्हिरनुप्रहरति । तं दक्षिणार्धे वेद्यै निधाय तस्मिन्दक्षिणोत्तरिणो निह्नुवत एष्टा रायः प्रेषे भगायर्तमृतवादिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या इति । सव्ये पाणौ प्रस्तरꣳ समावृत्याज्यस्थाल्याः स्रुवेणोपहत्य प्रथमामुपसदं जुहोति या ते अग्ने ऽयाशया तनूर्वर्षिष्ठा गह्वरेष्ठोग्रं वचो अपावधीं त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति । परिधिषु शकलानुपसंगृह्णाति प्रस्तरे

१ Thus HTF ; ०र्धवेलायां BJ.

२ Thus J only ; समावपमान HF ; समावयमान B Keś. ; समायमान T.

बर्हिर्यावन्मात्रꣳ स्तन्यया विगृह्याहवनीये ऽतिवाह्याद्भिरभ्युक्ष्योत्तरतः सादयत्यथोपनिष्क्रम्य संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वय त्रिस्तनव्रतं[1] प्रयच्छतेत्याह्वयति सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यां । त्रिस्तनव्रतं प्रयच्छत्वथापराह्ण अपराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । तयोः समानो चर्यैतावदेव नाना । सव्योत्तरिणो निह्नुवते । ऽथोपनिष्क्रम्य संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वय त्रिस्तनव्रतं दोहयतेत्याह्वयति सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यां । त्रिस्तनव्रतं दोहयति । तदर्धरात्रे प्रयच्छति । ॥ २१ ॥ पञ्चमः ॥

अथाध्वर्युरपररात्र आह्रुत्य सꣳशास्ति द्विस्तनव्रतं दोहयतेति[2] । प्रातरुदित आदित्ये विसृष्टायां वाचि मध्यमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । रजाशयामत्र जुहोत्यथोपनिष्क्रम्य संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वय द्विस्तनव्रतं प्रयच्छतेत्याह्वयति सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यां । द्विस्तनव्रतं प्रयच्छति । स आहवनीयादेवाग्रे षट् प्राचः प्रक्रमान्प्रक्रामति । तच्छङ्कुं निहन्ति । स शालामुखीयः शङ्कुः । शालामुखीयाच्छङ्कोः षट्त्रिꣳशत्प्राचः प्रक्रमान्प्रक्रामति । तच्छङ्कुं निहन्ति । स यूपावटीयः शङ्कुः । शालामुखीयाच्छङ्कोः पञ्चदश दक्षिणा प्रक्रमान्प्रक्रामति पञ्चदशोदीचस्तच्छङ्कू निहन्ति । ते श्रोणी । यूपावटीयाच्छङ्कोर्द्वादश दक्षिणा प्रक्रमान्प्रक्रामति द्वादशोदीचस्तच्छङ्कू निहन्ति ।

---

१ Here and elsewhere F and the Mantramālā write त्रिस्तनं व्रतं, द्विस्तनं व्रतं etc.; all the other MSS. and Keś. write *one* word.

२ T ins. श्वः ।

तावꣳसाव।थैनामक्ष्णया मानेन प्रमाय समन्तꣳ स्पन्द्यया परितनोति। पृष्ठ्यामातनोति। यूपावटीयाच्छङ्कोरनुस्पन्द्यं द्वादश प्रत्यञ्चि क्षुद्रपदानि प्रक्रामति। तच्छङ्कुं निहन्ति। स मध्यम औत्तरवेदिकः शङ्कुर्मध्यमादौत्तरवेदिकाच्छङ्कोः पञ्च दक्षिणा क्षुद्रपदानि प्रक्रामति पञ्चोदञ्चि। तच्छङ्कुं निहन्ति। ते श्रोणी। यूपावटीयाच्छङ्कोश्चत्वारि दक्षिणा क्षुद्रपदानि प्रक्रामति चत्वार्युदञ्चि। तच्छङ्कुं निहन्ति। तावꣳसाव।थैनामक्ष्णया मानेन प्रमाय समन्तꣳ स्पन्द्यया परितनोति। पृष्ठ्यामातनोति[1]। मध्यमादौत्तरवेदिकाच्छङ्कोरनुस्पन्द्यꣳ षट् प्रतीचः प्रक्रमान्प्रक्रामति दक्षिणा सप्तमं। तत्स्फ्यं निदधाति। स उपरवाणां कालो। ऽथ महावेद्या उत्तरादꣳसीयाच्छङ्कोर्वेद्यन्तेन द्वादश प्रतीचः प्रक्रमान्प्रक्रामत्युदञ्चं त्रयोदशं। तदाग्नीध्र उपसीदति। स उत्करस्य कालो। ऽथोपरवाणां कालात्स्तम्बयजुर्हरति। ॥ २२ ॥

इदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं। त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं। पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति। करणं जपतीमां नराः कृणुत वेदिमेत्य वसुमतीꣳ रुद्रवतीमादित्यवतीं विश्वदेव्यावतीं वर्ष्मन्दिवो नाभा पृथिव्या यथायं यजमानो न रिष्येदिति। उद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति। यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथाग्रेण शालां तिष्ठन्त्संप्रैषमाह वेदिकारा वेदिं कल्पयत प्र स्थलानि भिन्दत प्रति निम्नान्पूरयत किꣳशारूणि निरस्यत प्राचीमुदीचीं प्रवणां निस्तिष्ठतेति। यथासंप्रैषं ते कुर्वन्त्य।थ महावेद्या उत्तरादꣳसीयाच्छङ्कोर्वेद्यन्तेन

१ BJT om. these two words.

चौग्प्रतीचः प्रक्रमान्प्रक्रामत्युदञ्चं चतुर्थं। तच्चात्वालस्यावृता चात्वालं परिलिखत्युत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिं निवपत्युत्तरनाभिमुत्खायाथैनां प्रतिच्छाद्यापराह्णिकीभ्यां[१] प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथोपनिष्क्रम्य संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वय द्विस्तनव्रतं दोहयतेत्याह्वयति सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यां। द्विस्तनव्रतं दोहयति। तदर्धरात्रे प्रयच्छति। ॥ २३ ॥ षष्ठः ॥

अथाध्वर्युरपररात्र आद्रुत्य सꣳप्रास्त्येकस्तनव्रतं दोहयतेति। प्रातरुदित आदित्ये विसृष्टायां वाच्युत्तमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति। हराग्नयामत्र जुहोत्यथोपनिष्क्रम्य संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वयार्धस्तनव्रतं प्रयच्छतेत्याह्वयति सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यामर्धस्तनव्रतं प्रयच्छत्यथ तदानीमेवापराह्णिकौ[२] प्रवर्ग्योपसदौ समस्योपनिष्क्रम्य[३] संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वय प्रतिप्रस्थातः प्रवर्ग्यस्यावृता प्रवर्ग्यꣳ सꣳसादयोद्वासनायेति। त्रेधैतत्पदं कुर्वन्ति। गार्हपत्ये तृतीयमुपयमनीषु तृतीयं नि तृतीयं दधत्यथ प्रवर्ग्यस्यावृता प्रवर्ग्यमुद्वासयत्यग्नेरावृताग्निं प्रणयत्यग्निवत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादयेत्येतावान्संप्रैषो। ऽत्रैवैतद्बर्हिरनुस्पन्द्यꣳ स्तृणाति सकृदेवै तदेवेध्माबर्हिरग्नीषोमीयाय पशवे परिश्रयीतेत्येक आहुरथास्यैते अनसी प्रचालिते प्रपन्ने

१ After °च्छाद्य B ins. अपराह्न।

२ °पराह्णिके BH Keś.

३ Thus JF, Bh., Keś.; समस्यत्यथोप° the other MSS.

योग्यकृते अभितः शालां तिष्ठतस्तयोर्दक्षिणं वर्षीय उत्तरꣳ ह्रसीय । उद्धृतफलकं दक्षिणमनुद्धृतफलकमुत्तरं । तयोर्दक्षे बद्धं तदवस्यत्यथैने अन्तर्वेद्यभ्यावर्तयन्त्यथाग्रेण[१] शालामरत्निमात्रमभित स्पन्द्याꣳ स्थापयित्वाथैने प्रोक्षति वैष्णवी विष्णवे शुन्धेथामित्यथाहैहि यजमानेति । पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्य गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा शालामुखीये सावित्रं जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः । वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाथ याचत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवाꣳ स्फ्यमुदपात्रं बर्हिर्हिरण्यमित्येतत्समादायाहैहि यजमानेत्यन्वग्यजमानो ऽनूची पत्नी पदवतीयमादाय पूर्वया द्वारोपनिष्क्रम्य दक्षिणस्य हविर्धानस्य पश्चादक्षमुपस्पृश्य दक्षिणस्यां वर्तन्याꣳ स्फ्येनोद्धृत्यावोक्ष्य हिरण्यं निधाय संपरिस्तीर्याभिजुहोतीदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पाꣳसुरे स्वाहेत्यथैतेषां पदपाꣳसूनामर्धान्पत्न्यञ्जलावावपत्यथैनान्सꣳस्रावेणाभिघारयति । सा प्राचोत्तानेन पाणिना दक्षिणमक्षधुरमुपानक्त्या नो वीरो जायतां कर्मण्यो यꣳ सर्वे ऽनुजीवाम यो बहूनामसद्वशीत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वोत्तरस्य हविर्धानस्य पश्चादक्षमुपस्पृश्योत्तरस्यां वर्तन्याꣳ स्फ्येनोद्धृत्यावोक्ष्य हिरण्यं निधाय

१ Thus TF; comp. xv. 22 (व्यावर्त॰); the other MSS. अभ्यववर्तयंति ।

संपरिस्तीर्याभिजुहोतीरावती[1] धेनुमती हि भूतꣳ सूयवसिनी मनवे यशस्ये। व्यस्कभ्नाद्रोदसी विष्णुरेते दाधार पृथिवीमभितो मयूखैः स्वाहेत्यथैतान्पदपाꣳसून्सर्वंश एव पत्न्यञ्जलावावपत्यथैनान्स्रुꣳस्रावेणाभिघारयति सा प्राचोत्तानेनैव पाणिनोत्तरमक्षधुरमुपानक्ति समान उपाञ्जनो ऽथैतानि शस्त्राणि प्रतिप्रस्थात्र उत्प्रयच्छति नयन्ति पत्नीꣳ ह्वयन्ति होतारमथैने संपरिगृह्य संप्रेषमाह ॥ २४ ॥

हविर्धानाभ्यां प्रवर्त्यमानाभ्यामनुब्रूहीति त्रिरुक्तायां प्रवर्तयन्ति प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती ऊर्ध्वं यज्ञं नयतं मा जीह्वरतमित्यथ यद्यत्र उत्सर्जति सुवाग्देव दुर्याꣳ आवदेत्येव तत्र जपत्यथैतावञ्जसोपसंक्रामतो ऽध्वर्युश्च प्रतिप्रस्थाता चोत्तरेण हविर्धाने परीत्य पूर्वावुपातीत्य[2] मध्यमादौत्तरवेदिकाच्छङ्कोरनुस्पन्द्यं चोत्प्रतीचः प्रक्रमान्प्रक्रामतस्तदेनयोर्नभ्यस्थयोश्चुबुके रमयतो ऽत्र रमेथां वर्ष्मन्पृथिव्या इत्यथ दिवो वा विष्णवुत वा पृथिव्या इत्याशीर्पदयर्चाध्वर्युर्दक्षिणस्य[3] हविर्धानस्य दक्षिणतो मेथीं निहन्त्यथैनाꣳ स्यन्द्यया सूपनिबद्धामुपनिबध्नाति विष्णोर्नु कं वीर्याणि प्रवोचमित्येवमेव प्रतिप्रस्थातोत्तरस्य

१ Thus BTJ ; ०स्तीर्यैषाभि० H ; ०स्तीर्यैवाभि० F.

२ Thus BH ; पूर्वानु० JF ; T corrupt.

३ Thus B ; ०षाशीपदय० HF ; ०षाशीर्वेदय० J ; ०षाशिर्षेदय० T (Grantha !) ; ०षाशीर्पदयर्चा also Hir. VII. 17, comp. Garbe in his ed. of Apast., Vol. II, p. 311.

हविर्धानस्योत्तरतो मेथीं निहन्त्यथैनाꣳ स्पन्द्यया सूपनिबद्धामुपनिबध्नात्येतेनैव मन्त्रेणाथाध्वर्युर्दक्षिणस्य[१] हविर्धानस्य चुबुकात्प्राञ्चमरत्निं मीत्वा लोके[२] न्यस्य गर्तं खानयत्यथ दक्षिणाद्युगान्तात्प्राञ्चं बाहुं मीत्वा लोके[२] न्यस्य गर्तं खानयति । तावुभावुत्तरेणान्यं गर्तं खानयत्येवमेव प्रतिप्रस्थातोत्तरतस्त्रीन्गर्तान्खानयत्येवमपरतस्तेषु प्राचीनकर्णा स्थूणा उच्छ्रयन्ति । तासूदञ्चौ वꣳशौ प्रोहन्त्यथास्यन्ति पुरस्ताद्रराटीं विष्णो रराटमसीति । विष्णोः पृष्ठमसीति मध्यमं छदिरधिनिदधाति । विष्णो श्नप्त्रे[३] स्थ इति ये अभितो भवतो । दक्षिणतश्चोत्तरतश्च परिश्रयन्ति । प्राचीं च प्रतीचीं च द्वारौ कुर्वन्त्यथ दक्षिणे द्वार्बाहौ कुशहस्तमुपनिगृह्य दर्भेणं प्रवयति दर्भेणे स्पन्द्यां विष्णोः स्यूरसीति । विष्णोर्ध्रुवमसीति ग्रन्थिं[४] करोति[४] । तं तदानीमेव विस्रस्याहाकुर्वन्तो ग्रन्थीन्हस्तकौशलैर्निस्तिष्ठतेत्येवमेवोत्तरं द्वार्बाहुमेवमपरे[५] द्वार्बाहू निस्तिष्ठत्यथैनदभिमृशति[६] वैष्णवमसि विष्णवे त्वेत्यथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य

---

१ अध्वर्युर् om. JHF.

२ Thus all.

३ Thus BHF, Keś. (pr. m.); श्नप्त्रे T, Prayogamālā; the visarga of विष्णोः is omitted by all the MSS. exc. H.

४ ग्रंथीकरोति B.

५ अपरे BTHJP; अपरौ F.

६ Thus (०ष्ठत्य० or ०ष्ठंत्य०) all, except B, which has निस्तिष्ठतो (comp. Keś.: कुर्वतः) — अथैनद० HF; अथैनम० BTJP (Bh., Keś.: अथैतद्धविर्धानमभिमृशति)।

शालामुखीयाच्छङ्कोरनुस्पन्द्यꣳ षट् प्राचः प्रक्रमान्प्रक्रामति दक्षिणा सप्तमं । तदभ्रिं निदधाति । स औदुम्बर्यै काष्ठ । औदुम्बर्यै काष्ठादभ्रिमादत्ते ॥ २५ ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददं इत्यादायाभिमन्त्रयते ऽभ्रिरसि नारिरसीति । तयौदुम्बर्या अवटं[१] परिलिखति परिलिखितꣳ रक्षः परिलिखिता अरातय इदमहꣳ रक्षसो ग्रीवा अपिकृन्तामि यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपिकृन्तामीत्यथोद्गातारमाहोद्गातरेहीममौदुम्बर्या अवटं[२] खन प्राक् पुरीषमुद्वपतादिति । तꣳ स खनति वा खानयति वा । सो ऽत एव सदो विमिमीते । यथा त्रीणि छदीꣳषि तिर्यञ्च्येवं प्रकृप्तो । यथा त्रीणि छदीꣳष्यन्वञ्च्येवमुदकृप्तो । ऽपि वा यथा द्वौ भागावुदक् स्पन्द्यायै स्यातामेको दक्षिणत इति । तस्य त्रिश्रेणिगर्तान्खानयति[३] । सो ऽत एव प्राङ् द्रुत्वा[४] दक्षिणस्य हविर्धानस्य पुरो ऽक्षमुपरवान्विमिमीते प्रादेशमुखान्प्रादेशान्तस्पादानथोन्नेतारमाहोन्नेतरेहीमानुपरवा-

---

१ Thus only B; all the other MSS., here and infra, l. 9, औदुम्बर्यावटं, the second time also the Mantramālā.

२ Comp. note १.

३ Uncertain reading. त्रिश्रेणी॰ B; त्रीश्रेणि॰ H; त्रीणीश्रेणि॰ T; त्रीणि॰ JF; त्रिश्रेणि॰ P; comp. Padārthanirv. p. 310 (No. 174.). Keśavasvāmin glosses : तस्य सदसः गर्तपङ्क्तीस्तिस्रः खानयति । Read : त्रीञ्श्रेणि॰ ?

४ BH ins. अध्वर्यु॑र्; Keś. has not read the word, as he glosses : सो ऽध्वर्युः सदसः प्राग्गत्वा etc.

ऽखन प्रादेशमुखान्प्रादेशान्तस्मादाम्बाहुमात्रानवाचो ऽसंभिन्दन्नुपरिष्टादधस्तात्संतृण्णानिति। तान्स खनति वा खानयति वाथैषां पुरीषं दक्षिणस्य हविर्धानस्याग्रेणोपस्तम्भनं निवपति। तं चतुरश्रं खरं करोत्यथैनꣳ सिकताभिराभ्याशिनं करोत्यथोपरवाणां कात्वादभ्रिमादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामादद इत्यादायाभिमन्त्रयते ऽभ्रिरसि नारिरसीति। तया यूपावटं परिलिखति यथान्तर्वेद्यर्धꣳ स्याद्बहिर्वेद्यर्धं परिलिखितꣳ रक्षः परिलिखिता अरातय इदमहꣳ रक्षसो ग्रीवा अपिकृन्तामि यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपिकृन्तामीत्यथाग्नीध्रमाहाग्नीदेहीमं यूपावटं खनोपरसंमितं प्राक् पुरीषमुद्वपताच्चतुरङ्गुलेनोपरमतिखनतादिति। तꣳ स खनति वा खानयति वा। यावदेवात्राध्वर्युस्तिष्ठति तावदेष प्रतिप्रस्थातौदुम्बरीꣳ स्थूणां यजमानेन संमायाधस्तात्परिवासयत्यच्छिन्नो रायः सुवीर इत्यथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य याचति यवमतीः प्रोक्षणीर्बर्हिर्हस्तमाज्यस्थालीꣳ स्रुवां मैत्रावरुणदण्डꣳ हिरण्यमुदपात्रमित्येतत्समादायाहैहि यजमानेत्यौदुम्बर्येषा स्थूणा प्रक्षालिता प्रपन्ना प्रागवटादुपशेते। तां परस्तादर्वाचीं[1] प्रोक्षति ॥ २६ ॥

दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्यवटे ऽपो ऽवनयति शुन्धतां लोकः पितृषदन इति। यवान्प्रस्कन्दयति यवो ऽसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीरिति। बर्हिर्हस्तं व्यतिषज्यावस्तृणाति

[1] Thus only Keś.; T: तामपरस्ताद् (Grantha !); the other MSS. पुरस्ताद्।

पितृणाꣳ सदनमसीत्यथैनद्धिरण्यमन्तर्धाय[1] स्रुवाहुत्याभिजुहोति पितृभ्यः स्वाहेत्यथैनामुच्छ्रयत्युद्दिवꣳ स्तभानान्तरिक्षं पृण पृथिवीं दृꣳहेत्यथैनां प्राचीनकर्णां मिनोति द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोतु मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणेत्यथैना प्रदक्षिणं पुरीषेण पर्यूहति ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिꣳ सुप्रजावनिꣳ रायस्पोषवनिं पर्यूहामीति। मैत्रावरुणदण्डेन सꣳहन्ति ब्रह्म दृꣳह क्षत्रꣳ दृꣳह प्रजां दृꣳह रायस्पोषं दृꣳहेत्यन्यूनमनतिरिक्तं परिन्यस्योदपात्रमुपनिनीयाथास्यै विशाखे हिरण्यं निधाय स्रुवाहुत्याभिजुहोति घृतेन द्यावापृथिवी आपृणेथाꣳ स्वाहेत्यान्तमन्ववस्रावयत्यान्तमेव यजमानं तेजसानक्तीति ब्राह्मणमथैनामुद्गातृभ्यः प्राहुस्तस्यां तच्चेष्टन्ति यत्ते विदुरेतस्या उच्छ्रयणमनु प्राचीनकर्णा स्थूणा उच्छ्रयन्ति। तासूदीचो वꣳशान्प्रोहन्त्यध्यस्यन्ति मध्यमं छदिरिन्द्रस्य सदो ऽसीति। विश्वजनस्य छायेति ये अभितो भवतो। नवच्छदि तेजस्कामस्य मिनुयादिति। त्रीणित्रीण्येव सर्वाणि भवन्ति[2]। दक्षिणान्युत्तराणि करोति। स दक्षिणानि[3] दक्षिणान्येवोत्तराणि करोत्यन्तर्वर्तान्करोति व्यावृत्त्या इति। सन्धिषु तृणवर्तान्प्रत्यस्यति[4]। ते ऽन्तर्वर्ता। अथैनत्परिश्रयन्ति परि त्वा गिर्वणो गिर इमा भवन्तु विश्वतो

---

१ अथैन॰ all, also Keś, except B, which has अथैत॰, but comp. page 170,11.

२ Thus BT; करोति the other MSS. also P.

३ Thus BHJP; दक्षिणा TF.

४ तृणवर्तान् or ॰वर्त्तान् BJTH; तर्णवर्त्तान् FP.

वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टय इति । दक्षिणतश्चोत्तरतश्च परिश्रयन्ति । प्राचीं च प्रतीचीं च द्वारौ कुर्वन्त्यथ दक्षिणे द्वार्बाहौ कुशहस्तमुपनिगृह्य दर्भणं प्रवयति दर्भेण स्यन्द्यामिन्द्रस्य स्यूरसीतीन्द्रस्य ध्रुवमसीति ग्रन्थिं करोति । तं तदाग्नीमेव विस्रस्याहाकुर्वन्तो ग्रन्थीन्हस्तकौशलैर्निस्तिष्ठतेत्येवमेवोत्तरं द्वार्बाहुमेवमपरे[1] द्वार्बाहू निस्तिष्ठत्यथैनदभिमृशत्यैन्द्रमसीन्द्राय त्वेत्यथ महावेद्या उत्तरादꣳसीयाच्छङ्कोर्वेद्यन्तेनाष्टादश प्रतीचः प्रक्रमान्प्रक्रामति । तदाग्नीध्रागारं विमिमीते यथान्तर्वेद्यर्धꣳ स्याद्बहिर्वेद्यर्धमथैनत्समुच्छ्रित्य परिश्रयन्ति । तस्य दक्षिणां द्वारं कुर्वन्त्याग्नीध्रागारस्य पार्श्वमानी पञ्चारत्निरेतेन मार्जालीयो व्याख्यातस्तस्योदीं द्वारं कुर्वन्ति ।

॥ २७ ॥ सप्तमः ॥

अथात्रैव तिष्ठन्याचत्यभ्रिं यवमतीः प्रोक्षणीर्बर्हिर्हस्तमाज्यस्थालीꣳ स्रुवामधिषवणं चर्माधिषवणे फलके षट् छङ्कून्ग्रावाणꣳ हिरण्मयमुदपात्रमित्येतत्समादायाहेहि यजमानेति । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य दक्षिणस्य हविर्धानस्य नीड एतच्चर्मोत्सादयति । पुरो ऽक्षमितराणि सꣳसादयन्त्यथोपरवाणां[2] कालादभ्रिमादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे इत्यादायाभिमन्त्रयते ऽभ्रिरसि नारिरसीति । तयोपरवान्परिलिखति पूर्वयोर्दक्षिणमेवाग्रे परिलिखितꣳ रक्षः परिलिखिता

---

१ अपरो again (as p. 186) F only; the other MSS., also P, अपरे।

२ सꣳसादयंत्य॰ BTJP; ॰दयत्य॰ the other MSS.

अरातय इदमहꣳ रक्षसो ग्रीवा अपिकृन्तामि यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपिकृन्तामीति सर्वानेवानुपूर्वं । खनति रक्षोहणो वलगहनो वैष्णवान्खनामीति सर्वानेवानुपूर्वमेभ्यः पाꣳसूनुद्वपतीदमहं तं वलगमुद्वपामि यं नः समानो यमसमानो निचखानेदमेनमधरं करोमि यो नः समानो यो ऽसमानो ऽरातीयति गायत्रेण छन्दसेत्यवबाढो वलग इति यजमानस्याधस्पदं पाꣳसूनुद्वपति पूर्वयोर्दक्षिणात्त्रैष्टुभेन छन्दसेत्यपरयोर्दक्षिणाज्जागतेन छन्दसेत्यपरयोरुत्तरादानुष्टुभेन छन्दसेति पूर्वयोरुत्तरादैतान्यदपाꣳसूनसञ्चरे परावपत्यत्र यं यजमानो द्वेष्टि तं मनसा ध्यायत्यथाप उपस्पृश्याथैनानवमृशतो ऽध्वर्युश्च यजमानश्च पूर्वयोर्दक्षिणमेवाध्वर्युरवमृशत्युत्तरं[1] यजमानो । ऽथ यजमानः पृच्छत्यध्वर्यो किमत्रेति । भद्रमिति । तन्नौ सहेत्यथाध्वर्युः पृच्छति यजमान किमत्रेति । भद्रमिति । तन्नौ सहेति । यमेवाध्वर्युः प्रजहाति तं यजमानो ऽवमृशति । दक्षिणयोरपरमेवाध्वर्युरवमृशति पूर्वं यजमानो । ऽध्वर्युरत्र पृच्छत्यथ यजमानो । ऽपरयोरुत्तरमेवाध्वर्युरवमृशति दक्षिणं यजमानो । यजमानो ऽत्र पृच्छत्यथाध्वर्युरुत्तरयोः पूर्वमेवाध्वर्युरवमृशत्यपरं यजमानो । ऽध्वर्युरत्र पृच्छत्यथ यजमानो । यजमानः प्रथमः पृच्छति यजमान उत्तमो । ऽथैनानभिमृशति विराडसि सपत्नहा सम्राडसि भ्रातृव्यहा स्वराडस्यभिमातिहा

१ Here and infra F अभिमृशति instead of अवमृ॰ ।

विश्वाराडसि विश्वासां नाष्ट्राणाꣳ हन्तेति सर्वानेवानुपूर्वमथैनानद्भिः प्रोक्षति रक्षोहणो वलगहनः प्रोक्षामि वैष्णवानिति सर्वानेवानुपूर्वमथैष्वपो ऽवनयति रक्षोहणो वलगहनो ऽवनयामि वैष्णवानिति सर्वेष्वेवानुपूर्वमथैषु यवान्प्रस्कन्दयति यवो ऽसि यवयास्मद्द्वेषो यवयारातीरिति सर्वेष्वेवानुपूर्वमथैनान्बर्हिषावस्तृणाति रक्षोहणो वलगहनो ऽवस्तृणामि वैष्णवानिति सर्वानेवानुपूर्वमथैनान्हिरण्यमन्तर्धाय स्रुवाहुत्याभिजुहोति रक्षोहणो वलगहनो ऽभिजुहोमि वैष्णवान्स्वाहेति सर्वानेवानुपूर्वमथास्यैते फलके दीर्घसोमे संतृण्णे भवतो ऽसंतृण्णे एकाहे । ते सꣳस्पृष्टे[1] उपदधाति रक्षोहणौ वलगहनावुपदधामि वैष्णवौ इत्यथैने शङ्कुभिः परिणिहन्ति द्वाभ्यां पुरस्ताद्द्वाभ्यां पश्चाद्द्वाभ्यामभितो ऽनवमर्पणायाथैने प्रदक्षिणं पुरीषेण पर्यूहति रक्षोहणौ वलगहनौ पर्यूहामि वैष्णवौ इत्यथैने बर्हिषा परिस्तृणाति रक्षोहणौ वलगहनौ परिस्तृणामि वैष्णवौ इत्यथैने अभिमृशति रक्षोहणौ वलगहनौ वैष्णवौ इत्यथैतच्चर्म फलकयोः प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति[2] यत्र प्रतितिष्ठति[3] वा तूष्णीं वा । तिरश्चर्मफलके ग्राव्णोद्वादयति ॥ २८ ॥

बृहन्नसि बृहद्ग्रावा बृहतीमिन्द्राय वाचं वदेति । नीड

---

१ संहृष्टे BTF Keś., Mādh. Vol. I., p. 459; सꣳस्पृष्टे HJ; Bhav. seems to have read संस्पृष्टे ।

२ Thus PHJF, Keś., Mādh.; स्वास्तृणाति B; स्ववस्तृ° T.

३ Thus HTF, Bh., Keś.; प्रतिष्ठेति BJP.

ERRATA.

P.	xi.	l.	5.	r.	The quotations.		
P.	xii.	l.	38.	r.	r.	i. s. o.	v.
P.	xii.	l.	42.	r.	not always.		
P.	44.	l.	3.	r.	सर्वँ	i. s. o.	सर्वं
P.	129.	l.	18.	r.	०वर्हिंषप०		
P.	130.	n.	१.	r.	प्रच०	i. s. o.	प्रचं
P.	145.	l.	10.	r.	प्रदक्षिणं	i. s. o.	प्रदक्षिणं
P.	168.	l.	5.	r.	वषट्कृत	i. s. o.	वषट्कृत
P.	176.	l.	18.	r.	चतुर्हो०	i. s. o.	च तुर्हो०
P.	187.	l.	11.	r.	प्राक्शो	i. s. o.	प्रक्शो
P.	190.	l.	11.	r.	तस्योदीचीं	i. s. o.	तस्योदीं
P.	204.	n.	१.	r.	TS. III. 5. 8. b.		
P.	218.	n.	१.	r.	r.	i. s. o.	y.
P.	223.	l.	8.	r.	द्विर्जुहोति		
P.	235.	n.	२.	r.	स्वयोक्ता०		

एतच्चर्मोत्पादयति । ग्रावसु ग्रावाणमध्यर्जत्यथ दक्षिणस्य हविर्धानस्याग्रेणोपस्तम्भनं बर्हिर्मुष्टिमुपनिबध्नाति स्तोत्रेभ्यो । ऽथ याचति स्फ्यमुदपात्रं चात्वालात्पुरीषꣳ सिकता इत्येतत्समादायाहैहि यजमानेत्याग्नीध्रं द्रुत्वा स्फ्येनोद्धत्यावोक्ष्य चात्वालात्पुरीषꣳ सिकता इति निवपति विभूरसि प्रवाहणो रौद्रेणानीकेन पाहि माग्ने पिपृहि मा मा मा हिꣳसीरिति । तं परिमण्डलं धिष्णियं१ करोत्यथैनꣳ सिकताभिराभ्राग्निं करोत्यथान्तःसदसं धिष्णियान्निवपति होतुः प्रथमं वह्निरसि हव्यवाहन इति । श्वात्रो ऽसि प्रचेता इति दक्षिणतो मैत्रावरुणस्य । तुथो ऽसि विश्ववेदा इत्युत्तरतो ब्राह्मणाच्छꣳसिन । उशिगसि कविरित्युत्तरतः पोतुरङ्घारिरसि बम्भारिरित्युत्तरतो नेष्टुरवस्युरसि दुवस्वानित्युत्तरतो ऽच्छावाकस्याथ दक्षिणे वेद्यन्ते मार्जालीयं धिष्णियं२ निवपति शुन्ध्यूरसि मार्जालीय इति । सर्वेष्वेव रौद्रमनुवर्तयत्याग्नीध्रे ऽन्ततो निवपत्युदक्सꣳस्थाताया इत्यष्टौ न्यताप्सीदित्यथाष्टावनुदिशति । सम्राडसि कृशानुरित्याहवनीयमुपतिष्ठते । परिषद्यो ऽसि पवमान इत्यास्तावं । प्रतक्वासि नभस्वानिति चात्वालमसंमृष्टो ऽसि हव्यसूद इति पशुश्रपणमथ सदसो द्वारि तिष्ठन्नौदुम्बरीमुपतिष्ठत ऋतधामासि सुवर्ज्योति-

---

१ Instead of धिष्णियं (thus PBT Keś.) HF have खरं, J धिष्ण्यं खरं ; the word धिष्णिय is found here and infra often written धिष्ण्य ।

२ om. HJF.

रिति । ब्रह्मज्योतिरसि सुवर्धामेति ब्रह्मसदनमथात्रैव तिष्ठन्गार्हपत्यमुपतिष्ठते ऽजो ऽस्येकपादित्यहिरसि बुध्निय इति यं प्रहास्यन्तो भवन्ति । ॥ २९ ॥

अथात्रैव तिष्ठन्संप्रैषमाह स्तृणीत बर्हिः प्र व्रतं यच्छत समपिव्रतान्कुरुध्वमास्तावं बहुलꣳ स्तृणीत सदोहविर्धाने बहुले स्तृणीतोन्नेतर्ग्रावाणो वायव्यानि द्रोणकलशं दशापवित्रे समवधाय पत्नीशाले सꣳसाद्याग्नीद्राज्यमधिश्रय प्रतिप्रस्थातः स्रुचः संमृड्ढ्याज्येनोदेहि पृषदाज्याय दध्याहरेति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्त्यथ दक्षिणे वेद्यन्ते बर्हिर्मुष्टिꣳ स्तृणाति देवबर्हिरूर्णम्रदसं त्वा स्तृणामि स्वासस्थं देवेभ्य इति । तां बहुलां पुरस्तात्प्रत्यञ्च[1] स्तृणन्तो यन्त्यथान्तःशालं पृषदाज्यवन्त्याज्यानि गृहीत्वा परिक्रम्य उत्प्रदाय ब्रह्मणे राजानमुत्प्रयच्छति । तं ब्रह्मादायोत्तरत[2]स्तिष्ठत्युत्तरतस्तिष्ठन्नग्निमन्वानयत्युदग्ने[3] तिष्ठानु मामुदेहि विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानः । सुवर्गे लोके यजमानꣳ हि धेहि मास्यै[4] हास्था आकृत्यै यामुपेम इत्यथाभ्यादधातीध्मं[5] प्रणयनीयमुपोपयमनीः कल्पयन्ति चात्वालात्समन्वारब्धेष्वपिव्रतेषु संप्रच्छन्नेषु गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय

१ Thus TH; प्रत्यंचः PJF; प्रत्यंचꣳ B.

२ तिष्ठत्युत्तरतस् om. TJF; according to the Prayoga and the Vivaraṇa it is to be read.

३ ॰न्वानयत उद॰ PH; the Ṛc seems not to be found in any known Saṃhitā.

४ Corrected, मास्येहास्था MSS.

५ Thus TP; अयादधा॰ F; अभ्यादधा॰ the other MSS.

स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा शालामुखीये वैसर्जनानि[1] जुहोति त्वꣳ सोम तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्यो ऽन्यकृतेभ्य उरु यन्तासि वरूथꣳ स्वाहेति । स्रुवेणाꣳशुं प्रस्कन्दयति जुषाणो अꣳशुराज्यस्य वेतु स्वाहेत्यथापरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा संप्रैषमाहाग्नीषोमाभ्यां प्रणीयमानाभ्यामनुब्रूहीति । चितकायामुद्यच्छन्ते[2] । होतुर्वꣳशं यन्त्यथ वै भवति प्राञ्चमग्निं प्रहरन्त्युत्पत्नीमानयन्त्यन्वनाꣳसि प्रवर्तयन्तीति[3] । यदस्याच्च शस्त्रं भवति पूर्वं तेनाग्निमन्ववस्यन्त्यथाग्निप्रथमाः प्रतिपद्यन्ते ऽन्वग्राज्ञा चाज्यैश्चान्वग्ग्रावाणो[4] वायव्यानि । पूर्वया द्वारोपनिष्क्रामन्त्ययं नो अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन् । अयं शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणो ऽयं वाजं जयतु वाजसाताविव्युत्तरेण सदः परीत्याग्नीध्रागारे ऽग्निं निधाय नयवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोत्यग्ने नय सुपथा राये अस्मान्विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् । युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम स्वाहेत्यत्रैवैतद्ग्रावोवायव्यꣳ[5] ससुपसाद्योपातियन्ति राज्ञा चाज्यैश्चाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोत्युरु विष्णो

---

१ ॰सर्जनं BTJ ; but comp. TS. VI. 3. 2.

२ चनूक्तायामु॰ BF.

३ इति om BTJ ; ॰प्रवर्तयन्त्यथ यदस्या॰ T.

४ Thus F; the other MSS. ग्रावो ।

५ Thus BJHP ; ग्रावोवायव्युत्य॰ T ; ग्राव्णोवायव्यां F ; ग्रावोवायव्यानि Keś. The remarkable ग्रावोवायव्यम् occurs several times in the Karmānta sūtra. The Pronoun एतत् seems also to point to a neuter ; but comp. Bh. and Keś : एतदिति द्रोणकलशोपसंग्रहार्थम् ।

विक्रमस्वोरु क्षयाय नः कृधि । घृतं घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिं तिर स्वाहेति । ॥ ३० ॥

अथ प्रोक्षणीभिरुपोत्तिष्ठतीध्मं प्रोक्षति । वेदिं प्रोक्षति । बर्हिः प्रोक्षति । बर्हिरासन्नं प्रोक्ष्योपनिनीय पुरस्तादाश्ववालं प्रस्तरं गृह्णाति । पञ्चविधं बर्हिः स्तीर्त्वा प्रस्तरपाणिः प्राङभिसृप्य कार्ष्मर्यमयान्परिधीन्परिदधात्यूर्ध्वे समिधावादधाति । क्षवी विधृती तिरश्ची सादयति । विधृत्योराश्ववालं प्रस्तरं । प्रस्तरे जुहूं । बर्हिषीतरा । एता असदन्निति समभिमृश्याथाप उपस्पृश्य ब्रह्मणो राजानमादाय पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपादयति सोमो जिगाति गातुविद्देवानामेति निष्कृतमृतस्य योनिमासदमित्यथ दक्षिणस्य हविर्धानस्य नीडे कृष्णाजिनमास्तृणात्यदित्याः सदो ऽसीत्यदित्याः सद आसीदेति कृष्णाजिने राजानमथैनं देवताभ्यः संप्रयच्छत्येष वो देव सवितः सोमस्तꣳ रक्षध्वं मा वो दभदिति । संप्रदायोपतिष्ठत एतत्त्वꣳ सोम देवो देवानुपागा इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्सह प्रजया सह रायस्पोषेणेति । नमो देवेभ्य इति प्राञ्चमञ्जलिं करोति । स्वधा पितृभ्य इति दक्षिणा[1] न्यञ्चत्यथोपनिष्क्रामतीदमहं निर्वरुणस्य पाशादित्यथाहवनीयमुपतिष्ठते सुवरभिविख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरित्यथ यजमानमवान्तरदीक्षां विसर्जयत्यग्ने व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि या मम तनूस्त्वय्यभूदियꣳ सा मयि या तव तनूर्मय्यभूदेषा सा त्वयि यथायथं नौ व्रतपते व्रतिनोर्व्रतानीत्यथैनꣳ सꣳस्नास्ति

१ Thus BJ, Bh.; दक्षिणान्यंचयथोप॰ H; दक्षिणंन्यंचोन्याथोप॰ F; दक्षिणं-जान्वाचत्यथोप॰ T; दक्षिणान्यंचमथोप॰ P.

स्वक्नीष्व मेखलां प्र मुष्टी मारय मैत्रावरुणाय दण्डं प्रयच्छ यजमान इति त्वाचक्षतां नामग्राहं ते पितृभिः पितामहैः प्रपितामहैः पुत्रैः पौत्रैः सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यामाह्वयत्विति । स एवमेवैतत्सर्वं करोत्यथ यूपाहुतिꣳ हुत्वा यूपं यजुषा करोति । यूपावटं यजुषा करोति । तदेतद्यूपावटान्तम् । ॥ ३१ ॥ अष्टमः ॥

अथ यूपस्यावृता यपमुच्छ्रयति । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरोति । तस्य प्रसिद्धं वपया चरित्वा वपाश्रपणी अनुप्रहृत्य समुत्क्रम्य चात्वाले मार्जयन्ते । ऽथ यो वीडितः कुम्भस्तं याचति । तमादायान्तरेण चात्वालोत्करावुदङुपनिष्क्रम्य यत्रापस्तद्यन्ति[1] । नान्तमा वहन्तीरत्येति । न स्थावराणां गृह्णाति । प्रतीपं तिष्ठन्गृह्णाति । छायायै चातपतश्च संधौ गृह्णाति हविष्मतीरिमा आपो हविष्मान्देवो अध्वरो हविष्माꣳ आविवासति हविष्माꣳ अस्तु सूर्य इत्यथैना आदाय प्रदक्षिणमावृत्य सव्ये ऽꣳसे निधायैतेनैव यथेतमेत्योत्तरेणाग्नीध्रीयं परीत्योत्तरेण सदः परीत्य पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्य जघनेन गार्हपत्यमौपसदायां वेद्याꣳ संस्पृष्टाः[2] सादयत्यग्नेर्वो ऽपन्नगृहस्य सदसि सादयामि सुम्नाय सुम्निनीः सुम्ने मा धत्तेत्यथ पशुपुरोडाशं निर्वपतीडान्तः पशुपुरोडाशः संतिष्ठते । पत्नीसंयाजान्तः पशुर्हृदयशूलान्त इत्येके । ॥ ३२ ॥ नवमः ॥

---

१ तद्देति only T and Madh.; तद्यंति the other MSS. also P and Keś..

२ Some of the MSS. have here and elsewhere सꣳसृष्टाः ।

अथ वसतीवरीः परिहरिष्यन्नाह व्यपक्रामत मा वो ऽभिपरिहारिषमिति । यजमानायतने यजमान उपविशति । जघनेन गार्हपत्यं पत्न्यथैना आदाय दक्षिणया द्वारोपनिर्हृत्य सव्ये ऽꣳसे निधाय दक्षिणेन सदः परीत्य दक्षिणेन मार्जालीयं धिष्ण्यं पर्याहृत्य दक्षिणतो यूपेन सꣳस्पृष्टाः सादयतीन्द्राग्नियोर्भागधेयी स्थेत्यथैना आदयोदङ्ङावृत्य दक्षिणे ऽꣳसे निधायैतेनैव यथेतमेत्य जघनेन गार्हपत्यमौपसदायां वेद्याꣳ सꣳस्पृष्टाः सादयति मित्रावरुणयोर्भागधेयी स्थेत्यथैना आदाय पूर्वया द्वारोपनिर्हृत्य दक्षिण एवाꣳसे निधायोत्तरेण सदः परीत्योत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्ण्यं पर्याहृत्योत्तरतो यूपेन सꣳस्पृष्टाः सादयति विश्वेषां देवानां भागधेयी स्थेत्यथैना आदाय प्रदक्षिणमावृत्य सव्ये ऽꣳसे निधायैतेनैव यथेतमेत्य जघनेनाग्नीध्रीयं धिष्ण्यꣳ सꣳस्पृष्टाः सादयति यज्ञे जागृतेति । ॥ ३३ ॥

अथ पयाꣳसि विशास्ति या सम्राड्धुक् तस्यै दधिघर्माय दधि कुरुत या यजमानस्य तस्या आमिक्षायै या पत्न्यै तस्या आशिरे पयस्य सक्तूꣳश्च कुरुत शृतातङ्क्यमादित्यग्रहाय दधि कुरुत पुरोडाशीयानि पिष्टानि कुरुत धाना हारियोजनीः कुरुत चतुरो [1]ऽम्भृणाꣳस्त्रीनुदचनानयुज[2] एकधनाꣳस्त्र्यवमाने-

---

१ Most of the MSS. read ॰रोंभण॰ ।

२ Thus PHBJ, Bh., Mantramālā, Keś. ; उदंचनान् F, Prayoga I.O., Padārthanirv ; उदचान् T.

कादशपरमाꣳश्चतस्रो रशनाश्चतस्रो वपाश्रपणीर्द्वयमिध्माबर्हि[1]-रौदुम्बरान्महापरिधीन्कुरुत सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यामाह्वयत्विति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्त्यथैतानभ्यृणानायातयत्युत्तरस्य[2] हविर्धानस्य नीड आधवनीयं । प्रउगे पूतभृतं । तयोः समान उदचन । आग्नीध्र एकꣳ सोदचनं । मार्जालीय एकꣳ सोदचनमाग्नीध्र एताꣳ रात्रिं यजमानः संविशति । हविर्धाने राजानं गोपायन्ति । ॥ ३४ ॥ दशमः ॥

॥ इति षष्ठः प्रश्नः ।

---

१ द्व रशने द्वे वपाश्रपण्यौ एकतयमिध्माबर्हिर् Mantramālā, Padārthan iv. Prayoga I.O.

२ Thus PF only ; यथैतान॰ BHTJ.

अथातो महाराज एव बुध्यन्ते । संबोधयन्त्येतानृत्विजो ऽध्वर्युꣳ होतारं ब्रह्माणमुद्गातारं प्रतिप्रस्थातारं प्रस्तोतारं प्रशास्तारं ब्राह्मणाच्छꣳसिनमच्छावाकं नेष्टारं पोतारꣳ सदस्यमुन्नेतारमाग्नीध्रं ग्रावस्तुतꣳ सुब्रह्मण्यं प्रतिहर्तारं ये चान्ये परिकर्मिणो भवन्ति । ते हस्तपादान्प्रक्षाल्याग्नीध्रे यजमानमुपसंगच्छन्ते । ऽथाध्वर्युर्हस्तौ संमृशते कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्यथात्रैव तिष्ठन्संप्रैषमाहोन्नेतर्ग्राव्णो वायव्यानि द्रोणकलशे दशापवित्रे समवधाय दक्षिणस्य हविर्धानस्य पुरो ऽक्षꣳ सꣳसादयाग्नीदाज्यमधिश्रय प्रतिप्रस्थातः स्रुचः संमृड्ढ्याज्येनोदेहि पृषदाज्याय दध्याहरेति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्त्यथाध्वर्युराग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभिमृशत्यग्निर्मूर्धा दिव इति । वैष्णव्या हविर्धानं विष्णो त्वं नो अन्तम इत्याग्नेय्या स्रुचो ऽयमग्निः सहस्रिण इति । वायव्यया वायव्यानि वायो शतꣳ हरीणामित्यैन्द्र्या सद इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्नित्यथ पृषदाज्यवन्त्याज्यानि गृहीत्वा प्रोक्षणीभिरुपोत्तिष्ठतीध्मं प्रोक्षति । वेदिं प्रोक्षति । बर्हिः प्रोक्षति । बर्हिरासन्नं प्रोक्ष्योपनिनीय पुरस्तात्प्रस्तरं[1] गृह्णात्येकविधं बर्हि स्तीर्त्वा प्रस्तरपाणिः प्राङभिसृप्यौदुम्बरान्महापरिधीन्परिदधाति नित्येन परिधानेनाथैनान्योगेन युनक्ति । युनज्मि ते पृथिवीं ज्योतिषा सहेति मध्यमं । युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण ते सहेति दक्षिणं । युनज्मि वाचꣳ सह सूर्येण त इत्युत्तरमथ स्रुचः सन्ना अभिमृशति युनज्मि तिस्रो विपृचः सूर्यस्य त इत्यथाप उपस्पृश्याहेहि

---

१ Behind पुरस्तात् HJ ins. चात्वालं ।

यजमानेति। पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्यायैतच्चर्म[1] फलकयोः प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति[2] यत्र प्रतितिष्ठेति वा तूष्णीं वा। तस्मिन्संमुखान्ग्रावणः कृत्वा दक्षिणस्य हविर्धानस्यान्तरेणेषे राजानमुपावहरति हृदे त्वा मनसे त्वा सोम राजन्निह्यवरोहेति द्वाभ्यामथैनमुद्गातृभ्यः प्राङस्तस्मिꣳस्तच्चेष्टन्ति यत्ते विदुरथाप उपस्पृश्याहेहि यजमानेत्याग्नीध्रं द्रुत्वा स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा पञ्चहोतारं मनसानुद्रुत्याग्नीध्रे जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाग्नीध्र एवासन्यां जुहोत्यासन्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्याश्चिदभिशस्त्याः[3] स्वाहेत्यथाहवनीये घृतानुषिक्तꣳ शकलमभ्यादधाति तूष्णीमथात्रैव तिष्ठन्संप्रैषमाह ॥ १ ॥

प्रातर्यावभ्यो देवेभ्यो होतरनुब्रूहि ब्रह्मन्वाचं यच्छ सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वयाग्नीत्सवनीयान्निर्वप प्रतिप्रस्थातः खरे पात्राणि युङ्ग्धीति। यथासंप्रैषं ते कुर्वन्ति। प्रतिपद्यत एष होता प्रातरनुवाकं। यच्छति ब्रह्मा वाचमाह्वयति सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यां। तस्यामाहूतायां ब्रह्मा वाचं विसृजते। निर्वपत्येष आग्नीध्र ऐन्द्रानेकादशकपालान्सवनीयाꣳस्तेषां व्रीहिष्वेव हविष्कृतमुद्वादयत्युपोद्यच्छन्ते यवानथ प्रतिप्रस्थाता खरे पात्राणि युनक्ति।

---

१ Thus (॰यैतच्च॰) Keś.; ॰येनच॰ the MSS.

२ आस्तृणाति B.

३ ॰अभिशस्त्या PBTJ, Mantramālā; ॰शस्त्यै Prayoga IO, Padārthanirv.; ॰शस्त्रा H; ॰शस्त्ये F.

पूर्वार्धे खरस्य दक्षिणाग्निरसमुपाꣳशुसवनं निदधाति दक्षिणत उपाꣳशुपात्रमुत्तरतो ऽन्तर्यामपात्रमुपसꣳस्पृष्टे' असꣳस्पृष्टे अभिचरतः' पश्चाद्द्विदेवत्यपात्राण्यन्वञ्चैन्द्रवायवपात्रं मैत्रावरुणपात्रमाश्विनपात्रं' पश्चाच्छुक्रामन्थिनोः[१] प्रबाङ्गदक्षिणꣳ शुक्रपात्रमुत्तरं मन्थिपात्रमग्रेण मन्थिपात्रमृतुपात्रे' पश्चादाग्रयणस्थालीं' दक्षिणस्यां खरश्रोण्यामादित्यस्थालीꣳ सोपशयामुत्तरस्यां खरश्रोण्यामुक्थ्यस्थालीꣳ सोपशयामुत्तरस्य हविर्धानस्याग्रेणोपस्तम्भनमनुपोप्ते ध्रुवस्थालीमन्तरेण पूतभृदाधवनीयौ चमसान्दक्षिणस्य हविर्धानस्य पश्चादक्षं द्रोणकलशं दशापवित्रे इति निदधात्यथैनान्यभिमृशत्यग्निर्देवता गायत्री छन्द उपाꣳशोः पात्रमसीति दशभिर्दशाथाध्वर्युः सं वा विशति कर्माणि वानुप्रेक्षमाण आस्ते' ॥ २ ॥

अथ यत्र होतुरभिजानात्यभूदुषा रुशत्पशुराग्निरधाय्यृत्वियः। अयोजि वां वृषण्वसू रथो दस्रावमर्त्यो माध्वी मम श्रुतं हवमिति तत्प्रचरण्याꣳ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने शृणोत्वग्निः समिधा हवं मे शृण्वन्त्वापो धिषणाश्च देवीः। शृणोत ग्रावाणो विदुषो नु यज्ञꣳ शृणोतु देवः सविता हवं मे स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा बर्हिरादाय संप्रैषमाहाप इष्य होतर्मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्यवाद्रवैकधनिन एत नेष्टः पत्नीमुदानयाग्नीद्धोतृचमसेन च मा वसतीवरीभिश्च चात्वाले प्रत्युपलम्बस्वेति' यथासंप्रैषं ते

१ Thus PTH Keś.; °नौ BJF.

कुर्वन्त्यानयति नेष्टा पत्नीं पान्नेजनं कलशमादाय प्रेह्युदेहीत्येतेन निगदेनाथैनां पूर्वया द्वारोपनिष्क्रमय्योत्तरेण सदः परीत्योत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्णियं पर्याणीयान्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रम्य यत्रापस्तद्यन्त्यथाप्सु बर्हिः प्रास्याभिजुहोति देवीरापो अपां नपाद्य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान्मदिन्तमस्तं देवेभ्यो देवत्रा धत्त शुक्रꣳ शुक्रपेभ्यो येषां भाग स्थ स्वाहेति मैत्रावरुणचमसेनाकृतिमपप्लावयति कार्षिरस्यपापां मृध्रमिति बर्हिषो अन्तर्धायोन्नयति समुद्रस्य वो ऽक्षित्या उन्नय इत्यथैकधनाꣳगृह्णातीन्द्राय वो जुष्टाꣳगृह्णामीति वा तूष्णीं वाथ पन्नेजनीर्गृह्णाति वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यः पन्नेजनीर्गृह्णामि यज्ञाय वः पन्नेजनीर्गृह्णामीति ताः पत्न्यै संप्रदायोदायन्त्यन्वारब्धे यजमान एतेनैव यथेतमेत्य चात्वाले होतृचमसं च मैत्रावरुणचमसं च सꣳस्पर्श्य वसतीवरीर्व्यानयति पूरयति होतृचमससमन्तं मैत्रावरुणचमसे प्रस्कन्दयत्यथ होतृचमसं वसतीवरीर्मैत्रावरुणचमसमिति त्रयꣳ संनिधाय प्रतिस्तोमं प्रचरणा समनक्ति सं ज्योतिषा ज्योतिरङ्क्ताꣳ सꣳ शुक्राः शुक्रेण सꣳ हविषा हविः सं यज्ञपतिराशिषेत्यथैषा पत्न्येतेनैव यथेतमेत्य जघनेन गार्हपत्यमौपसदायां वेद्याꣳ संस्पृष्टाः सादयति तूष्णीम् ॥ ३ ॥

अथाध्वर्युर्होतुरुत्काशमेति होताध्वर्युं पृच्छत्यध्वर्यो ऽवेरपा३ इत्युतेमनन्नमुरुतेमाः पश्येतीतरः प्रत्याहाथ यद्यग्निष्टोमो जुहोति यमग्ने पृत्सु मर्त्यमावो वाजेषु यं जुनाः ।

स यन्ता शश्वतीरिषः स्वाहेत्यथ यद्युक्थ्य एतेनैव यजुषा मध्यमे परिधौ निमार्ष्टीय यद्यतिरात्र एतदेव यजुर्वदन्प्रपद्यते। यज्ञक्रतूनां व्यावृत्त्या इति ब्राह्मणमथैता होतृचमसीया दक्षिणस्य हविर्धानस्यान्तरेणेषे उपातिहृत्य नीड उत्सादयत्यथोदुन्नाधवनीयँ सर्वा एव मैत्रावरुणचमसीयाः पर्यस्यति। तृतीयं वसतीवरीणामवनयति। तृतीयमेकधनानां। पुरो ऽक्षं वसतीवरीः सादयति। पश्चादक्षमेकधनानथान्तरेण हविर्धाने उपविश्यौदुम्बरं पात्रं चतुःस्रक्ति याचति। तस्मिन्बर्हिषी अन्तर्धाय प्राजापत्यं दधिग्रहं गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामि दक्षाय दक्षवृधे रातं देवेभ्यो ऽग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्य इत्यपोद्धृत्य बर्हिषी अथैनमादायोपोत्तिष्ठति दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति। पूर्वया द्वारोपनिष्क्रामत्यपेन्द्र द्विषतो मनो ऽप जिज्यासतो जह्यप यो नो ऽरातीयति तं जहीत्यैत्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने प्राणाय त्वापानाय त्वा व्यानाय त्वा सते त्वासते त्वाद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो यतः प्रजा अखिद्रा[१] अजायन्त

---

१ Conjecturally. The best MSS. (BJ) and the Mantramālā read चरिखद्रा which seems to mean: akhkhidrā, thus P. By adding a little stroke we get the reading I have put in the text, on account of the usual form the verb खिदति has in the Taittirīya texts (खिदति). Comp. TS. III. 5, 8, C.

तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदाव्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि स्वाहेत्य।थास्य संचालनमन्तःपरिधि निनयति । धेनुवरं[1] वानडुद्वरं वा दद्यादिति ह स्माह बौधायनो । द्वादश पष्ठौहीरित्याञ्जीगविर्ऋषभमिति कात्यो । मणिकुण्डलमिति राथीतरः । ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

अथैता होतृचमसीया दक्षिणस्य हविर्धानस्यान्तरेणेषे उपावहृत्य चर्मणि निदधाति । तासु निग्राभ्यासु यजमानं वाचयति निग्राभ्या स्थ देवश्रुत आयुर्मे तर्पयतेति प्रतिपद्य गणा मे मा वितृषन्नित्य।थैता यजमानाय संप्रदायाथैतेषां ग्राव्णां यः सुजन्तुरिव तमादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे इत्य।दायाभिमन्त्रयते ग्रावास्यध्वरकृद्देवेभ्यो गम्भीरमिममध्वरं कृध्युत्तमेन पविनेन्द्राय सोमꣳ सुषुतं मधुमन्तं पयस्वन्तं वृष्टिवनिमित्य।थैनं प्राञ्चं प्रश्रित्य विस्रस्य राजानं ग्रावाणमुपाꣳशुसवनमभि मिमीत इन्द्राय त्वा वृत्रघ्न इन्द्राय त्वा वृत्रतुर इन्द्राय त्वाभिमातिघ्न इन्द्राय त्वादित्यवत इन्द्राय त्वा विश्वदेव्यावत इति । पञ्चकृत्वो यजुषा । पञ्चकृत्वस्तूष्णीं । दशकृत्वो मिमानो ऽर्धवेलाꣳ राज्ञो मिमीते । ऽथातिशिष्टꣳ राजानमुष्णीषेण विग्रथ्य दक्षिणस्य हविर्धानस्यान्तरेणेषे उपातिहृत्य[2] नीड उत्सादयत्य।थ मितꣳ राजानꣳ होतृचमसीयाभिरुपसृजति श्वात्रा स्थ वृत्रतुरो

१ धेनू॰ H, but comp. IV. 11 (page 127, 14).

२ Thus BJTF; उपावहृत्य H.

राधोगूर्ता अमृतस्य पत्नीस्ता देवीर्देवत्रेमं यज्ञं धत्तोपहूताः सोमस्य पिबतोपहूतो युष्माकꣳ सोमः पिबत्वित्यथैनꣳ संप्रयौति यत्ते सोम दिवि ज्योतिर्यत्पृथिव्यां यदुरावन्तरिक्षे तेनास्मै यजमानायोरु राया कृध्यधि दात्रे वोच इति । तिरश्चमंफलके अभिमृशति धिषणे वीडू सती वीडयेथामूर्जं दधाथामूर्जं मे धत्तं मा वाꣳ हिꣳसिषं मा मा हिꣳसिष्टमित्यथ वृष्ट्वीर्वाचयत्यवीवृधं वो मनसा सुजाता ऋतप्रजाता भग इद्वः स्याम। इन्द्रेण देवीर्वीरुधः संविदाना अनु मन्यन्ताꣳ सवनाय सोममिति । संवृप्तस्य राज्ञः प्रतिप्रस्थाता सव्ये पाणौ षडꣳशून्त्सचते । ऽथैतेनैव पाणिनोपाꣳशुपात्रमादत्ते । ऽथोपसृष्टꣳ राजानमष्टौ कृत्वो ऽग्रे ऽभिषुणोति । सो ऽꣳशौ स्कन्ने वाचयत्या मास्कान्त्सह प्रजया सह रायस्पोषेणेन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्वधीरित्यथाञ्जलिनोपहन्ति[1] तूष्णीमन्तर्दधाति प्रतिप्रस्थाता । प्रथमाभ्यामꣳशुभ्यामानयत्यध्वर्युर्वाचस्पतये पवस्व वाजिन्निति । सचत एतावꣳशू । तथोपसृष्टꣳ राजानमेकादशकृत्वो द्वितीयमभिषुणोति । नात्राꣳशौ स्कन्ने वाचयति । तथाञ्जलिनोपहन्ति तूष्णीमेवान्तर्दधाति प्रतिप्रस्थाता । मध्यमाभ्यामꣳशुभ्यामानयत्यध्वर्युर्वृषा वृष्णो अꣳशुभ्यां गभस्तिपूत इति । सचत एतावꣳशू । तथैवोपसृष्टꣳ राजानं द्वादशकृत्वस्तृतीयमभिषुणोति । नैवात्राꣳशौ स्कन्ने वाचयति । तथैवाञ्जलिनोपहन्ति तूष्णीमेवान्तर्दधाति प्रतिप्रस्थातो।त्तमाभ्यामꣳशुभ्यामानयत्यध्वर्युर्देवो

१ About the interpunction of this passage I am not sure.

देवानां पवित्रमसि येषां भागो ऽसि तेभ्यस्त्वेति । सचत एतावच्छ्रं । अथैनमुपांशुसवनं[1] दशापवित्रेण परिमृज्य पूर्वार्धे खरस्य दक्षिणाग्रिरसं निदधात्यथ प्रतिप्रस्थातुर्ग्रहमादत्ते स्वांकृतो ऽसीति । ग्रहमपयच्छत्यथैनमवेक्षते[2] मधुमतीर्न इषस्कृधीत्यथैनमूर्ध्वमुन्मार्ष्टि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्यथैनमादायोपोत्तिष्ठति मनस्त्वाष्टित्यैत्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्यैत्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने स्वाहा त्वा सुभवः सूर्याय स्वाहेति । कृत्वानुप्राणिति । वाचयति भूरसि श्रेष्ठो रश्मीनां प्राणपाः प्राणं मे पाहीत्यथैनमवाचीनमवमृज्य प्रतीचा नीचा पाणिना मध्यमे परिधौ निमार्ष्टि देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इत्यथ प्रदक्षिणमावृत्याग्रयणस्थाल्यां ग्रहस्य संस्रावमवनयत्येष ते योनिरित्यथैतस्मिन्नुपांशुपात्रे ऽंशुं प्रास्यत्यथैनं[3] दक्षिणत उपांशुसवनेन संस्पृष्टं सादयति प्राणाय त्वेति । व्यानाय त्वेत्युपांशुसवनं प्रत्यभिमृशते । ॥ ५ ॥

यावदेवात्राध्वर्युश्चेष्टति तावदेष प्रतिप्रस्थाता राजन्येवांशूनां द्वौद्वाववसृजति यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहेति यत्ते सोम यत्ते सोमेत्यथाभिषोष्यन्तः सर्वश एव राजानं पर्युपविशन्ति । पश्चात्प्राङ्मुखो ऽध्वर्युरुपविशति । तस्य दक्षिणं बाहुमनु यजमानो । दक्षिणतः

---

१ Thus (अथैनमु॰) all MSS.

२ ग्रहमपयच्छत्य॰ TH; the other MSS. ग्रहमुप॰ ।

३ Thus TF Keś.; अथैतद् B; अथैनद् PH.

प्रतिप्रस्थातोत्तरत आग्नीध्रो। ऽन्तरेण प्रतिप्रस्थातारं चाग्नीध्रं च यश्चतुर्थो ऽभिषुणोत्यथोन्नेतारमाहाहरोपसृजेत्युपसृजत्युन्नेताधवनीयादुदचनेनोपर्यर्धे होतृचमसे ऽंशून्परिप्लावयन्ति प्रागपागुदगधराक्तास्त्वा दिश आधावन्त्वम्ब निष्वरेत्येष निग्राभ। आप्याययन्ति। व्यपोहन्ते। ऽभिषुण्वन्ति। निग्राभमुपयन्त्याप्याययन्ति। व्यपोहन्ते। ऽभिषुण्वन्ति।[1] निग्राभमुपयन्त्याप्याययन्ति। व्यपोहन्ते। ऽभिषुण्वन्ति[1]। न चतुर्थं निग्राभमुपयन्त्यथैनꣳ सुसंभृतꣳ संभरणाꣳ संभृत्योन्नेत्र उत्प्रयच्छति। तमुन्नेताधवनीये ऽवनयत्येवमेव द्वितीयः पर्यायः संतिष्ठत। एवं तृतीय। ऋजीषमन्ततो दशापवित्रेण परिवेष्ट्योन्नेत्र उत्प्रयच्छति। तदुन्नेताधवनीये[2] विचाल्य प्रपीड्य दक्षिणस्य हविर्धानस्यान्तरेणेषे उपावहृत्य[3] चर्मणि निदधाति। तस्मिन्संसुखान्ग्रावणः कृत्वा चतुर्धैतदृजीषं ग्रावमुखेभ्यो व्यपोहत्यथोद्गाता वा प्रस्तोता वा दक्षिणस्य हविर्धानस्य पश्चादक्षमुपसृप्य प्राञ्चं ग्रावसु द्रोणकलशमभ्यूहति। तस्मिन्नुदीचीनदशं दशापवित्रं वितन्वन्ति। तेन तथा कृतेनादित्यस्योदयमाकाङ्क्षन्त। उदित आदित्ये ऽन्तर्यामं गृह्णात्यतिपवमानस्य राज्ञ उपयामगृहीतो ऽस्यन्तर्यच्छ मघवन्पाहि सोममुरुष्य रायः समिषो यजस्वान्तस्ते दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षꣳ सजोषा देवैरवरैः परैश्चान्तर्यामे

१ The passage निग्राभमु ...... ऽभिषुण्वन्ति, found in PHF, is missing in BTJ.

२ Thus JP; तमुन्नेता॰ TFB.

३ Thus BJTP; उपातिहृत्य H; उपानिहृत्य F.

मघवन्मादयस्वेति । स्वांकृतो ऽसीति ग्रहमपयच्छत्यथैनमवेक्षते[१] मधुमतीर्न इषस्कृधीत्यथैनमूर्ध्वमुन्मार्ष्टि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य इत्यथैनमादायोपोत्तिष्ठति मनस्त्वाष्ट्वित्यथैनमित्युर्वन्तरिक्षमन्विहीत्येत्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने स्वाहा त्वा सुभवः सूर्याय स्वाहेति । ऊर्लान्त्वपानिति । वाचयति धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामपानपा अपानं मे पाहीत्यथैनमूर्ध्वमुन्मृज्य प्राचोत्तानेन[२] पाणिना मध्यमे परिधावुन्मार्ष्टि देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य इत्यथ प्रदक्षिणमावृत्याग्रयणस्थाल्यां ग्रहस्य सꣳस्रावमवनयत्येष ते योनिरित्यथैनमुत्तरत[३] उपाꣳशुसवनेन सꣳस्पृष्टꣳ सादयत्यपानाय त्वेति । व्यानाय त्वेत्युपाꣳशुसवनं प्रत्यभिमृशते । ऽथोन्नेतारमाहाप्रमत्तः संततमानयोपाꣳशु ग्रहान्ग्रहीष्यामीत्यथादत्त ऐन्द्रवायवपात्रं । तदेतद्द्राघावत्परिग्रीवि भवति । तेन गृह्णात्यतिपवमानस्य राज्ञ आ वायो भूष शुचिपा इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि वायवे त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथैनमपयत्य[४] पुनरेवोपयच्छतीन्द्रवायू इमे सुता इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्रवायुभ्यां त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः सजोषाभ्यां त्वेत्यथादत्ते मैत्रावरुणपात्रं । तदेतत्पिलकावद्भवति[५] । तेन गृह्णात्यतिपवमानस्य

---

१ उपयच्छत्य॰ BTF Keś.; अपय॰ HJ.　　२ एव ins. FJ.

३ अथैनमु॰ TF Keś.; अथैनद्उ॰ BHJP.

४ अपयत्य H Bh., Keś.; अपनयत्य B; अपनयत्यथ F; उपयत्य JT.

५ Thus HJ Bh., Keś.; पिलिकावत् T; फलकावद् (*i.e.*, पुरु॰) B; फलका ... F.

राज्ञो ऽयं वां मित्रावरुणेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वा जुष्टं गृह्णामीति । बर्हिषी अन्तर्धाय पयसा श्रीणात्यपोद्धृत्य बर्हिषी दशापवित्रेण परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्ऋतायुभ्यां त्वेत्यथोपातीत्याश्विनपात्रꣳ शुक्रपात्रमादत्ते । तदेतद्वैल्वं वा पालाशं वा श्लक्ष्णं भवति । तेन गृह्णात्यतिपवमानस्य राज्ञो ऽयं वेनश्चोदयदित्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि शण्डाय त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्वीरतां पाहीत्यथादत्ते मन्थिपात्रं । तदेतद्वैकङ्कतꣳ श्लक्ष्णं भवति । तेन गृह्णात्यतिपवमानस्य राज्ञस्तं प्रत्नथेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि मर्काय त्वा जुष्टं गृह्णामीति । बर्हिषी अन्तर्धाय सक्तुभिः श्रीणात्यपोद्धृत्य बर्हिषी दशापवित्रेण परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः प्रजाः पाहीत्यथादत्त आग्रयणस्थालीं । तया गृह्णात्यतिपवमानस्य राज्ञो ये देवा दिव्येकादश स्थेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं गृह्णामीत्यथैनां[1] त्रिरभिहिङ्करोति ॥ ६ ॥

हिं हिं हिं सोमः पवते सोमः पवते सोमः पवते ऽस्मै ब्रह्मणे पवते ऽस्मै क्षत्राय पवते ऽस्मै विशे पवत इषे पवत ऊर्जे पवते ऽद्भ्यः पवत ओषधीभ्यः पवते वनस्पतिभ्यः पवते द्यावापृथिवीभ्यां पवते सुभूताय पवते ब्रह्मवर्चसाय पवते ऽस्मै सुन्वते यजमानाय पवते मह्यमित्युपाꣳशूक्त्वा ज्यैष्ठ्याय पवत

१ Thus PH ; अथैनं BJT ; अथैनत् F ; अथैन Keś.

इत्युच्चैरथैनमधिवदत आग्रयणो ऽसि स्वाग्रयणो जिन्व यज्ञं जिन्व यज्ञपतिमभि सवना पाहि विष्णुस्त्वां पातु विशं त्वं पाहीन्द्रियेणेति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपब्दिमतो ऽत ऊर्ध्वं ग्रहान्गृह्णाति । त्रिꣳशत्त्रयश्च गणिनो रुजन्त इति रुग्णवत्यर्चा भ्रातृव्यतो गृह्णीयादिति ब्राह्मणमथादत्त उक्थ्यस्थालीं । तया गृह्णात्यतिपवमानस्य राज्ञ उपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थायुवे यत्त इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा विष्णवे त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वोक्थायुव इत्यथादत्ते ध्रुवस्थालीꣳ । स आह ये पूर्वया द्वारा प्रापत्सत[१] प्राञ्चस्ते निष्क्रामन्तु ये ऽपरया प्रत्यञ्चस्ते मा वो ऽभिपरिहारिषमिति । जघनेनाभिषोतॄन्सोन्नेतृकानभिपरिहृत्योत्तरत उपयच्छति[२] मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यग्नये त्वा वैश्वानराय जुष्टं गृह्णामीत्यथैनमधिवदते ध्रुवो ऽसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमो ऽच्युतानामच्युतक्षित्तम इत्यथैनद्यथाहृतं[३] प्रतिपर्याहृत्योत्तरस्य हविर्धानस्याग्रेणोपस्तम्भनमनुपोप्ते सादयत्येष ते योनिरग्नये त्वा वैश्वानरायेति । ध्रुवेण राजानं परिदधात्यथोपर्यर्धे द्रोणकलशे परिप्लु पात्रं प्रास्य द्रप्सानानु-

---

१ Thus emended. All MSS. also P Bh., Mantramālā, Prayoga IO, Padārthanirv. have प्रापत्स्यंतः, only T, Keś. प्रापत्स्यतः ।

२ Thus PBTH Bh.; उत्प्रय॰ F Keś.

३ अथैनं instead of अथनद् T; अथैनंयथाहृतं P (pr. m.), अथैनयथा॰ P (sec. m).

मन्त्रयते द्रप्सश्चस्कन्द यस्ते द्रप्सो यो द्रप्सो यस्ते द्रप्स इत्यथोन्नेतारमाहातिरिक्तं पूतभृतं कुरु पवमानस्य ग्रहान्ग्रहीष्यामीति । तच्छ्रुत्वोन्नेता पूतभृतो बिले पवित्रं वितत्य द्वौ वा त्रीन्वा राज्ञ उदचनानानयत्यथातिरिक्ते पूतभृति पवमानस्य ग्रहान्गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभिमृशतीन्द्राय त्वेत्याधवनीयं । विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृतमथोन्नेतरित्याह प्राञ्चꣳ राजानं पूतभृततमभि संपवयताद्दशाभिराधवनीयं मृष्ट्वा न्युब्जतादिति । स तथा करोत्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदायोपनिःसर्पति । तं निःसर्पन्तमन्वारभत उद्गातोद्गातारं प्रस्तोता । प्रस्तोतारं प्रतिहर्ता । प्रतिहर्तारं यजमानो । यजमानं ब्रह्मा[1] । प्रतिप्रस्थाता सप्तमः सर्पति । तेषु समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोति । ॥ ७ ॥

अग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान्वैश्वानरो महिना विश्वशंभूः । स नः पावको द्रविणं दधात्वायुष्मन्तः सहभक्षाः स्याम स्वाहेत्येतयाध्वर्यू जुहुतो । यथावेदमितरे जुह्वत्यथोदञ्चो ऽभि पवमानꣳ सर्पन्ति । प्रह्व एवाध्वर्युः प्रथमो बर्हिषी धुन्वानः[2] सर्पति वागग्रेगा अग्र एत्वृजुगा देवेभ्यो यशो मयि दधती प्राणान्पशुषु प्रजां मयि च यजमाने चेत्यथास्तावे यथायतनमुपविशन्त्यथोद्गात्रे वा प्रस्तोत्रे वा बर्हिषी प्रयच्छत्यृक्सामयो-

---

१ F (not BHP) ins. ब्रह्माणं ; T ins. स्वय ।

२ Thus B, the other MSS. more or less corrupt. ध्रुवानः HF, धुदानः P.

रुपस्तरणमसि मिथुनस्य प्रजात्या इति वा तूष्णीं वाथोपाकरणं जपति वायुर्हिङ्कर्ताग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम बृहस्पतिरुद्गाता विश्वे देवा उपगातारो मरुतः प्रतिहर्तार इन्द्रो निधनं ते देवाः प्राणभृतः प्राणं मयि दधत्वꣳ स्तुध्वमिति । स एष त्रिवृद्बहिष्पवमानो भवति । तस्य पञ्चम्यां प्रस्तुतायां वाचयति श्येनो ऽसि गायत्रच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेत्यथ दशहोतारं व्याचष्ट । उद्गीते साम्नि संप्रैषमाहाग्नीदग्नीन्विहर बर्हिः स्तृणाहि पुरोडाशाꣳ अलंकुरु प्रतिप्रस्थातः पशुरन्तिके ऽस्त्विति । यथासंप्रैषं तौ कुरुतो[1] । ऽथाप उपस्पृश्याहेहि यजमानेति । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य समस्तꣳ राजानमुपतिष्ठते विष्णो त्वं नो अन्तम इत्यथादत्त आश्विनपात्रं । तदेतद्द्वयश्रि भवति । तस्मिन्गृह्णाति द्रोणकलशात्परिप्लुना पात्रेण या वां कशेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यश्विभ्यां त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्माध्वीभ्यां त्वेत्यथाप उपस्पृश्याहेहि यजमानेत्याहवनीयं द्रुत्वा स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सप्तहोतारं मनसानुद्रुत्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने स्वाहेत्यथावकाशैश्चरति परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रमित्येतेनानुवाकेनाथ प्रचरण्यां नवकृत्वो गृह्णीते । ऽथैष आग्नीध्र आग्नीध्रीयाद्धिष्णियादनुपूर्वं[2] धिष्णियेष्वङ्गारान्विहरत्यथ पुरस्तात्प्रत्यङ्ङासीनो विहृतान्धिष्णियान्व्याघारयति यथा-

---

१ कुर्वतो JF Keś.

२ Thus JBHP; (Keś. अयानपर्व); आनुपूर्व्यं the other MSS.

न्युप्तैर्मन्त्रैः। स यद्यु ह यथान्युप्तमभिजुहोति सप्त त इत्याग्नीध्रे[1] ऽन्ततो जुहोति। यद्यु वै स्वाहास्वाहेति स्वाहेत्येवान्तत आग्नीध्रीये[2] जुहोत्युदक्सꣳस्थताया इत्यथोत्तरस्य हविर्धानस्य चुबुके प्रचरणीꣳ सादयत्यथ सांकाशिनेन पथा पृष्ठ्याꣳ स्तृणाति संततां गार्हपत्यादाहवनीयात्। ॥ ८ ॥ द्वितीयः ॥

अथाध्वर्यू रशनाहस्तो यूपमभ्येत्युदूह्य पूर्वाꣳ रशनां नाभिदघ्ने परिव्ययन्नाह परिवीयमाणायानुब्रूहीति। स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नेयं पशुमुपाकरोति। समानं कर्मा प्रवरात्प्रसिद्धꣳ होतारं वृणीते। ऽथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडश्विनाध्वर्यू आध्वर्यवादित्यहं चासौ च मानुषाविति। प्रतिप्रस्थातुर्नाम गृह्णात्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषण्मित्रावरुणौ 'प्रशास्तारौ प्रशास्त्रादित्यसौ मानुष इति। मैत्रावरुणस्य नाम गृह्णात्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडिन्द्रो ब्रह्मा ब्राह्मणादित्यसौ मानुष इति। ब्राह्मणाच्छꣳसिनो नाम गृह्णात्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषण्मरुतः पोत्रादित्यसौ मानुष इति। पोतुर्नाम गृह्णात्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड् ग्नावो नेष्ट्रादित्यसौ मानुष इति। नेष्टुर्नाम गृह्णात्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडग्निमाग्नीध्रादित्यसौ मानुष इत्यग्नीधो नाम गृह्णाति। तेषां प्रवृतःप्रवृत एव प्रवृताहुतीर्जुहोति। जुष्टो वाचो भूयासमृचा स्तोमꣳ समर्धय सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पात्वित्येताभिरध्वर्यू जुहुतो।

---

१ आग्नीध्रीये PBH, comp. VI. 29 (page 193, 14).

२ आग्नीध्रे TJ.

यथावेदमितरे जुह्वत्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडग्निर्हि[1] दैवीनां विशां पुरएतायꣳ सुन्वन्यजमानो मनुष्याणां तयोरस्थूरि गार्हपत्यं दीदयच्छतꣳ हिमा द्वा यू राधाꣳसीत्संपृञ्चानावसंपृञ्चानौ तन्व इति । समानं कर्म वपायै । वपया प्रचर्य वपाश्रपणी अनुप्रहृत्य समुत्क्रम्य चात्वाले मार्जयन्ते । ऽथ यजमानमुत्करे स्फ्यविघनानुपस्थापयति ॥ ९ ॥

स्फ्यः स्वस्तिर्विघनः स्वस्तिः पर्शुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्तिः । यज्ञिया यज्ञकृत स्थ ते मास्मिन्यज्ञ उपह्वयध्वमुप मा द्यावापृथिवी ह्वयेतामुपास्तावः कलशः सोमो अग्निरुप देवा उप यज्ञ उप मा होत्रा उपहवे ह्वयन्तामित्यथ नमो ऽग्नये मखघ्ने मखस्य मा यशो ऽर्यादित्याहवनीयमुपतिष्ठते । नमो रुद्राय मखघ्ने नमस्कृत्या मा पाहीत्याग्नीध्रं । नम इन्द्राय मखघ्न इन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्वधीरिति होत्रीयमथ प्राङावृत्य जपति दृढे स्थः शिथिरे समीची माꣳहसस्पातꣳ सूर्यो मा देवो दिव्यादꣳहसस्पातु वायुरन्तरिक्षादग्निः पृथिव्या यमः पितृभ्यः सरस्वती मनुष्येभ्य इत्यथ प्रदक्षिणमावृत्य पूर्वे द्वारौ सदसः संमृशति देवी द्वारौ मा मा संताप्तमित्यथ सदः प्रपद्यते नमः सदसे नमः सदसस्पतये नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुषे नमो दिवे नमः पृथिव्या इत्यथासनाद्बहिःसदसं तृणं निरस्यत्यहे दैधिषव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद यो

---

१ Comp. IV. 6 (page 116, 13).

ऽस्मत्पाकतर इत्युपविशत्युन्निवत उदुद्वतस्य शेषमित्यथेमे समीक्षेते पातं मा द्यावापृथिवी अद्याह्न इत्यथ दक्षिणार्धं परेक्षत आगन्त पितरः पितृमानहं युष्माभिर्भूयासꣳ सुप्रजसो मया यूयं भूयास्तेत्यथोत्तरार्धं परेक्षत' उदक्सꣳस्थताया इति' ॥ १० ॥

अथेमावध्वर्यू आहवनीयप्रभृत्येवमेवाहवनीयमुपतिष्ठेते' एवमाग्नीध्रीयमेवꣳ होत्रीयमेवं प्राञ्चावावृत्य जपत' एवं प्रदक्षिणमावृत्य पूर्वे द्वारौ सदसः संमृशत' एवꣳ सदः प्रपद्येते' एवमासनाभ्यां बहिःसदसं तृणे निरस्यतो' दक्षिणमेवाध्वर्युर्द्वार्बाहुं निश्रयमाण उपविशत्युत्तरं प्रतिप्रस्थातैवमिमे समीक्षेते' एवं दक्षिणार्धं चोत्तरार्धं च परेक्षेते' उदक्सꣳस्थताया इत्यथेमे वषट्कर्तार आहवनीयप्रभृत्येवमेवाहवनीयमुपतिष्ठन्त' एवमाग्नीध्रीयं' तमुत्तरेण परियन्त्येवꣳ[2] होत्रीयमेवं प्राञ्च आवृत्य जपन्त्येवं प्रदक्षिणमावृत्य पूर्वे द्वारौ सदसः संमृशन्त्येवꣳ सदः प्रपद्यन्ते' ऽग्रेण धिष्णियानुत्तरेणाच्छावाकस्य[1] धिष्णियं परीत्यैवमासनेभ्यो बहिःसदसं तृणानि निरस्यन्त्येवꣳ स्वꣳस्वमेव धिष्णियमनूपविशन्त्येवमिमे समीक्षन्त' एवं दक्षिणार्धं चोत्तरार्धं च परेक्षन्त' उदक्सꣳस्थताया इत्यथेमे सर्वे उद्गातारो ब्रह्मा सदस्य इत्यवषट्कर्तार आहवनीयप्रभृत्येवमेवाहवनीयमुपतिष्ठन्त' एवमाग्नीध्रीयं' तमुत्तरेण परियन्त्येवꣳ होत्रीयमेवं

---

१ B F ins. च।

२ All the MSS. read here and infra पर्यंति

प्राञ्च आवृत्य जपन्त्येवं प्रदक्षिणमावृत्योत्तरेण सदः परीत्यैवमपरे द्वारौ सदसः संसृप्यन्त्येवꣳ सदः प्रपद्यन्त । एवमासनेभ्यो बहिःसदसं तृणानि निरस्यन्त्यौदुम्बरीमेवोद्गातारः पर्युपविशन्ति । दक्षिणत उदङ्मुखो[१] ब्रह्मा सदस्य इत्युपविशत । एवमिमे समीक्षन्त । एवं दक्षिणार्धं चोत्तरार्धं च परेक्षन्त । उदक्संꣳस्थताया इत्यथैतेषां[२] विसꣳस्थितसंचरो । ऽन्तरेण होतुश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्च ये ऽधिष्णिया । अथ धिष्णियवन्तः स्वꣳस्वमेव धिष्णियमुत्तरेणोत्तरेण परियन्ति । ते सꣳस्थिते सवने यथाप्रसृप्तमेव विनिःसर्पन्ति । ॥ ११ ॥ तृतीयः ॥

संप्रसृप्तान्विदित्वाध्वर्युः सवनीयान्पुरोडाशान्याचत्यथैष आग्नीध्रो जघनेन गार्हपत्यमुपविश्य पात्र्यां पञ्चधोपस्तृणीते । मध्यतः पुरोडाशमुपस्तीर्णाभिघारितमुद्वासयति । पुरस्ताद्धाना । दक्षिणतः करम्भं । पश्चात्परिवापमामिक्षामुत्तरतो । ऽथैनानि संपरिगृह्य पूर्वया द्वारोपनिर्हृत्योत्तरेण सदः परीत्योत्तरेणाग्नीध्रीयं धिष्णियं पर्याहृत्यान्तर्वेद्यासादयत्यथ जुहूपभृतोरुपस्तृणान आह प्रातः प्रातःसावस्येन्द्राय पुरोडाशानामवदीयमानानामनुब्रूहीति । द्विः पुरोडाशस्यावद्यति । द्विर्धानानां । द्विः करम्भस्य । द्विः परिवापस्य । द्विरामिक्षाया । अभिघारयति । प्रत्यनक्त्यथोपभृति स्विष्टकृते सर्वेषाꣳ सकृत्सकृदुत्तरार्धादवद्यति ।

---

१ Thus HT; °मुखो BJFP.

२ Thus PJBFH Keś.; च्यथैषां T Bh.

द्विरभिघारयति। न प्रत्यनक्त्यथाक्रम्याश्राव्याह प्रातः प्रातः-सावस्येन्द्राय पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति। वषट्कृते जुहोत्यथ समावपमान आहाग्नये ऽनुब्रूहीत्याश्राव्याहाग्नये प्रेष्येति। वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा पात्र्यामिडाꣳ समवधाय प्रतीचः पुरोडाशान्प्रहिणोत्यनु हैके संयन्ति पशव इडेति वदन्तो। ऽथ प्राङायन्नाह वायव इन्द्रवायुभ्यामनुब्रूहीति। तच्छ्रुत्वा प्रतिप्रस्थातैन्द्रवायवस्य प्रतिनिर्ग्राह्यं[1] गृह्णाति द्रोणकलशात्परिप्लुना पात्रेणादित्यस्थाल्या औपशये पात्र उपयामगृहीतो ऽसि वाचसदसि वाक्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णामीति। ग्रहावादायोपनिष्क्रामत्युपनिष्क्रान्तस्यैवाध्वर्युर्ग्रहावादत्त। उत्तरतस्तिष्ठते प्रतिप्रस्थात्रे प्रतिनिर्ग्राह्यं[1] प्रयच्छत्यथ वै भवत्यैन्द्रवायवमादायाघारमाघारयेदिति। स आज्यस्थाल्याः[2] स्रुवेणोपहत्यैन्द्रवायवमादायाघारमाघारयत्यध्वरो यज्ञो ऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे नो जनाय विश्वस्मै भूतायाध्वरो ऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोम स्वाहेत्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्वायव इन्द्रवायुभ्यां प्रेष्येति। वषट्कृते ऽध्वर्युः पूर्वो जुहोति। द्वितीयं वषट्कृते सहोभौ जुहुतो। हुत्वा वाचयति यो न

---

१ Here and infra, without *y*, BJT Bh. (Grantha MS. and Dev. MS.); प्रतिनिर्ग्राह्यं FHP Dvaidha, Keś., Padārthanirv. (F once without *y*).

२ ०स्थ्या FH; ०स्थ्याः BT; ०स्थ्यां J.

इन्द्रवायू अभिदासति भ्रातृव्य उत्पिपीते शुभस्पती इदमहं तमधरं पादयामि यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानीत्यथ प्रतिप्रस्थाताध्वर्योः पात्रे ग्रहस्य सꣳस्रावमवनयत्युभयोरर्धमध्वर्युः प्रतिप्रस्थातुः पात्रे ऽवनयति । तं प्रतिप्रस्थातादित्यस्थाल्यामवनयति देवेभ्यस्त्वेत्यथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य होत्रे पात्रं प्रदाय प्राङायन्नाह मित्रावरुणाभ्यामनुब्रूहीति । तच्छ्रुत्वा प्रतिप्रस्थाता मैत्रावरुणस्य प्रतिनिर्ग्राह्यं गृह्णाति द्रोणकलशात्परिप्लुना पात्रेणादित्यस्थाल्या औपशये पात्र उपयामगृहीतो ऽस्यृतसदसि चक्षुष्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णामीति । ग्रहावादायोपनिष्क्रामत्युपनिष्क्रान्तस्यैवाध्वर्युर्ग्रहावादत्त । उत्तरतस्तिष्ठते प्रतिप्रस्थात्रे प्रतिनिर्ग्राह्यं प्रयच्छत्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषण्मित्रावरुणाभ्यां प्रेष्येति । वषट्कृते सहोभौ जुहुतो । हुत्वा वाचयति यो नो मित्रावरुणावभिदासति भ्रातृव्य उत्पित्पीते शुभस्पती इदमहं तमधरं पादयामि यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानीत्यथ प्रतिप्रस्थाताध्वर्योः पात्रे ग्रहस्य सꣳस्रावमवनयत्युभयोरर्धमध्वर्युः प्रतिप्रस्थातुः पात्रे ऽवनयति । तं प्रतिप्रस्थातादित्यस्थाल्यामवनयति विश्वदेवेभ्यस्त्वेत्यथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य होत्रे पात्रं प्रदाय प्राङायन्नाहाश्विभ्यामनुब्रूहीति । तच्छ्रुत्वा प्रतिप्रस्थाताश्विनस्य प्रतिनिर्ग्राह्यं गृह्णाति द्रोणकलशात्परिप्लुना पात्रेणादित्यस्थाल्या औपशये पात्र उपयामगृहीतो ऽसि श्रुतसदसि श्रोत्रपाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्णामीति । ग्रहावादा-

योपनिष्क्रामत्युपनिष्क्रान्तस्यैवाध्वर्युर्ग्रहावादत्त । उत्तरतस्तिष्ठते प्रतिप्रस्थात्रे प्रतिनिर्ग्राह्यं प्रयच्छत्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडश्विभ्यां प्रेष्येति । वषट्कृते सहोभौ जुहुतो । हुत्वा वाचयति यो नो ऽश्विनावभिदासति भ्रातृव्य उत्पिपीते शुभस्पती इदमहं तमधरं पादयामि यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानीत्यथ प्रतिप्रस्थाताध्वर्योः पात्रे ग्रहस्य सꣳस्रावमवनयत्युभयोर्धमध्वर्युः प्रतिप्रस्थातुः पात्रे ऽवनयति । तं प्रतिप्रस्थातादित्यस्थाल्यामवनयति विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति । ॥ १२ ॥

स यद्यु हैतैः सꣳस्रावैरुपर्यर्धा स्थाली भवत्येतेनैनां पात्रेणापिदधाति । यद्यु वै नोपर्यर्धा भवति द्रोणकलशादेनामुपर्यर्धां[1] कृत्वैतेनैव पात्रेणापिदधाति विष्णवुरुक्रमैष ते सोमस्तꣳ रक्षस्व तं ते दुश्चक्षा मावख्यदित्यथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य होत्रे पात्रं प्रदाय प्राङायन्नाहोन्नीयमानेभ्यो ऽनुब्रूहि होतुश्चमसमनून्नयध्वमुभयतःशुक्रान्कुरुध्वमच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो मा तु त्वमुन्नेष्ठाः प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिर्मा शकलैः प्रोक्षिताप्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्वेति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्ति । द्रोणकलशादेव प्रथममुन्नयन्त्यथ[2] पूतभृतो । ऽथ द्रोणकलशात्त उभयतःशुक्रा । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति[3] । यथोपपादमितरान्समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथ[4] प्रतिप्रस्थाता चतुर्णाꣳ शकलानां द्वौ

---

१ Before एनामु॰ BFHP ins. एव । २ Thus BHTP; ॰यत्यथ F.
३ Thus BFHP ॰यति T. ४ Thus BHFP Keś.; सादयत्यथ JT.

प्रोक्षति । द्वावप्रोक्षितौ भवतः । प्रोक्षिताभ्यामपिधायाप्रोक्षिताभ्यामुपयच्छतः । शुक्रमेवाध्वर्युरादत्ते । मन्थिनं प्रतिप्रस्थाता । ग्रहावादायोपनिष्क्रामतो । दक्षिणमेवाध्वर्युर्द्वार्बाहुं निश्रयमाण उपनिष्क्रामत्युत्तरं प्रतिप्रस्थाता । तौ जघनेनोत्तरवेदिं ग्रहौ संधत्त आयुः संधत्तं तन्मे जिन्वतं प्राणꣳ संधत्तं तं मे जिन्वतमपानꣳ संधत्तं तं मे जिन्वतं व्यानꣳ संधत्तं तं मे जिन्वतं चक्षुः संधत्तं तन्मे जिन्वतꣳ श्रोत्रꣳ संधत्तं तन्मे जिन्वतमिति । षड्भिः संधाभिः संधाय व्युत्क्रामत । सुतो ऽसि जनधा देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि शुक्रः शुक्रशोचिषेत्यध्वर्युर्दक्षिणेनोत्तरवेदिं परिक्रामति । सुतो ऽसि जनधा देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि मन्थी मन्थिशोचिषेति प्रतिप्रस्थातोत्तरेणोत्तरवेदिं परिक्रामति । तौ पुरस्तात्प्रत्यञ्चावुत्तरवेदिमधिद्रवत इन्द्रेण सयुजो वयꣳ सासह्याम पृतन्यतः। घ्नन्तो वृत्राण्यप्रति॥ यत्ते अग्ने तेजस्तेनाहं तेजस्वी भूयासं यत्ते अग्ने वर्चस्तेनाहं वर्चस्वी भूयासं यत्ते अग्ने हरस्तेनाहꣳ हरस्वी भूयासमित्यन्तरेण यूपं चाहवनीयं च ग्रहौ संधत्त आयु स्थ आयुर्मे धत्तमायुर्यज्ञाय धत्तमायुर्यज्ञपतये धत्तं प्राण स्थः प्राणं मे धत्तं प्राणं यज्ञाय धत्तं प्राणं यज्ञपतये धत्तमपान स्थो ऽपानं मे धत्तमपानं यज्ञाय धत्तमपानं यज्ञपतये धत्तं व्यान स्थो व्यानं मे धत्तं व्यानं यज्ञाय धत्तं व्यानं यज्ञपतये धत्तं चक्षु स्थश्चक्षुर्मे धत्तं चक्षुर्यज्ञाय धत्तं चक्षुर्यज्ञपतये धत्तꣳ श्रोत्रꣳ स्थः श्रोत्रं मे धत्तꣳ श्रोत्रं यज्ञाय

धत्तꣳ श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तमिति षड्भिः संधाभिः संधाय व्युत्क्रामतः ॥ १३ ॥

तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ कल्पयतं दैवीर्विशः कल्पयतं मानुषीरिषमूर्जमस्मासु धत्तं प्राणान्पशुषु प्रजां मयि च यजमाने चेत्यथाप्रोक्षितौ शकलौ बहिर्वेदि निरस्यतो निरस्तः शण्डः सहामुनेत्यध्वर्युर्यं यजमानो द्वेष्टि तं मनसा ध्यायति निरस्तो मर्कः सहामुनेति प्रतिप्रस्थाता यं यजमानो द्वेष्टि तं मनसा ध्यायत्यथाप उपस्पृश्य प्रोक्षितावभ्याधत्तः शुक्रैषा ते समित्तया समिध्यस्व स्वाहेत्यध्वर्युर्मन्थिन्नेषा ते समित्तया समिध्यस्व स्वाहेति प्रतिप्रस्थातैतस्मिन्काले चमसाध्वर्यवश्चमसानुपोद्यच्छन्तेऽथाध्वर्युः पुरस्तात्प्रत्यङ् तिष्ठन्नाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषट् प्रातः प्रातःसावस्य शुक्रवतो मन्थिवतो मधुश्चुत इन्द्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्येति वषट्कृते सहोभौ जुहुतः स प्रथमः संकृतिर्विश्वकर्मा स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वांस्तस्मा इन्द्राय सुतमाजुहोमि स्वाहेति वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहुतस्तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहृत्यथ संप्रैषमाह प्रैतु होतुश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रोद्गातुः प्र यजमानस्य प्र सदस्यस्य होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सकृद्द्रोणकलशादभ्युन्नीयोपावर्तध्वꣳ होतुश्चमसाध्वर्यवुपरमैहि प्रतिप्रस्थातरुत्तरार्धं आहवनीयस्य मन्थिनः सꣳस्रावं जुहुधीति यथासंप्रैषं ते कुर्वन्त्यथ प्रदक्षिणमावृत्य होतृचमसे ग्रहस्य सꣳस्रावमवनयति हुतं त्वा हुते ऽवनयाम्यूर्जस्वन्तं देवेभ्यो मधुमन्तं मनुष्येभ्य इति

वा तूष्णीं वाथ प्रतिप्रस्थातोत्तरार्धे आहवनीयस्य मन्थिनः सꣳस्रावं जुहोत्येष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व विदेर्गौपत्यꣳ रायस्पोषꣳ सुवीर्यꣳ संवत्सरीणाꣳ स्वस्तिꣳ स्वाहेत्यथाप उपस्पृश्य शुक्रपात्रं च मन्थिपात्रं च खरे यथायतनꣳ सादयति । यन्त्येते¹ महर्त्विजां चमसा । अथैते होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सकृद्द्रोणकलशादभ्युन्नीयोपावर्तन्ते । तेषां मैत्रावरुणचमसमादायाश्राव्याह प्रशास्तर्यजेति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विजहोति । ब्रह्मन्यज पोतर्यज नेष्टर्यजाग्नीद्यजेति पञ्च होत्राः संयाज्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्याग्रेण होतारमुपविशत्ययाडग्नीदिति । स भद्रमकरित्याह होता यो नः सोमꣳ राजानं पाययिष्यतीत्यथ होतादत्त ऐन्द्रवायवपात्रमात्तमेवाध्वर्युरन्वारभते । ऽन्वारब्धे ऽध्वर्यो होतोपहवमिष्ट्वा भक्षयति यथा स वेद । तथान्वारब्धे होतर्यध्वर्युरुपहवमिष्ट्वा भक्षयति मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा वाचं मे पाहीत्यथ होता भक्षयत्यथाध्वर्युरथैनद्धोत्रे ऽनुषजति । तद्धोता यथायतनꣳ सादयत्यथ होतादत्ते मैत्रावरुणपात्रमात्तमेवाध्वर्युरन्वारभते । ऽन्वारब्धे ऽध्वर्यो होतोपहवमिष्ट्वा भक्षयति यथा स वेद । तथान्वारब्धे होतर्यध्वर्युरुपहवमिष्ट्वा भक्षयति मयि वसुर्विदद्वसुश्चक्षुष्पाश्चक्षुर्मे पाहीत्यथैनद्धोत्रे ऽनुषजति । तद्धोता यथायतनꣳ सादयत्यथ होतादत्त आश्विनपात्रमात्तमेवाध्वर्युरन्वारभते ।

---

१ Thus (सादयतियंत्येते) PHT and Keś.; the other MSS. सादयंत्येते (B) or सादयत्येते JF.

ऽन्वारब्धे ऽध्वर्यौ होतोपहवमिष्ट्वा भक्षयति यथा स वेद। तथान्वारब्धे होतर्यध्वर्युरुपहवमिष्ट्वा भक्षयति मयि वसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहीति। सर्वतः परिहारमाश्विनं भक्षयतीति ब्राह्मणमथैनद्धोत्रे ऽनुषजति। तद्धोता यथायतनꣳ सादयत्यथाप उपस्पृश्य होत्र इडामुपोद्यच्छन्ते। ॥ १४ ॥

उपहूयमानायामिडायामुपप्रगृह्णन्ति चमसानुपहूतायामिडायामनाहितमग्नीधे भवत्यथैतानि द्विदेवत्यपात्राण्यरिक्तानि करोति। पुरोडाशशकलमैन्द्रवायवपात्रे प्रास्यत्यामिक्षां मैत्रावरुणपात्रे। धाना आश्विनपात्रे। ऽथैनानि संपरिगृह्य पूर्वया द्वारोपनिर्हृत्यापरया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य दक्षिणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्याꣳ सादयति। तान्या तृतीयसवनात्परिशेरे। ऽथाग्नीध आदधाति षडवत्तं। प्राश्नन्ति। मार्जयन्त। इडोपहूताꣳश्चमसान्भक्षयन्ति भक्षेहि माविशेति दीर्घभक्षमनुद्रुत्य वसुमद्गणस्य सोम देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रच्छन्दस इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति। होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति। यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्त। आप्याययन्ति चमसानाप्यायस्व समेतु त इति। सीदन्ति नाराशꣳसा आप्यायिता दक्षिणस्य हविर्धानस्यापालम्बमधोऽध[1] ऐन्द्राग्नायाथैषो ऽच्छावाको ऽग्रेण सद आस्ते। तस्मै महत्पुरोडाशशकलमादधदाहाच्छावाक[2]

---

१ Thus PHJF Bh. Keś.; अवालंब॰ B; अवा॰ or अपा॰ T (Grantha!)

२ Thus JHFP; अवदधद्॰ B; अपदयद॰ T.

वदस्व यत्ते वाद्यमिति । स यत्राच्छावाकस्याभिजानात्युपो अस्मान्ब्राह्मणान्ब्राह्मणा ह्वयध्वमिति तदाह होतरच्छावाको वा अयमुपहवमिच्छते तमुपह्वयस्वेति । तमृचा होतोपह्वयते । ऽथ प्राङायन्नाहोन्नीयमानायानुब्रूह्यच्छावाकस्य चमसाध्वर्यवुन्नयस्वोभयतःशुक्रं कुरुष्वेति । स तथा करोत्यथ प्राङेत्याच्छावाकचमसमादायाश्राव्याहाच्छावाक यजेति । वषट्कृतानुवषट्कृते हुत्वा हरति भक्षꣳ । स यद्यस्मिन्नच्छावाक उपहवमिच्छत उपैवैनꣳ ह्वयते । नो त्वेव संभक्षयतः[१] । सीदत्यस्य नाराशꣳस आप्यायितो । ऽथाहाच्छावाक सीद नेष्टः पत्नीमुदानयाग्नीदच्छावाकं मे सन्नं प्रब्रूतादिति । सीदत्येषो ऽच्छावाको जघनेन स्वं धिष्णियमानयति नेष्टा पत्नीं पन्नेजनीरादाय[२] प्रेह्युदेहीत्येतेन निगदेनाथैनां पूर्वया द्वारोपनिष्क्रमय्यापरया द्वारा सदः प्रपाद्य जघनेन नेष्टुर्धिष्णियमसंचरे सामपथे पन्नेजनीः[३] सादयति वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यः पन्नेजनीः सादयामि यज्ञाय वः पन्नेजनीः सादयामीत्यथाहाग्नीध्रः सन्नो ऽच्छावाको ऽच्छावाकꣳ सन्नमुप पन्नेजनीरसीषदन्नित्येतस्मिन्काल आग्नीध्रे यजमानः पुरोडाशानां प्राश्नाति । यदशना स्यात्पत्नी पत्नीशाले । ॥ १५ ॥ चतुर्थः ॥

---

१ Thus HJF Bh. Keś.; ॰भक्षयति BT.

२ Thus F; पान्नेजनी॰ BT; पान्नेजनं कलशं instead of पन्नेजनीर् HP, comp. VII. 3 (page 203. 10).

३ Thus all except J, which has पान्नेजनीः।

अथर्तुपात्रे आददाते दक्षिणमेवाध्वर्युरुत्तरं प्रतिप्रस्थाताध्वर्युः पूर्वो वायव्येन द्रोणकलशाद्गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि मधवे त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथ प्रतिप्रस्थाता गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि माधवाय त्वा जुष्टं गृह्णामीति। ग्रहावादायोपनिष्क्रामतो। दक्षिणमेवाध्वर्युर्दार्वाङ्कं निश्रयमाण उपनिष्क्रामत्युत्तरं प्रतिप्रस्थाता दार्वाङ्कं निश्रयमाण उपरमत्यथाध्वर्युराश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्तुना प्रेष्येति। वषट्कृते जुहोति। निष्क्रामत्येव प्रतिप्रस्थाता। प्रपद्यते ऽध्वर्युः। स गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि शुक्राय त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथ प्रतिप्रस्थाताश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्तुना प्रेष्येति। वषट्कृते जुहोति। निष्क्रामत्येवाध्वर्युः। प्रपद्यते प्रतिप्रस्थाता। स गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि शुचये त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथाध्वर्युराश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्तुना प्रेष्येति। वषट्कृते जुहोति। निष्क्रामत्येव प्रतिप्रस्थाता। प्रपद्यते ऽध्वर्युः। स गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि नभाय त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथ प्रतिप्रस्थाताश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्तुना प्रेष्येति। वषट्कृते जुहोति। निष्क्रामत्येवाध्वर्युः। प्रपद्यते प्रतिप्रस्थाता। स गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि नभस्याय त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथाध्वर्युराश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्तुना प्रेष्येति। वषट्कृते जुहोति। निष्क्रामत्येव प्रतिप्रस्थाता। प्रपद्यते ऽध्वर्युर्विपर्यस्य पात्रे। स गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसीषाय त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथ प्रतिप्रस्थाताश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्तुना प्रेष्येति। वषट्कृते जुहोति। निष्क्रामत्येवाध्वर्युः। प्रपद्यते प्रतिप्रस्थाता वि[illegible]

पात्रꣳ । स गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽस्यूर्जाय त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथाध्वर्युराश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्ऋतुभिः प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति । निष्क्रामत्येव प्रतिप्रस्थाता । प्रपद्यते ऽध्वर्युः । स गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि सहाय त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथ प्रतिप्रस्थाताश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्ऋतुभिः प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति । निष्क्रामत्येवाध्वर्युः । प्रपद्यते प्रतिप्रस्थाता । स गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि सहस्याय त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथाध्वर्युराश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्ऋतुभिः प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति । निष्क्रामत्येव प्रतिप्रस्थाता । प्रपद्यते ऽध्वर्युर्विपर्यस्य पात्रꣳ । स गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि तपाय त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथ प्रतिप्रस्थाताश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्ऋतुभिः प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति । निष्क्रामत्येवाध्वर्युः । प्रपद्यते प्रतिप्रस्थाता विपर्यस्य पात्रं । तमाह प्रतिप्रस्थातरुपैतेन पात्रेण रमेत्यथाध्वर्युराश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्ऋतुना प्रेष्येत्यध्वर्यू यजतमित्याह प्रशास्ता । होतरेतद्यजेत्याहाध्वर्युर्वषट्कृते जुहोति । सो ऽन्वैवासीनं प्रतिप्रस्थातारमनुप्रपद्यते । प्रतिप्रस्थाताच पूर्वो गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि तपस्याय त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथाध्वर्युर्गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि सꣳसर्पो ऽस्यꣳहस्पत्याय त्वा जुष्टं गृह्णामीति । यथावादायोपनिष्क्रामतो । दक्षिणमेवाध्वर्युर्द्वार्बाहुं निश्रयमाण उपनिष्क्रामत्युत्तरं प्रतिप्रस्थाता[1] । प्रतिप्रस्थाताच श्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्ऋतुना प्रेष्येति । गृहपते यजेत्याह प्रशास्ता ।

१ om. BT.

होतरेतद्यजेत्याह । गृहपतिर्वषट्कृते सहोभौ जुहुतो । ऽथ प्रतिप्रस्थाताध्वर्योः पात्रे ग्रहस्य सꣳस्रावमवनयति[1] । तमाह प्रतिप्रस्थातरेतेन पात्रेणैन्द्राग्नं ग्रहं गृहाणेति । तेन प्रतिप्रस्थातैन्द्राग्नं ग्रहं गृह्णाति द्रोणकलशात्परिप्लुना पात्रेणैन्द्राग्नी आगतꣳ सुतमित्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेत्यथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य होत्रैतत्पात्रꣳ संभक्षयत्यृतुना पीतस्येति होत्रा पोत्रा नेष्ट्राग्नीधा ब्राह्मणाच्छꣳसिना मैत्रावरुणेनेत्यथ विपर्यस्य पात्रꣳ होत्रैव चतुः संभक्षयत्यृतुभिः पीतस्येति होत्रा पोत्रा नेष्ट्राच्छावाकेनेत्यथ विपर्यस्यैव[2] पात्रꣳ होत्रैव द्विः संभक्षयत्यृतुना पीतस्येति । ॥ १६ ॥

अथ होतारं विपृच्छति प्रणवमुपाꣳशुशꣳसꣳ शꣳसिष्यसी३ विग्राहा३मिति । स यथैनꣳ होता प्रत्याह तच्छ्रुत्वा निगृह्य पात्रं पराङावर्तत । इडा देवहूरिति यावदेतस्य यजुषः पर्याप्नोति तावज्जपत्यथैनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणाति । यदुपाꣳशु शꣳसति तदुपाꣳशु प्रतिगृणाति । यदुच्चैः शꣳसति तदुच्चैः प्रतिगृणाति । संततं वा विग्राहं वा । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतमैन्द्राग्नं ग्रहमनूद्यच्छन्ते नाराशꣳसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषड्डुक्थशा यज सोमस्येति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव

---

१ B here and infra संपातम् instead of सꣳस्रावम् (once सꣳस्रावम्)।

२ एव om. JT.

द्विर्द्विर्नाराशꣳसाननुप्रकम्पयन्त्येतत्पात्रं नाराशꣳसा अन्वायन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्राग्निभ्यां पीतस्येति । होता चैवाध्वर्युश्चैतत्पात्रꣳ संभक्षयतो नराशꣳसपीतेन[1] नाराशꣳसान्नराशꣳसपीतस्य[2] सोम देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रच्छन्दसः पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व स इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्त । आप्याययन्ति चमसानाप्यायस्व समेतु त इति । सीदन्ति नाराशꣳसा आप्यायिता दक्षिणस्य हविर्धानस्यापालम्बमधोऽधो वैश्वदेवायाथ प्राङेत्य शुक्रपात्रमाददान आहोन्नेतर्यदेमं वैश्वदेवं ग्रहं गृह्णाम्यथोदञ्चꣳ राजानं पूतभृतमभि संपवयताद्दशाभिर्द्रोणकलशं मृष्ट्वा न्युब्जतादिति । स तथा करोति । स शुक्रपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णात्योमासश्चर्षणीधृत इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते वैश्वदेवाय । होत्र एषोत्तमेति प्राङ्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयतेऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं वैश्वदेवं ग्रहमनूद्यच्छन्ते नाराशꣳसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमस्येति । वषट्कृतानु-

---

१ Thus PBH Bh. Keś.; नारा- the other MSS.

२ Thus, नराशꣳसपीतस्य PB Bh, Keś. Mantramālā.

वषट्कृते द्विर्जुहोति। तथैव द्विर्द्विर्नाराशꣳसाननुप्रकम्पयन्त्येतत्पात्रं नाराशꣳसा अन्वायन्त्य।यंनुसवनभक्षो विश्वैर्देवैः पीतस्येति। होता चैवाध्वर्युश्चैतत्पात्रꣳ संभक्षयतो नराशꣳसपीतेन[1] नाराशꣳसान्नराशꣳसपीतस्य[1] सोम देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रच्छन्दसः पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति। होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति। यथाचमसं चमसान्।हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते। नाप्याययन्ति चमसान्।सर्वभक्षा मार्जयन्ते। ऽथाह प्रतिप्रस्थातरिमे चर्तुपात्रे एतच्च शुक्रपात्रं मार्जालीये मार्जयित्वा पात्रेष्वपिसृजेति। स तथा करोत्य।थ प्राङायन्नाह ॥ १७ ॥

मैत्रावरुणस्य चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेति। मैत्रावरुणचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति। यथोपपादमितरान्।समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्य।थादत्त उक्थ्यस्थाल्या औपशयं पात्रं। तस्मिन्नेतस्य राज्ञस्तृतीयवेलां गृह्णाति य उक्थ्यस्थाल्यां भवत्युपयामगृहीतो ऽसि देवेभ्यस्त्वा देवायुवमुक्थ्येभ्य उक्थायुवं[2] यज्ञस्यायुषे मित्रावरुणाभ्यां त्वा जुष्टं गृह्णामीति। पुनर्हविरसीत्युक्थ्यस्थालीं प्रत्यभिमृशति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्मित्रावरुणाभ्यां त्वेत्य।थाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति। स्तुवते। मैत्रावरुणा-

---

१ The various readings as supra, page 229,3 ; HJ om. the bhakṣaṇamantra.

२ Here and infra the MSS. have sometimes उक्थेभ्य and उक्थ्यायुवं।

येषोत्तमेति प्राङ्मैत्रावरुणस्य कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते मैत्रावरुणः । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं ग्रहमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहोत्यथ प्रदक्षिणमावृत्य मैत्रावरुणस्य चमसे ग्रहस्य सꣳस्रावमवनयति हुतं त्वा हुते ऽवनयाम्यूर्जस्वन्तं देवेभ्यो मधुमन्तं मनुष्येभ्य इति वा तूष्णीं वाचैवैतत्पात्रमुपनिधाय भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्षो मित्रावरुणाभ्यां पीतस्येति । मैत्रावरुणचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । ऽथाह प्रतिप्रस्थातर्ग्रहौ ते प्रचरेति । तच्छ्रुत्वा प्रतिप्रस्थाता प्राङायन्नाह ॥ १८ ॥

ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेति । ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्चमसमेव प्रथममुन्नयन्ति । यथोपपादमितरान्समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथादत्त उक्थ्यस्थाल्या श्रौपशयं पात्रं । तस्मिन्नेतस्य राज्ञो ऽर्धवेलां गृह्णाति य उक्थ्यस्थाल्यां भवत्युपयामगृहीतो ऽसि देवेभ्यस्त्वा देवायुवमुक्थ्येभ्य उक्थायुवं यज्ञस्यायुष इन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णामीति । पुनर्हविरसीत्युक्थ्यस्थालीं प्रत्यभिमृशति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वेत्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । ब्राह्मणाच्छꣳसिन

एषोतमेति प्राङ्ब्राह्मणाच्छꣳसिनः कालात्पराङावर्तते प्रतिप्रस्थाताभ्येनमाह्वयते ब्राह्मणाच्छꣳसी। प्रत्याह्वयते प्रतिप्रस्थाता। शꣳसति। प्रतिगृणाति। प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं ग्रहमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति। वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति। तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहोत्यथ प्रदक्षिणमावृत्य ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्चमसे ग्रहस्य सꣳस्रावमवनयति हुतं त्वा हुते ऽवनयाम्यूर्जस्वन्तं देवेभ्यो मधुमन्तं मनुष्येभ्य इति वा तूष्णीं वाथैवैतत्पात्रमुपनिधाय भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण पीतस्येति। ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्चमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति। यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते। नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते। ऽथ प्राङायन्नाह ॥ १९ ॥

अच्छावाकस्य चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वंश एव राजानमुन्नय मातिरीरिचः प्रतिप्रस्थातरुपैतेन ग्रहेण रमैहि यजमानेति। पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्याथैतच्चर्म फलकयोः प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति यज्ञ प्रतितिष्ठेति वा तूष्णीं वा। तस्मिन्संमुखान्ग्राव्णः कृत्वा दक्षिणस्य हविर्धानस्यान्तरेणेषे राजानमुपावहरति हृदे त्वा मनसे त्वा सोम राजन्नेह्यवरोहेति द्वाभ्यामथैनमुद्गातृभ्यः प्राहुस्तस्मिꣳस्तच्चेष्टन्ति यत्ते विदुरथोदुब्ज्याधवनीयमर्धं वसतीवरीणामवनयत्यर्धमेकधनानां। पुरोऽक्षं वसतीवरीः सादयति। पश्चादक्षमेकधनानच्छावाकचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति। यथोपपादमितरान्सर्वंश एव राजानꣳ

समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथादत्त उक्थ्यस्थाल्या औपशयं पात्रंˈ तस्मिन्नेतꣳ सर्वंश एव राजानं गृह्णाति य उक्थ्यस्थाल्यां भवत्युपयामगृहीतोऽसि देवेभ्यस्त्वा देवायुवमुक्थ्येभ्य उक्थायुवं यज्ञस्यायुष इन्द्राग्निभ्यां त्वा जुष्टं गृह्णामीतिˈ नात्र पुनर्हविरसीत्युक्थ्यस्थालीं प्रत्यभिमृशतिˈ दशाभिरेवैनां मृष्ट्वा न्युब्जतिˈ परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वेत्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोतिˈ स्तुवतेˈ ऽच्छावाकायैषोत्तमेति प्राङ्ङच्छावाकस्य कालात्पराङावर्तते प्रतिप्रस्थाताभ्येनमाह्वयते ऽच्छावाकःˈ प्रत्याह्वयते प्रतिप्रस्थाताˈ शꣳसतिˈ प्रतिगृणातिˈ प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं ग्रहमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामितिˈ वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोतिˈ तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहुत्यथ प्रदक्षिणमावृत्याच्छावाकस्य चमसे ग्रहस्य सꣳस्रावमवनयति हुतं त्वा हुते ऽवनयाम्यूर्जस्वन्तं देवेभ्यो मधुमन्तं मनुष्येभ्य इति वा तूष्णीं वाचैवैतत्पात्रमुपनिधाय भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्राग्निभ्यां पीतस्येत्यच्छावाकचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्तिˈ यथाचमसं चमसान्हिन्व स इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्तेˈ नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्तेˈ ऽथोक्थशा इत्याहˈ प्रातःसवनं प्रतिगीर्य प्रशास्तः प्रसुहीतिˈ सर्पतेत्याह प्रशास्ताˈ संतिष्ठते प्रातःसवनम्ˈ ॥ २० ॥ पञ्चमः ॥

॥ इति सप्तमः प्रश्नः ॥

प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय देवी द्वारावित्यत एवोर्ध्वेन । संप्रसृप्तान्विदित्वाध्वर्युः प्राङायन्नाहाभिषोतार एत[१] कृयत[१] ग्रावस्तुतमेहि[२] यजमानेति । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽध्यपो निःषिच्य तासु तथैव निग्राभ्यासु यजमानं वाचयति । तास्तथैव यजमानाय संप्रदाय ग्रावाणमादत्ते ऽन्यमुपांशुसवनात्तं तथैव प्राञ्चं प्रश्रित्य विस्रस्य राजानं ग्रावाणमभि मिमीत इन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेति । पञ्चकृत्वो यजुषा पञ्चकृत्वस्तूष्णीं । दशकृत्वो मिमानः सर्वश एव राजानं मिमीते । ऽद्भिरभ्युह्य ग्रावस्तुत उष्णीषं प्रयच्छत्यद्भिरेवाभ्युह्याध्वर्योरावसथं वासो हरन्ति[३] । तथा मितꣳ राजानꣳ होतृचमसीयाभिरुपसृजति । तथा संप्रयौति । तथा तिरश्चर्मन्फलके अभिमृशति । तथा वृद्धीर्वाचयति । नाचाꣳशून्सचते । घोषवन्त एवाभिषुण्वन्तीहा३ इहा३ इहेति[४] । तदेव सद्विनयन्तीहा३[५] इह इहा३ इह इहा३ इहेत्यथ संभरणीये निष्क्रीडयन्तीहा३ इहा३ इहेत्यथैनꣳ सुसंभृतꣳ संभरण्याꣳ संभृत्योन्नेत्र उत्प्रयच्छति ।

---

१ Thus PB TH Mantramālā.

२ Thus PTFH Bh., Mantramālā, Padārthanirv.; ॰स्तुतरेहि BJ Keś.

३ Thus BHTP Bh; हरति F.

४ Here and l. 13, 14 BP have the pluti sign also after the last इह (thus: इहा३ इति).

५ Uncertain reading. BT तदेवसद्विनयंती॰; H: तदेवसद्विन्नियंती॰; F: तदेत्यथैवद्विर्णयंती॰; P: तदेवसद्विनयंत इह; Bh. and Keś. give no help (विहृत्य नयन्ति, Bh.)

तमुन्नेताधवनीये ऽवनयत्येवमेव द्वितीयः पर्यायः संतिष्ठत । एवं तृतीयस्तृतीयस्य तृतीये बृहदुपयन्ति बृहद्बृहद्बृहदित्यृजीषमन्ततो दशापवित्रेण परिवेष्योन्नेत्र उत्प्रयच्छति । तदुन्नेताधवनीये[1] विचाल्य प्रपीड्य दक्षिणस्य हविर्धानस्यान्तरेणेषे उपावहृत्य[2] चर्मणि निदधाति । तस्मिंस्तथैव संमुखान्ग्राव्णः कृत्वा चतुर्धैतदृजीषं ग्रावमुखेभ्यो व्यपोहति । तथोद्गाता[3] वा प्रस्तोता वा दक्षिणस्य हविर्धानस्य पश्चादक्षमुपसृप्य प्राञ्चं ग्रावसु द्रोणकलशमभ्यूहति । तस्मिंस्तथैवोदीचीनदशं दशापवित्रं वितत्य प्रसिद्धꣳ शुक्रामन्थिनौ ग्रहौ गृह्णात्यथर्तुपात्राभ्यां द्वौ मरुत्वतीयौ ग्रहौ गृह्णाति ॥ १ ॥

मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानमिन्द्र मरुत्व इह पाहि सोममिति द्वाभ्यामथोपरिष्टादाग्रयणमानीयाधस्तादुपगृह्णाति । तं तथैव त्रिरभिहिङ्कृत्य परिमृज्य सादयति । तथोक्थ्यं गृह्णात्युक्थ्येन राजानं परिदधाति । तथोपर्यर्धे द्रोणकलशे परिप्लुपात्रं प्रास्य द्रप्साननुमन्त्रयते द्रप्सश्चस्कन्द यस्ते द्रप्सो यो द्रप्सो यस्ते द्रप्स इति । तथोन्नेतारमाहारिक्तं पूतभृतं कुरु पवमानस्य ग्रहान्ग्रहीष्यामीति । तथारिक्ते पूतभृति पवमानस्य ग्रहान्गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वेति द्रोणकलशमभिमृशतीन्द्राय त्वेत्याधवनीयमिन्द्राय त्वेति पूतभृतं । तथोन्नेतरित्याह प्राञ्चꣳ राजानं पूतभृतमभि संपवयताद्ग्रावभिराधवनीयं मृष्ट्वा न्युब्जता-

१ Some MSS. : तमुन्नेता॰ ।
२ उपानिहृत्य F; उपावहृत्य BHP, comp. p. 208, 12.
३ अथोद्गाता H.

दिति । स तथा करोति । तथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदायोपनिःसर्पति । तेषु तथैव समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोति । विश्वे देवा मरुत इन्द्रो अस्मानस्मिन्द्वितीये सवने न जह्युः । आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं देवानाꣳ सुमतौ स्याम स्वाहेत्येतयाध्वर्यू जुहुतो । यथावेदमितरे जुह्वत्यथ प्रदक्षिणमावृत्य सदो ऽभि पवमानꣳ सर्पन्ति[1] । तथा[1] सदसि यथायतनमुपविशन्ति । तथोद्गात्रे वा प्रस्तोत्रे वा बर्हिषी प्रयच्छत्यृक्सामयोरुपस्तरणमसि मिथुनस्य प्रजात्या इति वा तूष्णीं वा । तथोपाकरणं जपति वायुर्हिङ्कर्तेति । स एष पञ्चदशो माध्यंदिनः पवमानो भवति । तस्याष्टम्यां प्रस्तुतायां वाचयति सुपर्णो ऽसि त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेत्यत्र चतुर्होतारं व्याचष्ट । उद्गते साम्नि संप्रैषमाहाग्नीदग्नीन्विहर बर्हिः स्तृणाहि पुरोडाशाꣳ अलंकुरु प्रतिप्रस्थातर्दधिघर्माय दध्याहरेति । यथासंप्रैषं तौ कुरुतस्तथाप[2] उपस्पृश्याहेहि यजमानेति । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य तथा समस्तꣳ राजानमुपतिष्ठते । तथावकाशैश्चरति । तथा प्रचरण्यां नवकृत्वो गृहीते । तथैष आग्नीध्र आग्नीध्रीयाद्धिष्णियादनुपूर्वं[3] धिष्णियेष्वङ्गारान्विहरति । तथा पुरस्तात्प्रत्यङ्ङासीनो विहृतान्धिष्णियान्व्याघारयति । तथोत्तरस्य हविर्धानस्य चुबुके प्रचरणीꣳ

१ प्रसर्पन्त्यथ BJ.

२ Thus BT; कुरुतोथाप the other MSS.; J corrupt.

३ Thus BJHP; आनपूर्व्यं F; आनुपूर्वं T.

सादयति । तथा सांकाशिनेन पथा पृष्ठ्याꣳ स्तृणाति संततां गार्हपत्यादाहवनीयात् । ॥ २ ॥

अथान्तरेण हविर्धाने उपविश्य दधिघर्माय दधि याचति । तदाहृतमवेक्षते ज्योतिरसि वैश्वानरं पृश्नियै दुग्धमिति । बर्हिषी अन्तर्धाय कꣳसे वा चमसे वा गृह्णाति यावती द्यावापृथिवी महित्वा यावच्च सप्त सिन्धवो वितस्थुः । तावन्तमिन्द्र ते ग्रहꣳ सहोर्जा गृह्णाम्यस्तृतमित्यपोद्धृत्य बर्हिषी अथैनꣳ श्रीणाति वाक् च त्वा मनश्च श्रीणीतां प्राणश्च त्वापानश्च श्रीणीतां चक्षुश्च त्वा श्रोत्रं च श्रीणीतां दक्षश्च त्वा बलं च श्रीणीतामोजश्च त्वा सहश्च श्रीणीतामायुश्च त्वा जरा च श्रीणीतामात्मा च त्वा तनूश्च श्रीणीताꣳ शृतो ऽसि शृतंकृतः शृताय त्वा शृतेभ्यस्त्वा शृतं हविरित्यथाह होतर्वदस्व यत्ते वाद्यमित्यथैनमादायोपोत्तिष्ठन्नाह आतꣳ हविरित्यत्याक्रम्याश्राव्याह दधिघर्मस्य यजेति । वषट्कृते जुहोति यमिन्द्रमाहुर्वरुणं यमाहुर्यं मित्रमाहुर्यमु सत्यमाहुः । यो देवानां देवतमस्तपोजास्तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा स्वाहेत्यनुवषट्कृते हुत्वा हरति भक्षꣳ । स यावन्तः प्रवर्ग्यस्यर्त्विजस्तेषूपहवमिष्ट्वा यजमान एव प्रत्यक्षं भक्षयति मयि त्यदिन्द्रियं महन्मयि दक्षो मयि क्रतुः । मयि धायि सुवीर्यं त्रिशुग्घर्मो विभातु मे ॥ आकूत्या मनसा सह विराजा ज्योतिषा सह । यज्ञेन पयसा सह ब्रह्मणा तेजसा सह । क्षत्रेण यशसा सह सत्येन तपसा सह । तस्य दोहमशीमहि तस्य सुम्नमशीमहि । तस्य भक्षमशीमहि तस्य त इन्द्रेण पीतस्य मधुमत

उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति। निर्णिज्य पात्रं प्रयच्छति। तथा सवनीयान्पुरोडाशान्याचति। तेषां तथैव समवद्यन्नाह माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशानामवदीयमानानामनुब्रूहीति। पूर्वार्धादवदायापरार्धादवद्यत्यभिघारयति। प्रत्यनक्ति। तथोपभृति स्विष्टकृते सर्वेषाꣳ सकृत्सकृदुत्तरार्धादवद्यति। द्विरभिघारयति। न प्रत्यनक्त्यत्याक्रम्याश्राव्याह माध्यंदिनस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति। वषट्कृते जुहोति। तथा समावपमान आहाग्नये ऽनुब्रूहीत्याश्राव्याहाग्नये प्रेष्येति। वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोति। तथोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा तथैव पात्र्यामिडाꣳ समवधाय प्रतीचः पुरोडाशान्प्रहिणोत्यनु हैके संयन्ति पशव इडेति वदन्तो। ऽथ प्राङायन्नाहोन्नीयमानेभ्यो ऽनुब्रूहि ॥ ३ ॥

होतुश्चमसमनून्नयध्वमुभयतःशुक्रान्कुरुध्वमच्छावाकस्य चमसाध्वर्यो ऽपि त्वमुन्नयस्व प्रतिप्रस्थातश्चतुर्भिर्मा शकलैः प्रोक्षिताप्रोक्षितैः प्रत्युपलम्बस्वेति। यथासंप्रैषं ते कुर्वन्ति। समानं कर्माश्रावणादाश्रावण एव[1] व्येत्यथाध्वर्युः[1] पुरस्तात्प्रत्यङ् तिष्ठन्नाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषण्माध्यंदिनस्य सवनस्य निष्केवल्यस्य भागस्य शुक्रवतो मन्थिवतो मधुश्चुत इन्द्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्येति। वषट्कृते सहोभौ जुहुतः स प्रथमः संकृतिर्विश्वकर्मेति।

---

१ Uncertain reading and interpunction; एववेत्यथा॰ BJ; एवेत्यथा॰ T Keś.; एव--त्यथा॰ F; एवैतितथा॰ HP; Bhavasvāmin: एव व्येति भिद्यत इत्यर्थः. A Prayoga: एवव्यति भिद्यत इत्यर्थः (Grantha).

वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुह्वतस्तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुह्वति । तथा संप्रेषमाह प्रैतु होतुश्चमसः प्र ब्रह्मण इति । तथा[1] प्रदक्षिणमावृत्य होतृचमसे ग्रहस्य सꣳस्रावमवनयति हुतं त्वा हुते ऽवनयाम्यूर्जस्वन्तं देवेभ्यो मधुमन्तं मनुष्येभ्य इति वा तूष्णीं वा । तथा प्रतिप्रस्थातोत्तरार्ध आहवनीयस्य मन्थिनः सꣳस्रावं जुहोति । तथाप उपस्पृश्य शुक्रपात्रं च मन्थिपात्रं च खरे यथायतनꣳ सादयति । यन्त्येते महर्त्विजां चमसास्तथैते होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सकृद्द्रोणकलशादभ्युन्नीयोपावर्तन्ते । तेषां तथैव मैत्रावरुणचमसमादायाश्राव्याह प्रशास्तर्यजेति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । ब्रह्मन्यज पोतर्यज नेष्टर्यजाच्छावाक यजाग्नीद्यजेति । षड्ढोत्राः संयाज्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्याग्रेण होतारमुपविशत्यथाऽग्नीदिति । स भद्रमकरित्याह होता यो नः सोमꣳ राजानं पाययिष्यतीति । तथाप उपस्पृश्य होत्र इडामुपोद्यच्छन्ते । उपहूयमानायामिडायामुपप्रगृह्णन्ति चमसानुपहूतायामिडायामग्नीध आदधाति षडवत्तं । प्राश्नन्ति । मार्जयन्त । इडोपहूताꣳश्चमसान्भक्षयन्ति भक्षेहि माविशेति दीर्घभक्षमनुद्रुत्य रुद्रवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यंदिनस्य सवनस्य त्रिष्टुप्छन्दस इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्त ।

---

१ तथैव H.

आप्याययन्ति चमसानाप्यायस्व समेतु त इति । सीदन्ति नाराशंसा आप्यायिता दक्षिणस्य हविर्धानस्यापालम्बमधो[1]-ऽधस्तृतीयाय मरुत्वतीयायैतस्मिन्काल आग्नीध्रे यजमानः पुरोडाशानां प्राश्नाति । यदशना स्यात्पत्नी पत्नीशाले । ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

अथ दाक्षिणानि होष्यन्याचत्याज्यस्थालीं सस्रुवां स्रुचं वासस्तस्यैतस्य वसनस्यान्तमायां दशायां हिरण्यशल्कः प्रग्रथितो भवत्यैतत्समादायाहेहि यजमानेत्युत्तरेणाग्नीध्रीयं परीत्योत्तरेण सदः परीत्य पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्य समन्वारब्धेष्वपिव्रतेषु संप्रच्छन्नेषु गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा वसनस्यान्तं स्रुग्दण्ड[2] उपसंगृह्य[2] सौरीभ्यामृग्भ्यां गार्हपत्ये जुहोत्युदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे विश्वाय सूर्यं स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा गार्हपत्य एव जुहोति चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च स्वाहेत्यथाग्नीध्रं हुत्वा स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा वसनस्यैवान्तं स्रुग्दण्ड उपसंगृह्य नयवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोत्यग्ने नय सुपथा राये अस्मान्विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम स्वाहेत्यथ दिवं गच्छ सुवः पतेति हिरण्यं हुत्वोद्गृह्णाति । सृज्यन्ते दक्षिणा दक्षिणापथेनान्तरेण

---

१ Thus all and P, except B, which has •स्यावालंब•।

२ स्रुग्दंडमुप• BJ.

सदश्च गार्हपत्यं चान्तरेण सदश्चाग्नीध्रं चान्तरेण चात्वालोत्करावेवमुदीच्यः प्रतिपद्यन्ते । ताः प्रदक्षिणं कृत्वाभ्यैति रूपेण वो रूपमभ्यैमि वयसा वय इत्यथैना विभजति तुथो वो विश्ववेदा विभजतु वर्षिष्ठे अधि नाक इत्यथ सदो ऽभ्यैत्येतत्ते[1] अग्ने राध ऐति सोमच्युतं तन्मित्रस्य पथा नयर्तस्य पथा प्रेत चन्द्रदक्षिणा यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीरिति । ॥ ५ ॥

अथैष आत्रेयो ऽग्रेण सद आस्ते । तमभ्यैति[2] ब्राह्मणमद्य राध्यासमृषिमार्षेयं पितृमन्तं पैतृमत्यꣳ सुधातुदक्षिणमित्यथैनमुत्क्रम्य पृच्छति क आत्रेय इत्ययमहमितीतरः प्रत्याह । तं तथैव द्वितीयमुत्क्रम्य पृच्छति क आत्रेय इत्ययमहमित्येवेतरः प्रत्याह । तं तथैव तृतीयमुत्क्रम्य पृच्छति क आत्रेय इत्ययमहमित्येवेतरः प्रत्याह । तस्य पाणौ हिरण्यमादधाति चन्द्र[3]मꣳहेति यदु चान्यदुपकल्पते[4] । ऽथाग्नीध्रं द्रुत्वा हिरण्यमुखमग्नीधे ददात्यथ सद आगत्य ब्रह्मणे ददाति होत्र उद्गात्रे । ऽथ हविर्धानं द्रुत्वाध्वर्यवे ददाति य उ चैनमन्ये ऽभितो भवन्त्यथ सद आगत्य प्रस्तोत्रे ददाति प्रशास्त्रे ब्राह्मणाच्छꣳसिने ऽच्छावाकस्य सदस्यस्याग्नीधः पोतुर्नेष्टुर्ग्रावस्तुत उन्नेतुः सुब्रह्मण्यस्य प्रतिहर्तुरन्ततो । यथासमुदितं प्रसर्पकेभ्यो । ऽथाहैहि यजमानेत्याग्नीध्रं

---

१ Thus FHTP, Keś.; अभ्येति BJ.

२ Thus TPH; अभ्येति the other MSS.

३ चंद्र THF Mantramālā; चंद्रं BP and a Prayoga; चंद्रमंहेति Keś.

४ उपकल्पयते the MSS.

हुत्वा स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाग्नीध्रे पञ्च वैश्वकर्मणानि जुहोति यज्ञपतिमृषय एनसाहुरित्यथातिक्रामातीमोचैश्वरत्यग्निना[१] देवेन ये देवा यज्ञहन इत्येताभ्यामनुवाकाभ्यामथ यजमानं प्राञ्चमीक्षयति वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षमित्यथैनꣳ सदस्युपवेशयति यतस्व सदस्यैरित्यथ दक्षिणाः समनुदिशत्यस्मद्दात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्रदातारमाविशतानवहायास्मान्देवयानेन पथेत सुकृतां लोके सीदत तन्नः सꣳस्कृतमिति ॥ ६ ॥

अथ प्राङायन्नाहेन्द्राय मरुत्वतेऽनुब्रूहीति तच्छ्रुत्वा प्रतिप्रस्थाता ग्रहावादायोपनिष्क्रामत्युपनिष्क्रान्तस्यैवाध्वर्युर्ग्रहावादत्त उत्तरतस्तिष्ठते प्रतिप्रस्थात्रेऽन्यतरं प्रयच्छत्यथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडिन्द्राय मरुत्वते प्रेष्येति वषट्कृते सहोभौ जुहुतोऽथ प्रतिप्रस्थाताध्वर्योः पात्रे ग्रहस्य सꣳस्रावमवनयति तमाह प्रतिप्रस्थातरेतेन पात्रेण तृतीयं मरुत्वतीयं ग्रहं गृहाणेति तेन प्रतिप्रस्थाता तृतीयं मरुत्वतीयं ग्रहं गृह्णाति द्रोणकलशात्परिप्लुना पात्रेण मरुत्वाꣳ इन्द्र वृषभो रणायेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वते जुष्टं गृह्णामीति परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वत इत्यथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य होत्रैतत्पात्रꣳ संभक्षयतीन्द्रेण मरुत्वता पीतस्येत्यथ निगृह्य पात्रं पराङावर्तत इडा देवहूरिति यावदेतस्य यजुषः पर्याप्नोति तावज्जपत्य-

---

१ अतीमोचे॰ TJHP Keś. (twice) ; अतिमो॰ BJ Keś. (once).

भ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थ्यं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं तृतीयं मरुत्वतीयं ग्रहमनूद्यच्छन्ते नाराशꣳसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमस्येति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विर्नाराशꣳसाननुप्रकम्पयन्त्येतत्पात्रं नाराशꣳसा अन्वायन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण मरुत्वता पीतस्येति । होता चैवाध्वर्युश्चैतत्पात्रꣳ संभक्षयतो नराशꣳसपीतेन नाराशꣳसान्नराशꣳसपीतस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यंदिनस्य सवनस्य त्रिष्टुप्छन्दसः पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्त । आप्याययन्ति चमसानाप्यायस्व समेतु त इति । सीदन्ति नाराशꣳसा आप्यायिता दक्षिणस्य हविर्धानस्यापालम्बमधोऽधो[२] माहेन्द्राय । ॥ ७ ॥

अथ प्राङेत्य शुक्रपात्रमाददान आहोन्नेतर्यदिमं माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाम्यथोदञ्चꣳ राजानं पूतभृतमभि संपवयताद्दशाभिर्द्रोणकलशं मृष्ट्वा न्युब्जतादिति । स तथा करोति । स शुक्रपात्रेण माहेन्द्रं द्रोणकलशाद्गृह्णाति महाꣳ इन्द्रो य ओजसेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि महेन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्महेन्द्राय त्वेत्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते माहेन्द्राय ।

---

२ B again °वालंबम° ।

प्रस्तुते साम्नि संप्रैषमाहाभिषोतारो ऽभिषुणुताग्नीदाग्निरं विनयोलूखलमुद्वादय प्रतिप्रस्थातर्वारुणमेककपालं निर्वप सौम्यस्य विद्धीति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्ति । होत्र एषोत्तमेति प्राङ्हौतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युर्। न्धेनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं माहेन्द्रं ग्रहमं। नूद्यच्छन्ते नाराशꣳसानं। थाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमस्येति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विर्नाराशꣳसाननुप्रकम्पयन्त्येतत्पात्रं नाराशꣳसा अन्वायन्त्यं। नुसवनभक्षो महेन्द्रेण पीतस्येति । होता चैवाध्वर्युश्चैतत्पात्रꣳ संभक्षयतो नराशꣳसपीतेन नाराशꣳसान्नरशꣳसपीतस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यंदिनस्य सवनस्य त्रिष्टुप्छन्दसः पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व स इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सं। र्वभक्षा मार्जयन्ते । ऽथेन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेत्येवं त्रिभिरुक्थ्यपर्यायैश्चरति[१] । तं तथैवोत्तमे ऽतिशिष्ट आहाच्छावाकस्य चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वश एव राजानमुन्नय मातिरीरिचः प्रतिप्रस्थातरुपैतेन ग्रहेण रमैहि यजमानेति । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्याथोदुञ्ज्याधवनीयꣳ सर्वश एव वसतीवरीः पर्यस्यति । सर्वश [२]एवैकधनान्पुरोऽक्षमेव वसतीवरीकलशं

१ उक्थ्यप॰ all exc. TP.

२ एव om BJ.

मृष्ट्वा न्युब्जति । पश्चादक्षमेकधनानच्छावाकचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति । यथोपपादमितरान्त्सर्वंश एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथादत्त उक्थ्यस्थाल्या आग्रयणं पात्रं । तस्मिन्नेतꣳ सर्वंश एव राजानं गृह्णाति य उक्थ्यस्थाल्यां भवति । स[1] उ[1] वा[1] ऐन्द्र[1] एव भवन्त्यथोक्थ्यं[2] वाचीत्याह माध्यंदिनꣳ सवनं प्रतिगीर्य प्रशास्तः प्रसुहीति । सर्पतेत्याह प्रशास्ता । संतिष्ठते माध्यंदिनꣳ सवनम् । ॥ ८ ॥ द्वितीयः ॥

प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय देवी द्वारावित्यत एवोर्ध्वेन । संप्रसृप्तान्विदित्वाध्वर्युः प्राङायन्नाहाग्नीत्परिश्रयणमाहर प्रतिप्रस्थातराग्निरमानय शृतातङ्क्यमादित्यग्रहाय दध्याहरेहि यजमानेति । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य य एष उपाꣳशुपात्रेऽꣳशुः प्रास्तो भवति तं माध्यंदिनीय ऋजीषेऽपिसृज्य यमेव कं च[3] ग्रावाणमादायोन्नेतारमाहाहरोपसृजेत्युपसृजत्युन्नेताधवनीयादुदचनेनापरिमितमभिषुत्याथैनꣳ सुसंभृतꣳ संभरणाꣳ संभृत्योन्नेत्र उत्प्रयच्छति । तमुन्नेताधवनीयेऽवनयत्येवमेव द्वितीयः पर्यायः संतिष्ठत । एवं तृतीय । ऋजीषमन्ततो दशापवित्रेण परिवेष्ट्योन्नेत्र उत्प्रयच्छति । तदुन्नेताधवनीये[4] विचाल्य प्रपीड्य दक्षिणस्य हविर्धानस्यान्तरेणेषे उपातिहृत्य[5] नीड उत्सादयति । परिश्रयन्ति पूर्वां द्वारमपरां चाथादत्त

---

१ सउवैऐन्द्र B; सउवेन्द्र T; PHF om. वा; J corrupt.

२ अथोक्थ्यं JT.　३ कंचन BF.　४ तमुन्नेता° some MSS.

५ उपातिहृत्य here all, also P.

आदित्यस्थाल्या औपशयं पात्रं। तस्मिन्नेतस्य राज्ञस्तृतीयवेलां गृह्णाति य आदित्यस्थाल्यां भवति कदा च न स्तरीरसीत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्यस्त्वा जुष्टं गृह्णामीति। बर्हिषौ अन्तर्धाय घृतातङ्क्येन श्रीणाति कदा च न प्रयुच्छसीत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्यस्त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यपोद्धृत्य बर्हिषौ अर्धवेलाꣳ राज्ञो गृह्णाति यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्नमित्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यादित्येभ्यस्त्वा जुष्टं गृह्णामीत्यथैनꣳ स्थविमत उपाꣳशुसवनेन श्रीणाति विवस्व आदित्यैष ते सोमपीथस्तेन मन्दस्व तेन तृप्य तृप्यास्म ते वयं तर्पयितारो या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीत्यथैनमुद्गृह्णात्यथ विज्ञानमुपैति यदि ताजक् प्रस्कन्दत्यनुवर्षुकः[1] पर्जन्यो भवति। यदि चिरमवर्षुको। न सादयतीति ब्राह्मणमथैनमुपाꣳशुसवनं दशापवित्रेण परिवेष्ट्य तेनाधम्नात्पात्रमुद्धन्त्यूर्मिकारमविषिञ्चन् ॥ ९ ॥

आ समुद्रादान्तरिक्षात्प्रजापतिरुदधिं च्यावयातीन्द्रः प्रस्नौतु मरुतो वर्षयन्तून्नम्भय पृथिवीं भिन्द्धीदं दिव्यं नभः। उद्नो दिव्यस्य नो देहीशानो विसृजा दृतिमित्यथैनमुपाꣳशुसवनं[2] दशापवित्रेण परिमृज्य ग्रावस्वपिसृजति। विवृण्वन्ति पूर्वां द्वारमपरां चाथैतं[3] ग्रहं बर्हिर्हस्तेनापिधायोपोत्तिष्ठन्नाहादित्येभ्यः[4]

१ Thus J only; ॰दत्यसुवर्षुकः F; ॰देद्वर्षुकः HP; the other MSS. are still more corrupt.

२ अथैनमु॰ all except H, which has अथैतमु॰।

३ Thus PHJ Keś.; अथैनं the other MSS.

४ ॰योपोत्तिष्ठन्न॰ TP; ॰योपोन्निष्ठन्न॰ J; ॰योपतिष्ठन्न॰ B; ॰योत्तिष्ठन्न॰ HF.

प्रियेभ्यः प्रियधामभ्यः प्रियव्रतेभ्यो महस्वसरस्य पतिभ्य उरोरन्तरिक्षस्याध्यक्षेभ्यो ऽनुब्रूहीत्यत्याक्रम्याश्राव्याहादित्येभ्यः प्रियेभ्यः प्रियधामभ्यः प्रियव्रतेभ्यो महस्वसरस्य पतिभ्य उरोरन्तरिक्षस्याध्यक्षेभ्यः प्रेष्येति । वषट्कृत ओषधीः प्रास्याग्नावादित्यं जुहोति सकृदेव । न हुत्वान्वीक्षते । पर्यावृत्तस्यैव प्रतिप्रस्थाता पात्रमादत्त । एतस्मिन्काले प्रतिहर्ता पूतभृतो बिले पवित्रं वितत्य द्वौ वा त्रीन्वा राज्ञ उदचनानानयत्याग्रयणमेवाध्वर्युरादत्त । आदित्यस्थालीं प्रतिप्रस्थाता सोपग्रयाꣳ संप्रगृह्णाति । तासां तिसृणां चतसृणां वा[1] धाराणां [2]तथोपरिष्टादाग्रयणमानीयाधस्तादुपगृह्णाति । तं[3] तथैव त्रिरभिहिङ्कृत्य परिमृज्य सादयत्यपोद्धृत्य पवित्रं बर्हिषी अन्तर्धायाग्निरमवनयत्यन्वारब्धायां पत्न्यामस्मे देवासो वपुषे चिकित्सतेति चतसृभिरनुच्छन्दसमपोद्धृत्य बर्हिषी पूतभृतो बिले द्रप्सानुमन्त्रयते । द्वौ पवमानस्य ग्रहौ गृह्णाति । तथोन्नेतरित्याह प्राञ्चꣳ राजानं पूतभृतमभि संप्लवयताद्ग्रावभिराधवनीयं मृष्ट्वा न्युब्जतादिति । स तथा करोति । तथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदायोपनिःसर्पति । तेषु तथैव समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोति । ॥ १० ॥

इदं तृतीयꣳ सवनं कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त । ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः स्विष्टिं नो अभि वसीयो नयन्त्विति स्वाहेत्येतयाध्वर्यू जुहुतो । यथावेदमितरे जुह्वति । तथा

---

१ च T.   २ तथा om THF.   ३ om. T.

प्रदक्षिणमावृत्य सदो ऽभि पवमानꣳ सर्पन्ति । तथा सदसि यथायतनमुपविशन्ति । तथोद्गात्रे वा प्रस्तोत्रे वा बर्हिषी प्रयच्छत्यृक्सामयोरुपस्तरणमसि मिथुनस्य प्रजात्या इति वा तूष्णीं वा । तथोपाकरणं जपति वायुर्हिंकर्तेति । स एष सप्तदश आर्भवः पवमानो भवति । तस्य नवम्यां प्रस्तुतायां वाचयति सघासि जगतीच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेत्य।त्र पञ्चहोतारं व्याचष्ट । उद्गुते साम्नि संप्रैषमाहाग्नीच्छलाकान्विहर बर्हिः स्तृणाहि पुरोडाशाꣳ अलंकुरु प्रतिप्रस्थातः पशौ संवदस्वेति । यथासंप्रैषं तौ कुरुतस्।तथाप उपस्पृश्याहैहि यजमानेति । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य तथा समस्तꣳ राजानमुपतिष्ठते । नात्रावकाशैश्चरति । तथा प्रचरण्यां नवकृत्वो गृह्णीते । तथैव आग्नीध्र आग्नीध्रीयाद्धिष्णियादनुपूर्वं[1] धिष्णियेषु शलाकान्विहरति[2] । तथा पुरस्तात्प्रत्यङ्ङासीनो विहृताञ्छलाकान्व्याघारयति[2] । तथोत्तरस्य हविर्धानस्य चुबुके प्रचरणीꣳ सादयति । तथा सांकाशिनेन पथा पृष्ठ्याꣳ स्तृणाति संततां गार्हपत्यादाहवनीयात् । ॥ ११ ॥

अथ पशुना चरति मनोताप्रभृतिनेडान्तेन । तथा सवनीयान्पुरोडाशान्याचति । तेषां तथैव समवद्यन्नाह तृतीयस्य

---

१ आनुपूर्वं T; अनुपवं PBJ; अनुपूर्व्यां F; आनःपूर्व्यं H.

२ शलाकान् PTJ; सलाकान् BHF; शकलान् and शलाकान् H.

सवनस्येन्द्राय पुरोडाशानामवदीयमानानामनुब्रूहीति । पूर्वार्धादवदायापरार्धादवद्यत्यभिघारयति । प्रत्यनक्ति । तथोपभृति स्विष्टकृते सर्वेषाꣳ सकृत्सकृदुत्तरार्धादवद्यति । द्विरभिघारयति । न प्रत्यनक्त्यत्याक्रम्याश्राव्याह तृतीयस्य सवनस्येन्द्राय पुरोडाशान्प्रस्थितान्प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति । तथा समावपमान आहाग्नये ऽनुब्रूहीत्याश्राव्याहाग्नये प्रेष्येति । वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यथोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा तथैव पात्र्यामिडाꣳ समवधाय प्रतीचः पुरोडाशान्प्रहिणोत्यनु हैके संयन्ति पशव इडेति वदन्तो । ऽथ प्राङायन्नाहोन्नीयमानेभ्यो ऽनुब्रूहि होतुश्चमसमनून्नयध्वं तीव्राꣳ आशीर्वतः कुरुध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति । यथोपपादमितरान्समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथ प्राङेत्य होतृचमसमादायाश्राव्याह तृतीयस्य सवनस्यर्भुमतो विभुमतः प्रभुमतो वाजवतः सवितृवतो बृहस्पतिवतो विश्वदेव्यावतस्तीव्राꣳ[1] आशीर्वत इन्द्राय सोमान् प्रस्थितान्प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति श्येनाय पत्वने स्वाहेत्यनुवषट्कृते तृम्पन्ताꣳ होत्रा मधोर्घृतस्य स्वाहेति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुह्वति । तथा संप्रैषमाह प्रैतु होतुश्चमसः प्र ब्रह्मणः प्रोद्गातुः प्र यजमानस्य प्र सदस्यस्य होत्रकाणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सकृदाशीर्वतो ऽभ्युन्नीयोपावर्तध्वमिति । यन्त्येते महर्त्विजां चमसास्तथैते होत्र-

१ विश्वेदे॰ BT, Mantramālā, the other MSS., also P, have विश्वदे॰ ।

काणां चमसाध्वर्यवः सकृत्सकृदाग्नीध्रंतो ऽभ्युन्नीयोपावर्तन्ते । तेषां तथैव मैत्रावरुणचमसमादायाश्राव्याह प्रशास्तर्यजेति । वषट्कृते जुहोति विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहेति । परिधये जनप्रथनायेति[१] ब्राह्मणाच्छंसिन । ऊर्जे होत्राणामिति पोतुः । पयसे होत्राणामिति नेष्टुः । प्रजापतये मनव इत्यच्छावाकस्य । र्तम्ततपाः सुवर्वाडित्यग्नीधश्चमसं[२] चमसमेवानुवषट्करोति[३] हम्पन्ताꣳ होत्रा मधोर्घृतस्य स्वाहेति । सप्त होत्राः संयाज्य प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्याग्रेण होतारमुपविशत्ययाडग्नीदिति । स भद्रमकरित्याह होता यो नः सोमꣳ राजानं पाययिष्यतीति । तथाप उपस्पृश्य होत्र इडामुपोद्यच्छन्त । उपहूयमानायामिडायामुपप्रगृह्णन्ति चमसानुपहूतायामिडायामग्नीध आदधाति षडवत्तं । प्राश्नन्ति । मार्जयन्त । इडोपहूताꣳश्चमसान्भक्षयन्ति भक्षेहि माविशेति दीर्घभक्षमनुद्रुत्यादित्यवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य जगतीच्छन्दस इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्त । आप्याययन्ति चमसानाप्यायस्व समेतु त इति । सीदन्ति नाराशꣳसा आप्यायिता दक्षिणस्य हविर्धानस्यापालम्बमधोऽध[४]

१ BTP add स्वाहा also after ॰प्रथनाय ।

२ Thus, अग्नीधस्स॰ HPT ; अग्नीध्रस्य॰ or आ॰ BJ.

३ Thus TFPH Bh ; चमसमेवानुवष॰ J ; चमसेवानुवष॰ B Keś.

४ B again ॰वालंबम॰ ।

उपामनवन्तो वैश्वदेवाय । चमसायचमसायैव त्रीँस्त्रीन्पुरोडाशशकलानुपास्यति । नव होतृचमसे । तानत एवानुमन्त्रयते ऽत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्येतस्मिन्काल[1] आग्नीध्रे यजमानः पुरोडाशानां प्राश्नाति । यद्शना स्यात्पत्नी पत्नीशाले । ॥ १२ ॥ तृतीयः ॥

अथ प्राङायन्नाह देवाय सवित्रे ऽनुब्रूहि प्रतिप्रस्थातरन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्ग्रहं गृहीत्वोपास्व मा सीषद इति । तच्छ्रुत्वा प्रतिप्रस्थातान्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्ग्रहं गृह्णाति वाममद्य सवितरित्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि देवाय त्वा सवित्रे जुष्टं गृह्णामीति । न सादयतीति ब्राह्मणमसादयित्वैवोपनिष्क्रम्याश्राव्याह देवाय सवित्रे प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोत्यथ वै भवति सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति सोमे सोममभिगृह्णातीति । स[2] सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति सोमे सोममभिगृह्णात्युपयामगृहीतो[3]ऽसि सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्षे नमो विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्यथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य होत्रा समीक्ष्य पराङावर्तत इडा देवहूरिति । यावदेतस्य यजुषः पर्याप्नोति तावज्जपत्यभ्येन-

---

१ After मन्दध्वमिति HF ins. उक्त्वा ।

२ स only in PH ; F reads यत् ।

३ The words सोमे सोममभिगृह्णाति om. B (*are* they interpolated ?) ; P also has them.

माह्वयते होताˈ प्रत्याह्वयतेऽध्वर्युःˈ शꣳसतिˈ प्रतिगृणात्यथ यत्र होतुरभिजानात्येकया च दशभिश्च स्वभूत इति तत्प्रतिप्रस्थाता द्विदेवत्यपात्राणि मार्जालीये मार्जयित्वा पात्रेष्वपिसृजत्यथ यत्र होतुरभिजानाति प्र[1] द्यावा यज्ञैः पृथिवी ऋतावृधेति तदन्यतो-मदं प्रतिगृणात्योथा मोद इव मदा मोद इवेत्या व्याहावादथ यत्र होतुरभिजानाति तद्राधो अद्य सवितुर्वरेण्यमिति तदुभयतो-मदमेव[2] प्रतिगृणाति मदा[3] मोद इव मदा मोद इवेत्या व्याहावात्प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं वैश्वदेवं ग्रहमनूद्यच्छन्ते नाराशꣳसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमस्येतिˈ वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोतिˈ तथैव द्विर्द्विर्नाराशꣳसाननुप्रकम्पयन्त्येतत्पात्रं नाराशꣳसा अन्वायन्त्यनुसवनभक्षो विश्वैर्देवैः पीतस्येतिˈ होता चैवाध्वर्युश्चैतत्पात्रꣳ संभक्षयतो नराशꣳसपीतेन नाराशꣳसान्नराशꣳसपीतस्य सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य जगतीच्छन्दसः पितृपीतस्य

---

१ The reading of the words commencing with प्र is not wholly certain. B om. from प्र द्यावा to अभिजानाति (incl.; line 6); instead of आव्याहावाद् (thus JP, l. 6) F has आहावात्।

२ उभयतो° FP; अन्यतोमद° BJ, but comp. Padārthanirv. page 378 (n°421) and Āp. śrs. XIII. 13. 8.

३ मदा ... इवेति om. TJ; B: मदामोदेवमोदामोदेषित्य°; most of the MSS. contract the word इव with the preceding vowel; so HPBJ, but comp. TS. III. 2, 9, 5.

मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व स इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । ॥ १३ ॥

अथ होतारं विपृच्छति परियक्ष्यसि सौम्यां३[१] न परियक्ष्यसी३[१] इति । स यथैनꣳ होता प्रत्याह तच्छ्रुत्वा सन्नꣳ सौम्यमागच्छत्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वात्याक्रम्याश्राव्याह घृतस्य यजेति । वषट्कृते जुहोत्यथोपस्तीर्य द्विस्स्वरोरवद्यति[२] । पूर्वार्धादवदायापरार्धादवद्यत्यभिघारयति । न[३] प्रत्यनक्त्यत्याक्रम्याश्राव्याह सौम्यस्य[४] यजेति । वषट्कृते दक्षिणार्धपूर्वार्धे प्राचीनावीती सौम्यं जुहोत्यथैनं वैष्णव्यर्चा स्रुवाहुत्याभिजुहोति विष्णो त्वं नो अन्तम इति । यद्यु वै होताग्नावैष्णव्यर्चा परियजति संपन्नमिति नाद्रियेत । तस्मिन्नाज्यमानीयावेक्षते । पवित्रं वै सौम्य । आत्मानमेव पवयन्ते । य आत्मानं न परिपश्येदितासुः स्यादभिददिं कृत्वावेक्षेतेति । तस्मिन्भूय आज्यमानीयावेक्षते यन्मे मनः परागतं यद्वा मे अपरागतम् । राज्ञा सोमेन तद्वयमस्मासु धारयामसीति । मन एवात्मन्दधार न गतमना

---

१ Some of the MSS. om. the pluti sign; F puts it both times behind the verb. सौम्यांन PBF; सौम्यान्न HJ.

२ Instead of अवद्यति B has; अवद्यन्नाह सोमायानुब्रूहीति।

३ om. HF.

४ सोमस्य BJ.

भवतीति ब्राह्मणमथैनमुद्गातृभ्यो हरन्ति । तस्मिंस्तत्रेच्छन्ति यत्ते विदुरथ प्राञ्चायन्नाह प्रतिप्रस्थातरुपांशुपात्रेण पात्नीवतमाग्रयणाद्गृहं गृहीत्वोपास्व मा सीषद इति । तच्छ्रुत्वा प्रतिप्रस्थातोपांशुपात्रेण पात्नीवतमाग्रयणाद्गृहं गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि बृहस्पतिसुतस्य त इन्दो इन्द्रियावतः पत्नीवन्तं ग्रहं गृह्णाम्यग्ना३इ पत्नीवा३ इति । बर्हिषी अन्तर्धाय घृतेन श्रीणात्यहं परस्तादहमवस्तादहं ज्योतिषा वि तमो ववार । यदन्तरिक्षं तदु मे पिताभूदहं सूर्यमुभयतो ददर्शाहं भूयासमुत्तमः समानानामित्यपोद्धृत्य बर्हिषी न सादयतीति ब्राह्मणमसादयित्वोपनिष्क्रम्याश्राव्याहाग्नीत्पात्नीवतस्य यजेति । वषट्कृते जुहोति सजूर्देवेन त्वष्ट्रा सोमं पिब स्वाहेत्युपांश्वनुवषट्कृते[1] हुत्वा हरति भक्षं । स यद्यस्मिन्नाग्नीध्र उपहवमिच्छत उपैवैनं ह्वयते । नो त्वेव संभक्षयतो[2] ।ऽथाहाग्नीन्नेष्टुरुपस्थमासीद नेष्टः पत्नीमुदानयोद्गात्रा संख्यापयाप उपप्रवर्तयतादूरुणोपप्रवर्तयतान्नग्नं कृत्वोरुमुपप्रवर्तयताद्धोतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वश एव राजानमुन्नय मातिरीरिचः प्रतिप्रस्थातर्होतृचमसे ध्रुवायावकाशं कुरुतादेहि यजमानेति । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य यजमानं ध्रुवमुपस्थापयति भूतमसि भूते मा धा मुखमसि मुखं भूयासमिति । होतृचम-

---

१ करोति instead of कृते T.

२ Thus HJF; ॰यति TB.

समेव प्रथममुन्नयन्ति । यथोपपादमितरान्त्सर्वंश एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप[1] उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते यज्ञायज्ञियेनात्र सप्तहोतारं व्याचष्टे । प्रस्तुते साम्नि नेष्टा पत्नीमुद्गात्रा संख्याप्य वाचयति विश्वस्य ते विश्वावतो वृष्णियावतस्तवाग्ने वामीरनु संदृशि विश्वा रेताꣳसि धिषीयागन्देवान्यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यो यज्ञमशिषन्नस्मिन्त्सुन्वति यजमान आशिषः स्वाहाकृताः समुद्रेष्ठा गन्धर्वमातिष्ठतानु वातस्य पत्मन्निड ईडिता इति । स यदेवैनामुद्गातोपसीवति[2] तदेषा[3] पत्न्यूरुणा पत्नेजनीरूपप्रवर्तयति । नग्नं कृत्वोरुमुपप्रवर्तयति ॥१४॥

होत्र एषोत्तमेति प्राङ्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरथैनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणात्यथ यत्र होतुरभिजानाति स्वादुष्किलायं मधुमाꣳ उतायमिति तदुभयतो-मोदं प्रतिगृणाति मोदा मोद इव मदा मोद इवेत्या[4] व्याहावादथ यत्र होतुरभिजानाति तन्तुं तन्वन्नजसो भानुमन्विहीति तत्प्रतिप्रस्थाता ध्रुवं परिगृह्णाति द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्यथैनं प्रच्यावयति

---

१ सꣳ found in HT, is omitted in most of the MSS.

२ ०सीयति HJFP Bh. (one MS.) Keś.; ०सीवति BT Bh. (another MS.)

३ Thus HBTJP ; तदैषा F (तदा एषा Keś.)

४ मोदामोद इवेत्या B ; मोदादेवेत्या T ; मोद इव मदा मोदे इवेत्या J ; मोदा मोदे इव मोदा मोदे इवेत्या F ; मोदा मोदेव मदा मोदेवेत्या HP ; Bh. and Keś. : अवच्छेदे मोदा मोद इवेति प्रणवे मदा मोद इवेति ।

विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः प्रच्यावयन्त्वित्यथैनमाहरति दिवि देवान्दृꣳहान्तरिक्षे वयाꣳसि पृथिव्यां पार्थिवानित्यथैनꣳ होतृचमसे ऽवनयति ध्रुवं ध्रुवेण हविषाव सोमं नयामसि । यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मꣳ सुमना असत् ॥ यथा न इन्द्र इद्विशः केवलीः सर्वाः समनसः करत् । यथा नः सर्वा इद्दिशो ऽस्माकं केवलीरसन्निति ' प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतꣳ होतृचमसमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति ' वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति ' तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहुत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्षो ऽग्निना वैश्वानरेण मरुद्भिः पीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति ' होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति ' यथाचमसं चमसान्हिन्व स इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते ' नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते ' ऽथैताꣳश्चमसानद्भिः पूरयित्वोत्तरेणाहवनीयं प्राचो वोदीचो वायातयति ' तेषु त्रीꣳस्त्रीꣳश्च दूर्वाग्रन्थीन्प्रास्यत्येकैकं च दर्भपुञ्जीलमंयोक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्य प्रशास्तः प्रसुहोति ' सर्पतेत्याह प्रशास्ता ' संतिष्ठते तृतीयसवनम् ' ॥ १५ ॥

चतुर्थः ॥

अथ संप्रैषमाहाग्नीदौपयजानङ्गारानाहरोपयष्टरुपसीद ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीदग्नीन्सकृत्सकृत्संमृड्ढीत्याहरन्त्येतानाग्नीध्रादौपयजानङ्गाराꣳस्तानग्रेण होतारं निवपत्युपसीदत्युपयष्टा गुदतृतीयेनाथाध्वर्युः पृषदाज्यं विहृत्य जुहूꣳ

समानीयात्याक्रम्याश्राव्याह देवेभ्यः प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति प्रेष्य प्रेष्येत्येकादशानूयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा वाजवतीभ्याꣳ स्रुचौ व्यूहति । शंयुना प्रस्तरपरिधि संप्रकीर्य संप्रस्राव्य स्रुचौ विमुच्योन्नेतारमाहोन्नेतर्ग्रहस्ते प्रचरेति । तच्छ्रुत्वोन्नेता द्रोणकलश आग्रयणत्तृतीयं[1] ग्रहं गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि हरिरसि हारियोजनो हर्यो स्थाता वज्रस्य भर्ता पृश्नेः प्रेता तस्य ते देव सोमेष्टयजुष स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य हरिवन्तं ग्रहं गृह्णामीति । बर्हिषी अन्तर्धाय धानाभिः श्रीणाति हरी स्थ हर्योर्धाना इत्यपोद्धृत्य बर्हिषी अथैनमादायोपोत्तिष्ठन्नाहेन्द्राय हरिवते धानासोमानामनुब्रूहीति । शीर्षन्नधिनिधाय विक्रम्याश्राव्याहेन्द्राय हरिवते धानासोमान्प्रस्थितान्प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति सहसोमा इन्द्राय स्वाहेत्यनुवषट्कृते हुत्वा हरति भक्षꣳ । स यावन्त ऋत्विजस्तेभ्य उन्नेता धाना व्यावपति । त उन्नेतर्युपहवमिष्ट्वैकैकामन्वस्यन्ते । मनसा संबाधते ॥ १६ ॥

इष्टयजुषस्ते देव सोम स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य हरिवत इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीत्यथैना निर्णिज्योत्तरवेद्याꣳ संनिवपन्त्यापूर्या स्था मा पूरयत प्रजया च धनेन चेति । निवपन्नेव यजमानस्तिस्रो धानाः सचते । ऽथ याचति स्फ्यमुदपात्रं बर्हिरित्येतत्समादायाहेहि यजमानेति ।

---

१ आग्रयणात्तृतीयं B.

जघनेन दक्षिणेन हविर्धाने[1] परीत्य दक्षिणेन मार्जालीयं धिष्णियꣳ स्फ्येनोद्धृत्यावोक्ष्य दक्षिणाग्रं बर्हिं स्तीर्त्वाद्भिर्मार्जयति मार्जयन्तां पितरो मार्जयन्तां पितामहा मार्जयन्तां प्रपितामहा इत्यथ तिस्रो धाना ददात्येतत्ते ततासौ ये च त्वामन्वेतत्ते पितामहासौ ये च त्वामन्वेतत्ते प्रपितामहासौ ये च त्वामन्वित्यत्र[2] पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्युक्त्वोदङ् पर्यावृत्यात्र षड्ढोतारं व्याचष्टे ऽथाभिपर्यावृत्य तथैवाद्भिर्मार्जयित्वैतेनैव यथेतमेत्याग्नीध्रीये द्वे स्रुवाहुती जुहोति यन्म आत्मनो मिन्दाभूत्पुनरग्निश्चक्षुरदादिति द्वाभ्यामथाहवनीये शाकलैश्चरन्ति देवकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि स्वाहा मनुष्यकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि स्वाहा पितृकृतस्यैनसो ऽवयजनमसि स्वाहेत्यथाप्सु सोमान्यꣳशूपविश्यावघ्रेण भक्षयन्त्यप्सु धौतस्य सोम देव ते नृभिः सुतस्येष्टयजुष स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य यो भक्षो अश्वसनिर्यो गोसनिस्तस्य ते पितृभिर्भक्षंकृतस्योपहूतस्योपहूतो भक्षयामीत्यथैना निनीयोपोत्थायादित्यमुपतिष्ठन्ते ॥ १७ ॥

अपाम सोमममृता अभूमादर्श्म ज्योतिरविदाम देवान्। किमस्मान्कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्येति यद्यु वा अस्तमित आदित्यो भवत्याहवनीयमेवैतेन यजुषोपतिष्ठन्ते ऽथाग्नीध्रं हुत्वाग्नीध्रे दधिद्रप्सान्भक्षयन्ति दधिक्राव्णो अका-

---

१ हविर्धाने PHBT; हविर्धानं JF.

२ इति om. HFP.

रिषमित्यथ सख्यवैसर्जनं जपन्त्युभा[1] कवी युवाना सत्या ता धर्मणस्पती । सत्यस्य धर्मणस्पते वि सख्यानि सृजामह इत्यथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्य षड्ग्मियाणि जुहोति धाता रातिः सवितेदं जुषन्तामिति ' त्रीणि यजूꣳषि यज्ञ यज्ञं गच्छैष ते यज्ञो यज्ञपते देवा गातुविद इत्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वायुर्दा दशमीं जुहोत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्येतस्मिन्काले चात्वाले यजमानः कृष्णविषाणां प्रास्यतीन्द्रस्य योनिरसि यज्ञस्य त्वा योनौ सादयामीति वा तूष्णीं वाथ प्रतिप्रस्थाता पत्नीमुदानयति सा चात्वाले शङ्कुं प्रास्यति तूष्णीम् ' ॥ १८ ॥ पञ्चमः ॥

अत्रैतमवभृथꣳ[2] सꣳसादयन्त्यग्रेणाग्नीध्रमुच्छ्राय्यां[3] वा चर्मणि वा ' पत्नीशालादाददते वारुणमुपस्तीर्णाभिघारितमाज्यस्थालीꣳ सस्रुवाꣳ स्रुचं बर्हिः प्रतिवसनीये वाससी औदुम्बरीꣳ राजासन्दीꣳ ' सदस औदुम्बरीꣳ स्थूणां मैत्रावरुणदण्डꣳ ' हविर्धानाभ्यां पूतभृदाधवनीयौ चमसानधिषवणं चर्माधिषवणे फलके षट् कृङ्कून्ग्रावणो वायव्यानि स्थालीर्द्रोणकलशं[4] दशापवित्रे ऋजीषमित्येतत्सह कृष्णाजिनेन यत्किंचित्सोमलिप्तं भवत्यथ वै भवति परा स्थालीरस्यन्त्युद्वायव्यानि हरन्तीत्येतत्समादाय

१ जपत्यु० all except PBE and Bh.; Keś.: जपति सर्वे ।

२ अत्रैतदव० JT.

३ Thus (or उच्छ्रायां) BP Bh. Keś.; उच्छ्रार्यां T; उश्रायां JF; उर्वायां H.

४ स्थालीं HJTF; स्थाली BP; स्थालीर् Keś.

प्रस्तोतारमाह प्रस्तोतः साम[1] गायेति । साम्ना प्रस्तोतान्ववैति । त्रिर्निधनमुपैति । पुरुषःपुरुषो निधनमुपैतीति ब्राह्मणमथान्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रामन्त्युरुꣳ हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतवा उ । अपदे पादा प्रतिधातवे ऽकरुतापवक्ता हृदयाविधश्चिदिति । विषुवति द्वितीयं निधनमुपयन्त्यपः पराख्याय वाचयति शतं ते राजन्भिषजः सहस्रमुर्वी गभीरा सुमतिष्टे अस्तु । बाधस्व द्वेषो निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्रमुमुग्ध्यस्मदित्युदकान्ते तृतीयं निधनमुपयन्त्यथापामन्तमभितिष्ठन्त्यभिष्ठितो वरुणस्य पाश इत्यथाप्सु बर्हिः प्रास्यत्यग्नेरनीकमप आविवेश । अपां नपात्प्रतिरक्षन्नसुर्यं दमेदमे समिधं यक्ष्यग्न इत्यथैनत्स्रुवाहुत्याभिजुहोति प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरण्येत्स्वाहेत्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वापबर्हिषश्चतुरः प्रयाजान्यजत्यथाग्नये सोमायेत्याज्यभागाभ्यां चरत्यथोपस्तीर्य पूर्वार्धात्पुरोडाशस्यावद्यन्नाह ॥ १९ ॥

वरुणायानुब्रूहीति । पूर्वार्धादवदायापरार्धादवद्यत्यभिघारयति । [2]प्रत्यनक्त्यत्याक्रम्याश्राव्याह[3] वरुणं यजेति । वषट्कृते जुहोत्यथोपस्तीर्य सर्वश एव वारुणमवदधदाहाग्नीवरुणाभ्याꣳ स्विष्टकृद्भ्यामनुब्रूहीति । द्विरभिघारयत्याश्राव्याहाग्नीवरुणौ

१ Thus HTP Bh. Keś ; सामानि BJ Mantramālā.

२ F ins. न ।

३ Instead of अत्याक्रम्य (thus TP) B has आक्रम्य ; F om. the words अत्याक्रम्य ... द्विरभिघारयति ।

स्विष्टकृतो यजेति वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोत्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वापबर्हिषौ द्वावनूयाजौ यजत्यथाप्सु स्रुचं प्रतिष्ठापयति समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तरित्यथैनामद्भिः पूरयति सं त्वा विशन्त्वोषधीरुताप इत्यप्स्वेवापो जुहोति यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः। सूक्तवाके नमोवाके विधेम स्वाहेत्यथैतमवभृथꣳ संप्रकिरन्ति यत्किंचित्सोमलिप्तं भवत्यवभृथ निचंकुण निचेरुरसि निचंकुणाव देवैर्देवकृतमेनो ऽयाडव मर्त्यैर्मर्त्यकृतमुरोरा नो देव रिषस्पाहीत्यथाञ्जलिनाप उपहन्ति सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्विति तां दिशं निरुक्षति यस्यामस्य दिशि द्वेष्यो भवति दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्यथाप उपस्पृश्याथैतदृजीषं प्रप्लावयन्ति[1] सह कृष्णाजिनेन देवीराप एष वो गर्भस्तं वः सुप्रीतꣳ सुभृतमकर्म देवेषु नः सुकृतो ब्रूतादिति बिन्दूनुपैव स्पृशति न भक्षयत्यथानुपमज्जन्तावन्योन्यस्य पृष्ठे धावयतो[2] विस्रस्य मेखले प्रतिवसनीये वाससी परिधायोन्नेतारमाहोन्नेतरुन्नो नयेति तिसृभिरुद्वतीभिरुदायन्त्युद्वयं तमसस्पर्युदु त्यं चित्रमित्यथापामन्तं प्रतियौति प्रतियुतो वरुणस्य पाशः प्रत्यस्तो वरुणस्य पाश इत्यथाप्रतीक्षमायन्ति वरुणस्यान्तर्हित्यै प्रपथे समिधः कुर्वत एधो

---

१ ०यंति HBF Keś; ०यति TP.

२ Thus HJFP Bh.; धावयित्वा BT Keś.

ऽस्येधिषीमहीत्येत्याहवनीये[1] ऽभ्यादधाति समिदसि तेजो ऽसि तेजो मयि धेहीत्यथाहवनीयमुपतिष्ठन्ते ऽपो अन्वचारिषꣳ रसेन समसृक्ष्महि । पयस्वाꣳ अग्न आगमं तं मा सꣳसृज वर्चसेति ' व्यवच्छिन्दन्ति परिश्रयणानि ' विवर्तयन्ति[2] हविर्धाने दक्षिणेन दक्षिणमुत्तरेणोत्तरम् ' ॥ २० ॥

यावदेवात्राध्वर्युश्चेष्टति तावदेष प्रतिप्रस्थाता प्रायणीयस्य निष्कास उदयनीयमभिनिर्वपत्येष एव वेद एतन्मेक्षणमेतद्बर्हि-र'थैतां चरुस्थालीꣳ सक्षामकाषामुत्क्लिद्य[3] निर्णिज्य तयोदयनीयꣳ श्रपयति ' तस्मिꣳस्तथैव श्रप्यमाणे जघनेन गार्हपत्यमौपसदायां वेद्याꣳ स्तम्बयजुर्हरती'दमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं ' त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं ' पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति ' करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति '[4] समानं कर्म यथा प्रायणीयस्यै'तावदेव नाना ' पथ्याममुत्र स्वस्तिं प्रथमां यजति तामिहोपोत्तमां यजति ' नो तु दिशश्च्यवन्ते[5] ' ऽथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतिमुपजुहोति यास्ते विश्वाः समिधः सन्त्यग्न इत्युपस्तरणाभिघारणाभ्यामेवैतद्ध्रुवाज्यं विच्छिꣳषन्ति[6] ' समि-

१ Some of the MSS. एता आह०, cp. p. 126, l. 11, p. 140, l. 15.

२ Thus PJ Bh.; व्यवर्तयंति TF Keś; निवर्तयंति BH.

३ उत्खिद्य most of the MSS.

४ After हरति HFJ ins. यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरति।

५ Uncertain. नेतुदिशस्स्ववते B; नेतुर्दशश्च्यवते T; नेष्टुर्दिशस्स्ववंते F; नेत्विह-दिशश्च्यवते J; नेत्तुदिशश्च्यवंते H; नोत्विहदिशश्च्यवते P.

६ Uncertain; विछिंषति BF; संन्विचंति J; ध्रुवाज्यच्छिचिप (?) T; विछिं-षंति H; विछिꣳषंति P; समापयन्ति the Comm.

पृथजुहू हैके जुह्वति । शंय्वन्त उदयनीयः संतिष्ठते । ऽथैतत्पूर्णपात्रमन्तर्वेदि निनयत्यथ पृषदाज्यवन्त्याज्यानि गृहीत्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै प्रसिद्धं वपया चरित्वा दक्षिणे वेद्यन्ते केशश्मश्रु वपते । नखानि निकृन्तते । सर्वसꣳस्थां[1] पशोः कुर्वन्त्यथ यदि वशां न लभते मैत्रावरुणीमामिक्षां गार्हपत्ये श्रपयित्वा तयाहवनीये प्रचरति । साज्यभागप्रतिपत्केडान्ता[2] संतिष्ठते । ॥ २१ ॥

[3]अथारण्योरग्नीन्समारोह्योदवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्याग्नेयमष्टाकपालमुदवसानीयामिष्टिं निर्वपति । श्रपयित्वासादयति । तस्याः पञ्चदश सामिधेन्यः । पञ्च प्रयाजा[4] । वार्त्रघ्नावाज्यभागावथ हविषो ऽग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैरिति । त्रिष्टुभौ संयाज्ये । अन्वाहार्यमासाद्यानड्वाहं ददाति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथारण्योरग्नीन्समारोह्योदवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्य[5] पूर्वाणि देविकाहवीꣳषि निर्वपत्यनुमत्यै चरुꣳ राकायै चरुं धात्रे

---

१ संस्थां TP ; सꣳस्था the other MSS ; संस्थाः H.

२ Thus only J; •प्रतिपक्के• B; प्रचरत्याज्यभागाभ्यां प्रभृतीडान्तः F; T altogether corrupt; प्रचरत्याज्यभागप्रभृतीडांता H.

३ This Khaṇḍa is given according to PBJT ; HF differ materially; these MSS. treat firstly of the devikāhavīṁṣi, then of the udavasānīyā iṣṭi.

४ प्रयाजानिष्ट्वा TJP.

५ Instead of थारण्योर ... विहृत्य P has: अथैतदानीमेव शृङ्गाꣳस्तोर्त्वापः प्रणीय ।

पुरोडाशं द्वादशकपालमित्यन्वाहार्यमासाद्य वत्सतरीं[१] ददाति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ तदानीमेव पृष्ठ्यां स्तीर्त्वापः प्रणीयोत्तराणि देविकाहवींषि निर्वपति सिनीवाल्यै चरुं कुह्वै चरुं धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालमित्यन्वाहार्यमासाद्य वत्सतरं[२] ददाति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथारण्योरग्नीन्समारोह्य स्वान्यग्न्यायतनान्यध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्य सायंप्रातरग्निहोत्रे प्रतिजुहोति । संतिष्ठते ऽग्निष्टोमः संतिष्ठते ऽग्निष्टोमः । ॥ २२ ॥ षष्ठः ॥

॥ इत्यष्टमः प्रश्नः ॥

१ Thus TJPBh.; ०तरं BF.

२ Thus TBh.; ०तरीं PBJF.

प्रवर्ग्यꣳ संभरिष्यन्नुपकल्पयते खादिरीमौदुम्बरीं वैणवीं वैकङ्कतीं वाभ्रिं व्याममात्रीं वारत्निमात्रीं वोभयतःक्ष्णूं मृदं च भावितां करणीयां कृष्णाजिनं वराहविहतं वल्मीकवपामूतीकस्तम्बं वादारस्तम्बं वा छागापयो ऽर्मकपालानि शर्करा अश्वाञ्जनपिष्टा अजलोमानि कृष्णाजिनलोमानि सूनामधिकरणीं कर्तारं कुशलं वेणुकाण्डं मदन्तीरित्यथामावास्येन वा हविषेष्ट्वा नक्षत्रे वा पूर्वाꣳ शान्तिमुपयन्ति नमो वाच इत्यथाग्रेण शालां धनुर्मात्रे वेद्यै गर्तं खानयति। तद्भावितां मृदमवलेपयति। समां बिलेन करोति। तदुपसादयति वराहविहतं वल्मीकवपामूतीकस्तम्बं वादारस्तम्बं वा स्थाले छागापय इत्यथोत्तरतः पार्श्वतः संभाराणां प्राचीनाग्राणि तृणानि सꣳस्तीर्य तेषूपरि कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणात्यथोत्तरꣳ शालाखण्डमग्रेण[1] स्फ्येनोद्धृत्यावोक्ष्य सिकता निवपति। तं परिमण्डलं खरं करोत्यथैनꣳ सिकताभिराभ्राभ्रिनं करोति। तं कुशतरुणकैर्दूर्वाग्रन्थिभिरिति संप्रच्छाद्याथैनं परिश्रयन्ति। तस्योदीचीं द्वारं कुर्वन्ति। तदुपसादयत्यर्मकपालानि शर्करा अश्वाञ्जनपिष्टा अजलोमानि कृष्णाजिनलोमानि सूनामधिकरणीं कर्तारं कुशलं वेणुकाण्डमित्यथ गार्हपत्ये मदन्तीरपो ऽधिश्रयत्यन्तर्वेद्यभ्रिं निदधाति। परिश्रयन्ति द्वाराणि। पत्नीशाले पत्नीं परिश्रयन्ति।

१ Thus all except B, which has शालामंडपम॰।

परिस्तृणन्तिˈ दक्षिणत उपविशतो ब्रह्मा च यजमानश्चाˈत्र पूर्वाꣳ शान्तिमुपयन्ति येषामनुपेता भवन्त्यˈथ[1] गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये सावित्रं जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने ॥ १ ॥

युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः । वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः स्वाहेतिˈ जुहोत्यदीक्षितस्यˈ जपति दीक्षितस्याˈभ्रिमादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामादद इत्याˈदायाभिमन्त्रयते ऽभ्रिरसि नारिरस्यध्वरकृद्देवेभ्य इत्यˈथैनामादायोपोत्तिष्ठत्युत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवयन्तस्त्वेमहे । उपप्रयन्तु मरुतः सुदानव इन्द्र प्राशूर्भवा सचेतिˈ प्रैति प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः प्र देव्येतु सूनृता । अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसं देवा यज्ञं नयन्तु न इत्यˈथ भावितां मृदमुपतिष्ठते देवी द्यावापृथिवी अनु मे ऽमꣳसाथामित्यˈभ्रिया प्रहरत्यृध्यासमद्य मखस्य शिर इतिˈ मखाय त्वेति हरतिˈ मखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्युत्तरतः कृष्णाजिने निवपत्युदूह्योपस्थानमेवमेव द्वितीयꣳ हरत्येवं तृतीयंˈ तूष्णीं चतुर्थंˈ पर्यंतस्यै शिनष्ट्यˈथ वराहविहतमुपतिष्ठत इयत्यग्र आसीरित्यˈभ्रिया प्रहरत्यृध्यासमद्य मखस्य शिर इतिˈ मखाय त्वेति हरतिˈ मखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्युत्तरतः कृष्णाजिने निवपत्युदूह्योपस्थानमेवमेव

[1] Thus I only, the other MSS. भवंत्यथ; PH om. the passage अत्र ... भवति।

द्वितीयꣳ हरत्येवं तृतीयं। तूष्णीं चतुर्थं। पर्यैतस्य शिनष्ट्यथ वल्मीकवपामुपतिष्ठते देवीर्वम्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीरित्यभ्रिया प्रहरत्यृध्यासमद्य मखस्य शिर इति। मखाय त्वेति हरति। मखस्य त्वा शीर्ष्णे इत्युत्तरतः कृष्णाजिने निवपत्युदूह्योपस्थानमेवमेव द्वितीयꣳ हरत्येवं तृतीयं। तूष्णीं चतुर्थं। पर्यैतस्यै शिनष्ट्यथोतीकस्तम्बं वादारस्तम्बं वोपतिष्ठत इन्द्रस्यौजो ऽसीत्यभ्रिया प्रहरत्यृध्यासमद्य मखस्य शिर इति। मखाय त्वेति हरति। मखस्य त्वा शीर्ष्णे इत्युत्तरतः कृष्णाजिने निवपत्युदूह्योपस्थानमेवमेव द्वितीयꣳ हरत्येवं तृतीयं। तूष्णीं चतुर्थं। पर्यैतस्य शिनष्ट्यथ छागापय उपतिष्ठते ऽग्निजा असि प्रजापते रेत इत्यभिमवदधात्यृध्यासमद्य मखस्य शिर इति। मखाय त्वेति हरति। मखस्य त्वा शीर्ष्णे इत्युत्तरतः कृष्णाजिने मृदि प्रश्चोतयत्युदूह्योपस्थानमेवमेव द्वितीयं प्रश्चोतयत्येवं तृतीयं। तूष्णीं चतुर्थं। चतुर्थेन सह सर्वत्र एवैतच्छागापय स्थालेन मृदि परिषिञ्चत्यथैतानतिशेषानपो ऽभ्यवहरन्त्यथैव वा प्रकिरन्ति। प्रायश्चित्ताय वा परिशाययन्ति[1]।

॥ २ ॥

अथ प्रवर्ग्यमाददते ऽवनाम्य मुखान्यनभिप्रश्वसन्तो। न प्रवर्ग्यं चादित्यं चान्तर्दधति। बहवो हरन्तीति विज्ञायते। ऽथैनमानयन्त्येतु ब्रह्मणस्पतिरा देव्येतु सूनृता। अच्छा वीरं

---

१ परिशापयंति I.

नयँ पङ्क्तिराधसं देवा यज्ञं नयन्तु न इत्यथैनं खर उपावहरन्त्यायुर्धेहि प्राणं धेह्यपानं धेहि व्यानं धेहि चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि मनो धेहि वाचं धेह्यात्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि मां धेहि मयि धेहीत्यथैनमर्मकपालैः शर्कराभिरवाञ्जनपिष्टाभिरजलोमैः कृष्णाजिनलोमैरिति सꣳसृज्य मदन्तीभिरुपसृजति मधु त्वा मधुला करोत्विति । पिण्डं करोति मखस्य शिरो ऽसीति । यज्ञस्य पदे स्थ इत्यङ्गुष्ठाभ्यामुपनिगृह्णात्यथ तृतीयं मृदो ऽपच्छिद्य त्रीन्पिण्डान्करोति । तेषामेकं कर्त्रे प्रयच्छति गायत्रो ऽसीति । तेनास्य बुध्नं करोति गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्यतिशिष्टायै मृदो ऽर्धं प्रयच्छति त्रैष्टुभो ऽसीति । तेनास्य मध्यं करोति त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमीति । सर्वामन्ततो मृदं प्रयच्छति जागतो ऽसीति । तेनास्य बिलं करोति जागतेन त्वा छन्दसा करोमीति । तं प्रादेशमात्रं पृथुबुध्नं मध्ये लग्नं करोत्यथास्य वेणुकाण्डेन द्विभागमवविध्यति । तदस्य पिन्वनं भवत्यथास्य त्र्यङ्गुले वा चतुरङ्गुले वा रास्नां पर्यस्यति मखस्य रास्नासीत्यथास्य बिलं गृह्णात्यदितिस्ते बिलं गृह्णातु पाङ्क्तेन छन्दसेत्यथैनमादित्येनाभितपति सूर्यस्य हरसा श्रायेत्यथैनं खरे निदधाति । निहितमनुमन्त्रयते मखो ऽसीत्येवमेव द्वितीयं महावीरं करोत्येवं तृतीयं । तूष्णीं पिन्वने रौहिणकपाले चाज्यस्थालीं चाथ या मृदतिशिष्यते तया प्रवाते प्रतिलेपमुपवातयति । तेषूपवातेषूपकल्पयत एकविꣳशतिं वृष्णो अश्वस्य शकृत्पिण्डानभ्रिमग्निं पचनमित्यथाश्मकमादीप्य मुख्यं महा-

वीरं धूपयति वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणेत्यन्तरतश्च बाह्यतश्च सुधूपितं कृत्वा निदधात्येवमेव द्वितीयं महावीरं धूपयत्येवं तृतीयं । तूष्णीं पिन्वने रौहिणकपाले चाज्यस्थालीं चाथोत्तरेण शालामुरुबिलमिवावटं खानयति । तं पचनेनावस्तीर्य तस्मिन्प्राचो वोदीचो वा महावीरानायातयति । पुरस्तात्पिन्वने । पश्चाद्रौहिणकपाले चाज्यस्थालीं चाथैनान्पचनेनोपरिष्टात्संप्रच्छाद्य मृदावलिम्पति । चतुरङ्गुलमनुदिशमादीपनायातिशिनष्ट्यथोपोषति ॥ ३ ॥

अर्चिषे त्वेति पुरस्ताच्छोचिषे त्वेति दक्षिणतो । ज्योतिषे त्वेति पश्चात्तपसे त्वेत्युत्तरतस्ते ऽह्ना वा रात्र्या वा पच्यन्ते । यदि प्रातरुपोषति सायमुपैति । यदि सायं प्रातस्तेषु पक्वेषूपकल्पयते गोपयश्छागापयो धृष्टिमश्मसंदावꣳ[1] सतꣳ संदꣳशं खारीꣳ शिक्यं कृष्णाजिनमित्येतत्समादायाभ्येत्यभीमं[2] महिना दिवं मित्रो बभूव सप्रथाः । उत श्रवसा पृथिवीम् ॥ मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम् । द्युम्नं चित्रश्रवस्तममित्यथ धृष्टिमादत्ते सिद्ध्यै त्वेति । तया मुख्यान्महावीरादङ्गारानुद्वपति देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः । सुबाहुरुत शक्त्येत्यथैनमुच्छ्रयत्युत्तिष्ठ बृहन्भवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्यथैनमाशये प्रति-

---

१ Thus all MSS.; the word occurs also elsewhere; Bh. Keś. write संधावं ।

२ अभ्येति BT Keś.; अभ्येति JIHFP.

ष्ठापयत्यपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्यथैनमन्वीक्षते सूर्यस्य त्वा चक्षुषान्वीक्ष ऋजवे त्वा साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वेत्यथैनं प्रदक्षिणं पुरीषेण पर्यूहतीदमहममुमामुष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहामीति यथावर्णमथैनꣳ संदꣳशेन परिगृह्य सते ऽवधाय छागापयसाच्छृणत्ति गायत्रेण त्वा छन्दसाच्छृणद्मि त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसाच्छृणद्मि जागतेन त्वा छन्दसाच्छृणद्मि छृणत्तु त्वा वाक् छृणत्तु त्वोर्क् छृणत्तु त्वा हविश्छृन्द्धि वाचं छृन्ध्यूर्जं छृन्द्धि हविर्देव पुरश्चर सध्यासं त्वेत्यन्तरतश्च बाह्यतश्च स्वाच्छृण्णं कृत्वा गोपयसाभिविष्यन्दयत्येवमेव द्वितीयं महावीरमाच्छृणत्त्येवं तृतीयं। तूष्णीं पिन्वने रौहिणकपाले चाज्यस्थालीं चाथ यदि विधुर्वा प्रदरो वा जायते ऽश्मचूर्णानि छागापयसि संप्रकीर्य तैः प्रत्युच्योल्मुकेनाभितपति विधुं दद्राणं यद्वते चिदभिश्रिष इति द्वाभ्याꣳ। सꣳ हैव रोहति। यद्यु वै सर्वश एव भिद्यत एतान्येव कपालान्यवाञ्जनं पिष्ट्वा येषा मृत्प्रायश्चित्ताय परिशेते तया सꣳसृज्य कृत्वा पक्वाच्छृद्य निदधाति। तेषां यदा श्वसथ उपरमत्यथैनान्खार्याꣳ समवधाय कृष्णाजिनेनोपरिष्टात्संप्रच्छाद्योत्तरे शालाखण्डे शिक्य आसजति। यथा पत्नी न पश्यति तथा। त आ कालात्परिशेरे। ऽथोत्तराꣳ शान्तिमुपयन्ति शं नो वातः पवतां मातरिश्वेति। ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

श्वो राज्ञः क्रय इत्युपकल्पयत औदुम्बरीꣳ सम्राडासन्दीमौदुम्बरीꣳ स्थूणां गोदोहनीमौदुम्बरं छागायै शङ्कुमौदुम्बरꣳ

शफोपयमनमौदुम्बरꣳ स्रुवमौदुम्बर्यौ स्रुचावनिष्कीर्णे रौहिणहवणी द्वे औदुम्बरी धृष्टी त्रीणि धवित्राणि कार्ष्णाजिनान्यौदुम्बरदण्डानि । वैणवदण्डानीत्येके । षडौदुम्बराञ्छकलान्वैकङ्कतीं च[1] समिधं त्रयोदश वैकङ्कतान्परिधीन्वैकङ्कतीꣳ स्रुचं प्रचरणीं कार्श्मर्यमयान्परिधीन्सुवर्णरजतौ च रुक्मौ द्वे घर्मदुघे धेनुं च छागां च द्वौ कुशमयौ वेदावेकं मौञ्जं वेदमपरिवासितं मौञ्जं रज्जुदाम मुञ्जप्रलवान्रौहिणपिष्टानि खरेभ्यः सिकता इत्यथ प्रायणीयेन चरति । प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति । पदेन चरित्वा राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्यं[2] निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्य पूर्वाꣳ शान्तिमुपयन्ति नमो वाच इत्यथाग्रेण गार्हपत्यं तृणानि सꣳस्तीर्य तदेतत्परिघर्म्यꣳ सर्वꣳ सꣳसादयन्त्यत्र सम्राडासन्दीमत्र स्थूणां गोदोहनीमत्र छागायै शङ्कुमित्यथोत्तरेण गार्हपत्यꣳ स्फ्येनोद्धृत्यावोक्ष्य सिकता निवपति । तं प्रादेशमात्रं परिमण्डलं प्रवृञ्जनीयं खरं करोत्यथैनꣳ सिकताभिराभ्राशिनं करोत्यथोत्तरेणाहवनीयꣳ स्फ्येनोद्धृत्यावोक्ष्य सिकता निवपति । तं प्रादेशमात्रं परिमण्डलमुद्वासनीयं खरं करोत्यथैनꣳ सिकताभिराभ्राशिनं करोत्यथोत्तरे शालाखण्डे स्फ्येनोद्धृत्यावोक्ष्य सिकता निपवति । तं चतुरश्रं[3] निष्यन्दनवन्तमुच्छिष्टखरं करोत्यथैनꣳ सिकताभिराभ्राशिनं करोत्यथाध्वर्युः प्रचरणीयं

---

१ om. IHP.

२ क्रीत्वोह्य॰ only I.

३ Thus BTBh.; ॰स्रं the other MSS.

महावीरꣳ शफाभ्यां परिगृह्य प्रवृञ्जनीये खरे सादयत्यथैनं मौञ्जेन वेदेनापिदधात्यथैतामासन्दीमग्रेणाहवनीयं[1] पर्याहृत्य दक्षिणतो निदधाति । तस्यां कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोप[2]स्तृणात्यथैतावुपशयौ महावीरौ वेदाभ्यां परिगृह्याग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतः सम्राडासन्द्यां कृष्णाजिने प्राचीनबिलौ सादयत्यथैतामभ्रिमग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतः सम्राडासन्द्यां कृष्णाजिने सादयत्यथैतां मृदमतिशिष्टामग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतः सम्राडासन्द्यां कृष्णाजिने सादयत्यथैताꣳ स्थूणां गोदोहनीं छागायै शङ्कुमित्यादाय जघनेन दक्षिणेन गार्हपत्यं परिक्रम्य दक्षिणया द्वारोपनिर्हृत्य होतुः संदर्शे स्थूणां निहत्य मौञ्जेन दाम्ना घर्मदुघो वत्सं बध्नन्ति । तमुत्तरेण छागायै शङ्कुं निहत्य छागां निग्रथ्नन्ति । प्रत्युक्षति छगलमथैतेनैव यथेतमेत्य निष्क्रमयन्ति[3] वृषलान् । छयन्ति पत्नीꣳ । छयन्ति होतारꣳ । छयन्ति ब्रह्माणꣳ । छयन्ति प्रतिप्रस्थातारꣳ । छयन्ति प्रस्तोतारꣳ । छयन्त्याग्नीध्रं । परिश्रयन्ति द्वाराणि । पत्नीशाले पत्नीं परिश्रयन्ति । परस्तृणन्ति । दक्षिणत उपविशतो ब्रह्मा च यजमानश्चात्र पूर्वाꣳ शान्तिमुपयन्ति येषामनुपेता भवति[4] । ॥ ५ ॥

---

१ अथैतान्संम्राडासंदीम० I.

२ Thus PITHF; चास्तृणाति JB.

३ ०क्रामयंति BF.

४ Thus PIH Keś. ; भवंति TB.

अथाध्वर्युः सपवित्राः प्रोक्षणीराददान आह ब्रह्मन्प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामो होतर्घर्ममभिष्टुह्यग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधिश्रय प्रतिप्रस्थातः प्रवर्ग्यं विहर प्रस्तोतः सामानि गायेति । तद्ब्रह्मा प्रसौति यजुर्युक्तꣳ साममिराक्तखं त्वा विश्वैर्देवैरनुमतं मरुद्भिः । दक्षिणाभिः प्रततं पारयिष्णुꣳ स्तुभो वहन्तु सुमनस्यमानꣳ स नो रुचं धेह्यहृणीयमानो भूर्भुवः सुवरोमिन्द्रवतः प्रचरतेत्यथाध्वर्युः प्रचरणीयं महावीरं प्रोक्षति यमाय त्वा मखाय त्वा सूर्यस्य हरसे त्वेत्यभिप्राप्नुवन्परान्परान्संभारान्प्रोक्षति । तमेव प्रतिप्रस्थाता प्रवर्ग्यं विहरत्यथाहवनीये कार्ष्मर्यमयान्परिधीन्परिदधाति । तदुपसादयति षडौदुम्बराञ्छकलान्वैकङ्कतीं च समिधं गार्हपत्ये त्रयोदश वैकङ्कतान्परिधीन्सुवर्णरजतौ च रुक्मौ मुञ्जप्रलवान्रौहिणपिष्टानीत्यथैष आग्नीध्रो जघनेन गार्हपत्यमुपविश्य धृष्टीभ्यां प्रतीचोऽङ्गारान्निरूह्य तेषु रौहिणकपाले उपदधात्यथ दारुणसंयुतानि पिष्टानि संयुत्य रौहिणौ पुरोडाशावधिश्रयत्यथाज्यं निर्वपत्यथाज्यमधिश्रयत्युभयं पर्यग्नि कृत्वा रौहिणौ पुरोडाशौ श्रपयत्येतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता मौञ्जेन वेदेन होमार्थानि पात्राणि संमृशति महावीरꣳ स्रुवं पिन्वने रौहिणहवनी उपयमनमित्यथ प्रतिप्रस्थाताज्यमुत्पूय रौहिणौ पुरोडाशावुपस्तीर्णाभिघारितावुद्वास्य रौहिणहवनीभ्यां परिगृह्यान्तर्वेद्यासादयति । दक्षिणं परिधिसन्धिमन्वेकमुत्तरं परिधिसन्धिमन्वितरं । प्राञ्चौ पूर्वाह्णिके[1] । प्रत्य-

---

१ पौर्वाह्णिके B.

ह्वावपराह्णिके। ऽस्याध्वर्युः प्रचरणीयं महावीरꣳ शफाभ्यां परिगृह्य सव्ये पाणौ समावृत्याज्यस्थाल्याः सकृदुपहतेनाज्येन गार्हपत्ये ऽनवानꣳ संतताः सप्त प्राणाहुतीर्जुहोति प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहापानाय स्वाहा चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहेति। चतस्र उत्तरा यथोपपादं दक्षाय स्वाहा क्रतवे स्वाहौजसे स्वाहा बलाय स्वाहेत्यथैनमाज्येनानक्ति देवस्त्वा सविता मध्वानक्त्वित्येतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता राजतꣳ रुक्मं प्रवृञ्जनीये खर उपगूहति पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेत्यथ मुञ्जप्रलवान्व्यतिषज्यादीपयत्यर्चिरसि शोचिरसि ज्योतिरसि तपो ऽसीति। तान्प्रवृञ्जनीये[१] खरे संप्रकीर्य तेषु प्रचरणीयं महावीरꣳ सꣳसादयति ॥ ६ ॥

सꣳसीदस्व महाꣳ असि शोचस्व देववीतमः। वि धूममग्ने अरुषं मियेध्य सृज प्रशस्त दर्शतमित्यथैनमाज्येन पूरयत्यञ्जन्ति यं प्रथयन्तो न विप्रा वपावन्तं नाग्निना तपन्तः। पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठ आ घर्मो अग्निमृतयन्नसादीदित्यथास्य प्रादेशेन दिशो व्यास्थापयत्यनाधृष्या[२] पुरस्तादग्नेराधिपत्य आयुर्मे दा इति पुरस्तात्पुत्रवती दक्षिणत इन्द्रस्याधिपत्ये प्रजां मे दा इति दक्षिणतः। सुषदा पश्चाद्देवस्य सवितुराधिपत्ये प्राणं मे दा इति पश्चादाश्रुतिरुत्तरतो मित्रावरुणयोराधिपत्ये श्रोत्रं

---

१ तान्प्र॰ BT Keś. अथैतान्प्र॰ or अथैनान्प्र॰ the other MSS.

२ Thus BTI Bh. and HP (the last two व्यास्था॰); FJ: व्यवस्था॰; Keś. thrice व्याख्यापयत्य॰

मे दा इत्युत्तरतो । विधृतिरुपरिष्टाद्बृहस्पतेराधिपत्ये ब्रह्म मे दाः क्षत्रं मे दास्तेजो मे धा वर्चो मे धा यशो मे धास्तपो मे धा मनो मे धा इत्युपरिष्टा।दथेमामभिमृशति मनोरश्वासि भूरिपुत्रा विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि सूपसदा मे भूया मा मा हिꣳसीरित्य।थ धृष्टीभ्यामुदीचो[1] ऽङ्गारान्निरूहति तपो ष्वग्ने अन्तराꣳ अमित्रान्तपा शꣳसमररुषः परस्य । तपो वसो चिकितानो अचित्तान्वि ते तिष्ठन्तामजरा अयास इति । तैरेनं प्रदक्षिणं परिचिनोति चित स्थ परिचितः स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्य।थैनं त्रयोदशभिर्वैकङ्कतैः परिधिभिः परिचिनुतो ऽध्वर्युश्च प्रतिप्रस्थाता च । मा असीति प्राङ्ङाव-ध्वर्युः । प्रमा असीत्युदङ्ङौ प्रतिप्रस्थाता । तावेवमेव व्यतिषङ्गं प्रतिमा असि संमा असि विमा अस्युन्मा असीत्य।थैनं त्रयोदशं परिधिं दक्षिणत ऊर्ध्वाग्रं निमिनोत्यन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसी-त्य।थैनꣳ सौवर्णेन रुक्मेनापिदधाति दिवं तपसस्त्रायस्वेत्य।थैन-मुपतिष्ठत आभिर्गीर्भिः शुक्रं ते अन्यद्यर्हन्बिभर्षि सायकानि धन्वेति । प्रज्वलिते रुक्ममपकर्षति । ॥ ७ ॥

अथ धवित्राण्यादत्ते गायत्रमसीत्यन्यतरत्त्रैष्टुभमसीत्यन्य-तरज्जागतमसीत्यन्यतरत्तै।रेनं पश्चात्प्राङ् जान्वाच्योर्ध्वं धूनोति मधु[2] मध्वित्यु।त्तरतस्तिष्ठते प्रतिप्रस्थात्रे द्वे धवित्रे प्रयच्छति ।

---

१ धृष्टिभ्यामु॰ only IPH.

२ मधु twice JT; thrice the other MSS.

तयोरन्यतरदाग्नीध्रायोत्प्रयच्छत्यथैनं त्रिः प्रदक्षिणं परियन्ति प्रणवेप्रणवे धून्वन्तस्त्रिः परीत्योत्तरतस्तिष्ठन्त्यथ धवित्राण्यादत्ते। ऽपरेण परिक्रान्तायोत्तरतस्तिष्ठते प्रतिप्रस्थात्रे द्वे धवित्रे प्रयच्छति। तयोरन्यतरदाग्नीध्रायोत्प्रयच्छत्यथैनं पर्युपविशन्ति। पश्चात्प्राङ्मुखो ऽध्वर्युरुपविशति। पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखः प्रतिप्रस्थातोत्तरतो दक्षिणामुख आग्नीध्रस्त एवमेव प्रणवेप्रणवे धून्वन्त आसत उपसमासमु[1]ल्मुकान्याप्याययन्तो महावीरमथ यत्र होतुरभिजानाति याभिर्वर्तिकां ग्रसिताममुञ्चतमिति तदेनमुपोत्थाय रोचयतो ऽध्वर्युश्च यजमानश्च दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणेत्येतेतानुवाकेनाथ यत्र होतुरभिजानात्यप्नस्वतीमश्विना वाचमस्मे इति तद्धवित्राण्युपोद्यच्छन्ते। ऽथ यत्र होतुरभिजानात्यरूरुचदुषसः पृश्निरग्रिय इति तद्रुचितो घर्म इत्युक्त्वा यथेतं त्रिः पुनः प्रतिपरियन्ति निधाय धवित्राण्येवकाग्नैरवेक्षमाणा उपतिष्ठन्ते ऽपश्यं गोपामिति प्रतिपद्याशीमहि त्वा मा मा हिꣳसीरित्यातो। ऽथ गार्हपत्यमुपतिष्ठते त्वमग्ने गृहपतिर्विशामसि विश्वासां मानुषीणाꣳ शतं पूर्भिर्यविष्ठ पाह्यꣳहसः समेद्धारꣳ शतꣳ हिमास्तन्द्राविणꣳ हार्दिवानमिहैव रातयः सन्त्वित्यन्तर्हिते प्रतिप्रस्थाता वेदे पत्नीं वाचयति त्वष्टीमती ते सपेयेत्यान्तादनुवाकस्यैतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता दक्षिणꣳ रौहिणं जुहोत्यहर्ज्योतिः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहेति। ॥ ८ ॥ द्वितीयः।

---

1 Thus BPJ Bh. Keś.; उपसमासउ॰ HI; उपसमासंउ॰ P.

अथ रश्नामादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे इत्यादायाभिमन्त्रयते ऽदित्यै रास्नासीति | दोहनं कꣳसं पिन्वने इति[1] प्रतिप्रस्थातापरेण परिक्रम्याथैतां घर्मदुघं विरूपाꣳशु देवनामभिराह्वयतीड एह्यदित एहि सरस्वत्येहीति | विरुच्चैर्दक्षिणया द्वारोपनिष्क्रम्य यदस्यै नाम भवति तेनासावेह्यसावेहीत्यथैनाꣳ[2] रश्नयाभिदधात्यदित्या उष्णीषमसीति | वायुरस्यैड इति घर्मदुघो वत्समभिमृशत्यथैनमुपावसृजति पूषा त्वोपावसृजत्वश्विभ्यां प्रदापयेति | धयन्तमनुमन्त्रयते[3] यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूर्येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि । यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः सरस्वति तमिह धातवे करिति | प्रत्तायामुन्नयत्युस्र घर्मꣳ शिꣳषोस्र घर्मं पाहि घर्माय शिꣳषेति | नियुज्य संधायोपसीदति बृहस्पतिस्त्वोपसीदत्विति | स्तनान्संमृशति दानव स्थ पेरवो विष्वग्वृतो लोहितेनेत्यथ यत्र होतुरभिजानात्या दशभिर्विवस्वत इति तदेनां पिन्वने पिन्वयत्यश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्यै पिन्वस्व पूष्णे पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय[4] पिन्वस्वेत्यतिशिष्टं कꣳसे दोहयत्येतस्मिन्काले

१ अथ ins. BT.

२ असावेहि twice JT ; thrice the other MSS, also P, comp. Rudradatta on Āp. XV. 9. 4.

३ Thus TF Bh. Keś. (the last glosses स्तनं पिबन्तमनु॰, thus also the Somaprayoga 10) ; the other MSS. IBHP have स्तनमभि॰ ।

४ All the MSS, except P, have इन्द्राय पिन्वस्व once only, but comp. Taitt. Ār. v. 7. 4 s. f. and 5 init. and Padārthanirv. p. 287.

प्रतिप्रस्थाता पिन्वने छागां पिन्वयति तूष्णीमथ यत्र होतुरभिजानात्युत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इति तत्प्रतिप्रस्थात्रे पयसी संप्रदायैतेनैव यथेतमेत्य शफोपयमानादत्ते[१] गायत्रो ऽसीत्यन्यतरत्त्रैष्टुभो ऽसीत्यन्यतरज्जागतमसीत्युपयमनमथ यत्र होतुरभिजानात्युपद्रव पयसा गोधुगोषमिति तत्पयसी आह्रियमाणे अभिमन्त्रयते[२] सहोर्जा भागेनोप मेहीन्द्राश्विना मधुनः सारघस्य घर्मं पात वसवो यजता वडित्यथ पुरस्तात्प्रत्यङ्ङावुपविश्य महावीरे पयसी अवनयतो ऽध्वर्युश्च प्रतिप्रस्थाता चाध्वर्युः पूर्वो गोपयो ऽवनयति स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमि स्वाहेत्यथास्योष्माणमन्वीक्षते मधुहविरसि सूर्यस्य तपस्तपेत्येतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता छागापयो ऽवनयति तूष्णीमुभयꣳ समानीयाध्वर्युस्तृतीयमवनयत्यत्र यत्कꣳसे पयस्तदुपयमने समवनयति प्रत्यूह्याङ्गारानथाध्वर्युः प्रचरणीयं महावीरꣳ शफाभ्यां परिगृह्णाति ॥ ९ ॥

द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीति[३] वेदेनाधस्तादुपमृज्योपयमनेनोपयच्छत्यन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्यथैनमादायोपोत्तिष्ठति देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तुꣳ शकेयमिति

१ Thus BT, Keś. and Taitt. Ār. v. 7. 5, comp. also Āp. xv. 9. 10; शफोपयमनानादत्ते HJIP शफोपयमनान्यादत्ते F and Padārthanirv. p. 287.

२ Thus HIBP Keś., Padārthanirv.; प्रतिमंत्रयते TJF.

३ I ins. मौञ्जेन before वेदेन ।

प्राङ् हरति तेजो ऽसि तेजो ऽनु प्रेह्यग्निर्मा पृथिव्याः पातु वायुरन्तरिक्षात्सूर्यो दिवो दिविस्पृङ्मा मा हिꣳसीरन्तरिक्षस्पृङ्मा मा हिꣳसीः पृथिविस्पृङ्मा मा हिꣳसीः सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मा पाहीत्यथ वातनामानि व्याचष्टे समुद्राय त्वा वाताय स्वाहेति पञ्चानवानमेवमेव द्वे उत्तरे। षडुत्तराणि यथोपपादमग्नये त्वा वसुमते स्वाहा सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहा वरुणाय त्वादित्यवते स्वाहा बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा यमाय त्वाङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेति। विश्वा आशा दक्षिणसदिति दक्षिणत आसीनं ब्रह्माणमीक्षते। विश्वान्देवानयाडिहेति पश्चादासीनꣳ होतारꣳ। सव्येनात्याक्रामञ्जपति स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मधोः पिबतमश्विना स्वाहाग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरिति। यजमानमतिवाचयत्यश्विना घर्मं पातꣳ हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरनु वां द्यावापृथिवी मꣳसातामित्युच्चैराश्राव्याह घर्मस्य यजेति। वषट्कृते जुहोति स्वाहेन्द्रायेति। स्वाहेन्द्रावडित्यनुवषट्कृते हुत्वा वाचयति घर्ममपातमश्विना हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरनु वां द्यावापृथिवी अमꣳसातां तं प्राव्यं यथावट् नमो दिवे नमः पृथिव्यै दिवि धा इमं यज्ञं यज्ञमिमं दिवि धा दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छ पञ्च प्रदिशो गच्छ देवान्घर्मपान्गच्छ पितॄन्घर्मपान्गच्छेत्येतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता पिन्वनेनोपयमनादुपहत्य प्रचरणीयं महावीरं पूरयत्यथैनमन्तःपरिध्यभिपीप-

यतो[1] ऽध्वर्युश्च प्रतिप्रस्थाता च सहैवैषे पीपिह्यूर्जे पीपिहि ब्रह्मणे पीपिहि क्षत्राय पीपिह्यद्भ्यः पीपिह्योषधीभ्यः पीपिहि वनस्पतिभ्यः पीपिहि द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि सुभूताय पीपिहि ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि यजमानाय पीपिहि मह्यमित्युपाꣳशूक्त्वा ज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्युच्चैरथैनमनुदिशमात्मानमभि पीपयति त्विष्यै त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वेत्यथ यन्महावीरे पयस्तदुपयमने समवनयत्यथोदङ्ङत्याक्रम्याथैतदुपयमनमन्तर्वेदि प्राचीनबिलꣳ सादयत्येतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता राजतꣳ रुक्ममुद्वासनीये खर उपगूहति तस्मिन्प्रचरणीयं महावीरꣳ सादयति ॥ १० ॥

घर्मासि सुधर्मा मे न्यस्मे ब्रह्माणि धारय क्षत्राणि धारय विशं धारय नेत्त्वा वात स्कन्दयादित्यथ यद्यभिचरेदमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं गच्छ यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्यथाप उपस्पृश्य षडौदुम्बराञ्छकलान्याचति तेषामेकैकेनोपयमनादुपहत्य पूर्वार्धे आहवनीयस्य प्रश्चोतयति पूष्णे शरसे स्वाहेत्यथैनमन्तराञ्जनं मध्यमे परिधौ सꣳस्पृष्टꣳ सादयत्येवमेव द्वितीयेनोपयमनादुपहत्य पूर्वार्ध एवाहवनीयस्य प्रश्चोतयति ग्रावभ्यः स्वाहेति तं तथैवाञ्जनं[2] मध्यमे परिधौ

---

१ Thus (अभि०) all and Bh., अतिपीप० F only.

२ Thus B; तंतथैतवं ॥ जनं I; FJ om. तं and have तथांतरांजनं तंतथवातरांजनं T; तंतथातरांजनं H; comp. infra.

संसृष्टं सादयत्येवमेव तृतीयेनोपयमनादुपहृत्य मध्यत आहवनीयस्य प्रश्चोतयति प्रतिरेभ्यः स्वाहेति । तं तथैवाञ्जनं[1] मध्यमे परिधौ संसृष्टं सादयत्येवमेव चतुर्थेनोपयमनादुपहृत्यापरार्ध आहवनीयस्य प्रश्चोतयति द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहेत्यथैनमूर्ध्वाञ्जनं भस्मान्त उपगूहत्येवमेव पञ्चमेनोपयमनादुपहृत्य दक्षिणार्ध आहवनीयस्य प्रश्चोतयति पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्यथैनं बहिराञ्जनं दक्षिणे परिधौ संसृष्टं सादयत्यथैतं षष्ठं शकलं सर्वेषु लेपेषु समज्योपयमनादन्तत उपहृत्योत्तरार्ध आहवनीयस्य प्रश्चोतयति रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्यथैनमुत्तरेण शालाया अतीकाशेनानन्वीक्षमाणो निरस्यत्यमुना सह निरर्थं गच्छ यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्यथाप उपस्पृश्यातिशिष्टाञ्छकलानद्भिः संस्पर्श्याहवनीये[2] ऽनुप्रहरत्येतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थातोत्तरं रौहिणं जुहोत्यहर्ज्योतिः केतुना जुषतां सुज्योतिर्ज्योतिषां स्वाहेत्यथैतां समिधं मध्यत आहवनीयस्याभ्यादधाति तूष्णीं । तस्यामादीप्तायां प्रतिमुखं द्विर्जुहोति भूः स्वाहेत्यथैतदुपयमनमन्तर्वेदि प्राचीनबिलं सादयित्वा तस्मिन्नग्निहोत्रविधिं चेष्टित्वा । स यावन्तः प्रवर्ग्यस्य[3]र्त्विजस्तेषूपहवमिष्ट्वा यजमान एव प्रत्यक्षं भक्षयति हुतं हविर्मधु हविरिन्द्रतमे ऽग्नौ पिता नो ऽसि मा

१ Thus PJHI; तथैवांतरांजनं TF.

२ संस्पृश्य all.

३ प्रवर्ग्यस्य om. PHTJ., the three others read it.

मा हिꣳसीरश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमतो ऽङ्गिरस्वतः स्वधाविनो ऽशीमहि त्वा मा मा हिꣳसीरित्यथैतदुपयमनं परिकर्मी वाग्नीध्रो वोच्छिष्टखरे मार्जयित्वान्तर्वेदि प्राचीनबिलꣳ सादयित्वा तस्मिन्सुवर्णरजतौ च[1] रुक्मौ प्रास्य मदन्तीरप आनीय हिरण्यवतीभिर्मार्जयन्ते ॥ ११ ॥

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति चतसृभिरथैव मदन्तीरपो निनीयाज्यस्थाल्याः स्रुवेणोपघातं घर्मप्रायश्चित्तानि जुहोति प्राणाय स्वाहा पूष्णे स्वाहेत्येताभ्यामनुवाकाभ्यामथैतदुपयमनमन्तर्वेदि प्राचीनबिलꣳ सादयित्वा तदेतत्परिघर्म्यꣳ सर्वꣳ समवग्रमयन्नाह[2] घर्मायोत्साद्यमानायानुब्रूहीत्यथैतदुपयमनमग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतः सम्राडासन्द्यां कृष्णाजिने प्राचीनबिलꣳ सादयति स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इत्यथोत्तराꣳ शान्तिमुपयन्ति शं नो वातः पवतां मातरिश्वेत्यथापराह्ण आपराह्णिकेन प्रवर्ग्येण प्रचरति । तस्य यद्विहितं विहितमेवास्य तत्समानं कर्मा दक्षिणस्य रौहिणस्य होमादथ दक्षिणꣳ रौहिणं जुहोति रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहेत्येवमेवोत्तरꣳ रौहिणं जुहोति । समानं कर्मा समिदाधानादथैताꣳ समिधं मध्यत आहवनीय-

---

१ om T; Keś. also reads it.

२ Thus Bh., Keś. (pr. m.); समवग्रमयंत स्वाह J; समवग्रयन्नाह PHT. (Keś. sec. m.); सवमवग्रयन्नाह F; समवग्रन्नाह I; समवह्वग्रन्नाह B, comp. Baudh. pitṛmedhasūtra p. 21.1 and S'at. Br. vii. 3.2.1. The word occurs again infra, ix. 15, and in the Aśvamedhapraśna.

स्याभ्यादधात्यपीपरो माह्नो रात्रियै मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे दा वर्चसा माञ्जीरिति सायमपीपरो[1] मा रात्रिया अह्नो मा पाहीति प्रातः । प्रातर्मन्त्रेणात ऊर्ध्वं पूर्वाह्णिके[2] ऽभ्यादधाति । सायंमन्त्रेणापराह्णिके । तस्यामादीप्तायां[3] प्रतिमुखं [4]द्विर्जुहोत्यग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायꣳ । सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः । समानं कर्म संप्रैषाद्।थैतदुपयमनमग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतः सम्राडासन्द्यां कृष्णाजिने प्रतीचीनबिलꣳ सादयति स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इत्य।थोत्तराꣳ शान्तिमुपयन्ति शं नो वातः पवतां मातरिश्वेति । स एवमेव प्रवर्ग्येण प्रचरति त्र्यहꣳ षडहं द्वादशाहꣳ संवत्सरं । चतुरो वा[5] मासाꣳस्तापश्चिते ऽग्नौ । प्रवर्ग्यं[6] भक्षयित्वा संवत्सरं न माꣳसमश्नीया।न्न रामामुपेया।न्न मृन्मयेन पिबे।न्नास्य राम उच्छिष्टं पिबे।त्तेज एव तत्संश्यतीति ब्राह्मणम् । ॥ १२ ॥ तृतीयः ॥

प्रवर्ग्यमुद्वासयिष्यन्नुपकल्पयते क्षौञ्चालाकानिष्काꣳस्त्रीणि सतान्युदकुम्भौ दधि मधुमिश्रं शमुष्टिमवकाभारं विꣳशति-

---

१ सायम् om. all except B.

२ पौर्वाह्णिके B only.

३ This passage is found thus in T: सायंमन्त्रेणात ऊर्ध्वमापराह्णिके ऽभ्यादधाति तस्यामादीप्तायां etc., but comp. Rudradatta on Āp. xv. 12.7.

४ द्विर् om. PTIH Keś.

५ om. TF.

६ प्रावर्ग्यं FIJ; the other MSS. also P and Bh., प्रव॰।

मौदुम्बरीः समिधो मुञ्जप्रलवान्त्रौहिणपिष्टानि खरेभ्यः सिकता इत्यत्र पूर्वाꣳ शान्तिमुपयन्ति नमो वाच इत्यथाग्रेणाहवनीयं तृणानि सꣳस्तीर्य तदेतत्परिघर्म्यꣳ सर्वꣳ सह सꣳसादयन्त्यत्र सम्राडासन्दीमत्र स्थूणां गोदोहनीमत्र छागायै शङ्कुमित्यथैतौ खरौ नानैव सतयोः समुप्यात्रैव सह सꣳसादयन्त्यथैतमुच्छिष्ट-खरं[1] परिकर्मी वाग्नीध्रो वा सते समुप्य दक्षिणया द्वारोप-निर्हृत्य मार्जालीयदेशे निवपत्यथैतेनैव यथेतमेत्य निष्क्राम-यन्ति[2] वृषलान्ह्वयन्ति पत्नीꣳ। ह्वयन्ति होतारꣳ। ह्वयन्ति ब्रह्माणꣳ। ह्वयन्ति प्रतिप्रस्थातारꣳ। ह्वयन्ति प्रस्तोतारꣳ। ह्वयन्त्याग्नीध्रं। परिश्रयन्ति द्वाराण्यथैतां पत्नीमुदग्दशेन वास-सान्तर्दधति[3]। परिस्तृणन्ति। दक्षिणत उपविशतो ब्रह्मा च यजमानश्चात्र पूर्वाꣳ शान्तिमुपयन्ति येषामनुपेता भवत्यथ[4] गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पुनात्येतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाताहव-नीये शलाकमिध्ममादीप्य मुखदघ्ने धारयन्पुरस्तात्प्रत्यङ्मुख-स्तिष्ठति। तमध्वर्युः पश्चात्प्राङ्मुखस्तिष्ठन्स्रुवाहुत्याभिजुहोति घर्म या ते दिवि शुग्या गायत्रे छन्दसि या ब्राह्मणे या हविर्धाने तां त एतेनावयजे स्वाहेति। तमत्रैव प्रास्यापरमादीप्य नाभिदघ्ने धारयन्पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठति। तमध्वर्युः पश्चात्प्राङ्मुखस्तिष्ठ-न्स्रुवाहुत्याभिजुहोति घर्म या ते ऽन्तरिक्षे शुग्या त्रैष्टुभे

---

१ ॰थैनमु॰ HIP; ॰थैतदु॰ TF; ॰थैनदु॰ B.

२ Thus PITHJ; निष्क्रामयंति BF.

३ Thus BT Bh. Keś.; ॰दधाति IFHP.

४ Thus PIFHJ; भवंत्यथ BT.

छन्दसि या राजन्ये याग्नीध्रे तां त एतेनावयजे स्वाहेति। तमत्रैव प्रास्यापरमादीप्य जानुदघ्ने धारयन्पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठति। तमध्वर्युः पश्चात्प्राङ्मुखस्तिष्ठंस्स्रुवाहुत्याभिजुहोति घर्म या ते पृथिव्याꣳ शुग्या जागते छन्दसि या वैश्ये या सदसि तां त एतेनावयजे स्वाहेति। तमत्रैव प्रास्य विहृत्य द्वाराण्यथ प्रवर्ग्यमादाय पूर्वया द्वारोपनिष्क्रामन्त्यनु नो ऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वमिति द्वाभ्यामथ महावेदिमवक्रम्य प्रस्तोतारमाह प्रस्तोतः साम[1] गायेति। साम्ना प्रस्तोतान्वैति[2]। त्रिर्निधनमुपैति। पुरुषःपुरुषो निधनमुपैतीति ब्राह्मणमथाभिक्रामन्ति ॥ १३ ॥

दिवस्त्वा परस्याया अन्तरिक्षस्य तनुवः पाहि पृथिव्यास्त्वा धर्मणा वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यस इति। विषुवति द्वितीयं निधनमुपयन्त्यथाभिक्रामन्ति ब्रह्मणस्त्वा परस्यायाः क्षत्रस्य तनुवः पाहि विशस्त्वा धर्मणा वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यस इत्युपरवकाले तृतीयं निधनमुपयन्त्यथाभिक्रामन्ति प्राणस्य त्वा परस्यायै चक्षुषस्तनुवः पाहि श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यस इत्यथोत्तरेणोत्तरवेदिमुपरमन्ति। स यो बलवाꣳस्तमाहानेनोदकुम्भेन संततया धारया त्रिः प्रदक्षिणं परिषिञ्चन्पर्येहीति। स तथा करोति। परिषिच्यमाने यजमानं वाचयति वल्गुरसि शंयुधायाः

१ Thus TB Keś., Prayoga, Padārthanirv; सामानि IFHJP.

२ T ins. साम वैरजो।

ग्निभुर्जनधायाः शं च वक्षि परि च वक्षीति। निधाय कुम्भं यथेतं त्रिः पुनः प्रतिपर्येत्यथोत्तरनाभिमभिमृशति चतुः-स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्य सदो विश्वायुः शर्म सप्रथा अप द्वेषो अप ह्वरो ऽन्यव्रतस्य सश्चिमेत्यथैतौ खरावुत्तरेणोत्तरनाभिमव-किरति[1]। तं[2] पृष्टीभ्यां प्राग्दीर्घं खरं करोति। तस्मिन्सुवर्णꣳ हिरण्यं निधाय कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणा-त्यथैनꣳ[3] रौहिणपिष्टैरनुप्रकीर्य मुञ्जप्रलवैरनुविगाह्य सिक-ताभिरनुप्रकिरत्यथाध्वर्युः प्रचरणीयं महावीरꣳ शफाभ्यां परिगृह्य दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति घर्मैतत्ते ऽन्नमेतत्पुरीषं तेन वर्धस्व चा च प्यायस्व वर्धिषीमहि च वयमा च प्यासिषी-महीत्यथैनमभिपूरयति महीनां पयो ऽसि विहितं देवत्रा ज्योतिर्भा असि वनस्पतीनामोषधीनाꣳ रसो वाजिनं त्वा वाजिनो ऽवनयाम इत्यथैनं पूर्वार्धे खरस्य सादयत्यूर्ध्वं मनः सुवर्गमिति। ॥ १४ ॥

अथैतावुपयमौ महावीरौ वेदाभ्यां परिगृह्य दध्ना मधु-मिश्रेण पूरयित्वाग्रेण प्रचरणीयं महावीरꣳ सꣳस्पृष्टौ साद-यत्यथैतौ प्रचरण्यौ दध्ना मधुमिश्रेण पूरयित्वोपरिष्टान्महावीरेषु प्रतीचीनबिलाꣳ सादयत्यथैतौ रुक्मौ दध्ना मधुमिश्रेण सम-ज्याभितः प्रचरणीयं महावीरꣳ सꣳस्पृष्टौ सादयत्यथैते पिन्वने

---

१ Thus IFHP Keś., Prayoga, Padārthanirv.; अतिकिरति BJT.

२ तं BPI Keś.; तद्द J; त T; F om.

३ आस्तृणाति instead of उपस्तृ॰ IPH.

दध्ना मधुमिश्रेण पूरयित्वाभितः प्रचरणीयं महावीरं प्रतीचीनबिले सꣳस्पृष्टे सादयत्यथैतं मौञ्जं वेदं विस्रस्य दध्ना मधुमिश्रेण समज्याग्रेण महावीरान्प्रतीचीनाग्रꣳ[1] सꣳस्पृष्टं विस्तृणात्यथैतौ शफौ दध्ना मधुमिश्रेण समज्य जघनेन प्रचरणीयं महावीरं तिरश्चीनाग्रौ व्यतिषक्तौ सꣳस्पृष्टौ सादयत्यथैते रौहिणहवनी दध्ना मधुमिश्रेण समज्य शफाग्राभ्यां प्रतीचीनाग्रे सꣳस्पृष्टे सादयत्यथैता दशौदुम्बरीः समिधो दध्ना मधुमिश्रेण समज्य जघनेन रौहिणहवनी प्रतीचीनाग्राः सꣳस्पृष्टा विस्तृणात्यथैतं कुशमयं वेदं विस्रस्य दध्ना मधुमिश्रेण समज्य जघनेन प्रचरणीयं महावीरं प्रतीचीनाग्रꣳ सꣳस्पृष्टं विस्तृणात्यथैते स्रुचौ दध्ना मधुमिश्रेण समज्य जघनेन शफौ प्रतीचीनाग्रे सꣳस्पृष्टे सादयत्यथैतदुपयमनं दध्ना मधुमिश्रेण पूरयित्वोपरिष्टात्स्रुचयोः प्रतीचीनबिलꣳ सादयत्यथैतद्रज्जुद्रव्यं[2] विस्रस्य दध्ना मधुमिश्रेण समज्याचैवोपयमने [3]समवभ्रमयत्यथैतान्कार्ष्मर्यमयान्परिधीन्धवित्रदण्डानिति विस्रस्य दध्ना मधुमिश्रेण समज्योपरिष्टादुपयमनं तिरश्चीनाग्रान्व्यतिषक्तान् सꣳस्पृष्टान्विस्तृणात्यथैतामभ्रिं दध्ना मधुमिश्रेण समज्य जघनेन स्रुचौ तिरश्चीनाग्राꣳ सꣳस्पृष्टाꣳ सादयत्यथैते धृष्टी दध्ना

---

१ महावीरान् BTJP Bh. Keś.; °वीरं IFH; प्राचीनाग्रं PFJT Keś.; प्राचीनाग्रान् B; प्रतीचीनाग्रं WIH.

२ Thus TBJ Bh. Keś. (pr. m); रज्जुदाम PHF Keś. (sec. m.)

३ Thus only H.; समतंवंभ्रयत्य° I; समवनयत्य° the other MSS.; comp. supra p. 282. 10.

मधुमिश्रेण समज्याभ्यग्राभ्यां[1] प्रतीचीनाग्रे सꣳस्पृष्टे सादयत्यथैते धवित्रे दध्ना मधुमिश्रेण समज्य जघनेन धृष्टी सꣳस्पृष्टे सादयत्यथैता दशौदुम्बरीः समिधो दध्ना मधुमिश्रेण समज्य जघनेन धवित्रे प्रतीचीनाग्राः सꣳस्पृष्टा विस्तृणात्यथैतामाज्यस्थालीं दध्ना मधुमिश्रेण पूरयित्वा जघनेनाभ्रिꣳ सꣳस्पृष्टाꣳ सादयत्यथैतद्धवित्रं दध्ना मधुमिश्रेण समज्य तेनाज्यस्थालीमपिदधात्यथैते रौहिणकपाले दध्ना मधुमिश्रेण समज्य जघनेनाज्यस्थालीꣳ सꣳस्पृष्टे सादयत्यथैतꣳ स्रुवं दध्ना मधुमिश्रेण पूरयित्वा जघनेनाज्यस्थालीमन्तरेण रौहिणकपाले प्रतीचीनबिलꣳ सꣳस्पृष्टꣳ सादयत्यथैतं कुशमयं वेदं विस्रस्य दध्ना मधुमिश्रेण समज्य जघनेनाज्यस्थालीं प्रतीचीनाग्रꣳ सꣳस्पृष्टं विस्तृणात्यथैतामासन्दीं विस्रस्य दध्ना मधुमिश्रेण समज्याग्नैवोत्तरतः सꣳस्पृष्टाꣳ सादयत्यथैतां मृदमतिशिष्टां दध्ना मधुमिश्रेण समज्यान्तरेण सक्थिनी निवपति ॥ १५ ॥

घर्मैतत्ते ऽन्नमेतत्पुरीषं तेन वर्धस्व चा च प्यायस्व वर्धिषीमहि च वयमा च प्यासिषीमहीत्यथैनꣳ सिकताभिरनुप्रकीर्य मुञ्जप्रलवैरनुविशाद्य रौहिणपिष्टैरनुप्रकीर्य कृष्णाजिनेन प्राचीनग्रीवेणोत्तरलोम्ना प्रोर्णोत्यपि वाभितः प्रचरणीयं महावीरं परिचिनोत्यादित्यमण्डलवदथैनमुपतिष्ठते ऽयं यः पुरुषरूपो ऽसि स न आस्से न तिष्ठसि । नोर्ध्वो न तिर्यग्विधां ते ऽनु विहितो ऽस्मि विधां मे ऽनु विहितो ऽसि यस्त्वमसि सो

१ Thus TB Bh.; अभियग्राभ्यां J Keś.; अभिया अग्राभ्यां PIE.

ऽहमस्मि यो ऽहमस्मि स त्वं नाकमारोह सह यजमानेन नाकमित्य'थ पुमुष्टिमादाय दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षत्यस्कान्द्यौः पृथिवीमस्कानृषभो युवा गाः। स्कन्नेमा विश्वा भुवना स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात्प्रजनिषीमहीत्य'थ प्रस्तोतारमाह प्रस्तोतर्वार्षाहरꣳ साम गायेष्टाहोत्रीयं चेति' स यो बलवाꣳस्तमाहानेनोदकुम्भेन संततया धारया त्रिः प्रदक्षिणं परिषिञ्चन्परीहीति' स तथा करोति' परिषिच्यमाने यजमानं गन्धर्वयजूꣳषि वाचयति रन्तिर्नामासि दिव्यो गन्धर्व इति प्रतिपद्येन्द्रो दक्षं परिजानादहीनमित्यातो' निधाय कुम्भं यथेतं त्रिः पुनः प्रतिपर्येत्य'थैनमुपतिष्ठत एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपागा इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्सोमपीथानु मेहि सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्य'थाञ्जलिनाप उपहन्ति सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्विति' तां दिशं निरुक्षति यस्यामस्य दिशि द्वेष्यो भवति दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्य'थाप उपस्पृश्य ज्योतिष्मत्यादित्यमुपतिष्ठत उद्वयं तमसस्परीत्य'थैनमवकाभारेण प्रतिच्छाद्य गोप्तारꣳ समादिशति वयोभ्यो महावीरं गोपाय' प्रस्तोतः स्यैतेनान्वेहीति[१] प्रस्तोतारमाहा'थैतेनैव[२] यथेतमेत्य गार्हपत्ये द्वे स्रुवाहुती जुहोत्युद्

१ Thus PIHF Keś., Padārthanirv.; अन्विहीति BJT.

२ Thus T; some of the MSS. om. आह, others अथ।

त्वं चित्रमित्यथाहवनीयमुपतिष्ठन्त[1] इममू षु त्यमस्मभ्यꣳ सनिं गायत्रं नवीयाꣳसमग्ने देवेषु प्रवोच इत्यथाग्नीध्रदेशं[2] हुत्वा[3]ग्नीध्रदेश उत्तराꣳ शान्तिमुपयन्ति शं नो वातः पवतां मातरिश्वेति ॥ १६ ॥ चतुर्थः ॥

अथातो घर्मप्रायश्चित्तानि व्याख्यास्यामोऽथ यदि प्रवर्ग्यमप्रवृत्तमादित्यो[4]ऽभ्यस्तमियाद्गार्हपत्ये तिस्रः स्रुवाहुतीर्जुहुयाद्भूर्भुवः सुवरित्युपसदा प्रचर्य श्वो भूते प्रवर्ग्येण प्रचरेदथ यदि प्रवर्ग्यं प्रवृत्तमादित्यो[4]ऽभ्यस्तमियाद्गार्हपत्ये तिस्रः स्रुवाहुतीर्जुहुयाद्भूर्भुवः सुवरित्यथापरस्यां द्वारि सूत्रेण हिरण्यं प्रग्रथ्य प्रचरेदथ यदि प्रवृत्तः[4] प्रपतेद्गार्हपत्ये[5] तिस्रः स्रुवाहुतीर्जुहुयाद्भूर्भुवः सुवरित्यथैनमुच्छ्रयत्यूर्ध्व ऊ षु ण ऊतय ऊर्ध्वो नः पाह्यꣳहस इति द्वाभ्यामथैनमाज्येन पूरयत्यञ्जन्ति यं प्रथयन्तो न विप्रा इत्यथ यदि विधुर्वा प्रदरो वा जायतेऽश्मचूर्णानि छागापयसि संप्रकीर्य तैः प्रत्युच्योल्मुकेनाभितपति विधुं दद्राणं यदृते चिदभिश्रिष इति द्वाभ्याꣳ सꣳ हैव रोहति यद्यु वै सर्वश एव भिद्यत एतान्येव कपालान्यवाञ्जनं पिष्ट्वा यैषा मृत्प्रायश्चित्ताय परिशिष्टे तया सꣳसृज्य कृत्वा पक्वाच्छृद्य निदधात्यथान्यं प्रचरणीयं महावीरं प्रवृणक्त्यथ यदि प्रमत्ता अतिपरि-

१ ॰तिष्ठत PHIT; the other MSS., also Keś., have the plural.

२ Thus FHJI; थाग्नीध्रं TBP.

३ Thus PJF; छुत्वा B; गत्वा ITH.

४ Thus all; read ॰प्रवृत्त॰ and प्रवृत्तः (?)

५ Thus B; प्रपद्येतगार्ह॰ TBh.; प्रपतेतगा॰ I; प्रवर्तेतगा॰ HJ; प्रवर्तत P.

यन्ति गार्हपत्ये तिस्रः स्रुवाहुतीर्जुहुयाद्भूर्भुवः सुवरित्यथ पुनरूर्जा सह रय्येति पुनः प्रतिपरियन्त्यथ यद्युद्यतः[१] प्रपतेद्गार्हपत्ये तिस्रः स्रुवाहुतीर्जुहुयाद्भूर्भुवः सुवरित्यथैनमभिमृशति मा नो घर्म व्यथितो विव्यथो नो मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिरस्मानिति द्वाभ्यामथ यदि घर्मदुघं वा महावीरं वा वयो ऽभिप्रस्रावयेत्तावुष्णोदकेन प्रक्षालयेदुप नो मित्रावरुणाविहावतमित्यथ गार्हपत्ये नव स्रुवाहुतीर्जुहुयादिमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने अयास्युद्वयं तमसस्पर्युदु त्यं चित्रं वयः सुपर्णा इत्यथ यदि घर्मदुघं न विन्देतान्यां दोहयेदथ यद्यन्यां न विन्देताजां दोहयेदथ यद्यजां न विन्देतार्कक्षीरैः प्रचरेदथ यद्यर्कक्षीरं न विन्देत यवपिष्टानि व्रीहिपिष्टानि श्यामाकपिष्टानि वाद्भिः सꣳसृज्य तैः प्रचरेदप्यद्भिः प्रचरेन्न त्वेव न प्रचरेन्महीनां पयो ऽसीत्युक्तं महावीरे ऽवनयनमस्कान्द्यौः पृथिवीमिति स्कन्नानुमन्त्रणमथ यदि विद्युदापतेद्गार्हपत्ये स्रुवाहुतिं[२] जुहुयाद्या पुरस्ताद्विद्युदापतदित्येतैर्यथारूपं । प्राणाय स्वाहा पूष्णे स्वाहेत्युक्तानि घर्मप्रायश्चित्तानि । यत्किंचिद्घर्मकार्यविपर्यासे चैता[३] आहुतीर्जुहुयान्नमस्ते घर्म भूपतये स्वाहा नमस्ते घर्म भुवन-

---

१ Thus T Bh; उद्यतः प्रवतेत् J; उद्यतः प्रयवे I; उद्गातः प्रपद्येद् B; उद्यतः प्रपत्येत H; अथ यद्यतः पप्रहृत्त P.

२ Thus only T; the other MSS. स्रुवाहुतीर्जु॰ ।

३ B ins. वा ।

पतये स्वाहा नमस्ते घर्म भूतानां पतये स्वाहा घर्माय स्वाहाग्निभ्याᳲ स्वाहेन्द्राय स्वाहा बृहस्पतये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहेत्यथाषाढां श्चालिखितामुत्तरलक्ष्माणमुपधायात्र घर्मेष्टकां कुलायिनीं चोपदधात्युदस्य शुष्माङ्गानुरिति घर्मेष्टकां। यास्ते अग्न आर्द्रा योनयो या इति कुलायिनीᳲ। संचितमग्निᳲ सामभिरुपस्थायोक्थेनानुशस्तमुत्तरे[1] श्रोणन्ते तिष्ठन्नग्निमभिमृशत्यग्निरस्मि वैश्वानरो ऽसीत्येतेनानुवाकेनाथाध्वर्यवे ऽग्निदक्षिणां[2] ददाति शतᳲ सहस्रमन्विष्टकं वा।॥१७॥

[3]प्रवर्ग्यवति सोमे दधिघर्मं भक्षयन्ति भूर्भुवः सुवर्मयि त्यदिन्द्रियं महदित्येतेनानुवाकेनाथ घोरास्तनूरनुदिशति। यास्ते अग्ने घोरास्तनुव स्तौकुच स्तौहीतिश्च स्तौहितिश्चेति[4] घोरास्तनुवो। धुनिश्च ध्वान्तश्चेति राजसूयिको गण। उग्रश्च धुनिश्चेत्याग्निचित्यो। ऽथ यदि घर्मदुघं वा महावीरं वा स्तेनो ऽपहरेद्गार्हपत्ये स्रुवाहुतिं जुहुयादहोरात्रे त्वोदीरयतामिति। खडिति वाचः क्रूराणीत्यथ यद्येकसृको वाश्येत तमनुमन्त्रयते वि गा इन्द्र विचरन्स्पाशयस्वेत्यथास्मा उभयतआदीप्तमुल्मुकं क्षिपेदग्ने[5] अग्निना संवदस्व मृत्यो मृत्युना संवदस्वेत्यथैनमुप-

---

१ Thus HJP; उक्थेना उशस्तमुत्तरे I; उक्थेनानुशᳲसतितदुत्तरे B; उक्थेनानुशंसन्नुतरेण T.

२ ग्निदक्षिणा T; दक्षिणां B; ग्निंदक्षिणां J; ग्निर्दक्षिणां IPH.

३ This chapter is given by TB ouly.

४ स्तौहितिश्च om. T.

५ निक्षिपेद॰ B; क्षिपेत॰ T.

तिष्ठते महन्ते अग्ने नमो दिस्ते नमस्विस्ते नम इत्यथ यदि गृध्रो वाश्येत तमनुमन्त्रयते ऽसृङ्मुखो रुधिरेणाव्यक्त इत्यथ यद्यार्ता वागुदियात्तामनुमन्त्रयते यदेतद्वृकसो भूत्वेत्यथ यदि भयेडकः काकपिञ्जको[1] वाश्येत तमनुमन्त्रयते यदीषितो यदि वा स्वकामीत्यथ यदि सालावृकी वाश्येत तामनुमन्त्रयते दीर्घमुखि दुर्हणिवित्यथ यद्युलूकोलूकी वाश्येत तमनुमन्त्रयत[2] इत्यादुलूक आपप्तदित्यथ यद्युन्मत्ता वागुदियात्तामनुमन्त्रयते यदेतद्भूतान्यन्वाविश्येत्यथ यदि घर्मदुघं वा महावीरं वा वयो ऽभिप्रपतेत्तमनुमन्त्रयते प्रसार्य सक्थ्यौ पतसीत्यथ यदि घर्मदुघं वा महावीरं वा क्रिमय उपाधिगच्छेयुस्तानद्भिः प्रक्षालयेद्दक्षिणा त्वा क्रिमे हन्मीत्यथ यदि प्रवृत्तं[3] प्रवर्ग्यं भ्रातृव्यो ऽभिप्रपद्येत गार्हपत्ये स्रुवाहुतिं जुहुयादाहरावद्येत्यथैनमनुव्याहरिष्यन्भवति। तमनुव्याहरेद्ब्रह्मणा त्वा शपामीत्यथ यं द्वेष्टि तस्य दक्षिणं द्वार्बाहुमनुप्रक्षालयेदुत्तुद शिमिजावरीति। स यो ऽन्य[4] एतेभ्यो वाश्येत तस्मा उभयतआदीप्तमुल्मुकं क्षिपेदुत्तुद शिमिजावरीत्यथ यद्युद्धून्वन्निव वातो वायात्तमनुमन्त्रयते[5] भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भुवो ऽधायि भुवो

---

१ Thus Bh; काकपिञ्चको T; कपिंजलो B.

२ तमनु॰ B; तमामनु॰ T; probably तामनु॰ is to be corrected.

३ T om; read प्रवृत्तं (?)

४ न्यस T; न्य B.

५ Uncertain. यद्यद्धन्यन्नवपातोवायाततमनु॰ T (grantha!); यद्धतंनिवपतोवायातमनु॰ B; Bh. comments: उद्धुन्वन्निव ऊर्ध्वं कम्पयन्निव महावात इत्यर्थः।

ऽधायि भुवो ऽधायीत्यथ यद्यवृतः[1] शालां[1] प्रपद्येताभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमित्येतया प्रपद्येत। यद्यु वै प्रवृत[2] एतयैव। ॥ १८ ॥ पञ्चमः ॥

[3]अथातो ऽवान्तरदीक्षां व्याख्यास्यामः। उदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे केशश्मश्रु वापयित्वा पूर्ववदुपाकृत्य ग्रामात्प्राचीं वोदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य खिले ऽच्छदिर्दर्शे ऽग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्य मदन्तीरधिश्रित्य प्रथमेनानुवाकेन शान्तिं कृत्वा दर्भैः प्रवर्ग्यदेवताभ्य आसनानि कल्पयत्यग्रेणाग्निं प्रवर्ग्याय कल्पयामि घर्माय कल्पयामि महावीराय कल्पयामि सम्राजे कल्पयामीति। दक्षिणेनाग्निं ब्रह्मणे कल्पयामि प्रजापतये कल्पयामीत्युत्तरेणाग्निमृषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यः कल्पयामि देवेभ्यो घर्मपेभ्यः कल्पयामीत्यथ दक्षिणतः प्राचीनावीती पितृभ्यो घर्मपेभ्यः कल्पयामि यमायाङ्गिरस्वते पितृमते कल्पयामीत्यथाप उपस्पृश्योत्तरतो यज्ञोपवीती रुद्राय रुद्रहोत्रे कल्पयामीत्यथाप उपस्पृश्य सर्वाभ्यः

---

१ Thus T; यद्यवृत्तः शाला B.

२ प्रवृत्त MSS.

३ The following adhyāya, containing the avāntaradīkṣā, is preserved only in T, E and Ta; the last MS. is a copy of the gṛhyasūtra MS. No. 9316 of the Tanjore Collection, in Grantha; E is a copy of the gṛhyasūtra (Report on a Search for Sanskrit and Tamil MSS. 1893-94, No. 2, 66). As the tradition of this adhyāya is rather a bad one, I had to amend several passages, according to Āpastamba, Hiraṇyakeśin, Bhāradvāja and a Baudhāyanagṛhyaprayoga.

प्रवर्ग्यदेवताभ्यः कल्पयामीति । प्रदक्षिणमग्निं परिषिच्य व्याहृतीभिर्वैकङ्कतीः समिधो ऽभ्याधाय सदन्तीभिः प्रवर्ग्यदेवतास्तर्पयत्यग्रेणाग्निं प्रवर्ग्यं तर्पयामि घर्मं तर्पयामि महावीरं तर्पयामि सम्राजं तर्पयामीति । दक्षिणेनाग्निं ब्रह्माणं तर्पयामि प्रजापतिं तर्पयामीत्युत्तरेणाग्निमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीꣳस्तर्पयामि देवान्घर्मपाꣳस्तर्पयामीत्यथ दक्षिणतः प्राचीनावीती पितॄन्घर्मपाꣳस्तर्पयामि यममङ्गिरस्वन्तं पितृमन्तं तर्पयामीत्यथाप उपस्पृश्योत्तरतो यज्ञोपवीती रुद्रꣳ रुद्रहोतारं तर्पयामीत्यथाप उपस्पृश्य सर्वाः प्रवर्ग्यदेवतास्तर्पयामीति । चतस्र औदुम्बरीः समिधो ऽप्रतिशुष्काग्रा घृतान्वक्ता अभ्याधापयन्वाचयति पृथिवी समिदित्येतैः प्रतिमन्त्रमथ देवता उपतिष्ठते ऽग्ने व्रतपते शुक्रियं व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यतां वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते व्रतानां व्रतपते शुक्रियं व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यतामित्यथैतेषामनुवाकानां प्रभृतीर्वाचयति प्रथमोत्तमयोर्वाथैनꣳ सꣳशास्ति संमील्य वाचं यच्छेत्यथास्याहतेन वाससा त्रिः प्रदक्षिणꣳ संमुखꣳ[1] शिरो वेष्टयति चित स्थ परिचितः स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेति । प्रदक्षिणमग्निं परिषिच्य व्याहृतीभिर्वैकङ्कतीः समिधो ऽभ्याधाय सदन्तीभिः प्रवर्ग्यदेवतास्तर्पयित्वोत्तमेनानुवाकेन शान्तिं कृत्वाथास्तमित आदित्ये ग्राममायन्ति । वाग्यतस्तिष्ठेदेताꣳ रात्रिमुपविशेत्संविशेद्वाथ प्रातरुदित आदित्ये ग्रामात्प्राचीं वोदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य

१ Emended ; समुखं the MSS.

खिले ऽच्छदिर्दर्शे ऽग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्य मदन्तीरधिश्रित्य प्रथमेनानुवाकेन शान्तिं कृत्वा दर्भैः प्रवर्ग्यदेवताभ्य आसनानि कल्पयित्वा वयः सुपर्णा इति वासो विमुच्य । अथास्य षट्तयमभिविदर्शयत्यग्निमप आदित्यं गां ब्राह्मणꣳ हिरण्यमिति । चीनादितो ऽनुदर्शयित्वा यथोपपादमितराणि दर्शयित्वा प्रदक्षिणमग्निं परिषिच्य व्याहृतीभिर्वैकङ्कतीः समिधो ऽभ्याधाय मदन्तीभिः प्रवर्ग्यदेवतास्तर्पयित्वोत्तमेनानुवाकेन शान्तिं कृत्वा । अथास्य व्रतचर्यामुपदिशेन्न । यानमारोहेन्न[1] । वृक्षमधिरोहेन्न । कूपमवरोहेन्न । छत्त्रं धारयीत । नोपानहौ धारयीत । नासन्द्याꣳ[2] शयीत । न स्त्रिया न शूद्रेण[3] संभाषेत । यदि संभाषेत ब्राह्मणेन[3] संभाषेत । न सायं भुञ्जीत । यदि सायं भुञ्जीतावज्वलितं[4] भुञ्जीत । न स्नायात् । अष्टम्यां[5] पर्वणि[5] चोपवसेत्तदहस्स्नायात् । वाग्यतस्तिष्ठेदेताꣳ रात्रिमुपविशेत्संविशेद्वा । मेध्यलोहितशवापपात्रदर्शने[6] ज्योतिषां संदर्शनम् । अमेध्यं दृष्ट्वा जपत्यबद्धं मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषाꣳ श्रेष्ठो दीक्षे मा मा हासीरिति । अथ यद्येनमभिवर्षत्युन्दतीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे दीक्षां मा तपो निर्वधिष्टेति जपति । ॥ १९ ॥

---

१ Thus TE; यानमधिरोहे° Ta.

२ Emended; नसंद्यां T; नसंध्यां E Ta.

३ Ta ins. सह; E the second time.

४ Thus E; प्रज्वलितं T; Ta om. the whole passage.

५ Thus E; अष्टम्यां पर्वणी Ta; अष्टम्याः पर्वणि T.

६ Thus E; मेध्यांलोहितशवासवपात्र° Ta; °मेध्यलोहितशवापात्र° T.

[१]संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्संवत्सरꣳ हि व्रतं नातीत्येतस्मिꣳस्त्वेवैतत्संवत्सरे ऽधीयीत। यद्यु वा एतस्मिन्संवत्सरे नाधीयीत यावदध्ययनमेतद्व्रतं चरेदथ संवत्सरे पर्यवेते ऽध्यापयते श्रावयते वा। पूर्ववदुपाकृत्य ग्रामात्प्राचीं वोदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य खिले ऽच्छदिर्दर्शे ऽग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्य मदन्तीरधिश्रित्य प्रथमेनानुवाकेन शान्तिं कृत्वा दर्भैः प्रवर्ग्यदेवताभ्य आसनानि कल्पयित्वाथाव्रत्यप्रायश्चित्ते जुहोति यन्म आत्मनो मिन्दाभूत्पुनरग्निश्चक्षुरदादिति द्वाभ्यां। [२]प्रदक्षिणमग्निं परिषिच्य व्याहृतीभिर्वैकङ्कतीः समिधो ऽभ्याधाय मदन्तीभिः प्रवर्ग्यदेवतास्तर्पयित्वा[२]। चतस्र औदुम्बरीः समिधो ऽप्रतिशुष्काग्रा घृतान्वक्ता अभ्याधापयन्वाचयति द्यौः समिदित्येतैः प्रतिमन्त्रमथ देवता उपतिष्ठत आदित्य व्रतपते शुक्रियं व्रतमचारिषं तदशकं तन्मे ऽराधि वायो व्रतपते ऽग्ने व्रतपते व्रतानां व्रतपते शुक्रियं व्रतमचारिषं तदशकं तन्मे ऽराधीति। प्रदक्षिणमग्निं परिषिच्य व्याहृतीभिर्वैकङ्कतीः समिधो ऽभ्याधाय मदन्तीभिः प्रवर्ग्यदेवतास्तर्पयित्वोत्तमेनानुवाकेन शान्तिं कृत्वा। तस्यानध्यायानुपदिशन्नाधीयीतास्तमित[३] आदित्ये। नानुदिते।

---

१ The beginning of this khaṇḍa has been emended and restituted after the collateral passages in the gṛhyasūtra.

२ The passage प्रद॰...तर्पयित्वा om. T.

३ Uncertain ; तस्याध्यायेनध्यायानु॰ Ta ; तस्याध्यायुनु॰ T ; अथास्याध्यायेन स्वस्वाध्यायानु॰ E.

न विप्रोषितो[१] । न पर्यावृत्ते । नाभ्रच्छायायां[२] । न ग्राम्यस्य पशोरन्ते । नारण्यस्य । नापामन्ते । न हरितयवान्प्रेक्षमाणो[३] । न हर्म्याणि । न शरीराणि । न लोहितमुत्पतितं दृष्ट्वा । न माꣳसमशित्वा । न श्राद्धं भुक्त्वा । न केशश्मश्रु वापयित्वा । न केशान्प्रसार्य[४] । न दतो धावते । नाक्ते । नाभ्यक्ते । नार्द्रे । नार्द्रेण वाससा । नार्द्र[५] इत्यथ स्वाध्यायमधीयीताऽपरेणाग्निं दर्भेष्वासीनो दर्भान्धारयमाणः पराचीनꣳ स्वाध्यायमधीयीत । [६]यत्र क्वचाशान्तिकृतं पश्येत्पुनरेव शान्तिं कृत्वाधीयीताऽधीत्य चोत्तमेन[७] । प्रवर्ग्यायोपनिष्क्रम्य[८] नाप्रविश्य ग्राममन्यदधीयीतान्यदधीयीत । ॥ २० ॥ षष्ठः ॥

॥ इति नवमः प्रश्नः ॥

१ Thus E; विप्रोषिते Ta; विप्रुषिते T.

२ Thus E Ta; नाभ्रे न छायायां T.

३ Thus E; प्रोक्षमाणे Ta; प्रेक्षते T.

४ Thus E T. (comp. Hir. प्रविध्य); प्रसाध्य Ta.

५ Conjecturally; नार्द्रमित्य॰ T; नार्द्रयामित्य॰ Ta; नाव्रणमनार्द्रयाग्निमित्य॰ E.; probably आर्द्रे is to be taken as a locative, sc. देशे, comp. Āpastamba xv. 21.8.

६ E ins.: यदि लौकिकमनुव्याहरेत् शान्तिं कृत्वास्ते ।

७ T Ta om. अधीत्य; अथोत्तमेन Ta.

८ Thus E Ta; प्रवर्ग्याययोपनिष्क्रम्य T.

THE

BAUDHĀYANA ŚRAUTA SŪTRA

BELONGING TO THE

TAITTIRĪYA SAṂHITĀ

EDITED BY

DR. W. CALAND

Extra Professor of Sanskrit at the University of Utrecht.

VOLUME II.

CALCUTTA:

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,

AND PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1907.

PREFACE.

In preparing the text of this second volume of the Baudhāyana-śrautasūtra the editor has had to cope with many more difficulties than he had to do when preparing the text of the first volume. Indeed, a few months ago I was almost despairing of obtaining sufficient material for this volume. The fact is, that the tradition of these parts of the sūtra, describing for the greater part the rituals, partly obsolete, partly less observed than the darśapūrṇamāsa, agnyādheya and agniṣṭoma, is, throughout India, a very bad one. The MSS. of Bombay, Benares, Gwalior, Dhar and Ujjain are all together more or less corrupt and seem partly to derive from one archetype, in which not only were lost the right arrangement of the materials and the numbering of the praśnas, adhyāyas and khaṇḍikās, but the text of which was also hopelessly corrupt in many a passage. And no complete copy of Bhavasvāmins Vivaraṇa, which would have been of paramount use, seems to be extant. Although Professor Hultzsch has taken all possible pains to hunt up more MSS. from Southern India and has set to work two pandits to unearth more material, he has, alas, not succeeded. Professor Bhandarkar of Elphinstone College also was kind enough to provide me with more material, but it was of the same kind: on the whole corrupt from beginning to end.

Nearly despairing, I wrote to Dr. Thomas, Librarian-in-Chief to the India Office, requesting him to look over, for my sake, once more the Mackenzie Collection of Sanskrit MSS. preserved at the India Office. And he was so fortunate as to light upon one MS. (cp. *infra* the enumeration of the MSS.) containing a wholly independent tradition of the text I stood in need of so much. This MS., too, is far from faultless, but it throws light on many a difficult passage, and, what is the main point, the arrangement of the praśnas seems to be correct in this MS. Before I knew this Mackenzie MS., I had my doubts about which part of the sūtra constituted the so-called uttarā tatiḥ. In the MS. from Benares, where the praśnas are all numbered by a *secunda manus* (cp. my paper "Ueber das rituelle Sūtra des Baudhāyana," p. 12), the praśna coming after the dvādaśāha and gavām ayana, numbered here as the 17th, contains the atirātra, the sautrāmaṇī and the ekādaśinī. In the copy of Bhavasvāmins Vivaraṇa, known to me from the beginning up to the aupānuvākya (consequently giving the first fourteen praśnas complete), is found neither the aśvāmedha nor the dvādaśāha and gavām ayana, but immediately after the aupānuvākya comes the ekādaśinī. Now, as the MS. of Bhavasvāmin ends with the words: *iti bhavasvāmikṛte*

kalpavivaraṇe tatau dvitīyo 'dhyāyaḥ, and the Mackenzie MS. agrees exactly with this numbering, as it gives the number *dvitīyaḥ* precisely at the end of the passage treated lastly by Bhavasvāmin, there is no doubt at all that the Mackenzie MS. is *right* and that the uttarā tatiḥ begins with the atirātra and the *immediately following* ekādaśinī. This being the case, the statement of B and Be, that the 17th praśna should have contained the atirātra, sautrāmaṇī and ekādaśinī must be false. On account of the fact that the Mackenzie MS. agrees in this respect with Bhavasvāmin and that in other points this MS., of all those known to me, also seems to have preserved the correct order, I have adopted the arrangement of the materials as given by this MS. In consequence of this arrangement, the one adopted previously has been abandoned: thus the numbering of the praśnas and partially that of the adhyāyas in the text coming after the gavām ayana is wholly different from the numbering followed by me in citing passages from Baudhāyana in my above paper on this sūtra. But however valuable this Mackenzie MS. may be, it has not cleared up all the *dubia* regarding the arrangement of the materials. There are two more points to be settled. The first is a question analogous to a difficulty in the construction of the text of Vol. I (the place where the pravargya had to be put in), viz., the place to be assigned to the Kāṭhakasūtra. In the MSS. from Benares (Be) and Bombay (B) it is numbered as the 18th, in the MS. Haug it is numbered as the 21st. The Mackenzie MS. assigns a place to this praśna between the agnicayana and the vājapeya, without, however, giving a praśna-*number* to it.[1] As the contents of this praśna are mentioned neither in the Dvaidha- nor in the Karmāntasūtra, no further information is to be obtained from these texts. But as it is highly improbable that this praśna should have formed part of the uttarā tatiḥ, the number 18 assigned to it by Be and B can by no means be right. In accordance with the MS. Haug.[2] and with the place occupied by this material in the brāhmaṇa (viz., *at the end* of the Taitt. Brāhm.) I have inserted it after the uttarā tatiḥ. In consequence of this new arrangment the numbers of the following praśnas (Dvaidha, Karmānta and Prāyaścitta) will have to be changed accordingly. By doing so I may come into collision with the original numbering, which, it seems, is unknown to us. But this is a point of minor importance.

Another question has also puzzled me greatly. In the uttarā tatiḥ, as handed down to us in the Mackenzie MS., two

---

1 Praśna *numbers* are not found in the Mack. MS.

2 This MS. gives as the number of the Kāṭhakapraśna: 21; the same MS. numbers the three Karmāntapraśnas: 22, 23, 24; and the Dvaidhapraśnas: 25, etc. This is obviously an error (cp. my paper on the Baudh. sūtra, p. 13, 14). But at any rate this MS. inserts the Kāṭhaka *immediately before* Dvaidha and Karmānta.

adhyāyas are found, the contents of which are entirely foreign to a śrautasūtra, viz. the adhyāyas 12 and 13 of praśna 17, treating of the samāvartana, a subject we would expect to be treated rather in the gṛhyasūtra. Now, the tradition of the gṛhyasūtra is in this respect not wholly consistent either. Most of the MSS. of the gṛhyasūtra have in the gṛhyasūtra proper (second praśna) a chapter commencing thus: *vedam adhītya snāsyann ity uktaṃ samāvartanam*, and in the so-called paribhāṣā-sūtra a chapter commencing: *vedam adhītya snāsyann ity upakalpayate*, etc. This last part is identical with the long passage found in the Mackenzie MS. of the śrautasūtra and here inserted as adhyāya 12 of the first uttarā tatiḥ praśna. This distribution of the material in the MSS. of the gṛhyasūtra cannot possibly be right, for obviously the passage *vedam adhītya snāsyann ity uktaṃ samāvartanam* refers to the passage *vedam adhītya snāsyann ity upakalpayate*, which therefore must have *preceded*. I possess a very good copy in Grantha writing of the whole gṛhyasūtra, kindly procured me by Professor Hultzsch. In this MS. the long passage commencing: *vedam adhītya snāsyann ity upakalpayate* (the passage given by the Mackenzie MS. as forming part of the śrautasūtra) stands where the chapter *vedam adhītya snāsyann ity uktaṃ samāvartanam* is inserted by the other MSS. Before the Mackenzie MS. came into my hands I thought this was all right. But not long ago I received one more copy of the gṛhyasūtra, copied from an original preserved at Madras. This MS. throws some light on this hitherto obscure point. Where the other MSS. (except the one from Madras, designed by me as M) have the chapter *vedam adhītya snāsyann ity uktaṃ samāvartanam*, this MS. reads: *vedam adhītya snāsyann ity uktaṃ samāvartanam; asya samāvartanasya nātra pāṭhah, kiṃtu anyatra paṭhitam; atra saṃgṛhya vilikhitam atropayogāt;* then comes the text given by Mackenzie as xvii. 12 and 13, and the rest of the chapter *vedam adhītya snāsyann ity uktaṃ samāvartanam*. Now, as it is impossible that the passage referred to in the opening words *ity uktaṃ samāvartanam* could have *followed*, it seems highly probable that the treatment of the samāvartana was originally incorporated in the uttarā tatiḥ, and that here the Mackenzie MS. is right too. I possess now another copy of the complete gṛhyasūtra, which confirms this statement. This MS. gives in the second praśna the chapter *vedam adhītya snāsyann ity uktaṃ samāvartanam*, but in the paribhāṣā the text given by the Mackenzie MS. (as xvii. 12, 13) is *not* found. It is not improbable that the scribes of our śrautasūtra, finding the treatment of the samāvartana foreign to a śrautasūtra, omitted it and inserted it in a more proper place (the gṛhyasūtra), disturbing, in doing so, the first praśna of the uttarā tatiḥ. For it is remarkable that none of all the other MSS. of the śrautasūtra give for this praśna (the 17th) any adhyāya- or khaṇḍikā-number; the Mackenzie MS., on the other hand, gives the adhyāya- and khaṇḍikā-numbers, and, in accordance with this

fact, at the close of this praśna, all the pratīkas of the adhyāyas and khaṇḍikās, including those of the chapters on samāvartana. How it occurred to the diasceuasts of the śrautasūtra to insert the samāvartana among the subjects treated in the śrautasūtra, I am, however, at a loss to explain.

So this Mackenzie MS. was of the greatest help in constituting the text of Vol ii. The tradition of the cayana, vājapeya and rājasūya chapters is in this MS. inferior to that of the following chapters. To these, however, it is of the greatest value: entire passages, omitted by all the other MSS., are found *here*, and in many a passage it is easy to prove that only the reading found in M. (Mackenzie) is right, over against the oftentimes unanimous reading of all the other MSS. As no complete copy of the Vivaraṇa seems to be available, we are thrown upon our own resources to understand the meaning of this text. Of some use are, of course, the cognate texts of Āpastamba and Hiraṇyakeśin, but, as these are much more real sūtras than the text of Baudhāyana, and consequently, on the whole, much shorter, the help procured from these texts is rather inefficient. In passages, where new words or unknown expressions occur, I have, therefore, as a rule, adhered to the reading of M. The corruption of the other MSS. is so great, that it is not worth while mentioning all their various readings. So, *e.g.*, in the description of the vrātyastomas: here the text of all the MSS., with the exception of M., is one hopeless confusion. It is highly to be regretted, that this Mackenzie MS. is not wholly complete: some final leaves are wanting; consequently the text of the important last chapters of the second uttarātatiḥpraśna had to be edited as well as possible after the corrupt MSS. This is all the more to be regretted as they contain the legends of Purūravas and Uśanas.

After the above remarks, the reader and student of the second volume of Baudhāyana will be indulgent to the editor, who thought it better to give a text, however imperfect, rather than postpone its publication *ad calendas graecas*, as, after years of inquiry, no more help seemed to be forthcoming.

After these preliminary remarks, I shall now give a list of the MSS. used in editing Vol. ii.

1. M, being No. xxviii. (new number: 92) of the Mackenzie Collection at the India Office, see Wilson, a descriptive catalogue of the Oriental MSS. collected by Lt.-Col. Mackenzie, Vol. i., p. 6; old palmleaf MS. in Nandināgarī characters, 44 c.m. long, $2\frac{1}{2}$ large, well-written but slightly injured; the pagination is continuous. It contains the following parts:—

(*a*) karmāntasūtra, one leaf numbered 2 and containing Karm. i., kh. 3 from: °*ta āvāpo bhavati taṃtraṃ tu* unto *jagatīti*, close of kh. 5; then on 20 leaves numbered 21-41, the rest of the Karmānta, beginning praśna ii., kh. 27, from: ° *bṛhaspatibhyāṃ tvā juṣṭam* unto the end of the Karmānta.

(*b*) śulbasūtra foll. 42-50 *a*.

(*c*) cayanasūtra foll. 50*a*-72.
(*d*) kāṭhakasūtra foll. 73-77.
(*e*) vājapeya foll. 78-83.
(*f*) rājasūya foll. 83-93.
(*g*) iṣṭikalpa foll. 94-105.
(*h*) aupānuvākya foll. 106-122.
(*i*) aśvamedha foll. 123-137.
(*k*) dvādaśāha foll. 137-148.
(*l*) uttarā tatiḥ (first praśna) foll. 149-168.
(*m*) ekāhas (sec. praśna) foll. 168-182.

The MS. breaks off after the 10th adhy. of praśna xviii.

2. B. cp. Preface to Vol. i., p. vii.

3. Be (Be 115) cp. ib. p. vii, viii.

4. U, being a nearly complete collection of the Baudh.-sūtras, neatly written on paper in Nāgarī by the same hand. From Ujjain. The avāntaradīkṣā is not found in this collection. It contains on 158 leaves (numbered continuously) the contents of Vol. i.; the pravargya comes *after* the agniṣṭoma; it closes with kh. 17. Then come the agnicayana, vājapeya, etc. No praśna numbers are given here and in the following parts, which are all numbered separately; its colophon runs: *śake 1762 bhādrapada kṛṣṇa 2 ravivāsare taddine āṭhavele ity upanāmakagaṇeśabhaṭṭātmajarāmacandreṇa likhitam.* Through the kind mediation of Professor Bhandarkar I was allowed the use of this MS.

MSS. containing single parts:—

5. H cp. Preface to Vol. i., p. viii.: cayana, vājapeya, atirātra, aptoryāma, ekādaśinī, kāṭhaka, and sautrāmaṇī.

6. F cp. Preface to Vol. i., p. ix. (vājapeya).

7. D, being a collection of various parts of the sūtra found at Dhar, the loan of which was procured to me also by Professor Bhandarkar. Paper, Nāgarī writing, different handwriting. It contains the iṣṭikalpa in a rather good tradition, although badly written; the dvādaśāhapraśna, atirātra, uttarā tatiḥ, very badly written and in the same hopelessly corrupt tradition as the other MSS.

8. Tr, being a copy in Grantha writing on paper from an original in Trichinopoly, pretending to be a complete śrautasūtra (!). It contains: the whole of the text already published in Vol. i.; the pravargya, together with its prāyaścitta and the avāntaradīkṣā, precedes the agniṣṭoma. After the agniṣṭoma come: 1. cayana (foll. 225-276); 2. sautrāmaṇī (foll. 277-282); 3. vājapeya (foll. 282-297); 4. atirātra (foll. 297-305); 5. aptoryāma (foll. 305-306); 6. the three prāyaścitta praśnas (foll. 306-343). The praśna numbering of this copy is utterly worthless.

9. MS, being the sūtra passages of the cayana as found in the mahāgnisarvasva, in Grantha writting on palmleaves, belonging to the India Office (cp. Burnell, a catalogue of Sanskrit MSS., Part i., p. 27); MSc., the reading presented by the Mahāgnisarvasva commentary itself.

10. Bu, the text of the cayana as given in an appendix after the above mentioned MS. (Burnell 55), comprising the text up to kh. 24, breaking off after the words: *nihanty āvṛhyāśmānam upa*

11. Be 11, cp. Preface to Vol. i., p. x., No. 9: dvādaśāha (without gavām ayana), rājasūya, vājapeya.

12. T, cp. Preface to Vol. i., p. x., No. 12: rājasūya only. Of the rājasūya MSS. B Be and U agree mostly; on the other hand Be 11 and T go together. M is independent.

13. Be 8, cp. Preface to Vol. i., p. x., No. 10 (here cited as B 4) contains the iṣṭikalpa.

14. Be, a copy of the aupānuvākya praśna from Benares (Nāgarī, paper) on 14 foll., well-written but containing on the whole the same tradition as B and Be (115).

15. Be, a copy of the kāṭhakasūtra from Benares (see sūcīpattra, p. 72, No. 10), paper, Nāgarī, 7 leaves.

16. Be (12), a copy of the atirātra from Benares (see sūcīpattra, p. 72, No. 12), paper, Nāgarī, 3 leaves.

17. G, an original MS. of the aupānuvākya from Gwalior on paper in Nāgarī, procured on loan by Professor Bhandarkar.

18. T, a copy of the sautrāmaṇī in the collection of Sanskrit MSS. preserved at Tübingen (M.a. i., 317) Nāgarī, paper.

19. MS and MSc, text and commentary of the ekādaśinīsūtra contained in the MS. of the Mahāgnisarvasva, cp. supra No. 9.

Other sources, which were of more or less help, are the Vivaraṇa of Bhavasvāmin up to the aupānuvākya, the Vivaraṇa of the atirātra, the aptoryāma and the sautrāmaṇī, and lastly the Prayogasāra of Keśavasvāmin on the contents of which cp. my paper on the Baudh.-sūtra, p. 15.

My thanks are due, for procuring me the use of some of these MSS. and for taking pains in having copied others for me, to Dr. Thomas, Librarian-in-Chief of the India Office, to Professor Hultzsch, to Professor Bhandarkar at Bombay, to Mr. A. Venis at Benares, and to the British Government, which enabled me to collate some of the originals of the above mentioned manuscripts.

W. Caland.

Utrecht, May 1906.

उखाः संभरिष्यन्नुपकल्पयते ऽश्वं च गर्दभं च तयोरेव रशने मौञ्ज्यौ वा कुशमय्यौ वाभ्रिं च ब्राह्मणसंपन्नां मृदं च भावितां करणीयां वल्मीकवपां कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च योक्त्रमुदकुम्भꣳ हिरण्यमर्मकपालानि शर्करा अवाञ्जनपिष्टा अजलोमानि कृष्णाजिनलोमानि वैश्यꣳ सप्तदशꣳ सूनामधिकरणीमुखाहृतं कुशलमित्यथामावास्येन वा हविषेष्ट्वा नक्षत्रे वाग्रेण शालाꣳ शम्यान्यासे गर्तं खानयति। तद्भावितां मृदमवलेपयति। समां बिलेन करोति। तदुपसादयति कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च योक्त्रमुदकुम्भꣳ हिरण्यमित्यथ विषुवति स्फ्येनोद्धत्यावोक्ष्य वल्मीकवपां निदधाति। तां दक्षिणतो वैश्यो गोपायन्नास्ते। ऽथोत्तरꣳ शालाखण्डमग्रेण स्फ्येनोद्धत्यावोक्ष्य सिकता निवपति। तं परिमण्डलं खरं करोत्यथैनꣳ सिकताभिराभ्राग्निं करोति। तं कुशतरुणकैर्दूर्वाग्रन्थिभिरिति संप्रच्छाद्याथैनं परिश्रयन्ति। तस्योदीचीं द्वारं कुर्वन्ति। तदुपसादयत्यर्मकपालानि शर्करा अवाञ्जनपिष्टा अजलोमानि कृष्णाजिनलोमानि सूनामधिकरणीमुखाहृतं कुशलमित्यथैतावश्वगर्दभावग्रेण शालां पल्पूलितौ तिष्ठतो। ऽन्तर्वेद्यभ्रिं निदधात्युत्तरे वेद्यन्ते रशने। परिस्तृणन्ति। दक्षिणत उपविशतो ब्रह्मा च यजमानश्चाथ गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये सावित्राणि जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने। ॥ १ ॥

युञ्जानः प्रथमं मन इति षडृचो ऽनन्तर्हिता देव सवितरि-

त्यृगेषेमं नो देव सवितरिति यजुरेतदृचा वा यजुषा वावस्यत्याहुतिं नवमीꣳ हुत्वोपतिष्ठत ऋचा स्तोमꣳ समर्धयेत्यथाभ्रिमादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति चतुर्भिः पर्यायैस्तामग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणत आसीनाय ब्रह्मणे प्रयच्छत्यथ रशनामादत्त इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येति । तयाश्वमभिदधाति प्रतूर्तं वाजिन्नाद्रवेत्येवमेव द्वितीयाꣳ रशनामादत्ते । तया गर्दभमभिदधाति युञ्जाथाꣳ रासभं युवं योगेयोगे तवस्तरमिति द्वाभ्यामश्वं पूर्वं नयन्ति । तमनुमन्त्रयते प्रतूर्वन्नेह्यवक्रामन्नशस्तीरित्यन्वञ्चं गर्दभं पूष्णा सयुजा सह पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेहीति । प्रदक्षिणी वैश्यं कुर्वते । वैश्यः पृच्छति पुरुषाः किमच्छेथेत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेम इतीतरे प्रत्याहुरथ वल्मीकवपामुपतिष्ठतेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्भरिष्याम इत्यथोपातियन्त्यन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः । अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आततानेत्यथैतेनाश्वेन प्राचा मृदमाक्रमयत्यागत्य वाज्यध्वन आक्रम्य वाजिन्पृथिवीमिति द्वाभ्यामथास्य पृष्ठं सम्मृज्यते द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षꣳ समुद्रस्ते योनिः । विख्याय चक्षुषा त्वमभितिष्ठ पृतन्यत इत्यत्र यं यजमानो द्वेष्टि तमश्वस्याधस्पदं ध्यायत्यथैनं प्राञ्चमुत्क्रमयत्युत्क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामथैतं पदाशयमद्भिरुपसृजति ॥ २ ॥

आपो देवीरुपसृज मधुमतीरयक्ष्माय प्रजाभ्यः । तासाꣳ स्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पला इत्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं

गृहीत्वा दक्षिणे ऽवान्तरशफे हिरण्यं निधाय संपरिस्तीर्याभिजुहोति जिघर्म्यग्निं मनसा घृतेनेत्यथापरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वोत्तरे ऽवान्तरशफे हिरण्यं निधाय संपरिस्तीर्यैवाभिजुहोत्या त्वा जिघर्मि वचसा घृतेनेत्यथापोद्धृत्य हिरण्यमभ्रिमादाय पदं परिलिखति परि वाजपतिः कविः परि त्वाग्ने पुरं वयं त्वमग्ने द्युभिरिति तिसृभिः खनति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमिति द्वाभ्यामथोत्तरतः पार्श्वतः संभाराणां प्राचीनाग्राणि तृणानि सꣳस्तीर्य तेषूपरि कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणात्यथापां पृष्ठमसीति पुष्करपर्णमाहरति तदुपरिष्टात्कृष्णाजिने निधायाथैने संमृशति शर्म च स्थः संवसायामिति द्वाभ्यामथापोद्धृत्य पुष्करपर्णमष्टाभिर्मृदꣳ हरति ॥ ३ ॥

पुरीष्यो ऽसि विश्वभरा इति तासां चतस्रो गायत्र्यस्तिस्रस्त्रिष्टुभः स पिण्डंपिण्डं वैवर्चा हरत्यपि वाष्टाभिरेकमेव पिण्डꣳ हरत्यथैतमवटं[1] विश्वलोपेन पूरयित्वाद्भिरुपसृजति सं ते वायुर्मातरिश्वा दधातूत्तानायै हृदयं यद्विलिष्टम् । देवानां यश्चरति प्राणथेन तस्मै च देवि वषडस्तु तुभ्यमित्यथोपरिष्टात्पुष्करपर्णं मृदि निधाय समुच्चित्य कृष्णाजिनस्यान्तान्योक्त्रेणोपनह्यति सुजातो ज्योतिषा सह शर्म वरूथमासदः सुवः । वासो अग्ने विश्वरूपꣳ संव्ययस्व विभावसो इत्यथैन-

---

१ Thus only M Bhāv.; अथैनमवटं all the other MSS.

मादायोपोत्तिष्ठत्युदु[१] तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्व ऊ षु ण ऊतय इति द्वाभ्यामथैनमाहरति स जातो गर्भो असि रोदस्योरग्ने चारुर्विभृत ओषधीषु । चित्रः शिशुः परि तमाꣳस्यक्तः प्र मातृभ्यो अधि कनिक्रदद्गा इत्यथैनं गर्दभ आसादयति स्थिरो भव वीड्वङ्ग आशुर्भव वाज्यर्वन् । पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्नेः पुरीषवाहन इत्यथैनमुपतिष्ठते शिवो भव प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः । मा द्यावापृथिवी अभिशूशुचो मान्तरिक्षं मा वनस्पतीनित्यश्वं पूर्वं नयन्ति तमनुमन्त्रयते प्रैतु वाजी कनिक्रददित्यन्वञ्चं गर्दभं नानदद्रासभः पत्वा । भरन्नग्निं पुरीष्यं मा पाद्यायुषः पुरा ॥ रासभो वां कनिक्रदत्सुयुक्तो वृषणा रथे । स वामग्निं पुरीष्यमाशुर्दूतो वहादितः ॥ वृषाग्निं वृषणं भरन्नपां गर्भꣳ समुद्रियम् । अग्न आयाहि वीतय इत्यथेमे समीचत ऋतꣳ सत्यमृतꣳ सत्यमिति प्रदक्षिणी वेश्यं कुर्वते वैश्यः पृच्छति पुरुषाः किं भरथेत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्भराम इतीतरे प्रत्याहुरथैनं खर उपावहरन्त्योषधयः[२] प्रतिगृह्णीताग्निमेतमोषधयः प्रतिमोदध्वमेनमिति द्वाभ्यामङ्गिरभ्युक्ष्याश्वगर्दभावुत्सृजन्त्यपो रशने अभ्यवहरन्त्यपि वाद्भिरभ्युक्ष्य भुञ्जते ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

अथैनं विस्रꣳसयति वि पाजसा पृथुना शोशुचान इत्य-

---

१ Thus M Tr U ; उप om. HB Ms. °पेत्तिष्ठ° Be.

२ उपावहरत्य° B Be.

थैनमद्भिरुपसृजत्यापो[१] हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिरनुच्छन्दसमथैनमर्मकपालैः शर्कराभिरवाञ्जनपिष्टाभिरजलोमैः कृष्णाजिनलोमैरिति सꣳसृजति मित्रः सꣳसृज्य पृथिवीमयक्ष्माय त्वा सꣳसृजामीति द्वाभ्यामथैनꣳ संभरति रुद्राः संभृत्य पृथिवीमिति । पिण्डं करोति मखस्य शिरो ऽसीति । यज्ञस्य पदे स्थ इत्यङ्गुष्ठाभ्यामुपनिगृह्णात्यथ तृतीयं मृदो ऽपच्छिद्य त्रीन्पिण्डान्करोति । तेषामेकमुखाकृते प्रयच्छति सꣳसृष्टां वसुभी रुद्रैरित्यनुमन्त्रयते वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसेत्यतिशिष्टायै मृदो ऽर्धं प्रयच्छति सिनीवाली सुकपर्देत्यनुमन्त्रयते रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति । सर्वामन्ततो मृदं प्रयच्छत्युखां करोतु शक्त्येत्यनुमन्त्रयत आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसा विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुभेन छन्दसेत्यथ वै भवति प्रान्याभिर्यच्छत्यन्वन्यैर्मन्त्रयते मिथुनत्वाय । ऋद्धिं करोतीति । स यदेव त्रिर्हरति त्रिरनुलिम्पति तेन ऋद्धिस्तां प्रादेशमात्रीमूर्ध्वामपरिमितां तिरश्चीं करोत्यथास्यै त्र्यङ्गुले वा चतुरङ्गुले वा रास्नां पर्यस्यत्यदित्यै रास्नासीत्यथास्या अनुदिशमष्टावश्रीरुन्नयति । रास्नासन्धिषु चाश्रिसन्धिषु चाष्टौ स्तनान्करोति । नवाश्रिमभिचरतः कुर्यादिति ब्राह्मणमस्तनां नवमीं करोत्यथास्यै बिलं गृह्णात्यदितिस्ते बिलं गृह्णातु पाङ्क्तेन छन्दसेत्यथैनां खरे निदधाति कृत्वाय

---

१ Thus M Be Tr HU (pr.m.), Bhav.; ऽपावसृजत्य॰ BU (sec. m.) Ms.

सा महीमुखामित्यान्तादनुवाकस्यैवमेव द्वितीयां करोत्येवं तृतीयां तूष्णीं पञ्च चर्षभाꣳस्तिस्रश्च[1] मण्डलेष्टकाः । ॥ ५ ॥

अथ या मृदतिशिष्यते तया प्रवाते प्रतिलेपमुपवातयति । तासूपवातासूपकल्पयत एकविꣳशतिं वृष्णो अश्वस्य शकृत्पिण्डानभिमग्निं पचनमित्यथाश्वशकमादीप्य मुख्यामुखां धूपयति वसवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसेति प्रतिपद्य वरुणस्त्वा धूपयत्वित्यातो ऽन्तरतश्च बाह्यतश्च । सुधूपितां कृत्वा निदधात्येवमेव द्वितीयां धूपयत्येवं तृतीयां तूष्णीं पञ्च चर्षभाꣳस्तिस्रश्च मण्डलेष्टका । अथोत्तरेण शालामुद्बिलमिवावटं खानयत्यदितिस्त्वा देवी विश्वदेव्यावती पृथिव्याः सधस्थे ऽङ्गिरस्वत्खनत्ववटेति । तं पचनेनावस्तीर्य तस्मिन्मुख्यामुखां प्रवृणक्ति देवानां त्वा पत्नीर्देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे ऽङ्गिरस्वद्दधतूख इत्येवमेव द्वितीयां प्रवृणक्त्येवं तृतीयां तूष्णीं पञ्च चर्षभाꣳस्तिस्रश्च मण्डलेष्टकास्ताः प्राचीर्वोदीचीर्वायातयत्यथैनाः पचनेनोपरिष्टात्संप्रच्छाद्य मृदावलिम्पति[2] । चतुरङ्गुलमनुदिशमादीपनायातिशिनष्ट्यथोपोषति[3] ॥ ६ ॥

धिषणास्त्वेति पुरस्ताद् ग्नास्त्वेति दक्षिणतो वरूत्रयस्त्वेति

---

१ Here and infra some of the MSS. present the fem.: ०चर्षभास्ति० (or च ऋषभास्ति०); again some of the MSS. om. the first च।

२ Thus (cp. Vol. I. 269, 8) MUH Be; चभिलिंपति B Bu Tr Ms Keś.

३ Before चतुर० Be B Bu Tr U (sec. m.) Ms ins. ताम्।

पश्चाज्जनयस्त्वेत्युत्तरतो ऽथैनाः परिददाति मित्रैतामुखां पचैषा मा भेद्येतां ते परिददाम्यभित्त्या इति ता अह्ना वा रात्र्या वा पच्यन्ते यदि प्रातरुपोषति सायमुपैति यदि सायं प्रातस्तांसु पक्वासूपकल्पयते गोपयश्छागापयो धृष्टिमश्मसंदावꣳ सतꣳ संदꣳशं खारीꣳ शिक्यं कृष्णाजिनमित्यैतत्समादायाभ्येत्यभीमां महिना दिवं मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥ मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं चित्रश्रवस्तममित्यथ धृष्टिमादाय मुख्याया उखाया अङ्गारानुद्वपति देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्येत्यथैनामुच्छ्रयत्युत्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्यथैनामाग्नेये प्रतिष्ठापयत्यपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आपृणेत्यथैनाꣳ संदꣳशेन परिगृह्य सते ऽवधाय छागापयसाच्छृणत्ति॥ ७॥

वसवस्त्वाच्छृन्दन्तु गायत्रेण छन्दसेति प्रतिपद्य विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा आच्छृन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसेत्यातो ऽन्तरतश्च बाह्यतश्च स्वाच्छृणां कृत्वा गोपयसाभिविष्यन्दयत्येवमेव द्वितीयामाच्छृणत्त्येवं तृतीयां तूष्णीं पञ्च चर्षभाꣳस्तिस्रश्च मण्डलेष्टका अथ यदि विधुर्वा प्रदरो वा जायते ऽश्मचूर्णानि छागापयसि संप्रकीर्य तैः प्रत्युच्योल्मुकेनाभितपति सꣳ हैव रोहति यद्यु वै सर्वश एव भिद्यत[1] एतान्येव[1] कपालान्य-

१ भिद्येत तान्येव Be; भिद्येतैतान्येव U Tr (but cp. Vol. I. 270, 14).

वाञ्जनं पिष्ट्वा यैषा मृत्प्रायश्चित्ताय परिश्रेते तया सꣳसृज्य कृत्वा पक्वाच्छृत्य निदधाति । तासां यदा श्वसथ उपरमत्यथैनाः खार्याꣳ समवधाय कृष्णाजिनेनोपरिष्टात्संप्रच्छाद्योत्तरे शालाखण्डे शिक्य आसजति । ता आ कालात्परिशेरे । ॥ ८ ॥ द्वितीयः ॥

अथैतस्मिन्नेव पूर्वपक्षे वायव्येन पशुना यजते । तस्य तदुपक्लृप्तं भवति यत्पशुना यक्ष्यमाणस्य संग्रामे हतयोरश्वस्य च वैश्यस्य च शिरसी । दीव्यन्त ऋषभं पचन्ते । वृष्णिं च बस्तं चाहरन्त्येतत्सर्पशिरो । ऽयास्यैषा पूर्वेद्युरेव पाशुबन्धिकी वेदिर्विमिता भवति । तां परिस्तीर्य स्तम्बयजुर्हरतीदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथ चात्वालस्यावृता चात्वालं परिलिखत्युत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिं निवपत्युत्तरनाभिमुत्साद्याग्नेरावृताग्निं प्रणयत्यग्निवत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपिला तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रेषमाह प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादय स्रुवꣳ[1] स्वधितिꣳ[1] स्रुचश्च संमृड्ढि तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं पत्नीꣳ संनह्याज्येन च दध्ना चोदेहि प्रतिप्रस्थातः पशुशीर्षाणि विद्धीत्यध्वर्युरेव प्रसिद्धं पाशुबन्धिकं कर्म चेष्टत्यथ प्रतिप्रस्थाता याचत्येकविꣳशतिं

---

१ Some of the MSS. ins. च after स्रुवं and after स्वधितिं, some only after स्रुवं; M om. स्वधितिं and has स्रुवं स्रुचश्च; cp. Vol I. 112, 7.

माषाग्पर्णशाखां मृत्पिण्डमुदपात्रमुत्कुषीꣳ[१] सप्तधा विद्दष्टां वल्मीकवपाꣳ संदꣳशमित्यैतत्समादाय पश्चुशीर्षाण्यभ्यैति ᳚ दक्षिणत एतत्पुरुषशिर उपशेते ऽग्रेणेतराण्य॑थ प्राचीनावीतं कृत्वा सप्तभिर्माषैः पुरुषशिरः परिकीर्य क्षिरपसव्यैः पर्णशाखया परिकर्षति ॥ ९ ॥

अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं जगत् । वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यम इत्य॑परैः सप्तभिः परिकीर्यैव परिकर्षति वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजनि ते जनाः । ये चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिन इत्य॑परैः सप्तभिः परिकीर्यैव परिकर्षति ते राजन्निह विविच्यन्ते ऽथा यन्ति त्वामुप । देवाꣳश्च ये नमस्यन्ति ब्राह्मणाꣳश्चापचित्यतीत्य॑थादत्ते दक्षिणेन वल्मीकवपाꣳ सव्येन संदꣳशेन पुरुषशिरः ᳚ प्राणैः प्राणान्त्संनिधायाग्नये वल्मीकवपां निदधात्य॑थैतत्पुरुषशिरो ऽभ्युच्चोत्कुष्य[२] प्रक्षाल्य मृदाभिलिम्पत्यनभिलिम्पन्प्राणान॑थेतराणि चये-

---

१ Thus (उत्कुषीꣳ or ०षीं) Tr Be H Bu U Bhav. (MS. Burnell), Ms and Msc (both the Burnell MS. and the MS. of Tübingen); उत्कर्षीं Bhav. (Cidambara MS.); उत्कर्षिं B; M उत्कुषीं or उत्क्रुषीं । According to the Bhāṣya it is: सुसंबद्धा तृणैर्वल्का; Msc.: उल्का तृणैः समाबद्धा दीर्घाकारोत्कुषी भवेदिति गोपालः ।

२ Thus U (pr. m.) Bhav.; ऽभ्युच्चोत्कृष्य Tr; ऽभ्युत्कुष्य Be U (sec. m); ऽभ्युत्कृष्य B Ms; ऽभ्युच्य only M; Bu is corr. and in H this whole chapter is missing.

णैव निस्तिष्ठन्त्यभ्युत्कुष्येव[1] प्रक्षाल्य मृदाभिलिम्पन्त्यनभिलिम्पन्तः प्राणानथैनान्यद्भिः प्रोक्षणतो[2] निदधाति । तान्या काला-त्परिशेरे[3] । ॥ १० ॥

अथ पशोः सामिधेनीकल्पः । प्र वो वाजा अभिद्यव इत्येकादश । समास्त्वाग्न ऋतवो वर्धयन्त्विति दश । तासां ज्योतिष्मतीमपोद्धृत्य नव धाय्यालोके दधात्यथ पृथुपाजवत्यौ धाय्ये दधात्यथ युक्ष्वा हि देवहूतमानित्येतां दधाति । ताः पराचीरनूच्यमानाश्चतुर्विꣳशतिः संपद्यन्ते । ज्योतिष्मतीं त्वेवोत्तमामन्वाहाथ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्याघारमाघारयत्यथात आप्रीणामेव मीमाꣳसोर्ध्वा अस्य समिधो भवन्तीति द्वादश । तासां तानूनपातीमपोद्धृत्य नाराशꣳसीं वसिष्ठानां[4] दधात्यपो-

---

१ Thus only BU (sec. m.); Ms again अभ्युत्कृष्येव ; thus also Bu with var. r: अभ्युत्कुच्येव ; अभ्युच्येव M Tr. ; Bhav.: चयेण संधापयति तापयित्वा प्रक्षाल्य मृदाभिलिम्पति ; as Bhav. has explained उत्कृष्य, supra p. 9, l. 14, by प्रताप्य रोमाणि दग्ध्वा perhaps here simply उत्कुष्येव without अभि is to be read.

२ Thus M only in accordance with Bhav. (अद्भिः प्रोक्षणतः पशोः प्रोक्षणेन सह यथा प्रोक्ष्यते तथा निदधाति) ; प्रोक्षन्दक्षिणतो Ms. and Msc. (but the commentary runs : अद्भिः प्रोक्षणाय दक्षिणतो निदधाति । पशुप्रोक्षणेन यथा प्रोक्षितानि भवन्ति तथा दक्षिणतः पशोर्निदधातीति यावत्) ; प्रोक्ष्यन्दक्षिणतो U ; प्रोक्ष्य दक्षिणतो Bu Tr B Be ; H om. the whole chapter.

३ The last sentence is omitted by M Tr U ; is it commented upon by Bhav. and Ms.

४ वासिष्ठानां some of the MSS.

हूत्य नाराशꣳसीं तानूनपातीमन्येषां गोत्राणामथ पीवो ऽन्नाꣳ राये ऽनु यमिति वपायै यः प्राणतो य आत्मदा इति पशुपुरोडाशस्य प्र वायुमच्छा नो नियुद्भिरिति हविष इति[1] नु यदि मिश्रो भवति । यद्यु वै सर्ववायव्य[2] एव भवति पीवो ऽन्नाꣳ राये ऽनु यमित्येतासां द्वे वपायै द्वे पशुपुरोडाशस्य द्वे हविषो । ऽथ यदि सर्वप्राजापत्य[3] एव भवति यः प्राणतो य आत्मदा इत्येतासां द्वे वपायै द्वे पशुपुरोडाशस्य[4] द्वे हविषः । सर्वसꣳस्थां पशोः कुर्वन्त्यथैतानि पशुशीर्षाण्यभिपर्यग्निकृतान्युत्तरे शालाखण्डे शिक्येष्वासजत्यथैतत्सर्पशिर स्यन्दया विग्रथ्य शिक्यपाशे प्रग्रथ्नाति । तान्या कालात्परिशेरे । ॥ ११ ॥ तृतीयः ॥

अथापरपक्षः प्रतिधीयते । स उपकल्पयत इष्टकाश्चाग्निदक्षिणाश्च [5]यदि रात्रिभृतं चेष्यमाणो भवति । यद्यु वै संवत्सरभृतं दीर्घा ऽध्वाजिरिति नाद्रियेत । स उपकल्पयत औदुम्बरीमुख्यासन्दीं तस्याः प्रादेशमात्राः पादा भवन्त्यरत्निमात्राणि शीर्षाण्यनूच्यानि सा मौञ्जीभी रज्जुभिर्व्यूता भव-

---

१ om. B Be U Ms.

२ Thus M, all the other MSS. सर्वो वा°, but cp. xvi. 11 and 19.

३ Thus again only M; सर्वः प्रा° the other MSS.

४ पशु° fails in some of the MSS.

५ All the MSS. exc. B and Ms insert अथ before यदि; but the clause यदि रात्रिभृतं चे° भ° seems to be the protasis of the foregoing स उपक° इष्ट°; Msc.: °ग्निदक्षिणाश्चोपकल्पयत इति पूर्वेणान्वयः ।

त्येकसराभिः फलकाभिस्तीर्णा मृदावलिप्ता[1] षडुद्यामं द्वादशोद्यामं वा मौञ्जꣳ शिक्यं मुञ्जकुलायं क्रमुकमाज्यसंयुतं वैकङ्कतीं च शमीमयीं च समिधौ सप्तौदुम्बरीः समिधस्तिस्रो नानावृक्ष्या एकविꣳशतिनिर्बाधꣳ रुक्मं । प्रज्ञाता आग्निष्टोमिकाः संभारा । जुष्टे देवयजने शाला कारिता भवत्यथैनं तीर्थादानीय पवयित्वा त्रिहविषमग्निदीक्षणीयामिष्टिं निर्वपत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालमदित्यै घृते चरुं वैश्वानरं द्वादशकपालमिति । तस्यै तावन्त्युत्सीदन्ति यावन्ति दीक्षणीयाया । अथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्याज्यस्थाल्यां प्रत्यवनीयाज्यस्थाल्याः स्रुवेणोपघातमग्निदीक्षाहुतीर्जुहोति ॥ १२ ॥

आकूतिमग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा मनो मेधामग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा चित्तं विज्ञातमग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा वाचो विधृतिमग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा प्रजापतये मनवे स्वाहाग्नये वैश्वानराय स्वाहेत्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाज्यस्य पूर्णाꣳ स्रुचमौद्ग्रहणं[2] जुहोति विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तो वृणीत सख्यं विश्वे राय इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहेत्यथैतत्पूर्णपात्रमन्तर्वेदि निनयत्यथाग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य यजमानाय प्रयच्छत्यथ मुख्या-

---

१ Thus MH Bhav.; मृदाभिलि॰ B Be U Ms. Msc.

२ Thus M Tr Be Bu U Ms; the other MSS. मौद्गृह॰ ; but cp. TS. vi. 1.2.4.

उखां याचति। तस्याꣳ शकृत्पिण्डान्पूतितृणानीति संप्रकीर्याज्यस्रुवं प्रत्यस्याहवनीयस्यान्तमेष्वङ्गारेषु प्रवृणक्ति मा सु भित्था दृꣳहस्वेति द्वाभ्यामथैनां परिददाति मित्रैतामुखां तपैषा मा भेद्येतां ते परिददाम्यभित्त्या इत्यथ वै भवति यदि भिद्येत तैरेव कपालैः सꣳसृजेदिति। सा यदि भिद्येत[1] एतान्येव[1] कपालान्यवाञ्जनं पिष्ट्वा यैषा मृत्प्रायश्चित्ताय परिशेते तया सꣳसृज्य कृत्वा पक्त्वाभ्यूह्य निदधात्यथान्यां प्रवृणक्त्यथ वै भवत्यम्बरीषादन्नकामस्यावदध्यादित्यथ वै भवति यं कामयेत यजमानं भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याहृत्यावदध्यादित्यथ वै भवति यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा तस्यावदध्यादित्यथ वै भवति यो भूतिकामः स्याद्य उखायै संभवेत्स एव तस्य स्यादिति। स य एवैष उखायै संतापाज्जायते तस्मिन्मुञ्जकुलायमवदधाति या ते अग्न ओजस्विनी तनूरोषधीषु प्रविष्टा तां त एतेनावयजे स्वाहेत्यथ क्रुमुकमाज्यसंयुतमवदधाति द्रुन्नः सर्पिरासुतिरित्यथ वैकङ्कतीं च शमीमयीं च समिधावादधाति परस्या अधि संवत इति वैकङ्कतीं परमस्याः परावत इति शमीमयीमथ सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुपतिष्ठते। ऽथ पञ्चौदुम्बरीः समिध आदधाति ॥ १३ ॥

---

१ भिद्येतैतान्येव U Be Ms, the others (exc. B which is corrupt and Bu, which is incomplete): भिद्यत एतान्येव; cp. supra p. 7, 20.

यदग्ने यानि कानि च यदत्त्युपजिह्विका रात्रिꣳरात्रिमप्रयावं नाभा पृथिव्या याः सेना अभीत्वरीरित्यथैनं पञ्चर्चेन राक्षोघ्नेनोपतिष्ठते कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमित्यथ तिस्रो नानावृक्ष्याः समिधोऽभ्यन्याद्धाति दꣳष्ट्राभ्यां मलिम्लूनित्याश्वत्थीं ये जनेषु मलिम्लव इति वैकङ्कतीं यो अस्मभ्यमरातीयादिति शमीमयीमथ सꣳशितं मे ब्रह्मोदेषां बाहू अतिरमित्युत्तमे औदुम्बरीं वाचयन्नेवाभ्याद्धात्यत्र कृष्णाजिने यजमानं वाचयति मुष्टी चैव न करोति वाचं च न यच्छत्यथैतामासन्दीं व्यस्तशिक्यपाशां जघनेनाहवनीयं निदधाति तस्यामिण्ड्वाभ्यां परिगृह्योख्यमासादयति ॥ १४ ॥

मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमग्निꣳ स्वे योनौ विभर्तूखा। तां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा युनक्तित्यथासीन उत्तरनिर्बाधꣳ रुक्मं प्रतिमुञ्चते दृशानो रुक्म इत्यथ शिक्यपाशं प्रतिमुञ्चते विश्वा रूपाणि प्रतिमुञ्चते कविर्नक्तोषासेति द्वाभ्यां तूष्णीं कृष्णाजिनमुत्तरमथैनमवेक्षते सुपर्णोऽसि गरुत्मांस्त्रिवृत्ते शिरो गायत्रं चक्षुः स्तोम आत्मा साम ते तनूर्वामदेव्यं बृहद्रथन्तरे पक्षौ यज्ञायज्ञियं[1] पुच्छं छन्दाꣳस्यङ्गानि धिष्णियाः शफा यजूꣳषि नामेत्यथैनमुद्गृह्णाति सुपर्णोऽसि गरुत्मान्दिवं गच्छ सुवः पतेति पुरस्तादेवास्यैते

१ यज्ञायज्ञीयं Tr H ; M abbreviates.

दीर्घाः शिक्यपाशाः[1] कारिता भवन्ति । सो[2] ऽत्र[2] वैव[2] सति[2] क्रमते ऽपि वैनमुपोद्यच्छते ॥ १५ ॥

विष्णोः क्रमो ऽस्यभिमातिहा गायत्रं छन्द आरोह पृथिवीमनुविक्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्म इति चतुर्भिरनुच्छन्दसं । तृतीये चतुर्थमनुवर्तयति । न चतुर्थाय प्रक्रामति । नाहवनीयमुपात्येत्यथाक्रन्ददित्येतामन्वाहाय दक्षिणमंसमभि पर्यावर्तते ऽग्ने ऽभ्यावर्तिन्नग्ने अङ्गिरः पुनरूर्जा सह रय्येति चतसृभिरथोदङ् पर्यावृत्य कृष्णाजिनमुन्मुच्य शिक्यपाशमुन्मुञ्चत उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदित्यथैनमाहरत्या लाहार्षमग्रे बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थादिति द्वाभ्यामत्र यं कामयेत राजन्यं राष्ट्रं स्यादिति तं मनसा ध्यायेद्राष्ट्रमेव भवतीति ब्राह्मणमथैनं यथाहृतं प्रतिपर्याहृत्यान्तर्वेद्यासादयति सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति चतसृभिः सहंसाभिरत्र मुष्टी च करोति वाचं च यच्छत्यथास्मै व्रतं प्रदास्यन्नन्नपतीयां समिधमभ्यादधाति वा जपति वाचस्पते ऽन्नस्य नो देहीत्यथोख्यमुपसमिन्द्धे येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्निति । स यावत्सत्वो ऽस्मै व्रतं प्रदास्यन्भवत्येवमेवान्नपतीयां समिधमभ्यादधाति वा जपति वैवमुख्यमुपसमिन्द्धे । ऽथ प्रातरुदित

१ Thus M Tr Be BHU (sec. m.); °पादाः Ms. U (pr. m.) Bhav.

२ Thus M (only सतो) Be BHU Bu Ms. Bhav. (one MS.); सोचैववसति Tr Bhav. (another MS.) Keś.; according to Msc. the words are: सो ऽत्र वा एव सति (sc. उख्ये)।

आदित्ये विसृष्टायां वाचि वात्सप्रेणोपतिष्ठते दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरित्येतेनैकादशर्चेन। स एवमेव पूर्वेद्युः प्रक्रामत्युत्तरेद्युरुपतिष्ठते। ऽथास्योपवसथीये ऽहन्वात्सप्रꣳ संपद्यते। ॥ १६ ॥ चतुर्थः ॥

अथातः प्रयाणस्यैव मीमाꣳसा। दीक्षितं वायोगक्षेमो विन्दत्यन्यत्र वा देवयजनाद्दीक्षते सꣳसृजन्ति व्रते। संबध्नन्ति व्रतदुघयोर्वत्सावादधति यदाधेयं भवति नीडे गार्हपत्यं प्रउग आहवनीयमित्यथोख्यमुद्यच्छत[1] उदु त्वा विश्वे देवा इत्यथैनमनसः प्रउग आसादयति सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति चतसृभिः सहꣳसाभिरथैतानासन्दीपादान्फलकेषु यथासुखं विनिबध्नन्ति। मध्यमे वꣳशे शिक्यपाशं प्रग्रथ्नन्त्यपि वारण्योरग्नीन्समारोह्य प्रयाति भद्रादभि श्रेयः प्रेहि प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्याहीति द्वाभ्यामथ यद्यत्र उत्सर्जत्यक्रन्ददित्येतामन्वाहायावसिते घृतानुषिक्ताꣳ समिधमभ्यादधाति समिधाग्निं दुवस्यत घृतैर्बोधयतातिथिम्। आस्मिन्हव्या जुहोतन स्वाहेति गायत्र्या ब्राह्मणस्य प्रप्रायामग्निर्भरतस्य शृण्व इति त्रिष्टुभा राजन्यस्य। स यावत्कालः प्रयास्यन्भवत्येवमेवैतत्सर्वं करोति। ॥ १७ ॥

अथातो भस्मन एवातिवृद्धस्य मीमाꣳसा। भस्म चेदतिवर्धते स उपकल्पयते सतमयोदर्वीꣳ संदꣳशमित्यथैतत्समादाय

---

१ After आहवनीयम् M Tr H Bu om. इति; Msc.: दक्षिणतो दक्षिणाग्निं स्थापयन्तीति इतिशब्दः सूचयति; in the collateral passage (Vol. I, p. 165, 11) however, no इति is found.

यत्रापस्तिष्ठन्ति सोख्या । अथैतमग्निꣳ संदꣳशेन परिगृह्य मतेऽवधायायोदर्व्याप्सु भस्म प्रवेशयत्यापो देवीः प्रतिगृह्णीत भस्मैतदप्स्वग्ने सधिष्टव गर्भो अस्योषधीनामिति तिसृभिरनुष्टुप्छन्दसमथैनं ज्योतिष्मतीभ्यां प्रत्यवदधाति प्रसद्य भस्मना योनिं पुनरासद्य सदनमपश्चेति द्वाभ्यामथ पुनरूर्जा सह रय्येति द्वाभ्यां पुनरुदैत्यथोख्यमुपसमिन्द्धे[1] पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः समिन्धतामित्यथैनं यथाहृतं प्रतिपर्याहृत्य यजमानायतने तिष्ठन्नुपतिष्ठते बोधा स बोधीत्यान्तादनुवाकस्य । स यावत्कालो भस्मातिवर्धत एवमेवैतत्सर्वं करोत्यथातः कालायैवोपशेते संभारेभ्यः । ॥ १८ ॥ पञ्चमः ॥

अथातः क्रयस्यैवोपवसथः पर्याप्लवते । स उपकल्पयते पञ्चशतमिष्टका अपरिमिता अपस्या नैर्ऋतीः कृष्णास्तिस्रस्तुषपक्वा भस्म पुरीषमूषान्सिकता इत्यथोपवसथीयेऽहन्देवयजनमध्यवस्यत्येदमगन्मापेतेति द्वाभ्यामथ महावेदिं विमिमीत एतानेव ज्यायसः प्रक्रमान्प्रक्रम्याक्ष्णया मानेन प्रमाय समन्तꣳ स्पन्द्यया परितनोति । पृष्ठ्यामातनोत्यथैतमग्निं प्रत्यञ्चं यूपावटीयाच्छङ्कोर्विमिमीते पुरुषमात्रेण वेणुना[2] समपक्षपुच्छमरत्निना[2] पक्षौ द्राघीयाꣳसौ भवतः । षड्विधं वा सप्तविधं वा द्वादशविधं वा यावद्विधं वा चेष्यमाणो भवत्यथैनमक्ष्णया

१ उदैति only MH, cp. TS. v. 2.2.5; उदेति all the other MSS.

२ वेणुनासपक्ष॰ and अरत्निना वा M.

मानेन प्रमाय समन्तꣳ स्पन्द्यया परितनोत्यनुस्पन्द्यं लेखां लिखत्यपोद्धृत्य स्पन्द्यां कर्षूः खानयन्त्युच्छ्रयन्त्यपस्या । दक्षिणतश्च पश्चाच्च वर्षीयसीः कुर्वन्त्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येताꣳ रात्रिमथाध्वर्युरपररात्र आद्रुत्य सꣳशास्ति त्रिस्तनव्रतं दोहयतेत्यथैतमग्निꣳ सते समुप्य दक्षिणतो ज्वलयन्त आसते । ऽथैतदग्न्यायतनꣳ शकृत्पिण्डेन परिलेपयति । तस्मिꣳस्ततः प्राचीरिष्टका आयातयति द्वे पुरस्तात्समीची द्वे पश्चात्समीची । अथैनं प्रदक्षिणं त्रयोदशभिरिष्टकाभिः परिचिनोत्यन्विष्टकं लेखां लिखत्यपोद्धृत्येष्टकाः कर्षूः खानयन्त्युच्छ्रयन्त्यपस्या । दक्षिणतश्च पश्चाच्च वर्षीयसीः कुर्वन्ति । ॥ १९ ॥

अथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं[1] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्यान्तःशर्करमिमामुपदधाति प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ संभारान्निवपत्यग्नेर्भस्मासीति भस्माग्नेः पुरीषमसीति पुरीषꣳ संज्ञानमसि कामधरणमित्यूषान्मयि ते कामधरणं भूयादिति सिकता । अथैनान्संप्रयौति सं या वः प्रियास्तनुवः सं प्रिया हृदयानि वः । आत्मा वो अस्तु संप्रियः संप्रियास्तनुवो ममेत्यथैनान्कल्पयति कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः । कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम ज्यैष्ठ्याय सव्रता इत्यथोर्ध्वचित उप-

---

१ Thus MB Be U Tr, Bhav.; चात्मन्नग्निं H.

दधाति चित स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवाः सीदतेत्यथानुव्यूहत्याप्यायस्वेति गायत्र्या ब्राह्मणस्य सं ते पयाꣳसीति त्रिष्टुभा राजन्यस्य यथासुष्ठु यथाशर्करमनुव्यूहति तस्मिꣳस्वतस्वः प्राचीर्याजुषीरुपदधाति ॥ २० ॥

अयꣳ सो अग्निरग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगास्यग्ने यत्ते दिवि वर्चः पृथिव्यां पुरीष्यासो अग्नय इति द्वे पुरस्तात्समीची इडामग्न इति दक्षिणमयं ते योनिरृत्विय इत्युत्तरां द्वे पश्चात्समीची चिदसीति दक्षिणां परिचिदसीत्युत्तरामथैनं प्रदक्षिणं त्रयोदशभिर्लोकंपृणाभिः परिचिनोति लोकं पृण छिद्रं पृणाथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन्योनावसीषदन्निति तयादेवतं करोति तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ सूददोहसं करोति ता अस्य सूददोहसः सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः। जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिव इत्यथावहृत्य कृष्णमश्वमभिमृश्य तनुपुरीषमुपदधाति पृष्टो दिवीति तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोतीति न्वा इयं प्रथमा चितिर्निष्ठीयत एवमेव द्वितीया निष्ठीयत एवं तृतीयैवं चतुर्थ्येवं पञ्चमी तान्यदि[1] चेष्यत आदित्यो ऽभ्युदियाद्वाचंयमो ऽध्वर्युं यजमानो ऽन्वारभत उख्यमेवाध्वर्युरादत्ते प्रतिषमेधनीयं प्रतिप्रस्थाता तौ पुरस्तात्प्रत्यञ्चौ समितमिति चतसृभिः संनिवपतो ऽथ शिक्यादुखां निरूहति ॥ २१ ॥

१ Thus (तान्) M Tr. H Bhav. (तानध्वर्युब्रह्मयजमानान् according to Bhav.); ता यदि B Be Bu U Ms (ताः पञ्च चितीः according to Msc.).

मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमग्निं स्वे योनावभारुखा। तां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा विमुञ्चत्विति। तां नावेक्षेतेत्याहुः शुग्वत्येव हि भवतीति। तस्यामन्यत्रावेक्षमाणो[१] दधिद्रप्सान्प्रास्यत्यमुं[२] ते शुचि दधामीति वा तूष्णीं वाथैनां सिकताभिः पूरयित्वा दध्नोपरिष्टात्संप्रच्छाद्योत्तरे शालाखण्डे निदधात्येवमेव द्वितीयां पूरयत्येवं तृतीयां। ता आ कालात्परिशेरे। ऽथ वैश्वानर्या शिक्यमादत्ते यदस्य पारे रजसः शुक्रं ज्योतिरजायत। तन्न पर्षदति द्विष इत्यथ याचति नैर्ऋतीः कृष्णास्तिस्रस्तुषपक्का आसन्दीं[३] रुक्मस्य प्रबन्धनमुदपात्रमित्येतत्समादाय दक्षिणया द्वारोपनिष्क्रम्य तां दिशं यन्ति यत्रास्य स्वकृतमिरिणं स्पष्टं भवति प्रदरो वा। तदेतत्पराचीनपाशं शिक्यं न्यस्यत्यग्ने[४] वैश्वानर स्वाहेति। शिक्यपाशमनु पराचीर्नैर्ऋतीरुपदधाति नमः सु ते निर्ऋते विश्वरूपे यत्ते देवी निर्ऋतिराबबन्ध यस्यास्ते अस्याः क्रूर आसञ्जुहोमीत्युपास्यत्यासन्दीं रुक्मस्य प्रबन्धनमथोपतिष्ठते ऽसुन्वन्तमयजमानमिच्छ देवीमहं निर्ऋतिं वन्दमान इति द्वाभ्यामथापो व्यतिषिच्य परास्य पात्रमनवेक्षमाणा

१ अन्यत्रैवावेक्ष० Bhav.; अन्यत्रैवेक्ष० Tr.

२ ०द्रप्सान् U (sec. m.) Ms, Dvaidha and probably also M; द्रप्सं Be H Tr U (pr. m.). Bhav., Keś.

३ M ins., perhaps rightly: शिक्यं।

४ Thus Tr Bu U (sec. m.) Ms Bhav.; निरस्यति MHB Be U (pr. m.)

आयन्ति । हस्तपादान्प्रक्षाल्यैतेनैव यथेतमेत्य गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते निवेशनः संगमनो वसूनामित्याहवनीयमु हैक उपतिष्ठन्ते ऽयमितो ऽधि गार्हपत्यो भविष्यतीति । ॥ २२ ॥ षष्ठः ॥

अथ प्रायणीयेन चरति । प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति । पदेन चरित्वा राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्य प्रथमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथोपनिष्क्रम्य¹ संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वय त्रिस्तनव्रतं प्रयच्छतेत्याह्वयति सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यां । त्रिस्तनव्रतं प्रयच्छति¹ । स पुच्छादेवाग्रे चतुरः प्रतीचः प्रक्रमान्प्रक्रामति दक्षिणा पञ्चमं । तत्स्फ्यं निदधाति । स उपरवाणां कालो । ऽथ महावेद्या उत्तरादꣳसीयाच्छङ्कोर्वेद्यन्तेन द्वादश प्रतीचः प्रक्रमान्प्रक्रामत्युदञ्चं त्रयोदशं । तदाग्नीध्र उपसीदति । स उत्करस्य कालो । ऽथोपरवाणां कालात्स्तम्बयजुर्हरतीदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथाग्रेण शालां तिष्ठन्संप्रैषमाह वेदिकारा वेदिं कल्पयतेति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्त्यथ कार्ष्णाजिनीरुपानह उपमुञ्चन्ते चिते त्वेत्यध्वर्युराचिते त्वेति प्रतिप्रस्थाता मनश्चिते त्वेति ब्रह्मा तपश्चिते त्वेति यजमानश्चिते त्वा चिते त्वेत्येव वा सर्वे । ऽपि वा तूष्णीमेवाथ याचति धनुर्बाणवच्चतुरो ऽश्मन ऐन्द्रीमिष्टकां विभक्तिमुदपात्रं दर्भस्तम्बं दूर्वामाज्यस्थालीꣳ सस्रुवामित्येत-

१ The clause ऽथोपनिष्क्रम्य...प्रयच्छति is not found in M Tr H.

तमादायोत्तरे श्रोणयन्ते सꣳसादयन्त्यथ[1] द्वाभ्यामात्मन्यग्निं[2] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति। स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति। श्वेतमश्वमभिमृश्यान्तःशर्करमिमामुपदधाति प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथादत्ते धनुर्बाणवच्चतुरो ऽश्मन इत्येतत्समादाय जघनेन दक्षिणेनाग्निं परीत्याग्रेण यूपावटीयꣳ शङ्कुं तिष्ठन्धनुरधिज्यं कृत्वायत्यान्तःशर्करमिषुं निहन्ति ॥ २३ ॥

इन्द्रस्य वज्रो ऽसि वार्त्रघ्नस्तनूपा नः प्रतिस्पश इत्यावृह्याश्मानमुपदधाति यो नः पुरस्तादघायुरभिदासत्येतꣳ सो ऽश्मानमृच्छत्वित्यथ दक्षिणस्य पक्षस्य दक्षिणे पक्षोपप्लवे[3] आयत्यान्तःशर्करमिषुं निहन्त्यावृह्याश्मानमुपदधाति[4] यो नो दक्षिणत इत्यथ पुच्छस्यापरे पुच्छोपप्लवे[3] आयत्यान्तःशर्करमिषुं निहन्त्यावृह्याश्मानमुपदधाति यो नः पश्चादित्यथोत्तरस्य पक्षस्योत्तरे पक्षोपप्लवे[3] आयत्यान्तःशर्करमिषुं निहन्त्यावृह्याश्मानमुप-

---

१ Thus (plural) Tr U Be B Ms (sc. परिकर्मिणः according to Msc); °सादयत्यथ MH.

२ Thus M Tr Be Ms; आत्मन्न° H; आत्मंन° B.

३ Instead of उपप्लव (cf. S'ulba-sūtra 6, where, however, the var. r. उपप्लय and उपप्लुय, cp. Lāṭy. I. 5.7, Drāhy. II. 1.10, are found) the MSS. have mostly उपप्यय or उपप्लय।

४ Here Bu breaks off; here and infra M Tr U (pr. m.) every time निहत्यावृह्य°।

दधाति यो न उत्तरत इति । दिवूपदधातीति ब्राह्मणं । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः[१] करोत्यथैतामैन्द्रीमिष्टकामाक्रमणं प्रत्युपदधाति स इं पाहि य ऋजीषी तरुत्रो यः शिप्रवान्वृषभो यो मतीनाम् । यो गोत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः स इन्द्र चित्राꣳ अभितृन्धि वाजानिति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ[२] दक्षिणतो विभक्तिमुपदधात्यग्न आयाहि वीतय इति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथाधिद्रुत्य[२] स्वयमातृण्णायꣳ शङ्कुमुद्धृत्योदपात्रमुपनिनीय दर्भस्तम्बमुपदधाति वात्वा समुद्र उपदधात्विति वा तूष्णीं वाथैनꣳ स्रुवाहुतिभिरभिजुहोति सजूरब्दो ऽयावभिरिति पञ्चभिरथ दूर्वामुपदधात्यायने ते परायणे दूर्वा रोहन्तु पुष्पिणीः । उत्सो वा तत्र जायतां ह्रदो वा पुण्डरीकवानिति[३] । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसौ करोत्यथास्यैतत्पुरस्तादेवौदुम्बरं युगलाङ्गलं कारितं भवति ॥ २४ ॥

[४]षड्गवं वा द्वादशगवं वा । तस्य वरत्राः संसृजति सं वरत्रा दधातन निष्कृताहावमवटमिति द्वाभ्यां । युनक्ति सीरा

---

१ ॰दोहसं M Tr H.

२ Thus B Bhav. Ms.; the passage अथ दक्षिणतो…करोति (l. 7) is inserted by M Tr BHU infra l. 13 after ॰दोहसौ करोति; but cp. the order, in which supra p. 21, 20 the substances are enumerated.

३ cp. Ath. V. vi. 106. 1.

४ cp. Pitṛmedhasūtra p. 22, 5 sqq.

युञ्जन्ति कवयो युगा युनक्त सीरेति द्वाभ्यां। कृषति लाङ्गलं पवीरवꣳ शुनं नः फाला इति द्वाभ्याꣳ। सीतां प्रत्यवेक्षते कामं कामदुघे धुक्ष्व घृतेन सीतेति द्वाभ्याꣳ। स पुच्छादेवाग्रे तिस्रः प्राचीः सीताः कृषत्युत्तरायै श्रोणेर्दक्षिणमꣳसमभि तिस्रो। दक्षिणायै श्रोणेरुत्तरमꣳसमभि[1] तिस्रो। दक्षिणात्पक्षादुत्तरं पक्षमभि तिस्रो। ऽथैतान्विमुच्य प्रदक्षिणमावर्त्याद्भिरभ्युक्ष्योदीच उत्सृजति[2]। त एते ऽध्वर्योर्भवन्ति यदि दक्षिणावता यजते। यद्यु वै सक्षियो[3] ऽग्निर्यथागवं व्युदक्षन्ति[4]। यत्रैवानड्वाहस्तद्युगलाङ्गलमथास्यैतत्पुरस्तादेवौदुम्बरे द्रोणे सर्वौषधं दध्नाज्येन समुदायुतं भवति। स पुच्छादेवाग्रे तिस्रः प्राचीः सीता वपति या जाता ओषधय इति तिसृभिरनुच्छन्दसमुत्तरायै श्रोणेर्दक्षिणमꣳसमभि तिसृभिर्दक्षिणायै श्रोणेरुत्तरमꣳसमभि[5] तिसृभिर्दक्षिणात्पक्षादुत्तरं[6] पक्षमभि पञ्चभिश्चतुर्दशभिर्वपतीति ब्राह्मणमथ दिग्भ्यो लोष्टान्समस्यति। सो ऽत एव प्राङ् द्रुत्वा बहिःशर्कराल्लोष्टमादत्ते। तमन्तःशर्करं न्यस्यति ॥ २५ ॥

---

१ Thus MT Ms; श्रोणेरोत्तर॰ all the other MSS.

२ Thus M Tr UHB Be Keś. (the MS. of the India Office has twice उत्सृजंति, both times corrected into singular); उत्सृजंति Msc; cp. TS. v. 2.5.3.

३ Thus (or सक्षियो) all exc. MB Keś., which have सक्षिणो।

४ Thus B; व्यादक्षन्ति Ms; व्युदंचंति M Tr Be U (pr. m.); व्युदंचति U (sec. m.).

५ Thus M (pr. m.) and Ms; the other MSS. श्रोणेरोत्तर॰।

६ Thus Ms only; all the other MSS. पक्षादोत्तरं।

मा नो हिꣳसीज्जनिता यः पृथिव्या इत्यथ दक्षिणं पक्षमनुद्रुत्य बहिःशर्कराल्लोष्टमादत्ते । तमन्तःशर्करं न्यस्यत्यभ्यावर्तस्व पृथिवीत्यथ पुच्छमनुद्रुत्य बहिःशर्कराल्लोष्टमादत्ते । तमन्तःशर्करं न्यस्यत्यग्ने यत्ते शुक्रं यच्चन्द्रमित्यथोत्तरं पक्षमनुद्रुत्य बहिःशर्कराद्वौ लोष्टावादत्त इषमूर्जमहमित आदद इति । तयोरन्यतरमन्तःशर्करं न्यस्यत्या नो गोषु विशत्वौषधीष्विति । तां दिशमितरं निरस्यति यस्यामस्य दिशि द्वेष्यो भवति जहामि सेदिमनिराममीवामित्याददान एवैतां दिशमभि संपादयेदित्येतदेकं । यजुषा[1] यजुर्विपरिहरेदित्येतदपरमथ महावेद्या उत्तरादꣳसीयाच्छङ्कोर्वेद्यन्तेन त्रीन्प्रतीचः प्रक्रमान्प्रक्रामत्युदञ्चं चतुर्थं । तच्चात्वालस्यावृता चात्वालं परिलिखत्युत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिं निवपत्युत्तरनाभिमुत्साद्य सिकता निवपत्यग्ने तव श्रवो वय इति षड्भिरनुच्छन्दसमथोर्ध्वचित उपदधाति चित स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवाः सीदतेत्यथानुव्यूहत्याप्यायस्वेति गायत्र्या ब्राह्मणस्य सं ते पयाꣳसीति त्रिष्टुभा राजन्यस्य । यथासुष्टु यथाशर्करमनुव्यूहति । ॥ २६ ॥ सप्तमः ॥

अथैतां महाचितिꣳ संसादयन्त्यग्रेण[2] शालामुच्छ्रायां वा

---

१ MB Be Tr U Ms ins. वा ; H om. this word as also the Dvaidhasūtra.

२ संसादयत्य॰ H Tr Bhav.

चर्मणि वा द्वाविंशतिं[1] च[1] दर्भपुञ्जीलानि पयःप्रोक्षं चाज्यप्रोक्षं चाश्मं चौत्तरवेदिकांश्च संभारान्गार्हपत्यचयोद्शाश्च[2] कुम्भेष्टकास्तावत एव हिरण्यशल्कान्सतं[3] चोदकुम्भं च पुष्करपर्णं च रुक्मं च हिरण्मयं च पुरुषं स्रुचौ च सर्पशिरश्च सर्वं च स्वयमातृण्णानिकोतं दश च स्कन्ध्या अङ्काश्च या उ चान्या उपधास्यन्भवति ता दधि च मधुमिश्रं कूर्मं चौदुम्बरं चोलूखलमुसलं सर्वौषधं चोखाश्च पशुशीर्षाणि चेति। द्वाविंशतिं[4] दर्भपुञ्जीलानि पयःप्रोक्षे ऽवधाय तैः प्रोक्षत्यग्नीन्वो ऽग्निभ्यो जुष्टान्प्रोक्षामीति वा तूष्णीं वाग्निनाग्निः समिध्यत इत्याज्यप्रोक्षेणाथ संप्रैषमाहाग्निभ्यः प्रणीयमानेभ्यो ऽनुब्रूहीति। यदि होता न कामयते यजमान एव पुरीष्यासो अग्नय इत्येतामेकां त्रिरन्वाहाथाग्निप्रथमाः[5] प्रतिपद्यन्ते[6]। ऽथैतेनाश्वेन प्राचाधिद्रवति ॥ २७ ॥

अभ्यस्थाद्विश्वाः पृतना अरातीरित्यथ दक्षिणमंसमभ्यवक्रामन्तमनुमन्त्रयते यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इत्युत्तरे

---

१ om. HM; च only found in U (sec. m.) and Ms.

२ Thus TB Be U (sec. m); गार्हपत्यं चरचयो° HU (pr. m.); गार्हपत्यचरं चयो° M.

३ Thus (°शल्का°) M Tr. Be U Ms; °शकला° Be.; शल्का° HU (pr. m.).

४ Most of the MSS. ins. च।

५ अथाश्वप्रथमाः MH.

६ प्रपद्यते H.

श्रोण्यन्ते सꣳसादयन्त्यथ[1] द्वाभ्यामात्मन्यग्निं[2] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति ' स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति ' श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवत्यपामिदं न्ययनं नमस्त इति द्वाभ्यामथ पुच्छसन्धौ चात्मसन्धौ च सतं निदधात्यथोदकुम्भं[3] पर्यस्यत्यादत्ते दक्षिणेन कुम्भꣳ सव्येन कुम्भीꣳ सतात्पूरयित्वा हिरण्यशल्कौ प्रत्यस्य या एता दक्षिणादꣳसात्स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु विषुवत्यनुसीतमुपदधाति ॥ २८ ॥

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासाꣳ राजा वरुणो याति मध्य इति द्वाभ्यामेवमेव पूरयित्वैवं प्रत्यस्य या एता उत्तरायै श्रोणेः स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु विषुवत्यनुसीतमुपदधाति तृतीयया च चतुर्थ्या चै'वमेव पूरयित्वैवं प्रत्यस्य या एता दक्षिणायै श्रोणेः स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु विषुवत्यनुसीतमुपदधाति पञ्चम्या च षष्ठ्या चै'वमेव पूरयित्वैवं प्रत्यस्य या एता उत्तरादꣳसात्स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु विषुवत्यनुसीतमुपदधाति सप्तम्या चाष्टम्या चै'वमेव पूरयित्वैवं प्रत्यस्य या एता दक्षिणात्पश्चात्स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु विषुवत्यनुसीतमुपदधाति नवम्या च दशम्या चै'वमेव पूरयित्वैवं प्रत्यस्य या एता उत्तरात्पश्चात्स्वयमातृण्णामभ्याद्रवन्ति तासु

---

१ ॰सादयंत्य॰ Tr Be BU Ms; ॰सादयत्य॰ MH.

२ Thus M Tr Be U Ms; ॰त्मंन॰ BH.

३ निधाय instead of निदधाति M Tr HU, omitting the following अथ ।

विषुवत्यनुषीतमुपदधात्येकादश्या च द्वादश्या च। तासां बार्हस्पत्यं मध्य[1] उपदधाति दिवि अयस्वान्तरिक्षे यतस्व पृथिव्या संभव ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वेत्यनुषीतमुपदधातीति ब्राह्मणं। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति। ॥ २९ ॥

अथोत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिमलङ्करोत्यथोत्तरवेद्यामपां पृष्ठमसीति पुष्करपर्णमुपदधाति। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथोत्तरवेद्यामेवोत्तरनिर्बाधꣳ रुक्ममुपदधाति ब्रह्म जज्ञानमित्यथैनमक्ष्णया पञ्चगृहीतेन व्याघारयति कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमित्यथ दक्षिणतः प्राञ्चꣳ हिरण्मयं पुरुषमुपदधाति हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्यथैनमभिमृशति द्रप्सश्चस्कन्देति। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसौ करोत्यथोत्तरतः प्रक्रमवेलायाꣳ स्रुचावुपदधात्याज्यस्य पूर्णां कार्ष्मर्यमयीं दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं दक्षिणां कार्ष्मर्यमयीमुत्तरामौदुम्बरीमियमसीति कार्ष्मर्यमयीमसावसीत्यौदुम्बरीं मनसैव। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसौ करोत्यथ दक्षिणे प्रललाटे सर्पशिर उपदधाति नमो अस्तु सर्पेभ्य इति तिसृभिरनुच्छन्दसमपि वा यतउच्चारं जनपदस्य जन्यं भयं मन्यते। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोति। ॥ ३० ॥ अष्टमः ॥

अथ स्वयमातृण्णां यजुषा करोति ध्रुवासि धरुणास्तृता विश्वकर्मणा सुकृता। मा त्वा समुद्र उद्वधीन्मा सुपर्णो ऽव्यय-

---

1 मध्यत M only.

मानां पृथिवीं दृꣳहेत्यथैनामश्वमवघ्राप्याविदुषा ब्राह्मणेन सहाधिद्रुत्योपदधाति यथैतस्य पुरुषस्य प्राणैः प्राणाः संनिधीयेरन्नापिधीयेरन्भूः प्रजापतिस्त्वा सादयत्वित्यनुद्रुत्याग्निस्त्वाभिपातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा शंतमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यनुप्राण्यात्प्रथमाꣳ स्वयमातृण्णामुपधायेत्यनुप्राणित्यथैष ब्राह्मणो वरं ददात्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा स्वयमातृण्णावकाशे जुहोति चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेनेत्यङ्गुष्ठाभ्यामन्वारभ्यान्वारोहं वाचयति पृथिवीमाक्रमिषं प्राणो मा मा हासीदित्यपरे बिले हिरण्येष्टकामुपदधाति तेजोऽसि तेजो मे यच्छ पृथिवीं यच्छ पृथिव्यै मा पाहीति । तां जघनेन प्रक्रमवेलायां मण्डलेष्टकामुपदधाति पृथिव्युदपुरमन्नेन विष्टेति । दक्षिणतो रेतःसिचमुपदधाति पृथिवी रेतःसिक्ता मे रेतो दधातु सा मे रेतः प्रजनयत्विति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ ३१ ॥

अथैता दश स्कन्ध्याः प्राचीरायातयति द्वे ऋतव्ये द्वे द्वियजुषी विराजं च विश्वज्योतिषं च सयुजं चाषाढां च द्वे संयान्यावृतव्ये उपदधाति मधुश्च माधवश्चेत्यवकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीत्यथ द्वियजुषी उपदधाति काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती या शतेन प्रतनोषीति द्वाभ्यां दूर्वेष्टकामथ हिरण्यमूर्ध्नीमुपदधाति यास्ते अग्ने सूर्ये रुचो या वो देवाः सूर्ये रुच इति । विराजं च विश्वज्योतिषं च विराट् ज्योतिरधारयद्बृहस्पतिस्त्वा सादयत्वित्युत्तरामथ सयुजमुपदधातीन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा

युजा युनज्मीत्यथाषाढां आलिखितामुत्तरलक्ष्माणमुपदधात्यषाढासि सहमानेत्यथ संयान्यावुपदधात्यग्नेर्यान्यसि देवानामग्नेयान्यसीति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ ३२ ॥

अथोत्तरेण आलिखितामुपविश्य याचति दधि च मधुमिश्रं कूर्मं च । तं दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति मधु वाता ऋतायत इति तिसृभिरनुच्छन्दसमथैनमवकाभारेण परिवेष्ट्य पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुपदधाति मही द्यौः पृथिवी च नश्चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नय इति द्वाभ्यामथैनꣳ शङ्कुभिः परिणिहन्त्यभितो ऽनवसर्पणाय । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथात्रैव तिष्ठन्याचत्यौदुम्बरं चोलूखलमुसलꣳ सर्वौषधं च । तदेतत्प्रादेशमात्रमुलूखलं भवत्यरत्निमात्रं मुसलं । तस्मिन्सर्वौषधमवहन्त्यूर्जो भागो ऽस्यूर्जः पवित्रमूर्गन्नमन्नाद्यायेत्यथैनदुत्तरतः[१] प्रक्रमवेलायामुपदधाति तद्विष्णोः परमं पदमिति । लोकंपृणामुत्तरतो मुसलं करोति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसौ करोत्यथ मुख्यामुखां याचति । तस्यामन्तरवस्राविणी द्वे स्रुवाहुती जुहोत्यग्ने युक्ष्वा हि ये तवेति दक्षिणे बिले जुहोति युक्ष्वा हि देवहूतमानित्युत्तरे । ऽथैनामुत्तरतः प्रक्रमवेलायामुपदधाति ध्रुवासि पृथिवि सहस्व पृतन्यत इति । लोकंपृणे उत्तरत इतिरे करोति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथैतत्पुरुषशिरो याचति । तस्य प्राणेषु हिरण्यशल्कान्प्रत्यस्यति

१ Thus U (sec. m.) and Ms (एनत् सर्वौषधेन पूर्णमुलूखलम् Msc.); अथैनमु॰ all the other MSS. and U (pr. m).

द्रप्सश्चस्कन्देत्यास्ये ऽभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमिति दक्षिणस्यां नासिकायामग्नेर्वैश्वानरस्य चेत्युत्तरस्यामग्निर्ज्योतिषा ज्योतिष्मानिति दक्षिणे ऽक्षिण रुक्मो वर्चसा वर्चस्वानित्युत्तर स्रुचे त्वेति दक्षिणे कर्णे रुचे त्वेत्युत्तरे । ऽथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा दक्षिणे ऽक्षिण जुहोति चित्रं देवानामुदगादनीकमित्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वोत्तरे ऽक्षिण जुहोति चित्रं देवानामिति । समान्या जुहोतीति ब्राह्मणमथैनद्दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति समित्स्रवन्ति सरितो न धेना इत्यान्तादनुवाकस्याथैनत्प्राचीनमुत्तानमुखायामुपदधाति ॥ २३ ॥

आदित्यं गर्भं पयसा समङ्ग्धीत्यनुद्रुत्येमं मा हिंसीर्द्विपादं पशूनामिति । मयुमारण्यमनु ते दिशामीति शुचमनूत्सृजति । ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधाति विश्वकर्मा दिशां पतिरित्यथ पुरस्तात्प्रत्यङ्मुख उपविश्यान्तरात्मनश्वस्य शिर उपदधाति वातस्य ध्राजिं वरुणस्य नाभिमित्यनुद्रुत्येमं मा हिंसीरेकशफं पशूनामिति । गौरमारण्यमनु ते दिशामीति शुचमनूत्सृजति । ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधाति प्रजापतिर्दिशां पतिरित्यथ पश्चात्प्राङ्मुख उपविश्यान्तरात्मन्नृषभस्य शिर उपदधात्यजस्रमिन्दुमरुषं भुरण्युमित्यनुद्रुत्येमꣳ समुद्रꣳ शतधारमुत्समिति । गवयमारण्यमनु ते दिशामीति शुचमनूत्सृजति । ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधाति रुद्रो दिशां पतिरित्यथ दक्षिणत उदङ्मुख उपविश्यान्तरात्मन्वृष्णेः शिर उपदधाति वरूत्रिं त्वष्टुर्वरुणस्य नाभिमित्यनुद्रुत्येमामूर्णायुं वरुणस्य मायामित्युष्ट्र-

मारण्यमनु ते दिशामीति शुचमनूत्सृजति। ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधाति वरुणो दिशां पतिरित्यथोत्तरतो दक्षिणामुख उपविश्यान्तरात्मन्वस्तस्य शिर उपदधाति यो अग्निरग्नेस्तपसो ऽधि जात इत्यनुद्रुत्याजा ह्यग्नेरजनिष्ट गर्भादिति। आरभमारण्यमनु ते दिशामीति शुचमनूत्सृजति। ललाटे हिरण्येष्टकामुपदधात्यग्निर्दिशां पतिरित्यन्तेषु तस्य व्युदूह्योपदध्यादिति ब्राह्मणं। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति। ॥ ३४ ॥ नवमः ॥

अथापस्या उपदधात्यपां त्वेमन्त्सादयामीति पञ्च पुरस्तात्प्रतीचीरुपदधाति पञ्च दक्षिणतः पञ्च पश्चात्प्राचीः पञ्चोत्तरतश्छन्दस्यास्तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ प्राणभृत उपदधात्ययं पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वसन्तः प्राणायनो गायत्री वासन्ती गायत्र्यै गायत्रं गायत्रादुपाꣳशुरुपाꣳशोस्त्रिवृत्त्रिवृतो रथंतरꣳ रथंतराद्वसिष्ठ ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्य इति। दश प्राचीरायातयति स्वयमातृण्णाया अयं दक्षिणा विश्वकर्मेति। दश दक्षिणा आयातयति स्वयमातृण्णाया अयं पश्चाद्विश्वव्यचा इति। दश प्रतीचीरायातयति स्वयमातृण्णाया इदमुत्तरात्सुवरिति। दशोदीचीरायातयति स्वयमातृण्णाया इयमुपरि मतिरिति। दशभिरुपरिष्टात्प्रदक्षिणं परिचिनोत्यन्त्ययोपदधातीति ब्राह्मणं। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ संयत उपदधात्यायुषः प्राणꣳ संतन्विति द्वादश तिस्रस्तिस्रो दिक्षु न मध्ये। तथा-

देवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथापानभृत उपदधाति प्राची दिशां वसन्त ऋतूनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं त्रिवृत्स्तोमः स उ पञ्चदशवर्तनिस्त्र्यविर्वयः कृतमयानां पुरोवातो वातः सानग ऋषिरिति । वाचयति पितरः पितामहा इति । दक्षिणेन प्राणभृतो दश प्रतीचीरायातयति स्वयमातृण्णामभि दक्षिणा दिशामिति । जघनेन प्राणभृतो दशोदीचीरायातयति स्वयमातृण्णामभि प्रतीची दिशामित्युत्तरेण प्राणभृतो दश प्राचीरायातयति[1] स्वयमातृण्णामभ्युदीची दिशामित्यग्रेण प्राणभृतो दश दक्षिणा आयातयति स्वयमातृण्णामभ्यूर्ध्वा दिशामिति । वाह्येन प्राणभृतो दशभिरुपरिष्टादपसलैः परिचिनोति । विषूचीरुपदधातीति ब्राह्मणमपानभृद्भिश्चितिराप्यते । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाग्निं सर्वतोमुखं चिनुते[2] । ॥ ३५ ॥

गायत्रीं पुरस्तादुपदधाति त्रिष्टुभं दक्षिणतो जगतीं पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पङ्क्तिं मध्ये[3] । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाग्नेरङ्गान्युपदधाति प्राच्या त्वा दिशा सादयामि गायत्रेण छन्दसाग्निना देवतयाग्नेः शीर्ष्णाग्नेः शिर उपदधामि दक्षिणया त्वा दिशा सादयामि प्रतीच्या त्वा दिशा सादयाम्युदीच्या त्वा दिशा सादयाम्यूर्ध्वया त्वा दिशा सादयामि पाङ्क्तेन छन्दसेति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथोत्त-

---

१ Thus Tr HBU Ms; प्रतीचीर० M Be.

२ Thus Tr Be BU Ms; चिनोति MH.

३ मध्य इति M.

रतः प्राजापत्यामुपदधाति संवत्सरस्य प्रतिमामिति । तां जघनेन प्रक्रमवेलायां प्राञ्चमृषभमुपदधाति त्वामग्ने वृषभं चेकितानमिति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसौ करोत्यथ लोकंपृणा उपदधाति लोकं पृण छिद्रं पृणाथ सीद ध्रुवा त्वम् । इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन्योनावसीषदन्निति । तयादेवतं[1] करोति तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ सूददोहसं करोति ता अस्य सूददोहसः सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः । जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिव इति । प्राच्याच लोकंपृणया प्रसौत्यग्निं प्राचीभिः संप्रच्छादयन्ति । संप्रच्छन्नं पलाशशाखया परिकर्षति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ चितिक्लृप्याभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्याग्नेय्या गायत्र्यैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाङ्मा आसन्प्राणदा इत्यथापराह्णिकीभ्यां[2] प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येताꣳ रात्रिम् । ॥ ३६ ॥ दशमः ॥

अथ द्वितीये ऽह्न्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथ कार्ष्णाजिनी[3] उपानहावुपमुञ्चेते[3] अध्वर्युश्च यजमानश्चाथ द्वाभ्यामात्मन्नग्निं गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि

---

१ Thus M Tr. Ms; the other MSS. abbreviate the following passage.

२ यथापराह्ण (or ह्न) आपराह्णि॰ Be U Ms.

३ Thus M Tr U Ms; ॰जिनीवुपा॰ B; ॰जिनिरुपा॰ H; Be defect.

धामेति । कृष्णमश्वमभिमृश्य तनुपुरीषमुपदधाति पृष्ठो दिवीति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथापराह्णिकीभ्यां[1] प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येताꣳ रात्रिमथ तृतीये ऽह्न्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । सर्व एव कार्ष्णाजिनीरुपानह उपमुञ्चन्ते । ऽथ याचत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवां विभक्तिमुदपात्रं पञ्च च स्कन्ध्या अवकाश्च या उ चान्या उपधास्यन्भवति ता । एतत्समादायोत्तरे श्रोण्यन्त सꣳसादयन्त्यथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवत्यपामिदं न्ययनं नमस्त इति द्वाभ्यामथाधिद्रुत्य प्रथमे संचिताहुती जुहोत्यग्न उदधे तत्त्वा यामीति । दक्षिणतो विभक्तिमुपदधात्यग्निं दूतं वृणीमह इति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोति । ॥ ३७ ॥

अथैताः पञ्च स्कन्ध्याः प्राचीरायातयति द्वे ऋतव्ये द्वे सयुजावेकाꣳ संयानीमृतव्ये उपदधाति शुक्रश्च शुचिश्चेत्यवकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीत्यथ सयुजावुपदधात्याघाराभ्यां त्वा सयुजा युजा युनज्मि तेजसा त्वा सयुजा युजा युनज्मीत्यथ संयानीमुपदधाति वायोर्योन्यसीति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाश्विनीरुपदधाति ध्रुवचितिर्ध्रुवयोनिरिति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करो-

---

१ अथापराह्ण आप० Be UH Ms.

त्यथर्तव्या उपदधाति सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिरिति पञ्चैकैकां द्विस्त्वेकां मध्ये। समानप्रभृतयो भवन्ति समानोदर्का इति ब्राह्मणं। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ प्राणभृत उपदधाति प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहीति पञ्चैकैकां द्विस्त्वेकां मध्ये। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ वृष्टिसनीरुपदधात्यपस्पिन्वौषधीर्जिन्वेति पञ्चैकैकां द्विस्त्वेकां मध्ये। ऽनुपरिहारꣳ सादयतीति ब्राह्मणं। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ मूर्धन्वतीरुपदधाति विष्टम्भो वय इति चतस्रः पुरस्ताद्धꣳसपातिनीस्तथादेवतं[1] कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ वयस्या उपदधाति। त्र्यविर्वय इति पञ्च दक्षिणायाꣳ श्रोण्यामुपदधाति पष्ठवाद्वय इति पञ्चोत्तरस्यां। बस्तो वय इति दक्षिणे ऽꣳस उपदधाति। वृष्णिर्वय इत्युत्तरे। व्याघ्रो वय इति दक्षिणे पक्ष उपदधाति। सिꣳहो वय इत्युत्तरे। पुरुषो वय इति मध्ये। पुरुषेण चितिराप्यते। तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाग्निꣳ सर्वतोमुखं चिनुते ऽग्नेरङ्गानि प्राजापत्यामृषभं लोकंपृणा। उदीच्याच लोकंपृणया प्रसौत्यग्निमुदीचीभिः संप्रच्छादयन्ति। संप्रच्छन्नं पलाशशाखया परिकर्षति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ चितिक्लृप्याभिमृशति चित्ति-

---

१ Thus (॰पातिनीस) MBU Bhav. (one MS.); पातीनीस् Be; ॰पादिनीस् Tr H Bhav. (another MS.), Keś. (twice), Ms. (but Msc.: हंसपतनवत् वक्रया गत्या आधेयाः, and यथा भवेयुर्हंसपातिन्य इति गोपालः)।

मचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्याग्नेय्या त्रिष्टुभैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाङ्म आसन्प्राणदा इत्यथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते वसन्त्येताꣳ रात्रिम् ॥ ३८ ॥ एकादशः ॥

अथ चतुर्थेऽह्न्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति समानं पुरीषस्योपधानमथ पञ्चमेऽह्न्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति सर्व एव कार्ष्णाजिनीरुपानह उपमुञ्चन्तेऽथ याचत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवां विभक्तिमुदपात्रꣳ सर्वं च स्वयमातृण्णानिकोतं दश च स्कन्ध्या अवकाश्च या उ चान्या उपधास्यन्भवति ता एतत्समादायोत्तरे श्रोण्यन्ते सꣳसादयन्त्यथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवत्यपामिदं न्ययनं नमस्त इति द्वाभ्यामथाधिद्रुत्य द्वितीये संचिताहुती जुहोत्यग्ने दुध्र तत्त्वा यामीति दक्षिणतो विभक्तिमुपदधात्यग्निनाग्निः समिध्यत इति तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ स्वयमातृण्णामश्वमवघ्राप्याविदुषा ब्राह्मणेन सहाधिद्रुत्योपदधाति ध्रुव इन्द्राग्नी अव्यथमानामित्यनुद्रुत्य वायुष्ट्वाभिपातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा शंतमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति व्यन्याद्वितीयामुपधायेति प्राणापानिति स व्यानो ऽथैष ब्राह्मणो वरं ददात्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा स्वयमातृण्णावकाशे जुहोति चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेनेत्यङ्गुष्ठाभ्यामन्वारभ्या-

न्वारोहं वाचयत्यन्तरिक्षमाक्रमिषं प्रजा मा मा हासीदित्यपरे बिले हिरण्येष्टकामुपदधाति ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छान्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षान्मा पाहीति । तां जघनेन प्रक्रमवेलायां मण्डलेष्टकामुपदधात्यधिद्यौरन्तरिक्षं ब्रह्मणा विष्टेति । दक्षिणतो रेतःसिचमुपदधात्यन्तरिक्षꣳ रेतःसिक्तन्मे रेतो दधातु तन्मे रेतः प्रजनयत्विति मनसैव । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ ३९ ॥

अथैता दश स्कन्ध्याः प्राचीरायातयति चतस्र ऋतव्याः सम्राजं च विश्वज्योतिषं च द्वे सयुजौ द्वे संयान्यावृतव्या उपदधाति नभश्च नभस्यश्चेत्यवकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीतीषश्चोर्जश्चेत्यवकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीति सम्राजं च विश्वज्योतिषं च सम्राट् ज्योतिरधारयद्विश्वकर्मा त्वा सादयत्वित्युत्तरामथ सयुजावुपदधाति वर्चसा त्वा सयुजा युजा युनज्म्युक्थेभिस्त्वा सयुजा युजा युनज्मीत्यथ संयान्यावुपदधाति देवानां वायोयान्यस्यन्तरिक्षस्य यान्यसीति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ दिश्या उपदधाति राज्ञ्यसि प्राची दिगिति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ प्राणभृत उपदधात्यायुर्मे पाहि प्राणं मे पाहीति दश पुरस्तात्प्राचीस्तासां ज्योतिष्मतीमुत्तमामुपदधाति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ बृहतीरुपदधाति मा छन्द इति द्वादश दक्षिणतः पृथिवी छन्द इति द्वादश पश्चादग्निर्देवतेति द्वादशोत्तरतस्तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः

करोत्यथ वालखिल्या उपदधाति । मूर्धासि राडिति सप्त पुरस्तात्प्रतीचीरुपदधाति यन्त्री राडिति सप्त पश्चात्प्राचीर्वालखिल्याभिश्चितिराप्यते । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाग्निꣳ सर्वतोमुखं चिनुते ऽग्नेरङ्गानि प्राजापत्यामृषभं लोकंपृणाः । प्राच्याच्च लोकंपृणया प्रसौत्यथिं प्राचीभिः संप्रच्छादयन्ति । संप्रच्छन्नं पलाशशाखया परिकर्षति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ चितिकॢप्त्याभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्याग्नेय्या जगत्यैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाङ्म आसन्प्राणादा इत्यथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येताꣳ रात्रिम् । ॥ ४० ॥ द्वादशः ॥

अथ षष्ठे ऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । समानं पुरीषस्योपधानमथ सप्तमे ऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । सर्व एव कार्ष्णाजिनीरुपानह उपमुञ्चन्ते । ऽथ याचत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवां विभक्तिमुदपात्रं पञ्च च स्कन्ध्या अवकाश्च या उ चान्या उपधास्यन्भवति ता । एतत्समादायोत्तरे श्रोण्यन्ते सꣳसादयन्त्यथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवत्यपामिदं न्ययनं नमस्त इति द्वाभ्यामथाधिद्रुत्य तृतीये संचिताहुती जुहोत्यग्ने गच्छ तत्त्वा यामीति । दक्षिणतो विभक्तिमुपदधात्यग्निर्वृत्राणि जङ्घनदिति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथैताः पञ्च स्कन्ध्याः प्राचीरायातयति द्वे स्रुतव्ये द्वे

सयुजावेकाꣳ संयानीमन्तव्ये उपदधाति सहस्व सहस्वस्वेत्येवकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीत्यथ सयुजावुपदधाति स्तोमेभिस्त्वा सयुजा युजा युनज्मि छन्दोभिस्त्वा सयुजा युजा युनज्मीत्यथ संयानीमुपदधाति देवानामन्तरिक्षयान्यसीति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ ४१ ॥

अथाक्ष्णयास्तोमीया उपदधात्याशुस्त्रिवृदिति पुरस्तादुपदधाति व्योम सप्तदश इति दक्षिणतो धरुण एकविꣳश इति पश्चाद्भान्तः पञ्चदश इत्युत्तरतः । प्रतूर्तिरष्टादश इति पुरस्तादुपदधात्यभिवर्तः सविꣳश इति दक्षिणतो वर्चो द्वाविꣳश इति पश्चात्तपो नवदश इत्युत्तरतो । योनिश्चतुर्विꣳश इति पुरस्तादुपदधाति गर्भाः पञ्चविꣳश इति दक्षिणत ओजस्त्रिणव इति पश्चात्संभरणस्त्रयोविꣳश इत्युत्तरतः । क्रतुरेकत्रिꣳश इति पुरस्तादुपदधाति ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिꣳश इति दक्षिणतः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिꣳश इति पश्चान्नाकः षट्त्रिꣳश इत्युत्तरतो । ऽग्नेर्भागो ऽसीति पुरस्तादुपदधाति नृचक्षसां भागो ऽसीति दक्षिणतो मित्रस्य भागो ऽसीति पश्चादिन्द्रस्य भागो ऽसीत्युत्तरतो । वसूनां भागो ऽसीति पुरस्तादुपदधात्यादित्यानां भागो ऽसीति दक्षिणतो ऽदित्यै भागो ऽसीति पश्चाद्देवस्य सवितुर्भागो ऽसीत्युत्तरतो । धर्त्रश्चतुष्टोम इति पुरस्तादुपदधाति यावानां भागो ऽसीति दक्षिणत ऋभूणां भागो ऽसीति पश्चाद्विवर्तो ऽष्टाचत्वारिꣳश इत्युत्तरतो । ऽन्यथानूच्यान्यथोपदधातीति ब्राह्मणं । तयादेवतं कृत्वा सूददो-

हसः करोत्यथ सृष्टीरुपदधात्येकयास्तुवत प्रजा अधीयन्तेति सप्तदश चतस्रो दक्षिणे ऽꣳस उपदधात्यथ तिस्रो ऽथ तिस्रो ऽथ तिस्रो ऽथ चतस्रो दक्षिणादꣳसाद्दक्षिणाꣳ श्रोणिमभ्यायातयति[१] तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ व्युष्टीरुपदधातीयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदिति पञ्चदश तिस्रस्तिस्रो दिक्षु तिस्रो मध्ये व्युष्टीभिश्चितिराप्यते[२] तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति ॥ ४२ ॥

अथाग्निꣳ सर्वतोमुखं चिनुते ऽग्नेरङ्गानि प्राजापत्यामृषभं लोकंपृणा उदीच्याच्च लोकंपृणया प्रसौत्यग्निमुदीचीभिः संप्रच्छादयन्ति संप्रच्छन्नं पलाशशाखया परिकर्षति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ चितिक्लृप्त्याभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्याग्नेय्यानुष्टुभैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाङ्म आसन्प्राणदा इत्यथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते वसन्त्येताꣳ रात्रिम् ॥ ४३ ॥ त्रयोदशः ॥

अथाष्टमे ऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति समानं पुरीषस्योपधानमथ नवमे ऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति सर्व एव कार्ष्णाजिनीरुपानह उपमुञ्चन्ते ऽथ याचत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवां विभक्तिमुदपात्रꣳ सर्वं च स्वयमातृण्णानिकोतꣳ सप्त च स्कन्ध्या अवकाश्च या उ चान्या

१ श्रोणीम॰ some of the MSS.

२ व्युष्टिभि॰ H. Ms.

उपधास्यन्भवति ता । एतत्समादायोत्तरे श्रोण्यन्ते सꣳसादयन्त्यथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवत्यपामिदं न्ययनं नमस्त इति द्वाभ्यामथाधिद्रुत्य चतुर्थे संचिताकृती जुहोत्यग्ने किꣳशिल तत्त्वा यामीति । दक्षिणतो विभक्तिमुपदधात्यग्ने स्तोमं मनामह इति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथैताः सप्त स्कन्ध्याः प्राचीरायातयति द्वे स्रुतव्ये स्वराजं च विश्वज्योतिषं चैकाꣳ सयुजं द्वे संयान्यावृतव्ये उपदधाति तपश्च तपस्यश्चेत्यवकामनूपदधात्यग्नेर्योनिरसीति स्वराजं च विश्वज्योतिषं च स्वराट् ज्योतिरधारयत्प्रजापतिस्त्वा सादयत्वित्युत्तराभ्यथ सयुजमुपदधाति रय्यै पोषाय सजातानां मध्यमस्थेयाय मया त्वा सयुजा युजा युनज्मीत्यथ संयान्यावुपदधात्यन्तरिक्षमस्यन्तरिक्षाय त्वेति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति । ॥ ४४ ॥

अथासपत्ना उपदधात्यग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नानिति पुरस्तादुपदधाति सहसा जातानिति पश्चाच्चतुश्चत्वारिꣳश स्तोम इति दक्षिणतः षोडश स्तोम इत्युत्तरतस्तासां पुरीषवतीं मध्य उपदधाति पृथिव्याः पुरीषमस्यप्सो नामेति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ विराज उपदधात्येवश्छन्दो वरिवश्छन्द इति चत्वारिꣳशतं दशदश दिक्षु न मध्ये । ऽक्ष्णयोपदधातीति ब्राह्मणं । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करो-

त्य।थ स्तोमभागा उपदधाति रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वेत्येकविꣳशतिꣳ सप्तसप्त दिक्षु तिस्रो मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्य।थ नाकसद उपदधाति राज्ञ्यसि प्राची दिग्वसवस्ते देवा अधिपतय इति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्य।थ पञ्चचोडा उपरिष्टान्नाकसदामुपदधात्ययं पुरो हरिकेशः सूर्यरश्मिरिति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये। तासां पश्चात्प्राचीमुत्तमामुपदधात्य।त्र यं यजमानो द्वेष्टि तं मनसा ध्यायति। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्य।थ छन्दाꣳस्युपदधात्यग्निर्मूर्धा दिव इत्येतस्यानुवाकस्य तिस्रस्तिस्रो यथाम्नातं। गायत्रीः पुरस्तादुपदधाति त्रिष्टुभो दक्षिणतो जगतीः पश्चादनुष्टुभ उत्तरतो बृहतीर्मध्य। उष्णिहः पुरस्तादुपदधाति पङ्क्तीर्दक्षिणतो ऽक्षरपङ्क्तीः पश्चादतिच्छन्दसमुत्तरतो द्विपदा मध्ये। ऽपि वातिच्छन्दसं मध्ये द्विपदा उत्तरतस्त।यादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्य।थ दक्षिणे ऽꣳसे कृत्तिका उपदधात्यम्बा नामासि दुला नामासीति सप्त गुल्मकृतास्त।यादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्य।थ वृष्टिसनीरुपदधाति पुरोवातसनिरस्यभ्रसनिरसीति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये। ऽनुपरिहारꣳ सादयतीति ब्राह्मणं। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्य।यादित्येष्टका उपदधाति सलिलाय त्वा सर्णीकाय त्वेत्यष्टौ द्वेद्वे दिक्षु न मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्य।थ घृतेष्टका उपदधात्यृचे त्वा रुचे त्वेति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये। ऽनुपरिहारꣳ सादयतीति ब्राह्मणं।

तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ यशोदा उपदधाति यशोदां त्वा यशसि सादयामीति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ भूयस्कृत उपदधाति भूयस्कृदसि वरिवस्कृदसीति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाप्सुषद उपदधात्यप्सुषदसि श्येनसदसीति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ द्रविणोदा उपदधाति पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयामीति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथायुष्या उपदधाति प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहीति सप्तैकैकां दिक्षु तिस्रो मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथर्तुनामान्युपदधाति यावा अयावा इति सप्तैकैकां दिक्षु तिस्रो मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोति। ॥ ४५ ॥ चतुर्दशः ॥

अथेन्द्रतनूरुपदधात्यग्निना विश्वाषाडिति द्वाविंशतिं पञ्चपञ्च दिक्षु द्वे मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ यज्ञतनूरुपदधाति प्रजापतिर्मनसान्धो ऽच्छेत इति त्रयस्त्रिंशतमष्टावष्टौ दिक्ष्वेकां मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ ज्योतिष्मतीरुपदधाति ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामीति द्वादश तिस्रस्तिस्रो दिक्षु न मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ भूतेष्टका उपदधाति पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेति द्वादश तिस्रस्तिस्रो दिक्षु न मध्ये। तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाव्यानीरुपदधाति शतायुधाय शत-

वीर्यायेति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ राष्ट्रभृत उपदधात्यग्ने यशस्विन्यशसेममर्पयेति चतस्र एकैकां दिक्षु न मध्ये । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथ दक्षिणेऽंसे पौर्णमासीमुपदधाति पूर्णा पश्चादिति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ दक्षिण एवांसे नक्षत्रेष्टका उपदधाति कृत्तिका नक्षत्रमग्निर्देवतेत्यथैना रोचयत्यग्ने रुच स्थ प्रजापतेर्धातुः सोमस्यर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वेत्यथैतं नक्षत्रपथं रोहिणीप्रभृत्या विशाखाभ्यामायातयति[1] । दक्षिणादंसाद्दक्षिणां श्रोणिमभ्यायातयत्यथ[2] पुच्छसन्धौ चात्मसन्धौ चामावास्यामुपदधाति यत्ते देवा अदधुर्भागधेयमित्यथैतं नक्षत्रपथमनूराधाप्रभृत्यापभरणीभ्य आयातयत्युत्तरायै श्रोणेरुत्तरमंसमभ्यायातयत्यथोत्तर[3] एवांसे पौर्णमासीमुपदधाति पूर्णा पश्चादित्यसंस्पृष्टा उपदधातीति ब्राह्मणं । नक्षत्रेष्टकाभिश्चितिराप्यते । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथावद्रुत्य कृष्णमश्वमभिमृश्य तनुपुरीषमुपदधाति पृष्ठो दिवीति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यत्र[4] षष्ठीं चितिं चिनुते संयच्च प्रचेताश्चेति पञ्चैकैकां दिक्ष्वेकां मध्ये । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथाग्निं

१ Thus M Tr U; •शाखाभ्यां आयात• Be B; •शाखाभ्यामभ्यायात• H.

२ श्रोणीम• some of the MSS.

३ Thus corrected; all MSS.: श्रोणेरोत्तरम•।

४ अथ i.s. of अत्र BH.

सर्वतोमुखं चिनुते ऽग्नेरङ्गानि प्राजापत्यामृषभं लोकंपृणाः। प्राच्यात्र लोकंपृणया प्रसौत्यग्निं प्राचीभिः संप्रच्छादयन्त्यथोदीचीभिः। प्राचीभिस्त्वेव निस्तिष्ठन्ति। यावद्रूपं चेष्यमाणो भवति तावद्रूपं[1] चिनुते। ऽथानभिमृष्टं चितिक्लृप्त्या भवति। तदेतास्तस्त्वः स्वयमातृण्णा याचति। ता दिक्षूपदधाति प्राणाय त्वा चक्षुषे त्वा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद व्यानाय त्वा[2] चक्षुषे त्वा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदापानाय त्वा चक्षुषे त्वा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद वाचे त्वा चक्षुषे त्वा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ स्वयमातृण्णामश्वमवघ्राप्याविदुषा ब्राह्मणेन सहाधिद्रुत्योपदधाति सुवरायोस्त्वा सदने सादयामीत्यनुद्रुत्य सूर्यस्त्वाभिपातु मह्या स्वस्त्या छर्दिषा शंतमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यपान्यात्तृतीयामुपधायेत्यपानित्यथैष ब्राह्मणो वरं ददात्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा स्वयमातृण्णावकाशे जुहोति चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेनेत्यङ्गुष्ठाभ्यामन्वारभ्यान्वारोहं वाचयति दिवमाक्रमिषꣳ सुवरगन्मेत्यपरे बिले हिरण्येष्टकामुपदधाति सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मा पाहीति। तां जघनेन प्रक्रमवेलायां मण्डलेष्टकामुपदधाति द्यौरपराजितामृतेन विष्टेति। दक्षिणतो रेतःसिचमुपदधाति द्यौ रेतःसिक् सा मे रेतो दधातु सा मे

---

१ B Be Ms. ins. चितिं।

२ The following words, unto सीदेत्यथ, l. 9, are found thus in U only; all the other MSS. abbreviate.

रेतः प्रजनयन्निति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसः करोत्यथोत्तरतः प्रक्रमवेलायां विकर्णीमुपदधाति प्रोथदश्वो न यवसे अविष्यन्निति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ लोकंपृणा उपदधाति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ[1] चितिक्लृप्त्याभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्याग्नेय्या पङ्क्त्यैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाङ्म आसन्प्राणदा इत्यथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येताꣳ रात्रीम् । ॥ ४६ ॥ पञ्चदशः ॥

अथैतस्मिन्नेव नवमे ऽह्नि दशमायाह्न उपकल्पयते सहस्रꣳ हिरण्यशल्कानूर्ध्वं त्रिभ्यो ऽपरिमितानित्येक आहुस्तं यदि सहस्रं भवन्ति द्वे द्वे शते पञ्चनाडीष्वोते[2] भवतो । ऽथ दशमे ऽह्न्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । समानं पुरीषस्योपधानमथ पात्र्यामप आनीय हिरण्यशल्कान्संप्रकीर्य द्वाभ्यांद्वाभ्याꣳ शताभ्यां प्रोक्षति सहस्रस्य प्रमा असीति यत्प्राक् स्वयमातृण्णायै भवति सहस्रस्य प्रतिमा असीति यद्दक्षिणा स्वयमातृण्णायै भवति सहस्रस्य विमा असीति यत्प्रत्यक् स्वयमातृण्णायै भवति सहस्रस्योन्मा असीति यदुदक् स्वयमातृण्णायै भवत्यथ मध्यं द्वाभ्याꣳ शताभ्यां प्रोक्षति साहस्रो ऽसि सहस्राय त्वेत्यथोत्तरे श्रोण्यन्ते तिष्ठन्निष्टका धेनूः कुरुत इमा मे अग्न

---

१ थच MTr; थथ the other MSS.

२ पञ्च० all; ०नाडीष्वोवे Tr UH Ms; ०नाडोष्वेते BeM; ०नाडीय्योते B; Bhav.: पञ्चनाडीषु पञ्चिपञ्चसुभसुषिरेषु निहितेषु[षु] भवतः ।

इष्टका धेनवः सन्त्वित्यन्तादनुवाकस्याथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते। वसन्त्येताꣳ रात्रिमथैतस्मिन्नेव दशमे ऽह्न्येकादशायाꣳ उपकल्पयते ऽर्कपर्णमजक्षीरं गावीधुकं चरुं तिसृधन्वमश्मानमुदकुम्भं मण्डूकमवकां वेतसशाखां दर्भस्तम्बमाज्यस्थालीꣳ स्रुवां दीर्घवꣳशं द्वादशमित्यथैकादशे ऽभ्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति। स दीर्घवꣳशे स्रुवं प्रगृह्योत्तमे संचिताहुती जुहोत्यग्ने वन्य तत्त्वा यामीति। ॥ ४७ ॥

यावदेवात्राध्वर्युश्चेष्टति तावदेष प्रतिप्रस्थातोत्तरस्य पक्षस्य चरमयेष्टकया प्रत्यूढपुरीषयोपरमत्यथैतस्यार्कपर्णस्य पुटमन्तरवस्त्राविणं कृत्वोदङ् तिष्ठन्मुखदघ्ने धारयन्नाहाहरानयेति। स यत्र धारेष्टकां प्राप्नोति तत्प्रतिपद्यते नमस्ते रुद्र मन्यव इत्यान्तमेतमनुवाकं निगद्य द्वितीयं तृतीयं। चतुर्थस्य यत्राभिजानाति नमः क्षत्तृभ्य इति तत्स्वाहाकरोति। सो ऽत एव प्राङावृत्य नाभिदघ्ने धारयन्संग्रहीतृभ्य इति प्रतिपद्यातिशिष्टमनुवाकस्य[1] निगद्य पञ्चमꣳ षष्ठꣳ। सप्तमस्य यत्राभिजानाति नमो वर्ष्याय चेति तत्स्वाहाकरोति। सो ऽत एव दक्षिणावृत्य जानुदघ्ने धारयन्नवर्ष्याय चेति प्रतिपद्यातिशिष्टमनुवाकस्य[1] निगद्याष्टमं नवमं दशममेकादशस्य यत्राभिजानाति य एतावन्तश्च भूयाꣳसश्चेति तत्स्वाहाकरोति। सो ऽत एव प्रत्यङा-

१ Thus M only; अनुवाकं all the other MSS.

हृत्य गुल्फदघ्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यामित्येतद्यजमानं वाचयति । नाभिदघ्ने धारयन्नमो रुद्रेभ्यो येऽन्तरिक्ष इत्येतद्यजमानं वाचयति । ग्रीवदघ्ने[1] धारयन्नमो रुद्रेभ्यो ये दिवीत्येतद्यजमानं वाचयत्यथैतदर्कपर्णं यं द्वेष्टि तस्य संचरे पशूनां न्यस्यति । यद्यु वै न द्वेष्याखवटे न्यस्यत्यथैतं गावीधुकं चरुं चरमायामिष्टकायां निदधाति यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्त्वित्यथैतन्निसृष्टधन्वं याचति । तेनोत्तरे श्रोण्यन्ते तिष्ठन्नुपतिष्ठतेऽपि वानुपरिक्रामं यत्ते रुद्र पुरो धनुस्तद्वातो अनुवातु ते तस्मै ते रुद्र संवत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्र दक्षिणा धनुर्यत्ते रुद्र पश्चाद्धनुर्यत्ते रुद्रोत्तराद्धनुर्यत्ते रुद्रोपरि धनुरित्यथैनद्याचितं ब्राह्मणाय दद्यादथास्यैष उदकुम्भ उत्तरे श्रोण्यन्तेऽश्मना सꣳस्पृष्टः[2] शेते । स यो बलवाꣳस्तमाहानेनोदकुम्भेन संततया धारया त्रिः प्रदक्षिणं परिषिञ्चन्परीहीति । स तथा करोति । परिषिच्यमाने यजमानं वाचयत्यश्मन्नूर्जं पर्वते शिश्रियाणां वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे । अद्भ्य ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्योऽधि संभृतां तां न इषमूर्जं धत्त मरुतः सꣳरराणा इत्यथैतं कुम्भमश्मना सꣳस्पृष्टꣳ सादयत्यश्मꣳस्ते क्षुदमुं ते शुगृच्छतु यं द्विष्म इति । निधाय कुम्भं

१ Thus M Tr BU (sec. m.) Ms Keś. ; ग्रीवा॰ Be U (pr. m.).

२ Thus Bhav. (one Ms.) and Ms. ; श्मानं सस्पृष्टꣳ M ; संहृष्टः Tr Be BU Bhav. (another Ms.) संसृष्टः H.

यथेतं त्रिः पुनः प्रतिपर्यैत्यथैतस्मिन्नेव दीर्घवंशे प्रग्रथ्नाति मण्डूकमवकां वेतसशाखां दर्भस्तम्बमिति । तेन यत्प्राक् स्वयमातृण्णायै भवति तद्विकर्षति समुद्रस्य त्वावकया ह्रिमस्य त्वा जरायुणेति ॥ ४८ ॥

द्वाभ्यां पुरस्ताद्द्वाभ्यां दक्षिणतो द्वाभ्यां पश्चाद्द्वाभ्यामुत्तरतो । ऽष्टाभिर्विकर्षतीति ब्राह्मणमथैतास्वेव कार्ष्णाजिनीरुपानह एतं[१] च[१] दीर्घवंशं संछिद्य चात्वाले संप्रकिरन्त्यथ शान्तो ऽग्निरित्याज्यस्थालीं सस्रुवामादायाधिद्रुत्याज्यस्थाल्याः[२] स्रुवेणोपघातं सर्पाहुतीर्जुहोति । समीची नामासि प्राची दिगिति पश्चादासीनः पूर्वे बिले जुहोत्योजस्विनी नामासि दक्षिणा दिगित्युत्तरत आसीनो दक्षिणे बिले जुहोति । प्राची नामासि प्रतीची दिगिति पुरस्तादासीनो ऽपरे बिले जुहोत्यवस्थावा नामास्युदीची दिगिति दक्षिणत आसीन उत्तरे बिले जुहोत्यथैतेनैव यथेतमेत्य यत्रैव प्रथममहौषीत्तद्वै जुहोत्यधिपत्नी नामासि वशिनी नामासीत्यथावद्रुत्याग्निं सामभिरुपस्थापयति । गायत्रेण पुरस्तादुपतिष्ठते ऽग्नेर्हृदयेन दक्षिणमुपपक्षं रथंतरेण दक्षिणं पक्षं वारवन्तीयेन दक्षिणां श्रोणिमृतुस्थायज्ञायज्ञियेन[३] पुच्छं श्यैतेनोत्तरां श्रोणिं

---

१ Thus Tr BU Ms; एतंच Be; एतच MH.

२ Thus U (sec. m.) only; °स्थाल्या all the other MSS., also Ms; but Msc: आज्यस्थाल्यास्स्रुकामात् ।

३ °यज्ञीयेन Tr H Ms.

बृहतोत्तरं पक्षं प्रजापतेर्हृदयेनोत्तरमुपपक्षं वामदेव्येन मध्यमयाह होतरग्नेरुक्थ्येनाग्निमनुशꣳसेति । यदि होता न कामयते यजमान एव जघनेन पुच्छं तृणानि सꣳस्तीर्य तेषूपविश्याग्नेरुक्थेनाग्निमनुशꣳसति पिता मातरिश्वाच्छिद्रा पदा धा अच्छिद्रा उशिजः पदानुतक्षुः सोमो विश्वविन्नेता नेषद्बृहस्पतिरुक्थामदानि शꣳसिषदोमिति सकृद्वा त्रिर्वाथैनꣳ स्तुतशस्त्रयोर्दोहं वाचयतीष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा वसुभिस्तस्य त इष्टस्य वीतस्य द्रविणेह भक्षीयेत्यथापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्येतावदेवैतदहः कर्म क्रियते । वसन्त्येताꣳ रात्रिम् । ॥ ४९ ॥ षोडशः ॥

अथैतस्मिन्नेवैकादशे ऽह्नि द्वादशायाह्न उपकल्पयत औदुम्बरꣳ स्रुवमौदुम्बरं द्रोणमौदुम्बरं प्रसेकमौदुम्बरीं वितष्टिं[1] तस्यां पञ्चगृहीतमाज्यं भवति दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं तिस्र औदुम्बरीः समिधस्तिस्रो नानावृक्ष्या नानावृक्ष्यमिध्मं दधि मधुमिश्रं शुष्टिमवकाभारं पृश्निमश्मानमाज्यप्रोक्षं द्वितीयꣳ होतारमप्रतिरथस्यानुवक्तारं विलीनोत्पूतस्याज्यस्य द्वौ वा त्रीन्वा कुम्भान्ब्राह्मौदनिकान्व्रीहीन्सर्वौषधꣳ[2] रोहितं चर्मानडुहं कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयो रथं चषालहोमीयꣳ शाकलान्परिधीनित्यथ द्वादशे ऽह्न्युदित आदित्ये प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथोपनिष्क्रम्य संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वयार्धस्तनव्रतं प्रय-

---

१ Thus Tr U Be B Ms; वितष्टीं MH.

२ Thus MU Tr Ms; ब्रह्मौदनि° B Be H.

च्छतेत्याह्वयति सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यामधस्तनव्रतं प्रयच्छत्यथादत्ते पञ्चगृहीतमाज्यं दधि मधुमिश्रं गृमुष्टिमवकाभारमित्येतत्समादायाधिद्रुत्याच्छणया पञ्चगृहीतेन स्वयमातृण्णां[1] व्याघारयति नृषदे वडप्सुषदे वड्वनसदे वड् बर्हिषदे वट् सुवर्विदे वडित्येतयैव स्रुचोपघातं दध्ना मधुमिश्रेण गन्धर्वाहुतीर्जुहोति। हेतयो नाम स्थ तेषां वः पुरो गृहा इति पश्चादासीनः पूर्वे बिले जुहोति। निलिम्पा नाम स्थ तेषां वो दक्षिणा गृहा इत्युत्तरत आसीनो दक्षिणे बिले जुहोति। वज्रिणो नाम स्थ तेषां वः पश्चाद्गृहा इति पुरस्तादासीनोऽपरे बिले जुहोत्यवस्थावानो नाम स्थ तेषां व उत्तराद्गृहा इति दक्षिणत आसीन उत्तरे बिले जुहोत्यथैतेनैव यथेतमेत्य यत्रैव प्रथममहौषीत्तद्धे जुहोत्यधिपतयो नाम स्थ क्रव्या नाम स्थेत्यथाह प्रतिप्रस्थातरिममग्निं कूर्मपृष्ठन्तं कुर्विति। तꣳ स कूर्मपृष्ठन्तं करोति। नाग्रोचितमधितिष्ठत्यथ गृमुष्टिमादाय दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षति ये देवा देवानां ये देवा देवेष्वधि देवत्वमायन्निति ॥ ५० ॥

द्वाभ्यां पुरस्तात्ताभ्यां दक्षिणतस्ताभ्यां पश्चात्ताभ्यामुत्तरतो।ऽनुपरिचारमवोक्षतीति[2] ब्राह्मणमथैनमवकाभारेण प्रतिच्छाद्य गोप्तारꣳ समादिश्यावद्रुत्यापराह्णिकीभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथोपनिष्क्रम्य संप्रैषमाह सुब्रह्मण्य सुब्रह्मण्यामाह्वयाग्नीद्देश्वा-

१ Thus M Tr UH; ॰तृष्णा the other MSS.

२ नुपरिहारम॰ M, but cp. TS. v. 4.5.3.

नरमारुतान्निर्वप[1] प्रतिप्रस्थातः प्रवर्ग्यस्यावृता प्रवर्ग्यꣳ सꣳसाद्योद्वासनायेति । चेधैतत्पदं कुर्वन्ति । गार्हपत्ये तृतीयमुपयमनीषु तृतीयं नि तृतीयं दधत्यथ प्रवर्ग्यस्यावृता प्रवर्ग्यमुद्वास्याधिश्रयति वैश्वानरं द्वादशकपालं मारुताꣳश्च सप्तकपालानथ गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये ऽनीकवन्तं जुहोत्यग्निस्तिग्मेन शोचिषेत्यनुद्रुत्य सैनानीकेन सुविदत्रो अस्मे इति जुहोत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीय एव वैश्वकर्मणानि जुहोति । य इमा विश्वा भुवनानि जुह्वदित्यनुद्रुत्य विश्वकर्मा ह्यजनिष्ट देव इति जुहोत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा चक्षुषः पितेत्यनुद्रुत्य विश्वकर्मन्हविषा वर्धनेनेति जुहोति । नानेव सूक्ताभ्यां जुहोति नानेव सूक्तयोर्वीर्यं दधातीति ब्राह्मणमथ तिस्र औदुम्बरीः समिध आदधात्युदेनमुत्तरां नयेन्द्रेमं प्रतरां कृधि यस्य कुर्मो हविर्गृह इत्यथाभ्यादधातीध्मं प्रणयनीयमुपोपयमनीः कल्पयन्ति चात्वालादथ संप्रेषमाहाग्नये प्रणीयमानायानुब्रूह्यग्नीदेकस्फ्ययानुसंधेहि द्वितीयो होताप्रतिरथमनुब्रवीत्विति । प्रतिपद्यत एष द्वितीयो होताप्रतिरथमाशुः शिशान इति । दशर्चं भवतीति ब्राह्मणमथैतेनैव सहाग्निनाददते पृश्निमश्मानमाज्यप्रोक्षं दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं तिस्रो नानावृक्ष्या नानावृक्ष्यमिध्मꣳ शाकलान्परिधीनित्यथैनमुद्यच्छत उदु त्वा विश्वे देवा इति । षड्भिर्हरतीति

---

१ Thus Tr H Ms; मारुतानि° Be; मारुतंनि° MUB.

ब्राह्मणं । तासां द्वे परिगृह्यवती भवतो । ऽथ विषुवत्याग्नीध्रस्य काले पृश्निमश्मानं निदधाति विमान एष दिव उच्चा समुद्र इति द्वाभ्यामथ चतसृभिरा पुच्छादेतीन्द्रं विश्वा अवीवृधन्निति । धारयन्त्येतमग्निमथैनꣳ संचितमाज्यप्रोक्षेण प्रोक्षति ॥ ५१ ॥

वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्त्विति पुरस्तात्पितरस्त्वा यम-राजानः पितृभिर्दक्षिणतः पान्त्विति दक्षिणत आदित्यास्त्वा विश्वैर्देवैः पश्चात्पान्त्विति पश्चाद्द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्त-रतः पात्वित्युत्तरतो देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानो ऽधस्ता-च्चोपरिष्टाच्च पान्त्वित्युपरिष्टादथैतेनैव सहाग्निनाधिद्रवति प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्क्रमध्वमग्निना नाकमुख्यं पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारुहꣳ सुवर्यन्तो नापेक्षन्ते ऽग्ने प्रेहि प्रथमो देवयतामिति पञ्चभिर्धारयन्त्येतमग्निमथ दध्नः पूर्णामौदुम्बरीꣳ स्वयमातृण्णायां जुहोति । नक्तोषासेति पुरोऽनुवाक्यामनूच्याग्ने सहस्राक्षेति जुहोत्यथ प्रदक्षिणमावृत्येध्मं प्रतिष्ठापयति सुपर्णो ऽसि गरुत्मानिति । तिसृभिः सादयतीति ब्राह्मणमथैनं विश्वस्याकृतिषाहं कृत्वाध्वराकृतिभिरभिजुहोत्यग्निर्यज्ञं नयतु प्रजानन्मैनं यज्ञहनो विदन्देवेभ्यः प्रब्रूताद्यज्ञं प्रप्र यज्ञपतिं तिर स्वाहा वायुर्यज्ञं नयतु प्रजानन्सूर्यो यज्ञं नयतु प्रजा-नन्यज्ञो यज्ञं नयतु प्रजानन्मैनं यज्ञहनो विदन्देवेभ्यः प्रब्रूता-द्यज्ञं प्रप्र यज्ञपतिं तिर स्वाहेत्यथावद्रुत्याग्निवत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रैषमाह

प्रोक्षणीरासादयेध्माबर्हिरुपसादयेत्यथाधिद्रुत्य आकलाग्परिधीन्परिधाय नानावृक्ष्यमिध्ममभ्यज्य स्वाहाकारेणाभ्याधाय तिस्रो नानावृक्ष्याः समिध आदधाति प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो न इत्यौदुम्बरीं विधेम ते परमे जन्मन्नग्न इति वैकङ्कतीं ताꣳ सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति शमीमयीमथ द्वे स्रुवाहुती जुहोति चित्तिं जुहोम्यग्ने तमद्येत्यथ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाज्यस्य पूर्णाꣳ स्रुचं जुहोति सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्यथ जुह्वन्मनसा दिशो ध्यायेद्दिग्भ्य एवैनमवरुन्द्धे दध्ना पुरस्ताज्जुहोत्याज्येनोपरिष्टात्तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीची दधातीति ब्राह्मणमथात्रैव तिष्ठन्याचति वैश्वानरं द्वादशकपालं मारुताꣳश्च सप्तकपालानथोपस्तीर्य सर्वश एव वैश्वानरमवदधदाहाग्नये वैश्वानरायानुब्रूहीति द्विरभिघारयत्यत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निं वैश्वानरं यजेति वषट्कृते मध्ये जुहोत्यथैनꣳ स्रुवाहुतिभिरभिजुहोति सुवर्न[१] घर्मः स्वाहेति पञ्चभिरथ मारुतैः प्रचरति[२] ॥ ५२ ॥

पर्युपस्तारं दर्विहोमाकारमीदृङ्[३] चान्यादृङ् चेत्यनुद्रुत्य शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्चेति जुहोति शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्चेत्यनुद्रुत्य ऋतजिच्च सत्यजिच्चेति जुहोत्यृतजिच्च सत्यजिच्चेत्यनुद्रुत्यर्तश्च सत्यश्चेति जुहोत्यृतश्च सत्यश्चेत्यनुद्रुत्य यो

१ Thus U Ms, cp. TS. v. 7. 5. b; सुवर्ण the other MSS.

२ ॰तैः प्रचरति Tr U B Ms; ॰तैश्चरति MH Be Bhav.

३ दार्विहो॰ M.

ऽरण्ये ऽनुवाक्यो गणस्तमनुद्रुत्य जुहोति । यो ऽरण्ये ऽनुवाक्यो गणस्तमनुद्रुत्येदृक्षास एतादृक्षास इति जुहोतीदृक्षास एतादृक्षास इत्यनुद्रुत्य मितासश्च संमितासश्च न इति जुहोति । मितासश्च संमितासश्च न इत्यनुद्रुत्येदृङ् चान्यादृङ् चेति जुहोति । तानभितो वैश्वानरं परिचिनोति । गणेन गणमनुद्रुत्य जुहोत्युच्चैर्वैश्वानरस्याश्रावयत्युपांꣳशु मारुताञ्जुहोतीति ब्राह्मणम् । ॥ ५३ ॥

अथैतं प्रसेकमग्नावायातयति दक्षिणतो वोदञ्चं पश्चाद्वा प्राञ्चं । तस्य स्रुगिव पूर्वार्धो भवत्येवमेव मध्यं । चमस इव बुध्नस्तस्मिꣳश्चतुर उपस्तृणान आहाप्रमत्तः संततमानय वसोर्धारां निगदिष्यामीति । स यत्र धाराग्निं प्राप्नोति तत्प्रतिपद्यते ऽग्नाविष्णू सजोषसेति सर्वामाक्तं[1] वसोर्धारामथैतं प्रसेकमग्नावनुप्रहरत्यथैनꣳ सꣳस्रावेणाभिजुहोत्यथ यदाज्यमुच्छिष्यते तस्मिन्ब्रह्मौदनं पचति । तं ब्राह्मणाश्चत्वारः प्राश्नन्ति । तेभ्यश्चतस्रो धेनूर्दद्यादिति[2] ब्राह्मणमथास्यैतत्पुरस्तादेवौदुम्बरे द्रोणे सर्वौषधं दध्नाज्येन समुदायुतं भवति । तस्यौदुम्बरेण स्रुवेणोपघातं वाजप्रसवीयं जुहोति वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अग्रे वाजो नः सप्त प्रदिश इति चतुर्दश स्रुवाहुतीरभिषेकाय प्ररेकं परिशिनष्ट्यथैनमपिधाय प्रज्ञातं निदधात्यथ नक्तोषासेति

१ सर्वेम॰ M Tr H Ms; सर्वाम॰ U Be B Bhav.

२ Thus MU Be B Ms (cp. TS. v. 7.3.4); ददाति i.s. of दद्यादिति H.

कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयो जुहोत्यथ षड्राष्ट्रभृतो जुहोत्यृताषाडृतधामेति । भुवनस्य पत इति रथमुखे पञ्चाहुतीर्जुहोत्यथ तिस्रो रुचो जुहोति यास्ते अग्ने सूर्ये रुचो या वो देवाः सूर्ये रुचो रुचं नो धेहि ब्राह्मणेष्वित्यथ पाद्यामाज्यमानीयाञ्जलिनोपघातं वातनामानि जुहोति समुद्रो ऽसि नभस्वानार्द्रदानुः शंभूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा मारुतो ऽसि मरुतां गणः शंभूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहावस्युरसि दुवस्वाञ्छंभूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहेति । वातमु हैके जुह्वतो मन्यन्ते[1] । ऽथैताञ्छाकलान्परिधीनग्नावनुप्रहरति । तदेतच्छाकलान्तम् । ॥ ५४ ॥ सप्तदशः ॥

अथ सदोहविर्धाने संमिनोति । सदोहविर्धाने संमित्याध्वरधिष्ण्यान्निवपति । तेषूपर्यग्निधिष्ण्यानुपदधाति ममाग्ने वर्चो विहवेष्वस्त्वित्याग्नीध्रीय एकां च याजुषीꣳ सप्त च लोकंपृणा । अथ होतुर्धिष्णिय एकां चैव याजुषीमेकादश च लोकंपृणा । अथेतरेष्वेकैकां चैव याजुषीꣳ सप्तसप्त च लोकंपृणा । अथ[2] मार्जालीय एकां च याजुषीं पञ्च च लोकंपृणा । अथाग्नीषोमौ प्रणयत्यग्नीषोमौ प्रणीय यूपस्यावृता यूपमुच्छ्रयति । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरोति । तस्य प्रसिद्धं वपया चरित्वा वपाश्रपणी अनुप्रहृत्य[3] वसतीवरीर्गृह्णात्यथ[4]

१ Thus M Tr U H Bhav. Keś.; मन्वंते Be; मन्वते B.

२ B ins. च, Be च लोकंपृणा।

३ Here Tr ins.: समुत्क्रम्य चात्वाले मार्जयन्ते थ

४ °वरीः परिहृत्य° U Be B Ms.

पशुपुरोडाशं निर्वपति। तमनुवर्तन्ते ऽष्टौ देवसुवाꣳ हवीꣳष्यग्नये गृहपतय इत्येतानि। तानि नानावघ्नन्ति[1]। नाना श्रपयन्ति। नानाधान्यानि भवन्ति। प्रैषवान्पशुपुरोडाशो ऽनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषाꣳ। स यत्र वारुणस्यावद्यन्नाह वरुणाय धर्मपतये ऽनुब्रूहीति तदुपभृति स्विष्टकृते सर्वेषाꣳ सकृत्सकृदुत्तरार्धादवद्यति। द्विरभिघारयति। न प्रत्यनक्त्यथाक्रम्याश्राव्याह वरुणं धर्मपतिं यजेति। वषट्कृते जुहोत्यथ वै भवतीष्टो वरुणो भवत्यनिष्टः स्विष्टकृदथास्य ब्रह्मा हस्तं गृह्णातीति। स[2] यत्रेष्टो वरुणो भवत्यनिष्टः स्विष्टकृदथास्य ब्रह्मा हस्तं गृह्णाति[2] ॥ ५५ ॥

सविता त्वा प्रसवानाꣳ सुवतामग्निर्गृहपतीनाꣳ सोमो वनस्पतीनाꣳ रुद्रः पशूनां बृहस्पतिर्वाचामिन्द्रो ज्येष्ठानां मित्रः सत्यानां वरुणो धर्मपतीनामित्येतदेव सर्वं भवति ये देवा देवसुव स्थ त इममामुष्यायणमनमित्राय सुवध्वं महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्यथैनं यजमानायतने तिष्ठन्तं प्राहैष वो ऽमी[3] राजेति येषाꣳ श्रेष्ठी भवति। सोमो ऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेतीतरे प्रत्याहुरथ भूर्भुवः सुवरिति वाचं विसृजते। द्वाभ्यां मुखं विमृष्टे प्रति

१ Thus MU Be; नानावघ्नति H; नानावध्नंति B; नानाविघ्नन्ति Ms; तानि नाना पृथक् स्वविघ्नन्ति (sic) Msc.

२ This clause is omitted in most of the MSS.

३ भरता (as TS. i. 8.10. d) Tr only, i. s. of मी।

त्यन्नाम राज्यमधायि सर्वे व्राता वरुणस्याभूवन्निति । गायत्रान्विष्णुक्रमाक्रमते[१] विष्णोः क्रमो ऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसीत्यथ स्विष्टकृता चरति । न रौद्रस्येडामवद्यत्यपामेनमभ्यवहरन्ति गम्भिष्ठमिडान्ताः[२] पुरोडाशाः संतिष्ठन्ते । पत्नीसंयाजान्ताः पशुर्हृदयशूलान्त इत्येके । ऽथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विश्रिष्योपवसन्ति । ॥ ५६ ॥ अष्टादशः ॥

अथातो महारात्र एव बुध्यन्ते । समानं कर्मा स्रुचाꣳ सादनात्सादयित्वा स्रुचो ऽग्निं योगेन युनक्त्यग्निं युनज्मीमौ ते पक्षौ चिदसि समुद्रयोनिरिति तिसृभिरथ राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यद्भिरुदैति[३] । यः क्रतुस्तमुपैति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वैकादश रशना आदाय यूपमभ्यैति । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्यैकादशिनान्पशूनुपाकरोत्याग्नेयं कृष्णग्रीवꣳ सारस्वतीं मेषीं बभ्रुꣳ सौम्यं पौष्णꣳ श्यामꣳ शितिपृष्ठं बार्हस्पत्यꣳ शिल्पं वैश्वदेवमैन्द्रमरुणं मारुतं कल्माषमैन्द्राग्नꣳ सꣳहितमधोरामꣳ सावित्रं वारुणं पेत्वमिति । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय ।

---

१ Thus Mu Tr B H; गायत्र्यान्वि॰ Be.

२ Thus U (sec. m.) Ms; गंभीर॰ Tr HU (pr. m.) गंहिष्ठ॰ Be B; गम्भीरे ह्रदे M, which seems to be a periphrase of अपां गम्भिष्ठम्. Bhav. : रौद्रं चरुशेषमप्सु निनयति गम्भीरे ह्रदे ।

३ Thus only M; all the other MSS. उदेति ।

तदृजुधा संतिष्ठते। प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय। स[1] यत्र क्व च मध्यंदिनो[2] भवति तदेतद्धिरण्यपात्रं मधोः पूरयित्वा सौर्या चित्रवत्यावेक्ष्याश्वमवघ्राप्य ब्रह्मणे ददाति। प्रसिद्धो ऽभिषवः। प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते। समानं कर्मा दाक्षिणेभ्यो। दाक्षिणानि हुत्वा त्रिभिर्मरुत्वतीयैश्चरति। सीदन्ति नाराशंसा आप्यायिता दक्षिणस्य हविर्धानस्यापालम्बमधोऽधो माहेन्द्रायाथ पुरस्तादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्यथ यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति। तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्यांरुक्माभ्यां पर्युपास्य सर्वौषधेन पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति। शीर्षतो ऽभिषिञ्चत्या मुखादन्ववस्रावयति ॥ ५७ ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यांसरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामि बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीति[3]। समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्त्यभ्यषेच्ययमसावामुष्यायणो ऽमुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो ऽमुष्य नप्ताग्निसवेनेत्यथ भूर्भुवः सुवरिति वाचं

---

१ om. Be H.

२ माध्यंदिनो Tr H.

३ Some of the MSS. (MU Tr) give the formula बृहस्पतेस्त्वा etc. before इन्द्रस्य त्वा etc.; B Be give a text exactly as found TS. i. 7.10.h; H abbreviates thus: •ग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिंचाममिन्द्रस्य त्वा •मिति

विसृजते ' द्वाभ्यां सुखं विमृष्टे ' गायत्रान्विष्णुक्रमान्क्रमते[१] ' ऽस्योपरिष्टादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोति ॥ ५८ ॥

इन्द्राय स्वाहा घोषाय स्वाहेति ' द्वादश भूतानामवेष्टीर्जुहोति पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेत्यृजुधा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते ' प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय ' प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णाति ' समानं कर्म पवमानात्पवमानेन चरित्वा स्वे धामन्पशुभिश्चरति[२] ' तेषां नाना मनोता नाना देवता नाना प्रत्यभिमर्शना नाना वसाहोमाः समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिशो ' नाना दिश इत्येके ' समानं कर्म यज्ञायज्ञियस्य[३] स्तोत्रा' द्यज्ञायज्ञियस्य[३] स्तोत्र एकयाप्रस्तुतं भवत्यथाग्निमभिमृशति नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीरुद्रो दत्तोदधिं भिन्त्तेति द्वाभ्याꣳ ' समानं कर्म पत्नीसंयाजेभ्यः ' पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्याध्वरिकाणि समिष्टयजूꣳषि हुत्वा दशाग्निकान्युपजुहोति यदाकूतात्समसुस्रोदिति ' समानं कर्मावभृथादथैतस्मिन्नवभृथे द्वितीयामवभृथाहुतिं जुहोति समुद्राय वयुनाय सिन्धूनां पतये नम इति ' प्रसिद्धो ऽवभृथ ' उदयनीयेष्ट्वा[४]

---

१ Thus Tr BHU Ms; गायत्र्यान् Be; गायत्र्या M.

२ Thus M Tr BU (sec. m.) Ms; चरंति U (pr. m.) H Be.

३ Thus, with *i*, U Be H (the second time); with ī (both times) M Tr Ms.

४ Thus H; उदयनीयेनेष्ट्वा Tr BU; उदयनीयेष्टा M.

मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै मैत्रावरुण्यामिडाध्यवदानीया भवति । सर्वसꣳस्थां पशोः कुर्वन्त्यथ गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाज्यस्य पूर्णाꣳ स्रुचमग्नेर्विमोकं जुहोतीमꣳ स्तनमूर्जस्वन्तं धयापामित्यथैनमुपतिष्ठते ये ऽग्नयः पुरीष्या इत्यथैनमाग्निभिरुपतिष्ठत आपं त्वाग्ने मनसेति नवभिरनुच्छन्दसमथोदवसानीयया यजते । ऽथ देविकाहविर्भिर्यजते । ऽथ त्रैधातवीयया यजते । ऽथ सौत्रामण्या यजते । संवत्सरं न कंचन प्रत्यवरोहति । न शीर्षमाꣳसं खादति न वयसां माꣳसं । नाग्निं चित्वा रामामुपेयान्नाग्निचिद्वर्षति धावेद्यदि धावेदुपावर्तेतान्नाद्यमेवाभ्युपावर्तत इति ब्राह्मणम् । ॥ ५९ ॥ एकोनꣳशः ॥

॥ इति दशमः प्रश्नः ॥

वाजपेयेन यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते कृष्णाजिनꣳ सुवर्णरजतौ च रुक्मौ बस्ताजिनꣳ शतमानꣳ हिरण्यꣳ सप्तदश सुवर्णानि[१] कृष्णलानि हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णमौदुम्बरꣳ रथचक्रꣳ सप्तदशारꣳ सप्तदशफलकां च श्रितिं[२] यूपं च तूपरं चतुरश्रिꣳ सप्तदशारत्निं गोधूमकलापीसुष्णीषं[३] नैवारꣳ सप्तदशशरावꣳ सप्तदशोषपुटान्सप्तदश[४] वायव्यानि सप्तदश पृथुबुध्नानुपयामान्सतं च वालं च सप्तदश निष्कान्सप्तदश वसनानि सप्तदश वासोभारान्सप्तदश रथान्सप्तदश दुन्दुभीन्सप्तदश हस्तिनः सप्तदश दास्यः सप्तदशानाꣳसि युक्तानि सप्तदश गवाꣳ शतानि वयसोवयसो वा सप्तदश सहस्रं[५] वा । तस्मिन्हि सर्वाणि वयाꣳसि भवन्ति । चतुर्विꣳशतिं पशूनेकपञ्चाशतमश्वाञ्खादिरीं विदर्षीं[६] वध्रैर्व्यूतां[७] । प्रज्ञाता आग्निष्टोमिकाः संभाराः । स ग्रीष्मस्य जघन्याहःसु पुरस्तादाषाढ्यै पौर्णमास्यै

---

१ सौवर्णानि U Be 11.

२ Thus M Tr Be (sec. m.) Bhav. (one copy); श्रुतिं U (sec. m.); the other MSS. श्रीतिं, सीतिं, शूतिं (Bhav. another copy).

३ Thus MU Be 11; •कलापि• T Be B; •कलापा• F.

४ •पुटिकान् M (Bhav.).

५ साहस्रं M.

६ Thus M Tr Bhav.; विदर्षां U Be 11; विदर्णौं Be B; विदर्णा F; विद H.

७ Thus FH; वंध्रैर्व्यू• Be 11 Bhav. (one copy); वध्र्यैर्व्यू• Be and M (without, however, the r); वध्रैव्यू• U; वेधैव्यू• B; वध्रींव्यू• Tr.

दीक्षते । तस्य त्रयोदश दीक्षास्तिस्र उपसदः सप्तदश्यां[1] प्रसुतो । ऽपि वा सप्तदश दीक्षास्तिस्र उपसद एकविꣳशत्यां प्रसुतो । ऽपि वा तिस्र एव दीक्षास्तिस्र उपसदः सप्तम्यां प्रसुतः । ॥ १ ॥

अथ वै भवति सावित्रं जुहोति कर्मणःकर्मणः पुरस्तादिति । दीक्षणीयां[2] निर्वप्स्यन्सावित्रं[2] जुहोति देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः स्वाहेति । दीक्षाहुतीर्होष्यन्सावित्रं जुहोति । प्रायणीयां[3] निर्वप्स्यन्सावित्रं[3] जुहोत्यन्तर्हिरण्याꣳ[4] होष्यन्सावित्रं जुहोति । पदेन चरति । पदेन चरित्वा राजानं क्रीत्वोद्यातिथ्यं निर्वप्स्यन्सावित्रं जुहोति । प्रथमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरिष्यन्सावित्रं जुहोत्येतस्मिन्काले प्रतिप्रस्थाता दक्षिणे शालाखण्डे ऽवटं खानयित्वा वाजपेयसुराꣳ संधापयति । महावेद्ये पूर्वं परिग्राहं परिग्रहीष्यन्सावित्रं जुहोत्याहवनीयं प्रणेष्यन्सावित्रं जुहोति । रथवाहने सदोहविर्धाने संमेष्यन्सावित्रं जुहोत्यग्नीषोमौ प्रणेष्यन्सावित्रं जुहोतीति

१ Thus M Tr U Be 11 Be (sec. m.); सप्तदशी (as Āp. xviii. 1.6) B Be (pr. m.); सप्तदशा F.

२ Thus M Be (sec. m.) Be 11 F; °णीयाग्नि° Tr BH Be (pr. m.); दीक्षणीयायां U.

३ Thus Be UF; प्रायणीयाग्नि° Tr BH Be; प्रायणीयं M.

४ Thus U Tr HF Be 11 Bhav.; °हिरण्यꣳ M Be.

दशान्तःशालमहौषीद् । यथात[1] आग्नीध्र[2] एव होष्यति । यूपमुच्छ्रयिष्यन्सावित्रं जुहोति । यदाध्वर्युश्च[3] यजमानश्च पुरस्तात्प्रत्यञ्चावञ्चन्तावभिसर्पतो[4] ऽथ प्रतिप्रस्थाता पश्चात्प्राङ् वासोभिर्वेष्टयन्नभिसर्पत्युदीचीनदशैर्वा विग्रथ्नाति धनुर्वेष्टीर्वा[5] प्रवेष्टयत्येतस्मिन्काले[5] प्रतिप्रस्थाता गोधूमकलापीमुभयतः समां कृत्वोष्णीषेण विग्रथ्नाति । तस्यां तच्चेष्टन्ति यच्चषाले । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरिष्यन्सावित्रं जुहोति । तस्य प्रसिद्धं वपया चरित्वा वसतीवरीर्ग्रहीष्यन्सावित्रं जुहोति । पशुपुरोडाशं निर्वप्स्यन्सावित्रं जुहोत्यनुसवनं त्रीणि । तानि सत्रदशापि[6] वा[6] सवनेसवन एव जुहुयादित्येतदपरमथ पशुपुरोडाशं निर्वपति । तमनुवर्तन्ते ऽष्टौ देवसुवाꣳ हवीꣳष्यग्नये गृहपतय इत्येतानि । तेषामुक्तं चरणं यथाग्नेर्विधायामिडान्ताः

---

१ After अहौषीद् B Be U ins. इति ; Keś. cites the clause without इति ; it could, however, be right, cp. Vol. I. p. 193, 15.

२ आग्नीध्रीय Tr.

३ यजा° Be B ; the passage referred to is Vol. I., p. 113, 5 sqq.

४ Thus Be (sec. m.) Bhav. ; प्रत्यञ्चावाञ्चन्तावभि° Tr ; °वंजंतावद्दिस° Be (pr. m.) B ; °वंजसावससर्पतो UH ; °वांजसावससर्पतो Be11 ; °वंजसोवस M ; °वाजससस° F ; read perhaps °प्रत्यञ्चावञ्जसोपसर्पतो ।

५ धनुर्वेष्टीर्वा प्रवे° Tr Be B ; धनुर्वेष्टिं वा प्रवे° Be 11 HF ; धनुर्वेष्टितं प्रवे° U ; धनुर्वेष्ट इव प्रतिवे° M. The Dvaidhasūtra citing this passage reads धनुर्वेष्टीर्वा प्रवे° ; I am not certain about the correct reading and the meaning of these words. Bhav. comments : धनुर्वेष्टनवद्वेष्टयति वा ।

६ अपि वा om. B Be.

पुरोडाशाः संतिष्ठन्ते । पत्नीसंयाजान्तः पशुर्हृदयशूलान्त इत्येके । ऽथैतान्दुन्दुभीननुदिशमासञ्जयति पञ्च दक्षिणायाꣳ श्रोण्यां पञ्चोत्तरस्यां चतुरो दक्षिणे ऽꣳसे त्रीनुत्तरे ऽꣳसे । तथा ह्यस्मै दिग्भ्यो वाचमवरुन्धत इति ह स्माह बौधायनो । ऽग्रेणाग्नीध्रं गुल्मकृता आसक्ताः स्युरित्याञ्जीगविर्भितः सद इति कात्यो । ऽथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विशिष्योपवसन्ति । ॥ २ ॥ प्रथमः ॥

अथातो महारात्र एव बुध्यन्ते । प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यपो हाध्वर्युरभिद्रवत्येतस्मिन्काले[1] प्रतिप्रस्थाता वाजपेयसुराꣳ संपवय्य[2] सग्रस्तामादाय दक्षिणया द्वारोपनिर्हृत्य दक्षिणेन सदः परीत्य दक्षिणेन मार्जालीयं धिष्णियं पर्याहृत्यापरया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य दक्षिणस्य हविर्धानस्य पश्चादक्षमुपसादयत्यथाध्वर्युरद्भिरुदैति[3] । सर्वान्क्रतूनुपैति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयणं[4] गृहीत्वा पञ्चैन्द्रानतिग्राह्यान्गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि नृषदं त्वा द्रुषदमित्येताभिः पञ्चभिरथैना-

१ ह before अध्वर्यु० only in Tr Be B; वाध्वर्यु० M and ऽधिद्रवति Be 11 Tr; सन्निद्रवति H.

२ Thus Tr U Be Be 11 (pr. m.); सपंवय्य F; संपवयति M; संपवयंति Be 11 (sec. m.); संपवयत्य H.

३ Thus M; उदेति all the other MSS.

४ Some of the MSS. insert ग्रहं ।

न्दक्षिणार्धपूर्वार्धे खरस्य गुल्मदघ्नतान्सादयति ' यावदेवात्राध्वर्युस्तिष्ठति तावदेष प्रतिप्रस्थाता सत उदीचीनदशेन वालेन सुरां पुनाति पुनातु ते परिस्रुतꣳ सोमꣳ सूर्यस्य दुहिता । वारेण शश्वता तनेति ' वायव्यमेवाध्वर्युरादत्त उपयामं प्रतिप्रस्थाता'ध्वर्युः पूर्वो वायव्येन द्रोणकलशात्सोमग्रहान्गृह्णात्यया विष्ठा जनयन्कर्वराणीत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामीति ' परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः प्रजापतये त्वेत्य'थ प्रतिप्रस्थातोपयामेन सतात्सुराग्रहान्गृह्णाति कुविदङ्ग यवमन्त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये[१] त्वेति गृह्णाति ' प्रजापतये त्वेति सादयति ' नैव[१] जुष्टं करोति न[२] योनिं ' तावेवमेव व्यतिषङ्गं ग्रहान्गृहीतः सप्तदशेतरः सप्तदशेतरः ' पुरोऽक्षमेवाध्वर्युः सोमग्रहान्द्विश्रेणि[३] वा त्रिश्रेणि[३] वोदीच आयातयति ' पश्चादक्षं प्रतिप्रस्थाता सुराग्रहान्द्विश्रेणि[३] वा त्रिश्रेणि[३] वोदीच आयातयत्य'थ षोडशिनं गृह्णात्यातिष्ठ वृत्रहन्रथमित्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति ' परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्य'थोक्थ्यं गृह्णाति ' समानं कर्मा-

---

१...१ Thus according to B Be Tr; MFH only: प्रजापतये त्वेति सादयति नैव; Be 11 U: प्रजापतये त्वा गृह्णामीति दर्भैः परिमृज्य प्रजापतये त्वेति सादयति नैव ।

२ नैव Be 11 U.

३ द्विः० and त्रिः० HU.

श्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं[1] गृहीत्वा षड्रशना आदाय यूपमभ्येति[2]। स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याथैतान्पशूनुपाकरोत्याग्नेयमैन्द्राग्नमैन्द्रं मारुतीं गोवशाꣳ सप्तदश प्राजापत्याञ्छ्यामानेकरूपान्सारस्वतीमन्ततो ऽथ निर्मन्थ्यस्यावृता निर्मन्थ्येन चरति। प्रहृत्याभिहृत्याथैतान्नानादेवत्यान्पशून्पृथग्द्विगुणाभिरभिधाय पृथक् त्रिगुणासु नियुनक्त्यथैतान्समानदेवत्यान्पशून्पृथग्द्विगुणाभिरभिधायैकस्यां यूप्यायां नियुनक्त्यपि वा पशौ पशुं प्रसजति[3]। सारस्वतीमन्ततो नियुज्याथैनान्प्रोक्ष्य निपाय्योपोक्ष्योदूह्य प्रोक्षणीधानम् ॥ ३ ॥

अथेध्मात्समिधमाददान आहाग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्यभ्यादधातीध्मं। परि समिधꣳ शिनष्टि। वेदेनोपवाजयत्यनूक्तासु सामिधेनीषु स्रुवेणाघारमाघारयति। संमृष्टे स्रुग्भ्यामुत्तरमथासꣳस्पर्शयन्स्रुचावुदङ्ङत्याक्रम्य जुह्वा पशून्समज्य सादयित्वा स्रुचौ प्रवरं प्रवृणीते। प्रसिद्धमृत्विजो वृणीते। सीदति होता। प्रसवमाकाङ्क्षति। प्रसूतः स्रुचावादायात्याक्रम्याश्राव्याह समिद्भ्यः प्रेष्येति। वषट्कृते जुहोति प्रेष्य प्रेष्येति चतुर्थाष्टमयोः समानयमानो ऽष्टमे सर्वꣳ समानयते। परि स्वाहाकृतीभ्यः सꣳस्रावꣳ शिनष्टि। दश प्रयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्या-

---

१ Om. M Tr Be U.

२ Thus M Tr B Be Keś.; अभ्येति Be 11 UFH.

३ Thus Be 11 F; प्रसंजति Tr; प्रतिसजति U; प्रसजाति H; प्रसंजयति M; नियुनक्ति Be.

क्रम्य स्वरुशाखैः पशून्समनक्ति । त[1] एते[1] नानादेवत्याः पशवो नानास्वरवो नानाशाखा अथैते समानदेवत्याः पशवः समानस्वरवो नानाशाखाः[2] । समानं कर्म पर्यग्निकरणादथ पर्यग्निकृतैः पशुभिरुदञ्चः प्रतिपद्यन्ते । तेषाꣳ सारस्वत्युत्तरार्ध्या भवत्याग्नेय उपचारत[3] । आग्नेयमेवाध्वर्युर्वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते । पृथगितरान्परिकर्मिण उदञ्चो नयन्त्यनुपूर्वमव्यतिषजन्त[4] । आग्नेयायैवाध्वर्युः पशवे निहन्यमानाय बर्हिरुपास्यति पृथगितरेभ्यस्तत इतरान्प्राचो वोदीचो वा निघ्नन्त्यकृण्वतो मायून्संज्ञपयतेत्युक्त्वैतेनैव यथेतमेत्य पृषदाज्यावकाश आसत इह प्रजा[5] विश्वरूपा रमन्तामस्मिन्यज्ञे विश्वविदो घृताचीः । अग्निं कुलायमभिसंवसाना अस्माꣳ अवन्तु पयसा घृतेनेति । संज्ञप्तान्प्राहुर्जुहोति संज्ञप्ताहुतिं यत्पशवो मायूनकृषतेत्यथाभ्यैति[6] शमितार उपेतनेति । पाशेभ्यः पशून्प्रमुच्यमानाननुमन्त्रयतेऽदितिः पाशान्प्रमुमोक्त्वेतानिति । पृथगविशाखाभिरुपसृज्येमां दिशं निरस्यत्यरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रतिमुञ्चामि पाशानिति । ॥ ४ ॥

---

१ Thus M Tr Be 11 HF; अथैवे B Be U (sec. m.).

२ समानाशाखाः M.

३ उपचरत M Tr U.

४ Thus M Be 11 UHF; °ानुपूर्व्यम° Be B Tr.

५ Thus (cp. Vol. I., p. 118, 1) Be 11 F; पशवो M Tr Be UH Keś.; Āp. (vii. 17. 1) has also पशवो but the fem. घृताचीः (घृताच्य Tr F) points to प्रजाः, cp. also Maitr. S. iv. 2. 10.

६ Thus all exc. B (: अभ्येति).

अथ प्रतिप्रस्थाता पत्नीमुदानयत्युदकमण्डलुमुत्थाप्य मानुपूर्वं[1] पशूनां प्राणानाप्याययत्यन्वगध्वर्युर्वपा उत्खिदन्नेत्याग्नेयस्यैवाध्वर्युर्वपया[2] प्रथमया प्रतिपद्यते ऽनूचीरितरा आहरन्त्याग्नेयस्यैव वपायै प्रतितप्यमानायै बर्हिषो ऽग्रमुपास्यत्युपेतरा यच्छन्त्याग्नेयस्यैव वपाꣳ स्रुवाहुत्याभिजुहोत्युपेतरा यच्छन्त्यथ स्वाहाहुतिप्रैषेण चरित्वा सꣳस्रावेण पृषदाज्यमभिघार्याग्नेयस्यैव वपामभिघारयत्युपेतरा यच्छन्त्यथ पुरस्तात्स्वाहाहुतिꣳ स्रुवाहुतिꣳ हुत्वाथैतेषां नानादेवत्यानां पशूनामनुब्रूहि प्रेष्येति वपाभिश्चरत्यथैतेषाꣳ[3] समानदेवत्यानां पशूनां मुख्यस्य वपाꣳ समवलुम्पन्नाह प्रजापतय इत्युपाꣳशु छागानां वपानां मेदसो[4] ऽवदीयमानस्यानुब्रूहीत्युच्चैर्यावतीः[5] स्रुक्त्वंभवत्यथेतराः[6] पात्र्या वेडसूनेन वोपोद्यच्छन्ते द्विरभिधारयत्यत्याक्रम्याश्राव्याह प्रजा-

---

१ Thus Tr B Be F; मानुपूर्व्यं U Be 11 H; उत्थाप्यानुपूर्व्यं M.

२ Thus (उत्खिदन्नेति) Tr; उत्खिदंनेति M Be; उत्खिदंतेति B; उत्खिदति or उद्धरति the other MSS.; Bhav.: उद्धरन्गच्छति।

३ चरित्वाथै॰ Tr Be B.

४ मेदसोवदीयमानस्य Tr Be (pr. m.) BF; ॰वदीयमानानाम॰ Be 11 U; H is partly corr. but reads स्ववदीयमानस्य; M pr. m. gen. sing., sec. m. (not wholly certain) gen. plur. of the part.; मेदसोवदीयमानानाम॰ Be 11 U Keś; वपानां मेदसामवदीयमानानाम॰ Be (sec. m.).

५ यावतीः (sc. वपाः?) M Be 11 U; यावत् Be B; यावति Tr.

६ Thus only Tr, cp. xv. 31. स्रुक्स्थांभवति U H; स्रुकर्थंभवति F; स्रुवसंस्थभवति B; स्रुक्तंभवति M; स्रुकस्थंभवति Be 11 Be.

पतय इत्युपांशु छागानां वपा[1] मेदः प्रस्थितं प्रेष्येत्युच्चैर्वषट्कृते वपा[2] जुहोत्युपांशु सारस्वत्यै वपया [3]चरत्यथोपरिष्टात्स्वाहाकृतिꣳ स्रुवाकृतिꣳ कृत्वा वपाश्रपणीरनुप्रहृत्य समुत्क्रम्य चात्वाले मार्जयन्ते। ऽथ पशून्विशास्ति[4] शमितरित्याह यन्माहत्या अनवदानीयं तदभ्यधाच्छृपयतादित्यथ[5] सावित्रꣳ कृत्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय। तदृजुधा संतिष्ठते। ॥ ५ ॥ द्वितीयः ॥

अथ सावित्रꣳ कृत्वा प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय देवी द्वारावित्यत एवोर्ध्वेन। संप्रसृप्तान्विदित्वाध्वर्युः प्राङायन्नाह चात्वाले रथचक्रं निमिनुत रथवाहने रथमाधत्ताश्वान्पल्पूलयत यद्दास्यन्नषि[6] तद्दक्षिणत उपस्थापयाभिषोतार[7] एत कृयत ग्रावस्तुतमेहि यजमानेति। प्रसिद्धो ऽभिषवः। प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते। समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयणं गृहीत्वा षोडशिन-

---

१ वपा Be 11 HF; वपानां M Tr Be B.

२ वपा om. all exc. Be B.

३ प्रचरत्य॰ B Be H.

४ विशाधीति Be U (sec. m.); विशाधिति B; विशास्ति the other MSS. (also U pr. m.).

५ Thus Be 11 (sec. m.); तदर्धाच्छ्॰ M; तदभ्यर्धाश्र॰ Tr; तदप्यद्धाच्छ्॰ Be 11 (pr. m.); तपघ्यशा(?)श्र॰ H; the other MSS. corr.; Bhav. seems to have read अप्यर्धात्; the meaning is पृथक्।

६ Thus U Be 11 H; ददास्यन्नषि F; येददास्यो B; यद्दास्यो Be, यद्दास्य (broken off) भितोदच्चिण॰ M; यद्दास्यो Tr; after षषि H ins. वेदेर्, Be B: मार्जालीये, Tr: मार्जालीयं; these MSS. om. तद्।

७ Thus Be 11 UHF; ॰स्थापयताभि॰ M Tr B Be.

मभिगृह्णातीन्द्रमिद्धरी वहत इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्मा दाक्षिणेभ्यो । दाक्षिणानि होष्यन्नाचत्वाज्यस्थालीꣳ सस्रुवाꣳ स्रुचं वासस्तस्यैतस्य वसनस्यान्तमायां दशायां निष्करज्जुः प्रग्रथिता[१] भवत्येतत्समादायाहैहि[२] यजमानेत्युत्तरेणाग्नीध्रीयं परीत्योत्तरेण[३] सदः परीत्याग्रेण शालां तिष्ठते[४] प्रतिप्रस्थात्र एतानि शस्त्राणि प्रयच्छत्यथाहैहि यजमानेति । रथ एष दक्षिणे श्रोण्यन्ते रथवाहन आहितो भवति । तमुपावहरतीन्द्रस्य[५] वज्रो ऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयायं वृत्रं वध्यादित्यथैनं धूर्गृहीतमन्तर्वेद्यभ्यववर्तयन्ति[६] वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमदितिं नाम वचसा करामहे । यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश तस्यां नो देवः सविता धर्म साविषदित्यथाप्स्वश्वान्पल्पूलयत्यप्स्वन्तरमृतमप्सु[७] भेषजमपामुत प्रशस्तिष्वश्वा भवथ वाजिन इत्यथ दक्षिणं योग्यं युनक्ति वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वा

१ Thus Be 11 UF, Bhav., Keś.; ॰थितो the other MSS.

२ भवतीत्येत॰ M Tr.

३ पर्याहृत्य i. s. o. परीत्य Be B.

४ तिष्ठन् M; तिष्ठति F; तिष्ठते the other MSS.

५ Thus Tr Be 11 Be BU (sec. m.); pluralis verbi the other MSS.; अवतारयति Bhav. Keś.

६ Thus M Tr U (pr. m.); अभ्यावर्तयंति Be BTU (sec. m.). अवर्तयति H; प्रवेशयंति Keś.; cf. infra xii. 7 (p. 95, l. 10).

७ The first अप्सु om. MH.

गन्धर्वाः सप्तविंशतिः । ते अग्रे अश्वमयुञ्जन्ते अस्मिञ्जवमादधुरित्यथास्य पृष्ठं सम्मृज्यते ऽपां नपादाशुहेमन्य ऊर्मिः ककुद्मान्प्रतूर्तिर्वाजसातमस्तेनायं वाजं सेदित्येवमेवोत्तरं योग्यं युनक्ति । तस्यैवमेवोत्तरतः प्रष्टिमुपनियुनक्ति । तयोरेवमेव पृष्ठे[१] सम्मृज्यत । एतस्य योगमनु सर्वमाणिवद्युज्यते । ऽधिकक्ष्यान्हस्तिनः कुर्वन्ति । प्रवेष्टयन्ति वासोभारान्वसनानां दशासु निष्करज्जूः प्रग्रथ्नन्ति । पूगशो दक्षिणा आयातयत्यथ सौरीभ्यामृग्भ्यां गार्हपत्ये जुहोति । नयवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति[२] । सृज्यन्ते[२] दक्षिणा दक्षिणापथेन । स यत्किंचिद्ददाति[३] हिरण्यमुखमेव ददात्यथ वासांस्यथ[४] युक्तानि गोअश्वं हस्तिपुरुषमन्ततो[५] । ऽदत्ता एवैते रथा अतिवर्तन्ते । नैते ऽन्यस्य सन्त आजिं धावन्ति । मनसैव स्वरथमध्वर्यवे ददाति मनसा समनुदिश्य[६] दक्षिणास्त्रिभिर्मरुत्वतीयैश्चरति । सीदन्ति नाराशंसा आप्यायिता दक्षिणस्य हविर्धानस्यापालम्बमधोऽधो[७] माहेन्द्राय । ॥ ६ ॥

---

१ पृष्ठे M Tr Be U; पृष्ठं BFH.

२ Thus M Tr Be 11 HF; जुहोत्युत्सृज्यंते Be B; जुहोति सृज्यंति U.

३ यत्किंचद० Tr.

४ Thus Tr HF; Be B असमाप्ति i.s. of अथ; M (injured): अथवा ...सि ददाति अथ युक्ता अनो ।

५ Before पुरुष० Tr F ins. दास०, H दासी; Bhav.: हस्तिपुरुषम्; cf. infra xii. 7.

६ समनुदिश्य UH Be 11; समुद्दिश्य M Tr Be B; सनुदिश्यं F.

७ Thus, with पा, all, also Keś. but Be sec. m. ०पालंबम० ।

अथ याचति नैवारꣳ सप्तदशशरावꣳ। स एष क्षीरे शृतो भवति। तेन चरति[1] बृहस्पतये ऽनुब्रूहि बृहस्पतिं यजेति। तमनिष्टस्विष्टकृतमपिधाय प्रज्ञातं निदधात्यथास्यैतत्पुरस्तादेवौदुम्बरे द्रोणे सर्वौषधं दध्नाज्येन समुदायुतं भवति। तस्यौदुम्बरेण स्रुवेणोपघातꣳ सप्तान्नहोमाञ्जुहोति वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अथ इत्यभिषेकाय परेकं परिश्रिनष्ट्यथैनमपिधाय प्रज्ञातं निदधात्यथ पुरस्तादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्यथ यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति। तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्य सर्वौषधेन पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति। शीर्षतो ऽभिषिञ्चत्या मुखादन्ववस्रावयति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीन्द्रस्य त्वा[2] साम्राज्येनाभिषिञ्चामि[2] बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीति। समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्त्यभ्यषेच्ययमसावामुष्यायणो ऽमुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो ऽमुष्य नप्ता वाजपेयेनेत्यथ भूर्भुवः सुवरिति वाचं विसृजते। द्वाभ्यां मुखं विमृष्टे। गायत्राग्निविष्णुक्रमाक्रमते[3]। ऽथोपरिष्टादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोती-

---

१ प्रचरति Be B.

२ Tr Be B U (sec. m.) om.; M places बृहस्पतेस्त्वा etc. befor[e] इन्द्रस्य त्वा।

३ Thus Tr U Be 11 H F; गायत्र्यावि° M Be B.

न्द्राय स्वाहा घोषाय स्वाहेति । द्वादश भूतानामवेष्टीर्जुहोति पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेत्यथैतस्य बार्हस्पत्यस्य स्विष्टकृता चरत्यथैनमादायान्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रामत्युत्तरत[1] एते[2] रथा युक्तास्तिष्ठन्ति[3] । तदेतान्यजुर्युजो ऽश्वानवघ्रापयति वाजिनो वाजजितो वाजँ सरिष्यन्तो वाजं जेष्यन्तो बृहस्पतेर्भागमवजिघ्रतेत्यथैनमपिधाय प्रज्ञातं निदधात्यथ रथमभिप्रैति विष्णोः क्रमो ऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसीत्यथ रथस्य पक्षसी संमृशत्यङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यावितिः[4] । रथमातिष्ठति देवस्याहँ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्येतस्मिन्काले चात्वाले रथचक्रं निमितं ब्रह्मारोहति । तमत[5] एवानुमन्त्रयते देवस्याहँ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकँ रुहेयमित्यथ यजमानमन्वास्थायोज्जितीर्वाचयत्यग्निरेकाक्षरेण वाचमुदजयदिति सप्तदशायास्मा अश्वाजनीं[6] प्रयच्छत्यश्वाजनि वाजिनि वाजेषु वाजिनीवत्यश्वान्त्समत्सु वाजयेति । तया यथायुक्तमश्वान्क्षिप-

---

१ •क्रामंत्यु• M U Be 11 Bo Be (pr. m.); •क्रामत्यु• Tr Be (sec. m.) Bhav., Keś.

२ एवैते Tr Be 11 U.

३ युक्तास् om. Be B.

४ Tr Be B ins. अथ ।

५ अयस्य i.s.o. अत M.

६ Thus Be 11 U F, Keś., Bhav. (one copy); अश्वाजनिं Tr; अश्वाजनी M; अश्वाजिनिं Be; अश्वाजिनं B; अश्ववाजिनीं H.

त्यर्वासीति दक्षिणꣳ सप्तिरसीति मध्यमं वाज्यसीत्युत्तरमथै-
तानाजिसृतो[१] ऽवख्यापयति[२] वाजिनो वाजं धावत मरुतां
प्रसवे जयत वि योजना मिमीध्वमध्वन स्कभ्नीत काष्ठां गच्छते-
त्यौदुम्बर्येषा स्थूणा सप्तदशसु शम्याप्रव्याधेषु निमिता । तां काष्ठे-
त्याचक्षते । तामाजिसृतो ऽतीत्य[३] मा[३] गच्छत[३] मो[४] एनाम-
प्राप्य[४] निवृत्तान्तःपक्षसमेनां[५] कृत्वा सव्यानवगृह्य दक्षिणैरनु-
परिवर्तयाध्वै[६] मो[६] अप्रसृताः[६] सर्पतेति[६] । ॥ ७ ॥ तृतीयः ॥

अथाहाभिसर्प यजमान माहेन्द्रं ग्रहं ग्रहीष्यामीत्यन्वारब्धे यजमाने माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति महाꣳ इन्द्रो य ओजसेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि महेन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्महेन्द्राय त्वेति । तदेतान्पञ्चैन्द्रानतिग्राह्यान्सह सꣳसादयत्यथाप[७] उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते

१ ॰मथैतान॰ Be B Keś.; ॰मथैनान॰ the other MSS.

२ Thus M Tr Be B F H Keś.; विख्याप॰ Be 11 U and Comm. on Taitt. S. Vol. I, p. 1024.

३ These three words only in Be B and Bhav.; the other MSS. and Keś. omit them.

४ Thus Tr Be B Keś.; मैनाम॰ the other MSS.

५ Thus Be B; निवृत्तंतांतः॰ Tr; निवृत्तांतः॰ M Be 11 U; निवृत्तांततः॰ H; निवृत्यांत्यंतात॰ F.

६ Thus Be B; ॰याध्वैर्मा FH; ॰यध्वंप्रसृतास्सर्पवेति Tr.; ॰यध्वंमाप्रसृताः सर्त्तेति M; ॰याध्वैमाः प्रसृताः सर्पतेति Keś.

७ ॰सादयंत्य॰ MH Keś.

माहेन्द्राय[1] । प्रस्तुते साम्नि संप्रैषमाह ब्रह्मन्वाजिनाꣳ साम गायाजिस्तृत आजिं धावत दुन्दुभीन्समाघ्नताभिषोतारो[2] ऽभिषुणुताग्नीदाग्निरं विनयोलूखलमुद्वादय प्रतिप्रस्थातर्वारुणमेककपालं निर्वप सौम्यस्य विद्धीति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्ति । गायति ब्रह्मा वाजिनाꣳ साम । तं य एव कश्च[3] परिकर्म्यावेष्टयति । धावन्त्याजिस्तृत । आघ्नन्ति दुन्दुभीन्संप्रवदन्ति वाचः । संप्रोदिता[4] वाचो ऽनुमन्त्रयत इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्यथ रथान्धावतो ऽनुमन्त्रयते वाजेवाजे ऽवत वाजिनो न इति चतसृभिरनुच्छन्दसꣳ । शाम्यन्ति घोषाः शस्ताय । होत्र एषोत्तमेति प्राङ्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं माहेन्द्रं ग्रहमनूद्यच्छन्त इतरानुपोद्यच्छन्ते नाराशꣳसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा[5] यज सोम-

---

१ माहे° M Tr U Be B Be 11; महे° HF.

२ Thus (समाघ्नत, cp. Pitṛmedhasūtra, p. 37. 14) Tr U Be B Be 11; समाहत MHF.

३ Thus M Tr U Be B; कस्न Be11 H; कस्नत F.

४ संप्रवदिता, संवदिता, संप्रवदंता or संप्रवदतो the MSS.; this last reading, presented by M, could also be defended, if we take the part. as an acc. pl. masc., but cp. Bhav. ता अनुमन्त्रयते and infra xii. 13, where the correct reading is given by M.

५ Be B ins. इति after श्रौषट् ।

स्वेति । वषट्कृते जुहोति । तदेतान्पञ्चैन्द्रानतिग्राह्यान्सह[1] जुह्वति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विर्नाराशꣳसाननुप्रकम्पयन्ति । द्विर्हुतो माहेन्द्रः परिशेत । आयन्ति रथा । आगतानथान्दृष्ट्वा याचत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवाꣳ । स यद्यस्मै रथश्रेषमाचक्षत आग्नीध्र[2] एतां जुहोत्युत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यत इत्युभयेनैव रथविमोचनीयं जुहोत्या मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादिति । ॥ ८ ॥

अथ याचति नैवारꣳ सप्तदशशरावꣳ सप्तदश सुवर्णानि[3] कृष्णलानि हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णमित्येतत्समादायान्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रामत्युत्तरत[4] एते रथा युक्तास्तिष्ठन्ति । तदेतान्यजुर्युजो ऽश्वानवघ्रापयति वाजिनो वाजजितो वाजꣳ सस्रुवाꣳसो वाजं जिगिवाꣳसो बृहस्पतेर्भागे निमृड्ढ्वमित्यथैनमपिधाय प्रज्ञातं निदधात्यथ रथान्विमुच्यमानाननुमन्त्रयत इयं वः सा सत्या संधाभूद्यमिन्द्रेण समधद्ध्वमिति । दुन्दुभीनवस्यतो ऽनुमन्त्रयते ऽजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति । तदेतं यजुर्युजꣳ रथं विमुञ्चति यथादत्तमितरान्व्यावर्तयन्त्युपसंगच्छन्त एनमेत आजिसृतस्तेभ्य एकैकं कृष्णलं व्युत्प्रयच्छति । तानि सार्धꣳ समादाय हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णमित्येकधा ब्रह्मण उपहरति । ॥ ९ ॥

---

१ तदेतान् om. Be B ; तदेतत् M.

२ आग्नीध्रीय Be B.

३ सौवर्णानि U.

४ °क्रामत्यु° Tr HF ; °क्रामंत्यु° MU Be B Be 11.

तद्ब्रह्मा प्रतिगृह्योपावरोहत्यथाहाजिसृतो दक्षिणापथेनोपातीत्य दक्षिणाꣳ श्रोणिमभिनिश्रयध्वं¹ मारुता अग्रेणाहवनीयं परीत्य दक्षिणमꣳसमुपसꣳश्रयध्वमिति² । तदेनान्विमिताभ्याममभिविघ्नन्त्यथाहेहि³ यजमानेति । पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य यजमानꣳ सोमग्रहानुपस्थापयति ॥ १० ॥

संपृच स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्तेति । विपृच स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्तेति सुराग्रहानेवैताꣳ सुराꣳ सप्रैकामादायैताꣳश्च सुराग्रहानाजिसृद्भ्य उपहरन्ति । तां ते पिबन्तो रममाणा महीयमाना आसते । ऽथ यन्मारुत्या अनवदानीयं तदुभयानन्तरेण⁴ पर्णशाखासु न्यस्यति । तत्समुत्क्रुश्य⁵ त्रिमाथीकुर्वते⁶ । ऽथ यावत्याज्यस्थालीꣳ ससुवां तार्प्यं दर्भमयमित्येतत्समादायाहेहि यजमानेत्यन्वग्यजमानो ऽनूची पत्न्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने वाजस्य प्रसवश्चेति द्वादश स्रुवाहुतीरथ यजमानं तार्प्यं परिधापयति क्षत्रस्योल्बमसीति । क्षत्रस्य

---

१ °भिनिःश्र° Be (sec. m.) only.

२ Thus M Tr HF Keś.; उपश्रय° Bell U; अभिनिश्रय° B Be.

३ तदेतान् i.s.o. तदेनान् M Tr U Bell H F; अथैनान् Be B; अभिविघ्नंत्य° Be (sec. m.) Tr Bhav.; अभिनिघ्नंत्य° MU Bell F; निघ्नंत्य° H; अभिविवस्य° B Be (pr. m.).

४ तदुभयोरंतरेण M.

५ Thus Be B; समुत्क्रुश्य M U Bell H; समुत्कश्य F; समत्क्रुश्योच्चैः क्रोशन्तः Keś.

६ cp. Āp. xviii. 7. 8; विमाथं कुर्वते (as TBr. I. 3. 8. 4.) M.

योनिरसीति दर्भमयं पत्नीमयैताꣳ श्रितिं[1] यजमानायतनात्प्राचीं वोदीचीं वा यूपमभ्यायातयत्यथ जायामामन्त्रयते जाय एहि सुवो रोहावेति । रोहाव हि सुवरितीतरा प्रत्याहाहं नावुभयोः सुवो रोक्ष्यामीति यजमानस्त्वं नावुभयोः सुवो रोहेति पत्नी । तां दशभिः कल्पै[2] रोहत्यायुर्यज्ञेन[2] कल्पतामित्यान्तं गत्वा बाहू उद्गृह्णाति सुवर्देवाꣳ अगन्मामृता अभूम प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्यथेमं लोकं प्रत्यवेक्षते समहं प्रजया सं मया प्रजा समहꣳ रायस्पोषेण सं मया रायस्पोष इत्यथैनामुपावरोहति । स यावति मन्यत एतावति मोदास्यन्तीति[3] तदेनमासपुटैर्घ्नन्ति[4] ॥ ११ ॥

अन्नाय त्वेति पुरस्तादध्वर्युरन्नाद्याय त्वेति दक्षिणतो ब्रह्मा वाजाय त्वेति पश्चाद्धोता वाजजित्यायै त्वेत्युद्गातोत्तरतो । यद्यु वा एते न कामयन्ते ऽध्वर्युरेव पुरस्ताद्घ्नन्ति दक्षिणतः प्रति-

---

१ Thus M Tr Be B; सीतिं U Bell H F; श्रीतिं Bhav. (one copy), श्रितिरं (the other copies); Keś. has thrice सीतिं corrected from original श्रितिं or श्रीतिं ।

२ Thus (as TBr. I. 3. 7. 4.) M Tr UBF Dvaidhasūtra and Bhav. on this passage of the Dvaidha; कल्पैरारोह॰ Be H; thus also Bhav. on the passage of the Vājap.

३ Thus, conjecturally, corrected; मोदास्यंतीति M Tr; मेदास्यंतीति UHF; मांप्रास्यंतीति Be B.

४ जषपुटै॰ FH Be (pr. m.); although at the beginning of this praśna the जषपुटाः have been mentioned, आसपुटैः is here the correct reading, cp. Bhav. a. h. l.

प्रस्ताता पश्चादाग्नीध्र उन्नेतोत्तरतस्तेषां[१] तथा विभागो यथा दुन्दुभीनामंचास्मै[२] प्रत्यवरोहणत[३] आसन्दीं निदधाति । तस्यां बस्ताजिनमास्तृणाति बस्ताजिने शतमानꣳ हिरण्यमथ दक्षिणं पादꣳ हिरण्य[४] उपावरोहत्यमृतमसीति[४] पुष्टिरसि प्रजननमसीति सव्यं बस्ताजिने । ऽथैनमेतयासन्द्या सह आवहन्त्या[५] वा[५] व्रजत्यन्वायन्त्येनमेते[५] चमसा । अथैतस्य बार्हस्पत्यस्येडामुपह्वयत । इडोपहूतं माहेन्द्रꣳ होता चैवाध्वर्युश्च संभक्षयतो नराशꣳसपीतेन नाराशꣳसानचैतेषामतिग्राह्याणां मुख्ये पात्रे सꣳस्रावान्समवनीय यजमान एव प्रत्यक्षं भक्षयत्यपि वैनान्सर्वेश एव चमसेषु व्यवनीय भक्षयेयुरित्येतदपरꣳ । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा

---

१ Thus M Tr; उत्तरत उन्नेता all the other MSS.

२ Thus Tr Be B Be 11 (sec. m.); अथास्मै UFH Be 11 (pr. m.); अच om. M.

३ Thus corrected on account of the collateral passage xviii. 17 s. f. and the Vivaraṇa: प्रत्यवरोह(ण)तः यत्र प्रत्यवरोहति तत्र; MSS. प्रत्यवरोहत ।

४ हिरण्यमुपा॰ M U Be 11 H F; हिरण्यउपा॰ Be; हिरण्येउपा॰ B; हिरण्य om. Tr.

५ Thus Be 11; ॰वहंत्यानाव्रजत्य॰ U; ॰वहंत्यथवाव्रजंत्य॰ M; ॰व्रजंत्य॰ Tr Be B H F, but cp. Bhav.: तयैवासन्द्योद्यम्य सदः प्रापयन्ति स्वयमेव वा गच्छति ।

मार्जयन्ते । ऽथेन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेत्येवं त्रिभिरुक्थ्यपर्यायैश्चरति[१] । संतिष्ठते माध्यंदिनꣳ सवनम् ॥ १२ ॥ चतुर्थः ॥

अथ सावित्रꣳ हुत्वा प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृहीत्वाथ षोडशिनमभिगृह्णात्यसावि सोम इन्द्र त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्मा पवमानात्पवमानेन चरित्वा स्वे धामन्पशुभिश्चरति[२] । तेषां नाना मनोता नाना देवता नाना प्रत्यभिमर्शना नाना वसाहोमाः समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्सैषवान्समानीडा समान्यो दिशो । नाना दिश इत्येके । समानं कर्मा ध्रुववद्भ्यश्चमसेभ्यो । ध्रुववद्भिश्चमसैश्चरित्वा त्रिभिरुक्थ्यपर्यायैश्चरतीन्द्रावरुणाभ्यामिन्द्राबृहस्पतिभ्यामिन्द्राविष्णुभ्यामित्यथ[३] षोडशिना चरत्यथ प्राङायन्नाह होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वंश एव राजानमुन्नय मातिरीरिच इति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति यथोपपादमितरान्सर्वंश एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्ति । तदेतान्प्राजापत्यान्सह सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपा-

---

१ Thus M Tr; चरंति UB Be H Be 11 F.

२ Thus M Tr BHF; चरंति Be 11 U.

३ ०चरतीन्द्रा० M Tr; the other MSS. read plural.

करोति । स्तुवते । तदेतद्बृहत्सामैकविंꣳशं वैष्णवीषु शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति । होच एषोत्तमेति प्राङ्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतꣳ होतृचमसमनूद्यच्छन्त इतरानुपोद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति । वषट्कृते जुहोति । तदेतान्प्राजापत्यान्सह जुह्वति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहोत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्षः प्रजापतिना पीतस्येत्यचैतेषां[1] प्राजापत्यानां मुख्ये पात्रे सꣳस्रावान्समवनीय[2] यजमान एव प्रत्यक्षं भक्षयत्यपि वैनान्सर्वश एव चमसेषु व्यवनीय भक्षयेयुरित्येतदपरमत्र यन्मारुत्या अनवदानीयं तद्वल्गिभ्य उपहरति[3] । तदेतत्समावच्छो[4] विभज्य प्राश्नन्ति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । ऽथ संप्रैषमाहाग्नीदौपयजानङ्गारानाहरोपयष्टरुपसीद ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीदग्नीन्सकृत्सकृत्संमृड्ढीत्याहर-

१ Thus M Tr U Be 11; ऽचैषां Be BFH.

२ Thus M Tr; संस्रावसमवनीय Be 11 UH Keś.; संस्रावानवनीय F; सꣳस्रावान्प्रत्यवनीय B Be; cp. supra p. 81, 9.

३ °हरति Be BH Bhav.; हरंति M Tr F.

४ Thus MUHF; तत्तेसमा° Tr Be B; तदेतेसमा° Be (sec. m.).

न्येतानाग्नीध्रादौपयजानङ्गाराꣳस्तानग्रेण[1] होतारं निवपत्युप-
सीदत्युपयष्टा गुदतृतीयैश्चैतानि गुदतृतीयान्येकादशधा कृत्वो-
पयष्टोपयजति । समानमत ऊर्ध्वꣳ । संतिष्ठते वाजपेयो ।
वाजपेयेनेष्ट्वा प्रत्यवरोहणीयेनाग्निष्टोमेन[2] यजेत । संतिष्ठते
वाजपेयः संतिष्ठते वाजपेयः ॥ १३ ॥ पञ्चमः ॥

॥ इत्येकादशः प्रश्नः ॥

---

१ Thus (•हरंत्यो•) all exc. B, which has the sing. and M, which omits this passage altogether.

२ चतुष्टोमेन ins. Tr.

राजसूयेन[१] यक्ष्यमाणो भवति । स पुरस्तात्फाल्गुन्यै वा चैत्र्यै वा पौर्णमास्या आमावास्येन[१] हविषेष्ट्वा दीक्षते । तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसदः सप्तम्यां प्रसुतः । संतिष्ठत एष प्रायणीयो ऽग्निष्टोमश्चतुष्टोमः सहस्रदक्षिण उदवसानीयान्तो । ऽथाष्टमे ऽह्न्यानुमतं निर्वपति । हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं कर्माधिवपनादध्रुत्य दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्याष्टौ कपालान्युपदधात्येकं प्रतिप्रस्थातोत्तरतो नैर्ऋताय । हविःपेष्यै प्रयच्छन्नाह प्राचश्च प्रतीचश्च व्यवघ्नातयन्ती पिण्ड्ढीति[२] । स ये प्राञ्चः शम्याया अवशीयन्ते तानध्वर्युः समुप्य संयुत्यानुमतꣳ श्रपयत्यथ ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते तान्प्रतिप्रस्थाता समुप्य संयुत्य नैर्ऋतꣳ श्रपयत्यादद्त[३] एतं[४] नैर्ऋतमुपस्तीर्णाभिघारितं[४] कृष्णं वासः कृष्णतूषमन्तमागारादेकोल्मुकमुदपात्रमित्येतत्समादाय गार्हपत्ये स्रुवाहुतिं जुहोति वीहि स्वाहाहुतिं जुषाण इत्यथ दक्षिणया द्वारोपनिष्क्रम्य तां दिशं यन्ति यत्रास्य स्वकृतमिरिणꣳ स्पष्टं भवति प्रदरो वा ।

---

१ ... १ Thus MT Be 11 (the last two om. however स); the other MSS.: राजा राजसूयेन यजेत फल्गुन्यै वा चैत्र्यै वा पुरस्तादामावास्येन । The Vivaraṇa begins also: राजा राजसूयेन यजेतेति, but infra it cites the words यक्ष्यमाणो भवति and cp. comm. on T.S. i. 1.8 and on Tāṇḍ. br. xviii. 8.1.

२ पिंड्ढीति M; the other MSS. still more corrupted.

३ Thus M; श्रपयित्वादद्त T Be 11; Be BU om. त्वादद्त ।

४ Thus M; एतन्नै° all the other MSS.

तदेतदेकोल्मुकमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याङ्गुष्ठाभ्यां[1] परिगृह्य नैर्ऋतं जुहोत्येष ते निर्ऋते भागो भूते हविष्मत्यसि मुञ्चेममꣳहसः स्वाहेत्यत्र कृष्णं वासः कृष्णतूषं ददात्यथापो व्यतिषिच्य परास्य पात्रमनवेक्षमाणा आयन्ति हस्तपादान्प्रक्षाल्यैतेनैव यथेतमेत्य गार्हपत्ये स्रुवाहुतिं जुहोति स्वाहा नमो य इदं चकारेत्यथानुमतेन[2] सꣳस्थां करोति ' धेनुं ददाति[3] ' ॥ १ ॥

अथ नवमे ऽह्न्यादित्यं चरुं निर्वपति ' वरं ददात्यथ दशमे ऽह्न्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं ' वामनं वहिनं ददात्यथैकादशे ऽह्न्यग्नीषोमीयमेकादशकपालꣳ ' हिरण्यं ददात्यथ द्वादशे ऽह्न्यैन्द्रमेकादशकपालमृषभं वहिनं ददात्यथ त्रयोदशे ऽह्न्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रं दध्यृषभं वहिनं ददात्यथोपातीत्याग्रयणहवीꣳषि चतुर्दशे ऽह्नि सरस्वत्यै चरुं ' वत्सतरीं ददात्यथ पञ्चदशे ऽह्नि सरस्वते चरुं ' वत्सतरं ददाति ' यद्यु वै चतुर्दश्यामेवोपवसथः संपद्यत एवमेवैतदहरेताभ्यामिष्टिभ्यां[4] नानाबर्हिर्भ्यां[5] यजेताथाप्येतदहर्विश्वेभ्यो देवेभ्यो वत्सा अपाकृता भवन्ति ' वैश्वदेवं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य

---

१ पृष्ठीभ्यां i.s.o. अङ्गुष्ठाभ्यां B Be U.

२ °चकारेत्यनुमतेः Be BU.

३ धेनुर्दक्षिणा Be BU.

४ एकमे° i.s.o. एवमे° M Be BU.

५ Thus M; °बर्हिर्भ्यां Be BU; °व्रीहिभ्यां Be 11 T.

वावृता तूष्णीं वाथ श्वो भूते वैश्वदेवहविर्भिरिष्ट्वा पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते ऽथ श्वो भूत इन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपत्यभिहितो रथ उभाकाꣳस्यकवचो[१] गर्भिणीभिर्वा वडबाभिर्युक्तः साण्डैर्वाश्वैरावेष्टो निष्कस्तद्ददात्यथ श्वो भूत इन्द्रायाꣳहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपत्यनभिहितो रथो[२] ऽकाꣳस्यकवचो[२] ऽगर्भाभिर्वा वडबाभिर्युक्तो निरष्टैर्वाश्वैः[३] स्रक्ष्णको[३] निष्कस्तद्ददाति ॥ २ ॥

एते संतनी इत्याचक्षते ऽथ श्वो भूते संतनीभ्यामेव प्रतिपद्यते स एवमेव संतनीभ्यामहरहर्विपर्यासं[४] यजमानश्चतुरो मास[५] एति[५] काममिष्ट्या कामं पशुबन्धेन कामं

---

१ Thus hesitatingly emended. उभे कंस्येकवचो M; इभैंकस्यकवचो T Be 11; उभौकांस्यकवचौ Be BU; Bhav. उभे कांस्यकवचौ शिरस्त्राणम्, but this may be a periphrase of our compositum. So much, at any rate, is certain, that an adj. is required with the sense उभयतः कांस्यकवच (cp. Kāty. xxii. 10. 30-31, Lāṭy. ix. 4. 14).

२ Again emended; रथो न उकंस्यो उकवचो उग॰ M; could उ in Nandināgarī represent the avagraha? Then the reading of M would be; रथो [न] ऽकंस्यो ऽकवचो ऽग॰ ; रथः कांस्यकवचो Be BU; इभैंकस्यकवचो Be 11 T (omitting रथो).

३ ॰र्वाश्वै स्नक्ष्णको M; ॰र्वान्वैश्चक्षणका T Be 11; ॰र्वाश्वैस्नक्ष्णस्तद॰ Be; ॰र्वाश्वैलक्षणस्तद॰ B, the last two om. निष्कस् ।

४ Here and infra B Be U have sometimes विपर्यासाभ्यां; Be 11 T om. the word every time.

५ Thus here and infra M; मास इति B Be U; मासानेति Be 11 T.

यवाग्रयणेनाथ चतुर्षु मासेषु पर्यवेतेषु संतन्येष्ट्वेष्ट्वा[1] वरुणप्रघासहविर्भिरिष्ट्वा पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते। ऽथ श्वो भूते संतनीभ्यामेव प्रतिपद्यते। स एवमेव संतनीभ्यामहरहर्विपर्यासं यजमानो ऽपराꣳश्चतुरो मास एति काममिष्ट्वा कामं पशुबन्धेन कामꣳ श्यामाकाग्रयणेनाथ चतुर्षु मासेषु पर्यवेतेषु संतन्येष्ट्वेष्ट्वा साकमेधहविर्भिरिष्ट्वा पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते। ऽथ श्वो भूते संतनीभ्यामेव प्रतिपद्यते। स एवमेव संतनीभ्यामहरहर्विपर्यासं यजमानो ऽपराꣳश्चतुरो मास एति काममिष्ट्वा कामं पशुबन्धेन कामं व्रीह्याग्रयणेनाथ चतुर्षु मासेषु पर्यवेतेषु संतन्येष्ट्वेष्ट्वा शुनासीरीयहविर्भिरिष्ट्वा पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते। ऽथ श्वो भूते संतनीभ्यामेव प्रतिपद्यते। स एवमेव संतनीभ्यामहरहर्विपर्यासं यजमानः सप्ताहान्येति काममिष्ट्वा कामं पशुबन्धेनाथाष्टमे ऽह्नीन्द्रतुरीयमाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति रौद्रं गावीधुकं चरुमैन्द्रं दधि वारुणं यवमयं चरुमन्वाहार्यमासाद्य वह्निनीं धेनुं ददाति॥ ३॥

अथ तदानीमेव पञ्चेध्मीयेन प्रतिपद्यते। पञ्चधाङ्गारान्निरूह्य पञ्चेध्मानभ्यादधाति पर्णमयं पुरस्तान्नैयग्रोधं दक्षिणत आश्वत्थं पश्चादौदुम्बरमुत्तरतः प्लाक्षं मध्ये। ऽथैनानाज्येन व्याघारयति ये देवाः पुरःसदो ऽग्निनेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु

१ Thus here and infra MT Be 11 ; संतन्येष्ट्वा B Bc.

ते नो ऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहा ये देवा दक्षिणसदो ये देवाः पश्चात्सदो ये देवा उत्तरसदो ये देवा उपरिषद इत्यथोपवेषेणाङ्गारान्समूहति[१] समूढꣳ रक्षः संदग्धꣳ रक्ष इदमहꣳ रक्षो ऽभिसंदहामीत्यथैनान्स्रुवाहुतिभिरभिजुहोत्यग्नये[२] रक्षोघ्ने स्वाहेति पञ्चभिरथ[३] प्रष्टिवाहिनꣳ रथं ददात्यथ याचति पर्णमयꣳ स्रुवमपामार्गसक्तून्प्रतिवसनीयं वासो ऽन्तमागारादेकोल्मुकमुदपात्रमित्येतत्समादायोदञ्चो निष्क्रम्य तां दिशं यन्ति यत्रास्य स्वकृतमिरिणꣳ स्पष्टं भवति प्रदरो वा । तदेतदेकोल्मुकमुपसमाधाय संपरिस्तीर्य पर्णमयेन स्रुवेणापामार्गसक्तूञ्जुहोति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ रक्षसो वधं जुहोमि स्वाहेति[४] । हतꣳ रक्ष इति स्रुवमनुप्रहरत्यवधिष्म[५] रक्ष इत्युपतिष्ठते[६] । ऽत्र[७] यद्वस्ते तद्ददात्यथापो व्यतिषिच्य परास्य पात्रमनवेक्षमाणा आयन्ति हस्तपादान्प्रक्षाल्यैतेन यथेतमेत्येन्द्रतुरीयेण सꣳस्थां करोत्यथ नवमे ऽह्नि पूर्वाणि देविकाहवीꣳषि निर्वपत्यनुमत्यै चरुꣳ राकायै चरुं धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालमित्यन्वाहार्य-

---

१ निरूहति Be T.

२ स्रुवाहुतीभि० M Be U ; स्रुवाहुतीर० BT Be 11.

३ पंचभिर om. Be BU.

४ इति om. Be BU.

५ ०नुप्रहृत्याव० Be BU.

६ उपोतिष्ठते MT Be 11, but cp. Āp. xviii. 9. 18.

७ om. B Be U .

मासाद्य[१] वत्सतरीं[२] ददात्यथ दशमे ऽहन्युत्तराणि देविकाहवींषि निर्वपति सिनीवाल्यै चरुं कुह्वै चरुं धात्र एव[३] पुरोडाशं द्वादशकपालमित्यन्वाहार्यमासाद्य[४] वत्सतरं[५] ददात्यथैकादशे ऽहनि त्रिषंयुक्तैः प्रतिपद्यत आग्नावैष्णवं निर्वपत्यैन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं वैष्णवं त्रिकपालं । वामनमृषभं वहिनं ददात्यथ द्वादशे ऽहन्यग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपतीन्द्रासोमीयमेकादशकपालं सौम्यं चरुं । बभ्रुं ददात्यथ त्रयोदशे ऽहनि सोमापौष्णं चरुं निर्वपत्यैन्द्रापौष्णं चरुं पौष्णं चरुं । श्यामं ददात्यथ चतुर्दशे ऽहनि वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति । हिरण्यं ददात्यथ पञ्चदशे ऽहनि वारुणं यवमयं चरुमश्वं ददाति । ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

अथैनमामावास्येन हविषेजानं रत्निनः पर्यवस्यन्ति[६] दक्षिणतो वोदञ्चो पश्चाद्वा प्राञ्चस्तेषामवसितानां ब्रह्मैव दक्षिणार्धो वापरार्धो वा भवति । स[७] यत्किंच यज्ञपरिभोजनं[८] ब्रह्मण एव[९] तद्गृहे[९] भवत्यथारण्योरग्नीन्समारोह्य ब्रह्मणो

---

१ इति om. T Be 11 U.

२ ०तरं Be 11 T.

३ om. B Be U; the word should be supplied, also Vol. i. p. 264, 4.

४ इति om. all the MSS.

५ ०तरीं Be 11 T.

६ पर्युपविशंति B Be U.

७ om. Be 11 T.

८ ०भाजनं B Be U.

९ Thus M Be 11 T; एवैत० B Bc.

गृहानध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्य बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे । शितिपृष्ठं ददात्यथारण्योरग्नीन्समारोह्य[1] स्वान्यग्न्यायतनान्यभिप्रव्रजति[2] । तं यन्तमनुमन्त्रयते ऽयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्यथ स्वान्यग्न्यायतनान्यध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्येन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रतिनिर्वपत्यथास्यैतदहः[3] श्वेतायै श्वेतवत्सायै पयो दोहयित्वा समातच्य निदधात्यथ श्वो भूते ऽरण्योरग्नीन्समारोह्य राजन्यस्य गृहानध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्यैन्द्रमेकादशकपालꣳ राजन्यस्य गृहे । ऋषभं ददाति । तथारण्योरग्नीन्समारोह्य स्वान्येवाग्न्यायतनान्यभिप्रव्रजति[4] । तं तथैव[5] यन्तमनुमन्त्रयते । यस्ययस्य गृहे यजते सभो ऽनुमन्त्रयते ऽयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्यथ स्वान्येवाग्न्यायतनान्यध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्येन्द्रायाꣳहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रतिनिर्वपति । प्रज्ञातमेवास्यैतदहः श्वेतायै श्वेतवत्सायै पयो दोहयित्वा समातच्यैव[6] निदधात्यथ तृतीये ऽह्न्यादित्यं चरुं महिष्यै गृहे । धेनुं ददात्यथ चतुर्थे ऽह्नि भगाय चरुं वावातायै गृहे । विच्छित्तगर्भां पष्ठौहीं ददात्यथ पञ्चमे ऽह्नि

१ ०रोप्य here and infra sometimes B Be U.

२ ०व्रजंति MT Be Be 11 ; ०इत्ति B.

३ प्रति om. MT Be 11 but cp. Āp. xviii. 10. 28.

४ एव after स्वानि om. MT Be 11 ; ०व्रजति T Be 11. B ; ०व्रजंति M Be.

५ Thus MUB Be ; एव om. Be 11 T.

६ सम् om. Be BU.

नैर्ऋतं चरुं परिवृक्त्यै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नं । कृष्णां कूटां ददात्यथ षष्ठे ऽह्न्याग्नेयमष्टाकपालꣳ सेनान्यो गृहे । हिरण्यं ददात्यथ सप्तमे ऽह्नि वारुणं दशकपालꣳ सूतस्य गृहे । महानिरष्टं ददात्यथाष्टमे ऽह्नि मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे । पृश्निं ददात्यथ नवमे ऽह्नि सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे । उपध्वस्तं ददात्यथ दशमे ऽह्न्याश्विनं द्विकपालꣳ संग्रहीतुर्गृहे । सवात्यौ ददात्यथैकादशे ऽह्नि पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे । श्यामं ददात्यथ द्वादशे ऽह्नि रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे । शबलमुद्वारं ददाति । प्रसिद्धमेवास्यैतदहः[1] श्वेतायै श्वेतवत्सायै पयो दोहयित्वा[2] समातच्येव[3] निदधात्यथ त्रयोदशे ऽह्नि मैत्राबार्हस्पत्यं भवति । ॥ ५ ॥

अथ वै भवति श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे स्वयंमूर्ते स्वयंमथित आज्य आश्वत्थे पात्रे चतुःस्रक्तौ स्वयमवपन्नायै शाखायै कर्णाꣳश्चाकर्णाꣳश्च तण्डुलान्विचिनुयादित्यथ वै भवति स्वयंकृता वेदिर्भवति स्वयंदिनं बर्हिः स्वयंकृत इध्म इति । राजेवायꣳ[4] स्वयं कर्मभिः पूजितो भवति । स[5] स्वयमेव वेदिं करोति स्वयमिध्माबर्हिः संनह्यति स्वयमाश्वत्थं पात्रं चतुःस्रक्ति[6]

---

१ Thus B Be U ; प्रसिद्धमेवास्यैतं द्वादशाहं M ; अथ प्रसिद्धमेवास्यैद्द्वादशाहं T Be 11.

२ दोहयित्वादोहयित्वा M.

३ समातच्यसमातच्येव M ; तानर्धमासाद्च्येव Be 11 T.

४ corrected ; राजेवायसु M Be BU ; राजेवेयं Be 11 T.

५ om. T Be 11.

६ स्रक्ति T Be 11, but cp. Āp. xviii. 11. 2.

करोति[1] स्वयमवपन्नायै शाखायै कर्णाꣳश्चाकर्णाꣳश्च तण्डुलान्विचिनोत्यथ वै भवति ये कर्णाः स पयसि बार्हस्पत्यो ये ऽकर्णाः स आज्ये मैत्र इत्यथोत्तरतो भस्मामिश्रानङ्गारान्निरूह्य तेषु नवं पात्रमधिश्रित्य तिरः पवित्रमाज्यमानीय[2] तिरः[2] पवित्रमकर्णानोप्य[2] तेन[2] बार्हस्पत्यमपिदधाति[3] । तं तयापिहितमन्तर्वेद्यासादयति[4] । समानं कर्म प्रयाजेभ्यः । पञ्च प्रयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य सꣳस्रावेण बार्हस्पत्यमभिघार्य मैत्रमभिघारयति । बार्हस्पत्येन पूर्वेण प्रचरत्यथ मैत्रेण । बार्हस्पत्यस्य पूर्वस्य स्विष्टकृते ऽवद्यत्यथ मैत्रस्य । बार्हस्पत्यस्य पूर्वस्येडामवद्यत्यथ मैत्रस्यान्वाहार्यमासाद्यैतामेव श्वेताꣳ श्वेतवत्सां ददाति । संतिष्ठते मैत्राबार्हस्पत्यꣳ हविः । ॥ ६ ॥ द्वितीयः ॥

अथैतस्मिन्नेव पूर्वपक्ष उक्थ्यायाभिषेचनीयाय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षाः षडुपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते ऽमावास्यायै मे यज्ञिये[5] ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति ।

---

१ याचति B Be U.

२ Thus M; Be BT om. आज्यमानीय तिरः पवित्रं and Be BU have कर्णान् i.s.o. अकर्णान्।

३ अभिद॰ Be 11 T.

४ तेनमपिहित॰ T Be 11.

५ Thus MB Be; यज्ञीये U; यजनीये T Be 11; this latter might be the right reading, but as the expression यज्ञिये ऽहन occurs several times infra, xvii. 55-61, without any various reading, I did not venture to write यजनीये in the text.

तस्य तथा संपद्यते । ऽथ प्रायणीयेन चरति । प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति । पदेन चरित्वा रोहिते[१] चर्मणि[१] राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्याथान्वहमुपसद्भिश्चरत्यथाहवनीयं प्रणयत्याहवनीयं प्रणीय रथवाहने सदोहविर्धाने संमिनोति । रथवाहने सदोहविर्धाने संमित्याग्नीषोमौ प्रणयत्यग्नीषोमौ प्रणीय यूपस्यावृता यूपमुच्छ्रयति । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरोति । तस्य प्रसिद्धं वपया चरित्वा वसतीवरीर्गृहीत्वाथ पशुपुरोडाशं निर्वपति । तमनुवर्तन्ते ऽष्टौ देवसुवाᳬ हवीᳬष्यग्नये गृहपतय इत्येतानि । तेषामुक्तं चरणं यथाग्नेर्विधायामिडान्ताः पुरोडाशाः संतिष्ठन्ते । पत्नीसंयाजान्ताः पशुर्हृदयशूलान्त इत्येके । ऽथैतान्दुन्दुभीननुदिशमासञ्जयत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाᳬसि विसिच्योपवसन्त्यथातो महारात्र एव बुध्यन्ते । प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यङ्गिरदैत्युक्थ्य[२] क्रतुमुपैति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं[३] गृहीत्वा द्वे रशने आदाय यूपमभ्येति । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्यैन्द्राग्न उपालम्भ्यो भवति । तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा प्रसर्पन्ति

---

१ Missing in M Be T, but cp. the Dvaidhasūtra.

२ •रदैत्यु• Be U; •रदैत्य• the other MSS.

३ om. M Be.

प्रातःसवनाय । तदृजुधा संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्मा दाक्षिणेभ्यो । दाक्षिणानि होष्यन्नाचत्याज्यस्थालीꣳ सस्रुवाꣳ स्रुचं वासस्त।स्यैतस्य वसनस्यान्तमायां दशायां निष्करज्जुः प्रग्रथिता[1] भवत्यैतत्समादायाहैहि[2] यजमानेत्यु।त्तरेणाग्नीध्रीयं परीत्योत्तरेण सदः परीत्याग्रेण शालां तिष्ठते प्रतिप्रस्थाता एतानि शस्त्राणि प्रयच्छत्य।थाहैहि यजमानेति । रथ एष दक्षिणे श्रोण्यन्ते रथवाहन आहितो भवति । तमुपावहरतीन्द्रस्य[3] वज्रो ऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयायं वृत्रं वध्यादित्य।थैनं धूर्गृहीतमन्तर्वेद्यभ्यववर्तयन्ति[4] तूष्णीम।थास्याश्वान्पल्पूलयति तूष्णीम।थ दक्षिणं योग्यं युनक्ति[5] मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मि यज्ञस्य योगेनेत्य।थास्य पृष्ठं सम्मृज्यते तूष्णीमेवमेवोत्तरं योग्यं युनक्ति । तस्यैवमेवोत्तरतः प्रष्टिमुपनियुनक्ति । तयोरेवमेव पृष्ठे[6] सम्मृज्यत[6] । एतस्य योगमनु सर्वमाणिवद्युज्यते । ऽधिकक्ष्यान्हस्तिनः कुर्वन्ति । प्रवेष्टयन्ति वासोभारान्व।सनानां दशासु निष्करज्जूः प्रग्रथ्नन्ति । पूगशो दक्षिणा आयातयत्य।थ सौरीभ्यामृग्भ्यां गार्हपत्ये जुहोति ।

---

१ •थितो MSS.

२ भवतीत्येत• M.

३ •हरती• Be BU ; •हरंति• MT Be 11.

४ Thus M only ; •भ्यवर्तयंति T Be 11 U Be ; •भ्यावर्तयंति B.

५ Here Be BU ins. तस्यैवमेवोत्तरतः प्रष्टिमुपनियुनक्ति ।

६ Thus MB Be U ; पृष्ठसुन्मृज्य T Be 11.

न्यवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति ' सृज्यन्ते[१] दक्षिणा दक्षिणापथेन ' स यत्किंचिद्ददाति[२] हिरण्यमुखमेव ददात्यथ वासाꣳस्यथ[३] युक्तानि[३] गोअश्वꣳ हस्तिपुरुषमन्ततो[४] ' ऽदत्ता एवैते रथा अतिवर्तन्ते[५] ' नैते ऽन्यस्य सन्त आजिं धावन्ति ' मनसैव स्वरथमध्वर्यवे ददाति ' मनसा चतुष्पात्स्वेत्रं[६] ब्रह्मण आदिशति ' मनसा समनुदिश्य[७] दक्षिणास्त्रिभिर्मरुत्वतीयैश्चरति[८] ' सीदन्ति नाराशꣳसा आप्यायिता दक्षिणस्य हविर्धानस्यापालम्बमधोऽधो[९] माहेन्द्राय ' ॥ ७ ॥

अथ याचति वैतसं[१०] द्रोणकलशꣳ षोडशि[११] वायव्यान्यथास्यैतत्पुरस्तादेव[१२] षोडशतयं आपो दिग्भ्यः संभृता[१३]

---

१ संसृज्यते T Be 11.

२ यत्किंचद्० M.

३ Thus M; उत i.s. of अथ T Be 11; B Be again (cp. supra p. 73, 10) वनांसि i.s.o. अथ।

४ Thus MUB Be; हस्तिदासपुरुष० T Be 11.

५ Thus M only; अतिनिर्वर्तते Be BU; अतिपतंते Be 11 T.

६ चतुष्पात्स्वेत्रं all MSS. exc. M which has चतुष्पत्स्वेत्रं; one copy of Bhav. has the word with ā, another with a, cp. Ait. Br. viii. 20, 2.

७ Thus MB; समनुदिश्य Be U; समुदिश्य Be 11 T.

८ चरति M; चरंति the other MSS.

९ ०स्यावालंब० Be (sec. m.).

१० च ins. MT Be 11.

११ षोडशंच M.

१२ एताः i.s.o. एव Be BU.

१३ Thus M Be; संभृता BU; समाहृता Be 11 T.

INDEX.

Agnicayanam ... ... Praśna X.

Vājapeyaḥ ... ... „ XI.

Rājasūyaḥ ... ... „ XII.

Iṣṭikalpaḥ ... .. „ XIII.

Aupānuvākyam ... ... „ XIV.

Aśvamedhaḥ ... ... „ XV.

Dvādaśāhaḥ ... ... „ XVI. 1-12 (adhy. 1-3).

Gavām ayanam ... ... „ „ 13-23 („ 4-6).

Ahīnāḥ ... ... „ „ 24-fin.

dvirātraḥ, trirātraḥ ... ... „ „ 24-27 („ 7).

catūrātraḥ ... ... „ „ 28 }

pañcarātraḥ, sārasvatam ayanam ... ... „ „ 29 } („ 8).

munyayanam ... ... „ „ 30 }

saptarātraḥ-daśarātraḥ ... „ „ 31 }

ekādaśarātraḥ-trayodaśarātraḥ ... ... „ „ 32 } („ 9).

caturdaśarātraḥ-viṃśatirātraḥ . „ „ 33 („ 10).

caturviṃśatirātraḥ-catustriṃśadrātraḥ ... ... „ „ 34-35 („ 11).

ṣaṭtriṃśadrātraḥ-sahasrarātraḥ ... ... „ „ 36 („ 12).

Uttarā tatiḥ ... ... Praśnas XVII and XVIII.

atirātraḥ ... ... Praśna XVII. 1-10 (adhy. 1).

ekādaśinī ... ... „ „ 11-16 („ 2-3).

punaścitiḥ .. .. „ „ 17 („ 4).

sarpasattram ... ... „ „ 18 („ 5).

viśvasṛjām sattram ... ... „ „ 19 („ 6).

kuṇḍapāyinām ayanam ... „ „ 20, 21 („ 7).

utsargiṇām ayanam ... ... „ „ 22 („ 8).

tapaścitām ayanam ... ... „ „ 23 }

aharahaścayanam ... ... „ „ 24 }

upariṣṭānmāsam ... „ „ 25 } („ 9).

purastānmāsam ... ... „ „ 26 }

brahmaṇo 'yanam ... ... „ „ 27 }

kāmyāś citayaḥ ... ... „ „ 28-30 („ 10).

sautrāmaṇī ... ... „ „ 31-38 („ 11).

samāvartanam ... ... „ „ 39-44 („ 12,13).

naiṣṭyayanāni ... ... „ „ 45-46 („ 14).

kāmyā darśapūrṇamāsāḥ ... „ „ 47-54 („ 15).

cāturmāsyāḥ somāḥ ... ... „ „ 55-58 („ 16).

jyotirayanam ... ... „ „ 59-60 („ 17).

mahāyajñaḥ ... ... „ „ 61-62 („ 18).

Ekāhāḥ ... ... „ XVIII.

bṛhaspatisavaḥ ... ... „ „ 1-2 }

sthapatisavaḥ ... ... „ „ 3 } („ 1).

sūtasavaḥ ... ... „ „ 4 }

somasavaḥ	Praśna XVII,	5		
pṛthisavaḥ	,, ,,	6	(adhy.	2).
gosavaḥ	,, ,,	7		
odanasavaḥ	,, ,,	8-10	(,,	3).
pañcaśāradīyaḥ	,, ,,	11		
agniṣṭut	,, ,,	12-13		
indrastut	,, ,,	14	(,,	4).
aptoryāmaḥ	,, ,,	15		
mṛtyusavaḥ	,, ,,	16-19	(,,	5).
sadyaskrī, anukrī, parikrī, atikrī	,, ,,	20-23	(,,	6).
vrātyastomāḥ	,, ,,	24-26	(,,	7).
bhāllavistomāḥ	,, ,,	27		
upahavyaḥ	,, ,,	28		
tīvrasomaḥ, vighanaḥ	,, ,,	29-30	(,,	8).
udbhid, valabhid	,, ,,	31		
ṛtapeyaḥ, diśāṃ catuṣṭomaḥ, chandasāṃ ekatrikaḥ, stomānāṃ ekatrikaḥ, indrāgnyo stomaḥ	,, ,,	32-35	(,,	9).
śyenaḥ, iṣuḥ, indravajraḥ ...	,, ,,	36		
duraśaḥ, durṇāśaḥ, apacitiḥ, tviṣiḥ	,, ,,	37-39	(,,	10).
ṛṣabhaḥ, vaniṣṭhusavaḥ, kānāndhayajñaḥ	,, ,,	40-41		
manuyajñaḥ, vāca stomaḥ ...	,, ,,	42	(,,	11).
yamastomaḥ	,, ,,	43		
śadopaśadau paurūravasau, prājāpatyau, naidhruvasya kaśyapasya	,, ,,	44	(,,	12).
punastomau	,, ,,	45-47	(,,	13).
praṇodaḥ, vibādhaḥ, pratinodaḥ, agner ativyādhaḥ, indravajraḥ, śunaskarṇayajñaḥ, rāśimarāyau, āñjanābhyañjanau, viṣūcīnaśālaḥ, sarvatomukhaḥ, sahasraśālaḥ	,, ,,	48-49	(,,	14).
yamau stomau, agnyādityayo stomaḥ (?)	,, ,,	50	(,,	15).
peyāni, diśāṃ stomaḥ, ṛtūnāṃ st., ṛṣīṇāṃ st., devatānāṃ st., darśapūrṇamāsayor ayanam	,, ,,	51-53	(,,	16).
Kāṭhakam	,, XIX.			
sāvitraḥ	,, ,,	1-5	(adhy.	1-3).
nāciketaḥ	,, ,,	6	(,,	4).
brahmacit	,, ,,	7	(,,	5).
samastaḥ	,, ,,	8	(,,	6).
vaiśvasṛjaḥ	,, ,,	9	(,,	7).
āruṇaketukaḥ	,, ,,	10	(,,	8).

दक्षिणस्य[१] हविर्धानस्य प्राच्यो ऽक्षात्प्रतीच्य उपस्तम्भनान्निहिताः शेरते । तासां वहन्त्यः पूर्वार्ध्या भवन्ति सारस्वत्यो ऽपरार्ध्याः । स वहन्तीरभिजुहोत्यर्थेत स्थापो देवीर्मधुमतीरगृह्णन्नूर्जस्वती राजसूयाय चितानाः । याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन्याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः ॥ राष्ट्रदा स्थ राष्ट्रं दत्त स्वाहेति । गृह्णाति पर्णमयेन राष्ट्रदा स्थ राष्ट्रममुष्मा आमुष्यायणायामुष्य पुत्रायामुष्य पौत्राय दत्तेत्यपां पतिरसीत्यपांपतीयाः पुंनाम्नो[२] वोत्सस्य[२] समुद्रिया वा । वृषास्यूर्मिरित्यौर्म्या । वृषसेनो ऽसीति पल्वल्या । व्रजक्षित स्थेति कूप्या । मरुतामोज स्थेति निवेष्या:[३] । सूर्यवर्चस स्थेत्यतिदृश्या:[४] । सूर्यत्वचस स्थेत्यातपति वर्ष्या । मान्दा स्थेति ह्रादुन्यो[५] । वाशा स्थेति पृष्वा:[६] । शक्वरी स्थेति गोरुल्ब्या । विश्वभृत स्थेति पयो । जनभृत स्थेति दध्यग्नेस्तेजस्या स्थेत्याज्यमपामोषधीनाꣳ रस स्थेति मध्वथ

१ Thus Be BU Bhav.; उत्तरस्य MT Be 11.

२ Thus M Bhav.; पुन्नाम्नोवात्सस्य Be U; पुन्नाम्ना वात्सस्य B; पुन्नामेनास्य Be 11 T.

३ Thus M Bell T and the best MSS of the Karmānta-sūtra; परिवेष्या: B Be and Bhav.; निवेष्य the Vājasaneyins.

४ Thus only M and Bhav.; सूर्यवर्चसस्थेतिदृश्यं Be 11 T.; ०स्थेतिदिश्या: Be; in BU the passage is missing; the Karmānta MSS. read अभिदृश्या: ।

५ Thus M Be; the other MSS. defective.

६ Thus M Be Bhav.; वर्ष्या: Be 11 T; but cp. TS. VII. 4. 13.

सारस्वतीरभिजुहोत्यपो[१] देवीर्मधुमतीरगृह्णन्नूर्जस्वती राजसूयाय चितानाः। याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन्याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः ॥ राष्ट्रदा स्थ राष्ट्रं दत्त स्वाहेति । गृह्णाति पर्णमयेन राष्ट्रदा स्थ राष्ट्रममुष्मा आमुष्यायणायामुष्य पुत्रायामुष्य पौत्राय दत्तेत्यथैना वैतसे द्रोणकलशे समवनयति देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वं महि वर्चः क्षत्रियाय वन्वाना इत्यथैना अन्तरेण होतुश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्च सादयत्यनाधृष्टाः सीदतोर्जस्वतीर्महि वर्चः क्षत्रियाय दधतीरित्यत्र ये ऽर्थ्याः[२] प्रेरका अध्वर्योस्तानावसथꣳ हरन्त्यथ ये[३] ऽनर्थ्या[३] अपस्तानभ्यवहरन्त्यनभिहुतानाꣳ सारस्वतीनां वसतीवरीर्दशपेयाय परिशाययन्ति । ॥ ८ ॥ तृतीयः ॥

अथात्रैव तिष्ठन्याचति दर्भनाडीꣳ शतमानꣳ[४] हिरण्यं चत्वारि नानावृक्ष्याणि पात्राणि[५] तार्प्यं चोष्णीषं चैकशतं च दर्भपुञ्जीलानि दश्युदुम्बरꣳ शष्पाणि धनुश्चेषूꣳश्चेति[६] । स दर्भनाड्याꣳ शतमानꣳ हिरण्यं प्रग्रथ्नात्यनिभृष्टमसि वाचो बन्धुस्तपोजा इत्यथैनद्वैतसे[७] द्रोणकलशे ऽवदधाति सोमस्य

---

१ Thus M Be U ; the other MSS. more or less corrupted.

२ तीर्थ्याः M Be 11 T.

३ येनतीर्थ्या M Be 11 T.

४ च ins. T Be 11.

५ यानि ins. Be BU.

६ इति om. Be BU.

७ Thus M only ; यथैतद्वै॰ Be BU ; यचैतद्वै॰ Be11 T.

दात्त्रमसीति । हिरण्येनोत्पुनाति शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामि चन्द्रास्चन्द्रेणामृता अमृतेन स्वाहा राजसूयाय चितानाः इति । गृह्णाति पर्णमयेन सधमादो द्युम्निनीरूर्ज एता अनिभृष्टा अपस्युवो वसानाः । पस्त्यासु चक्रे वरुणः सधस्थमपाꣳ शिशुर्मातृतमास्वन्तरिति । पुरस्तादासीनाय ब्रह्मणे प्रयच्छत्येतयैव गृहीत्वा दक्षिणत आसीनायौदुम्बरेण राजन्याय प्रयच्छत्येतयैव गृहीत्वा पश्चादासीनायाश्वत्थेन वैश्याय प्रयच्छत्येतयैव गृहीत्वोत्तरत आसीनाय नैयग्रोधेन जन्याय प्रयच्छत्यथैतं[1] प्रत्येकमाग्नीध्रꣳ[1] हुत्वापिधाय[1] प्रज्ञातं निदधात्यथ यजमानं तार्प्यं परिधापयति क्षत्रस्योल्बमसीति । क्षत्रस्य योनिरसीत्यासजते[2] तार्प्यमभीव नाभिमुष्णीषं पर्यस्यत्यथैनमेकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति नित्येन पवनेनाथैनमुन्मृजन्नाशयति[3] दध्युदुम्बरꣳ प्राश्याणीत्यथैनमाविद्भिः प्राञ्चमानयत्याविन्नो अग्निर्गृहपतिरिति सप्तभिरनुच्छन्दसमथैनं यजमानायतने तिष्ठन्तं प्राहैष वो भरता राजेति येषाꣳ श्रेष्ठी[4] भवति । सोमो ऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेतीतरे प्रत्याहुरथास्मै धनुः

---

१ Thus M only (reading however एनं i.s.o. एतं); Be U om. आग्नीध्रं . Be 11 T are wholly corrupted.

२ Thus M Be B U ; आचक्षते Be 11 T ; Bhav. reads सचते or आसचते ।

३ Uncertain reading : •मुन्मृजमाशयति M U Be B ; T Be 11 totally corrupted : •मुदुंबरमाशयति ।

४ Thus T Be 11 ; राजा M U Be B.

प्रयच्छतीन्द्रस्य वज्रो ऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयायं वृत्रं वध्यादिति शत्रुबाधना स्थेतीषूञ्छत्रून्मे[1] बाधध्वमितीतरः[2] प्रतिगृह्णाति पात मा प्रत्यञ्चं पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्चं मा पात दिग्भ्यो मा पात विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्यथ हिरण्यवर्णावुषसाꣳ विरोक इति त्रिष्टुभा[3] बाहू उद्गृह्णात्यथैनꣳ सꣳशास्ति मनसैव दिशो ऽनुप्रक्राम मनसोर्ध्वामनूज्जिहीष्वेत्यथैनं[4] वाचयति ॥ ९ ॥

समिधमातिष्ठोग्रामातिष्ठ विराजमातिष्ठोदीचीमातिष्ठोर्ध्वामातिष्ठेत्यथात्रैव[5] तिष्ठन्याचति मारुतं चैकविꣳशतिकपालं वैश्वदेवीं चामिक्षां[6] तस्य यो ऽरण्ये ऽनुवाक्यो गणस्तेन मध्यमानि कपालान्युपहितानि भवन्ति राजसूयगणाभ्यामितराणि ताभ्यां चरति[7] मरुद्भ्यो ऽनुब्रूहि मरुतो यजेति विश्वेभ्यो देवेभ्यो ऽनुब्रूहि विश्वान्देवान्यजेत्यनिष्टस्विष्टकृते[8] एवैते हविषी[9] अपिधाय[9] प्रज्ञाते निदधात्यथ याचति शार्दू-

---

१ Before मे T Be 11 ins.: एवास्य बाधंत इति ब्राह्मणं, cp. TBr. I. 7. 6. 8.

२ Thus M Be 11 T; बाधयध्वमि॰ Be BU.

३ Be BU चिर् or त्रि, but cp. T Br. l. c.

४ Emended; ॰र्ध्वामनुजिहो॰ M; ॰र्ध्वामनूजजीषुहो॰ T Be 11; ॰र्ध्वाजिहीर्षेत्य॰ Be BU; cp. TBr. I. 7.7.2 and Hir. XIII. 15: मनसोर्ध्वामनूज्जिहीते।

५ अथ om. Be BU.

६ All the MSS. exc. M om. च।

७ चरंति M T Be 11.

८ Before अनिष्टस्वि॰ M T Be 11 ins. आमिक्षया चरति।

९ Thus M Be BU ; हवींषि भवतोपिधाय T Be 11.

त्वचर्मं सुवर्णरजतौ च[1] रुक्मौ वाराहौ उपानहौ सौमं च लोहितायसं च । दक्षिणतः क्लीब आस्ते । ऽथ पुरस्तादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्यथ यजमानायतने शार्दूलचर्म प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति । तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्यत्यमृतमसि मृत्योर्मा पाहीत्यधस्ताद्रजतमुपास्यति दिद्योन्मा पाहीत्युपरिष्टात्सुवर्णꣳ शतातृह्मंथावेष्टा दन्दशूका इति दक्षिणत आसीनं क्लीबꣳ सीसेन विध्यति । सव्येन पादेन लोहितायसं निरस्यति निरस्तं नमुचेः शिर इत्यथास्मा अभिषेकान्संप्रगृह्णन्ति[2] । तान्सो ऽवेक्षते ॥ १० ॥

सोमो राजा वरुणो देवा धर्मसुवश्च ये । ते ते वाचꣳ सुवन्तां ते ते प्राणꣳ सुवन्तां ते ते चक्षुः सुवन्तां ते ते श्रोत्रꣳ सुवन्तामित्यथ ब्रह्मणः[3] पात्रमादाय तेनाभिषिञ्चत्यध्वर्युरेव[4] यजुर्जपत्यभिषिञ्चन्तीतरे सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चाम्यग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण मित्रावरुणयोर्वीर्येण मरुतामोजसा क्षत्राणां क्षत्रपतिरस्यति दिवस्पाह्यसावित्यथोर्ध्वा

---

१ om. MB.

२ Thus M; संप्रतिगृह्णाति T Be 11; हरंति i.s. of संप्रगृह्णंति Be BU; Bhav. periphrases: सहोद्यच्छन्ते ।

३ Thus M Be U; ब्रह्मण B; ब्राह्मणाः Be 11 T.

४ तेनाभिषंचंत्य॰ T Be 11.

धाराः ससुन्मृष्टे समावृत्त्यन्नधरागुदीचीरहिं बुध्नियमनुसंचरन्तीस्ताः पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठे नावश्चरन्ति स्वसिच इयाना इत्यथैतेषामभिषेकाणां मुख्ये पात्रे संस्रावान्समवनीय[1] प्रतिहितस्य गृहाणेत्यथान्वारब्धयोः प्रतिहिते च महिष्यां च जुहोति प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इत्यथास्मा एष प्रतिहितो वरं ददात्यथ प्रतिहिताय पात्रं प्रयच्छन्नाहेदं ते पात्रं दायाद्यमसद्यदा[2] त्वाभिषिञ्चामीदं ते ऽसदित्यथैतेनैव यथेतमेत्याग्नीध्रे[3] प्रैरेकं जुहोति रुद्र यत्ते क्रयी परं नाम तस्मै हुतमसि यमेष्टमसि स्वाहेत्यथास्मै धनुः प्रयच्छति यदि पुरस्तादप्रत्तं भवति। ससुन्मृष्टे ससुत्क्रोशन्त्यभ्यषेच्ययमसावामुष्यायणो ऽमुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो ऽमुष्य नप्ता राजसूयेनेत्यथ भूर्भुवः सुवरिति वाचं विसृजते। द्वाभ्यां मुखं विमृष्टे। गायत्राान्विष्णुक्रमान्क्रमते[4]। ऽथोपरिष्टादभिषेकस्य षट् पार्थानि जुहोतीन्द्राय स्वाहा घोषाय स्वाहेति। द्वादश भूतानामवेष्टीर्जुहोति पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेत्यथैतयोर्हविषोः स्विष्टकृता चरत्यथैने अपिधाय प्रज्ञाते निदधाति। ॥ ११ ॥

अथ वाराही उपानहावुपमुञ्चते पशूनां मन्युरसीति

---

१ ॰स्वावमवनीय M.

२ Thus M, which omits only यदा, but cp. infra XII. 13 s. f.; दायाद्यंसद्यदा Be U; the other three MSS. are wholly corrupted; my copies of Bhav. read सद् i.s.o. असद्।

३ आग्नीध्रे om. Be BU.

४ Thus Be 11 T; गायत्राावि॰ MU Be B.

दक्षिणे पादे तवैव मे मन्युर्भूयादिति सव्ये । ऽथेमामभिमृशति नमो मात्रे पृथिव्या इति । तस्यां दक्षिणं पादमुपावहरति[1] माहं मातरं पृथिवीꣳ हिꣳसिषमिति मा मां माता पृथिवी हिꣳसीदिति सव्यमथान्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्ङुपनिष्क्रामति[2] विष्णोः क्रमो ऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमसीत्युत्तरत एते रथा युक्तास्तिष्ठन्ति । तान्दृष्ट्वैव प्रतिहितो ऽवतिष्ठत्यथ प्रतिहितस्य धनुरादायाधिज्यं कृत्वा रथमातिष्ठति मरुतां प्रसवे जेषमित्याप्तं मन इति कूबरमभिनिश्रयते[3] । तं तदानीमेव प्रतिहितो ऽन्वातिष्ठति प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रूनिति । त्रिष्टुभान्वारभत इति ब्राह्मणमथ[4] प्रतिहिताय[4] धनुः प्रयच्छन्नाह राजन्य एष षट्त्रिꣳशत्सु शम्याप्रव्याधेषु निर्जयेन[5] सहस्रेणावसितस्तस्मा[6] इषुमस्यतादपेनꣳ[7] राध्नुताञ्जिलेनं[8] दक्षिणापथेनात्याकुरुतादिति । राजन्य

१ Thus MT Be 11; उपवहति Be BU.

२ °ष्क्रामति Be 11 T Be BU; °ष्क्रामंति M; Bhav. reads the plural, cf. p. 75, 3.

३ Thus corrected (cp. p. 79, 2; 105, 16); °भिनिश्र्यते M Be U; °भिश्रियते B; °भिश्रायते Be 11 T.

४ Thus M only; ब्राह्मणंसतिप्रतिहिताय Be 11 T; ब्राह्मणमथनिहिताय Be BU.

५ Thus MU Be B; निर्जयेण Be 11 T.

६ Thus Be BU; °वसितस्यास्मा M; °वसीततस्मा Be 11 T.

७ Thus corrected; °मस्यतादावैनं Be 11 T; °मस्यतादयैनं M; °मास्यतादपैनां Be BU.

८ Thus corrected; °भ्रुताजिलेनं Be BU; °भ्रुताजलेनं T Be 11; °भ्रुतांजिलेनं M.

एव सꣳश्लिष्टो[१] भवति राजपुत्रस्त इषुमसिष्यति[२] स त्वाप-रात्स्यति[३] तस्मा उत्तरवर्ग्येण[४] संमृज्येषु[५] प्रयच्छतादिति। स तथा करोति॥ १२ ॥ चतुर्थः॥

अथाहाभिसर्प यजमान माहेन्द्रं ग्रहं ग्रहीष्यामीत्यन्वारब्ध यजमाने माहेन्द्रं ग्रहं गृह्णाति महाꣳ इन्द्रो य ओजसेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि महेन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिर्महेन्द्राय त्वेत्यथैतान्मणीन्याचति राजतमौदुम्बरꣳ सौवर्णमिति। त एते[६] नानासूत्रेष्वोता भवन्ति। तानुत्तरस्य हविर्धानस्य मध्यमे वꣳशे प्रग्रथ्याप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति। स्तुवते माहेन्द्राय। प्रस्तुते साम्नि संप्रेषमाहाजिसृत

---

१ Thus corrected; संश्लष्टो M; श्लिष्टो T Be 11; संश्लिक्षो Be BU.

२ Thus corrected; इषुमासिष्यति Be BU; इषुमवसिष्यति M; इषुमस्यति T Be 11.

३ Thus corrected; ॰परास्यति MSS.

४ Thus M Be BU; ॰वर्गेण T Be 11.

५ Thus M; समज्देषुं T Be 11; सम्ह्ज्येषुं Be BU. I subjoin the vivaraṇa of this difficult passage as found in my two copies: राजन्यः क्षत्रियः एष षट्त्रिंशत्सु शम्याक्षेपेषु जेतव्योन (read ॰व्येन) गोसहस्रेणावसितः स्थितः तस्मै राजन्याय इषुमस्यतादित्याशिष एनमपराभुतां (sic) मोपरि प्रहार्षीत् (sic) पार्श्वे विध्यतो जित्वा तं दक्षिणापथेन दक्षिणायनमार्गेण नयेति क्षत्रियः पूर्वमेव श्लिष्टो (read संश्लिष्टो) भवति राजपुत्रस्तथेषुमस्यति स त्वा मोपरि क्षिपति तस्मै उत्तरासङ्गेण तमप्रक्षिप्तं (read ॰पक्षि॰ ?) संमृज्य दद्यादिति तथैव संमृज्य प्रयच्छति।

६ om. MT Be 11.

आजिं धावत दुन्दुभीन्समाघ्नताभिषोतारो[१] ऽभिषुणुताग्नीदाग्निरं विनयोलूखलमुदाद्य प्रतिप्रस्थातर्वारुणमेककपालं निर्वप सौम्यस्य विद्धीति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्ति । धावन्त्याजिसृत । आघ्नन्ति दुन्दुभीन्संप्रवदन्ति वाचः । संप्रोदिता[२] वाचो ऽनुमन्त्रयते । शाम्यन्ति घोषाः शंस्ताय । होत्र एषोत्तमेति प्राक्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शंसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थ्यं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं माहेन्द्रं ग्रहमनूद्यच्छन्त इतरानुपोद्यच्छन्ते नाराशंसानथाश्रावयत्यो आवयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमस्येति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विर्नाराशंसाननुप्रकम्पयन्ति । द्विर्हुतो माहेन्द्रः परिशेत । आयन्ति रथा । आगतान्रथान्दृष्ट्वा जपति[३] समहमिन्द्रियेण वीर्येण सं मयेन्द्रियं वीर्यमित्यथान्तरेण चात्वालोत्करावुदङुपनिष्क्रामत्युत्तरत[४] एते रथा युक्तास्तिष्ठन्ति । तान्दृष्ट्वैव प्रतिहितो ऽवतिष्ठत्यथ प्रतिहितस्य धनुरादायाधिज्यं[५] कृत्वा रथमातिष्ठति मरुतां प्रसवे जेषमित्याप्तं मन इति कूबरमभिनिश्र-

१ ०समाहताभि० MB.

२ Thus only M; संप्रवदिता T Be 11; in the other MSS. this whole passage is missing.

३ Thus MU Be B; यजंति Be 11 T.

४ ०ष्क्रामत्य० Be BU; ०ष्क्रामंतु० M Be 11 T.

५ ०ादायाप्रज्यं M only.

यते[1] । तं तदानीमेव प्रतिहितो ऽन्वातिष्ठति प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रूनिति । त्रिष्टुभान्वारभत इति ब्राह्मणमथ प्रतिहिताय धनुः प्रयच्छन्नाहेदं ते धनुर्दीयाद्यमसद्दा[2] त्वाभिषिञ्चामीदं ते ऽसदित्यथैतेनैव यथेतमेत्यान्तरेण चात्वालोत्करावुपातीत्य पूर्वया द्वारा हविर्धानं प्रपाद्य प्राञ्चꣳ रथमावर्त्य[3] तिष्ठति । ॥ १३ ॥

तदेतान्मणीन्याचति राजतमौदुम्बरꣳ सौवर्णमिति । सव्ये हस्ते राजतं प्रतिमुञ्चत इयदस्यायुरस्यायुर्मे धेहीति दक्षिण औदुम्बरमूर्गस्यूर्जं मे धेहीति दक्षिण एव सौवर्णं शुक्रमसि वर्चो ऽसि वर्चो मयि धेहीत्यथास्मा आमिक्षामुपोद्यच्छते[4] । तस्यां दक्षिणꣳ हस्तमुपावहरति मित्रो ऽसीति वरुणो ऽसीति सव्यमथैनामभिमृशति[5] समहं विश्वैर्देवैरित्यथैनामपिधाय प्रज्ञातां[6] निदधाति । तदेतान्मणीनेकस्मिन्सूत्र आवयति[7] मध्यत औदुम्बरं करोति । तान्ग्रीवासु प्रतिषज्यैतेनैव यथेत-

---

१ Thus M and cp. supra p. 79, 2; infra 103, 9; ॰मधिमिश्र॰ Be BU; ॰मयिश्र॰ Be 11; ॰मपिश्र॰ T.

२ All the MSS. are more or less corrupted exc. M, which has however ॰द्यमसद्दा ; cp. supra p. 102, 7.

३ ॰इत्य all.

४ Plural M Be BU; singular Be 11 T.

५ सव्यमथैमामभि॰ Be 11 T.

६ प्रज्ञाताग्निद॰ Be; प्रज्ञातं the other MSS., exc. M the reading of which is uncertain (प्रज्ञातं or प्रज्ञातां)।

७ Thus M; आवपति Be 11 T; आनयति Be BU.

मेत्याग्रेणाग्नीध्रं[1] प्राञ्चꣳ रथमावर्त्यावतिष्ठत्यथाग्नीध्रे[2] रथविमोचनीया[3] जुहोत्यग्नये[3] गृहपतये स्वाहेति चतस्रः स्रुवाहुतीर्यास्यैतत्पुरस्तादेवाग्रेणाग्नीध्रꣳ रथवाहनं प्रागीषं योग्यकृतमुपस्थितं भवति । तस्मिन्त्सह संग्रहीत्रा रथवाहने रथमादधाति । सुवर्गादेवैनं लोकादन्तर्दधाति । हꣳसः शुचिषदित्यादधाति[4] । ब्रह्मणैवैनमुपावहरति[4] ब्रह्मणादधात्यतिच्छन्दसादधातीति ब्राह्मणमथास्यैतत्पुरस्तादेव जघनेनाग्नीध्रं चतुरपस्रावं[5] वाष्टापस्रावं[5] वा विमितं कारितं भवति । तस्य मध्यत औदुम्बरीमासन्दीं निमिनोति क्षत्रस्य नाभिरसीति । तस्यामुत्तरमष्टनमधीवासमास्तृणाति[6] क्षत्रस्य योनिरसीत्यथैनामासीदत्यासीदन्तमनुमन्त्रयते स्योनामासीद सुषदामासीद मा त्वा हिꣳसीदिति । मा मा हिꣳसीदितीतरः प्रत्याहासन्नमभिमन्त्रयते[7] निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतु-

---

१ Here and infra Be 11 T every time °आग्नीध्रीयं and °ध्रीये ।

२ रथमाहृत्य° MSS.

३ Thus (cp. TBr. I. 7. 9. 5) M Be U ; °विमोचनीयाञ्जु° Be 11 T; B corrupted.

४ °दधातीति ब्राह्मणमथैनमुपा° M; the Brāhmaṇa (TBr. I. 7. 9. 6) is quoted in abbreviated form by all the MSS. exc. M.

५ Thus M, cp. infra XV. 2 and Āp. XVIII. 18. 5 ; °रपस्रावं U Be; all the other MSS. and Bhav. both times °वस्रावं ।

६ Thus M; उत्तरमष्टनं अधिवास° Be; उत्तरमष्टन अधिवास° BU; उत्तरमनवधीवास° Be 11 T; Bhav.: उत्तरमष्टनमुपरिरोमाधिवासं ।

७ Thus MT Be 11; अनु i.s.o. अभि° B Be U.

रित्यथैनमृत्विजः पर्युपविशन्ति । पुरस्तादध्वर्युरुपविशति दक्षिणतो ब्रह्मा पश्चाद्धोतोद्गातोत्तरतस्ततः[१] प्राञ्चो वोदञ्चो वा रत्निनः । सो ऽध्वर्युमभिवदति[२] ॥ १४ ॥

[३]ब्रह्मा३निति । त्वꣳ राजन्ब्रह्मासीत्याहाध्वर्युः सवितासि सत्यसव इति । ब्रह्मा३निति ब्रह्माणं । त्वꣳ राजन्ब्रह्मासीत्याह ब्रह्मेन्द्रो ऽसि सत्यौजा इति । ब्रह्मा३निति होतारं । त्वꣳ राजन्ब्रह्मासीत्याह होता मित्रो ऽसि सुशेव इति । ब्रह्मा३नित्युद्गातारं । त्वꣳ राजन्ब्रह्मासीत्याहोद्गाता वरुणो ऽसि सत्यधर्मेति । सुश्लोका३ꣳ इति क्षत्तारं । त्वꣳ राजन्सुश्लोको ऽसीत्याह क्षत्ता । सुमङ्गला३ꣳ इति संग्रहीतारं । त्वꣳ राजन्सुमङ्गलो ऽसीत्याह संग्रहीता । सत्यराजा३निति भागदुघं । त्वꣳ राजन्सत्यराजासीत्याह भागधुक् । सप्त पुण्यनाम्नो ऽभ्युत्थायास्मै[४] स्फ्यं प्रयच्छतीन्द्रस्य वज्रो ऽसि वार्त्रघ्नस्तेन मे रध्येति । तेन[५] ते[५]रध्यासमितीतरः[५] प्रतिगृह्णाति । तꣳ संप्रयच्छति सूताय सूतग्रामणिने सजाताय सजातग्रामणिने संग्रहीत्रे ऽक्षावापगोव्यच्छाभ्यामन्ततस्तेन[६] तौ[६] मध्यतो ऽधिदेव-

१ ततः om. Be 11 T.

२ Thus M only ; all the other MSS. ध्वर्युरभिवदति ।

३ Here and in the following lines sometimes T Be 11, sometimes Be BU are defective ; M only is in good order.

४ Thus M only ; भज्य (i.s.o. ऽभ्युद्य) T Be 11 ; भ्युत्याय B Be U.

५ तेनमेरध्या॰ M ; तेनमेराध्या॰ Be 11 T ; तेनतेनराध्या॰ Be BU.

६ तेनतेनतो Be BU ; ततनो M ; T Be 11 def.

नमुद्धृत्य[1] तिस्रः पश्चाग्रतः सौवर्णानचानभिवपतो ऽथास्मै पश्चाचानपच्छिद्य प्रयच्छति दिशो ऽभ्ययꣳ राजाभूदिति । ताꣳस्तदानीमेवाचेष्वपिसृजत्यथैतमोदनमुद्धवते । नानाꣳग्निनौ ब्रह्मा च यजमानश्च समानाꣳग्निनौ सूतग्रामणिनौ समानाꣳग्निनौ चत्तसंग्रहीतारौ । स यो नु मताच इव स राज्ञ आसन[2] उपविश्य[2] चतुःशतमचानपच्छिद्याहोद्भिन्नꣳ राज्ञ इति । तानेव[3] मनाक्समन्तानिव[3] कृत्वाह कृतं ब्राह्मणस्येत्यथैतमोदनमुद्धवते । समानाꣳग्निनौ ब्रह्मा च यजमानश्च नानाꣳग्निनौ सूतग्रामणिनौ नानाꣳग्निनौ चत्तसंग्रहीतारौ । स यः पराजयते तस्यैनं कुले चत्ता पाचयति । यावदेष ओदनः पच्यते तावदेष होता शौनःशेपमाख्यापयते हिरण्मये कशिपावासीनस्तस्मा अध्वर्युः प्रतिगृणाति हिरण्मये कूर्च आसीनः[4] ॥ १५ ॥

ओꣳ होतस्तथा होतः सत्यꣳ[5] होतररात्म होतरिति । यद्यु वै होता नाध्येत्यन्य[6] उ[6] होत्राशꣳसी शꣳसति । तस्मा

---

१ अधीता i.s.o. उद्धृत्य M.

२ आसनमुपविश्य M.

३ तानेवमन्वक्सम॰ M.

४ As the MSS. with the exception of M are hopelessly spoiled, the text of the last 13 lines has been reconstructed as best possible. Only the various reading of M is given, as the var. of the other MSS. is nearly worthless.

५ MSS. exc. M ins. इ, cp. XVI. 8.

६ नाध्येत्यन्यो T Be 11; वधीत्यन्यउ (॰न्युउ) Be BU; नदाध्येत्यन्यꣳ M.

उ प्रतिप्रस्थाता प्रतिगृणाति । परःशतं भवतीति ब्राह्मणं । यदैष ओदनः पक्वो भवत्यथैनमेकधोद्धृत्य ब्रह्मण उपहरति । तस्मा एताꣳस्त्वेव मणीन्ददाति[१] शतं विपथं चतुष्पात्त्वेत्रमथ[२] होत्रे ददाति शतं विपथꣳ हिरण्मयं कशिपुमथोद्गात्रे ददाति शतं विपथमथाध्वर्यवे[३] ददाति शतं विपथꣳ स्वरथं तिस्रः पञ्चाशतः सौवर्णानश्वान्हिरण्मयं कूर्चमित्यथैभ्य एतन्निर्जयꣳ[४] सहस्रं चतुर्धा कृत्वा ददात्यथैनमेतयासन्द्या सह आवहन्त्या[५] वा[५] व्रजत्यन्वायन्त्येनमेते[५] चमसा । अथैतयोर्हविषोरिडामुपह्वयत । इडोपहूतं माहेन्द्रꣳ होता चैवाध्वर्युश्च[६] संभक्षयतो । नराशꣳसपीतेन नाराशꣳसान् । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । ऽथेन्द्राय त्वेन्द्राय त्वेत्येवं[७] त्रिभिरुक्थ्यपर्यायैश्चरति[८] । संतिष्ठते माध्यंदिनꣳ सवनं । प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्य-

---

१ सर्वान् before मणीन् ins. Be B; सर्वमणीन् U.

२ चतुष्पत्त्वेत्रं all (also Āp. XVIII. 19. 7), but cp. supra p. 96, 5.

३ Thus M; अथ om. Be BU; विविधमर्धानध्वर्यवे T Be 11.

४ एतंनिर्जयं all.

५ आवहंत्यावाव्रजंत्य॰ Be BUT Be 11; आवहंत्याव्रजंत्य॰ M, but cp. supra p. 81, 5.

६ एतत्पात्रं ins. T Be 11.

७ Thus MT Be 11; त्वेत्येव Be; त्वेत्येव एवं BU.

८ ॰श्चरति M Be BU; ॰श्चरंति T Be 11.

ग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णात्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्मा पवमानात्पवमानेन चरित्वा स्वे धामन्यंशुभ्यां चरति । तयोर्नाना मनोते[1] नाना देवते[2] नाना प्रत्यभिमर्शनौ[3] नाना वशाहोमौ समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिशो । नाना दिश इत्येके । समानं कर्मावभृथादथैतस्मिन्नवभृथ उपाददते चार्मपच्छ्यावुपानहौ[4] । प्रस्नाव्य वाराही चार्मपचीभ्यामुदेति[5] । सो ऽपामन्ते जुहोत्यपां नप्त्रे स्वाहेति । विषुवति दर्भस्तम्बे जुहोत्यूर्जो नप्त्रे स्वाहेति । पुनरेत्य[6] गार्हपत्ये जुहोत्यग्नये गृहपतये स्वाहेति । प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीयेष्ट्येष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै प्रसिद्धं वपया चरित्वा नैव श्मश्रूणि वपते न केशान्संतिष्ठत एष उक्थ्यो ऽभिषेचनीयश्चतुस्त्रिंशपवमानः[7] सहस्रदक्षिण उदवसानीयान्तः । ॥ १६ ॥ पञ्चमः ॥

अथास्यैषा पुरस्तादेव जुष्टे देवयजने सप्तसु शम्याप्रव्याधेषु शाला कारिता भवति । सो ऽत्रैवाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति ।

---

१ मनोते M Be 11 T ; मनोता Be BU.

२ Thus M ; देवता Be BU ; T Be 11 om. this passage.

३ ०मर्शनौ M ; ०मर्शने T Be 11 ; ०मर्शं B ; ०मर्शना Be.

४ Thus M ; चर्मपच्छ्या उपानहौ T Be 11 ; चापेच्छ्या उपानहौ BU ; चापेच्छ्या उ० Be ; cp. infra XVIII. 19 init.

५ Thus T Be 11 ; चार्मपच्छिभ्या० M ; चर्मपचीभ्या० B ; चर्मपच्छिभ्या० Be U.

६ Thus M ; प्रातरेत्य Be BU ; Be 11 T defective.

७ ०तुस्त्रिंशत्पव० U Bhav.

हिरण्यं ददाति । शम्यान्यास उदवसाय वसति । सारस्वतं चरुं । वत्सतरीं ददाति । द्वितीये शम्यान्यास उदवसाय वसति । सावित्रं द्वादशकपालमुपध्वस्तं ददाति । तृतीये शम्यान्यास उदवसाय वसति । पौष्णं चरुꣳ । श्यामं ददाति । चतुर्थे शम्यान्यास उदवसाय वसति । बार्हस्पत्यं चरुꣳ । शितिपृष्ठं ददाति । पञ्चमे शम्यान्यास उदवसाय वसत्यैन्द्रमेकादशकपालमृषभं ददाति । षष्ठे शम्यान्यास उदवसाय वसति । वारुणं दशकपालं । महानिरष्टं ददात्यथ सप्तमे ऽहञ्छालामध्यवस्यत्येतदेवाहर्दीक्षते[1] । ऽथ वै भवति सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति पुण्डरिस्रजां प्रयच्छतीत्यथैनं तीर्थादानीय पवयित्वा पुण्डरिस्रजिनमुदानीय दीक्षणीयामिष्टिं निर्वपति । तस्याꣳ सꣳस्थितायां मुष्टी चैव न करोति वाचं च न यच्छति । निदधत्यस्मा एतद्धविरुच्छिष्टं व्रतभाजनमथ प्रायणीयामिष्टिं निर्वपति । हविष्कृता वाचं विसृजते । ऽथास्मा एतद्धविरुच्छिष्टं प्रयच्छन्ति[2] व्रतभाजनमथ प्रायणीयेन चरति । प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति । पदेन चरित्वा दशभिः साण्डैर्वत्सतरै राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्य पुरस्तादुपसदाꣳ सौम्यं चरुं । बभ्रुं ददात्यथ मध्यम उपसदावन्तरेण त्वाष्ट्रमष्टाकपालꣳ । शुण्ठं ददात्यथोपरिष्टादुपसदां वैष्णवं त्रिकपालं । वामनं ददात्य-

१ दीक्षते Be BU ; दीक्षंते M; दीक्षयंते T Be 11.

२ ॰यच्छंति M Be 11 T ; ॰यच्छति Be BU.

याहवनीयं प्रणयत्याहवनीयं प्रणीय सदोहविर्धाने संमिनोति । सदोहविर्धाने संमित्याग्नीषोमौ प्रणयत्यग्नीषोमौ प्रणीय यूपस्यावृता यूपमुच्छ्रयति । स्वरुवन्तं यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरोति । तस्य प्रसिद्धं वपया चरित्वा सारस्वतीर्वसतीवरीर्गृहीत्वाथ पशुपुरोडाशं निर्वपतीडान्तः पशुपुरोडाशः संतिष्ठते । पत्नीसंयाजान्तः पशुर्हृदयशूलान्त इत्येके । ऽथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विश्रिष्योपवसन्त्यथातो महारात्र एव बुध्यन्ते । प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यद्भिः रुद्रैति[१] । ॥ १७ ॥

अग्निष्टोमं क्रतुमुपैति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं[२] गृहीत्वा द्वे रशने आदाय यूपमभ्यैति[३] । स्वरुवन्तं यूपमुत्सृज्याग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य प्राजापत्यस्तूपर उपालम्भ्यो भवति । तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय । पूर्वस्यां द्वारि[४] सूतग्रामण्यावुपतिष्ठतो[५] ऽपरस्यां क्षत्तसंग्रहीतारौ । प्रसर्पतः पृच्छतः का ते माता का ते[६] मातामहीति । स य

१ ०द्रैति MT Be 11 ; ०द्रेति Be BU.
२ om. MT Be 11.
३ ०भ्येति M Be BU ; ०भ्यैति T Be 11.
४ द्विशि M.
५ ०वुपतिष्ठतो B Be U ; ०वुपविशतो M ; ०वुपविश्य T Be 11.
६ om. Be BU.

आ दशम्यै[1] संपादयत्यति तꣳ सृजन्त्यथ यो न संपादयति दीर्घवꣳशेन तमुपानुदन्ति[2] । स य आह वैश्या मे माता सावित्रीति[3] वाति तꣳ सृजन्ति विशो विवाहान् गोत्रार इति वदन्तो । दशदशात्र चमसमभिसंजानत । ऋजुधा प्रातःसवनꣳ संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्म दाक्षिणेभ्यो । दाक्षिणानि हुत्वा प्राकाशावध्वर्यवे ददाति स्रजमुद्गात्रे रुक्मꣳ होत्रे ऽश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्यां द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे वशां मैत्रावरुणायर्षभं ब्राह्मणाच्छꣳसिने वाससी नेष्टापोतृभ्याꣳ स्थूरि यवाचितमच्छावाकायानड्वाहमग्नीधे । भार्गवो होता भवति । आयन्तीयं ब्रह्मसामं भवति वारवन्तीयमग्निष्टोमसाममृजुधा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णाति । समानं कर्म पवमानात्पवमानेन चरित्वा स्वे धामन्पशुभ्यां चरति । तयोर्नाना मनोते[4] नाना देवते[5] नाना प्रत्यभिमर्शनौ[6] नाना वसाहोमौ समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिशो । नाना

---

१ Thus Be BU ; दशतञ्चै M ; T Be 11 om. this passage altogether.

२ Thus M Be U ; तमुपावर्दंति B ; तंवनुदंति T Be 11.

३ Thus MT ; सावित्रीनि Be 11 ; सावित्रीवि Be BU.

४ मनोते MT Be 11 ; मनोता Be BU.

५ देवते M ; देवता Be BU ; om. T Be 11.

६ Thus T Be 11 ; ॰भिमर्शौ M ; ॰भिमर्शना Be BU.

दिश इत्येके । समानं कर्मावभृथात्प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै प्रसिद्धं वपया चरित्वा दक्षिणे वेद्यन्ते श्मश्रूण्येव वपते न केशान्संतिष्ठत एषो ऽग्निष्टोमः सप्तदशो दशपेयः सहस्रदक्षिण उदवसानीयान्तः । ॥ १८ ॥ षष्ठः ॥

अथ पञ्चहविषा दिशामवेष्ट्या यजत[1] । आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्यैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं चरुं मैत्रावरुणीमामिक्षां बार्हस्पत्यं चरुमित्यथ वै भवति हविषोहविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयतीति । स हविषोहविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयत्यन्वाहार्यमासाद्यैता[2] आदिष्टदक्षिणा ददात्यथ द्विपशुना पशुबन्धेन यजत । आदित्यां मल्हां गर्भिणीमालभते मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीं । गर्भिण्यादित्या भवत्यगर्भा[3] मारुत्यादित्यया पूर्वया प्रचरति मारुत्योत्तरयोच्चैरादित्याया आश्रावयत्युपाꣳशु मारुत्यै । संतिष्ठते यथा द्विपशुः पशुबन्धस्तथाथ सात्यदूतानाꣳ[4] हविर्भिर्यजते । ऽश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति सरस्वते सत्यवाचे चरुꣳ सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालमन्वाहार्यमासाद्य तिसृधन्वꣳ शुष्कदृतिं ददाति । तं प्रतिराजभ्यः प्रहिणोति । स

---

१ यक्ष्यत Be BU.

२ Thus M only; °मासाद्यता Be BU; °मासाद्येता T Be 11.

३ Thus M only; भवतिगर्भा Be BU; T Be 11 om. these words.

४ Thus M; the other MSS. are partly corrupted, partly incomplete.

यः प्रतिगृह्णाति मित्रो म इति तं वेदाथ यो न प्रतिगृह्णात्यमित्रो म इति तं वेदाथ पूर्वैः प्रयुजाꣳ हविर्भिर्यजत । आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुꣳ सावित्रं द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुं त्वाष्ट्रमष्टाकपालं वैश्वानरं द्वादशकपालमन्वाहार्यमासाद्य दक्षिणाꣳ रथवाहनवाहं[1] ददात्यथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वोत्तरैः प्रयुजाꣳ हविर्भिर्यजते । सारस्वतं चरुं निर्वपति पौष्णं चरुं मैत्रं चरुं वारुणं चरुं क्षैत्रपत्यं चरुमादित्यं चरुमन्वाहार्यमासाद्योत्तरꣳ रथवाहनवाहं[2] ददाति । ॥ १९ ॥

अथैतद्द्वादशाहं व्रतं चरत्याङ्क्ते[3] । न दतो धावते । ऽभ्यङ्क्ते । न प्रमन्दयते । युध्यते युद्ध आगते । ऽग्निहोत्रोच्छेषणव्रतो वा[4] यजमानो भवति । भक्तमु[5] पत्न्या आहरन्त्यथास्यैतत्पुरस्तादेव जुष्टे देवयजने तिस्रः शालाः कारिता भवन्ति । स दक्षिणार्ध्याꣳ[6] शालामध्यवसाय मथित्वाग्नीन्वि-

---

१ Thus Be BU; रथवाहनं MT Be 11, but cp. Âp. XVIII. 22. 6, 8.

२ Thus again, Be BU; रथवाहं M; T Be 11 om.

३ These and the following words thus in M; चरत्याङ्क्ते नदतेधावतेभ्यंक्तेनप्रमंदयते Be BU; चरतिनात्मक्तेनदतोधावतेभ्यंक्तेनप्रमनयते Be 11 T; Bhav. reads प्रस्कन्दयते explaining this word, as it seems, by न खट्वायां शेते न केशान्विलिखते।

४ वा Be 11 T; ह Be BU; M om.

५ M om. उ, but cp. vol. I. 67. 4.

६ दक्षिणां T Be 11.

हृत्य प्रतीचीनस्तोमाय केशवपनीयायातिरात्राय दीक्षते। तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः। स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्यै मे यजनीये[१] ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति। तस्य तथा संपद्यते। प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथ[२] वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विशिष्योपवसन्त्यथातो महारात्र एव बुध्यन्ते। प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति। परिहिते प्रातरनुवाकेऽपो ऽच्छैत्यङ्गिरसदैत्यतिरात्रं[३] क्रतुमुपैति। प्रसिद्धो ऽभिषवः। प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते। समानं कर्मावभृथात्प्रसिद्धो ऽवभृथ। उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति। तस्यै प्रसिद्धं वपया चरित्वा दक्षिणे वेद्यन्ते यानि कानि च लोमानि[४] वापयते। संतिष्ठत एष प्रतीचीनस्तोमः केशवपनीयो ऽतिरात्रः सहस्रदक्षिण उदवसानीयान्तो। ऽथ मध्यमां शालामध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्य व्युष्टये द्विरात्राय दीक्षते। तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः। स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते द्विरात्रस्य मे[५] सतो[५] ऽमावास्याया[५] उपवसथीये[५]

---

१ Thus U Be (sec. m.); यज्ञीये Be (pr. m.) B; यज्ञिये M; Be 11 T om. the passage.

२ °णोपवस° M Be.

३ Thus M Be 11 T; °ङ्गिरसदेत्यातिरात्रं Be BU.

४ तानि ins. M.

५ Thus T Be 11 (only °वास्यायै); मे before सतो om. M, but this MS.: मावास्यायै म उप°; Be BU give मे before सतो and मा before उप°, reading °वास्याये।

ऽहर्पूर्वमहः संपद्यत उत्तरस्मिन्नुत्तरमिति । संतिष्ठते व्युष्टि-द्विरात्रो[१] । ऽथोत्तरार्ध्याः[२] शालामध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृ-त्योदयनीयायाग्निष्टोमाय दीक्षते । तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसदः सप्तम्यां प्रसुतः । संतिष्ठत एष उदयनीयो ऽग्निष्टोम-स्तुष्टोमः सहस्रदक्षिण उदवसानीयान्तो[३] । ऽथ देविकाहवि-र्भिर्यजते । ऽथ त्रैधातवीयया यजते । ऽथ सौत्रामण्या यजते । संतिष्ठते राजसूयो ऽर्धसप्तदशैर्मासैः । संतिष्ठते राजसूयः संतिष्ठते राजसूयः । ॥ २० ॥ सप्तमः ॥

॥ इति द्वादशः प्रश्नः ॥

१ Thus all; are we to correct व्युष्टिर्द्विरात्रो ?, cp. 117, 14.

२ Thus BeBUM (sec. m.); थोत्तराः M (pr. m.) T Be 11 Karmāntasūtra.

३ उदयनीयांतो Be 11 T.

[१]अथात इष्टीर्व्याख्यास्यामस्तासाꣳ सकृत्प्रदिष्टमेव दार्शपौर्णमासिकं तन्त्रं । दार्शपौर्णमासिकः[२] सꣳस्कारः[२] । सर्वाः प्रथमाः सर्वा मध्यमाः सर्वा उत्तमा[३] । यथाकालं पर्वतिथ्या निर्वपेद्या आदिष्टस्थाना । अथ या अनादिष्टस्थाना यानि पूर्वपक्षस्य पुण्याहान्येतत्तीर्थानि[४] भवन्ति या अनार्तिष्टयो । ऽथ या आर्तिष्टय उपाधिगमकालास्ता भवन्ति । यथैतदभ्युद्धृताभ्युदिताभिनिम्रुक्ताविजातेति । व्युदितमन्वाधानं । नित्यं व्रतोपायनं । यावत्सिद्धि याजमानमनुसꣳहरेदन्यत्रावापदेवताभ्यस्तासां याः सोपनामास्ता उपाꣳश्वेतरा उच्चैरादेशादेव । सप्तदश सामिधेन्यो जानीयाद्यथैतन्मानवी ऋचौ धाय्ये कुर्यादुष्णिहककुभौ[५] धाय्ये त्रिष्टुभौ[६] संयाज्ये[६] । वार्त्रघ्नावाज्यभागौ पूर्वपक्षे । वृधन्वन्तावपरपक्ष इत्यौपमन्यवो । यानि हवीꣳषि कामेन वा दक्षिणया वा व्यपेतानि[७] स्युर्नानाबर्हीꣳष्येव

१ The text of this first adhyāya is given principally according to M, in comparison with the vivaraṇa. All the other MSS. except D, contain a highly corrupted tradition. I do not give all their various readings, which are nearly ever so much corruptions.

२ Thus M and Bhav.; ॰मासिकाः संस्काराः all the other MSS.

३ ॰त्तमा M.

४ ॰तीर्थ्यानि M.

५ कुर्याद् om. M.

६ Thus only D; M om.; त्रिष्टुभौ धाय्ये UB; त्रिष्टुभौ धाय्ये Be; त्रिष्टुभ एवाग्नेर् Be 8.

७ व्यवेतानि M.

तानि जानीयादादेशादेव दक्षिणाव्यपेतꣳ[1] समानबर्हिर्भवति यथा दिशामवेष्टिर्नैष्टौरुपाꣳशुयाजो[2] ऽनुममेति । यद्देवत्यꣳ हविस्तद्देवत्ये याज्यापुरोऽनुवाक्ये । पुरस्तात्स्विष्टकृत उपहोमा याथामुक्ता उपहोमा । वासोदक्षिणाः काम्या इष्टयो या अनादिष्टदक्षिणा । गोदक्षिणः पशुबन्धो । नित्यो ऽन्वाहार्य । इति[3] न्वा[3] इमा[3] इष्टयो[3] व्याख्याताः । ॥ १ ॥ प्रथमः ॥

अथ वै भवत्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत्प्रजाकाम इति । तस्या एते भवत उभा वामिन्द्राग्नी अश्रवꣳ हीत्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत्स्पर्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु वेति । तस्या एते भवत इन्द्राग्नी रोचना दिवः अथद्वृत्रमित्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत्संग्राममुपप्रयास्यन्निति । तस्या एते भवत इन्द्राग्नी नवतिं पुरः शुचिं नु स्तोममित्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत्संग्रामं जित्वेति । तस्या एते भवत उभा वामिन्द्राग्नी अश्रवꣳ हीत्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेज्जनतामेष्यन्निति । तस्या एते भवत इन्द्राग्नी रोचना दिवः अथद्वृत्रमिति । पौष्णं चरुमनुनिर्वपेदिति । तस्या एते भवतो वयमु त्वा पथस्पते पथस्पथ इति । क्षेत्रपत्यं चरुं निर्वपेज्जनतामागत्येति । तस्या एते भवतः क्षेत्रस्य पतिना वयं क्षेत्रस्य पत इत्यैन्द्राग्न-

---

१ ०व्यवेतं M.

२ दिशामवेष्टीर्नै० M.

३ इतीन्विमा इष्टीर्व्याख्याताः M; all the other MSS. have also इष्टिर् or इष्टीर्।

मेकादशकपालमुपरिष्टान्निर्वपेदिति । तस्या एते भवतो ये संग्रामं जिग्युषः । ॥ २ ॥

अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वातिपादयेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते पथो ऽन्तिकाद्बर्हिरनड्वाहं । तस्या एते भवतो ऽग्ने नया देवानामित्यन्वाहार्यमासाद्यानड्वाहं ददात्यग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निः सन्नव्रत्यमिव चरेदिति । तस्या एते भवतस्त्वमग्ने व्रतपा असि यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानीत्यग्नये रक्षोघ्ने पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यꣳ रक्षाꣳसि सचेरन्नित्यथ वै भवति निशितायां निर्वपेत्परिश्रिते याजयेदिति । स निशायां महारात्र उत्थायाग्नये रक्षोघ्ने पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । परिश्रिते याजयति । कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमित्येतस्यानुवाकस्य पञ्चदश सामिधेनीः पराचीरन्वाह । तस्या एते भवतो रक्षोहणं वि ज्योतिषेत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतिमुपजुहोत्युत स्वानासो दिवि षन्त्वग्नेरिति । ॥ ३ ॥

अग्नये रुद्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदभिचरन्निति । तस्या एते भवतस्त्वमग्न रुद्र आ वो राजानमित्यग्नये सुरभिमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्य गावो वा पुरुषा वा प्रमीयेरन्यो वा बिभीयादिति । तस्या एते भवतो ऽग्निर्होता साध्वीमकरित्यग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्संग्रामे संयत्त इति । तस्या एते भवतो ऽक्रन्ददग्निस्त्वे वसूनीत्यथ वै

भवत्यभि वा एष एतानुच्यति येषां पूर्वापरा अन्वञ्चः प्रमीयन्ते। पुरुषाकृतिर्ह्यस्य प्रियतमाग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिति। तस्या एते भवतो। ऽथ वै भवत्यभि वा एष एतस्य गृहानुच्यति यस्य गृहान्दहत्यग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिति। तस्या एते भवतः। ॥ ४ ॥

द्वितीयः ॥

अथ वै भवत्यग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यं कामो नोपनमेदिति। तस्या एते भवतस्तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाश्याम तं काममग्न इत्यग्नये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्स्पर्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु वेति। तस्या एते भवतः श्रेष्ठं यविष्ठ भारत स श्वितान इत्यग्नये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदभिचर्यमाण इति। तस्या एते भवतो। ऽग्नय आयुष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत सर्वमायुरियामिति। तस्या एते भवत आयुष्ट आयुर्दा अग्न इत्यग्नये जातवेदसे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्भूतिकाम इति। तस्या एते भवतस्तस्मै ते दिवस्परीत्यग्नये रुक्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्रुक्काम इति। तस्या एते भवतः शुचिः पावक दृशानो रुक्म इत्यग्नये तेजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्तेजस्काम इति। तस्या एते भवत आ यदिषे नृपतिꣳ स तेजीयसेत्यग्नये साहन्त्याय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्सीक्षमाण इति। तस्या एते भवतो ऽग्ने सहन्तमाभर तमग्ने पृतनासहꣳ रयिमिति। ॥ ५ ॥

अग्नये ऽन्नवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नवान्त्स्यामिति । तस्या एते भवत उचान्नाय वशान्नाय वशा हि सूनो इत्यग्नये ऽन्नादाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नादः स्यामिति । तस्या एते भवतो । ऽग्नये ऽन्नपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेतान्नपतिः स्यामिति । तस्या एते भवतो । ऽग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये पावकायाग्नये शुचये ज्योगामयावीत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते हिरण्यं । तस्या एता भवन्त्यग्न आयूꣳषि पवसे ऽग्ने पवस्वाग्ने पावक स नः पावकाग्निः शुचिव्रततम उदग्ने शुचयस्तवेत्यन्वाहार्यमासाद्य हिरण्यं ददात्येतामेव निर्वपेच्चक्षुष्काम इति । तस्या एता भवन्ति । ॥ ६ ॥

अग्नये पुत्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिन्द्राय पुत्रिणे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रजाकाम इति । तस्या एता भवन्ति यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानो यस्मै त्वꣳ सुकृते जातवेदस्त्वे सुपुत्र शवस उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममादेत्यग्नये रसवते ऽजक्षीरे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत रसवान्त्स्यामिति । तस्या एते भवतो ऽग्ने रसेनापो अन्वचारिषमित्यग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत वसुमान्त्स्यामिति । तस्या एते भवतो वसुर्वसुपतिस्त्वामग्ने वसुपतिं वसूनामित्यग्नये वाजसृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्संग्रामे संयत्त इति । तस्या एते भवतस्त्वामग्ने वाजसातममयं नो अग्निरित्यग्नये ऽग्निवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्याग्नावग्निमभ्युद्धरेयुरिति । तस्या

एते भवतो ऽग्निनाग्निः समिध्यते त्वꣳ ह्यग्ने अग्निनेत्यग्नये ज्योतिष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्यस्याग्निरुद्धृतो ऽहुते ऽग्निहोत्र उद्वायेदपर आदीप्यानूद्धृत्य इत्याहुस्तत्तथा न कार्यं । यद्भागधेयमभि पूर्व उद्ध्रियते किमपरो ऽभ्युद्ध्रियेतेति । तान्येवावक्षाणानि संनिधाय मन्थेदिति । स तान्येवावक्षाणानि संनिधाय मन्थतीतः प्रथमं जज्ञे अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति । छन्दोभिरेवैनꣳ स्वाद्योनेः प्रजनयतीति ब्राह्मणमग्नये ज्योतिष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिति । तस्या एते भवत उदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषेति । ॥ ७ ॥

तृतीयः ॥

अथ वै भवति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्वारुणं चरुं दधिक्राव्णे चरुमभिशस्यमान इत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते हिरण्यं । तस्या एता भवन्ति वैश्वानरो न ऊत्या त्वमग्ने शोचिषा शोशुचानो ऽव ते हेड उदुत्तमं दधिक्राव्णो अकारिषमा दधिक्रा इत्यन्वाहार्यमासाद्य हिरण्यं ददात्येतामेव निर्वपेत्प्रजाकाम इति । तस्या एते भवन्ति । वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्पुत्रे जात इति । तस्या एते भवतो वैश्वानरस्य दꣳसनाभ्यो बृहज्जातो यदग्न इति । वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदमावास्यां वा पौर्णमासीं वातिपाद्येति । तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिवीत्याग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेद्वैश्वानरं द्वादशकपालमग्निमुद्वासयिष्यन्निति ।

तस्या एता भवन्त्यग्निर्मूर्धा भुवो वैश्वानरो न ऊत्या त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान इति । वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामकाम इत्यथ वै भवत्याहवनीये वैश्वानरमधिश्रयति गार्हपत्ये मारुतमनूच्यमान आसादयतीति । काले प्रत्यञ्चं वैश्वानरमासादयत्यनूच्यमानासु सामिधेनीषु मारुतं । तस्य एता भवन्ति वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिवि मरुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्मेति । ॥ ८ ॥

आदित्यं चरुं निर्वपेत्संग्राममुपप्रयास्यन्निति । तस्या एते भवतो ऽदितिर्न उरुष्यतु महीमू षु मातरमिति । वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदायतनं गत्वेति । तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्यास्माकमग्ने मघवत्सु धारयेति । वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्विद्विषाणयोरन्नं जग्ध्वेति । तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्यर्तावानमिति । वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्समानयोः पूर्वो ऽभिद्रुह्येति । तस्या एते एव भवतो । वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदविं प्रतिगृह्येति । तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्या त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान इति । वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदुभयादत्प्रतिगृह्याश्वं वा पुरुषं वेति । तस्या एते एव भवतो । वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत्सनिमेष्यन्निति । तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्या वैश्वानरस्य सुमतौ स्यामेति । ॥ ९ ॥

अथ वै भवति यो वै संवत्सरं प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेदिति ।

स एतमेव वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपति । यमेव प्रयुङ्क्ते तं भागधेन विमुञ्चति प्रतिष्ठित्या इति ब्राह्मणमथ वै भवति यथा रज्ज्वोत्तमां गामाजेत्तां भ्रातृव्याय प्रहिणुयादिति । स यथा रज्ज्वोत्तमां गामाजति तां भ्रातृव्याय प्रहित्य भ्रातृव्यस्य गोष्ठे न्यस्यति । निर्ऋतिमेवास्मै प्रहिणोतीति ब्राह्मणं । तस्या एते भवतः । ॥ १० ॥ चतुर्थः ॥

अथ वै भवत्यैन्द्रं चरुं निर्वपेत्पशुकाम इति । तस्या एते भवत इन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नर इतीन्द्रायेन्द्रियावते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत्पशुकाम इति । तस्या एते भवत इन्द्रियाणि शतक्रतो ऽनु ते दायीतीन्द्राय घर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकाम इति । तस्या एते भवत आ यस्मिन्सप्त वासवा आमासु पक्वमैरय इतीन्द्रायार्कवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदन्नकाम इति । तस्या एते भवत इन्द्रमिद्गाथिनो बृहद्गायन्ति त्वा गायत्रिण इतीन्द्राय घर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रायार्कवते भूतिकाम इति । तस्य एता भवन्त्या यस्मिन्सप्त वासवा आमासु पक्वमैरय इन्द्रियाणि शतक्रतो ऽनु ते दायीन्द्रमिद्गाथिनो बृहद्गायन्ति त्वा गायत्रिण इति । ॥ ११ ॥

इन्द्रायाꣳहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः पाप्मना गृहीतः स्यादिति । तस्या एते भवतो ऽꣳहोमुचे विवेष यन्मेतीन्द्राय वैमृधाय पुरोडाशमेकादशकपालं निर्व-

पेद्यं मृधो ऽभि प्रवेपेरन्राष्ट्राणि वाभि समियुरिति । तस्या एते भवतो वि न इन्द्र मृधो जहि मृगो न भीम इती-न्द्राय त्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्बद्धो वा परियत्तो वेति । तस्या एते भवतस्त्रातारमिन्द्रं मा ते अस्याꣳ सहसावन्नितीन्द्रायार्काश्वमेधवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यं महायज्ञो नोपनमेदिति । तस्या एते भवतो ऽनवस्ते रथं वृष्णे यत्त इति । ॥ १२ ॥

इन्द्रायान्वृजवे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्ग्रामकाम इति । तस्या एते भवतो ऽन्वह मासा अनु ते दायीतीन्द्राण्यै चरुं निर्वपेद्यस्य सेनासꣳशितेव स्यादित्यथ वै भवति बल्बजानपीध्मे संनह्येत्तान्सहैवेध्मेनाभ्यादध्यादिति । तान्सहैवेध्मेनाभ्यादधाति । तस्या एते भवत इन्द्राणीमासु नारिषु नाहमिन्द्राणि रारणेतीन्द्राय मन्युमते मनस्वते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत्संग्रामे संयत्त इति । तया एते भवतो यो जात एवा ते मह इन्द्रो ऽत्युग्र इत्येतामेव निर्वपेद्यो हतमना इव स्यादिति । तस्या एते भवत । एतामेव निर्वपेद्यः स्वयंपाप इव स्यादिति । तस्या एते एव भवतः । ॥ १३ ॥

इन्द्राय दात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति । तस्या एते भवतो मा नो मर्धीरा तू भरेतीन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यस्मै प्रत्तमिव सन्न प्रदीयेतेति । तस्या एते भवतः प्रदातारꣳ हवामहे प्रदाता वज्रीतीन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाश-

मेकादशकपालं निर्वपेदपरुद्धो वापरुध्यमानो वेति । तस्या एते भवत इन्द्रः सुत्रामा तस्य वयꣳ सुमतौ यज्ञियस्येति । यो ऽलꣳ श्रियै सन्त्सदृङ् समानैः स्यात्तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेदित्यथ वै भवति रेवती पुरोऽनुवाक्या भवति शान्त्या अप्रदाहाय शक्वरी याज्येति । तस्या एते भवतो रेवतीर्नः प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिति । ॥ १४ ॥ पञ्चमः ॥

अथ वै भवत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेदभिचरन्त्सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुरित्यथ वै भवति प्रति वै परस्तादभिचरन्तमभिचरन्ति । द्वे द्वे पुरोऽनुवाक्ये कुर्यादतिप्रयुक्त्या इति । स द्विर्द्विः पुरोऽनुवाक्यामन्वाह । त्रिस्त्रिर्हविषामवद्यति । तस्या एता भवन्त्यग्नाविष्णू अग्नाविष्णू प्र णो देव्या नो दिवो बृहस्पत एवा पित्र इत्येतयैव यजेताभिचर्यमाण इति । तस्या एता एव भवन्त्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेद्यं यज्ञो नोपनमेदिति । तस्या एते भवतो ऽग्नाविष्णू अग्नाविष्णू इत्याग्नावैष्णवं घृते चरुं निर्वपेच्चक्षुष्काम इति । तस्या एते एव भवतः । ॥ १५ ॥

अथ वै भवतीन्द्रियं वै वीर्यं वृङ्क्ते भ्रातृव्यो यजमानो ऽयजमानस्याध्वरकल्पां प्रतिनिर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने । नास्येन्द्रियं वीर्यं वृङ्क्ते । पुरा वाचः प्रवदितोर्निर्वपेदिति । स पुरा वाचः प्रवदितोर्महारात्र उत्थायाग्नावैष्णवमष्टाकपालं निर्वपेत्प्रातःसवनस्याकाले । सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुरिति । तस्या एता भवन्त्यग्नाविष्णू अग्नाविष्णू प्र णो देव्या नो दिवो बृह-

स्पत एवा पित्र इत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेन्माध्यंदिनस्य सवनस्याकाले । सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुरिति । तस्या एता एव भवन्त्याग्नावैष्णवं द्वादशकपालं निर्वपेत्तृतीयसवनस्याकाले । सरस्वत्याज्यभागा स्याद्बार्हस्पत्यश्चरुरिति । तस्या एता एव भवन्ति । मैत्रावरुणमेककपालं निर्वपेद्वशायै काल इति । तस्या एते भवत आ नो मित्रावरुणा प्र बाहवेति । ॥ १६ ॥

यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एतꣳ सोमारौद्रं चरुं तिष्यापूर्णमासे निर्वपेदिति । स यो[१] ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्स तैष्यां पौर्णमास्याꣳ सोमारौद्रं चरुं निर्वपति । परिश्रिते याजयत्यथ[२] वै भवति श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धं मथितमाज्यं भवत्याज्यं प्रोक्षणमाज्येन मार्जयन्ते । यावदेव ब्रह्मवर्चसं तत्सर्वं करोत्यति ब्रह्मवर्चसं क्रियत इत्याहुरीश्वरो दुश्चर्मा भवितोरिति । मानवी ऋचौ धाय्ये कुर्यादिति । मनू देववतो रथ इत्येतासां द्वे धाय्यालोके[३] दधाति । तस्या एते भवतः सोमारुद्रा विवृहतं विषूचीꣳ सोमारुद्रा युवमेतानीति । ॥ १७ ॥

यदि बिभीयाद्दुश्चर्मा भविष्यामीति सोमापौष्णं चरुं निर्वपेदिति । तस्य एते भवतः सोमपूषणेमौ देवाविति । सोमारौद्रं चरुं निर्वपेत्प्रजाकाम इति । तस्या एते भवतः सोमारुद्रा विवृहतं विषूचीꣳ सोमारुद्रा युवमेतानीति ।

---

१ Thus M Be 8; यदि UD Be; B defect.

२ Thus M Be 8 UD; यजत्यथ Be B.

३ Thus MU Be; धाय्ये Be 8 B; धाय्ये लोके D.

सोमारौद्रं चरुं निर्वपेदभिचरन्निति। तस्या एते एव भवतः। सोमारौद्रं चरुं निर्वपेज्ज्योगामयावीत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते होतानड्वाहं[१]। तस्या एते एव भवतो। ऽन्वाहार्यमासाद्य होतानड्वाहं ददाति। सोमारौद्रं चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वे ऽस्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयेयमिति। सो ऽपरक्षेत्रमर्यादायामध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्य सोमारौद्रं चरुं निर्वपत्यथ वै भवति वेदिं परिगृह्यार्धमुद्धन्यादर्धं नार्धं बर्हिष स्तृणीयादर्धं नार्धमिध्मस्याभ्यादध्यादर्धं न। स्व एवास्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयतीति ब्राह्मणं। तस्या एते भवतः। ॥ १८ ॥ षष्ठः ॥

अथ वै भवत्यैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामकाम इत्यथ वै भवत्याहवनीय ऐन्द्रमधिश्रयति गार्हपत्ये मारुतमनूच्यमान आसादयतीति। काले प्रत्यक्षमैन्द्रमासादयत्यनूच्यमानासु सामिधेनीषु मारुतं। तस्या एता भवन्तीन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरो मरुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्मेत्येतामेव निर्वपेद्यः कामयेत क्षत्राय च विशे च समदं दध्यामित्यैन्द्रस्यावद्यन्ब्रूयादिन्द्रायानुब्रूहीतीन्द्रं वो विश्वतस्परीत्यन्वाहात्याक्रम्याश्राव्याह मरुतो यजेति। या वः शर्मेति यजति। मारुतस्यावद्यन्ब्रूयान्मरुद्भ्यो ऽनुब्रूहीति। मरुतो यद्ध वो दिव इत्यन्वाहात्याक्रम्याश्राव्याहेन्द्रं यजेतीन्द्रं नर इति यजति। स एवैभ्यो भागधेये समदं दधाति वितृꣳहाणास्तिष्ठन्तीति ब्राह्मण-

१ Thus MDB; होतारमनड्वाहं Be U; Be 8 om., perhaps rightly, होता।

मैतामेव निर्वपेद्यः कामयेत कल्पेरन्निति । यथादेवतमवदाय यथादेवतं यजेद्भागधेयेनैवैनान्यथायथं कल्पयति । कल्पन्त एवेति ब्राह्मणं । तस्या एता भवन्ति याः पूर्वस्याः । ॥ १९ ॥

ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं ग्रामकाम इत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयत उपाधाय्यपूर्वयं वासो । ऽथ वै भवत्यैन्द्रस्यावदाय वैश्वदेवस्यावद्येदथैन्द्रस्योपरिष्टादिति । स ऐन्द्रस्यावदाय द्विर्वैश्वदेवस्यावद्यत्यथैन्द्रस्योपरिष्टादिन्द्रियेणैवास्मा उभयतः सजातान्परिगृह्णातीति ब्राह्मणं । तस्या एते भवतो भरेष्विन्द्रं समस्तु न इत्यन्वाहार्यमासाद्योपाधाय्यपूर्वयं वासो ददाति । पृश्नियै दुग्धे प्रैयङ्गवं चरुं निर्वपेन्मरुद्भ्यो ग्रामकाम इत्यथ वै भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये भवत इति । तस्या एते भवतः प्रिया वो नाम हुवे तुराणाꣳ श्रियसे कं भानुभिरिति । यः समानैर्मिथो विप्रियः स्यात्तमेतया संज्ञान्या याजयेदिति । स[1] यैः[1] संजिज्ञासीत[1] तेषूपसमेतेष्वग्नये[1] वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणायादित्यवते चरुमिति । तस्या एते भवतोऽग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्यात्सं नो देवो वसुभिरिति । ॥ २० ॥

आदित्येभ्यो भुववद्भ्यश्चरुं निर्वपेद्भूतिकाम इति । तस्या एते

---

१ Thus M only; all the other MSS. are badly corrupted: तस्यैवसंजिज्ञासीनतेषुयमतेष्व॰ U; तस्यैवसंजिज्ञासीतेषुयमतेष्व॰ B; तस्यैवसंज्ञासित्त तेषूपसमेत्तेष्व॰ Be 8; तस्यैव संजज्ञासीनतेषुपसतेष्व॰ Be; तस्यैव संज्ञातेषुप्रमत्तेष्व॰ D.

भवतो यज्ञो देवानाꣳ शुचिरप इत्यादित्येभ्यो धारयद्भ्यश्चरुं निर्वपेदपरुद्धो वापरुध्यमानो वेत्यथादिते ऽनुमन्यस्वेत्यपरुध्यमानो ऽपरोद्धुः[1] पदपाꣳसूनादत्ते[1] । ऽथैनानादायाहरत्युपप्रेत[2] मरुतः सुदानव एना विश्पतिनाभ्यमुꣳ राजानमित्यथैनान्यजमानस्याञ्जलावावपति सत्याशीरितीह मन इत्युपनिगृह्णीते[3] । ऽथैतान्पदपाꣳसूनसंचरे परावपत्यत्र यं यजमानो द्वेष्टि तं मनसा ध्यायति । तस्या एते भवतो धारयन्त आदित्यासस्तिस्रो भूमीर्धारयन्निति । यः परस्ताद्ग्राम्यवादी स्यात्तस्य गृहाद्व्रीहीनाहरेच्छुक्लाꣳश्च कृष्णाꣳश्च विचिनुयादित्यथ वै भवति ये शुक्लाः स्युस्तमादित्यं चरुं निर्वपेदिति । तस्या एते भवतस्त्यान्नु क्षत्रियान्न दक्षिणेत्यादित्या वै देवतया विड्विशमेवावगच्छतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यवगतास्य विडनवगतꣳ राष्ट्रमित्याहुर्ये कृष्णाः स्युस्तं वारुणं चरुं निर्वपेदिति । तस्या एते भवत इमं मे वरुण तत्त्वा यामीति । वारुणं वै राष्ट्रमुभे एव विशं च राष्ट्रं चावगच्छतीति ब्राह्मणम् । ॥ २१ ॥

अथ वै भवति यदि नावगच्छेदिममहमादित्येभ्यो[4] भागं निर्वपाम्यामुष्मादमुष्यै विशो ऽवगन्तोरिति निर्वपेदिति ।

Thus M and Bhav.; परुद्धपद॰ Be BDU; ॰परुद्धः पद॰ Be 8.

२ Thus M; थैनानादायहरंत्यु॰ Be 8; D om. च्चादाय; थेनानायांतरत्यु॰ Be BU.

३ Thus M; नि om. all the other MSS.

४ Corrected (cp. TS. II. 3. 1. 4); all the MSS. have इदम् i. s. o. इमम् only U: इदममहमा॰ ।

निहृत्योपरमत्यथावगच्छते सँसादयति । तस्या एते भवतो यज्ञो देवानामादित्यानामवसा नूतनेनेत्यादित्या एवैनं भागधेयं प्रेप्सन्तो विग्रमवगमयन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति यदि नावगच्छेदाश्वत्थान्मयूखान्सप्त मध्यमेषायामुपहन्यादिति । प्रागीषमनो[१] ऽवस्थापयित्वाश्वत्थान्मयूखान्सप्त[१] मध्यमेषायामुपहन्ति[१] । मध्यममुपहत्य[२] त्रीन्प्रतीचस्त्रीन्प्राच आयातयतीदमहमादित्यान्बध्नाम्यामुष्मादमुष्यै विग्रो ऽवगन्तोरित्यादित्या एवैनं बद्धवीरा विग्रमवगमयन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति यदि नावगच्छेदेतमेवादित्यं चरुं निर्वपेदिध्मे ऽपि मयूखान्संनह्येत्तान्सहैध्मेनाभ्यादध्यादिति । तान्सहैवेध्मेनाभ्यादधात्यनपरुध्यमेवावगच्छतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्याश्वत्था भवन्ति । मरुतां वा एतदोजो यदश्वत्थ । ओजसैव विग्रमवगच्छति । सप्त भवन्ति । सप्तगणा वै मरुतो । गणश एव विग्रमवगच्छतीति ब्राह्मणं । तस्या एते एव भवतः । ॥ २२ ॥ सप्तमः ॥

अथ वै भवति यो मृत्योर्बिभीयात्तस्मा एतां प्राजापत्याँ शतकृष्णलां निर्वपेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते शतँ सुवर्णानि कृष्णलानि नवं पात्रं प्रभूतमाज्यमित्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वा प्रजापतये जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्कृष्णलानां[३] निर्वपति । हविष्कृता वाचं विसृज्य

१ This passage is found in M only.

२ Thus Be 8; मध्यत उपहत्य Be BD; मध्यम उप॰ M; मध्य उप॰ U; मध्यमुपहत्य Bhav.

३ Thus M; कृष्णलान् or कृष्णलां the other MSS.

गार्हपत्ये नवं पात्रमधिश्रित्य तिरः पवित्रमाज्यमानीय तिरः पवित्रं कृष्णलान्यावपत्यथाज्यं निर्वपत्यथाज्यमधिश्रित्योभयं[१] पर्यग्नि कृत्वान्तर्वेद्यासादयत्यथ वै भवति चत्वारिचत्वारि कृष्णलान्यवद्यति चतुरवत्तस्याप्त्या इत्यष्टौ देवताया अवद्यति चत्वारि स्विष्टकृते ऽष्टाविडायै[२] चत्वार्यवान्तरेडाया एकं प्राशित्रायैकं यजमानायाज्यमेव जुह्वतो जुहुत्याज्यं प्राश्नन्तः[३] प्राश्नन्त्यथैनान्येकधोद्धृत्य[३] ब्रह्मण उपहरति। तस्या एते भवतो हिरण्यगर्भः प्रजापत इति। ॥ २३ ॥

यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एतꣳ सौर्यं चरुं निर्वपेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते पञ्च सुवर्णानि कृष्णलानि सुवर्णरजतौ च रुक्मावथैतं चरुꣳ श्रपयित्वाभिघार्योदञ्चमुद्वास्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां परिगृह्यान्तर्वेद्यासादयति। समानं कर्मा प्रयाजेभ्यो। ऽथ वै भवति प्रयाजेप्रयाजे कृष्णलं जुहोतीति। स प्रयाजेप्रयाज एव कृष्णलमन्ववधाय जुहोति। तस्या एते भवत उदु त्यं चित्रमित्यन्वाहार्यमासाद्य सुवर्णरजतौ रुक्मौ दद्यात्याग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्सावित्रं द्वादशकपालं भूम्यै चरुं यः कामयेत हिरण्यं विन्देय हिरण्यं मोपनमेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते हिरण्यं। तस्या एता

१ •मधिश्रयत्युभयं M.

२ अष्टौ is found in M only.

३ Thus M; प्राश्नंतमेव प्राश्नंत्य• D; the other MSS. (i. s. o. प्राश्नन्ति) प्राश्नाते Be; प्राश्नंते U; प्राश्नते B; प्राश्नाति Be 8.— उद्धृत्य M Be 8, उपहृत्य the other MSS., but cp. supra XII. 16 (p. 68, 18).

भवन्ति स प्रत्नवन्नि काव्या हिरण्यपाणिमूतये वाममद्य सवितर्वडित्या पर्वतानाꣳ स्तोमासस्त्वा विचारिणीत्यन्वाहार्यमासाद्य हिरण्यं ददात्येतामेव निर्वपेद्धिरण्यं विन्देति । तस्या एता एव भवन्त्येतामेव निर्वपेद्यस्य हिरण्यं नश्येदिति । तस्या एता एव भवन्ति । ॥ २४ ॥

यः सोमवामी स्यात्तस्मा एतꣳ सोमेन्द्रꣳ श्यामाकं चरुं निर्वपेदिति । [1]तस्या एते भवत स्वदूदरेणापान्तमन्युरिति । सोमवामी वा अन्यो भवत्यन्यः सोमातिपवितो भवति । यः सोमातिपवितः स्यात्तस्मा एतꣳ सोमेन्द्रꣳ श्यामाकं चरुं निर्वपेदिति[1] । तस्या एते भवतः प्र सुवानः सवाधस्त इत्यग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं पशुकाम इत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते दधि मधु घृतमपो यवानित्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वाग्नये दात्रे जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्व्रीहीणां निर्वपत्येतामेव प्रतिपदं कृत्वेन्द्राय प्रदात्रे जुष्टं निर्वपामीति चतुर एव व्रीहीणामेतामेव प्रतिपदं कृत्वा प्रजापतये जुष्टं निर्वपामीति चतुरो यवानां । तेषां व्रीहिष्वेव हविष्कृतमुदादयत्युपोप्यच्छन्ने यवान्हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं

---

१ The passage marked between १ ... १ is not found in M Be BU. In the words as handed down by Be 8, I inserted अन्यो (l. 8, first time) and तस्मा (l. 9) and changed अन्यं (l. 8, second time) into अन्यः । D : सोमवामी चोन्यो भवत्यन्यं विदुः सोमातिपवितः (sic).

कर्माधिवपनादुद्धृत्य दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्याष्टौ कपालान्युपदधात्येकादशोत्तरतो । ऽथैतान्यवानुलूखले परिच्छुद्य गार्हपत्य एककपालमधिश्रित्य धाना भर्जन्ति[1] । यदेते[2] हविषी अधिवृणक्ति तदेता धानाश्चतुष्टयेनोपसृजति[3] दध्ना मधुना[4] घृतेनाद्भिरिति । तस्या एता भवन्त्यग्ने दा दाशुषे रयिं दा नो अग्ने शतिनः प्रदातारꣳ हवामहे प्रदाता वज्री घृतं न पूतमुभे सुश्चन्द्र सर्पिष इति । ॥ २५ ॥

यो यज्ञविभ्रष्टः स्यात्तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालꣳ सौम्यं चरुमित्यथ वै भवत्याग्नेयस्य च सौम्यस्य चैन्द्रे समास्लेषयेदिति । स आग्नेयस्य च सौम्यस्य चैन्द्रे समास्लेषयति । तेजस्वेवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं[5] च[5] समीची[5] दधातीति ब्राह्मणं । तस्या एता भवन्ति स प्रत्नवन्नि काव्येन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरस्त्वं नः सोम या ते धामानीत्यग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपेद्यं कामो नोपनमेदिति । तस्या एते भवतो ऽग्नीषोमा सवेदसा युवमेतानीत्यग्नीषोमीयमष्टाकपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकाम इति । यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्सो ऽग्नीषोमीयमष्टाकपालꣳ श्यामाकानां निर्वपति । तस्या एते

---

१ Thus M (the same reading xvii. 31) ; भर्जयंति the other MSS.

२ Only found in M Be 8 ; BDU om. ; Be has a lacuna of three akṣaras.

३ Thus M and Bhav. ; the other MSS. have the plural.

४ मधुषा M.

५ Thus corrected acc. to TS. II. 3. 3. 2 ; तेजस्वेवास्मा इन्द्रियं च समीची MUDB Be ; तेजस्वेवास्मा इन्द्रियं च ब्रह्मवर्चसं च समीची Be 8.

भवतो ऽग्नीषोमाविमꣳ सु मे ऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्येति । सोमाय वाजिने श्यामाकं चरुं निर्वपेद्यः क्लैब्याद्बिभीयादिति । तस्या एते भवत आप्यायस्व सं त इति । ब्राह्मणस्पत्यमेकादशकपालं निर्वपेद्ग्रामकाम इत्यथ वै भवति गणवती याज्यानुवाक्ये भवत इति । तस्या एते भवतो गणानां त्वा गणपतिꣳ हवामहे स इज्जनेनेत्येतामेव निर्वपेद्यः कामयेत ब्रह्मन्विशं नाशयेयमिति । मारुती याज्यानुवाक्ये कुर्यादिति । तस्या एते भवतो मरुतो यद्ध वो दिवो या वः शर्मेति । ॥ २६ ॥

अर्यम्णे चरुं निर्वपेत्सुवर्गकाम इति । तस्या एते भवतो ऽर्यमायाति ये ते ऽर्यमन्नित्यर्यम्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति । तस्या एते भवतो । ऽर्यम्णे चरुं निर्वपेद्यः कामयेत स्वस्ति जनतामियामिति । तस्या एते एव भवतो । यो राजन्य आनुजावरः स्यात्तस्मा एतमैन्द्रमानुषूकमेकादशकपालं निर्वपेदित्यथ वै भवति बुध्नवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवत इति । तस्या एते भवतो बुध्नादग्रमङ्गिरोभिर्गृणानो बुध्नादग्रेण विमिमाय मानैरिति । यो ब्राह्मण आनुजावरः स्यात्तस्मा एतं बार्हस्पत्यमानुषूकं चरुं निर्वपेदित्यथ वै भवति बुध्नवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवत इति । तस्या एते भवतो महान्मही अस्तभायद्बुध्नाद्यो अग्रमभ्यत्योजसेति । ॥ २७ ॥ अष्टमः ॥

अथ वै भवति यः पापयक्ष्मगृहीतः स्यात्तस्मा एतमादित्यं चरुममावास्यायां निर्वपेदिति । तस्या एते भवतो नवोनवो

भवति जायमानो यमादित्या अꣳशुमाप्याययन्तीति । यं कामयेतान्नादः स्यादिति तस्मा एतं त्रिधातुं निर्वपेदिन्द्राय राज्ञे पुरोडाशमेकादशकपालमिन्द्रायाधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञ इत्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वेन्द्राय राज्ञे जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्व्रीहीणां निर्वपत्येतामेव प्रतिपदं कृत्वेन्द्रायाधिराजायेन्द्राय स्वराज्ञ इति चतुरश्चतुरो मुष्टीनेकैकस्यै देवतायै । हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं कर्माधिवपनादथास्य गार्हपत्य एकादशोत्तानानि कपालान्युपदधात्यथ वै भवत्युत्तानेषु कपालेष्वधिश्रयत्ययातयामत्वाय । त्रयः पुरोडाशा भवन्ति । त्रय इमे लोका । एषां लोकानामाप्त्या । उत्तरउत्तरो ज्यायान्भवतीति । स उत्तरमुत्तरमेव ज्यायाꣳसं करोति । सर्वेषामभिगमयन्नवद्यतीति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय राज्ञे ऽनुब्रूहीति । प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि राजेत्यनूच्येन्द्रो जयाति न पराजयाता इति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्रायाधिराजायानुब्रूहीतीन्द्रो जयाति न पराजयाता इत्यनूच्यास्येदेव प्ररिरिचे महित्वमिति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय स्वराज्ञे ऽनुब्रूहीत्यस्येदेव प्ररिरिचे महित्वमित्यनूच्य प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि राजेति यजति । व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहायेति ब्राह्मणम् । ॥ २८ ॥

य इन्द्रियकामो वीर्यकामः स्यात्तमेतया सर्वपृष्ठया याजयेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते ऽश्वमृषभं वृष्णिं बस्तमित्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वेन्द्राय राथंतराय

जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्व्रीहीणां निर्वपत्येतामेव प्रतिपदं कृत्वेन्द्राय बार्हतायेन्द्राय वैरूपायेन्द्राय वैराजायेन्द्राय शाक्वरायेन्द्राय रैवतायेति चतुरश्चतुरो मुष्टीनेकैकस्यै देवतायै । हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं कर्माधिवपनादुद्धृत्य गार्हपत्ये द्वादशोत्तानानि कपालान्युपदधात्येव वै भवत्युत्तानेषु कपालेष्वधिश्रयत्ययातयामत्वाय । द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति वैश्वदेवत्वाय । समन्तं पर्यवद्यतीति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय राथंतरायानुब्रूहीत्यभि त्वा शूर नोनुम इत्यनूच्य त्वामिद्धि हवामह इति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय बार्हतायानुब्रूहीति । त्वामिद्धि हवामह इत्यनूच्य यद्याव इन्द्र त इति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय वैरूपायानुब्रूहीति । यद्याव इन्द्र त इत्यनूच्य पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वेति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय वैराजायानुब्रूहीति । पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वेत्यनूच्य कदा चन स्तरीरसीति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय शाक्वरायानुब्रूहीति । कदा चन स्तरीरसीत्यनूच्य रेवतीर्नः सधमाद इति यजति । सो ऽवद्यन्नाहेन्द्राय रैवतायानुब्रूहीति । रेवतीर्नः सधमाद इत्यनूच्याभि त्वा शूर नोनुम इति यजति । व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहायेति ब्राह्मणम् । ॥ २९ ॥

अन्वाहार्यमासाद्याश्वमृषभं वृष्णिं बस्तमिति दद्यादेतयैव यजेताभिशस्यमान इति । यैव[1] पूर्वा[1] सेयं[1] । यश्चक्षुष्कामः

१ Thus M; यैव पूर्वा सेति Be; यैव पूर्वसे Be 8; यैव पूर्वास्येति U; तस्या एते भवंति या पूर्वस्या BD.

स्यात्तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालꣳ सौर्यं चरुमग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालमिति । तस्या एते भवन्त्युदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषोदु त्यं चित्रमुदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषेत्युपहूतायामिडायामनाहितमग्नीधे भवत्यथ यजमानाय त्रीन्पिण्डान्प्रयच्छत्युदु त्यं जातवेदसꣳ सप्त त्वा हरितो रथे चित्रं देवानामुदगादनीकमिति पिण्डान्प्रयच्छति । चक्षुरेवास्मै प्रयच्छति । यदेव तस्य तदिति ब्राह्मणं । वैश्वदेवीꣳ सांग्रहणीं निर्वपेद्ग्रामकाम इति । वैश्वदेवं चरुꣳ संग्रहन्त इव श्रपयन्त्यथ ध्रुवो ऽसि ध्रुवो ऽहꣳ सजातेषु भूयासमिति परिधीन्परिदधाति । तस्या एते भवतो विश्वे देवा विश्वे देवा इत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतीरुपजुहोत्यामनमस्यामनस्य¹ देवा इति तिस्रः । ॥ ३० ॥ नवमः ॥

अथ वै भवत्यग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमꣳ रसो । वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतीं वागग्नाविष्णू आत्मा यस्य ज्योगामयति । यो ज्योगामयावी स्याद्यो वा कामयेत सर्वमायुरियामिति तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते खादिरं नवं पात्रं नवनीतमाज्यं यावतीः समा एष्यन्मन्येत तावन्मात्रं च प्रवर्तमथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालꣳ सारस्वतं चरुमाग्नावैष्णवमेकादशकपाल-

---

१ स्रुवाहुतीरुपजुहोत्य॰] MBD; स्रुवाहुतीर्जुहोत्य॰ U Be; स्रुवाहुतिं जुहोत्य॰ Be 8.

मिति[1] । समानं कर्माज्यावेक्षणात्स्व आज्यावेक्षणे[2] ऽनुवर्तयति यन्नवमैत्तन्नवनीतमभवदिति । समानं कर्म स्रुचाᳫं सादनात्सादयित्वा स्रुचो ऽथैतं प्रवर्तं खादिरे नवे पात्र उपस्तीर्णाभिघारितᳫं सह हविर्भिरन्तर्वेद्यासादयति । समानं[3] कर्म[3] प्रयाजेभ्यः[3] । प्रयाजैश्चरित्वा[3] हविर्भिश्चरति[3] । तस्या एता भवन्त्यायुष्ट आयुर्दा अग्न आप्यायस्व सं ते ऽव ते हेड उदुत्तमं प्र णो देव्या नो दिवो ऽग्नाविष्णू अग्नाविष्णू इत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतीरुपजुहोति ॥ ३१ ॥

अश्विनोः प्राणो ऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणो ऽसि स्वाहेन्द्रस्य प्राणो ऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणो ऽसि स्वाहा मित्रावरुणयोः प्राणो ऽसि तस्य ते दत्तां यस्य प्राणो ऽसि स्वाहा विश्वेषां देवानां प्राणो ऽसि तस्य ते ददतु येषां प्राणो ऽसि स्वाहेति । हुत्वाहुत्वैव सᳫंस्रावैः[4] प्रवर्तमभिघारयति राडसि विराडसि सम्राडसि स्वराडसीत्यथैतं प्रवर्तमग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतो निदधात्यथ यजमानमाज्यमवेक्षयति घृतस्य धाराममृतस्य पन्थामिन्द्रेण दत्तां प्रयतां मरुद्भिः । तत्त्वा विष्णुः पर्यपश्यत्तत्त्वेडा गव्यैरयदित्यथ ब्रह्मणो हस्तमन्वारभ्यर्त्विजः[5] पर्याहुः पावमानेन त्वा स्तोमेन गायत्रस्य

१ Here BD ins. हविष्कृता वाचं विसृजते ।

२ Thus M Bhav.; स आज्यमवेक्षमाणो the other MSS.

३ om. M Be.

४ संस्रावेण Be 8.

५ ऋत्विजः only in M Be 8 D.

वर्तन्योपाꣳशोर्वीर्येण देवस्त्वा सवितोत्सृजतु जीवातवे जीवनस्यायै बृहद्रथंतरयोस्त्वा स्तोमेन त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोत्सृजतु जीवातवे जीवनस्याया अग्नेस्त्वा मात्रया जगत्यै वर्तन्याग्रयणस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोत्सृजतु जीवातवे जीवनस्याया इत्यथ हिरण्याहृतं निष्पिबति । निष्पिबन्तमनुमन्त्रयत इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि प्रियꣳ रेतो वरुण सोम राजन् । मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासदित्यथैतं[1] प्रवर्तमद्भिः प्रक्षाल्य दक्षिणे कर्ण आबध्नीत[2] आयुष्टे[2] विश्वतो दधदित्यथैनमनुपरिवर्तयत[3] आयुरसि विश्वायुरसि सर्वायुरसि सर्वमायुरसीत्यथास्य[4] ब्रह्मा हस्तं गृह्णात्यग्निरायुष्मानित्यान्तादनुवाकस्य । ॥ ३२ ॥

यावतो ऽश्वान्प्रतिगृह्णीयात्तावतो वारुणाञ्चतुष्कपालान्निर्वपेदेकातिरिक्तानिति । तस्या एते भवत इमं मे वरुण तत्त्वा यामीति । यद्यपरं प्रतिग्राही स्यात्सौर्यमेककपालमनुनिर्वपेदिति । तस्या एते भवत उदु त्यं चित्रमित्यथापो[5] ऽवभृथमवैत्यथ[5] वै[5] भवत्यपोनप्त्रीयं[5] चरुं पुनरेत्य निर्वपेदिति ।

---

१ Thus M; •थैनं all the other MSS.

२ Thus corrected, cp. infra XVII. 41 and XVIII. 9; आबध्नीताय• M; आबध्नात्यायु• the other MSS.

३ All exc. M ins. प्रवर्तम् after एनं।

४ After सर्वमायुरसि M has some words more: सर्वं म आयुर्भूयात्सर्वमायुर्गेषम्, cp. Āp. XIX. 24. 10.

५ Thus MUD Be, the last three omitting the words अथ वै भवति। चित्रमित्यवभृथमेवैत्यपोन• Be 8; चित्रमित्यपोन• B.

तस्या एते भवतो ऽपां नपात्समन्या यन्तीति । यः पाप्मना[१] गृहीतः स्यात्तस्मा एतामैन्द्रावरुणीं पयस्यां निर्वपेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते दधि पय आमिक्षाया इत्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वेन्द्रावरुणाभ्यां जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्व्रीहीणां निर्वपति । हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं कर्माधिवपनादध्युष्य दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्यैकादश कपालान्युपदधाति । यदैतं पुरोडाशमधिवृणक्ति तदैतामामिक्षां गार्हपत्ये ऽपयत्यथैतं पुरोडाशमुपस्तीर्णाभिघारितमुद्वास्यामिक्षया संप्रच्छाद्यान्तर्वेद्यासादयति[२] । ॥ ३३ ॥

अथ वै भवति पयस्यायां पुरोडाशमवदधात्यात्मन्वन्तमेवैनं करोत्यथो आयतनवन्तमेव । चतुर्धा व्यूहति । दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति । पुनः समूहतीति । स आमिक्षां पुरोडाशाच्चतुर्धा[३] कृत्वा व्यूहति या वामिन्द्रावरुणा यतव्या तनूस्तयेममꣳहसो मुञ्चतं या वामिन्द्रावरुणा सहस्या रक्षस्या तेजस्या तनूस्तयेममꣳहसो मुञ्चतमिति । पुनः समूहति समूह्यावद्यतीति । तस्या एते भवत इन्द्रावरुणयोरहमिन्द्रावरुणा युवमध्वराय न इत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतीरुपजुहोति यो वामिन्द्रावरुणावग्नौ स्रामस्तं वामेतेनावयज इत्यष्टौ । ॥ ३४ ॥ दशमः ॥

अथ वै भवति यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या

---

१ Thus M ; पापयक्ष्म॰ the other MSS.

२ Thus M; संछाद्य॰ all the other MSS.

३ Thus M and Bhav. ; पुरोडाशं चतुर्धा all the other MSS.

यजेताग्नये प्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदग्नये विबाधवते ऽग्नये प्रतीकवत इति । तस्या एता भवन्ति प्रप्रायमग्निः प्र ते यक्षि प्र त इयर्मि मन्म भुवो वि पाजसा वि ज्योतिषा स त्वमग्ने प्रतीकेन तꣳ सुप्रतीकꣳ सुदृशꣳ स्वञ्चमिति । यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेतेन्द्रायाꣳहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावत इत्यथ वै भवति त्रयस्त्रिꣳशत्कपालं पुरोडाशं निर्वपतीति । य एवैते त्रय एकादशकपालास्त[१] एवैत[१] उक्ता[१] भवन्ति । तस्या एता भवन्त्यꣳहोमुचे विवेष यन्मा वि न इन्द्रेन्द्र क्षत्रमिन्द्रियाणि शतक्रतो ऽनु ते दायीति । यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्नये संवर्गाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्तꣳ शृतमासन्नमेतेन यजुषाभिमृशेदिति । तꣳ शृतमासन्नमेतेन यजुषाभिमृशत्योजो ऽसि सहो ऽसि बलमसि भ्राजो ऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरहमनेन हविषामुं भ्रातृव्यमभिभूयासमिति । युक्ष्वा हि देवहूतमानित्येतस्यानुवाकस्य सप्तदश सामिधेनीः पराचीरन्वाह । तस्या एते भवतः सखायः सं वः सम्यञ्चꣳ सꣳसमिद्युवसे वृषन्निति । ॥ ३५ ॥

यः प्रजाकामः स्यात्तस्मा एतं प्राजापत्यं गार्मुतं चरुं निर्वपेदिति । तस्या एते भवतः प्रजापते स वेदेति । यः पशुकामः

---

१ Thus Be 8 ; ता एवैत उक्ता M ; त एवोक्ता Be BU ; तवोक्ता D.

स्यात्तस्मा एतꣳ सोमापौष्णं गार्मुतं चरुं निर्वपेदिति । तस्या एते भवतः सोमापूषणेमौ देवाविति । चित्रया यजेत पशुकाम इति । श्वश्चित्रयेत्युपवसत्यथ[1] प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुं त्वाष्ट्रमष्टाकपालꣳ सरस्वत्यै चरुꣳ सरस्वते चरुꣳ सिनीवाल्यै चरुमैन्द्रमेकादशकपालमिति । तस्या एते भवन्त्यग्निना रयिमश्नवद्गोमाꣳ अग्न आप्यायस्व सं त इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपं प्र णो देव्या नो दिवः पीपिवाꣳसꣳ सरस्वतो ये ते सरस्व ऊर्मयः सिनीवालि या सुपाणिरिन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नर इत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतीरुपजुहोत्यग्ने गोभिर्न आगहीति पञ्चर्चौ द्वे यजुषी । ॥ ३६ ॥ एकादशः ॥

कारीर्या यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते कृष्णं वासः कृष्णतूषं कृष्णमश्वं कृष्णꣳ संदानं कृष्णाजिनं कृष्णमधु[2] करीरसक्तून्कृष्णां कुम्भीमामपक्वां[3] कृष्णमनस्विगधं कृष्णामविं कृष्णं वर्षाह्वस्तम्बं[4] वैतसमिध्माबर्हिरित्यथ यजमानायतने कृष्णं वासः कृष्णतूषं निदधात्यथाग्रेणाहवनीयं कृष्णमश्वं कृष्णेन संदानेन

---

१ श्वश्चित्रियेत्यु° Be 8 Be ; श्वश्चित्रेत्यु° BDU ; श्वश्चित्रयेत्यु° M.

२ कृष्णंमधु DU.

३ Thus corrected acc. to a Prayoga ; कुंभीमामपक्वां D ; instead of आमपक्वां Be 8 (pr. m) : आमवाकार्यं, (sec. m.) : आमपाचंकरीया ; आमपाचकरीया U ; आमपाचकरी B ; आमपाचंकरीयत् Be ; आममाचं-करीयां M.

४ वर्षाङ्ग° M here and later on consequently ; thus also some of the other MSS.

संदित्यान्तर्वेदि[१] कृष्णाजिने कृष्णमधु करीरसक्तून्निवपत्युत्करे कुम्भीं निमिनोत्यथाग्रेणोत्करं प्रागीषमन स्थापयित्वा तस्याग्रेणोपस्तम्भनं कृष्णामविं नियच्छात्युत्तरेणाहवनीयं कृष्णं वर्षाह्वस्तम्बं वैतसमिध्माबर्हिरिति निदधात्यथ यजमानः कृष्णं वासः कृष्णतूषं परिधत्ते ॥ ३७ ॥

मारुतमसि मरुतामोजो ऽपां धारां भिन्द्धीति रमयत मरुतः श्येनमायिनमिति पश्चाद्वातं प्रतिमीवति पुरोवातमेव जनयति वर्षस्यावरुद्ध्या इति ब्राह्मणमथैतमश्वꣳ संदानात्प्रमुच्योत्तरवर्ग्येणाभिविचिपत्यभिक्रन्द[२] स्तनय गर्भमाधा इति स यदि विधूनुते[३] यदि मेहति यदि शकृत्करोति वर्षिष्यतीत्येव वेदाथ वातनामानि जुहोति पुरोवातो वर्षञ्जिन्वरावृत्स्वाहेत्यष्टावथान्तर्वेदि कृष्णाजिने मधुषा करीरसक्तून्संयौति मान्दा वाशाः शुन्ध्यूरजिराः। ज्योतिष्मतीस्तमस्वरीरुन्दतीः सुफेनाः। मित्रभृतः चत्रभृतः सुराष्ट्रा इह मावतेति तिस्रः पिण्डीः कृत्वा समुच्चित्य कृष्णाजिनस्यान्तान्संदानेनोपनह्यति वृष्णो अश्वस्य संदानमसि वृष्ट्यै त्वोपनह्यामीत्यथैना अनसः प्रथमायां गधायामाबध्नाति ॥ ३८ ॥

देवा वसव्या अग्ने सोम सूर्येत्यहोरात्रे उपरमति द्विती-

---

१ Thus M only; संनह्यत्यान्तर्वेदि all the other MSS.

२ °वर्ग्येण° M; °वर्गेण the other MSS.; cp. supra p. 104. 2.—°भिचिपत्य° M.

३ विधुनुते BD.

यस्यामाबध्नाति देवाः शर्मण्या मित्रावरुणार्यमन्नित्यहोरात्रे एवोपरमति । तृतीयस्यामाबध्नाति देवाः सपीतयो ऽपां नपादाशुहेमन्नित्यहोरात्रे एवोपरमत्यथ वै भवति यदि वर्षेत्तावत्येव होतव्यमिति । यदि चैव वर्षति यदि नोभयेनैव पिण्डीर्जुहोति स्रुचोपस्तीर्णाभिघारिता दिवा चित्तमः कृण्वन्ति यं नर उदीरयथा मरुतः समुद्रत इत्यथासां धूममन्वीक्षते ऽसितवर्णा हरयः सुपर्णा इति । यदि न वर्षेच्छ्वो भूते हविर्निर्वपेदग्नये धामच्छदे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेन्मारुतꣳ सप्तकपालꣳ सौर्यमेककपालमिति । तस्या एता भवन्ति त्वं त्या चिदच्युताग्ने भूरीणि तव जातवेदो दिवो नो वृष्टिं मरुतो ररीध्वं पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानव उदु त्यं चित्रमित्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतः स्रुवाहुतीरुपजुहोत्यौर्वभृगुवच्छुचिमप्नवानवदाहुव इति तिस्रो । ऽथैतां कुम्भीमद्भिः पूरयति सृजा वृष्टिं दिव अद्भिः समुद्रं पृणेति । सा यदि दीर्यते यदि भिद्यते वर्षिष्यतीत्येव वेदाथाविमभिजुहोत्यजा[1] असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियमिति । सा यदि विधूनुते यदि मेहति यदि शकृत्करोति वर्षिष्यतीत्येव वेदाथ वर्षाहूस्तम्बमभिजुहोति ॥ ३९ ॥

---

१ Thus M Be 8 Be; वेदाथ मेष्या उपरि जुहोत्य° BUD; then follows in B the beginning of kh. 40; the passage अथाविमभिजुहोत्य°...वर्षिष्यतीत्येव was given in this MS. already after the horse oracle.

उन्नम्भय पृथिवीं भिन्द्धीदं दिव्यं नभः। उद्नो दिव्यस्य नो देहीशानो विसृजा दृतिमित्यथैनमाहवनीये ऽनुप्रहरति हिरण्यकेशो रजसो विसार इत्यथास्य धूममन्वीक्षत आ ते सुपर्णा अमिनन्त एवैरित्यथान्तर्वेदि तिष्ठन्कृष्णाजिनमवधूनोति ये देवा दिविभागा इत्यान्तादनुवाकस्य। संतिष्ठते कारीर्यथातो ऽह्नःसवकारीर्याग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति श्रपयित्वासादयति। तस्याः पञ्चदश सामिधेन्यः पञ्च प्रयाजा वार्त्रघ्नावाज्यभागावथ हविषो ऽग्निर्मूर्धा भुव इति। त्रिष्टुभौ संयाज्ये। याभिरेव पिण्डीराबध्नाति याभिश्च जुहोति याभ्यां च धूममन्वीक्षते ताः सꣳसिध्यन्ति[1]। संतिष्ठते ऽह्नःसवकारीरी।

॥ ४० ॥ द्वादशः ॥

अथ वै भवति त्रैधातवीयेन यजेताभिचरन्वाभिचर्यमाणो वा सहस्रेण वा यक्ष्यमाणः[2] सहस्रेण वेजानो यो वा यक्ष्य इत्युक्त्वा न यजत इत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते सहस्रꣳ हिरण्यं तार्प्यं धेनुमित्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति प्रतिपदं कृत्वेन्द्राविष्णुभ्यां जुष्टं निर्वपामीति चतुरो मुष्टीन्व्रीहीणां निर्वपत्येतामेव प्रतिपदं कृत्वेन्द्राविष्णुभ्यां जुष्टं निर्वपामीति चतुरो यवानामेतामेव प्रतिपदं कृत्वेन्द्राविष्णुभ्यां जुष्टं निर्वपामीति चतुर एव व्रीहीणां। तेषां व्रीहिष्वेव हवि-

---

१ Thus M; सं om. all the other MSS.

२ The following thus only in M; the other MSS. are partly corrupted partly incomplete.

ष्कृतमुद्वादयत्युपोद्यच्छन्ते यवान्हविष्कृता वाचं विसृजते । समानं कर्माधिवपनाद्व्युष्य गार्हपत्ये द्वादश कपालान्युपदधात्यथ वै भवति द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति । ते त्रयश्चतुष्कपालास्त्रिषमृद्धत्वाय । त्रयः पुरोडाशा भवन्ति । त्रय इमे लोका । एषां लोकानामाप्त्या । उत्तरउत्तरो ज्यायान्भवतीति । स उत्तरमुत्तरमेव ज्यायाꣳसं करोति यवमयं[1] मध्ये[1] । ऽथ वै भवति ॥ ४१ ॥

सर्वाणि छन्दाꣳस्येतस्यामिष्टामनूच्यानीत्याहुस्त्रिष्टुभो वा एतद्वीर्यं यत्ककुदुष्णिहा जगत्यै । यदुष्णिहककुभावन्वाह तेनैव सर्वाणि छन्दाꣳस्यवरुन्द्ध इति । प्र सो अग्ने तवोतिभिरित्येतासां द्वे धाय्यालोके दधात्यथाग्ने त्री ते वाजिना त्री षधस्थेति त्रिवत्या परिदधाति सरूपत्वायेति ब्राह्मणꣳ । सर्वेषामभिगमयन्नवद्यतीति । तस्या एते भवतः सं वां कर्मणोभा जिग्यथुरित्यन्वाहार्यमासाद्य सहस्रꣳ हिरण्यं तार्प्यं धेनुमिति ददाति । यं कामयेत राजन्यमनपोध्यो जायेत वृत्रान्घ्नꣳश्चरेदिति तस्मा एतमैन्द्राबार्हस्पत्यं चरुं निर्वपेदित्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते हिरण्मयं दाम । तस्या एते भवतो ऽस्मे इन्द्राबृहस्पती बृहस्पतिर्नः परिपातु पश्चादित्यन्वाहार्यमासाद्य हिरण्मयं दाम ददाति । ॥ ४२ ॥

---

१ Thus M only; यवमयमध्ये Be 8 Be; यवमयोमध्ये BU; यवमयंरमध्ये D.

वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदनिष्ट्वाग्रयणेन नवान्नं जग्ध्वा यो वान्यस्याग्निषु यजेत यस्य वान्यो ऽग्निषु यजेत । सो ऽरण्योरग्नीन्समारोह्योदवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्य वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति । तस्या एते भवतो वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिवीत्यग्नये तन्तुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्विच्छिन्नाग्निहोत्रो यो वा कामयेत प्रजायै मे तन्तुर्न विच्छिद्येतेति । सो ऽरण्योरग्नीन्समारोह्योदवसाय[1] मथित्वाग्नीन्विहृत्याग्नये तन्तुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेदिति । तस्या एते भवतस्त्वं नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने त्वं पन्था भवसि देवयानः । त्वयाग्ने पृष्ठं वयमारुहेम अथा देवैः सधमादं मदेम ॥ स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावं तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः । प्रत्नꣳ सधस्थमनुपश्यमान आ तन्तुमग्निर्दिव्यं ततानेति । स्विष्टवत्यौ संयाज्ये हव्यवाहमभिमातिषाहꣳ रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम् । ज्योतिष्मन्तं दीद्यन्तं पुरन्धिमग्निꣳ स्विष्टकृतमाहुवेम ॥ स्विष्टमग्ने अभितत्पृणाहि विश्वा देव पृतना अभिष्य । उरुं नः पन्थां प्रदिशन्विभाहि ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुरित्यग्नये व्रतभृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निरश्रु कुर्यादिति । तस्या एते भवतस्त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिर्देवाꣳ आसादया इह । अग्ने हव्याय वोढवे ॥ व्रता नु बिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यो यजानो देवाꣳ अजरः सुवीरः । दधद्रत्नानि सुवि-

---

१ Thus MDU; •रोप्योदव• Be 8 Be; in B the last kh. is wanting.

दानो अग्ने गोपाय नो जीवसे जातवेद इत्यथ यस्याग्नयो वृथाग्निभिः सꣳसृज्येरन्मिथो वान्यस्य वाग्निभिः सो ऽरण्योरग्नीन्समारोह्योदवसाय[1] मथित्वाग्नीन्विहृत्याग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपत्यग्नये[2] व्रतपतय इति । तस्या एता भवन्ति वि ते विष्वग्वातजूतासो अग्ने त्वामग्ने मानुषीरीडते विशस्त्वमग्ने व्रतपा असि यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानीति । संतिष्ठन्त इष्टयः संतिष्ठन्त इष्टयः । ॥ ४३ ॥ त्रयोदशः ॥

॥ इति त्रयोदशः प्रश्नः ॥

१ ०रोह्योदव० Be 8 Be.
२ च ins. M.

अथ वै भवति प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति । स तपो ऽतप्यत । स सर्पानसृजत । सो ऽकामयत प्रजाः सृजेयेति । स द्वितीयमतप्यत । स वयाꣳस्यसृजत । सो ऽकामयत प्रजाः सृजेयेति । स तृतीयमतप्यत । स एतं दीक्षितवादमपश्यत्तमवदत्ततो वै स प्रजा असृजतेति । तत्पृच्छन्ति[1] कतमत्तत्तपो यत्तपस्तप्त्वा दीक्षितवादं वदतीत्यथ वै भवत्यङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो ऽप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्नप्सु स्नाति । साक्षादेव दीक्षातपसी अवरुन्द्ध इत्येतदिति ब्रूयादित्यथ वै भवति यद्वै दीक्षितो ऽमेध्यं पश्यत्यपास्माद्दीक्षा क्रामति । नीलमस्य हरो व्येतीति । सो ऽमेध्यं दृष्ट्वा जपत्यबद्धं मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषाꣳ श्रेष्ठो दीक्षे मा मा हासीरित्याह । नास्माद्दीक्षापक्रामति । नास्य नीलं न हरो व्येतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यद्वै दीक्षितमभिवर्षति दिव्या आपो ऽशान्ता ओजो बलं दीक्षां तपो ऽस्य निर्घ्नन्तीति । सो ऽभिवृष्यमाणो जपत्युन्दतीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे दीक्षां मा तपो निर्वधिष्टेत्याहैतदेव सर्वमात्मन्धत्ते । नास्यौजो बलं न दीक्षां न तपो निर्घ्नन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यग्निर्वै दीक्षितस्य देवता । सो ऽस्मादेतर्हि तिर इव यर्हि यातीति । सो ऽस्मात्समारूढस्तिर इव[2]

---

१ पृच्छंति MG (pr. m.) U; पृच्छति Be BG (sec. m.); the plural is correct, the subject being, according to Bhav., ब्रह्मवादिनः ।

२ यर्हि ins. M.

भवति । सो ऽरण्योरग्नीन्समारोह्य बृहस्पतिवत्यर्चा प्रयाति । भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वित्याह । ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिस्तमेवान्वारभते । स एनꣳ संपारयतीति ब्राह्मणं । प्रज्ञातमपाꣳ संयानस्योत्क्रमध्यवसानस्याय¹ वै भवति यो वै सोमꣳ राजानꣳ साम्राज्यं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानाꣳ साम्राज्यं । छन्दाꣳसि खलु वै सोमस्य राज्ञः साम्राज्यो लोकः । पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभिमन्त्रयेतेति । स पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभिमन्त्रयते ॥ १ ॥

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोमानाꣳ साम्राज्यं गच्छेति मे सोमाय ब्रूतादिति । साम्राज्यमेवैनं लोकं गमयित्वा क्रीणाति । गच्छति स्वानाꣳ साम्राज्यमिति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै तानूनप्त्रस्य प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति । ब्रह्मवादिनो वदन्ति न प्राश्नन्ति न जुह्वत्यथ क्व तानूनप्त्रं प्रतितिष्ठतीति । प्रजापतौ मनसीति ब्रूयात्त्रिरवजिघ्रेदिति । स त्रिरवजिघ्रति प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमीत्येषा वै तानूनप्त्रस्य प्रतिष्ठा । य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति । यतो मन्येतानभिक्रम्य होष्यामीति तत्तिष्ठ-

---

१ Thus M Be G ; ॰ध्यवसनस्य॰ B.

न्नाश्रावयेदिति। स यतो मन्यतानभिक्रम्य होष्यामीति तत्तिष्ठन्नाश्रावयत्येषा वा अध्वर्योः प्रतिष्ठा। य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यदभिक्रम्य जुहुयात्प्रतिष्ठाया इयात्तस्मात्समानत्र तिष्ठता होतव्यं प्रतिष्ठित्या इति। तदेतदन्यत्र हविर्यज्ञेभ्यो ऽभिक्रामं जुहोतीति हविर्यज्ञेषु भवत्यथ वै भवति यो वा अध्वर्योः स्वं वेद स्ववानेव भवति। स्रुग्वा अस्य स्वं वायव्यमस्य स्वं चमसो ऽस्य स्वं। यद्वायव्यं वा चमसं वानन्वारभ्याश्रावयेत्स्वादियादिति। स वायव्यं चैव चमसं चान्वारभ्याश्रावयति। स्वादेव नैतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः सोमो भवत्यप्रतिष्ठित स्तोमो ऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो यजमानो ऽप्रतिष्ठितो ऽध्वर्युर्वायव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा चमसो ऽस्य प्रतिष्ठा सोम स्तोमस्य स्तोम उक्थानां। ग्रहं वा गृहीत्वा चमसं वोन्नीय स्तोत्रमुपाकुर्यादित्युन्नयनꣳ ह्येव[1] चमसस्य ग्रहणꣳ। स ग्रहं वैव गृहीत्वा चमसं वोन्नीय स्तोत्रमुपाकरोति। प्रत्येव सोमꣳ स्थापयति प्रति स्तोमं प्रत्युक्थानि। प्रति यजमानस्तिष्ठति प्रत्यध्वर्युरिति ब्राह्मणम्। ॥ २ ॥

अथ वै भवति यज्ञं वा एतत्संभरन्ति यत्सोमक्रयण्यै पदं। यज्ञमुखꣳ हविर्धाने। यर्हि हविर्धाने प्राची प्रवर्तयेयुस्तर्हि तेनाक्षमुपाञ्ज्यादिति। स यर्हि हविर्धाने प्राची

१ MGB ins. न; Bhav. cites the passage without the negative particle.

प्रवर्तयति[1] तर्हि[1] तेन पदवतीयेन पत्न्यक्षधुरमुपानक्ति । यज्ञमुख एव यज्ञमनुसंतनोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति प्राञ्चमग्निं प्रहरन्त्युत्पत्नीमानयन्त्यन्वनाꣳसि प्रवर्तयन्त्यथ वा अस्यैष धिष्णियो हीयते सो ऽनुध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा प्रजां पशून्यजमानस्य शमयितोर्यर्हि पशुमाप्रीतमुदञ्चं नयन्ति तर्हि तस्य पशुश्रपणꣳ हरेदिति । स यर्हि पशुमाप्रीतमुदञ्चं नयन्ति तर्हि तस्य पशुश्रपणꣳ हरति । तेनैवैनं भागिनं करोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यजमानो वा आहवनीयो । यजमानं वा एतद्विकर्षन्ते यदाहवनीयात्पशुश्रपणꣳ हरन्ति । स वैव स्यान्निर्मन्थ्यं वा कुर्यादिति । स यद्यहैनं[2] करिष्यन्भवति नैनमन्वानयते । ऽजस्र एवास्यैष दीप्यमानः शेते । यद्यु वा एनमन्वानयते तस्य पशुवेलायामुल्मुकमादायारणी उपसंगृह्य पूर्वः पशोः प्रतिपद्यते । निर्मन्थ्येनाच[3] पशुꣳ श्रपयन्ति । वपया[4] तत्सहोल्मुकमाहरन्ति यजमानस्य सात्मत्वायेति ब्राह्मणमथ वै भवति यदि पशोरवदानं नश्येदाज्यस्य प्रत्याख्यायमवद्येदिति । स यावन्ति पशोरवदानानि नश्यन्ति तावत्कृत्व आज्यस्य प्रत्याख्यायमवद्यति । सैव ततः प्रायश्चित्तिरिति ब्राह्मणमथ वै भवति ये पशुं विमथ्नीरन्यस्तान्कामयेता-

---

१ Thus M ; प्रवर्तयेयुस्तर्हि the other MSS.

२ यद्युहैनं B Be ; cp. infra p. 163, 5.

३ Thus M only ; निर्मन्थ्येनाह the other MSS.

४ Thus MBG (sec. m.) ; पया Be G (pr. m.).

तिमार्च्छेयुरिति कुविदङ्गेति नमोवृक्तिवत्यर्चाग्नीध्रे जुहुयादिति। स कुविदङ्गेति नमोवृक्तिवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति। नमोवृक्तिमेवैषां वृङ्क्ते। ताजगार्तिमार्च्छन्तीति ब्राह्मणं। यद्यु वा एकचरं विमथ्नीते ग्रामित्र एतां जुहोति[1]। प्रज्ञातमुपाकरणस्योक्तमपाव्यानां[2] चरणं। ब्राह्मणमुत्तरम्। ॥ ३ ॥ प्रथमः ॥

अथ वै भवति यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्या देवताभ्यो वृश्च्यते पापीयान्भवति। यो यथादेवतं न देवताभ्य आवृश्च्यते वसीयान्भवत्याग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभिमृशेद्वैष्णव्या हविर्धानमाग्नेय्या स्रुचो वायव्यया वायव्यान्यैन्द्रिया सद इति। स आग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभिमृशति वैष्णव्या हविर्धानमाग्नेय्या स्रुचो वायव्यया वायव्यान्यैन्द्रिया सदो। यथादेवतमेव यज्ञमुपचरति। न देवताभ्य आवृश्च्यते वसीयान्भवतीति ब्राह्मणमुक्तमौदुम्बराणां महापरिधीनां [3]परिधानमुक्तꣳ स्रुचाꣳ सादनमुक्तं पात्राणामभिमर्शनमथ वै भवतीष्टर्गो वा अध्वर्युर्यजमानस्येष्टर्गः खलु वै पूर्वो ऽर्ष्टुः क्षीयत। आसन्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्याश्चिदभिशस्त्या इति पुरा प्रातरनुवाकाज्जुहुयादिति। पुरा प्रातरनुवाकान्महारात्र उत्थायाग्नीध्र आसन्यां जुहोत्यासन्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्याश्चिदभिशस्त्याः[4] स्वाहेत्यात्मन एव

---

१ BG ins. प्रज्ञात एतां जुहोति।

२ Thus M; उपाकरणीयस्य the other MSS.

३ From here unto निर्हन्तो° (p. 158, 12) is left out in B.

४ °भिशस्त्या M Be U and Padapāṭha at TS. III. 1. 7. 1; अभिशस्त्याः G.

तदध्वर्युः पुरस्ताच्छर्म नह्यते ऽनार्त्या इति, ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै छन्दोभिरभिभवति स सꣳसुत्वतोरभिभवतीति । स सꣳसुत्वतोर्महारात्र उत्थायाग्नीध्रे तिस्रो ऽभिभूतीर्जुहोति संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा गायत्रिया अभिभूत्यै स्वाहा संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा त्रिष्टुभो ऽभिभूत्यै स्वाहा संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा जगत्या अभिभूत्यै स्वाहेत्यथ द्वे प्राणाहुती जुहोति प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टमित्यथ वै भवति देवतासु वा एते प्राणापानयोर्व्यायच्छन्ते येषाꣳ सोमः समृच्छते । संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह । छन्दाꣳसि वै संवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवास्य छन्दाꣳसि वृङ्क्त इति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्य भूयाꣳसो यज्ञक्रतव इत्याहुः स देवता वृङ्क्त इति । यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यादुक्थ्यं कुर्वीतेत्युक्थ्यं क्रतुमुपैति । यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीतेत्यतिरात्रं क्रतुमुपैति । यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृङ्क्ते वसीयान्भवतीति ब्राह्मणमिति[1] न्वा[1] अध्वर्युतो[1] । ऽथ छन्दोगतः । प्रेतिवन्ति[2] चेतिवन्ति[2] चाज्यानि[2] भवन्त्यभिजित्यै । मरुत्वतीः प्रतिपदो विजित्या । उभे बृहद्रथंतरे भवत ।

---

१ इतीन्वा अध्व॰ BGU; इतीन्वध्व॰ M.

२ Thus only Bhavasvāmin; प्रेतिवंत च इतिवंति चा॰ M; प्रेतिवंति प्रइतिवेति चाज्य॰ G; प्रेतिवंति प्रइतिवोति चाज्य॰ U; प्रेतिप्रइतिवेचाज्य॰ Be; cp. also TS. III. 1. 7. 2 with the comm. Vol. III, p. 41 and T Br. I. 4. 6 1.

इति[1] न्वे[1] छन्दोगतो[1]। ऽथ होतृतः[2]। सजनीयꣳ शस्यं विहव्यꣳ शस्यमगस्त्यस्य कयाशुभीयꣳ शस्यमिति[3] न्वा[3] एकयाजिनो[3]। ऽथ सत्त्रिणां महारात्र उत्थानं चैव समानं पञ्चाभिभूतीर्दे प्राणाहुती। ते यथाक्लृप्तेव यन्त्यादिष्टान्येवाहान्युपयन्त्युक्तं[4] निग्राभ्यासु वाचनमथ वै भवत्योषधयो वै सोमस्य विशो। विशः खलु वै राज्ञः प्रदातोरीश्वरा। ऐन्द्रः सोम इति। सो ऽभिषोष्यन्नोषधीभ्यो ऽधि राजानं निर्याचते। ऽवीवृधं वो मनसा सुजाता ऋतप्रजाता भग इद्वः स्याम। इन्द्रेण देवीर्वीरुधः संविदाना अनुमन्यन्ताꣳ सवनाय सोममित्याहौषधीभ्य एवैनꣳ स्वायै विशः स्वायै देवतायै निर्याच्याभिषुणोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै सोमस्याभिषूयमाणस्य प्रथमो ऽꣳशुः स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून्यजमानस्य निर्हन्तोस्तमभिमन्त्रयेतेति। स यः सोमस्याभिषूयमाणस्य प्रथमो ऽꣳशुः स्कन्दति तमभिमन्त्रयेता मास्कान्सह प्रजया सह रायस्पोषेणेन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्वधीरित्याशिषमेवैतामाशास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनामनिर्घातायेति ब्राह्मणमत्रैषा द्रप्सानुमन्त्रणीया[5]। तामितराभिः सह वक्ष्यामो। ऽथ वै भवति ॥ ४ ॥

---

१ Corrected; इति छंदोग॰ M; इत्यु-छंदोग॰ Be UG.

२ हौत्रतः M.

३ इतिन्वेकया॰ M; इतीन्वा एकया॰ Be UG.

४ Thus M; यंत्यादिष्टानि ह्यहान्युप॰ GU; यत्यादिष्टाविह्यहान्युप॰ Be.

५ Thus MBG; ॰मत्रवा द्रष्ट्रानुमंत्रणीया Be; ॰मत्रैषा द्रष्ट्रानुमंत्रणीया U.

यो वै देवान्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेन देवयशस्येव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु । यान्प्राचीनमाग्रयणाद्ग्रहान्गृह्णीयात्तानुपाꣳशु गृह्णीयाद्यानूर्ध्वाꣳस्तानुपब्दिमत इति । स यान्प्राचीनमाग्रयणाद्ग्रहान्गृह्णाति तानुपाꣳशु गृह्णाति । यानूर्ध्वाꣳस्तानुपब्दिमतो । देवानेव तद्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेन । देवयशस्येव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येष्विति ब्राह्मणं । ते यत्र बहिष्पवमानꣳ स्तोष्यन्तो भवन्ति तेषु समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोत्यग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान्वैश्वानरो महिना विश्वशम्भूः । स नः पावको द्रविणं दधात्वायुष्मन्तः सहभक्षाः स्याम स्वाहेति । माध्यंदिने पवमाने तथैव समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोति विश्वे देवा मरुतो इन्द्रो अस्मानस्मिन्द्वितीये सवने न जह्युः । आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं देवानाꣳ सुमतौ स्याम स्वाहेत्यार्भवे पवमाने तथैव समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोतीदं तृतीयꣳ सवनं कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त । ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः स्विष्टिं नो अभि वसीयो नयन्तु स्वाहेत्यथ वै भवत्यायतनवतीर्वा अन्या आहुतयो हूयन्तेऽनायतना अन्या । या आघारवतीस्ता आयतनवतीर्याः सौम्यास्ता अनायतना । ऐन्द्रवायवमादायाघारमाघारयेदिति । स ऐन्द्रवायवमादायाघारमाघारयत्यध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे नो जनाय । विश्वस्मै भूतायाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोम स्वाहेति । सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः

करोत्यायतनवान्भवति य एवं वेदाथो द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनक्ति । ते व्युक्ते उपजीवनीये भवत । उपजीवनीयो भवति य एवं वेदेति ब्राह्मणमथ प्रतिप्रस्थातोत्तरार्ध आहवनीयस्य मन्थिनः सꣳस्रावं जुहोत्येष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व विदेर्गौपत्यꣳ रायस्पोषꣳ सुवीर्यꣳ संवत्सरीणाꣳ स्वाहेत्यथ वै भवति मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत्स नाभानेदिष्ठं ब्रह्मचर्यं वसन्तं निरभजत्स आगच्छत्सो ऽब्रवीत्कथा मा निरभागिति । न त्वा निरभाक्षमित्यब्रवीदङ्गिरस इमे सत्त्रमासते । ते सुवर्गं लोकं न प्रजानन्ति । तेभ्य इदं ब्राह्मणं ब्रूहि । ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां पशवस्ताꣳस्ते दास्यन्तीति । तदेभ्यो ऽब्रवीदिति । तत्पृच्छन्ति[१] किमेभ्यस्तदुवाचेत्यपाव्यानि सन्तनीर्द्रप्सानुमन्त्रणीया अच्छावाकीया[२] स्तोत्रीयाः[२] शस्त्रीयाः सत्यं वदत श्रद्धा वो मा विगादित्येतदेभ्यस्तदुवाचेति[३] । तं पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छदित्युक्तस्यैव कर्मणो ऽनुवादो । ऽथ द्वे प्रवृताहुती जुहोति । जुष्टो वाचो भूयासमृचा स्तोमꣳ समर्धयेत्युपरिष्टात्तृतीया[४] तासु[४] तत्रैव वक्ष्यामो । ऽथ द्रप्साननुमन्त्रयते द्रप्सश्चस्कन्द यस्ते द्रप्सो यो द्रप्सो यस्ते द्रप्स इत्यथ वै भवत्यध्वर्युर्वा ऋत्विजां प्रथमो युज्यते तेन

---

१ Thus MU; all the other MSS. read the singular.

२ Thus M only; all the other MSS. °वाकीयास्तोत्रीयाः ।

३ Thus M; विशाद् i.s. of विगाद् all the other MSS.

४ Thus M; तृतीयासु the other MSS.

स्तोमो योक्तव्य इति । ते यत्र बहिष्पवमानꣳ सर्पन्ति तत्प्रक्र एवाध्वर्युः प्रथमो बर्हिषी धुवानः[1] सर्पति । वागग्रेगा अग्र एत्वृजुगा देवेभ्यो यशो मयि दधती प्राणान्पशुषु प्रजां मयि च यजमाने चेत्याह । वाचमेव तद्यज्ञमुखे युनक्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति वास्तु वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यद्ग्रहान्गृहीत्वा बहिष्पवमानꣳ सर्पन्ति । पराञ्चो हि यन्ति । पराचीभि स्तुवते । वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योपतिष्ठत इति । स वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योपतिष्ठते । यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाकर्विष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म यच्छ सहन्त्य । प्र ते धारा मधुश्चुत उत्सं दुह्रते अक्षितमित्याह । यदेवास्य शयानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेनाप्याययतीति ब्राह्मणम् । ॥ ५ ॥ द्वितीयः ॥

अथ वै भवति यो वै पवमानानामन्वारोहान्विद्वान्यजतेऽनु पवमानानारोहति । न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यत इति । बहिष्पवमाने पञ्चम्यां प्रस्तुतायां वाचयति श्येनोऽसि गायत्रच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेति । माध्यंदिने पवमानेऽष्टम्यां प्रस्तुतायां वाचयति सुपर्णोऽसि त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेत्यार्भवे पवमाने नवम्यां प्रस्तुतायां वाचयति सघासि जगतीच्छन्दा अनु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेत्याहैते वै पवमानानामन्वारोहास्तान्य एवं विद्वान्यजतेऽनु पवमानानारोहति । न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यत

१ धुवानः (cp. infra XV. 29) BG; ध्रुवामः U; धुवानः M, but with a न written above the व; धून्वानः Be.

इति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै पवमानस्य संततिं वेद सर्वमायुरेति । न पुरायुषः प्रमीयते । पशुमान्भवति । विन्दते प्रजां । पवमानस्य ग्रहा गृह्यन्ते ऽथ वा अस्यैते ऽगृहीता । द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत्तान्यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पवमानं विच्छिन्द्यात्तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणो ऽनु विच्छिद्येतोपयामगृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभिमृशेदिति । स प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभिमृशतीन्द्राय त्वेत्याधवनीयं । विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृतं । पवमानमेव तत्संतनोति । सर्वमायुरेति । न पुरायुषः प्रमीयते । पशुमान्भवति । विन्दते प्रजामिति ब्राह्मणमथ वै भवति त्रीणि वाव सवनान्यथ तृतीयꣳ सवनमवलुम्पन्त्यनꣳशु कुर्वन्त । उपाꣳशुꣳ हुत्वोपाꣳशुपात्रे ऽꣳशुमवास्य तं तृतीयसवने ऽपिसृज्याभिषुणुयादिति । स[1] य[1] एवैष[1] उपाꣳशुपात्रे[1] ऽꣳशुः[1] प्रास्तो भवति तं माध्यंदिनीय ऋजीषे ऽपिसृज्याभिषुणोति । यदाप्याययति तेनाꣳशुमद्यदभिषुणोति तेनर्जीषि । सर्वाण्येव तत्सवनान्यꣳशुमन्ति शुक्रवन्ति समावद्वीर्याणि करोतीति ब्राह्मणम् । ॥ ६ ॥

अथातो दीर्णप्रवृत्तानामेव मीमाꣳसा । द्रोणकलशे दीर्णे वा प्रवृत्ते वा पात्र्यां चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने विधुं दद्राणꣳ समने बहूनां युवानꣳ सन्तं पलितो

१ Thus M; स एवैष etc. G; स वैष उपाꣳशुपात्रेꣳशुः BU; स एवैष उपाꣳशुपात्रेपशुः Be.

जगार । देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार स ह्यः समान स्वाहेत्यथ होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽध्यपो निःषिच्य तस्य स्वधाꣳ संभरति भूतिः सोमेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणमागम्यादिति स्कन्नमनुमन्त्रयते भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति स यद्यह[१] दीर्णो भवति प्रतिलिम्पत्येनं[२] यद्यु वै प्रवृत्त उच्छ्रित्यैनं बर्हिषी अन्तर्धाय स्वधामानयत्यपोद्धृत्य बर्हिषी आग्रयणादंशुं प्रस्कन्दयत्याधवनीये दीर्णे वा प्रवृत्ते वा तथैव पात्र्यां चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने द्वौ समुद्रौ विततावजूर्यौ पर्यावर्तेते जठरेव पादाः । तयोः पश्यन्तो अतियन्त्यन्यमपश्यन्तः सेतुनातियन्त्यन्यꣳ स्वाहेत्यथ होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽध्यपो निःषिच्य तस्य तथैव स्वधाꣳ संभरति भूतिः सोमेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणमागम्यादिति स्कन्नमनुमन्त्रयते भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति स यद्यह[१] दीर्णो भवति प्रतिलिम्पत्येनं यद्यु वै प्रवृत्त उच्छ्रित्यैनं बर्हिषी अन्तर्धाय स्वधामानयत्यपोद्धृत्य बर्हिषी आग्रयणादेवांशुं प्रस्कन्दयति पूतभृति दीर्णे वा प्रवृत्ते वा तथैव पात्र्यां चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने द्वे द्रप्सौ

---

१ Thus here and infra (163. 15, 164. 6) M ; also Be at these last mentioned passages ; यदि the other MSS. and Be, here, but infra यद्युह ।

२ Thus here and infra M, the other MSS. every time the plural.

मतती वस्त एकः केशी विश्वा भुवनानि विद्वान्। तिरोधायेत्यसितं वसानः शुक्रमादत्ते अनुहाय जार्यै स्वाहेत्यथ होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽध्यपो निःषिच्य तस्य तथैव स्वधाꣳ संभरति भूतिः सोमेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणमागम्यादिति। स्कन्नमनुमन्त्रयते भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेति। स यद्यह दीर्णो भवति प्रतिलिम्पत्येनं। यद्यु वै प्रवृत्त उच्छ्रित्यैनं बर्हिषी अन्तर्धाय स्वधामानयत्यपोद्धृत्य बर्हिषी आग्रयणादेवास्तु [1]प्रस्कन्दयत्याग्रयणे दीर्णे वा प्रवृत्ते वा तस्य पुरोरुचा क्रत्वोच्छ्रित्यैनं बर्हिषी अन्तर्धाय स्वधामानयत्यपोद्धृत्य बर्हिषी द्रोणकलशादेवास्तु[1] प्रस्कन्दयत्यथान्यस्मिन्ग्रहे दीर्णे वा प्रवृत्ते वा तस्यैव पुरोरुचा क्रत्वोच्छ्रित्यैनं बर्हिषी अन्तर्धाय स्वधामानयत्यपोद्धृत्य बर्हिषी आग्रयणादेवास्तु प्रस्कन्दयति॥ ७॥

अथ वै भवति देवा वै यज्ञे ऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत। ते देवा एतं महायज्ञमपश्यन्तमतन्वताग्निहोत्रं व्रतमकुर्वत। तस्माद्द्विव्रतः स्याद्द्विर्ह्यग्निहोत्रं जुह्वति। पौर्णमासं यज्ञमग्नीषोमीयं पशुमकुर्वत। दार्श्यं यज्ञमाग्नेयं पशुमकुर्वत। वैश्वदेवं प्रातःसवनमकुर्वत। वरुणप्रघासान्माध्यंदिनꣳ सवनꣳ साकमेधान्पितृयज्ञं त्र्यम्बकाꣳस्तृतीयसवनमकुर्वतेति। तत्पृच्छन्ति[2] कतमः स महायज्ञ इत्ययमेव चातुर्मास्यः सोम उक्तो भवत्यथो

१ This passage is left out by all the MSS exc. M.

२ •च्छति all the MSS. exc. M.

खलु य एव कश्च सौम्यो ऽध्वरः स महायज्ञस्तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगाꣳसन्तं नान्ववायन्त ऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभूवन्निति । तदध्वरस्याध्वरत्वं । ततो देवा अभवन्परासुरा । य एवं विद्वान्सोमेन यजते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवतीति ब्राह्मणमथ समस्तꣳ राजानमुपतिष्ठते परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वान्देवान्परिभूर्माꣳ सह ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमर्वते शꣳ राजन्नोषधीभ्यो ऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य ददितारः स्याम । तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृज इति । चत्वारो ब्राह्मणसंपन्नाः कामास्तेषां यं[1] कामं[1] कामयते[1] तमादिश्योन्मृष्टे । ऽथावकाशैश्चरति । प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वेत्युपाꣳशुपात्रमवेक्षते । ऽपानायेत्यन्तर्यामपात्रं[2] । व्यानायेत्युपाꣳशुसवनं । वाच इत्यैन्द्रवायवं । दक्षक्रतुभ्यामिति मैत्रावरुणꣳ । श्रोत्रायेत्याश्विनं । चक्षुर्भ्यामिति शुक्रामन्थिनावात्मन इत्याग्रयणमङ्गेभ्य इत्युक्थ्यमायुष इति ध्रुवं । प्रतिष्ठाया इत्यृतुपात्रे माध्यंदिने सवने । न प्रातःसवने । वीर्यायेत्यतिग्राह्यं वा षोडशिनं वावेक्षते । विष्णोर्जठरमसीति द्रोणकलशमवेक्षत । इन्द्रस्य जठरमसीत्याधवनीयं । विश्वेषां देवानां जठरमसीति पूतभृतमथ समस्तमेव राजानमुपतिष्ठते को ऽसि को नाम कस्मै त्वा काय त्वा यं

१ Thus M; यंयं कामं कामयते Be; यं कामं कामयेत UG; यं कामयेत B.

२ अंतर्यामं i.s.o. अन्तर्यामपात्रं M.

त्वा सोमेनातीतृपं यं त्वा सोमेनामीमदꣳ सुप्रजाः प्रजया भूयासꣳ सुवीरो वीरैः सुवर्चा वर्चसा सुपोषैः पोषैर्विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदा वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृज इति । चत्वारो ब्राह्मणसंपन्नाः कामास्तेषां यं[1] कामं[1] कामयते[1] तमादिश्योन्मृष्ट आयुरुन्मृजे भूतिमुन्मृजे ब्रह्मवर्चसमुन्मृजे ऽमुष्य प्राणमुन्मृज इदमुन्मृज[2] इति । यमेव तर्पयति स एनं तृप्तः प्राणापानाभ्यां वाचो दक्षक्रतुभ्यां चक्षुर्भ्याꣳ श्रोत्राभ्यामात्मनो ऽङ्गेभ्य आयुषो ऽन्तरेति । ताजक् प्रधन्वतीति ब्राह्मणमुक्तꣳ स्फ्यविघनानामुपस्थानमुक्तꣳ संप्रसर्पणस्योक्तो भक्षानुवाकः । ॥ ८ ॥ तृतीयः ॥

उक्तं पृषदाज्यस्याविकृतस्य ग्रहणमुक्तो दधिघर्मो । ऽथ वै भवति यत्कृष्णशकुनः पृषदाज्यमवमृशेच्छूद्रा अस्य प्रमायुकाः स्युर्यच्छ्वावमृशेच्चतुष्पादो ऽस्य पशवः प्रमायुकाः स्युर्यत्स्कन्देद्यजमानः प्रमायुकः स्यादित्यथ वै भवति पशवो वै पृषदाज्यं । पशवो वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यꣳ स्कन्दति । यत्पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति पशूनेवास्मै पुनर्गृह्णातीति ब्राह्मणमथ वै भवति प्राणो वै पृषदाज्यं । प्राणो वा एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यꣳ स्कन्दति । यत्पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्मै पुनर्गृह्णाति[3] ।

---

१ Thus M again; यं कामं कामयेत UBG; यंयं क॰ कामयेत Be.

२ om. U Be.

३ इति ins. BG.

हिरण्यमवधाय[१] गृह्णातीति। स्कन्ने पृषदाज्ये कꣳसं वा चमसं वा याचति। तमन्तर्वेदि निधाय तस्य स्रुवाꣳ संभरति भूतिर्दध्ना घृतेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणमागम्यादिति। स्कन्नमनुमन्त्रयते भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां पतये स्वाहेत्यथैतस्याꣳ[२] स्रुच्यवदधाति शतमानꣳ हिरण्यं। नित्ये ग्रहणे वैष्णवीमृचमनुवर्तयति विष्णो त्वं नो अन्तम इत्यपोद्धृत्य हिरण्यमश्वमवघ्राप्य सादयत्यथातो ऽमेध्यभूतस्यैव श्वावघ्रातस्य ध्वाङ्क्षावमृष्टस्य कीटावपन्नस्येति यदु[३] चान्यदमेध्यं[३] मन्यते। सर्वश एवैताꣳ स्रुचमप्सु प्रवेश्याथान्यस्याꣳ स्रुच्यवदधाति शतमानꣳ हिरण्यं। नित्ये ग्रहणे वैष्णवीमृचमनुवर्तयति विष्णो त्वं नो अन्तम इत्यपोद्धृत्य हिरण्यमश्वमवघ्राप्यैव सादयत्यथ वै भवति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यस्य पृषदाज्यꣳ स्कन्दति। वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णातीति। स वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति। यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञꣳ संतनोतीति ब्राह्मणं। ते यत्रान्तःश्राणं प्रचरिष्यन्तो भवन्ति तदाह ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतर्घर्ममभिष्टुहीति। तद्ब्रह्मा प्रसौति देव सवितरेतत्ते प्राह तत्प्र च सुव प्र च यज बृहस्पतिर्ब्रह्मा स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पाह्यों प्रचरतेति

१ गृह्णाति हिरण्यमवधाय om. U.

२ ॰थैनं M.

३ यच्च चान्यद॰ M.

प्रतिष्ठतीह[1] हविर्यज्ञेषु भवति । यत्राह ब्रह्मन्स्तोष्यामः प्रशास्तरिति तद्ब्रह्मा प्रसौति देव सवितरेतत्ते प्राह तत्प्र च सुव प्र च यज बृहस्पतिर्ब्रह्मायुष्मत्या ऋचो मा गात तनूपात्साम्नः सत्या व आशिषः सन्तु सत्या आकूतय ऋतं च सत्यं च वदत स्तुत देवस्य सवितुः प्रसवे भूरिन्द्रवन्त स्तुतेति प्रातःसवने । भुव इन्द्रवन्त स्तुतेति माध्यंदिने । सुवरिन्द्रवन्त स्तुतेति तृतीयसवने । स्तुते स्तुतस्य दोहं वाचयति स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं मह्यꣳ स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्यादिति । शस्त्रे शस्त्रस्य दोहं वाचयति शस्त्रस्य शस्त्रमस्यूर्जं मह्यꣳ शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादिति । तयोरुभयोरभ्यासं[2] वाचयतीन्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषꣳ सा मे सत्याशीर्देवेषु भूयाद्ब्रह्मवर्चसं मागम्यादित्यथ यज्ञस्य पुनरालम्भं जपति यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्रजज्ञे स वावृधे । स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्माꣳ अधिपतीन्करोतु वयꣳ स्याम पतयो रयीणामित्यथ वै भवति यज्ञो वा वै यज्ञपतिं दुहे यज्ञपतिर्वा यज्ञं दुहे । स य स्तुतशस्त्रयोर्दोहमविद्वान्यजते तं यज्ञो दुहे । स दुग्ध्वा पापीयान्भवति । य एनयोर्दोहं विद्वान्यजते स यज्ञं दुहे । स दुग्ध्वा वसीयान्भवति । स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं मह्यꣳ स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्रमस्यूर्जं मह्यꣳ शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादित्याहैष वै स्तुतशस्त्र-

---

१ B om. इह ; Bhav. comments upon it.

२ Thus M ; ॰भ्यासं BG ; ॰भ्याभ्यासं Be U.

योदोहस्तं य एवं विद्वान्यजते दुह एव यज्ञमिष्टा वसीयान्भवतीति ब्राह्मणमुक्तꣳ होत्रकाणाꣳ संतर्पणमुक्तानि[1] वैश्वकर्मणान्युक्तमाङ्गिरोऽवनयनमुक्ता ध्रुवस्य चर्याथ वै भवति ॥ ९ ॥

यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्रवर्तयत्युक्थशा इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्येति । स उक्थमुक्थं वैव प्रतिगीर्योक्थशा इत्याह सवनꣳसवनं[2] वोक्थं[2] वाचीत्याह माध्यंदिनꣳ सवनं प्रतिगीर्योक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्य । सप्तैतान्यक्षराणि । सप्तपदा शक्वरी । शाक्वरो वज्रो । वज्रेणैव तृतीयसवने वज्रमन्तर्धत्त इति ब्राह्मणमथ वै भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो यथासवनं प्रतिगरे छन्दाꣳसि संपादयेत्तेजः प्रातःसवन आत्मन्दधीतेन्द्रियं माध्यंदिने सवने पशूꣳस्तृतीयसवन इत्युक्थशा इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्योक्थं वाचीत्याह माध्यंदिनꣳ सवनं प्रतिगीर्योक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्य । सप्तैतान्यक्षराणि । सप्तपदा शक्वरी । शाक्वराः पशवो । जागतं तृतीयसवनं । तृतीयसवन एव प्रतिगरे छन्दाꣳसि संपादयत्यथो पशवो वै जगती । पशवस्तृतीयसवनं । पशूनेव तृतीयसवन आत्मन्धत्त इति

---

१ Thus M Be G (pr. m.); सर्पण° the other MSS.

२ Thus, without any various reading all the Dvaidha MSS.; प्रातःसवनं सवनं चोक्थं M pr. m., but प्रातः is expunged and the second सवनं is changed into प्रतिगीर्ये; प्रतिसवनं वोक्थं B Be; प्रातःसवनं वो° UG.

ब्राह्मणमथ वै भवति यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयत आव्यमस्मिन्दधाति। तद्यन्नापहनीत पुरास्य संवत्सराद्गृह आवेवीरन्क्षेंऽसा मोद इवेति प्रत्याह्वयत इति। सो ऽभ्याहूतः शोंऽसा मोद इवेति प्रत्याह्वयते। तेनैव तदपहत इति ब्राह्मणमथ वै भवति यथा वा आयतां प्रतीचत एवमध्वर्युः प्रतिगरं प्रतीच्छते। यदभिप्रतिगृणीयाद्यथायतया समृच्छते तादृगेव तद्यदर्धर्चाल्लुप्येत यथा धावद्भ्यो हीयते तादृगेव तत्तदाहुर्नाप्रतिगरी स्यादाप्रतिगरी ह वा अभि[1] वा प्रतिगृणात्यर्धर्चाद्वा लुप्यते। प्रणौतीत्येव[2] प्रणौयादपानितीत्येवापान्याद्[3] एवं विद्वान्प्रतिगृणात्यन्नाद एव भवत्यास्य प्रजायां वाजी जायत इति ब्राह्मणमथ वै भवतीयं वै होतासावध्वर्युर्यदासीनः शंसत्यस्या एव तद्धोता नैत्यास्त इव हीयमथो इमामेव तेन यजमानो दुहे। यत्तिष्ठन्प्रतिगृणात्यमुष्या एव तदध्वर्युर्नैति। तिष्ठतीव ह्यसावथो[4] अमुमेव[4] तेन यजमानो दुहे। यदासीनः शंसति तस्मादितःप्रदानं देवा उपजीवन्ति। यत्तिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मादमुतःप्रदानं मनुष्या उपजीवन्ति। यत्प्राङासीनः शंसति

---

१ अपि all, but cp. TS. III. 2. 9. 5.

२ Thus M only; प्रणौतामेव the other MSS.

३ एव after अपानितीति only found in M. The sense of these words is "only if he perceives that the hotar makes the praṇava, he should make the praṇava; only if he perceives that the hotar draws breath, he should draw breath," cp. S'at. Br. IV. 3. 2. 6.

४ °थोसुमेव M.

प्रत्यङ् तिष्ठन्प्रतिगृह्णाति तस्मात्प्राचीनꣳ रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्त इति ब्राह्मणमथ वै भवति यद्वै होताध्वर्युमभ्याक्रयते वज्रमेनमभि प्रवर्तयति। पराङावर्तत इति। सोऽभ्याहृतः पराङावर्तते। वज्रमेव तन्निकरोतीति ब्राह्मणमुक्तं प्रतिनिर्ग्राह्याणां ग्रहणमुक्तꣳ[1] सꣳस्रावस्यापिधानमुक्तमुपाꣳश्वन्तर्यामयोरनुमन्त्रणमुक्ता द्विदेवत्यानां चर्या[2]। ॥ १० ॥

चतुर्थः ॥

अथातो ऽतिग्राह्याणामेव ग्रहणꣳ। स यद्येको यदि वा बहव आग्रयणमेवैनाग्गृहीत्वा गृह्णाति। माहेन्द्रस्यैव होममनु ह्वयन्ते[3]। स आग्नेयं गृह्णात्यग्न आयूꣳषि पवस इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यग्नये त्वा तेजस्वते जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरग्नये त्वा तेजस्वत इत्यथैनꣳ होष्यन्नवेक्षते ऽग्ने तेजस्विन्तेजस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुर्विति। जुहोति दीक्षायै च त्वा तपसश्च तेजसे जुहोमीति। हुत्वा वाचयति तेजोविदसि तेजो मा मा हासीन्माहं तेजो हासिषं मा मां तेजो हासीदिति। भक्षयति मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधात्वित्यथैन्द्रं गृह्णात्युत्तिष्ठन्नोजसा सहेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वौजस्वते जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय

१ These two words are left out in all the MSS. exc. M.

२ चर्याः Be.

३ Thus (and cp. Āp. XIII. 8. 7) MU; ह्वयते Be; ह्वयंते BG.

त्वौजस्वत इत्यथैनꣳ होष्यन्नवेक्षत इन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेषु भूया ओजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुर्विति। जुहोति ब्रह्मणस्त्वा क्षत्रस्य चौजसे जुहोमीति। हुत्वा वाचयत्योजोविदस्योजो मा मा हासीन्माहमोजो हासिषं मा मामोजो हासीदिति। भक्षयति मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधात्वित्यथ सौर्यचा[1] सौर्यं गृह्णाति तरणिर्विश्वदर्शत इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वते जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वत इत्यथैनꣳ होष्यन्नवेक्षते सूर्य भ्राजस्विन्भ्राजस्वी त्वं देवेषु भूया भ्राजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुर्विति। जुहोति वायोस्त्वापां च भ्राजसे जुहोमीति। हुत्वा वाचयति सुवर्विदसि सुवर्मा मा हासीन्माहꣳ सुवर्हासिषं मा माꣳ सुवर्हासीदिति। भक्षयति मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधात्विति। ते वा एते पृष्ठ्यस्य षडहस्योत्तरेष्वहःसु गृह्यन्त एकविꣳशे त्रिणवे त्रयस्त्रिꣳशे। विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सुवीर्यत्वायाप्यग्निष्टोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सतनुत्वायेति ब्राह्मणमथोपाकरणं[2] जपति वायुर्हिंकर्तेत्यार्त्विज्यं वा[3] करिष्यन्कस्त्वं वा प्रतिगरिष्यन्नेतद्य-

---

१ Found in M only.

२ The brāhmaṇa cited here is found T.S. VI. 6. 8. 2.

३ om. M Be.

जुर्जपतीडा देवहूरिति । प्रियो हैवार्त्विज्यस्य भवति । प्रश्नꣳ संव्याख्यास्यन्नेतद्यजुर्जपन्सभां प्रपद्यते । ऽभि हैव[1] तं[1] प्रश्नं जयति । ॥ ११ ॥

अथातो ऽꣳश्वदाभ्ययोरेव ग्रहणमꣳश्वदाभ्यौ ग्रहीष्यन्नुपकल्पयते द्वे औदुम्बरे नवे पात्रे तयोश्चतुःस्रक्त्यꣳशुपात्रं भवति श्लक्ष्णमदाभ्यपात्रं ते सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्यस्ते भवतः शतमानं च हिरण्मयमथोपनद्धस्य राज्ञस्त्रीनꣳशून्प्रवृहति वसवस्त्वा प्रवृहन्तु गायत्रेण छन्दसाग्नेः प्रियं पाथ उपेहि रुद्रास्त्वा प्रवृहन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथ उपेह्यादित्यास्त्वा प्रवृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियं पाथ उपेहीत्यथ होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽध्यपो निःषिच्य द्वादशभिराधावैराधूनोति मान्दासु ते शुक्र शुक्रमाधूनोमीति प्रतिपद्य शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमाधूनोमीत्यातो । ऽथैतस्मिन्नदाभ्यपात्रे ऽꣳशूनुपसंगृह्य गृह्णाति शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णाम्यह्नो रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः । आस्मिन्नुग्रा अचुच्यवुर्दिवो धारा असश्चतेत्यथैनमादायोपोत्तिष्ठति ककुहꣳ रूपं वृषभस्य रोचते बृहदित्यैति सोमः सोमस्य पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगा इत्यैत्याहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहेत्यथ प्रदक्षिणमावृत्य राजन्येवाꣳशूनपिसृजत्युशिक् त्वं

१ Thus MUG; हैवत Be; हैवैतं B.

इव सोम गायत्रेण छन्दसाग्नेः प्रियं पाथो अपीहि वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथो अपीह्यस्मत्सखा त्वं देव सोम जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियं पाथो अपीहीत्यथाह । प्रतिप्रस्थातरुदकꣳसेन वा[1] मोदचमसेन[1] वा जघनेनाहवनीयं प्रत्युपलम्बस्वेति । स तथा करोत्यथैतद्धिरण्यमद्भिः प्रक्षाल्य मध्यमायामङ्गुलौ बध्नीते नामिकायां वा प्रयच्छत्यथ सकृदभिषुतस्य राज्ञो ऽꣳशुं गृह्णाति वामदेव्यमिति साम मनसा गायमानो ऽनवानं प्रजापतये[2] त्वेति[2] गृह्णाति[2] प्रजापतये त्वेति जुहोत्यथ हिरण्यमभिव्यनित्या[3] नः प्राण एतु परावत आन्तरिक्षाद्दिवस्परि । आयुः पृथिव्या अध्यमृतमसि प्राणाय त्वेत्यथान्तर्वेद्यद्भिर्मार्जयत इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुतां वर्चः सोमो बृहस्पतिः । वर्चो मे विश्वे देवा वर्चो मे धत्तमश्विना ॥ दधन्वे वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेरु तत् । परि विश्वानि काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवदित्यध्वर्योरेतद्धिरण्यं भवति[4] । ब्राह्मणमुत्तरम् । ॥ १२ ॥ पञ्चमः ॥

अथातः पृश्नीनामेव ग्रहणꣳ । संहृतꣳ राजानं दशधा व्यूह्याभिमृशति वायुरसि प्राणो नामेति दशभिर्दश । ते वा

---

१ Thus M; वोदचम° all the other MSS., omitting मा।

२ om. Be.

३ Thus MUG; °व्यानित्या B Be; cp. T.S. III. 3. 4. 3.

४ All the MSS. exc. M ins. इति।

एते संवत्सरस्याचीयेष्वहःसु[1] गृह्यन्ते । यत्र क्व देवैनान्गृह्णीयादित्येतदपरमथातः[2] परःसाम्नामेव ग्रहणं । ते वा एते परःसामानः पुरस्ताद्वैषुवतात्त्र्यहमन्वहमितः पराञ्चो गृह्यन्ते । ऽथ वैषुवते[3] ऽह्नि पराञ्चश्चार्वाञ्चश्च गृह्यन्ते । ऽथोर्ध्वं वैषुवतात्त्र्यहमन्वहमावृत्तानेव गृह्णाति । प्रजापतिर्देवासुरानसृजतेति ब्राह्मणमेवाथ[4] वै भवत्यावृश्च्यते वा एतद्यजमानो ऽग्निभ्यां यदेनयोः शृतंकृत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्यवभृथमवैष्यञ्जुहुयादिति । सो ऽवभृथमवैष्यन्नायुर्दा दग्नौ जुहोत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि । घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमꣳ स्वाहेत्याहुत्यैवैनौ शमयति नार्तिमार्च्छति यजमान इति ब्राह्मणमुक्तं बर्हिषः पर्युपोषणमुक्तꣳ[5] सक्तुहोमस्त्वाथ वै भवति यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्ये जुहुयादिति । स्नातकः पुपूषमाणो ऽरण्ये प्रदाव्यं [6]दहन्तमुपाधिगम्याञ्जलिनोपस्तीर्णाभिघारितान्सक्तून्प्रदाव्ये जुहोति विश्वलोप

---

१ Thus M; •स्याह्वीयेष्व• all the other MSS.; probably we have here a heteroclitic loc. from स्याचीयन्त् (स्याद्यन्त् of the other ritual texts), cp. infra XVI. 16 init.

२ एव before एनान् om. M.

३ वैषवतीये M and Bhav.

४ ब्राह्मणमेषोथ M.

५ पर्यंपोषण• M, उपोषण• all the other MSS.

६ Thus M; दत्रहतमुपा• UBG; द्रवंहत्तमुपा• Be.

विश्वदावस्य त्वामस्मिञ्जुहोमि स्वाहेति । हस्तौ प्रध्वंसयते ऽग्धादेको ऽकृतादेकः सममनादेकः । ते नः कृण्वन्तु भेषजं सदः सहो वरेण्यमित्यथैनं त्रिभिर्दर्भपुञ्जीलैः पवयति पवमानः सुवर्जन इत्येतेनाष्टर्चेन । शुद्धो हैव शुचिः पूतो मेध्यो भवत्यथ वै भवत्यक्षां विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावं पक्का प्रातरेतेन कक्षमुपोषेदिति[1] । समां[2] विजिज्ञासमानो महारात्र उत्थायाक्षां विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावं पक्का प्रातरुदित आदित्ये विप्रुषित[3] आदद्त एतमपूपमुपस्तीर्णाभिघारितं पर्णसेवाभ्यां परिगृह्य । तत्सह पूतितृणानि [4]भवन्त्यन्तमागारादेकोल्मुकमुदपात्रमित्येतत्समादाय तां दिशं यन्ति यत्रास्य कक्ष स्पष्टो भवति । तदेतदेकोल्मुकमुपसमाधायापूपमादीपयति पर्णसेवाभ्यां परिगृह्य । तत्सह पूतितृणानि[4] भवन्ति । तेन कक्षमुपोषत्यथैनमुद्गृह्णात्यत्र[5] विज्ञानमुपैति । यदि दहति पुण्यसमं भवति यदि न दहति पापसममेतेन ह स्म वा ऋषयः पुरा विज्ञानेन दीर्घसत्त्रमुपयन्तीति ब्राह्मणमत्रैतमपूपं प्राश्याप[6] उपस्पृश्य गृहानेत्यृषभो गोषु जीर्यति

१ ॰मुपौषेद्दिति MU.

२ Thus only M; अक्षां all the other MSS.

३ Thus M; विप्रव्युषित BG; विप्रदूषित Be U; Bhav. comments: उदिते ऽवश्याये ।

४—४ This passage is left out in all etc. M.

५ ॰मुपौषत्य॰ M.

६ प्राश्याप M, perhaps rightly.

तेन यक्ष्यमाणो भवति । तस्य तदुपकॢप्तं भवति यत्पशुना यक्ष्यमाणस्यांय[1] यद्युत्सृक्ष्यन्भवति[1] तस्य निहृत्य[2] दक्षिणं कर्णमाजपति शिवस्त्वष्टः पिशङ्गरूप इति द्वाभ्यामथैनं गोष्वपिसृजते ॥ १३ ॥

एतं युवानं परि वो ददामीत्यपियन्तमनुमन्त्रयते त्वां गावो ऽवृणत राज्याय त्वाꣳ हवन्त मरुतः स्वर्काः । वर्ष्मन्क्षत्रस्य ककुभि शिश्रियाणस्ततो न उग्रो विभजा वसूनीत्यथेतरं त्वाष्ट्रं वैन्द्रं वा प्राजापत्यं वा पशुमालभते[3] । एता हि षाण्डस्य देवतास्तस्योपाकरणीययोरनुवर्तयति नमो महिम्न उत चक्षुषे त इत्यथास्य वपां जुहोति देवानामेष उपनाह आसीदित्यथास्य हविर्जुहोति पिता वत्सानां पतिरघ्नियानामिति । समानमुत्तरं पशुकर्म । वशया यक्ष्यमाण आह गर्भमीक्षध्वमिति । ते चेद्गर्भं पश्यन्ति संप्रच्छाद्य वशां वपयाद्रवन्त्यथास्यै वपां जुहोति सूर्यो देवो दिविषद्भ्यो धाता क्षत्राय वायुः प्रजाभ्यः । बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मतीं जुहोतु स्वाहेति । वशामनुमन्त्रयते यस्यास्ते हरितो गर्भो ऽथो योनिर्हिरण्ययी । अङ्गान्यह्रुता यस्यै तां देवैः समजीगममित्यथ याचत्यष्टाप्रुड्ढिरण्यं कौशं चान्तरकोशं च वासश्चोष्णीषं

---

१ •माणस्यायैनमुत्सृक्ष्य• M.

२ Thus MGB; नित्य U; नित्यं Be.

३ पशुम• M; पशून• all the other MSS.

चायेतद्धिरण्यमद्भिः[१] प्रक्षाल्य वाससोपनह्योष्णीषेण विग्रथ्य दक्षे कोशे ऽवधाय महति कोशे ऽवदधाति। स आह प्रत्यञ्चं गर्भमन्तरेण सक्थिनी प्रतिनिवर्तयतेति। तं निवर्त्यमानमनुमन्त्रयत आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र नर्दबुद। भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरावर्तया पुनरित्युल्बाद्गर्भं विस्रस्यमानमनुमन्त्रयते वि ते भिनद्मि तकरीं वि योनिं वि गवीन्यौ। वि मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायु च। बहिस्ते अस्तु बालितीत्यथैतं[२] गर्भꣳ संदꣳशेन परिगृह्याङ्गिरभ्युह्य शामित्रे प्रतितपति। तस्याभ्यर्धाद्वसाहोमं[३] प्रश्चोतयत्यथैतं गर्भमन्तरेण चात्वालोत्करावन्तरेण यूपं चाहवनीयं चोपातिहृत्य[४] तं दक्षिणतः प्राञ्चमायातयन्पञ्चहोत्रा[५] सादयत्यथ[५] वशायै हविषा चरत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतो गर्भस्यावद्यन्नाह विष्णवे शिपिविष्टायानुब्रूहीत्यथ वै भवति पुरस्तान्नाभ्या अन्यदवद्येदुपरिष्टादन्यदिति। स पुरस्तान्नाभ्या अन्यदवद्यत्युपरिष्टादन्यद्द्विरभिघारयत्याश्राव्याह विष्णुꣳ शिपिविष्टं यजेति। वषट्कृते जुहोत्युरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुः पवमानो धीर आनञ्ज गर्भम्। एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी

---

१ Thus M; चायेन॰ all the other MSS.

२ Thus M; ॰थैनं the other MSS.

३ Thus M; तस्याभ्यर्धे BG; तस्याभ्यर्धेद्वसा॰ Be U.

४ Thus M; चोपातीत्य the other MSS.

५ प्राञ्चमासादयत्यथ (sec. m. ॰मायातयत्यथ), omitting the partic. and पञ्चहोत्रा M.

सप्तपद्यष्टापदी भुवनानु प्रथताᳪ स्वाहेत्यथ स्विष्टकृता चरत्यथैतं गर्भं यथाहृतं प्रतिपर्याहृत्योत्तरार्ध[1] आहवनीयस्य प्रत्यञ्चमायात्य भस्मनाभिसमूहति मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षतां पिपृतां नो भरीमभिरित्यध्वर्युरेतत्कोष्ठमिश्रं भवति । ब्राह्मणमुत्तरम । ॥ १४ ॥ षष्ठः ॥

अजवशया यक्ष्यमाणो भवति । स यान्यहान्यमेधसंपन्नानि मन्यते तेष्वाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति । या[2] एता[2] ब्राह्मणाभिविहिता देवतास्तासामेनामेकस्यै देवताया आलभते । [3]तस्या [3]उपाकरणीययोरनुवर्तयत्या वायो भूष शुचिपा इति । नियोजने ऽनुवर्तयत्याकूत्यै त्वा कामाय त्वा[4] समृधे[4] त्वेति । पर्यग्नौ क्रियमाणे पञ्च[4] किक्किटाकारं जुहोति किक्किटा ते मनः प्रजापतये स्वाहा किक्किटा ते प्राणं वायवे स्वाहा किक्किटा ते चक्षुः सूर्याय स्वाहा किक्किटा ते श्रोत्रं द्यावापृथिवीभ्याᳪ स्वाहा किक्किटा ते वाचᳪ सरस्वत्यै स्वाहेत्यथैनामन्तरेण चात्वालोत्करावुदीचीं नीयमानामनुमन्त्रयते त्वं तुरीया वशिनी वशासि सकृद्यत्त्वा मनसा गर्भ आशयत् । वशा त्वं वशिनी गच्छ देवान्सत्याः सन्तु यजमानस्य कामा इत्युपासने ऽनुवर्तयत्यजासि रयिष्ठा पृथिव्याᳪ सीदोर्ध्वान्त-

१ प्रतिपरिहृत्य॰ M.
२ Thus M; तायो एत्य GU; ताया एत्य Be; तायोश्चा B.
३ तस्योपा॰ M.
४ om. M.

रिक्षमुपतिष्ठस्व दिवि ते बृहद्भा इत्यथास्यै वपां जुहोति तन्तुं तन्वन्रजसो भानुमन्विहीत्यथास्यै हविर्जुहोति मनसो हविरसि प्रजापतेर्वर्ण इत्यथास्या अवदानानां[1] प्राश्नाति गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्मेत्यथ वै भवति तस्यै वा एतस्या एकमेवादेवयजनं यदालब्धायामभ्रो भवति । यदालब्धायामभ्रः स्यादप्सु वा प्रवेशयेत्सर्वं वा प्राश्नीयादित्युत्सन्नमेतस्या अप्सु प्रवेशनमेतेनैवास्यै मन्त्रेणावदानानां प्राश्यायेतरदग्नावनुप्रहरेदिति बौधायनो[2] । ऽनुनिधायमेनामद्यादित्याश्मीगविरित्यथ[3] वै भवति सा वा एषा त्रयाणामेवावरुद्धा संवत्सरसदः सहस्रयाजिनो गृहमेधिनस्त एवैतया यजेरंस्तेषामेवैषाप्तेति । तेषामु हैवैनयैका[4] यजते । ॥ १५ ॥

अथातो जयानामेव होमो । जयान्होष्यनुपकल्पयते बाधकꣳ स्रुवं च स्रुचं च बाधकान्परिधीञ्छरमयं बर्हिर्वैभीदकमिध्ममित्यथ[5] वृथाग्निमुपसमाधाय शरमयं बर्हिः स्तीर्त्वा बाधकान्परिधीन्परिधाय वैभीदकमिध्ममभ्यज्य[5] स्वाहाकारेणाभ्याधाय बाधकेन स्रुवेणोपघातं जुहोति चित्तं च स्वाहा चित्तिश्च स्वाहेति त्रयोदश स्रुवाहुतीरपि वा बाधकेन स्रुवेण बाधक्याꣳ

१ अवदानानि M but cp. infra l. 7.

२ Thus MU ; बौधायनो Be BG.

३ अवद्येद् i.s.o. अद्याद् M.

४ Thus MBG ; तेषामुहैवनयैको Be U.

५ Thus M ; •वैभीतक• the other MSS.

स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सर्वान्मन्त्रान्समनुद्रुत्य जुहोति चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञानं च मनश्च शक्वरीश्च दर्शश्च पूर्णमासश्च बृहच्च रथंतरं च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतनाज्येषु तस्मै विशः समनमन्त सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बभूव स्वाहेत्यथ वै भवति देवासुराः संयत्ता आसन्त्स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एताञ्जयान्प्रायच्छत्तानजुहोत्ततो वै देवा असुरानजयन्यदजयन्तज्जयानां जयत्वꣳ स्पर्धमानेनैते होतव्या जयत्येव तां पृतनामिति ब्राह्मणमथ वै भवति येन कर्मणेर्त्सेत्तत्र होतव्या इति स यत्कर्मर्त्सेदिदं[1] मे समृध्येतेति तस्मिन्नभ्यातानाञ्जुहुयादित्यभ्यातानान्होष्यन्नुपकल्पयते पर्णमयꣳ स्रुवं च स्रुचं च पर्णमयान्परिधीन्कुशमयं बर्हिः पर्णमयमिध्ममित्यथ वृथाग्निमुपसमाधाय कुशमयं बर्हि स्तीर्त्वा पर्णमयान्परिधीन्परिधाय पर्णमयमिध्ममभ्यज्य स्वाहाकारेणाभ्याधाय पर्णमयेन स्रुवेणोपघातं जुहोत्यग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विति सप्तदश स्रुवाहुतीर्हुत्वा वाचयति पितरः पितामहा इत्यपि वा पर्णमयेन स्रुवेण पर्णमय्याꣳ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा सर्वान्मन्त्रान्समनुद्रुत्य हुत्वान्ततो वाचयति पितरः पितामहा इत्यथ समस्तानामेव होमो ऽभ्यातानानेवाग्रे जुहुयादथ जयानथ राष्ट्रभृतो ब्राह्मणमुत्तरम् ॥ १६ ॥ सप्तमः ॥

---

१ Thus M; यत्कर्मणेर्त्से° the other MSS.

अथ वै भवति राष्ट्रकामाय होतव्या इति। राष्ट्रकामाय होष्यन्नुपकल्पयते शम्यापरिधीनित्यथ[१] वृथाग्निमुपसमाधाय शम्यापरिधीन्परिधाय निशायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोत्यृताषाडृतधामेति। राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो। राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमवरुन्द्धे। राष्ट्रमेव भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यात्मने होतव्या इत्यात्मने होष्यन्वृथाग्निमुपसमाधाय निशायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोति। राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो। राष्ट्रं प्रजा। राष्ट्रं पशवो। राष्ट्रं यच्छ्रेष्ठो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमवरुन्द्धे। वसिष्ठः समानानां भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवति ग्रामकामाय होतव्या इति। ग्रामकामाय होष्यन्नधिदेवने वृथाग्निमुपसमाधाय निशायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोति। राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो। राष्ट्रꣳ सजाता। राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रꣳ सजातानवरुन्द्धे। ग्राम्येव भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवन एवास्मै सजातानवरुन्द्धे। त एनमवरुद्धा उपतिष्ठन्त इति ब्राह्मणमथ वै भवति रथमुख ओजस्कामस्य होतव्या इत्योजस्कामस्य[२] होष्यन्नुपर्यग्नौ रथमुखं प्रगृह्य[३] निशायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोत्योजो वै राष्ट्रभृत। ओजो रथ। ओजसैवास्मा ओजो ऽवरुन्द्ध। ओजस्व्येव भवतीति ब्राह्मणमथ

१ Thus MGB; शम्याःपरि॰ U Be.

२ ॰कामाय MSS. exc. M.

३ परिगृह्य MSS. exc. M.

वै भवति यो राष्ट्रादपभूतः स्यात्तस्मै होतव्या । यावन्तो ऽस्य रथाः स्युस्तान्ब्रूयाद्युङ्ध्वमिति । राष्ट्रमेवास्मै युनक्तीति ब्राह्मणमथ वै भवत्याकूतयो वा एतस्याक्लृप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पते । स्वरथस्य दक्षिणं चक्रं प्रवृह्य नाडीमभिजुहुयादिति । स[1] स्वरथस्यैव दक्षिणं चक्रं प्रवृह्योपर्यग्नौ रथनाडीं प्रगृह्य[2] निश्रायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोत्याकूतीरेवास्य कल्पयति । ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनुकल्पत इति ब्राह्मणम् । ॥ १७ ॥

अथ वै भवति संग्रामे संयत्ते होतव्या इति । संग्रामे संयत्ते होष्यन्नुपकल्पयते मान्धुकमिध्ममित्यथ प्रत्यमित्रमग्निमुपसमाधाय मान्धुकमिध्ममभ्यज्य स्वाहाकारेणाभ्याधाय निश्रायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां प्रतिवेष्टयन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति य उन्मादयेत्तस्मै होतव्या इत्युन्मत्ताय होष्यन्नुपकल्पयते नैयग्रोधमौदुम्बरमाश्वत्थं प्लाक्षमिध्ममित्यथ वृथाग्निमुपसमाधायैतमिध्ममभ्यज्य स्वाहाकारेणाभ्याधाय निश्रायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो [3]जुहोत्येते वै गन्धर्वाप्सरसां गृहाः । स्व एवैनानायतने शमयतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यभिचरता प्रतिलोमꣳ होतव्या इत्यभिचरन्होष्यन्स्वकृत[4]

१ only given by M.

२ प्रगृह्य M Be ; प्रवृह्य the other MSS.

३ ... ३ (p. 184, 2) left out in M.

४ probably read : इति सोऽभिचरन्हो० ।

इरिणे प्रदरे वामुतो ऽर्वाञ्चो वृथाग्निमुपसमाधाय निशायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ[1] राष्ट्रभृतो[2] जुहोति। यद्वाचः क्रूरं तेन वषट्करोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्रवृश्चति। ताजगार्तिमार्च्छतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्य कामयेतान्नाद्यमाददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत इति तृणानि संगृह्णीयादिति। स यस्य कामयेतान्नाद्यमाददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत इति तृणानि संगृह्याथैनान्यादाय हरतीदमहममुष्यामुष्यायणस्यान्नाद्यꣳ हरामीत्यान्नाद्यमेवास्य हरति। षड्भिर्हरतीति ब्राह्मणमथैनानि स्वस्यां वा सभायाꣳ स्वेषु वामात्येष्वपिसृजति। प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायर्तवो ऽस्मा अनुप्रयच्छन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तꣳ स्थले ऽवसाय्य ब्रह्मौदनं चतुःशरावं पक्त्वा तस्मै होतव्या इति। स यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तꣳ स्थले ऽवसाय्य ब्रह्मौदनं चतुःशरावं पक्त्वा निशायाꣳ शम्यापरिधौ द्विः स्वाहाकारꣳ राष्ट्रभृतो जुहोति। वर्ष्म वै राष्ट्रभृतो। वर्ष्म स्थलं। वर्ष्मणैवैनं वर्ष्म समानानां गमयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति चतुःशरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधात्युद्धरति शृतत्वाय। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोतीति ब्राह्मणम्। ॥ १८ ॥

१ °कारेण the MSS.

२ (p. 183,17) २...२ left out in M.

अथ वै भवति देविका निर्वपेत्प्रजाकाम इति । प्रथमं धातारं प्रजाकामस्य करोति । प्रथमं पशुकामस्य । मध्यतो ग्रामकामस्य । मध्यतो ज्योगामयाविनः । प्रथमं यक्ष्यमाणस्योत्तममीजानस्य । प्रथमं मेधाकामस्य । मध्यतो रुक्कामस्य । ता वा एताः क्षीरे शृता भवन्ति । ता यत्सह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनं प्रदहो । द्वे प्रथमे निरुप्य धातुस्तृतीयं निर्वपेत्तथो एवोत्तरे निर्वपेत्तथैनं न प्रदहन्त्यथो यस्मै कामाय निरुप्यते तमेवाभिरुपाप्नोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यत्सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टका एव ता उपधत्ते यजमानो ऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यत्सायंप्रातर्जुहोत्यहोरात्राण्येवाप्तेष्टकाः कृत्वोपधत्ते । दश समानत्र जुहोति । दशाक्षरा विराड्विराजमेवाप्तेष्टकां कृत्वोपधत्ते । ऽथो विराज्येव यज्ञमाप्नोति । चित्यश्चित्यो ऽस्य भवति । तस्माद्यत्र दशोषित्वा प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत्ततो ऽर्वाचीनमिति । स यत्र दशोषित्वा प्रयास्यन्भवति तदग्निष्ठे ऽनसि समवशमयन्ते[१] यदस्य[१] समवशमयितव्यं[१] भवत्यवास्त्वेव तद्यत्ततो ऽर्वाचीनꣳ । रुद्रः खलु वै वास्तोष्पतिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयं प्रयायाद्रुद्र एनं भूत्वाग्निरनूत्थाय हन्याद्वास्तोष्पतीयं जुहोति । भागधेयेनैवैनꣳ शमयति । नार्तिमार्छति यजमान इति ब्राह्मणमथ वै भवति यद्युक्ते जुहुयाद्यथा प्रयाते वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्यदयुक्ते

---

१ Thus M only; all the other MSS. are here wholly corrupted.

जुहुयाद्यथा चेम आहुतिं जुहोति तादृगेव तद्'हुतमस्य वास्तोष्पतीयꣳ स्याद्दक्षिणो युक्तो भवति सव्यो ऽयुक्तो' ऽथ वास्तोष्पतीयं जुहोतीति' स यत्र दक्षिणो युक्तो भवति सव्यो ऽयुक्तस्तत्प्रत्याच्छेद्यां[1] पर्णमय्याꣳ स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये वास्तोष्पतीयं जुहोति' वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मानित्यनुद्रुत्य वास्तोष्पते शग्मया सꣳसदा त इति जुहोत्य'थैताꣳ स्रुचमुपनिधाय सव्यं युक्त्वा प्रयात्यु'भयमेवाकर'परिवर्गमेवैनꣳ शमयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यदेकया जुहुयाद्दर्विहोमं कुर्यात्पु'रोनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति सदेवत्वायेति ब्राह्मणमथ वै भवति यद्धुत आदध्याद्रुद्रं गृहानन्वारोहयेय'दवक्षाणान्यसंप्रक्षाप्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वादहनं वा तादृगेव तद'थं ते योनिर्ऋत्विय इत्यरण्योः समारोहयत्ये'ष वा अग्नेर्योनिः' स्व एवैनं योनौ समारोहयत्य'थो खल्वाहुर्यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत्पुनराधेयः स्यादिति' या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहेत्यात्मन्त्समारोहयत इति' स आत्मन्त्समारोहयते या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहात्मात्मानमच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमासीद स्वां योनिं जातवेदो भुव आजायमानः सक्षय एहीत्य'थैनमुपावरोहयत उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वं देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजाꣳ रयिमस्मासु धेह्यजस्रो

१ Thus MGUB Bhav.; प्रद्याद्वेद्यां Be. This word occurs also in the Baudh. pitṛmedhasūtra (p. 13, 1).

दीदिहि नो दुरोण इति । यजमानो वा अग्नेर्योनिः । स्वायामेवैनं योन्याꣳ समारोहयत इति ब्राह्मणम् । ॥ १९ ॥ अष्टमः ॥

उक्तो ऽन्वारम्भो । ऽथ वै भवत्यृषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं नापश्यन्तं वसिष्ठः प्रत्यक्षमपश्यत्सो ऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः प्रजाः प्रजनिष्यन्ते ऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्रवोच इति । तस्मा एतान्स्तोमभागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्तेति । तस्माद्वाशिष्ठं ब्रह्मत्वमिति । स यत्राह ब्रह्मन्स्तोष्यामः प्रशास्तरिति तद्ब्रह्मा[1] प्रसौति देव सवितरित्येतां प्रतिपदं कृत्वा रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वेत्येतस्यानुवाकस्यैकैकमुपादाय प्रसौति । स एवमेव प्रसुवन्दशभिरग्निष्टोमं प्रसौति त्रयोदशभिरत्यग्निष्टोमं पञ्चदशभिरुक्थ्यꣳ षोडशभिः षोडशिनꣳ सप्तदशभिर्वाजपेयमेकान्नत्रिꣳशतातिरात्रꣳ सर्वैरप्तोर्यामꣳ । स यत्र राथंतराय सन्धये प्रसर्पन्ति तदाह वसुको ऽसि वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीति । स एवमेव प्रसौत्याप्तोर्यामाद् । अथातो[2] ऽतिक्रमाणामेवाभिचरन्भ्रातृव्यवान्स्पर्धमानो ऽभिचरणीयमिष्ट्वान्यायात्य संवत्सरमेतैः क्रमैः क्रमेताग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमेन रथंतरेण साम्ना वषट्कारेण वज्रेण पूर्वजान्भ्रातृव्यानधरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्येनान्नुदे ऽस्मिन्क्षये ऽस्मिन्भूमिलोके यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येनान्क्रामामीन्द्रेण देवेन पृतना जयामि

१ तद् is left out in all MSS. exc. M.

२ प्रसौत्यप्तोर्या॰ M.

त्रैष्टुभेन छन्दसा [1]पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण सहजान्भ्रातृव्यानधरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्येनान्नुदे ऽस्मिन्क्षये ऽस्मिन्भूमिलोके यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येनान्क्रामामि[1] विश्वेभिर्देवेभिः पृतना जयामि जागतेन [2]छन्दसा सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन साम्ना वषट्कारेण वज्रेणापरजान्भ्रातृव्यानधरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्येनान्नुदे ऽस्मिन्क्षये ऽस्मिन्भूमिलोके यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येना[2]न्क्रामामीत्यपि वाभिचरणीयास्विष्टिष्वनुवर्तेतापि वापोद्धृत्येतरान्क्रमान्संवत्सरमेतैः क्रमैः क्रमेताꣳ शुक्रामन्थिनोरधिद्रवणमथातो ऽतीमोचाणामेव[2] । वैश्वकर्मणानि कृत्वा गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा गार्हपत्ये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने ॥ २० ॥

ये देवा यज्ञहनो पृथिव्यामध्यासते । अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा गार्हपत्य एव जुहोति ये देवा यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासते । अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्यथाग्नीध्रमभिप्रेत्यागन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणां भागो युवयोर्यो अस्ति । नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीये पृष्ठे अधि रोचने दिव इत्यथाग्नीध्रं द्रुत्वा स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाग्नीध्रे जुहोत्यन्वारब्धे

१, २ The two passages marked at the beginning and the close by १ and २ are left out by all the MSS. exc. M.

२ ०तीमो० MBG (sec. m.) ; ०तिमो० Be UG (pr. m.).

यजमाने ये देवा यज्ञहनो ऽन्तरिक्षे ऽध्यासते। वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्य'परं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाग्नीध्र एव जुहोति ये देवा यज्ञमुषो ऽन्तरिक्षे ऽध्यासते। वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्य'थाहवनीयमभिप्रैति यास्ते रात्रीः सवितर्देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति। गृहैश्च सर्वैः प्रजया न्वग्रे सुवो रुहाणास्तरता रजाꣳसीत्य'थाहवनीयं हुत्वा स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीये जुहोत्यन्वारब्धे यजमाने ये देवा यज्ञहनो दिव्यध्यासते। सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्य'परं चतुर्गृहीतं गृहीत्वाहवनीय एव जुहोति ये देवा यज्ञमुषो दिव्यध्यासते। सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयꣳ स्वाहेत्य'थाहवनीयमुपतिष्ठते येनेन्द्राय समभरः पयाꣳस्युत्तमेन हविषा जातवेदः। तेनाग्ने त्वमुत वर्धयेमꣳ सजातानꣳ श्रैष्ठ्य आधेह्येनमिति' यज्ञहनो वै देवा यज्ञमुषः सन्ति' त एषु लोकेष्वासत आददाना विमथ्नाना यो ददाति यो यजते तस्य' ये देवा यज्ञहनः पृथिव्यामध्यासते ये अन्तरिक्षे ये दिवीत्याहेमानेव लोकाꣳस्तीर्त्वा सगृहः सपशुः सुवर्गं लोकमेतीति ब्राह्मण'मपि वा तिस्र एव गार्हपत्ये जुहोति तिस्र आग्नीध्रे तिस्र आहवनीये' ऽपि वा गार्हपत्याज्जपन्ननुद्रवेदाहवनीयादु'क्रोदवसानीयेष्टिरे'तां[1] तृतीयां प्रवृताहुतिं जुहोति सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरन्तरिक्षाद्यजमानो ऽग्निर्मा पातु चक्षुषः

१ ॰जपन्ननुद्रवेद॰ M Bc; ॰जपन्नुद्रवेद॰ BUG.

स्वाहेत्यथाभिचरन्बभ्रुवे बभ्रुवत्साये कार्श्मर्यमयेन पात्रेण पयो जुहोति मक्ष शूष सवितर्विश्वचर्षण एतेभिः सोम नामभिर्विधेम ते तेभिः सोम नामभिर्विधेम ते स्वाहेति । साक्षादस्य हृदयं भित्त्वान्त्राणि परिकाशयातै[1] । स्तृणुते हैव[2] तं[2] भ्रातृव्यमथ येनास्यर्त्विजाꣳ स्पर्धा स्यात्तमाह मास्य चमसमनुप्रसृपतादभिमर्शनं[3] करिष्यामीति । तस्यैतेनैव मन्त्रेण चमसं जुहुयात्तमूर्ध्वो ऽवाङ्वा[4] राजातिपवत । उक्तं पात्नीवतस्य [5]अयणमुक्तमादित्यग्रहस्योद्धननमुक्तं[6] प्रायणीयस्य स्रुवाहुतिरुक्तोदयनीयस्योक्तं यूपस्योपस्थानम् । ॥ २१ ॥ नवमः ॥

उक्तानि पत्नीयजूꣳष्येवमेवैताः स्रुचो यथैतद्ब्राह्मणमुक्तो दधिग्रहो । ऽथ वै भवत्याज्यग्रहं गृह्णीयात्तेजस्कामस्येति । बर्हिषी अन्तर्धायाज्यग्रहं गृह्णाति । सोमग्रहं गृह्णीयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्येत्यꣳशूनुपसंगृह्य सोमग्रहं गृह्णात्यथैतं महाव्रतीये ऽह्नि प्राजापत्यमतिग्राह्यं गृह्णाति त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्व इत्यनु-

---

१ Thus M; ०कामयातैच Be; ०क्राशयातीह्ल B; ०काशयान्तैच U; ०काशयातैह्ल G (pr. m.), ०क्राशयातैह्ल G (sec. m.). परिक्राशयातेर्निष्क्रामति (var. निष्क्रामयति) Bhav.

२ Thus M Bhav.; हवैतं The other MSS.

३ Thus M; ०नुप्रसृप्ताद० BUG; ०नुप्रसृत्याद० Be.

४ Thus M; i.s.o. ऽवाङ्वा राजाति० Be U: वाराद्वाष्टाति०; G: वारांद्वाष्टाति; B: वारोद्वाष्टाति० ।

५ Thus (अयण०) M Be (cp. viii. 14 श्रीणाति); अपण० BU; अमण० G.

६ Corrected (उद्धनन०) according to viii. 9 s.f. (उद्धन्ति); उदाहनन० MUGB; Be wholly corr.

ह्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः प्रजापतये त्वेत्य।थातः प्राणग्रहाणामेव ग्रहणꣳ । संवत्सरꣳ राजानं पुञ्जीकृत्वा[1] नवाꣳशूꣳप्राच आयातयत्ययं पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वसन्तः प्राणायनो गायत्री वासन्ती गायत्र्यै गायत्रं गायत्रादुपाꣳशुरुपाꣳशोस्त्रिवृत्त्रिवृतो रथंतरꣳ रथंतराद्वसिष्ठ ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्य इत्य।यं दक्षिणा विश्वकर्मेति नव दक्षिणायातयत्य।यं[2] पश्चाद्विश्वव्यचा इति नव प्रतीच आयातयती।दमुत्तरात्सुवरिति नवोदीच आयातयती।यमुपरि मतिरिति नवोपरिष्टात्प्र।दक्षिणं पर्यायातयति । तानपानभृद्भिः प्रत्यूहति प्राची दिशां वसन्त ऋतूनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं त्रिवृत्स्तोमः स उ पञ्चदशवर्तनिस्त्र्यविर्वयः कृतमयानां पुरोवातो वातः सानग ऋषिरिति । वाचयति पितरः पितामहाः परे ऽवर इति ये पुरस्ताद्भवन्ति । दक्षिणा दिशामिति ये दक्षिणतो भवन्ति । प्रतीची दिशामिति ये पश्चाद्भवन्त्यु।दीची दिशामिति य उत्तरतो भवन्त्यू।र्ध्वा दिशामिति य उपरिष्टात्प्र।दक्षिणं पर्यायातिता[3] भवन्ति । ते वा एते प्रायणीयोदयनीययोरेव

---

१ Thus (पुञ्जी०) M; पुंजं BG; युजं Be U.

२ Thus M; दक्षिणाश्चायातयत्य० Be GU; B defect.

३ Conjecturally; पर्याशातिता BG; पर्यासातिता M; पर्यतिशातिता U; पर्यैतिशांतिता Be.

नियुक्ता दशमे ऽहꣳस्तदु[1] रात्रिसत्त्रेष्वप्यग्निष्टोम[1] आमयाविन उपसृतो वा गृह्णीयादगदो हैव भवति ' ॥ २२ ॥ दशमः ॥

अथ वै भवत्युभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्तेति ब्राह्मणमेव ' युवꣳ सुराममश्विनेति सौत्रामण्यामेव[2] भवत्यथ वै भवतीयं वा अग्निहोत्रीयं वा एतस्य निषीदति यस्याग्निहोत्री निषीदति ' तामुत्थापयेदिति ' स यस्याग्निहोत्री निषीदति तामुत्थापयत्युदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूप्यायुर्यज्ञपतावधात् । इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्यथ वै भवत्यवर्तिं वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति ' तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्याद्यस्यान्नं नाद्यादिति ' स यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति तामेतदेव दुग्ध्वा ब्राह्मणाय ददाति ' न चास्यात ऊर्ध्वमन्नमत्त्यथ वै भवति पृथिवीं वा एतस्य पयः प्रविशति यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति ' तदभिमन्त्रयेतेति ' स यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति तदभिमन्त्रयते ' यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्त यदोषधीरप्यसरद्यदापः । पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह ' पय एवात्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते ' ऽप उपसृजत्यद्भिरेवैनदाप्नोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यो वै यज्ञस्यार्तेनानार्तꣳ सꣳसृजत्युभे वै ते तर्ह्यार्च्छेत ' आर्च्छति खलु वा

---

१ Thus M; B and G (sec. m.) om. अपि; तदुरात्रिसत्रेष्वष्टोम U; तदतिरात्रे सत्रे ष्टष्ठ्यस Be; तदुरात्रिसत्रैष्टष्टोम G (pr. m.).

२ एष i.s.o. एव M.

एतदग्निहोत्रं यद्दुह्यमानꣳ स्कन्दति यदभिदुह्यादिति[1] । स यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति नैनदभिदोग्धि । तदेव यादृक्कीदृक्च होतव्यमथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यमनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यद्युद्द्रुतस्य स्कन्देद्यत्ततो हुत्वा पुनरेयाद्यज्ञं विच्छिन्द्याद्यत्र स्कन्देत्तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयादिति । स[2] यत्रैव स्कन्दति तदेव स्थालीं निधायातिशिष्टमानीय पुनरभ्युन्नीय तदेव यादृक्कीदृक्च होतव्यमथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यमनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यस्याग्निहोत्रे ऽधिश्रिते श्वान्तरा धावति । रुद्रः खलु वा एष यदग्निर्यद्गामन्वत्यावर्तयेद्रुद्राय पशूनपिदध्यादपशुर्यजमानः स्याद्यदपो ऽन्वतिषिञ्चेदनाद्यमग्नेरापो ऽनाद्यमाभ्यामपिदध्याद्गार्हपत्याद्भस्मादायेदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाहवनीयाद्ध्वꣳसयन्नुद्द्रवेदिति । स वैष्णव्यर्चाहवनीयाद्ध्वꣳसयन्नुद्द्रवति । यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञꣳ संतनोतीति ब्राह्मणमथ भस्मना शुनः पदमपिवपति शान्त्या इति ब्राह्मणम् ॥ २३ ॥

अथ वै भवति नि वा एतस्याहवनीयो गार्हपत्यं कामयते नि गार्हपत्य आहवनीयं यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभिनिम्रोचति । दर्भेण हिरण्यं प्रबध्य पुरस्ताद्धरेदथाग्निमथाग्निहोत्रमिति । स यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभिनिम्रोचति दर्भेण

---

१ Thus M ; तदभिदु॰ B Be G ; न तदभिदु॰ U.

२ om. Be U.

हिरण्यं प्रबध्य परिकर्मी पूर्वः प्रतिपद्यतेऽन्वग्ब्राह्मण आर्षेय दृध्मेनान्वगात्मनाग्निहोत्रेणाथैतद्धिरण्यमाहवनीयस्यायतने सादयित्वापोद्धृत्य हिरण्यं प्रदक्षिणमावृत्येश्वं प्रतिष्ठापयत्यथ वै भवत्यग्निहोत्रमुपसाद्या तमितोरासीत' व्रतमेव हतमनुम्रियते' ऽन्तं वा एष आत्मनो गच्छति यस्ताम्यत्यन्तमेष यज्ञस्य गच्छति यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभिनिम्रोचति' पुनः समन्य जुहोत्यन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभिनिम्रोचति' वारुणं चरुं निर्वपेत्तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीत इति ब्राह्मणमथ वै भवति नि वा एतस्याहवनीयो गार्हपत्यं कामयते नि गार्हपत्य आहवनीयं यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभ्युदेति' चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेदथाग्निमथाग्निहोत्रमिति ' स यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभ्युदेति चतुर्गृहीतेनाज्येन परिकर्मी पूर्वः प्रतिपद्यते ऽन्वग्ब्राह्मण आर्षेय दृध्मेनान्वगात्मनाग्निहोत्रेणाथैतदाज्यमाहवनीयस्यायतने सादयित्वापोद्धृत्याज्यमथेश्वं प्रतिष्ठापयत्यथ वै भवति पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभ्युदेत्युषाः केतुना जुषतां यज्ञं देवेभिरन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तमꣳ स्वाहेति प्रत्यङ्ङिषद्याज्येन जुहुयात्प्रतीचीमेवास्मै विवासयतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्यग्निहोत्रमुपसाद्या तमितोरासीत' व्रतमेव हतमनुम्रियते' ऽन्तं वा एष आत्मनो गच्छति यस्ताम्यत्यन्तमेष यज्ञस्य गच्छति यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभ्युदेति' पुनः समन्य जुहोत्यन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोतीति

ब्राह्मणमथ वै भवति मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्यो ऽभ्युदेति । मैत्रं चरुं निर्वपेत्तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीत इति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्याहवनीये ऽनुद्राते गार्हपत्य उद्रायेद्यदाहवनीयमनुद्राप्य गार्हपत्यं मन्थेद्विच्छिन्द्याद्भ्रातृव्यमस्मै जनयेद्यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते तदनु रुद्रो ऽवचरति । यत्पूर्वमन्ववस्येद्वास्तव्यमग्निमुपासीत । रुद्रो ऽस्य पशून्घातुकः स्यादाहवनीयमुद्राप्य गार्हपत्यं मन्थेदिति । स आहवनीयमुद्राप्य गार्हपत्यं मन्थतीतः प्रथमं जज्ञे अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः । स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति । छन्दोभिरेवैनꣳ स्वाद्योनेः प्रजनयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति गार्हपत्यं मन्थति । गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उपतिष्ठन्ते । स यदुद्रायति तदनु पशवो ऽपक्रामन्तीत्यथैनमुपतिष्ठत इषे रय्यै रमस्व सहसे द्युम्नायोर्जे पत्यायेत्यथैनमुपसमिन्द्धे सारस्वतौ त्वोत्सौ समिन्धाताꣳ सम्राडसि विराडसीति । ॥ २४ ॥

अथ वै भवति वज्रो वै चक्रं । वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति यस्यानो वा रथो वान्तराग्नी यात्याहवनीयमुद्राप्य गार्हपत्यादुद्धरेदिति । स आहवनीयमुद्राप्य गार्हपत्यादग्निमुद्धरति यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदꣳ हि ते सूर्यस्य रश्मीनन्वाततान । तत्र रयिष्ठामनुसंभरैतꣳ सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति । पूर्वेणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनुसंतनोतीति ब्राह्मणमथैनमुपतिष्ठते त्वमग्ने सप्रथा असि जुष्टो होता वरेण्यः । त्वया यज्ञं वितन्वत इत्यग्निः सर्वा देवता देवताभिरेव यज्ञꣳ संतनोतीति ब्राह्मणमथाग्नये

पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपत्यन्वाहार्यमासाद्यानड्वाहं ददाति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ वै भवति यस्य प्रातःसवने सोमो ऽतिरिच्यते माध्यंदिनꣳ सवनं कामयमानो ऽभ्यतिरिच्यत इति । स[1] प्रातःसवने सोमे ऽतिरिक्ते प्राङायन्नाह होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वंश एव राजानमुन्नय मातिरीरिच इति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति यथोपपादमितरान्सर्वंश एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसाद्यन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ्[2] हृत्वा[2] स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । तदेतद्गायत्रꣳ साम पञ्चदशं गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति । होत्र एषोत्तमेति प्राहुः । समानमत ऊर्ध्वमथ वै भवति यस्य माध्यंदिने सवने सोमो ऽतिरिच्यत आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानो ऽभ्यतिरिच्यत इति । स[1] माध्यंदिने सवने सोमे ऽतिरिक्ते प्राङायन्नाह होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वंश एव राजानमुन्नय मातिरीरिच इति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति यथोपपादमितरान्सर्वंश एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसाद्यन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् हृत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । तदेतद्गौरिवीतꣳ साम सप्तदशं बण्महाꣳ असि सूर्येत्येतासु[3] कुर्वन्ति । होत्र एषोत्तमेति प्राहुः । समानमत ऊर्ध-

१ om. M.

२ प्रत्यङ्ङाहृत्य Be.

३ Thus M ; एतावत् i.s.o. °एतासु all the other MSS.

सथ वै भवति यस्य तृतीयसवने सोमो ऽतिरिच्येतोक्थ्यं कुर्वीत । यस्योक्थ्ये ऽतिरिच्येतातिरात्रं कुर्वीत । यस्यातिरात्रे ऽतिरिच्यते तं वै दुष्प्रज्ञानमित्यतिरात्रे ऽतिरिक्ते प्राङ्गायन्नाह होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वेष्व एव राजानमुन्नय मातिरीरिच इति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति यथोपपादमितरान्सर्वेष्व एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । तदेतद्बृहत्सामैकविꣳशं वैष्णवीषु शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति । होत्र एषोत्तमेति प्राहुः । समानमत ऊर्ध्वम् । ॥ २५ ॥

[1]इति नु छन्दोगबह्वृचेषु कामयमानेषु । ते चेन्न कामयेरन्प्रातःसवने ऽतिरिक्ते याꣳ स्थालीमलꣳ राज्ञे ऽतिशिष्टाय मन्यते तस्या उपरिष्टादाग्रयणमानीयाधस्तादुपगृह्णाति । त्रिरभिविष्यन्दयति । सो ऽभिविष्यन्दमानः सर्व आग्रयणः संपद्यते । तं त्रिरभिहिंकृत्य परिमृज्य सादयति । माध्यंदिने सवने ऽतिरिक्ते तथैव याꣳ स्थालीमलꣳ राज्ञे ऽतिशिष्टाय मन्यते तस्या उपरिष्टादाग्रयणमानीयाधस्तादुपगृह्णाति । त्रिरभिविष्यन्दयति । सो ऽभिविष्यन्दमानः सर्व एवाग्रयणः संपद्यते । तं तथैव त्रिरभिहिंकृत्य परिमृज्य सादयति । तृतीयसवने ऽतिरिक्ते हारियोजनमेवात्राभिविष्यन्दयति । न हि पुनर्ग्रहणं विद्यते । ऽथातो

---

१ Cp. Rudradatta on Āp. XIV. 18. 13.

ध्रुवस्यैव[1] परिह्वीणस्य[1] सौमाꣳसैन्द्राग्निभ्यामेनमृग्भ्यां परिगृह्य जुहुयादिन्द्राग्नी[2] वै देवानां पुनःपुनरभ्युपाकारं[3] यजामह इत्येतदेकमाश्विनीभ्यामेनमृग्भ्यां परिगृह्य जुहुयादश्विनौ वै[4] देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोतीत्येतदेकं । वैष्णवीभ्यामेनमृग्भ्यां परिगृह्य जुहुयाद्यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते विष्णुं तच्छिपिविष्टमभ्यतिरिच्यत इत्येतदेकमवमृश्यैनैनꣳ सहाभ्यवहरेद्यथा मेऽन्यानि सोमलिप्तानि पात्राण्येवं म एव भविष्यतीत्येतदेकं । बर्हिषैनꣳ सहाभ्युपोषेदेष वा अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यो । ऽग्नय एष वैश्वानराय गृह्यते । ध्रुव एवमग्नौ वैश्वानरे हुतो भविष्यतीत्येतदपरमथ पुनर्दीक्षते । यज्ञो ह[5] वै[5] यज्ञस्य प्रायश्चित्तिरिति[6] न्वेकाहयाजिनो । ऽथ सत्त्रिणां । मार्जालीये[7] परिष्यन्दं[7] निष्यन्दनवन्तं[7] कृत्वा तदेनं निनयन्ति । श्वो भूते हि ते सोष्यन्तो[8] भवन्ति । ॥ २६ ॥ एकादशः ॥

उक्तः सꣳस्रवो । ऽथ वै भवत्यार्तिं वा एते नियन्ति येषां दीक्षितानां प्रमीयते । तं यदववर्जेयुः क्रूरकृतामिवैषां लोकः

---

१ ध्रुवस्य परिह्वीणस्यैव M.

२ इन्द्रौ i.s.o. इन्द्राग्नी all exc. M.

३ Thus MGU; ॰भ्युपकारं Be; B om. अभि।

४ हि Be.

५ Thus M Be; हैव the other MSS.

६ ॰रितौ again most of the MSS.

७ Thus MB Bhav.; मार्जालीयोपरिविष्यंदनवंतं Be UG (pr. m.); मार्जालीये परिविष्यंदन्निष्यंदनवंतं G (sec. m.).

८ Thus MU; शोष्यंतो Be BG.

स्याद्दाहर दहेति ब्रूयादिति । दीक्षितं चेदुपतपद्विन्देदाग्नीध्रीयग्रयणो[1] ह[2] भवति । तदस्मै भक्षानाहरन्ति यावदलं भक्षाय मन्यते । स यद्यहागदो[3] भवति पुनरैति । यद्यु वै प्रैति सर्वेभ्यो ऽग्निभ्यो ऽङ्गारान्निर्वर्त्यारण्योरग्नीन्समारोह्यान्तरेण चात्वालोत्करावुदङ्कुपनिर्हृत्य तेनैनं दहेयुस्तं चिरात्रेण शीतीकृत्वा संचिनुयुस्ते तथाकृतेन[4] षडहसꣳस्थां[4] काङ्क्षेयुरथ सꣳस्थिते षडहे ऽस्थिकुम्भं[5] याचति । तस्मिन्संचितमवधाय तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय सर्पराज्ञिया ऋग्भि स्तुयुरियं[6] वै सर्पतो राज्ञ्यस्या एवैनं परिददति । व्यृद्धं तदित्याहुर्यत्स्तुतमननुशस्तमिति । होता प्रथमः प्राचीनावीती मार्जालीयं परीयाद्यामीरनुब्रुवन्सर्पराज्ञीनां[6] कीर्तयेदिति । तेषां तथा परीतानामध्वर्युर्जघन्यः पर्येत्याथ यज्ञोपवीतं कृत्वा यथेतं त्रिः पुनः प्रतिपरियन्ति । तेषां तथा परीतानामध्वर्युः पूर्वः पर्येत्याथैनमादायान्तरेण चात्वालोत्करावश्मानं चास्थिकुम्भं च निधायाङ्गिरवोचत्यप[7] नः शोशुचदघमिति । तस्मिन्मैत्रावरुणाग्रान्ग्रहान्गृह्णन्त्यथातिशिष्टꣳ सत्त्रस्यासते । तस्यावभृथवेलायामस्थिकुम्भं निधायाङ्गिरवोचत्येतद-

१ Thus M; ०ग्नीध्रीयेग्र० the other MSS.

२ om. M.

३ Thus M; यथहाग० Be; यद्युहाग० the other MSS.

४ कृतेनाषड० M Be.

५ स्थि left out by all exc. M.

६ The passage from इयं वै unto यामीरनुब्रुवन् left out by all exc. M.

७ ०वोचंत्यप BG.

वभृथ उ[१] वैवेष[१] भवत्यपि[१] वा[१] यो[१] ऽस्य स्वो[२] नेदिष्ठी स्यात्तस्य स्थाने तं दीक्षयेत्संवत्सरे ऽस्यौनि याजयन्त्यथ[३] वै भवति ॥ २७ ॥

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा पशवो वीर्यमपक्रामन्ति यस्य यूपो विरोहति । त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेतेति । सत्त्रिणां चेद्यूपो विरोहेत्संप्रच्छिद्यास्य[४] चषालं सवनीयस्य त्वाष्ट्रमुपालम्भ्यं कुर्युरपि वा त्वाष्ट्रं ब्रह्मौदनं श्रपयित्वैताः शाखाः प्रवृश्चेयुः प्र वा तक्ष्णुयुरपि वा त्वाष्ट्रीः स्रुवाहुतीर्हुत्वैताः शाखाः प्रवृश्चेयुः प्र वा तक्ष्णुयुरपि वा त्वाष्ट्र[५]त्वष्ट[५] इत्येव[५] ब्रूयादित्यथ वै भवत्यार्तिमेते नियन्ति येषां दीक्षितानामग्निरुद्वायति । यदाहवनीय उद्वायेद्यत्तं मन्थेद्विच्छिन्द्याद्भ्रातृव्यमस्मै जनयेद्यदाहवनीय उद्वायेदाग्नीध्रादुद्धरेद्यदाग्नीध्र उद्वायेद्गार्हपत्यादुद्धरेद्यद्गार्हपत्य उद्वायेदत एव पुनर्मन्थेदत्र वाव स निलयते । यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति तदेनमिच्छन्ति । यस्माद्दारोरुद्वायेत्तस्यारणी कुर्यात्क्रुमुकमपिकुर्यादिति । स यस्माद्दारोरुद्वायति तस्यारणी कृत्वा क्रुमुकशकलमन्ववधाय[६] तान्येवावक्षाणानि संनिधाय मन्थेदिति । स तान्येवावक्षाणानि संनिधाय मन्थतीतः प्रथमं जज्ञे

---

१ Thus M; उवेवैष भवत्यपिवायो G; उवैष भवति यो U; इवेवैष भवत्यपिवा यो B; उवैषद्याकतयो Be.

२ All MSS. ins. वा exc. M.

३ याजयत्यथ Be U.

४ Thus MBG; °हेत्संप्रच्छि° Be.

५ Thus M; त्वाष्ट्र' त्वाष्ट्रेत्येव B; त्वाष्ट्रत्वाष्ट्रेत्येव GU; त्वाष्ट्रेत्येव Be.

६ Thus MU Be; क्रुमुकं° BG; अन्ववधाय MUG Be; अन्वाधाय B.

अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः । स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति । छन्दोभिरेवैनꣳ स्वाद्योनेः प्रजनयतीति ब्राह्मणम् । ॥ २८ ॥

अथ यद्याहवनीयगार्हपत्यावुद्वायेयातां गार्हपत्यं मथित्वाग्नीध्रीयादाहवनीयमुद्धरेद्यद्याग्नीध्रीयगार्हपत्यावुद्वायेयातां गार्हपत्यं मथित्वाग्नीध्रीयमुद्धरेदथ यद्याग्नीध्रीयाहवनीयावुद्वायेयातां गार्हपत्यादाग्नीध्रीयमुद्धृत्य तत आहवनीयमुद्धरेदथ यदि सर्व[1] एवोद्वायेयुर्गार्हपत्यं मथित्वाग्नीध्रीयमुद्धृत्य तत आहवनीयमुद्धरेदित्यथ वै भवति गार्हपत्यं मन्थति । गार्हपत्यो वा अग्नेर्योनिः । स्वादेवैनं योनेर्जनयति । नास्मै भ्रातृव्यं जनयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्य सोम उपदस्येत्सुवर्णꣳ हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्यर्जीषेऽन्यदाधूनुयाज्जुहुयादन्यदिति । स यस्य सोम उपदस्यति तत्सुवर्णꣳ हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्यर्जीषेऽन्यदाधूनोति मुख्ये चमसेऽन्यदवधाय जुहोति । सोममेवाभिषुणोति सोमं जुहोतीति ब्राह्मणमथ वै भवति सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्तत्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवद्यत्सुवर्णꣳ हिरण्यं कुर्वन्ति प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयन्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्याक्रीतꣳ सोममपहरेयुः क्रीणीयादेव । सैव ततः प्रायश्चित्तिरिति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्य क्रीतमपहरेयुरादाराꣳश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयादित्यादाराः चुद्रहणानि[2] ।

१ सर्वत M.

२ Thus M; चुम्नकल॰ the other MSS.

फाल्गुनानि हैमवतानि । तेषामलाभे श्वेतकानां प्रतिनिधिर्विज्ञायते तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्तं गायत्र्याहरत्तस्य पर्णमच्छिद्यत । तत्पर्णो ऽभवत्तत्पर्णस्य पर्णत्वमिति । तस्मात्पर्णत्वक्षणामेवाभिषवः[1] कार्य इति । शृतेन प्रातःसवनं श्रीणीयादिति । शृतमेतद्भवति । दध्ना मध्यंदिन इति । दध्येतद्भवति । नीतमिश्रेण तृतीयसवन इति । विमथितꣳ सपिलकमुद्धृतं[2] प्राङ्नवनीतभावादित्येतदाचक्षते । ऽग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथंतरसामा । य एवर्त्विजो वृताः स्युस्त एनं याजयेयुरिति । त एवैनं याजयन्त्येकां गां दक्षिणां दद्यादित्येकां गामत्र दक्षिणां ददाति । यदिह दास्यन्भवति तदमुत्र ददाति । पुनः सोमं क्रीणीयाद्यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति । सैव ततः प्रायश्चित्तिरिति ब्राह्मणमथ वै भवति सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यः सर्वेभ्यः[3] कामेभ्यः[3] सर्वेभ्य स्तोमेभ्यः सर्वेभ्यश्छन्दोभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते यः सत्त्रायागुरत । एतावान्खलु वै पुरुषो यावदस्य वित्तꣳ सर्ववेदसेन यजेतेत्यतिरात्रं विश्वजितमुपयन्त्यथात्र[4] सर्ववेदसं ददाति । सर्वपृष्ठो ऽस्य सोमः स्यात्सर्वाभ्य एव

---

१ Thus M; ०त्सरूणिसेवाभि० BG; ०त्सरूणिह्येवाभि० U; ०त्सरूणित्वेवाभि० Be.

२ Thus all; are we to read सर्पिस्तक्र० ? सपिलकमप्राङ्नवनी० Be U; सपिलकंमुद्धृतकंप्राङ्वनी० M, but the व seems to be cancelled.

३ om. M.

४ अथ om. M.

देवताभ्यः सर्वेभ्यः कामेभ्यः सर्वेभ्य स्तोमेभ्यः सर्वेभ्यश्छन्दोभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीत इति ब्राह्मणम् । ॥ २९ ॥

पवमानः सुवर्जन इति सौत्रामण्यामेष भवति । ब्राह्मणमुत्तरमथ वै भवति तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः संवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत । तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः परिवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत । तस्मात्साकमेधैर्यजमान इदावत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत । तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानोऽनुवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीतेत्यथ वै भवत्यग्नेः कृत्तिकाः शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तादिति नक्षत्रेष्टकाभिर्विकल्पन्त इति ब्रुवते । ऽथ वै भवति यत्पुण्यं नक्षत्रं तद्दक्कुर्वीतोपव्युषमिति[1] । प्रातः कुर्वीत । संगवे कुर्वीत । मध्यंदिने कुर्वीतापराह्णे कुर्वीत । सायं कुर्वीत । यावति तत्र सूर्यो गच्छेद्यत्र जघन्यं पश्येत्तावति कुर्वीत । यत्कारी स्यात्पुण्याह एव कुरुत इति । ब्राह्मणमुत्तरे ब्राह्मणमुत्तरे । ॥ ३० ॥ द्वादशः ॥

॥ इति चतुर्दशः प्रश्नः ॥

१ Thus M and Bhav.; तद्दट्कु॰ the other MSS.; the text of T. Br. I. 5. 2. 1. has वषट्कुर्वीत but cp. the comm.

[1]अश्वमेधेन यक्ष्यमाणो भवति राजा विजितो सार्वभौमः । स एतद्देवयजनं जोषयत आश्विनं प्रागाश्विनं दक्षिणाश्विनं प्रत्यगाश्विनमुदक् । छिन्दन्ति वृक्षान्प्र स्थलानि भिन्दन्ति प्रति निम्नान्पूरयन्ति किꣳशारूणि निरस्यन्ति । नदीनां तीर्थानि सर्वतःप्रस्रवणानि पल्वलानि कुर्वन्त्यथैतौ ह्रदौ मध्यतो देवयजनस्य जोषयते सꣳस्राविणावनुपदासिनौ पुण्यनामानौ यद्येवं विन्दन्ति । यद्यु वा एवं न विन्दन्ति खालेनावभिवाह्याभिर्वाभिहार्याभिर्वाद्भिः पूरयन्ति । यथा त्वेव सꣳस्राविणावनुपदासिनौ पुण्यनामानौ भवतस्तथा । तावपरेण मध्यतो देवयजनं जोषयते द्विस्तावद्यथाग्नेर्विधायां । तच्छालां कुर्वन्ति प्राचीनवꣳशां द्विक्षतीकाशां दक्षिणतो वर्षीयसीं । तस्यै दक्षिणतो ऽश्वशालां कुर्वन्ति । तदश्वत्यानाꣳ[2] स्त्रीषाणामवाचीनाग्राणामश्वव्रजं[3] कुर्वन्त्यथास्यैते संभारा उपक्लृप्ता भवन्त्यश्वो ह्रपीयो यो[4] ऽस्य[4] सदश्वानाꣳ सत्तमस्तस्यान्ये ऽपरिमिता

---

१ As all the MSS., with the exception of M, are mostly very corrupted, the text is given according to M; when the reading of M differs from the reading taken up in the text, this is mentioned; but otherwise the various readings of the other MSS. are, as a rule, not given.

२ तदश्वस्थानं M, but cp. Āp. XX. 7. 7.

२ स्त्रीषाणाम॰ M; शिरीसुस्थाम॰ B Be (pr. m.); शिरस्थाम॰ Be (sec. m.); शिरीमहस्माम॰ U.

४ Thus corrected, cp. infra XV. 8 s. f.; यो om. M; यस्य the other MSS.

निरमणा निरष्टाः कृष्णश्च श्वा चतुरक्षो द्वौ दासावनुजायै च पुत्रो ऽन्वाधेयायै च जरत्पूर्वा चैषीकश्चाभ्यूहः सैध्रकं च मुसलं पौꣳश्चलेयश्च[1] चत्वारि शतानि गोमृगाणाꣳ शतं तल्प्यानाꣳ राजपुत्राणाꣳ शतमराज्ञामुग्राणाꣳ[2] शतꣳ सूतग्रामणीनाꣳ शतं क्षत्तसंग्रहीतॄणां चत्वारो महान्त ऋत्विजस्तानन्वितरे तान्काले ऽपदातीन्त्समावहन्ति ॥ १ ॥

आ सुब्रह्मण्यायाश्चतुष्टयीरापो दिग्भ्यः संभृताश्चतुरः[3]साहस्रान्निष्कान्सुवर्णरजतौ च रुक्मौ द्वे अन्ये हिरण्ये द्वौ वीणागाथिनौ ब्राह्मणं च राजन्यं च द्वे रशने मौञ्जीं च कुशमयीं चोभे त्रयोदशारत्न्यावेतेनोपक्लृप्तेन चित्रामायतीमुपरमत्यंद्य[4] चित्रयेत्यरण्योरग्नीन्समारोह्य शालामभिप्रैति ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यासो ऽरेणवो वितता अन्तरिक्षे। तेभिर्नो अद्य पथिभिः सुगेभी रक्षा च नो अधि च देव ब्रूहीत्युत्तरेण शालां परीत्य पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्य गार्हपत्यस्यायतने मथित्वाग्नीन्विहृत्य गार्हपत्यमुपतिष्ठते नमो ऽग्नये पृथिविक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहीति नमो वायवे

१ All MSS. the accus.

२ उग्राणां left out in all the MSS.

३ We would expect here and in the following words also the nomin.

४ Thus M; चय i.s.o. चद्य all the other MSS.; cp. supra p. 145, 3, and infra XVIII. 8, 16.

ऽन्तरिक्षक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहीत्यन्वाहार्यपचनं। नमः सूर्याय दिविक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहीत्याहवनीयमथास्यैतत्पुरस्तादेव जघनेनाश्वशालामेकापस्तावं विमितं कारितं भवति। तद्दृथाग्निमुपसमाधाय मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेति नवतिमाहुतीर्जुहोति प्रयासाय स्वाहेत्येकादश। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्य आत्मैकशतो यावानेव पुरुषस्तस्मान्मृत्युमवयजत इति ब्राह्मणमथ केशश्मश्रु वापयित्वा लोमानि सꣳहृत्य नखानि निकृत्य दतो धाव्य स्नातावहते वाससी परिदधाते। उभौ मानुषेणालङ्कारेणालङ्कृतौ भवतो ऽहतवाससावथाभ्यां व्रतोपायनीयं पाचयति। तस्याशितौ भवतः सर्पिर्मिश्रस्य पयोमिश्रस्याथापराह्णे मुखयोर्हिरण्ये अन्वस्येते ॥ २ ॥

सुवर्णं यजमानो रजतं पत्नी रजतानि वा यदि बह्व्यो भवन्त्यथास्य वाचंयमस्य सायमग्निहोत्रं जुहोत्युपसंगच्छन्त एनमेते राजगृहाः सूतग्रामण्यः[1] क्षत्तसंग्रहीतारः कारुविशा[2] इति। तेभ्यः पष्ठौहीं वेहतं ददाति। तां ते पचमाना रमयन्तो जागरयन्त आसते। ऽथ प्रातराचाममाचामन्तौ हिरण्ये प्रोयतस्ते पौꣳश्चलेय आदत्ते। ऽथादित्यमुद्यन्तमुपतिष्ठन्ते द्रष्ट्रे नम उपद्रष्ट्रे नमो ऽनुद्रष्ट्रे नमः ख्यात्रे नम उपख्यात्रे नमो ऽनुख्यात्रे नमः शृण्वते नम उपशृण्वते नमो ऽनुशृण्वते नमः

१ Thus B; ग्रामण्यः the other MSS.
२ cp. XVIII. 18.

सते नमो ऽसते नमो जाताय नमो जनिष्यमाणाय नमो भूताय नमो भविष्यते नम इत्यथ वैश्वदेवीꣳ सांग्रहणीं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । यावदेवात्राध्वर्युश्चेष्टति तावदेष प्रतिप्रस्थाता चतुष्टयीष्वप्सु ब्रह्मौदनꣳ श्रपयित्वाभिघार्योदञ्चमुद्वासयत्यथैतां प्राचीं निर्णिज्योपस्तीर्य तस्यामेतꣳ रजतꣳ रुक्मं प्रक्षालितमवदधाति । तस्यामेनमसंभिन्नमिवोद्धरति सर्पिरासेचनं कृत्वा प्रभूतमाज्यमानीयाथोपरिष्टात्सुवर्णꣳ रुक्मं प्रक्षालितमवदधात्यथैतान्महत[1] ऋत्विज[1] उत्तरतो ऽनुदिशमुपवेश्य ताननुपूर्वमाचमय्य तेभ्य एनं भूमिꣳ स्पृशन्ननुच्छिन्दन्निवोपोहति । ॥ ३ ॥

स आह ब्राह्मणाश्च राजानश्चानेन माश्वेन मेध्येन स्वस्ति समापयाता[2] ब्रह्मज्यताया[3] इति । [4]तं तथेतीतरे प्रत्याहुरनेन त्वामश्वेन मेध्येन स्वस्ति समापयिष्यामो ब्रह्मज्यताया इत्यथ

---

1 महर्त्विजः M, but cp. supra p. 205. 5.

2 Thus M; समीपयाता the other MSS. I am in doubt whether we ought to read समापयाथाब्रह्मज्यताया (समापयाथ conj.); in this case the avagraha should be read before ब्रह्मज्याताया (line 13); but the following अथ ब्रह्मज्यतामस्मै संजानते seems to plead against this reading.

3 Thus M; ब्र (or ब) ज्यताया all the other MSS.; by this omission of ह्म it is clear that all the MSS., with the exception of M, derive from one common source.

4 This passage left out in all the MSS. exc. M.

ब्रह्मज्यतामस्मै संजानते। ऽथैनान्सꣳशास्ति सकृत्सकृत्प्राश्याप्रत्यवमृशन्तो धारयाध्वा इत्यथैतस्मिन्सर्पिरासेचने रशने संतर्प्य परिकर्मिणे प्रयच्छति। द्विरपरं प्राश्य प्रशꣳसन्ति राद्धस्ते ब्रह्मौदन इति[१]। तेभ्यश्चतुरः साहस्रान्निष्कान्ददाति सुवर्णरजतौ च रुक्मावंत्र ये चत्रस्याभिषेक्तारस्ते ऽध्वर्युमभिषिञ्चन्ति। स आह ब्राह्मणाश्च राजानश्चाध्वर्युरेतौ द्वौ संवत्सरौ राजा भविष्यति तस्य शुश्रूषध्वं यो ह्यस्य[२] न शुश्रूषिष्यते सर्वस्वं तं[३] ज्यास्यन्तीत्यथाध्वर्युरेतौ द्वौ संवत्सरौ राजा भवति। यजमान इतीतरमाचक्षते। स आह ब्रह्मन्नश्वं मेध्यं भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति। बधानेतीतरः प्रत्याह देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्नुहीति। ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

अथ रशनामादत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे इत्यादायाभिमन्त्रयत इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येति। तयाश्वमभिदधात्यभिधा असि भुवनमसि यन्तासि धर्तासि सो ऽग्निं वैश्वानरꣳ सप्रथसं गच्छ स्वाहाकृतः पृथिव्यां यन्ता राड् यन्तासि यमनो धर्तासि धरुण इत्येवमेव द्वितीयाꣳ रशनामादत्ते। तयैवमेवाश्वमभिदधाति। ते अश्वस्यानुपृष्ठमनुपृणक्त्यैतस्मिन्काले ऽनुजायै च पुत्रो ऽन्वाधेयायै च श्वबन्धाभ्याꣳ श्वानमभिधत्तो। ऽथैष पौꣳश्चलेयो जरत्पूर्वया

---

१ This passage (cp. 207. 12) left out in all the MSS. exc. M.

२ स्य om. M.

३ तत् Be, त M; UB om. this passage.

सव्यं जानु वेष्टयित्वा सैध्रकेण मुसलेन स्थानमनूपतिष्ठते । ऽथाध्वर्युः पुरस्तात्प्रतिपद्यते सह शतेन तल्प्यानाꣳ राजपुत्राणां । ब्रह्मा दक्षिणतः सह शतेनाराज्ञामुग्राणाꣳ । होता पश्चात्सह शतेन सूतग्रामणीनाम् । उद्गातोत्तरतः सह शतेन क्षत्तसंग्रहीतॄणां । मध्ये ऽश्वः श्वा च । अथ दक्षिणꣳ ह्रदमभिप्रयान्ति । शौस्ते पृष्ठं क्रमैरत्यक्रमीद्वाज्याक्रान्वाजीति त्रिभिरनुवाकैरा क्रोडादश्वमभिधावयन्ति[1] । तमध्वर्युः पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठन्प्रोक्षत्यनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वायꣳ राजा वृत्रं वध्यादिति । तस्यानु प्रोक्षणꣳ शतं तल्प्या राजपुत्राः प्रोक्षन्ति । ब्रह्मा दक्षिणत उदङ्मुखस्तिष्ठन्प्रोक्षत्यनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वायꣳ राजाप्रतिधृष्यो ऽस्त्विति । तस्यानु प्रोक्षणꣳ शतमराजान उग्राः प्रोक्षन्ति । होता पश्चात्प्राङ्मुखस्तिष्ठन्प्रोक्षत्यनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वायꣳ राजास्यै विशो बहुग्वै बह्वश्वायै बह्वजाविकायै बहुव्रीहियवायै बहुमाषतिलायै बहुहिरण्यायै बहुहस्तिकायै बहुदासपुरुषायै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै बहुरायस्पोषायै बहुसर्वधनायै राजास्त्विति । तस्यानु प्रोक्षणꣳ शतꣳ सूतग्रामण्यः[2] प्रोक्षन्त्युद्गातोत्तरतो दक्षिणामुखस्तिष्ठन्प्रोक्षत्यनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वायꣳ राजा सर्वमायुरेत्विति । तस्यानु प्रोक्षणꣳ शतं क्षत्तसंग्रहीतारः प्रोक्षन्ति । दिग्भ्यो ऽश्वꣳ समुक्षन्तीति ब्राह्मणम् । अथास्यैष पौꣳश्चलेयः सꣳश्लिष्टो भवति यदा लोपमी-

१ ०धापयंति M.

२ Thus BU; ०ण्यः M Bo.

वाम्यथ शुनः प्रहरामीत्युपमीवत एष पौꣳश्चलेयः सैध्रकेण मुसलेन शुनः प्रहन्ति तमत एवानुमन्त्रयते ॥ ५ ॥

यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुण इति तमश्वस्याधस्तादुपास्य दक्षिणापन्नावयति परो मर्तः परः श्वेत्यथास्य ब्रह्मा हस्तं गृह्णाति ब्रह्मणो वा यजमानो ऽहं च त्वं च वृत्रहन्त्संबभूव सनिभ्य आ । अरातीवा चिदद्रिवो ऽनु नौ शूर मंसते भद्रा इन्द्रस्य रातय इत्यथैतमैषीकमभ्यूहं मौञ्जीभ्यांꣳ रज्जुभ्यामन्तयोरभिदधाति तत्सह वेतसशाखोपसंबद्धा भवति तदेतेन शतं तस्या राजपुत्रा विविच्यन्ते तेषामनु विवेकमितरे द्वे अन्यतरमन्तꣳ शते गृहीतो द्वे अन्यतरमन्तꣳ शते अथैनान्सꣳशास्त्यनेनैषीकेणाभ्यूहेनाभ्युदूहन्त[1] इव पुरस्तात्प्रत्यञ्चमूर्मिणाश्वमभिधावयाता[2] इत्यभिधाव्यमाने[3] ऽध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभि क्रत्वेन्द्र भूरध ज्मन्न ते विव्यङ्महिमानꣳ रजाꣳसि । स्वेना हि वृत्रꣳ शवसा जघन्थ न शत्रुरन्तं विविदद्युधा त इत्यथैनꣳ संवेष्ट्य दक्षिणापन्नावयत्यथैतमश्वं प्रदक्षिणमावर्त्य शालामानयति यद्वातो अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवं प्रियाम् । एतꣳ स्तोतरेतेन पथा पुनर-

---

१ °भ्यूहंत MSS. exc. M.

२ °भिधापयाता M ; °धावयंता the other MSS. ; if अभिधावयाता is the correct reading we have here a form of the same kind as समापयाता (supra p. 207, 12).

३ °धाप्यमाने again M.

श्वमावर्तयाषि न इति । तमध्वर्युः पूर्वाभि स्तोकीयाभिरन्वेत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्येतेनानुवाकेन पुनःपुनरभ्युपाकारं यावदस्य स्तोका उपरमन्त्यथैतमश्वमग्रेण शालां प्राञ्चं स्थापयित्वा प्रपद्याश्वस्य सावित्राणि जुहोत्यग्नये स्वाहा वायवे स्वाहेति सन्ताय सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपत्यासाद्य पुरस्ताद्भागाञ्जुहोत्यग्नये[1] स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पञ्च । पुरस्तात्स्विष्टकृतस्त्वयोऽग्नीतिमश्वचरितान्युपजुहोतीङ्काराय स्वाहेङ्कृताय स्वाहेत्यंसमुदिते त्रयोदश प्रद्रावाञ्जुहोत्यायनाय[2] स्वाहा प्रायणाय स्वाहेति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथैतमश्वं प्रदक्षिणमावर्त्य पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्यान्तर्वेदि प्राञ्चं स्थापयित्वाह ॥ ६ ॥

यद्वा इदमाहुः पदेपदे ह वा अश्वस्य मेध्यस्याध्वर्युर्जुहोतीहैव वयं तद्धोष्यामो यथा नः पदेपदे हुतं भविष्यतीति । तस्य पत्सु धृतीर्जुहोत्यक्ष्णया वा पर्यारिणीर्वेह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेत्यथैनं प्राञ्चमुत्क्रामय्य प्रोक्षति प्रजापतये त्वेति पुरस्तादिन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतो वायवे त्वेति पश्चाद्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतो देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्टादथैनमतिप्रोक्षेण प्रोक्षति कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वा पृथिव्यै त्वान्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा सते त्वासते त्वाद्भ्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा

१ ०भागाजुहो० M.　　२ प्रद्रवां MSS., but cp. infra 214, 9.

विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्यथास्य[1] रूपाणि जुहोत्यञ्ज्येताय स्वाहाञ्जिसक्थाय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्येताभ्यामनुवाकाभ्यामथास्योपोत्थायाश्वनामभिर्दक्षिणं कर्णमाजपति विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राश्वो ऽसि हयो ऽस्यत्यो ऽसि नरो ऽस्यर्वासि सप्तिरसि वाज्यसि वृषासि नृमणा असि ययुर्नामासीत्यथैनमुपतिष्ठत आदित्यानां पत्वान्विहीत्यथैनꣳ रशनाभ्यामुत्सृजति भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्यथैनं देवताभ्यः परिददाति देवा आशापाला एतं देवेभ्यो ऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्यथास्मा एतानपरिमितान्निरमणान्निरष्टानुपावसृजन्त्यथैनमेतानि चत्वारि शतानि गोप्तृणामनुयुञ्जते प्रास्तकवचा विततवरूथा यथा युद्धाय तथा[2] । तेभ्यः पक्वाशनं प्रसौति । ॥ ७ ॥

स आह ब्राह्मणाश्च राजानश्च यस्येमे पक्वाशनमुपावहरिष्यन्ते मयाप्रसूता मोपवादिष्टेति । स आह ब्राह्मणाश्च राजानश्च बहिर्देवयजनादाहवनं व्युदचध्वं यस्यायं वडवाभिः सꣳसृज्यते सर्वस्वं तं ज्यास्यन्तीति । ते बहिर्देवयजनादाहवनं व्युदचन्ते[3] । ऽश्वैश्चैव साण्डैस्तरन्त्यश्वतरैश्च । न वडवाभिर्ना-

---

१ The passage अथास्य up to श्वेताय स्वाहेत्येताभ्यामनुवाकाभ्याम् left out in all exc. M.

२ Thus M, which, however, omits तथा ; all the other MSS. are wholly corrupted.

३ Thus M; व्यदचंति Be; व्युदंचंति U; व्युदंचं B.

श्वतरीभिरथैतौ[१] वीणागाथिनावतिप्रगल्भीतौ[२] ऽथैष ब्राह्मणो वीणागाथी गायतीत्यददा इत्ययजथा इत्यपचथा इत्येवं मिश्रास्तिस्रो गाथाः । कामचारो ऽश्वस्य । स्नानाद्येवैनं गोपायन्ति वाहनाद्याथ यद्यश्वमुपतपदिन्दत्याग्नेयो ऽष्टाकपालः सौम्यश्चरुः सावित्रो ऽष्टाकपालः पौष्णश्चरू रौद्रश्चरुरित्यथ यदि नावगच्छत्यग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालो मृगाखर इत्यथ यदि वडवाभिः सꣳसृज्यते ऽग्नये ऽꣳहोमुचे ऽष्टाकपालः सौर्यं पयो वायव्य आज्यभागो । यद्यभिवाति रौद्रो । यदि स्रावः पौष्णो । यद्यप्सु वारुणो । यदि काणः[३] सौर्यं । एतासामार्तीनां यां कां[४] च[४] न्येति[४] । सकृत्त्वेव[५] प्रायश्चित्तिरथ यो ऽस्य[६] सदश्वानाꣳ सत्तमस्तमुत्सृजत्यथातो रशनाभ्यामेव प्रतिपद्यते । समानं कर्म परिदानात् । ॥ ८ ॥ द्वितीयः ॥

उत्सृज्याश्वं वैश्वदेवान्पशूनालभन्ते । तेषां पशुपुरोडाशाननुवर्तन्ते वैश्वदेवहवीꣳषि । वैश्वदेवहवीꣳषि वैवैषां पशुपुरोडाशा भवन्ति । ताननुवर्तते मध्यमा सावित्री[७] । प्रसिद्धाः[८]

---

१ °थैनौ M.

२ Thus M; U om. प्र; Be B: °नावितिप्रगल्भीतौ; the expression occurs also in the gṛhyasūtra I. 15.

३ काणः M; कारणः the other MSS.; but cp. Āp. xx. 7. 18.

४ कांचिन्न्येति M.

५ Uncertain; सकृत्वेव M Be; सुत्वेव B; सकृदेव U.

६ श्वस्य M.

७ Thus M; सावित्र्याः BU; सावित्राः Be.

८ Instead of प्रसिद्धः or प्रसिद्धाः as the other MSS. have it here and infra, M consequently प्रसिद्धं, but cp. the expression प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते ।

पशवः संतिष्ठन्ते। ऽथापराह्णे सवित्र आसवित्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते। ऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते। ऽथैतौ वीणागाथिनावतिप्रगृह्णीतो। ऽथैष राजन्यो वीणागाथी गायतीत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुꣳ संग्राममहन्नित्येवं मिश्रास्तिस्रो गाथाः। प्रातरग्निहोत्रे हुते ब्राह्मणो वीणागाथी गायति सायमग्निहोत्रे हुते राजन्यस्तावेवमेव संवत्सरं गायतो। ऽथ सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपत्यासाद्य पुरस्ताद्भागाञ्जुहोत्यसमुदिते[1] धृतीश्च जुहोति प्रद्रावाꣳश्च[2] जुहोति। सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते। ऽथ मध्यंदिने सवित्रे प्रसवित्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपति। सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते। ऽथापराह्णे सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालं निर्वपति। सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते। ऽथ श्वो भूते सावित्रीभिरेव प्रतिपद्यते। स एवमेव सावित्रीभिरहरहर्यजमानश्चतुरो मास एति काममिष्ट्या कामं पशुबन्धेन कामं यवाग्रयणेनाथ चतुर्षु मासेषु पर्यवेतेषु सावित्र्येष्ट्वा वरुणप्रघासान्पशूनालभन्ते। ॥ ९ ॥

तेषां पशुपुरोडाशाननुवर्तन्ते वरुणप्रघासहवीꣳषि। वरुणप्रघासहवीꣳषि वैवैषां पशुपुरोडाशा भवन्ति। ताननुवर्तते मध्यमा सावित्री। प्रसिद्धाः पशवः संतिष्ठन्ते। ऽथापराह्णे

---

१ °ताद्भागाञ्जुहो° M as above, p. 211, 6.

२ Thus M; प्रद्रवांश the other MSS.; the value of the word is उद्द्रावः।

सवित्र आसवित्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते । ऽथ श्वो भूते सावित्रीभिरेव प्रतिपद्यते । स एवमेव सावित्रीभिरहरहर्यजमानो ऽपराꣳश्चतुरो मास एति काममिष्ट्वा कामं पशुबन्धेन कामꣳ श्यामाकाग्रयणेनाथ चतुर्षु मासेषु पर्यवेतेषु पौर्णमास्या उपवसथ आनीकवतं पशुमालभते । तस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तत आनीकवतꣳ हविरानीकवतो वैवास्य पशुपुरोडाशो भवति । तमनुवर्तते प्रथमा सावित्री । प्रसिद्धः पशुः संतिष्ठते । ऽथ मध्यंदिने सांतपनं पशुमालभते । तस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तते सांतपनꣳ हविः । सांतपनो वैवास्य पशुपुरोडाशो भवति । तमनुवर्तते मध्यमा सावित्री । प्रसिद्धः पशुः संतिष्ठते । ऽथापराह्णे सवित्र आसवित्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ सायं गृहमेधीयेन चरत्यथापररात्रे पूर्णदर्व्येण[1] चरत्यथ प्रातः क्रैडिनं पशुमालभते । तस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तते क्रैडिनꣳ हविः । क्रैडिनो वैवास्य पशुपुरोडाशो भवति । तमनुवर्तते प्रथमा सावित्री । प्रसिद्धः पशुः संतिष्ठते । ऽथ मध्यंदिने साकमेधान्पशूनालभन्ते[2] । ॥ १० ॥

---

१ पूर्णदर्वेण all, but cp. vol. I, p. 142. 5 ; Āp. has also पूर्णदर्व्ये, but the S'at. Br. पूर्णदर्वे ; the word occurs again xvii. 57 and in the Dvaidha ; Bhav. in his comm. on the latter has ॰दर्वे ।

२ लभंते MU Be ; लभते B.

तेषां पशुपुरोडाशाननुवर्तन्ते महाहवीꣳषि। महाहवीꣳषि वैवैषां पशुपुरोडाशा भवन्ति। ताननुवर्तते मध्यमा सावित्री। प्रसिद्धाः पशवः संतिष्ठन्ते। ऽथापराह्णे पितृयज्ञेन चरति। पितृयज्ञेन चरित्वा त्रैयम्बकैश्चरति। त्रैयम्बकैश्चरित्वादित्यं पशुमालभते। तस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तत आदित्यꣳ हविरादित्यो वैवास्य पशुपुरोडाशो भवति। तमनुवर्तत उत्तमा सावित्री। प्रसिद्धः पशुः संतिष्ठते। ऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा प्रसिद्धं निवर्तयते। ऽथ श्वो भूते सावित्रीभिरेव प्रतिपद्यते। स एवमेव सावित्रीभिरहरहर्यजमानो ऽर्धचतुर्थान्मास एति काममिष्ट्या कामं पशुबन्धेन कामं व्रीह्याग्रयणेनाथामावास्याया उपवसथीये ऽहन्सावित्र्येष्ट्येष्टाग्निकानि सावित्राणि हुत्वोखाः संभृत्य पशुशीर्षाणि च वायव्यं पशुमालभते[1]। तस्य प्राजापत्यस्तूपर उपालम्भ्यो भवति। तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा पशुपुरोडाशौ निर्वपति। तावनुवर्तते मध्यमा सावित्री। प्रसिद्धौ पशू संतिष्ठेते। अथापराह्णे सवित्र आसवित्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते। ऽथ श्वो भूते सावित्रीभिरेव प्रतिपद्यते। स एवमेव सावित्रीभिरहरहर्यजमान एतमर्धमासमेति काममिष्ट्या कामं पशुबन्धेनाथ चतुर्षु मासेषु पर्यवेतेषु सावित्र्येष्ट्वा ॥ ११ ॥

शुनासीरीयान्पशूनालभन्ते[1]। तेषां पशुपुरोडाशाननुवर्तन्ते शुनासीरीयहवीꣳषि। शुनासीरीयहवीꣳषि वैवैषां पशु-

---

१ °लभंते M, °लभते the other MSS.

पुरोडाशा भवन्ति । ताननुवर्तते मध्यमा सावित्री । प्रसिद्धाः पशवः संतिष्ठन्ते । ऽथापराह्णे सवित्र आसवित्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा यजमानायतन उपविश्य त्रेण्या शलल्या लोहितायसस्य च क्षुरेण शीर्षन्नि च वर्तयते परि च वपते पुरस्तादेवाग्रे ऽथ दक्षिणतो ऽथ पश्चादथोत्तरतो ऽथोपरिष्टात्संतिष्ठन्ते चातुर्मास्याः पशवः संतिष्ठन्ते सावित्र्यः ।

॥ १२ ॥ तृतीयः ॥

अथाश्वशालायामश्वं निग्रथ्नन्त्यथैनं तीर्थादानीय पवयित्वा चित्रविषमग्निदीक्षणीयामिष्टिं निर्वपति । तस्यै तावन्त्युत्सीदन्ति यावन्ति दीक्षणीयाया । अथाध्वर्युः प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङुद्रुत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्य त्रीणि पूर्वाणि वैश्वदेवानि जुहोति स्वाहाधिमाधीताय स्वाहेत्यथ सप्त प्राणाहुतीर्जुहोति प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेत्येकविंशिनीं दीक्षां जुहोति पृथिव्यै स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहेति । पञ्चाध्वरदीक्षाहुतीर्जुहोति[1] षडग्निदीक्षा एकामृतुदीक्षां भुवो देवानां कर्मणेति । सप्ताहान्येतयेष्ट्या यजत इति । स त्रीणित्रीण्येव पूर्वाणि वैश्वदेवानि जुहोत्युत्तरामुत्तरामृतुदीक्षां । द्वे[2] अन्तत[2] ऋतुदीक्षे[2] जुहोति महीमू षु सुत्रामाणमित्येतदे-

१ Thus M, °दीक्षाजुहोति the other MSS.

२ Thus M; तेद्वेतटेक्तु° Be; वेद्वतटक्तु° U; तेद्वतदतु° B.

वाहर्दीचते ' संवत्सरमुख्यं[1] बिभर्ति ' द्वादशोपसदो ' ऽथैनमेता यथाम्नातं विशः पर्यवस्यन्ति ' नेदीय एनमेते[2] कर्मकृत उपसंगच्छन्ते तक्षाणश्च रथकृतश्च[3] मयस्कृतश्च[3] कुलालाश्च द्वयाः कर्मारा नखकृतः सप्तमे ' ऽथैताꣳस्तक्ष्णः सꣳशास्ति ॥ १३ ॥

एकशतं बैल्वानि दार्वाचितानि छिन्दत[4] तानि प्रवकलानि कृत्वाचायं[5] चिनुतैकविꣳशतिं यूपाञ्छिन्दतैकविꣳशत्यरत्नीन्[6] राज्जुदालमग्निष्ठं पौतुद्रवावुपस्थावानौ षड् बैल्वान् षट् खादिरान् षट् पालाशान्पालाशमुपशयं पालाशं पात्नीवतं पालाशं विशालंयूपमेकतयानि दारुमयाणि पात्राणि कुरुत षट्त्रिꣳशतꣳ स्रुवान्दीर्घदण्डान् षट्त्रिꣳशतमनुवेषान्दीर्घदण्डाꣳश्चत्वारि[7] वाष्टौ वेन्द्राणसानि चतुश्चक्राणि बृहच्चक्राणि यथा समानि यूपाग्रैः स्युरपरिमितान्यारोहणमहानसानि कुरुतैकं वैतसं कटं कुरुताश्वस्योपस्तरणायेत्यथैतान्रथकृतः सꣳशास्ति

---

१ ॰मुखां M.

२ एवमेवे M.

३ ॰कृताश्चामयस्कृ॰ M; ॰कृताश्चायस्कृ॰ Be; the other MSS. are defective; cp. infra 219, 1.

४ Thus M (we expect छिन्त), छिंदंति the other MSS.

५ Uncertain; कृत्वारचायां M; कृत्वावयायं BU; कृत्वावचायं Be (pr. m.), कृत्वाचायं Be (sec. m.?); cp. infra xv. 19 (223, 19).

६ Thus M; ॰त्यरत्निं the other MSS.

७ Thus (only ॰वेषां॰) M; षट्चिंशतं दर्वीं दीर्घदंडाश्च॰ UBe; B om. these words. What is meant by अनुवेष I do not see. Read perhaps ॰शतं दर्वीर्दीर्घदण्डाश्च॰; cp. p. 224, 8.

स्वरथं कुरुतापरिमिताञ्चयान्कुरुतेत्यथैतान्मयस्कृतः सꣳशास्त्यपरिमितं चर्मण्यं कुरुतेत्यथैनान्कुलालान्सꣳशास्ति यथैकविꣳशतिविधायाग्नय एवमिष्टकाः कुरुत तिस्रो महतीः कुम्भीः कुरुत यथाश्वं तूपरं गोमृगमित्येतान्साङ्गान्क्लृपयेयुरपरिमिता स्थालीः कुरुतेति ॥ १४ ॥

अथैतान्कालायसकृतः सꣳशास्ति सायकं कुरुत सिन्तिमंकल्पोदकं[1] कृष्णं कृष्णत्सरुꣳ सुवर्णꣳ सुवर्णत्सरुं चतुरः कालायसान्लोहायसत्सरूꣳश्चतुरो लोहायसान्कालायसत्सरून्षट्त्रिꣳशतꣳ सुवर्णान्रजतत्सरून् षट्त्रिꣳशतꣳ रजतान्सुवर्णत्सरूꣳस्त्रीणि च शतानि त्रयस्त्रिꣳशतं च सौवर्णानाꣳ सूचीनां त्रीणि च शतानि त्रयस्त्रिꣳशतं च राजतानां त्रीणि च शतानि त्रयस्त्रिꣳशतं च सीसानामेकं कालायसस्य कमण्डलुं कुरुताश्वतेजन्यै अपणायेत्यथैतान्सुवर्णकृतः सꣳशास्ति परःशतꣳ शतपलान्निष्कान्कुरुत सुवर्णरजते महिम्नोः पात्रे कुरुतैकतयानि सौवर्णानि पात्राणि कुरुत यावत्यः पत्नयस्तावतः[2] सौवर्णानुपशयान्कुरुत रजतग्रन्थीन्राजतान्वा सुवर्णग्रन्थीन्यावत्यः पत्नयस्तावन्ति[3] सौवर्णानि कुम्बकुरीराणि कुरुत रजतशङ्कूनि राजतानि वा सुवर्णशङ्कूनि यावत्यः पत्नयस्तावतः[4] सौवर्णान्क-

१ I have simply accepted the reading of M; if it is correct, I do not see; सत्विमगुल्फोदकं Be B; सत्विमगल्फादकं U.

२ पत्न्यः MSS., but cp. Āp. xx. 157 and infra.

३ पत्न्य० MBU; पत्नय० Be.

४ पत्न्य० all.

मण्डलून्कुरुत रजतराशान्राजतान्वा सुवर्णराशानेकꣳ सौवर्णं विधवनं कुरुत त्रीणि सौवर्णानि धवित्राणि कुरुत रजतदण्डानि राजतानि वा सुवर्णदण्डानि सहस्रꣳ सौवर्णान्काचान्कुरुत सहस्रꣳ राजतान्सहस्रꣳ सामुद्रान्हिरण्मयं कशिपु[1] हिरण्मयं[2] षड्वीशꣳ[2] हिरण्मयꣳ[2] संदानमिति[2] । ॥ १५ ॥

अथैतानखण्डतः[3] सꣳशास्त्यपरिमितान्यष्टमानि कुरुतेत्यथास्यैतान्यन्यान्युपक्लृप्तानि भवन्ति शतं घृतचर्माणि शतं मधुचर्माणि शतं तण्डुलचर्माणि शतं पृथुकचर्माणि शतं लाजाचर्माणि शतं करम्भचर्माणि शतं धानाचर्माणि शतꣳ सक्तुचर्माणि शतं मसूस्यचर्माणि शतं प्रियङ्गुतण्डुलचर्माणीत्यथास्यैत एकविꣳशतिः प्रतिप्रस्थातारः सꣳशिष्टा भवन्त्यात्मना द्वाविꣳशस्ते[4] जनपदेभ्यः पशून्समचन्ति[5] तयारूपान्ययारूपाꣳस्ते विदुर्ग्रामेषु ग्राम्यानचन्त्यरण्य आरण्यान्गिरिषु गैरेयान्नदीषु नादेयान्यप्सरेषु वयाꣳसि कुम्भीषु सरीसृपानिति । ॥ १६ ॥ चतुर्थः ॥

प्रसिद्धः[6] संनिवापो । ऽथ प्रायणीयेन चरति । प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति । पदेन चरित्वार्षभे चर्मन्सहस्रेण

---

१ ॰पुं M.

२ Thus M; हिरण्मयं विंशं हिरण्मयं संदानानीति BU Be (pr. m.); हिरण्मयमुपबर्हणं षट्चिंशं हिरण्मयं संदानानीति Be (sec. m.).

३ Thus M; ॰तानखंडतः the other MSS.

४ ॰विंशतिस्ते M.

५ Thus M; समवंति the other MSS.

६ प्रसिद्धं M.

राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्याथान्वहं प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरति । द्वादशाह एवैष । एकविꣳशतिविधो ऽग्निर्निधीयते । तस्यैकविꣳशतिच्छदिः सदो भवत्यथाहवनीयं प्रणयत्याहवनीयं प्रणीय सदोहविर्धाने संमिनोति । सदोहविर्धाने संमित्याग्नीषोमौ प्रणयत्यग्नीषोमौ प्रणीय यूपस्यावृता यूपमुच्छ्रयति । स्वर्वन्तꣳ रज्जुदालमग्निष्ठमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरोति । तस्य प्रसिद्धं वपया चरित्वा वसतीवरीर्गृहीत्वाथ पशुपुरोडाशं निर्वपति । तमनुवर्तन्ते ऽष्टौ देवसुवाꣳ हवीꣳष्यग्नये[1] गृहपतय[1] इत्येतान्यग्नये[1] गायत्रायेत्येषा च दशहविरिष्टिस्तस्या एता याज्यापुरोनुवाक्या भवन्ति समिद्दिशामाशया नः सुवर्विदितीडान्ताः पशुपुरोडाशाः संतिष्ठन्ते । पत्नीसंयाजान्ताः पशुर्हृदयशूलान्त इत्येके । ऽथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विशिष्योपवसन्त्यथातो महारात्र एव बुध्यन्ते । समानं कर्म परिधीनां[2] परिधानात्परिधिष्वनुवर्तयति कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्त्विति षण्मध्यमे षड् दक्षिणार्ध्ये पञ्चोत्तरार्ध्ये । ऽथ राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यङ्गिरुदैत्यग्निष्टोमं क्रतुमुपैति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्म पवमानात्पवमानꣳ स्तुष्यन्याचक्षति बर्हिस्व शतपलं चाथाहोद्गात-

---

१ अग्नये गृ॰ इत्येतानि om. M.

२ परिधि M.

बर्हिंश्च ते शतपलं चाश्वो म उद्गायत्विति । ते ऽश्वस्य वालधिꣳ समन्वारभन्ते ऽग्निस्ते वाजिन्युङ्क्तु त्वारभे स्वस्ति मा संपारय वायुस्ते वाजिन्युङ्क्तु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयादित्यस्ते वाजिन्युङ्क्तु त्वारभे स्वस्ति मा संपारयेत्यथोद्यन्तो ऽभि[१] पवमानꣳ सर्पन्त्युत्तरत एष वडबाव्रज उच्छ्राय्या परिश्रितो भवति । तं विवृण्वन्त्यभ्यश्वं वडबाः क्रन्दन्त्यभ्यश्वो वडबाः क्रन्दति । सो ऽश्वस्योद्गीथस्तत्पुण्या वाचः संप्रवदन्ति । ॥ १७ ॥

उदगासीदा अयमश्वो मेध्य आयुरुदगासीत्सुभूतमुदगासीद्ब्रह्मवर्चसमुदगासीदिदमुदगासीदिदमुदगासीदिति पुण्या वाचः संप्रवदन्त्युत्सृजन्ति वडबा । अश्वशालायामश्वं निग्रह्णन्त्यत्रास्मा आसुकुम्भिकमन्नमुपकिरन्त्यथाहोद्गातर्धेनुशतं[२] च ते शतपलं च त्वं म उद्गायेति । तस्य चतसृषु बहिष्पवमानो[३] । ऽष्टास्वष्टास्वाज्यानि[३] । द्वादशो माध्यंदिनः पवमानः । षोडशानि पृष्ठानि । सविꣳश[४] आर्भवः[४] पवमानश्चतुर्विꣳशमग्निष्टोमसाम । तं चतुष्टोम इत्याचक्षते । समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वैकादश रशना आदाय यूपमभ्यैति । स्वर्वन्तꣳ रज्जुदा-

---

१ भि all.

२ Thus (°आसुकुम्भिकमंनसु°) M; °आकुकमंडिनसु° the other MSS.

३ Thus corrected, cp. infra xviii. 34 and S'at. Br. xiii. 5. 1. 1. °पवमानोष्टाष्टा न्याज्यानि, with स्वा above the lacuna, M; °पवमानेष्टाष्टान्याज्यानि BU; °पवमानोऽष्टाष्टान्याज्यानि Be.

४ Thus M; संविंशतिरार्भवः BU; विंशतिरार्भवः Be; cp. infra l.c.

त्वमग्निष्ठमुत्सृज्यैकादशिनान्पशूनुपाकरोति । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय । तदृजुधा संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्मा दाक्षिणेभ्यो । दाक्षिणानि हुत्वाष्टौ संवर्गाहुतीर्जुहोत्यर्वाङ् यज्ञः संक्रामत्विति । तृतीयं दक्षिणानां ददाति । वैश्वकर्मणानि हुत्वा नव पर्याप्तीर्जुहोति भूतं भव्यं भविष्यदिति । नात्राभ्यभिषेको । ऽहीनसंततिं करोत्यृजुधा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णाति । समानं कर्मा पवमानात्पवमानेन चरित्वा स्वे धामन्पशुभिश्चरति[1] । तेषां नाना मनोता नाना देवता नाना प्रत्यभिमर्शना नाना वसाहोमाः समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिशो । नाना दिश इत्येके । समानं कर्मा पत्नीसंयाजेभ्य । उपकाश एवैषो ऽग्निष्टोमश्चतुष्टोमः संतिष्ठते पत्नीसंयाजान्तः । ॥ १८ ॥ पञ्चमः ॥

अथास्यैतानि शतमौक्षाणि चर्माण्युपस्तीर्णानि भवन्त्युत्तराꣳ श्रोणिमुत्तरेण पञ्चसꣳहितान्यथैतेषां घृतचर्मणां विꣳशतिं वा चतुर्विꣳशतिं वापोद्धृत्याथेतरैरन्नानि संप्रयुवन्त्यथैतेषां दार्वाक्षितानां विꣳशतिं वा चतुर्विꣳशतिं वा मध्ये ऽग्नेरचायं[2]

---

१ चरंति M.

२ Thus M; ग्नेरचाश्च BU; ग्नराचमं Be.

च्छित्वाथेतराणि[1] संछिद्यसंछिद्यैव संप्रकिरन्ति । तदेतां चतुरश्रां देवपुरमध्यात्ममायातयत्यपि वा पक्षपुच्छानभिनिरूहति[2] यथा समावती यूपाग्रैः स्यादथैनाꣳ[3] समुच्छ्रित्य[3] परिश्रयन्ति । तस्योदीचीं द्वारं कुर्वन्ति । तदेतानीन्द्राणसान्युपवर्तयन्ति चत्वार्यनुदिशमवान्तरदिशास्वितराणि यद्यष्टौ भवन्ति । तेषां चत्वारश्चत्वार एकैकमधिरोहन्ति दशान्ये रात्रिकर्मिणो ऽथैभ्य स्थालीभिराज्यान्यभिहरन्त्यष्टमैरन्नान्यथाध्वर्युरादत्ते[4] स्रुवं च दीर्घदण्डं दर्विं[5] च दीर्घदण्डामाददत एकविꣳशतिं[6] प्रतिप्रस्थातारो दशान्ये रात्रिकर्मिणो । ऽथाध्वर्युः स्रुवेणाज्यस्योपहत्य त्रीणि पूर्वाणि वैश्वदेवानि जुहोति । स्वाहाधिमाधीताय स्वाहेति स्रुवैरेवाज्यानां जुह्वति दत्वते स्वाहेति दर्वैरन्नानामदन्तकाय स्वाहेति । त एवमेवैतमनुवाकं । यदैतस्यानुवाकस्य पारं यन्त्यथैतेनानुवाकेन व्यवदधाति । ॥ १९ ॥

पूर्वा स्तोकीया अथैतमनुवाकं दिश्या । अथैतमनुवाकमुत्तरा स्तोकीया अथैतमनुवाकमेकविꣳशिनीं दीक्षामथैतमनुवाकमृतुदीक्षा अथैतमनुवाकमश्वस्य सावित्राण्यथैतमनुवाकं ।

---

१ छित्वा॰ M.

२ Thus M; ॰पुछ्नामभिनिरूहति Be; ॰पुछानामभिनिरूहनंति U; ॰पुछ्नामभिर्निरूहणंति B.

३ ॰थैनांत्समु॰ Be.

४ ॰ष्टौमैरंनान्य॰ M, but cp. supra p. 220, 6.

५ Thus MBU; दर्वीं Be.

६ Thus M; ॰शतिः Be; ॰शति BU.

त एवमेवैताननुवाकानेतेनैवानुवाकेन। यद्वैतेषामनुवाकानां पारं यन्त्यथैताननुवाकानुपसंक्रामन्ति वैश्वदेवानि चाश्वाङ्गानि च द्वावश्वरूपाणामोषधीनां च वनस्पतीनां च द्वावपाꣳ संधानानां चाभिधानानां च संप्लवस्यैक। उक्तः स्वारीहोमस्त एवमेवैताननुवाकानेतेनैवानुवाकेन। यद्वैतेषामनुवाकानां पारं यन्त्यथैताननुवाकानभिनिवर्तन्ते ॥ २० ॥

एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याꣳ स्वाहेति। त एवमेवैताननुवाकानेतेनैवानुवाकेन पुनःपुनरभ्युपाकारं जुह्वत्यथ वसतीवरीणां परिहरणकाले ऽधिद्रवन्ति। परिहृतासु वसतीवरीष्वाहूतायाꣳ सुब्रह्मण्यायां पुनरेवाधिद्रवन्ति। त एवमेवैताननुवाकानेतेनैवानुवाकेन पुनःपुनरभ्युपाकारं जुह्वतः समाप्नुवन्ति। तानि वा एतान्यश्वस्य सर्वायुषाणीत्याचक्षते। ॥ २१ ॥

समाप्तय इति हैक आहुरेतैर्हि सर्वाꣳ रात्रिं जुह्वत्यथ प्रातरनुवाकमुपाकरिष्यन्ताववद्रवतो ऽध्वर्युश्च प्रतिप्रस्थाता च द्वावन्यावधिद्रवतो रात्रिकर्मिणावथ[1] राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति। परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यद्भिरुदैत्युक्थ्यं[2] क्रतुमुपैति। समानं कर्मोपाꣳश्वोरुपाꣳशुꣳ होष्यन्निन्द्राणसमधिद्रुत्य चतस्रः स्रुवाहुतीर्जुहोत्युषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेति। प्रसिद्धो ऽभिषवः। समानं

---

१ ०कर्मिणामथ M.

२ उदैति M; उदेति the other MSS.

कर्मान्तर्यामादन्तर्यामꣳ होष्यन्निन्द्राणसमधिद्रुत्य चतस्रः स्रुवाहुतीर्जुहोत्युदिताय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहेत्यथैतदुदित आदित्य उपरमन्ति रात्रिकर्मिणो । व्यवच्छिन्दन्ति परिश्रयणानि । निवर्तयन्तीन्द्राणसानि । प्रसिद्धꣳ सुवर्णग्रहैर्ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयणं गृहीत्वा सुवर्णरजताभ्यां द्वौ महिमानौ ग्रहौ गृह्णाति यः प्राणतो य आत्मदा इत्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वा चतुर्विꣳशतिꣳ रशना आदाय यूपानभ्यायन्ति चतस्रस्तस्र इतरे परिकर्मिणः । स्वर्वन्तꣳ राज्जुदालमग्निष्ठमुत्सृज्य तस्माद्दक्षिणमेव पूर्वं पौतुद्रवमुपस्थावानमुच्छ्रयति ॥ २२ ॥

अथोत्तरं । त्रीन्दक्षिणतो बैल्वाꣳस्त्रीनुत्तरतस्त्रीन्दक्षिणतः खादिराꣳस्त्रीनुत्तरतस्त्रीन्दक्षिणतः पालाशाꣳस्त्रीनुत्तरतो । ऽथैतं पालाशमुपशयं दक्षिणतो न्यस्यति तूष्णीꣳ । स्वर्वन्तान्यूपानुत्सृज्याथाध्वर्युरग्निष्ठ उपाकरोत्यश्वं तूपरं गोमृगमित्येताꣳस्त्रीन्प्राजापत्यानथ पर्यङ्ग्यानुपाकरोत्याग्नेन्द्रं[1] कृष्णललाममैन्द्रापौष्णं पौष्णमाग्नेयौ कृष्णग्रीवौ त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ धात्रे पृषोदरꣳ सौर्यं बलक्षं पेत्वमित्यथाध्वर्युरग्निष्ठ एवोपाकरोत्यग्नये ऽनीकवते रोहिताञ्जिरनड्वा-

---

१ ०त्याग्नेन्द्रं M (sec. m.) ; ०त्याग्नेयं M (pr. m.) and all the other MSS., but cp. infra xv. 26 med. (229, 16).

नित्यैकादशांयाध्वर्युरग्निष्ठ एवोपाकरोति सोमाय स्वराज्ञे ऽनोवाहावनड्वाहाविति द्विनो[१] । ऽथाध्वर्युरग्निष्ठ एवोपाकरोतीन्द्राय राज्ञे सूकर इत्यैकादशारण्यान्सैषाग्निष्ठे पशुषष्टिर्भवत्यथ रोहितो धूम्ररोहित इति दशाष्टादशिनो ऽनुवाकास्तेषां पूर्वा एव नवतो दक्षिणेषु यूपेषूपस्थापयन्त्युत्तरा नवत उत्तरेष्वाग्नेन्द्रा दक्षिणेषां मुख्या भवन्त्यैन्द्रासूरा उत्तरेषामथ मयुः प्राजापत्य इति दश दशिनो ऽनुवाकास्तेषां पूर्वा एव पञ्चतो दक्षिणेषु यूपेषूपस्थापयन्त्युत्तराः पञ्चत उत्तरेषु । सोमापौष्णा दक्षिणेषां मुख्या भवन्त्यैन्द्रापौष्णा उत्तरेषामथैतस्मिन्नुपाकरणे मनसैव यं द्वेष्टि तमुपाकरोति । यद्यु वै न द्वेष्यात्तुस्ते पशुरित्यनुदिशत्यथैतस्मिन्काल आहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोत्युपाकृताय स्वाहेति । ॥ २३ ॥ षष्ठः ॥

अथैतमश्वमयेण यूपान्स्वरथे युनक्ति युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परि तस्थुष इत्यथास्य पृष्ठं मर्मृज्यते रोचन्ते रोचना दिवीत्येवमेवोत्तरं योग्यं युनक्ति । तस्यैवमेवोत्तरतः[२] प्रष्टिमुपनियुनक्ति । तयोः पृष्ठं मर्मृज्यते युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी

१ चतुर्विंशतिं पशून् i.s.o. द्विनः M. But TS. v. 6. 21 are enumerated only 22 paśus. The reading of M, however, would agree with the statement made infra (l. 3), that there are 60 paśus (3+11+11+24 (22 acc. to the Saṃhitā !)+11). Should the text of TS. l.c. be incomplete ?

२ °वोत्तरं M but cp. supra xi. 6 (p. 73, 3) ; this passage is left out in all the other MSS.

विपक्षसा रथे। शोणा धृष्णू नृवाहसेत्यथ केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रतिमुञ्चत्यथ यजमानं वर्मसंनहनीयाभिः संनह्यति जीमूतस्येव भवति प्रतीकमिति चतुर्दशभिर्यथारूपमथ रथमुपतिष्ठते वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूया इति तिसृभिरनुच्छन्दसमथ दुन्दुभिमुपश्वासयत्युपश्वासय पृथिवीमुत द्यामिति तिसृभिरनुच्छन्दसमथ दक्षिणं ह्रदमभिप्रयाति द्यौस्ते पृष्ठं क्रमैरत्यक्रमीद्वाज्याक्रान्वाजीति त्रिभिरनुवाकैरा क्रोडेभ्यो ऽश्वानभिधावयन्त्यथैतं[1] रथं प्रदक्षिणमावर्त्य शाखामानयति यद्वातो अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवं प्रियाम्। एतं स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न इति तानध्वर्युरुत्तराभि स्तोकीयाभिरन्वैत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेत्येतेनानुवाकेन पुनःपुनरभ्युपाकारं यावदेषां स्तोका उपरमन्त्यथैतमश्वमग्रेण यूपान् स्वरयात्प्रमुच्य सौवर्णेन संदानेन संदित्वाध्वर्योरावसथं द्वियोगं वर्तयन्त्यथ महिषी वावाता परिवृक्तीत्येता अस्मै [2]गन्धान्गणान्मणींश्चादायाभ्यायन्त्यश्वं तस्य यत्प्राक् क्रोडात्तन्महिष्यभ्यनक्ति वसवस्त्वाञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति पौतुद्रवेण प्रतिहितानां जायाभिः सहाथ यत्प्रतीचीनं क्रोडादा नाभेस्तद्वावाताभ्यनक्ति रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति ॥ २४ ॥

गौग्गुलवेनाराज्ञां जायाभिः सहाथ यत्प्रतीचीनं नाभेरा

---

१ °भिधापयंत्य° M (as supra xv. 5 and 6, p. 209. 7, 210. 12); °भितापयंत्य° the other MSS.

२ Thus M; गंधान्वगणान्मणी° Be; गंधाव्गणामणी° BU.

पुच्छात्तत्परिवृक्त्यभ्यनक्त्यादित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति मौस्तेन[1] सूतग्रामणीनां च क्षत्तसंग्रहीतॄणां च जायाभिः सह । तस्य ये प्राचीनं वहसः केशास्तेषु महिषी सहस्रꣳ सौवर्णान्काचानावयति भूरिति प्रतिहितानां जायाभिः सहाथ ये प्रतीचीनं वहसः केशास्तेषु वावाता सहस्रꣳ राजतान्काचानावयति भुव इत्यराज्ञां जायाभिः सहाथैषा परिवृक्ती वालेषु सहस्रꣳ सामुद्रान्काचानावयति सुवरिति सूतग्रामणीनां च क्षत्तसंग्रहीतॄणां च जायाभिः सह । यथेतं पत्नयो[2] यन्त्यथ महिषी वावाता परिवृक्ती माहानसी[3] दासीत्येता[4] अस्मै मधुमिश्राँल्लाजानुपकिरन्ति ॥ २५ ॥

लाजी३ञ्छाची३न्यशो[5] ममां३[5] यव्यायै गव्याया एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत इति । यस्यै ह्यन्नमत्ति तस्यै हार्धुका प्रजा[6] भवतीति[6] विज्ञायते । ऽथैतमश्वꣳ संदानात्प्रमुच्य निर्मन्थ्यस्यावृता निर्मन्थ्येन प्रचरति प्रहुत्याभिहुत्याथाध्वर्युरग्निष्ठे नियुनक्त्यश्वं तूपरं गोमृगमित्यथास्य पर्यङ्ग्यान्नियुनक्त्याग्नेन्द्रं कृष्णललाममैन्द्रापौष्णं पौष्णमित्येताꣳस्त्रीँल्ललाट ।

---

१ Thus M; मौस्ते the other MSS.; cp. Āp. xx. 15. 12 (मौसलकृतेन) ।

२ Thus all (not पत्न्यो) ।

३ Thus M; महानसी BU; महानसि Be.

४ Thus M; दोसी॰ the other MSS.

५ Pluti sign not in MSS.

६ M om. प्रजा and reads भवंतीति ।

आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ ग्रीवासु । त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ सक्थ्योः । शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ पृष्ठे । धात्रे पृषोदरमुदरे । सौर्यं बलक्षं पेत्वं पुच्छ इत्यथाध्वर्युरग्निष्ठ एव नियुनक्त्यग्नये ऽनीकवते रोहिताञ्जिरनड्वानित्यथाध्वर्युरग्निष्ठ एव नियुनक्ति सोमाय स्वराज्ञे ऽनोवाह्यावनड्वाहावित्यथाध्वर्युरग्निष्ठ एव नियुनक्तीन्द्राय राज्ञे सूकर इति । सर्वानेवारण्यान्नियोजनेनैवानुवर्तयते[1] याꣳश्च ग्राम्याणां पशूनामुत्सृज्यन्भवत्यारण्याꣳश्चाथ दक्षिणान्प्रतिप्रस्थातारो नियुञ्जन्त्यथोत्तरानथैतमश्वं नित्येन प्रोक्षेण प्रोक्ष्यातिप्रोक्षेण प्रोक्षति जज्ञि बीजमिति । नित्येनैवेतरान्पशूनथ दक्षिणान्प्रतिप्रस्थातारः प्रोक्षन्त्यथोत्तरानथैतमश्वमग्रेण यूपान्प्रोक्षणीरवघ्रापयति ॥ २६ ॥

अग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः स ते लोकस्तं जेष्यस्यथावजिघ्र । वायुः पशुरासीदादित्यः पशुरासीदिति । यदि नावजिघ्रति पुनरेवावघ्रापयत्यग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः [2]स ते लोकस्तस्मात्त्वान्तरेष्यामि यदि नावजिघ्रसि । वायुः पशुरासीदादित्यः पशुरासीदिति । यदि नावजिघ्रति पुनरेवावघ्रापयत्यग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः[2] स ते लोकस्तं जेष्यसि यद्यवजिघ्रसि । वायुः पशुरासीदादित्यः

---

१ Thus M; ॰वर्तयति the other MSS.

२ ... २ This passage is found in M only.

पशुरसीदितीश्वरो ऽवघ्रातोरित्येतस्मिन्काल[1] आहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोत्यावध्याय स्वाहेति । ॥ २७ ॥ सप्तमः ॥

अथेध्मात्समिधमाददान आहाग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्यभ्यादधातीध्मं । परि समिधꣳ शिनष्टि । वेदेनोपवाजयत्यनूक्तासु सामिधेनीषु स्रुवेणाघारमाघारयति । संमृष्टे स्रुग्भ्यामुत्तरमथासꣳस्पर्शयन्स्रुचावुदङ्ङत्याक्रम्य जुह्वाश्वं[2] तूपरं गोमृगमित्येतान्समनक्त्यथ पर्यङ्ग्यानथेतरानथ दक्षिणानथोत्तरानथ यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वा प्रवरं प्रवृणीते । प्रसिद्धमृत्विजो वृणीते । सीदति होता । प्रसवमाकाङ्क्षति । प्रसूतः स्रुचावादायात्याक्रम्याश्राव्याह समिद्भ्यः प्रेष्येति । समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्येता अश्वस्याप्रियो भवन्ति । वषट्कृते जुहोति प्रेष्य प्रेष्येति चतुर्थाष्टमयोः समानयमानो ऽष्टमे सर्वꣳ समानयते । परि स्वाहाकृतीभ्यः सꣳस्रावꣳ शिनष्टि । दश प्रयाजानिष्ट्वोदङ्ङत्याक्रम्य सुवर्णं च सायकं च याचति । तौ जुह्वामक्त्वा ताभ्यामश्वं तूपरं गोमृगमित्येतान्समनक्ति । कालायसैः पर्यङ्ग्याल्लोहायसैरितरान्सुवर्णैर्दक्षिणान्रजतैरुत्तरानथ यथायतनꣳ स्रुचौ सादयित्वाह पर्यग्नये क्रियमाणायानुब्रूहीति । नित्ये पर्यग्निकरणे ऽनुवर्तयति मेषस्त्वा पचतैरवतु लोहितग्रीवश्छागैः शल्मलिरिति । पर्यग्निकृतानामेतेषां पशूनामुत्सृजन्त्यवी[3] द्वे धेनू

---

१ Thus (वघ्रातो॰) M. only ; वघ्राणे॰ or वप्राणे॰ the other MSS.

२ जुह्वा om. M.

३ Thus M ; ॰सृजंत्यपि the other MSS.

भौमी दिग्भ्यो वडबे द्वे धेनू भौमी वैराजी पुरुषी द्वे[1] धेनू भौमी इन्द्राय राज्ञे सूकर इति सर्वानेवाचारण्यानय[2] पर्यग्निकृतैः पशुभिरुदञ्चः प्रतिपद्यन्तेˈ तेषामैन्द्रासूरा उत्तरार्ध्या भवन्त्यश्व उपचारतोˈ ऽश्वमेवाध्वर्युर्वपाश्रपणीभ्यामन्वारभतेˈ पृथगितरान्परिकर्मिण उदञ्चो नयन्त्यनुपूर्वमव्यतिषजन्तोˈ ऽथ याचति बर्हिश्च शतपलं च कृत्तिं चाधीवासं च कशिपु तार्प्यं चेत्युत्तरत एतद्वङ्गलꣳ संस्तीर्णं भवतिˈ तदश्वाय निहन्यमानायोपास्यति बर्हिश्च शतपलं च कृत्तिं चाधीवासं च कशिपु चेत्येतत्पञ्चतयंˈ तार्प्येण संज्ञप्यमानं यामेन साम्ना प्रस्तोतानूपतिष्ठतेˈ पृथगितरेभ्यस्तेत इतराग्प्राचो वोदीचो वा निघ्नन्त्यंकणवतो मायून्संज्ञपयतेत्युक्तैतेनैव यथेतमेत्य पृषदाज्यावकाश आसतेˈ ऽथैतौ ब्रह्मोद्यं वदतो होता च ब्रह्मा चान्तरेण यूपं चाहवनीयं चˈ दक्षिणतो ब्रह्मा भवत्युत्तरतो होताˈ होता ब्रह्माणं पृच्छति ॥ २८ ॥

किꣳ स्विदासीत्पूर्वचित्तिः किꣳ स्विदासीद्बृहद्वयः । किꣳ स्विदासीत्पिशंगिला किꣳ स्विदासीत्पिलिप्पिलेतिˈ तमितरः प्रत्याह द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरश्व आसीद्बृहद्वयः । रात्रिरासीत्पिशंगिलाविरासीत्पिलिप्पिलेतिˈ तमितरः पृच्छति कः स्विदेकाकी चरति क उ स्विज्जायते पुनः । किꣳ स्विद्धिमस्य भेषजं किꣳ स्विदावपनं महदितिˈ तमितरः प्रत्याह

१ द्वेद्वे M.

२ श्च om. M.

सूर्य एकाकी चरति चन्द्रमा जायते पुनः । अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महदिति । तमितरः पृच्छति पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिम् । पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि वाचः परमं व्योमेति । तमितरः प्रत्याह वेदिमाहुः परमन्तं पृथिव्या यज्ञमाहुर्भुवनस्य नाभिम् । सोममाहुर्वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मैव वाचः परमं व्योमेति । संज्ञप्तान्प्राहुर्जुहोति संज्ञप्ताहुतिं यत्पशवो मायूनकृषतेत्यथ सप्त प्राणाहुतीर्जुहोति प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति । षट्त्रिंशतमश्वस्तोमीयाञ्जुहोति[1] यदक्रन्दः प्रथमं जायमानो मा नो मित्रो वरुणो अर्यमा ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वमुत स्मास्य इवतस्तुरण्यत इत्यथाभ्यायन्ति शमितार उपेतनेति । पाशेभ्यः पशून्प्रमुच्यमानाननुमन्त्रयते ऽदितिः पाशान्प्रमुमोक्तैतानिति । पृथगविशाखाभिरुपसंज्येमां दिशं निरस्यन्त्यरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रतिमुञ्चामि पाशानित्यथैताः पत्नयः सौवर्णैरुदकमण्डलुभिरुदायन्ति । ता अश्वस्यानुपृष्ठं प्राणानाप्याययन्त्यो[2] यन्त्यनुपूर्वमितरेषां[2] पशूनामथैषा महिषी प्राश्य केशान्वासः परिधाय सौवर्णेन विधवनेन विधुवाना त्रिरपसलैरश्वं पर्येत्यवन्ती स्थावन्तीस्त्वावन्तु प्रियं त्वा प्रियाणां वर्षिष्ठमाप्यानां निधीनां त्वा निधिपतिं हवा-

---

१ °स्तोमीयांजुहोति M. (cp. Āp. xx. 21. 11); °स्तोमीयंजु° (cp. T. Br. III. 9. 12. 1.) the other MSS.

२ Thus M; °प्याययंत्यनुपूर्व° the other MSS.

महे वसो ममेति ' त्रिः परीत्योत्तरतस्तिष्ठति प्रतिहितानां जायाभिः सहै'वं वावाताराज्ञां जायाभिः सहै'वं परिवृक्ती सूतग्रामणीनां च क्षत्तसंग्रहीतॄणां च जायाभिः सह ' यथेतं पत्नयो यन्त्य'थैतमश्वꣳ सर्वैरलङ्कारैरलङ्कृत्य परिश्रयन्ति ' तस्योदीचीं द्वारं कुर्वन्त्य'थैतां महिषीꣳ सर्वैरलङ्कारैरलङ्कृत्य[1] तां[1] निह्नुवानां[1] गर्हमाणामध्वर्युरुदानयत्यम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा नयति कश्चन । ससस्त्यश्वक इति ' साश्वमुत्तरत उपसंविश्य शिरस्तो वास उपधत्ते[2] ' तावध्वर्युस्तार्प्येण[2] संप्रोर्णोति सुभगे काम्पीलवासिनि सुवर्गे लोके संप्रोर्णाथामित्य'थैषा महिष्युपस्थे शेफमाधत्त आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् । तौ सह चतुरः पदः संप्रसारयावहा इति ' तामध्वर्युरनुमन्त्रयते वृषा वाꣳ रेतोधा रेतो दधात्विति प्रतिपद्य य आसां कृष्णे लक्ष्मणि सर्दिगृदिं परावधीदित्यातो ' ऽथैषा पत्नी गर्हते ॥ २९ ॥

अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा यभति कश्चन । ससस्त्यश्वक इति ' तां यजमानो ऽभिमेथत्यूर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादिति ' सा तथैव गर्हते ' तां वावाताभिमेथति यद्धरिणी यवमत्तीति ' सा तथैव गर्हते ' तां परिवृक्त्यभिमेथतीयं यका शकुन्तिकेति ' सा तथैव गर्हते ' ताꣳ सर्वे गणा अभिमेथन्ते[3] माता च ते

---

१ Thus M; ॰लंकृतां निह्नवानां the other MSS.

२ Thus M; उपत्त एता अध्वर्यु॰ Be; उपतैता अध्वर्यु॰ B; उपैता अध्वर्यु॰ U.

३ Thus, ātmanepadam, all.

पिता च त इति । नात्र गर्हते । मह्नतमश्वमुपसंविश्योपोत्थाय वासः परिधायाद्भिर्मार्जयत आपो हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिरनुच्छन्दसं दधिक्राव्णो अकारिषमिति चतुर्थीꣳ । सर्वं एव सुरभिमतीमृचं जपन्ति ये यज्ञे ऽपूतं[1] वदन्ति । नयन्ति पत्नीं । व्यवच्छिन्दन्ति परिश्रयणमंश्वस्यालङ्करणमध्वर्योरावसथꣳ हरन्त्यथैतस्मिञ्छल्मलिसर्चं आज्यपिष्टानि संयुत्य तैरनुलोममश्वं प्रलिम्पन्त्यथ[2] महिषी वावाता परिवृक्तीत्येता अस्मै गणान्सूचीस्त्वादायाभ्यायन्त्यश्वं । तस्य यत्प्राक् क्रोडात्तस्मिन्महिषी सौवर्णाभिः सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्त्येति गायत्री त्रिष्टुब् द्विपदा या चतुष्पदेति द्वाभ्यां प्रतिहितानां जायाभिः सहाथ यत्प्रतीचीनं क्रोडादा नाभेस्तस्मिन्वावाता राजताभिरुत्तराभ्यां द्वाभ्यामराज्ञां जायाभिः सहाथ यत्प्रतीचीनं नाभेरा पुच्छात्तस्मिन्परिवृक्ती सीसाभिरुत्तराभ्यां द्वाभ्याꣳ सूतग्रामणीनां च क्षत्तसंग्रहीतृणां च जायाभिः सह । यथेतं पत्नयो यन्त्यध्वर्योरावसथꣳ सूचीर्हरन्त्यथ सुवर्णं च सायकं च याचति । ताभ्यामश्वस्य क्रोडमापिनष्टीत्यमश्वं[3] विशासतेति[3] । कस्त्वा छ्यति कस्त्वा विशास्तीत्येतत्षडृचं यजमानं वाचयति । यदैतस्य सूक्तस्य पारमेत्यथाध्वर्युरश्वस्य क्रोडात्पिशितमुत्पिनष्टी-

---

१ The avagraha added by me.

२ •लिंपंत्यथ MB; •लिपत्यथ Be U.

३ Thus M; क्रोडमापिनसित्यंमश्वलंपिरवानसेति Be; क्रोडमापिनविर्थमश्व (श्वं) लं पिखानसेति BU.

त्यमश्वं[1] विश्रसतेत्या३मिति[1] । नाश्वस्य वपा भवति । चन्द्रमिव मेदः परिवृत्तꣳ[2] साश्वस्य वपा । वपा[3] तूपरस्यैवं गोमृगस्य । कालायसैः पर्यङ्ग्याणां लोहितायसैरितरेषाꣳ सुवर्णैर्दक्षिणेषाꣳ रजतैरुत्तरेषाम् । ॥ ३० ॥

अश्वस्यैवाध्वर्युर्वपया प्रथमया प्रतिपद्यते । ऽनूचीरितरा आहरन्त्यश्वस्यैव वपायै प्रतितप्यमानायै बर्हिषो ऽग्रमुपास्यत्युपेतरा यच्छन्त्युत्तरतो ऽश्वस्य तूपरस्य गोमृगस्येति वपाः श्रपयन्ति दक्षिणत इतरेषां पशूनामश्वस्यैव वपाꣳ स्रुवाहुत्याभिजुहोत्युपेतरा यच्छन्त्यथ [4]स्वाहाकृतिप्रैषेण चरित्वा सꣳस्रावेण पृषदाज्यमभिघार्याश्वस्यैव वपामभिघारयत्युपेतरा यच्छन्त्यथ पुरस्तात्स्वाहाकृतिꣳ[4] स्रुवाहुतिꣳ हुत्वा सुवर्णेन महिमानं जुहोति तस्य ते द्यौर्महिमेत्यथोपस्तीर्य द्विः स्रुवेणाश्वस्यैव[5] वपाꣳ समवलुम्पन्नाह प्रजापतय इत्युपाꣳशु हयस्य छागस्योस्रस्य वपानां मेदसो ऽवदीयमानस्यानुब्रूहीत्युच्चैर्यावतीः[6] स्रुक्संभवत्यथेतराः पात्र्या वेडसूनेन वोपोद्यच्छन्ते । द्विरभि-

---

१ Thus (without, however, the pluti sign) M ; ०तमुद्दपिनह्य इत्यमश्वं विश्रासवे इत्वामिति Be, and thus also BU (but थं i.s.o. इत्य) ।

२ ०वत्तं MSS. exc. M.

३ वपां M.

४...४ left out in all the MSS. exc. M.

५ एव om. M.

६ वदीयमानानामनु० M, cp. supra xi. 5 (p. 70, 11).— यावती M, यावति the other MSS. cf. supra l.c.

धारयत्यथाक्रम्याश्राव्याह प्रजापतय इत्युपांशु हयस्य छागस्योस्रस्य वपा[1]मेदः प्रस्थितं प्रेष्येत्युक्ते वषट्कृते वपा[2] जुहोत्यथोपरिष्टाद्रजतेन महिमानं जुहोति तस्य ते पृथिवी महिमेत्यथ पर्यङ्ग्याणां वपाभिश्चरत्यथेतरेषामथ दक्षिणेषां प्रतिप्रस्थातारो वपाभिश्चरन्त्यथोत्तरेषां । यांश्च ग्राम्याणां पशूनामुदसाचीदारण्यांश्च स्रुवाहुत्यस्तेषां वपाभ्यः प्रतिजुहोत्युपांश्वेतेषां पशुजातानां वपाभिश्चरन्ति प्राजापत्यानां सावित्राणां सारस्वतानां पौष्णानां यामानां पितृदेवतानां द्यावापृथिव्यानां वायव्यानां सौर्याणां वैश्वकर्मणानामित्यथोपरिष्टात्स्वाहाकृतिं स्रुवाहुतिं हुत्वा वपाश्रपणीरनुप्रहृत्य समुत्क्रम्य चात्वाले मार्जयन्ते । ऽथ पशून्विशास्ति[3] शमितरित्याह माश्वस्य लोमापिकृतीर्मांश्वस्यास्थि[4] संशारीर्यथाङ्गमेनं[4] विकृत्य शामित्रे कुम्भ्यां समवशमयतादेवं तूपरमेवं गोमृगमथ दक्षिणमश्वशफं गोमृगकण्ठमिति शामित्रे निष्पचतादयस्मयेन कमण्डलुनाश्वतेजनीं श्रपयतादित्यथ सावित्रं हुत्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय । तदृजुधा संतिष्ठते । ॥ ३१ ॥

अष्टमः ॥

---

१ वपा M ; वपां B Be U.

२ वपां MB ; वपा Be.

३ Thus M ; संशास्ति Be B ; समास्ति U.

४ Thus M ; लोमविकृतीमांस्यास्थि संशारायथा॰ B ; लोमाविकृतीमांस्यास्थि संशारायथा॰ U ; लोमाविकृंतती etc. (as U) Be.

अथ सावित्रꣳ हुत्वा प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्मा दाक्षिणेभ्यो । दाक्षिणानि हुत्वाष्टौ संवर्गाहुतीर्जुहोत्यर्वाङ् यज्ञः संक्रामत्विति । कामं दक्षिणानां[१] ददाति । वैश्वकर्मणानि हुत्वा नव पर्याप्तीर्जुहोति भूतं भव्यं भविष्यदिति । प्रसिद्धो ऽभ्यभिषेको[२] । ऽहीनसंततिं करोत्यृजुधा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते । ऽथ सावित्रꣳ हुत्वा प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णात्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्मा पवमानात्पवमानेन चरित्वाथैतान्पशूनालभत्यश्वं तूपरं गोमृगमित्यथ पर्यङ्ग्यानथेतरानथ दक्षिणानथोत्तरानुत्तरतो ऽश्वस्य तूपरस्य गोमृगस्येति हविरुपसादयन्ति दक्षिणत इतरेषां पशूनामथ वैतसे कटे ऽश्वस्य[३] हृदयं निधाय सुवर्णेन च सायकेन च तस्याग्रे ऽवद्यन्नाह ॥ ३२ ॥

मनोतायै हविषो ऽवदीयमानस्यानुब्रूहीत्येकादशावदानान्यवद्यत्येवं तूपरस्यैवं गोमृगस्य । कालायसैः पर्यङ्ग्याणां लोहायसैरितरेषाꣳ सुवर्णैर्दक्षिणेषाꣳ रजतैरुत्तरेषां । नाश्वस्य[४] तूपरस्य गोमृगस्येति स्विष्टकृते ऽवद्यत्यवद्यन्तीतरेषां पशूनां ।

---

१ M ins. प्रति after कामं and leaves a blank for two akṣaras before दक्षि० ।

२ Thus M ; भिषवो the other MSS.

३ स्वꣳ M.

४ Thus M ; वाश्वस्य the other MSS.

नाश्वस्य[१] तूपरस्य गोमृगस्येतीडामवद्यत्यथवद्यन्तीतरेषां पशूनामथैतमश्वं[२] वैतसे कटे यथाङ्गं[३] चिनोति । पुरस्तात्प्रत्यञ्चं तूपरमायातयति । पश्चात्प्राचीनं गोमृगमथ जुह्वपभृतावाददान आह प्रजापतय इत्युपाꣳशु हयस्य छागस्योस्रस्य हविषोऽनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याह प्रजापतय इत्युपाꣳशु हयस्य छागस्योस्रस्य हविः प्रस्थितं प्रेष्येत्युच्चैर्वषट्कृते तान्सहैव कटेनाग्नावनुप्रहरति ॥ ३३ ॥

द्यौस्ते पृष्ठं क्रमैरत्यक्रमीद्वाज्याक्रान्वाजीति त्रिभिरनुवाकैरथ पर्यङ्ग्याणाꣳ हविर्भिश्चरत्यथैतरेषामथ दक्षिणेषां प्रतिप्रस्थातारो हविर्भिश्चरन्त्यथोत्तरेषां । याꣳश्च ग्राम्याणां पशूनामुदस्राचीदारण्याꣳश्च स्वाकृत्यस्तेषाꣳ हविर्भ्यः प्रतिजुहोत्युपाꣳश्वेतेषां पशुजातानाꣳ हविर्भिश्चरन्तीत्युक्तमेतदथ पुरस्ताद्वनस्पतेः समान्यो दिग्भ्यः प्रतियजत्यथ वनस्पतिना चरत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतो गोमृगकण्ठेन प्रथमामश्वतेजनीमुपजुहोत्यथ स्विष्टकृता चरत्यथैतस्मिन्काल आहवनीये स्वाकृतिं जुहोति कृताय स्वाहेति । ॥ ३४ ॥

अथैतं प्रसेकमग्नावायातयति दक्षिणतो वोदञ्चं पश्चाद्वा प्राञ्चं । तस्य स्रुगिव पूर्वार्धो[४] भवत्यथैवमेव मध्यं । चमस इव

---

१ Thus M Be ; नानाश्वस्य UB.

२ MSS. exc. M. ins. here पशूनां ।

३ Thus M ; यथाश्वं Be ; यथाश्वं BU.

४ पूर्वार्धे M ; पूर्वार्ध्यो the other MSS., but cp. supra x. 54 (p. 56, 9).

बुध्नस्तस्मिꣳश्चतुर[1] उपस्तृणान आहाप्रमत्तः संततमानय स्तेगान्निगदिष्यामीति। स यत्र धाराग्निं प्राप्नोति तत्प्रतिपद्यते स्तेगान्दꣳष्ट्राभ्यां मण्डूकाञ्जम्भ्येभिरिति चतुर्दशानुवाकान्प्रयासाय स्वाहेति पञ्चदशमथ द्वे आहुती जुहोतीलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेति षट्त्रिꣳशतमश्वस्तोमीयाꣳस्तिस्रो[2] द्विपदा इमा नु कं भुवना सीषधेमापो हि ष्ठा मयोभुव इति चात्रैतं प्रत्येकमग्नावनुप्रहरत्यथैनꣳ सꣳस्रावेणाभिजुहोति। समानं कर्मानूयाजेभ्यो। ऽथ पुरस्तादुत्तमस्यानूयाजस्याश्वशफेनाश्वतेजनीमुपजुहोति[3]। समानं कर्म पत्नीसंयाजेभ्यो। ऽथ पुरस्तादुत्तमस्य पत्नीसंयाजस्यायस्मयेन कमण्डलुनाश्वतेजनीमुपजुहोत्यृजुधैकविꣳश उक्थ्यः संतिष्ठते पत्नीसंयाजान्तो। ऽथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विशिष्योपवसन्ति। ॥ ३५ ॥ नवमः ॥

अथातो महारात्र एव बुध्यन्ते। प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति। परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यङ्गिरसदैत्यतिरात्रं[4] क्रतुमुपैति। प्रसिद्धो ऽभिषवः। प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते। समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वैकादश रशना आदाय यूपमभ्यैति। स्वर्वन्तꣳ

१ बुध्नंतस्मि० all, but cp. l.c.

२ ०स्तोमियास्तिस्रो MSS.

३ यस्वस्य i.s.o. अश्व० (before तेजनीम्) all the MSS. exc. M.

४ Thus M; the other MSS. are more or less defective.

राज्जुदालमग्निष्ठमुत्सृज्यैकादश प्रातर्गव्यान्प्राजापत्यान्पशूनुपाकरोति । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय । तदृजुधा संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्म दाक्षिणेभ्यो । दाक्षिणानि हुत्वाष्टौ संवर्गाहुतीर्जुहोत्यर्वाङ् यज्ञः संक्रामत्वित्यवभ्रष्टं दक्षिणानां ददाति । वैश्वकर्मणानि हुत्वा नव पर्याप्तीर्जुहोति भूतं भव्यं भविष्यदित्युत्सन्नो ऽभ्यभिषेको । नाचाहीनसंततिं करोत्यृजुधा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णात्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्म पवमानात्पवमानेन चरित्वा स्वे धामन्पशुभिश्चरति । तेषाꣳ समानी मनोता समानी देवता समानः प्रत्यभिमर्शनः समानो वसाहोमः समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिशः । समानं कर्म पत्नीसंयाजेभ्यः । पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्याभूतीश्चानुभूतीश्च जुहोत्या मे गृहा भवन्त्वग्निना तपो ऽन्वभवदित्येताभ्यामनुवाकाभ्यामथ भूताभव्यौ होमौ जुहोति भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेत्यथाध्वरिकाणि समिष्टयजूꣳषि हुत्वा दशाग्निकान्युपजुहोति । समानं कर्मावभृथादथैतस्मिन्नवभृथे द्वितीयामवभृथाहुतिꣳ हुत्वा दश वारुणान्युपजुहोति नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्यथ मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेति नवतिमाहुतीर्जुहोति प्रयासाय स्वाहायासाय स्वाहेत्येकादश । शतायुर्वै पुरुषः

शतवीर्यं आत्मैकशतो यावानेव पुरुषस्तस्मान्मृत्युमवयजत इति ब्राह्मणम् । ॥ ३६ ॥

अथैष आत्रेयो विहृतः शुक्लो विक्लिधस्तिलकवान्पिङ्गाक्षः[1] खलतिर्विकटः कुनखी कुब्जः शिपिविष्टो नग्न उपमज्जति[2] । तस्य मूर्ध्नि जुहोति जुम्बकाय स्वाहेत्यथास्मा एतच्छतं विपथं ददात्यथैनमिषुजितात्प्रधमन्ति[3] मा मे राष्ट्रे वात्सीरिति[3] । प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै सौरीर्नव श्वेता वशा इत्युपालम्भ्या भवन्ति । तासां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वाग्रेण गार्हपत्यं पात्नीवतमुच्छ्रित्य तस्मिञ्छगलं कल्माषं किकिदीविं विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूनुपाकरोति । तान्पर्यग्निकृतानुत्सृज्याज्येन संस्थां करोत्यथ पशुपुरोडाशान्निर्वपति पशुपुरोडाशौ वाथ पुरस्तात्पशुपुरोडाशस्विष्टकृतो दश यव्यान्युपजुहोति नमो राज्ञे नमो वरु-

---

१ तिलकावान्पिंगलाक्षः M.

२ Thus M; उपदिक्ष्यति the other MSS.

३ Wholly uncertain. ददात्यथैनमिषुजितान्प्रथमंति मा मे राष्ट्रे वात्सीरिति M; ददात्यैनामिचु(षि) तात्प्रथमंत्रिमासे राष्ट्रेष्वेवाव्यत्सीरिति B Be (pr. m.); ददात्येनामिषुच्चितान्प्रथमंत्रिमासे राष्ट्रेष्वेवाव्यवात्सीरिति Be (sec. m); ददात्यैनामिचुषितात्प्र॰ etc. (as B) U; this is certain, that प्रथमंति is a third person of a verb; I have conjectured प्रधमन्ति (cp. S'āṅkh. śrs. xvi. 18, 20: निःषेधन्ति); then the foregoing must be an ablative; but whether इषुजितात् is the correct reading I do not see.

णायेत्यथ पुरस्तात्पशुस्विष्टकृतो दश[१] गव्यान्युपजुहोति मयोभूर्वातो अभिवातूस्रा इति । प्रसिद्धं पशवः संतिष्ठन्ते । ऽथोदवसानीययेष्ट्येष्ट्वाग्रेणाहवनीयं विशालयूपमुच्छ्रित्य तस्मिन्नेतान्पशूनुपाकरोत्याग्नेयमैन्द्राग्नमाश्विनमिति । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा पशुपुरोडाशान्निर्वपति । ताननुवर्तन्ते ऽष्टौ देवसुवाꣳ हवीꣳष्यग्नये ऽꣳहोमुचे ऽष्टाकपाल इत्येषा च दशहविरिष्टिसंस्था एता याज्यापुरोनुवाक्या भवन्ति ॥ ३७ ॥

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इत्यथ पुरस्तात्पशुपुरोडाशस्विष्टकृतो दश ब्रह्मवर्चसान्युपजुहोत्या ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्यथ पुरस्तात्पशुस्विष्टकृतो दश संततिहोमानुपजुहोत्यग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमदिति । प्रसिद्धं पशवः संतिष्ठन्ते । ऽथैतैरन्वहं द्वादशभिर्ब्रह्मौदनैश्चरति । तेषामुक्तं चरणं यथामुत्रैकस्यान्यत्र[२] रशनाभ्यामन्त्रेभ्य एतान्परःशतं शतपलान्निष्कान्ददाति । सुवर्णरजते महिम्नोः पात्रे ददात्येकतयानि[३] सौवर्णानि पात्राणि ददाति हिरण्मयं कशिपु[४]

---

१ om. M.

२ Thus M (for चमुत्र cp. supra xv. 4); यथामुत्रैकसन्यत्र the other MSS.; as all the MSS. contain a case form of एक, I did not venture to change यथामुत्रैवमन्यत्र, *i.e.*, yathā amutra evam, a. r.

३ Thus M; °त्येनानि the other MSS.

४ °पु॰ or °पुं MU.

हिरण्मयं[1] पड्वीशꣳ[1] हिरण्मयꣳ संदानमित्यथ[2] वीणा-
गाथिभ्याꣳ शतं विपथौ ददात्यथर्तुपशुभिर्यजत[3] ऋतुपर्यायं
वा समानेषु वान्यायतनेषु पिशङ्गास्त्रयो वासन्ताः सारङ्गा-
स्त्रयो ग्रैष्माः पृषन्तस्त्रयो वार्षिकाः पृश्नयस्त्रयः शारदाः पृश्नि-
सक्थास्त्रयो हैमन्तिका अवलिप्तास्त्रयः शैशिराः संवत्सराय
निवक्षस इत्यथ देविकाहविर्भिर्यजतेऽथ त्रैधातवीयया
यजतेऽथ सौत्रामण्या यजते संतिष्ठतेऽश्वमेधस्त्रिभिः
संवत्सरैः संतिष्ठतेऽश्वमेधः संतिष्ठतेऽश्वमेधः ॥ ३८ ॥
दशमः ॥

॥ इति पञ्चदशः प्रश्नः ॥

---

१ Left out in the MSS. exc. M.

२ संदावमि॰ MSS. exc. M.

३ यजत M, यजंत the other MSS.

द्वादशाहेन यक्ष्यमाणो भवत्येको वा बहवो[1] वांतो[1] ह्येको[1] दक्षिणावता यजते । स[2] यद्येको[1] यदि बहवो ऽमावास्याया एव षडहेनोपरिष्टाद्दीक्षन्ते । ते[3] गृहपतेररण्योः संजानते पृथग्वा । ते यदि गृहपतेररण्योः संजानते मथित्वा गार्हपत्यमाहवनीयमुद्धरन्ति[4] । ग्रामाद्भृतश्रपणमाहरन्ति । यद्यु वै पृथक् संजानते गृहपतिरेव प्रथमो मन्थते[5] । तदेवेतरे[6] पर्युपविश्य मथित्वामथित्वैव गार्हपत्यꣳ संनिवपन्ति । तस्मादेकवद्भूतादाहवनीयमुद्धरन्ति । ग्रामाद्भृतश्रपणानाहृत्य संनिवपन्त्यथ यदि पश्चादपर[7] आगच्छति मथित्वैव गार्हपत्ये ऽधि निवपत्याहवनीये ऽधि ग्रामाद्भृतश्रपणमाहृत्याप्यर्जत्युपो[8] एनं[8] पूर्वेषु कर्मसु कुर्वन्ते । ऽथातः पवनस्यैव मीमाꣳसा । गृहपतिमेवाध्वर्युः प्रथमं पवयत्यथ होतारमथ ब्रह्माणमथोद्गातारं प्रतिप्रस्थाताध्वर्युं पवयति प्रस्तोतारं प्रशास्तारं ब्राह्मणाच्छꣳसिनमाग्नीध्रः प्रतिप्रस्थातारं पवयत्यच्छावाकं नेष्टारं पोतारꣳ

---

१ Thus M only (regarding उतो हि cp. infra xvi. 13 : 260, 5); बहवो वा यद्येको all the other MSS.

२ Given only by M.

३ Only in M.

४ Thus M only ; ०हरति all the other MSS.

५ मंथति M.

६ तद्देवे० all the MSS. exc. M.

७ पश्चेवापर M.

८ Thus M; ०माहृत्याप्यर्जत्यु० T Be 11 D; ०माहृत्यनिवपंत्यप्युत्सृजत्यु० B Be; ०माहृत्यनिवपत्ययैनं U.

सदस्यमुन्नेताग्नीध्रं पवयति ग्रावस्तुतꣳ सुब्रह्मण्यं प्रतिहर्तारमात्मानमन्ततस्ते चेद्ब्रूयुरध्वर्युर्वाव[१] सर्वस्य पवयिता स नः सर्वान्पवयत्विति स एवैनान्सर्वान्पवयत्यपि वान्योऽन्यं पवयन्ति[२] यद्यधीयन्तो भवन्ति । ॥ १ ॥

तेषां प्रसिद्धा दीक्षणीयेष्टिस्तायते । सकृदाश्राविते स यत्राह भरतवदिति तद्गृहपतेरेवार्षेयं प्रथमं वृणीते[३] ऽथ होतुरथात्मनो ऽथ ब्रह्मणो ऽथोद्गातुरथ प्रतिप्रस्थातुरथ प्रस्तोतुरथ प्रशास्तुरथ ब्राह्मणाच्छꣳसिनो ऽच्छावाकस्य सदस्यस्याग्नीध्रः पोतुर्नेष्टुर्ग्रावस्तुत उन्नेतुः सुब्रह्मण्यस्य प्रतिहर्तुरन्ततो । ब्रह्मण्वदिति समानं । ते[४] सर्वे[४] एव[४] दीक्षाहुतिषु समन्वारभन्ते । गृहपतिमेवाध्वर्युरुच्चैः कृष्णाजिने वाचयति । तदेवेतरे[५] ऽनुनिक्रामन्त्यपि[६] वान्योऽन्यं वाचयन्ति यद्यधीयन्तो भवन्ति । ते यथोत्साहं व्रतदुघमुपयन्त्येकैकां[७] वा बह्वीर्वा । तेषां यथैव प्रवरानुपूर्व्यमेवं[८] घर्मोच्छिष्टे[९] ऽति-

१ Thus MTD Be 11 U (pr. m.) ; वा (i. s. o. वाव) B Be U (sec. m).

२ Thus M; sing. the other MSS.

३ प्रवृणीते M.

४ Thus M ; ते सर्वे (without एव) T Be 11 U D; समानमंततः सर्वे एव B Be.

५ Thus MUD ; तद्देवेतरे the other MSS.

६ Thus M ; नुनिष्क्राम° all the other MSS.

७ Thus (व्रतदुघमु°) Be 11 DUT ; °दुहमुप° B ; °दुघ उप° M.

८ एवं om. M.

९ Thus M B Be; °च्छिष्टेष्व° T Be 11 DU.

ग्राह्मभक्षेषु[१] षोडशिनि । षष्ठ्यामुपसद्युत्तरवेदिꣳ संनिवपन्ति यद्यनग्निचित्यो भवत्यथ यदि साग्निचित्यः प्रथमायामेवोपसद्युत्तरवेदिꣳ संनिवपन्ति । ॥ २ ॥

तेषां द्वादश दीक्षा द्वादशोपसदो द्वादशाहं प्रसुता[२] । न द्वादशाहे ऽग्निं चिन्वीतेत्येक आहुश्चिन्वत उ हैके । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथाद्यन्ति । तेषां ज्योतिष्टोमो वैश्वानरः प्रायणीयो ऽतिरात्रस्तायते । स यत्र माध्यंदिने सवने तृतीयसवनाय वसतीवरीभ्यो ऽवनयति तद्वसतीवरीकलशे यावन्मात्रीरतिशिष्याग्नीध्रं[३] हृत्वा छायायै चातपतश्च सन्धौ गृह्णाति हविष्मतीरिमा आपो हविष्मान्देवो अध्वरो हविष्माꣳ आविवासति हविष्माꣳ अस्तु सूर्य इत्येषाहीनसंततिरेतामेव पुनःपुनश्चोदयिष्याम[४] इति वदन्तः । सो ऽत्र वैव[५] यज्ञस्य पुनरालम्भं जपति यज्ञायज्ञियस्य[६] वा स्तोत्रे शंयुवाके वा । तेषां ज्योतिष्टोमो वैश्वानरः प्रायणीयो ऽतिरात्रः संतिष्ठते । तस्मिन्सꣳ-

---

१ Thus M T Be 11 DU ; •भक्षे B Be.

२ प्रसुतः all the MSS. exc. M, cp. infra xvi. 12 init.

३ Thus (यावन्मात्रीर•) MT Be 11 ; •मात्रीम• D ; •मात्रम• B Be U.—All the MSS. exc. M : अवशिष्य ।

४ Thus M B Be ; •ष्यामह T Be 11 DU.

५ Thus M in accordance with the Dvaidha ; सोत्रैव T Be 11 U ; सोत्रवै B Be ; सौत्रैव D.

६ •यज्ञियस्य T Be 11 DU ; •यज्ञीयस्य MB Be.

स्थिते विवर्तयन्ति[१] परिधीननुप्रहरन्ति[१] प्रस्तरं । पत्नीसंयाजान्तो । ऽतिप्रैषेण ब्रह्मा वाचं यच्छति । परिहृतासु वसतीवरीष्वाहुतायाꣳ सुब्रह्मण्यायां ब्रह्मा वाचं विसृजते । प्रतिपद्यते[२] दिवा प्रातरनुवाकेनाह्ना संक्रामन्होता छन्दाꣳस्यन्वाह निमील्याध्वर्युरुपाꣳशुं जुहोति राज्ञै रूपमिति वदन्तस्तायते त्रिवृदग्निष्टोमो रथंतरसामा । माहेन्द्रस्य स्तोत्रे रथो युक्तो ऽत्याधावति[३] । रथशब्देन माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोत्यैतावदेवैतदहः शिल्पं क्रियते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ श्वो भूते तायते पञ्चदश उक्थ्यो बृहत्सामा । दुन्दुभिनैतदहरध्वर्युर्माहेन्द्रस्य[४] स्तोत्रमुपाकरोत्यैतावदेवैतदहः शिल्पं क्रियते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ श्वो भूते तायते सप्तदश उक्थ्यो वैरूपसामाधावेनैतदहरध्वर्युर्माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोत्यैतावदेवैतदहः शिल्पं क्रियते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ श्वो भूते तायत एकविꣳश उक्थ्यो वैराजसामाग्नेयस्य[५] षोडशी[५] चातिग्राह्यावनतिग्राह्यः[५] षोडशीत्येक आहुरेकविꣳशमेतदहर्न्यूङ्ख्यं[६] भवति[६] । विराजां वा

---

१ Plural MT Be 11 DU and Dvaidha; singular B Be.

२ Plural M.

३ Thus M; धावति Keś.; यावति Be TD; भवति B Be.

४ Thus M; दुंदुभिशब्देनैतद॰ the other MSS.

५ Thus M only; ॰ग्नेयस्य षोडशी च नातिग्राह्यः Be; ॰ग्नेयस्य षोडशिनातिग्राह्यः B; ॰ग्नेयं च षोडशिनौ चातिग्राह्याश्च नातिग्राह्यः Be 11 T (the latter only षोडशीनि) UD.

६ Thus M; न्यूंखयंति all the other MSS.

प्रतिपत्सु न्यूङ्खयन्ति शस्त्रे[1] वेत्येतदेकमथापरं[2] प्रातरनुवाके न्यूङ्खयन्ति हविष्कृत्युभयेषु प्रस्थितेषु माहेन्द्रस्याश्रावणे । न तत ऊर्ध्वं न्यूङ्खयन्तीत्यरणीहस्त[3] एतदहरध्वर्युर्माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोति । तदुद्गातुर्दक्षिण[4] ऊरौ मन्थति[5] । तं जातꣳ सर्व एवाभिहिङ्कुर्वन्ति । ॥ ३ ॥

तस्य मीमाꣳसा । गार्हपत्ये ऽनुप्रहरेत्प्रतिष्ठाकामानामाग्नीध्रे[6] प्रजाकामानाꣳ[7] । शामित्रे पशुकामानामाहवनीये स्वर्गकामानामित्यनाहृत्य तदाहवनीय[8] एवानुप्रहरति भवतं नः समनसाविति । प्रहृत्याभिजुहोत्यग्नावग्निश्चरति प्रविष्ट इत्येतावदेवैतदहः शिल्पं क्रियते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ श्वो भूते तायते त्रिणव उक्थ्यः शाक्वरसामैन्द्रो ऽतिग्राह्यो । ऽद्भिरेतदहरवकामिश्राभिरध्वर्युर्माहेन्द्रस्य[9] स्तोत्रमुपाकरोति । तासां

---

१ शस्त्रेशस्त्रे Be B.

२ न ins. TD Be 11 U.

३ Thus MT Be 11 UD; ॰रणीभ्यामे॰ B Be.

४ तमुद्गा॰ M.

५ मंथंति M.

६ ॰ग्नीध्रीये B Be U.

७ प्रजननका॰ M.

८ Thus M only; तंतमाह॰ T Be 11 DU (pr. m.); तमाह॰ U (sec. m.); एतमाह॰ B Be.

९ All MSS. ins. एव after अद्भिर्, exc. M.

मीमाꣳसा । चात्वाले ऽवनयेदास्तावे निनयेत्प्रोक्षणीः[1] कुर्वीत[2] पुरोडाशीयानि पिष्टानि संयौयादित्यनादृत्य[3] तदुद्गातृष्वधीना एवैनाः कुर्यादुद्गातारो[4] ह्येताभिररण्येगेयानाꣳ साम्नाꣳ शुचꣳ शमयन्तो मन्यन्ते । ता उ चेदध्वर्यवे प्रब्रूयुरपो ऽभ्यवहरतेत्येव ब्रूयादित्येतावदेवैतदहः शिल्पं क्रियते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ श्वो भूते तायते त्रयस्त्रिꣳश उक्थ्यो रैवतसामा सौर्या ऽतिग्राह्यो । ऽद्भिरेवैतदहर्दूर्वामिश्राभिरध्वर्युर्माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोति । ॥ ४ ॥

तासामुक्ता मीमाꣳसा । स्वयमृतुयाजमेवैतदहर्भवति । नैतदहरन्योऽन्यस्यर्तुयाजं यजन्ति[5] । स यत्राहाध्वर्यू यजतमिति तदध्वर्यू जघनेन हविर्धाने उपविश्य स्वयमृतुयाजं यजतो ये३[6] यजामहे ऽश्विनाध्वर्यू आध्वर्यवादृतुना सोमं पिबतामर्वाञ्चमद्य यय्यं नृवाहणं रथं युञ्जाथामिह वां विमोचनम् । पृङ्क्तं हवीꣳषि मधुना हि कं गतमथा सोमं पिबतं वाजिनीवसू ऋतुना सोमं पिबतां वौ३षदिति । स यत्राह गृहपते यजेति तद्गृहपतिर्जघनेन गार्हपत्यमुपविश्य स्वयमृतुयाजं यजति

---

१ वनयेत्प्रो॰ M Be B.

२ Thus M; कुर्वते the other MSS.

३ संयौयादि॰ MDU T Be 11; संयूयादि॰ B Be.

४ All MSS. exc. M ins. तद् after कुर्यात्।

५ Plural only M.

६ Sign of pluti only in D Be B.

येऽ३[1] यजामहे ऽग्निं गृहपतिं गार्हपत्यात्सुगृहपतयस्त्वयाग्न इमे सुन्वन्तो यजमानाः स्युः सुगृहपतिस्त्वमेभिः सुन्वद्भिर्यजमानैः स्या[2] अग्निर्गृहपतिर्गार्हपत्यादृतुना सोमं पिबतु जोष्यग्ने समिधं जोष्याहुतिं जोषि ब्रह्म जन्यं जोषि सुष्टुतिम् । विश्वेभिर्विश्वाꣳ ऋतुना वसो मह उशन्देवाꣳ उशतः पायया हविर्ऋतुना सोमं पिबतु वौ३षदिति । [3]सांवाग्निनमेतदहर्भवत्युत्तरतो वत्सान्धारयन्ति दक्षिणतो मातॄर्माहेन्द्रस्य स्तोत्रे ऽन्तरेण[4] सदोहविर्धाने संवाश्य[5] वत्सान्मातृभिः सꣳसृजन्ति[6] । बध्नन्ति वत्सानुत्सृजन्ति मातॄर्माहेन्द्रस्य[7] स्तोत्रमुपाकरोत्यथापराह्णे[7] उक्थ्यपर्यायेषु शिल्पानि क्रियन्ते । पारुच्छेपीर्होता शꣳसति । वालखिल्या मैत्रावरुणो विहरति । वृषाकपिं ब्राह्मणाच्छꣳसी शꣳसत्येवयामरुतमच्छावाकः । संतिष्ठते पृष्ठ्यः

---

१ Sign of pluti only in B Be UD.

२ स्याद् all.

३ The passage सांवाग्नि॰ up to उपाकरोति (line 9) is given here by MB Be (sec. m) only ; the other MSS. give it in kh. 6 after the words बृहत्सामानम् (252, 3). U agrees with M with this exception that only the first words सांवाग्निनमेतदहर्भवति are given after बृहत्सामानम् ।—सांकाग्निन॰ all.

४ Thus MB Be ; स्तोत्रे ऽन्तरेण the other MSS.

५ Thus M only ; संविश्य all the other MSS.

६ समवसृ॰ M.

७ माहेन्द्रस्यस्तो॰ उपाकरोति not found in M.

षडहो ऽहीनसंततिं करोत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विषिच्योपवसन्ति ॥ ५ ॥ प्रथमः ॥

अथ श्वो भूते चतुर्विꣳशं छन्दोममुपयन्ति बृहत्सामानमथ श्वो भूते चतुश्चत्वारिꣳशं छन्दोममुपयन्ति रथंतरसामानमथ श्वो भूते ऽष्टाचत्वारिꣳशं छन्दोममुपयन्ति बृहत्सामानमथ श्वो भूते चतुर्विꣳशमग्निष्टोममुपयन्ति रथंतरसामानमविवाक्यमेतदहर्भवति नैतदहरन्योऽन्यस्मा उपहताय व्याङ्गर्गाथया[1] वा नाराशꣳस्या वा विब्रूयादिति तद्‌ वा आहुर्न वै यज्ञः संतिष्ठते यत्र विब्रूयादिति विब्रूयादिति[2] वै[2] नो[2] ब्राह्मणं भवति नैतदाद्रियेत[3] नाद्रियेतेति[3] स्थितिरननुष्टुभमेतदहर्भवति नानुष्टुभो ऽधीयते[4] ते चेदनुष्टुभ उद्धरेरन्नध्वर्युरनुष्टुभ[5] उद्धरेदमूर्या उप सूर्ये याभिर्वा सूर्यः सह। ता नो हिन्वन्त्वध्वरमित्येतया सौर्या[6] गायत्र्या वसती-

---

१ Thus T Be 11 DU; व्याङ्गर्गाथाया B Be; व्याङ्गरथवाया M, but above थ and व two akṣaras are written, which I am unable to decipher.

२ Thus M; the other MSS. विब्रूयादिति once only and चैवैनो।

३ Thus M; most of the other MSS. om. here and at the collateral passages (xvi. 6 s. fin., xvi. 16 s. fin.) नाद्रियेत।

४ धीयंते all the MSS. exc. M.

५ Thus Be, and M, which inserts only चेद् after अध्वर्युः।—अनुष्टुभसु० both times B; the whole passage runs thus in T Be 11: तंचेन्ननुचनुभभ उद्धरेद्वेनुष्टुभ उद्धरेदमूर्या; in U; ह्रचंननुवननुष्टुभ उद्धरेद्वे अनुष्टुभ उद्ध रेदमूर्या; in D: तंचेननुचननुष्टुभमुद्धरेद्वेनुष्टुभ उद्धरेदमूर्या।

६ Thus M only; सौर्यर्चा all the other MSS.

वरीर्गृह्णीयादुद्दे त्वा मनसे त्वेत्यपोद्धृत्यैतामन्यया सौम्या[१] गायत्र्या राजानमुपावहरेद्विष्णो त्वं नो अन्तम इत्यपोद्धृत्यैतामन्यया वैष्णव्या गायत्र्या राजानमुपतिष्ठेत । स उ चेद्विद्वाननुष्टुभमभिव्याहरत्यत्यक्रमिषमिति[२] होत्रे प्राह । होतानाप्तस्यापयिता । होतास्य तदक्षरैरपिवयति[३] । स उ चेन्मन्येतामितकामो[४] वा अहमस्मि यदृङ्मयं वेदे यजुर्मयमेव[५] तद्यावेवाक्षयौ[५] वेदौ तौ[५] संपादयेतामिति[५] नैतदाद्रियेत । नाद्रियेतेति स्थितिः । संतिष्ठत एष चतुर्विंꣳशो ऽग्निष्टोमो रथंतरसामा । ॥ ६ ॥

तस्मिन्संꣳस्थिते समिद्धारा[६] यन्त्याहृत्य[६] समिध आग्नी-

---

१ Thus M only; सौर्या B Be; सौर्यया Be 11 TUD.

२ The text is corrupt in all the MSS., and I am at a loss how to emend; अत्यक्रमिषम् is my conjecture; अक्षमिषमिति B; अमिषमिति Be; अवयामिषमिति TDU; अवयामिषति Be 11; अभ्रमन्या (or न्मा) मुजोषमिति M. Probably we are to read an iṣ-aorist 1 ps. sing. act. Keś. has: सत्याम्रिषमिति नोच्चैर्जेतास्मि नाभ्रिता (*sic*).

३ Thus conjecturally. All the MSS. ॰वपति exc. M, which has ॰पवयति ।

४ ॰कामा MT Be 11 DU; ॰कामः B Be, which om. वा; all the MSS. exc. M begin a new kh. with अहमस्मि ।

५ Thus M; यजुर्मयं वैतान्यावावेवाक्षराश्रयौ वेदौ ततौ संपा॰ T Be 11 D; यजुर्मयं वैतान्यक्षराश्रयौ वेदौ संपा॰ B Be; यजुर्मयं वैतान्यावेवाक्षराश्रयौ वेदौ संपा॰ U.

६ Thus corrected; समिद्धारयंत्या॰ MSS.

ग्नीये संन्यस्यन्ति[१] । तेषु समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं[२] जुहोति प्रजापतये स्वाहेति मनसाथ सदः प्रसर्पन्ति तूष्णीꣳ-स्तोमाय । संप्रसृप्तान्विदित्वाध्वर्युर्मनसैव प्राङ् द्रुत्वा मनसेमां[३] पात्रं कृत्वा मनसान्यं[४] ग्रहं प्रजापतये गृह्णात्युपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामीति[५] । यदिदं किं च तदिति मनसा परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः प्रजापतये त्वेत्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा मनसैव स्तोत्रमुपाकरोति । मनसा[६] प्रसौति[६] । मनसा प्रस्तौति । मनसोद्गायति । मनसा प्रतिहरति । मनसा होत्र एषोत्तमेति प्राङ्मनसा होताह्वयते । मनसाध्वर्युः प्रत्याह्वयते । मनसा शꣳसति । मनसा प्रतिगृणाति । यदैतस्य[७] मानसस्य शस्त्रस्य पारमेत्यथ होतोच्चैश्चतुर्होतृन्व्याचष्टे । तस्मा[८] अध्वर्युः प्रतिगृणाति ॥ ७ ॥

ओꣳ होतस्तथा होतः सत्यꣳ[९] होतररात्स्म होतरिति ।

---

१ सं॰ found in M only.

२ स्रुवाहुतीर् T Be 11 UD.

३ Thus M; मनसैव the other MSS.

४ All the MSS. exc. M. om. अन्यं ।

५ इति om. M.

६ om. B Be U.

७ यदेतस्य B Be.

८ तस्माद् T Be 11 UD.

९ Be 11 TD ins. इ, not M Be BU, cp. xii. 16 (109, 14).

यद्यु वै होता नाध्येत्यन्य[1] उ[2] होताग्रꣳसौ ग्रꣳसति । तस्मा उ प्रतिप्रस्थाता प्रतिगृणाति । यदेतेषां पारं यन्त्यथाध्वर्युर्मनसैव प्राङ् द्रुत्वा मनसैव तं ग्रहमुपोद्यच्छते[1] । मनसाश्रावयति । मनसा प्रत्याश्रावयति । मनसा वषट्कृतानुवषट्कृते हुत्वा हरति भक्षं । मनसा समुपहूय भक्षयन्ति । मनसा निर्णिज्य पात्रं प्रयच्छति । संतिष्ठत एष तूष्णीꣳस्तोमो । ऽथर्त्विजो विपृच्छत्यधिवृक्षसूर्ये[3] वाचं विसृज्यध्वाऽ३इ[4] नक्षत्रेषूऽ३[4] इत्यधिवृक्षसूर्य[4] इति वै नो ब्राह्मणं भवति । ते ऽधिवृक्षसूर्य एव वाचं विसृजन्ते । तानत्रैवासीनान्परिश्रयन्ति । पत्नीशाले पत्नीः परिश्रयन्त्यथानतिसर्पन्तावध्वर्यू धिष्ण्यान्बर्हिर्भ्यामौदुम्बरीꣳ समन्वारभेते इह धृतिरिह विधृतिरिह रन्तिरिह रमतिरिति[5] । ते यथासमुदितं[6] वाचं विसृजन्ते । ॥ ८ ॥

अथातः सर्पणस्यैव मीमाꣳसा । दक्षिणस्य हविर्धानस्याधो-

---

१ Thus MT B 11; ०न्यतु D; ०न्यो B Be.

२ Most of the MSS. have the plural.

३ विश्वक्त्य० all exc. M.

४ Thus emended hesitatingly; विसृज्यध्वाम्नक्षत्रेषू—त्यधि० M; विसृज्यध्वासंनक्षत्रेषू इत्यधि० T Be 11 D; विसृज्यध्वासंनक्षत्रेष्वित्यधि० U; विसृज्यध्वमिति वासंनक्षत्रेष्विति वा अधि० B Be; Keś.: समाप्ते तूष्णीꣳस्तोमे ऽध्वर्युः ऋत्विजो विपृच्छति अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृज्यध्वमा (*sic*) नक्षत्रेष्विति। इतर ऋत्विजः प्रतिब्रूयुः अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृज्यामह (*sic*) इति वा। उदितेषु नक्षत्रेषु विसृज्यामह (*sic*) इति वा।

५ Thus M B Be and cp. Āp. XXI. 12. 7; रमतामिति T Be 11 DU.

६ ०दितां M.

ऽधो ऽत्त्वं सर्पेयुरेतेन ह वै सर्पाः सस्रपुस्ततो वै ते जीर्णास्तनूरपाघ्नतेति। तद्‌ वा आहुर्यो वा अपथेन प्रतिपद्यते स्थाणुं वा हन्ति गर्त[1] वा पतति भ्रेषं स न्येति। वषट्कारपथेनैव सर्पेयुरेष वाव[2] स्वर्ग्यः[2] पन्था यद्वषट्कारपथ इति। तद्‌ वा आहुः पराङिव वा एषो ऽशान्तः पन्था यद्वषट्कारपन्थो। ऽध्वर्युपथेनैव सर्पेयुरेष वा[3] अर्वाचः[3] पराचः[3] स्वर्ग्यः पन्था यदध्वर्युपथ इति। ते ऽध्वर्युपथेनैव सर्पन्ति। तेषु समन्वारब्धेष्वाहवनीये स्रुवाहुतिं जुहोत्युपसृजन्धात्रे वत्सं धारयन्धरुणो धयन्। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहेति। समुत्क्रम्य चात्वालदेशे जपन्ति वागैतु वागुपैतु वाङ्मोपैतु वाग्यदकर्म यन्नाकर्म यदत्यगाम यन्नात्यगाम यदत्यरीरिचाम यन्नात्यरीरिचाम प्रजापतौ[4] प्रजापतिं[4] तत्पितरमप्येत्विति[4]। तद्वाच्यन्ततः[5] प्रतितिष्ठन्ति। तेषां य एव प्रायणीयो ऽतिरात्रः स उदयनीयः। सत्त्रादुदवसाय

---

१ कर्तं B Be.

२ Thus M; वाव पराचः स्वर्ग्यः B Be; वाचस्वर्ग्यः T; वाचस्वर्ग्यः Be 11 DU.

३ Text not wholly certain: वा अवाच पराच M; वावपराचः all the other MSS.

४ Thus U (sec. m.) B Be; प्रतिपत्तौ तत्प्रजापतौ तत्पितर॰ T Be 11 D; M reads as B, but with तत् also before प्रजापतिं।

५ Thus B Be; तद्वाच्यांततः Be 11 DU; तदाच्यांततः T; तावद्वाच्यंततः M.

ज्योतिष्टोमेनाग्निष्टोमेन चतुष्टोमेन पृष्ठशमनीयेन सहस्रदक्षिणेनैकैको यजेत । ॥ ९ ॥ द्वितीयः ॥

अथातो ग्रहक्लृप्तेरेव सौमाꣳसैन्द्रवायवाग्रं प्रथममहः । शुक्राग्रं द्वितीयमाग्रयणाग्रं तृतीयं च चतुर्थं चैन्द्रवायवाग्रं पञ्चममहः । शुक्राग्रꣳ षष्ठं च सप्तमं चाग्रयणाग्रमष्टममहरैन्द्रवायवाग्रे[१] नवमदशमे[१] । इति[२] न्वा[२] अध्वर्युतो[२] । ऽथ छन्दोगक्लृप्ततो । [३]गायत्रीप्रातःसवनः [३]प्रथमस्त्रिरात्रस्त्रिष्टुम्माध्यंदिनो[४] जगत्तृतीयसवनो[५] । जगत्प्रातःसवनो द्वितीयस्त्रिरात्रो गायत्रीमाध्यंदिनस्त्रिष्टुप्तृतीयसवनस्त्रिष्टुप्प्रातःसवनस्तृतीयस्त्रिरात्रो जगन्माध्यंदिनो गायत्रीतृतीयसवन इति[६] । तस्मात्सच्छन्दस[७] उपयन्ति । ॥ १० ॥

---

१ Thus MT Be11 UD and Keś; चैन्द्रवायवाग्रमष्टममहः शुक्राग्रं नवममहरैन्द्रवायवाग्रं दशमम् B Be; on the whole passage cp. also Āp. xxi. 14. 5.

२ My correction; इतीन्वध्व० M; इतीन्वाध्व० T Be 11 DU; इतीमे अध्व० B Be.

३ Thus M only; गायत्रीप्रातःसवनं प्रथमं त्रिरात्रं the other MSS.

४ Thus M only (on the form त्रिष्टुम्म० cp. TS. vii. 2. 8. 3); त्रिष्टुप्मा० B Be11; त्रिष्टुभमा० Be TD; त्रिष्टुभोमा० U.

५ All exc. M जगतीतृती०।

६ T Be11 DU om. इति and read ०सवनस्तस्मा०; on this whole passage cp. Sāy. on Ait. Br. iv. 25. 10.

७ Thus all exc. M, which has: तस्मात्सर्मच्छंद and Be 11 which reads: तस्माच्छंदस। The reading of M might be correct.

अथातः पशुक्लृप्तेरेव मीमाꣳसैन्द्राग्नाः पशवः स्युरित्येक आहुरग्निरेयं लोको वायोरन्तरिक्षमसाविन्द्रस्य । यदैन्द्राग्नः पशुर्भवति वायव्यो वसाहोम इमानेव[1] तल्लोकान्प्रीणन्त[1] एषु लोकेषु प्रतितिष्ठन्तो यन्त्यथ[2] ये[3] ऽनैन्द्राग्नान्प्रतिपद्यन्ते[3] यथा श्रेयसे ऽनाहृत्य[4] पापीयस आहरन्ति[5] तादृक्तत्तस्मादैन्द्राग्नाः[6] पशवः स्युरित्येतदेकमतिरात्रपशवो ऽभितो मध्य ऐन्द्राग्ना । एकादशिना[7] अभितो मध्य ऐन्द्राग्नाः । सर्वाग्नेया[8] एव स्युरित्येतदेकꣳ । सर्वैन्द्रा[9] एव स्युरित्येतदेकꣳ । सर्वप्राजापत्या[10] एव स्युरित्येतदेकꣳ । सर्वैकादशिना[11] एव स्युरित्येतदपरं । तेषाꣳ सर्वैकादशिनैर्यतां प्रसिद्धमेव प्रथमे ऽहनि प्रथमामेका-

---

१ Thus M; इमानेवैतेलो° B Be; इमानेवतेलो° T Be 11 D; इमानेव-तेलो° U. – प्रीणंत M, प्रीणयंत all the other MSS.

२ यांत्यथ M.

३ Thus M (without, of course, avagraha); येन्येनैन्द्राग्नान्प्र° U; येन्येनैन्द्राग्नाः प्र° B Be; येन्येनैन्द्राग्नांप्र° T Be 11 D.

४ नान्येनाहृत्य M.

५ आहरति MU Be 11 D; आहरंति B Be.

६ तत् after तादृक् found in Be B only.

७ ऐका° M only, but cp. TS. vi. 6. 5. 1.

८ सर्व अग्ने° Be.

९ Thus MU; सर्व ऐन्द्रा B Be; सर्वैन्द्राग्ना T Be 11 D.

१० Thus M; सर्वे or सर्वाः प्रा° the other MSS.

११ सर्व ऐका° B Be.

दशिनीमालभन्त[1] आग्नेयस्य वारुणमुपालम्भ्यं[2] कुर्वन्ति । तथा-स्यैतानि दश मध्यमान्यहान्यनतिरिच्यमानाः पशवो ऽनुभवन्ति । प्रसिद्धमेवोत्तमे ऽहन्युत्तमामेकादशिनीमालभन्त[1] । आग्नेयस्य वा वारुणस्य वा वैश्वदेवमुपालम्भ्यं कुर्वन्ति । ॥ ११ ॥

तद् वा आहुर्यद्द्वादश[3] दीक्षा द्वादशोपसदो द्वादशाहं प्रसुताः कथमस्यैतान्यहानीष्टान्याप्रीतानि[4] पशुमन्ति भवन्तीति । तिस्र एकादशिन्यो ऽग्नीषोमीयो वैश्वदेवो ऽनूबन्ध्या । षट्त्रिंशतमेते[5] पशवः [6]षट्त्रिंशतमेतान्यहान्येवमस्यैतान्यहानीष्टान्याप्रीतानि पशुमन्ति भवन्तीति । तद् वा आहुर्यद्द्वादश दीक्षा द्वादशोपसदो द्वादशाहं प्रसुताः कथं द्वादशाहेन संवत्सर आप्यत इति । द्वादश पौर्णमास्यो द्वादशाष्टका द्वादशामावास्या । एतानि ह[7] वै[7] संवत्सरस्य वर्षिष्ठान्यहान्येता-

---

१ °भंत MB Be; °भत the other MSS. (cp. Āp. xxi. 14. 7); the last time DU also plural.

२ Thus M; वारुणस्य वा वैश्वदेवमुपा° B Be; वा वरुणस्य etc. (as B Be) T Be 11 UD.

३ यद् om. all the MSS. exc. M.

४ M only has preserved this correct reading, all the other MSS. are badly corrupt.

५ Thus all; are we to correct °त्रिंशत एते ?

६ Thus all, exc. M, which reads : षट्त्रिंशमेतान्य° ; are we again to correct षट्त्रिंशत एतानि ?

७ Thus B Be; ह om M; नवे TBe 11 DU.

न्यनु संवत्सर आप्यते । १समाप्तो द्वादशाहः । समाप्तः संवत्सरकाम । एवं द्वादशाहेन संवत्सर आप्यते१ । ॥ १२ ॥ तृतीयः ॥

संवत्सराय दीक्षिष्यमाणाः समवस्यन्ति । तद्ध स्मैतत्पूर्वे संवत्सरꣳ समवसायासते ऽन्योऽन्यस्यानूक्तं२ च मानुषं च विजिज्ञासमाना । उतो३ ह्येकः ग्रमरथस्य४ कर्ता भवति । ते चतुरहे पुरस्तान्माघ्यै पौर्णमास्यै दीक्षन्ते । तेषामेकाष्टकायां क्रयः संपद्यत । इति नु यदि समामविज्ञाय५ दीक्षन्ते । यद्यु वा एतस्यामेवैकाष्टकायाꣳ समां६ विजिज्ञासन्ते६ चतुरह एव पुरस्तात्फाल्गुन्यै वा चैत्र्यै वा पौर्णमास्यै दीक्षन्ते । तेषामपरपक्षस्याष्टम्यां क्रयः संपद्यते । तेनैकाष्टकां न छम्बट्कुर्वन्ति । तेषां पूर्वपक्षे सुत्या संपद्यते । पूर्वपक्षं मासा अभि संपद्यन्ते । पूर्वपक्षे प्रसवः पूर्वपक्षे वैषुवतं पूर्वपक्ष उत्थानꣳ । समानं द्वादशाहिकं कर्म । तथैव षष्ठ्यामुपसद्युत्तरवेदिꣳ संनिवपन्ति यद्यनग्निचित्यं भवत्यथ यदि साग्निचित्यं प्रथमायामेवोपसद्युत्तरवेदिꣳ संनिवपन्ति । ॥ १३ ॥

१...१ Thus M; i. s. o. संवत्सरकाम एवं T Be 11 DU : संवत्सरक्रामेक्रम एवं; acc. to B Be the passage runs thus: एवं द्वादशाहेन संवत्सर आप्यते समाप्तो द्वादशाहः समाप्तः संवत्सरक्रतुः ।

२ Thus M Be; °स्यानुक्तं Be 11; °स्यायुक्तं BUD.

३ Thus M Be (sec. m.), cp. supra xvi. 1 (p. 245, 1); उद्गाता the other MSS.

४ The word occurs again xvii. 43 and Drāhy. v. 4. 11.

५ समांविज्ञाय M.

६ Thus M; समामविज्ञायासते Be; समामविज्ञासंते the other MSS.

तेषां द्वादश दीक्षा द्वादशोपसदः संवत्सरं प्रसुता । न संवत्सरे ऽग्निं चिन्वीतेत्येक आहुश्चिन्वत उ हैके । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथाद्यन्ति । तेषां प्रसिद्धं ज्योतिष्टोमो वैश्वानरः प्रायणीयो ऽतिरात्रः संतिष्ठते । तस्मिन्संस्थिते चतुर्विंशमुक्थ्यमारम्भणीयमुभयसामानमुपयन्त्यथाभिप्लवं षडहमुपयन्ति । [१]ज्योतिरग्निष्टोमो गौरुक्थ्य आयुरुक्थ्यो गौरुक्थ्य आयुरुक्थ्यो ज्योतिरग्निष्टोमस्तं चतुरुपयन्ति । रथंतरंबृहद्रथंतरंबृहदिति विपर्यासं पृष्ठे भवतः । पृष्ठ्यः षडहः । स मासस्तेनैवं संपन्नेन पञ्च मासान्यन्त्यथैतं षष्ठं मासं संभार्यं संभरन्ति । त्रयो ऽभिप्लवाः षडहास्तान्यष्टादशाहानि । प्रायणीयारम्भणीयौ । तानि विंशतिरहानि । पृष्ठ्यः षडहो ऽभिजित्त्रयः परःसामानः । स मासो । ऽथ वैषुवतमथैतं वैषुवते ऽहन्येकविंशमग्निष्टोममुपयन्ति बृहत्सामानं । तस्य सौर्यो ऽतिग्राह्यः सौर्यः पशुरुपालम्भ्यस्तद्धैतदेके[२] दिवैवैतेनाह्ना प्रतिपद्यन्त उदित आदित्ये दिवाकीर्त्यमहरिति वदन्तो । यथैवान्येषामह्नामेवमुपाकुर्यादिति मौद्गल्यस्तस्य महादिवाकीर्त्यं होतुः पृष्ठं विकर्णं ब्रह्मसामं भासो ऽग्निष्टोमो । ऽथोर्ध्वं वैषुवतात्त्रीनावृत्तान्स्वरानुपयन्त्यथ विश्वजितमुपयन्त्यथावृत्तं पृष्ठ्यं

---

१ The following acc. to M; the other MSS. are all more or less corrupt.

२ corrected hesitatingly; तद्धोतैवदेक M; तद्धोचैतदेके Be; तद्धोतेतदेके Be 11 D; तद्धोतत्तदेके B; तद्धोततदेके U pr. m.; तद्धोतुः तदेको U sec. m.; cp. infra. xvi. 16 (p. 263. 1) and xvii. 11.

षडहमुपयन्ति । [1]त्रयस्त्रिꣳशप्रभृत्याग्रयणायमेतदहर्भवत्यथा-वृत्तमेवाभिप्लवꣳ षडहमुपयन्ति ॥ १४ ॥

ज्योतिरग्निष्टोम आयुरुक्थ्यो गौरुक्थ्य आयुरुक्थ्यो गौरुक्थ्यो ज्योतिरेवाग्निष्टोमस्तं तथैव चतुरुपयन्ति । बृहद्रथंतरं-बृहद्रथंतरमिति विपर्यासं[2] पृष्ठे[3] भवतः । पृष्ठ्यः षडहः पुरस्तात्तं मासंस्तेनैवꣳ संपन्नेन पञ्च मासान्यन्त्यथैतꣳ[4] षष्ठं मासꣳ संभार्यꣳ संभरन्ति । द्वावभिप्लवौ षडहौ तानि द्वादशाहानि । गोआयुषी तानि चतुर्दश । चत्वार्यूर्ध्वं वैषुवतात्तान्यष्टादश । दशरात्रो महाव्रतं चातिरात्रश्च । स मासस्तदेतन्मासिपृष्ठं गवामयनम् । ॥ १५ ॥ चतुर्थः ॥

अनुत्सर्गं बृहद्रथंतराभ्यामित्योत्तमे मासि सकृत्पृष्ठान्युपेयु-स्तद्द्वितीयं गवामयनं । दशमास्यं[5] तृतीयमभिप्लवाश्चाचीयन्ति[5] च तदङ्गिरसामयनं । पृष्ठ्याश्चाचीयन्ति च तदादित्यानामयन-मग्निष्टोमाश्चाचीयन्ति च तत्प्रजापतेरयनं । प्रायणीयोदय-नीयावभितो मध्ये ऽग्निष्टोमास्तद्द्वितीयं प्रजापतेरयनꣳ । सर्वाग्निष्टोमा[6] एव स्युरिति तत्तृतीयं प्रजापतेरयनमथातो

---

१ त्रयस्त्रिंशप्र॰ M; त्रयस्त्रिंशत्प्र॰ the other MSS.

२ All MSS. exc. M ins. इति ।

३ Thus M; पृष्ठौ Be UD; पृष्ठ्यौ B; पृष्ठ्यौ Be 11.

४ Thus M; मासान्प्रयंत्य॰ B Be 11 DU (pr. m.); मासानुपयंत्य॰ Be

५ Thus M; दशममास्यं तृतीयमभि॰ Be; दशमासामभिप्ल॰ BU (pr. m.); दशममासमभिप्ल॰ Be 11 U (sec. m.).

६ सर्वेऽग्नि॰ Be.

ग्रहक्लृप्तेरेव मीमांसा । तद्धैतदेके[1] सारस्वतवैष्णवौ ग्रहौ गृह्णन्ति प्रायणीयादेवाग्रे ऽतिरात्रादोदयनीयाद्याग्ने सरस्वती यज्ञो विष्णुस्ते वाचं चैव यज्ञं च मध्यतः परिगृह्यानार्ता उदृचं गमिष्याम[2] इति वदन्तस्तद् वा आहुर्यद्वाचा[3] यज्ञस्तायते तेन सरस्वत्याप्ता[4] यद्[5] यज्ञस्तेन[5] विष्णुर्न वै[6] नो ब्राह्मणं भवति । सारस्वतवैष्णवौ ग्रहौ गृह्णीयादिति नैतदाद्रियेत[7] । नाद्रियेतेति[7] स्थितिः । ॥ १६ ॥

अथातो ऽंश्वदाभ्ययोरेव ग्रहणं । प्रायणीये ऽदाभ्यं गृह्णीयादंशुं वैषुवते ऽदाभ्यं महाव्रत उभौ प्रायणीय उभौ वैषुवत उभौ महाव्रते । यत्र क्व चैवैनौ[8] गृह्णीयादित्येतदपरमथातः परःसाम्नामेव ग्रहणं । ते वा एते परःसामानः पुरस्ताद्वैषुवतात्त्र्यहमन्वहमितः पराञ्चो गृह्यन्त उपयामगृहीतो ऽस्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽस्योषधीभ्यस्त्वा

---

१ Thus Be; तद्धोतेतदेके MUD; तद्धोतदेके Be 11; तद्धोतेनदेके B; cp. supra p. 261, 14.

२ °ष्यामह Be and M, but, if I see right, the ह has been struck out.

३ °र्यांवाचा M.

४ All MSS. exc. M °प्ता इति ।

५ Thus M; यद्यज्ञस्तेन Be; यज्ञंयज्ञस्तेन the other MSS.

६ वै om. BUD Be (pr. m.).

७ Thus M (cp. supra p. 252, 10); नैतदाद्रियेत नाद्रियेतेति the other MSS.

८ Thus M; चैनौ the other MSS.

प्रजाभ्यो जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये जुष्टं गृह्णामीत्यथ वैषुवते ऽह्नि शुक्राग्रा ग्रहा गृह्यन्ते समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयण[1] गृहीत्वा चोन्परःसाम्नो गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽस्यग्नये त्वौषधीभ्यो जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽस्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये जुष्टं गृह्णामीत्यथ सौर्यर्चा[2] सौर्यमतिग्राह्यं गृह्णाति ॥ १७ ॥

तरणिर्विश्वदर्शत इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वते जुष्टं गृह्णामीति परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वत इत्यथावृत्तान्गृह्णात्युपयामगृहीतो ऽसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽस्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो जुष्टं गृह्णाम्युपयामगृहीतो ऽस्यग्नये त्वौषधीभ्यो जुष्टं गृह्णामीति सप्तैतदहरतिग्राह्या गृह्यन्त इति ब्राह्मणमथोर्ध्वं वैषुवतात्त्र्यहमन्वहमावृत्तानेव गृह्णाति वैश्वकर्मणादित्याभ्यां विपर्यासमुपयामगृहीतो ऽसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये जुष्टं गृह्णामीत्यथ वैश्वकर्मणं विश्वकर्मन्हविषा वावृधान इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो जुष्टं गृह्णामीत्यथादित्यमदितिर्न उरुष्यत्वित्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यग्नये त्वौषधीभ्यो जुष्टं गृह्णामीत्यथ वैश्वकर्मणमथादित्यमथोर्ध्वं त्र्यहाद्वैश्वकर्मणादित्याभ्यामेव विपर्यासमेत्या

१ ग्रहं ins. M.

२ om. B Be 11 UD.

महाव्रतान्तावुभौ सह महाव्रते गृह्येते । अथैतं महाव्रतीये ऽह्नि प्राजापत्यमतिग्राह्यं गृह्णाति । त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्व इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः प्रजापतये त्वेति । ॥ १८ ॥

अथातः पशुक्लृप्तेरेव मीमाꣳसोक्तैन्द्राग्नानां[१] प्रशꣳसातिरात्रपशवो ऽभितो मध्य ऐन्द्राग्ना । ऐकादशिना[२] अभितो मध्य ऐन्द्राग्नाः । सर्वाग्नेया[३] एव स्युरित्येतदेकꣳ । सर्वैन्द्राग्ना[४] एव स्युरित्येतदेकꣳ । सर्वप्राजापत्या[५] एव स्युरित्येतदेकꣳ । सर्वैकादशिना[६] एव स्युरित्येतदपरं । तेषाꣳ सर्वैकादशिनैर्यतां[७] प्रसिद्धमेवोत्तमस्य दशरात्रस्य तृतीये ऽहन्सप्तदश उक्थ्य एकादशिन्याप्यते । तस्य नवाहान्यपशून्यतिरिच्यन्ते । तेष्वेतान्नव ब्राह्मणवतः पशूनालभन्ते वैष्णवं वामनमित्येताꣳस्तेषामेवं[८] यतां बार्हस्पत्यो वैषुवते सवनीयः संपद्यते । तस्य सौर्यमुपालम्भ्यं कुर्वन्ति । यद्यु वा एतान्नव[९] ब्राह्मणवतः पशून्न विन्दन्ति नवैतानि मध्यमानि सांवत्सरिकाण्यहान्यैन्द्राग्नपशूनि

१ Thus M; मीमाꣳसा उक्तैवैन्द्राग्नानां Be; मीमाꣳसा ऐन्द्रा॰ B Be 11 UD.
२ Thus M; एका॰ the other MSS.
३ सर्व आग्ने॰ MSS. exc. M.
४ सर्व ऐ॰ MSS; this passage is missing in M.
५ सर्वप्रा॰ MSS. exc. M.
६ Thus M; सर्व ऐका॰ Be; सर्व एका॰ the other MSS.
७ Thus M; युतां or यताः the other MSS.
८ ॰मेवं M Be; ॰मेव the other MSS.
९ M; एतंनव Be 11 BUD; एतानेव Be.

कुर्वन्ति। तेषामेवं यतामैन्द्राग्नो वैषुवते सवनीयः संपद्यते। तस्य सौर्यमुपालम्भ्यं कुर्वन्ति। सावित्रो महाव्रते। तस्य प्राजापत्यस्तूपर ऐन्द्रश्चर्षभ उपालम्भ्यौ भवतः। ॥ १९ ॥

पञ्चमः ॥

श्वो महाव्रतमित्युपकल्पयते [1]ऽपरिमितान्यथानपरिमितान्दुन्दुभीꣳस्तावत[1] उ[2]वेवाजिसृतश्चर्म[2] चेडसंवर्त[3] च भूमिदुन्दुभिमार्षभं चर्म सलाङ्गूलं ब्राह्मणं च शूद्रं चार्द्रं[4] च चर्मकर्त[9]। स्रेङ्खꣳ होता कूर्चावध्वर्युर्हंसौ होत्रका[5] औदुम्बरीमुद्गातासन्दीमुपकल्पयते[1]। वाणं च शततन्तुमाघाटीः पिञ्छोलाः[6] कर्करीका इति तदु पत्नयः। कटपरिवारं च मिथुनौ चापरिमिताश्च दास्यस्तावत उ[7]वेवोदकुम्भानथैतं[7] महाव्रतीये ऽह्नि पञ्चविꣳशमग्निष्टोममुपयन्ति रथंतरसामानꣳ। समानं कर्मा माहेन्द्राद्ग्रहान्माहेन्द्रं ग्रहं[8] गृहीत्वाथैतान्संभारानायातयति। जघनेनाग्नीध्रं गर्त[9] खानयित्वार्षभेण क्रूरचर्मणोत्तरलोम्नाभि-

---

१...१ This passage found in M and Be sec. m. only.

२ तावत एवा° Be.

३ Corrected (cp. infra p. 267. 5); चेडासंवर्त M; चेषुसं° Be.

४ om. Be.

५ °ह्रंसौ° M Be.

६ पिꣳखोलाः M here and infra.

७ Thus M; एवोद° the other MSS.

८ om. all exc. M Be.

९ कर्त M Be 11 (pr. m.) D.

विघ्नन्ति[१] । तस्य लाङ्गूलमुत्खिद्य हन्तानूपतिष्ठते । ऽथैतान्दुन्दुभीननुदिशमासञ्जयति । तानाहननैरनाघ्नन्त[२] एते हन्तारो ऽनूपतिष्ठन्ते । ऽथैते रथाः समन्तं देवयजनं परीत्योत्तरतस्तिष्ठन्ति[३] । तेषां तिसृधन्वी राजपुत्रो मुख्यो भवति । ॥ २० ॥

तस्मा अग्रेणाग्नीध्रमिडसंवर्ते[४] चर्मकर्तं व्यवास्यति । तं काल एव शस्त्र्यादृणत्त्यथैतौ ब्राह्मणश्च शूद्रश्चान्तरेण सदोहविर्धाने तिष्ठत आर्द्रं चर्मकर्तमादाय । प्रेङ्खं होतारोहते । कूर्चावध्वर्युरुपस्तृणीते हसीर्हीचका । औदुम्बरीमुद्गातासन्दीमारोहत्यादत्ते वाणं शततन्तुमाघाटीभिः पिच्छोलाभिः कर्करीकाभिरित्युद्गातारं पत्नयः पर्युपविशन्त्यथ दक्षिणे वेद्यन्त कटपरिवारे मिथुनौ संप्रवादयतो[५] । ऽथैता दास्य उदकुम्भानधिनिधाय मार्जालीयं पर्युपविशन्त्यथाध्वर्युः कूर्चयोरासीनो माहेन्द्रस्य स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते माहेन्द्राय । प्रस्तुते सान्नि संप्रैषमाहाजिसृत आजिं धावत दुन्दुभीन्समाघ्नताभिषोतारो ऽभिषुणुताग्नीदाग्निं विनयोलूखलमुद्वादय प्रतिप्रस्थातः

---

१ °भिविनिघ्नंति M; cp. supra XI. 10 (p. 79. 4) and infra XVII. 39, XVIII. 18.

२ Corrected; तानाहाहननैराहनत M; तानाहननैरनाहत B Be 11 UD; तानाहननैरन्वाहनना Be.

३ Thus M; परीत्यरटंतोत्तरतस्ति° all the other MSS.

४ Thus M; °मिषुसंवर्ते all the other MSS.

५ Thus M; संप्रवादेतो BUD (pr. m.) Be 11 (pr. m.); संभयतो Be 11 (sec m.) D (sec. m.); संप्रवादेयतो Be.

सौम्यस्य विद्धीति । यथासंप्रैषं ते कुर्वन्ति । धावन्त्याजिसृत । आघ्नन्ति दुन्दुभीन्संप्रवदन्ति वाच । आघाटीभिः पिञ्छोलाभिः कर्करीकाभिरित्युद्गातारं पत्नय उपगायन्ति । ॥ २१ ॥

भद्रमु नाम सामास्ति । तदु वाचोपगीयते[१] । ऽथैष[१] तिसृधन्वी राजपुत्रश्चर्मावभिनत्ति । तं ब्राह्मणो ऽनूपतिष्ठते मापरात्सीर्मातिव्यात्सीरिति । तत्तथैव त्रिभिरन्तर्हितमवभिनत्त्यथैतौ[२] ब्राह्मणश्च शूद्रश्चार्द्रे चर्मकर्ते व्यायच्छेते इमे ऽरात्सुरिमे सुभूतमक्रन्निति ब्राह्मण । इम उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्निति वृषलो । ब्राह्मणः संजयति । नश्यति वृषलः । संवर्तते मिथुनावथैता दास्य उदकुम्भानधिनिधाय मार्जालीयं परिनृत्यन्त्युपस्थानुपघ्नत्य दक्षिणान्पदो निघ्नन्तीरिदंमधुं[३] गायन्त्यस्तासाꣳ सकृत्परीतानां प्रथमां वाचयति ॥ २२ ॥

गाव एव सुरभयो गावो गुग्गुलुगन्धयः । गावो घृतस्य मातरस्ता इह सन्तु भूयसीर्हैमहाꣳ इदं मध्वित्युपस्थानुपघ्नत्य दक्षिणानेव पदो निघ्नन्ति । द्वितीयं परीतानां प्रथमामेव वाचयति ननु गावो मङ्गीरस्य गङ्गाया उदकं पपुः । पपुः सरस्वत्यै नद्यै ताः[४] प्राचीरुज्जगाहिरे[४] हैमहाꣳ इदं मध्वित्यु-

---

१ Thus M ; ०पगायंतेथैष BUD Be 11 ; ०पगायंत्यथैष Be.

२ I. s.o. अवभिनत्ति B Be 11 UD: भवति ।

३ Thus M and cp. Āp. XXI. 19. 18 ; निघ्नंतीदं० the other MSS.

४ Thus M ; ताः प्रातरप्राचीनं जगाभिरे (or जगाभिः) the other MSS. ; Keś. : ताः प्राचीस्रोर्जंगाधिरे ; cp. Āp. XXI. 20. 3.

पश्चानुपहृत्य दक्षिणानेव पदो निघ्नन्ति । तृतीयं परीतानां प्रथमामेव वाचयति यदा राखन्त्यौ[१] वदतो[१] ग्राम्यं[२] मङ्कीरदाग्नकौ[२] । क्षेमाध्यवस्यतो ग्रामे[३] नानड्वाꣳस्तप्यते वहन्देमहाꣳ इदं मध्वित्यथैना उत्तरेण मार्जालीयं तिष्ठन्त्यो वाचयतीदमेव मधु सारघमयꣳ सोमः सुतो बृहत् । तमिन्द्र परितातृपीर्हैमहाꣳ इदं मध्विति । ता अत ऊर्ध्वमिदं मध्विदं मध्विदं मध्वित्येव[४] परियन्ति । तेषां य एव प्रायणीयो ऽतिरात्रः स उदयनीयः । सत्त्रादुदवसाय ज्योतिष्टोमेनाग्निष्टोमेन[५] चतुष्टोमेन पृष्ठशमनीयेन सहस्रदक्षिणेनैकैको यजेत । ॥ २३ ॥ षष्ठः ॥

स्वर्गकामो द्विरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते द्विरात्रस्य मे सतो ऽमावास्याया उपवसथीये ऽहन्पूर्वमहः संपत्स्यत उत्तरस्मिन्नुत्तरमिति । तस्य तथा संपद्यते । ऽभिप्लवः पूर्वमहर्भवति गतिरुत्तरं । ज्योतिष्टोमो ऽग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति । तेजस्तेनावरुन्द्धे । सर्वस्तोमो ऽतिरात्र उत्तरꣳ । सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै । गायत्रं पूर्वं ह्न्साम भवति । त्रैष्टुभ-

---

१ Uncertain ; राखंद्यौर्वदतो M ; राखद्योद्यो वदतो Be 11 ; रात्रौखद्योतौ वदतो Be ; घाराद्यौर्वदतो U ; D indistinct.

२ Thus M; ग्राम्यमंकौ॰ Be Be 11.

३ ग्रामे M ; ग्रामो the other MSS.

४ ॰त्येवमेव M.

५ Thus M Be ; ज्योतिष्टोमेन चाग्निष्टोमेन the other MSS.

मुत्तरे ' रथंतरं पूर्वं ऽहन्साम भवति ' बृहदुत्तरे ' वैखानसं पूर्वं ऽहन्साम भवति ' षोडश्युत्तरे ' हविष्मन्निधनं पूर्वमहर्भवति ' हविष्कृन्निधनमुत्तरं ' नानैवार्धमासयोर्भवतो नानावीर्ये भवत इति ब्राह्मणꣳ ' संतिष्ठते द्विरात्रस्त्रिरात्रेण यक्ष्यमाणो भवति ' स उपकल्पयते सहस्रं ' तस्मिन्नुन्नतो वेहद्वामन इति भवन्त्यथास्यैषा सहस्रतम्यन्यतएनी कण्डूकृतोपकृप्ता[1] भवति ' दीक्षते ' रोहिण्या पिङ्गलयैकहायन्या सोमं क्रीणाति ' द्वादशोपसदः ' ॥ २४ ॥

तायते प्रथमे ऽहन्नग्निष्टोमस्तस्य त्रिवृत्प्रातःसवनं पञ्चदशं माध्यंदिनꣳ सवनꣳ सप्तदशं तृतीयसवनꣳ ' स दाक्षिणानि हुत्वाग्नीध्रे स्रुवाहुतिं जुहोति त्वꣳ सहस्रमानय। उन्नत उद्वलस्याभिनस्त्वचम् । सा मा सहस्र आभज प्रजया पशुभिः सह पुनर्माविशताद्रयिरित्युन्नत एतेषां त्रयाणां त्रिꣳशच्छतानां[2] प्रथमो नीयते ' ऽहीनसंततिं करोति ' तायते द्वितीये ऽहन्युक्थ्यस्तस्य पञ्चदशं प्रातःसवनꣳ सप्तदशं माध्यंदिनꣳ सवनमेकविꣳशं तृतीयसवनꣳ ' स दाक्षिणानि हुत्वाग्नीध्रे स्रुवाहुतिं जुहोत्यूर्गस्याङ्गिरस्यूर्णम्रदा ऊर्जं मे यच्छ पाहि मा मा मा हिꣳसीः सा मा सहस्र आभज प्रजया पशुभिः सह पुनर्माविशताद्रयिरिति ' वेहद्वेतेषां त्रयाणां त्रिꣳशच्छतानां[2] प्रथमा[3] नीयते ' ऽहीनसंततिं करोति ' तायते तृतीये ऽह-

१ Thus M and Karmāntasūtra; कमंडलुकृतो॰ the other MSS.

२ Sic MSS. !

३ प्रथमो M Be.

त्रतिरात्रस्तस्य सप्तदशं प्रातःसवनमेकविंꣳशं माध्यंदिनꣳ सवनं त्रिणव आर्भवः पवमानस्त्रयस्त्रिंꣳशमग्निष्टोमसामैकविंꣳशान्युक्थानि सषोडशिकानि । षोडशं प्रथमꣳ रात्रिसाम पञ्चदशानीतराणि त्रिवृद्राथंतरः[1] सन्धिः । स दाक्षिणानि हुत्वाग्नीध्रे स्रुवाहुतिं जुहोति त्वꣳ सहस्रस्य प्रतिष्ठासि[2] वैष्णवो वामनस्त्वम् । सा[3] मा सहस्र आभज प्रजया पशुभिः सह पुनर्माविशताद्रयिरिति । वामन एतेषां त्रयाणां चत्वारिꣳशच्छतानां[4] प्रथमो नीयते । नात्राहीनसंततिं करोति । ॥ २५ ॥

अथैताꣳ सहस्रतमीमुत्तरेणाग्नीध्रं[5] पर्याणीयाहवनीयस्यान्ते द्रोणकलशमवघ्रापयेदाजिघ्र कलशं मह्युरुधारा पयस्वत्या त्वा विशन्त्विन्दवः समुद्रमिव सिन्धवः । सा मा सहस्र आभज प्रजया पशुभिः सह पुनर्माविशताद्रयिरिति । प्रजयैवैनं पशुभी रय्या समर्धयति प्रजावान्पशुमान्रयिमान्भवति य एवं वेदेति ब्राह्मणमथ वै भवति तया सहाग्नीध्रं परेत्य पुरस्तात्प्रतीच्यां तिष्ठन्त्यां जुहुयादिति । स तया सहाग्नीध्रं परेत्य पुरस्तात्प्रतीच्यां तिष्ठन्त्यां जुहोत्युभा जिग्यथुर्न पराजयेथे न पराजिग्ये कतरश्चनैनोः । इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा

---

१ Thus M; बृहद्राथंतरः Be; बृहद्रथंतरः the other MSS.

२ प्रतिष्ठा असि all, also M.

३ स M.

४ Thus M only (sic!); चत्वारिꣳशतानि all the other MSS.

५ °ग्नीध्रीयं MSS.; U sec. m. °ग्नीध्रं ।

सहस्रं वि तदैरयेथामिति त्रेधाविभक्तं वै त्रिरात्रे सहस्रꣳ साहस्रीमेवैनां करोति सहस्रस्यैवैनां मात्रां करोतीति ब्राह्मणमथास्यै रूपाणि जुहोत्यञ्ज्येतायै स्वाहा कृष्णायै स्वाहा श्वेतायै स्वाहेत्यथास्या उपोत्थाय नामभिर्दक्षिणं कर्णमाजपतीडे रन्ते ऽदिते सरस्वति प्रिये प्रेयसि महि विश्रुत्येतानि ते अघ्निये नामानि सुकृतं मा देवेषु ब्रूतादिति देवेभ्य एवैनमावेदयत्यन्वेनं देवा बुध्यन्त इति ब्राह्मणम् ॥ २६ ॥

अथैताꣳ सहस्रतमीमन्तरेण चात्वालोत्करावुदीचीं नीयमानामनुमन्त्रयते सा मा सुवर्गं लोकं गमय सा मा ज्योतिष्मन्तं लोकं गमय सा मा सर्वान्पुण्यांल्लोकान्गमय सा मा प्रतिष्ठां गमय प्रजया पशुभिः सह पुनर्माविशताद्रयिरिति प्रजयैवैनं पशुभी रय्यां प्रतिष्ठापयति प्रजावान्पशुमान्रयिमान्भवति य एवं वेदेति ब्राह्मणमथ वै भवति तामग्नीधे वा ब्रह्मणे वा होत्रे वोद्गात्रे वाध्वर्यवे वा दद्यात्सहस्रमस्य सा दत्ता भवति सहस्रमस्य प्रतिगृहीतं भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यस्तामविद्वान्प्रतिगृह्णाति तां प्रतिगृह्णीयादेकासि न सहस्रमेकां त्वा भूतां प्रतिगृह्णामि न सहस्रमेका मा भूताविश मा सहस्रमित्येकामेवैनां भूतां प्रतिगृह्णाति न सहस्रं य एवं वेदेति ब्राह्मणमथ वै भवति स्योनासि सुषदा सुशेवा स्योना माविश सुषदा माविश सुशेवा माविशेत्याह स्योनैवैनꣳ सुषदा सुशेवा भूताविशति नैनꣳ हिनस्तीति ब्राह्मणमथ वै भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति सहस्रꣳ सहस्रतम्यन्वेती३

सहस्रतमीꣳ सहस्रा३मिति । यत्प्राचीमुत्सृजेत्सहस्रꣳ सहस्रतम्यन्वियात्तत्सहस्रमप्रज्ञात्रꣳ । सुवर्गं लोकं न प्रजानीयात्प्रतीचीमुत्सृजति । ताꣳ सहस्रमनु पर्यावर्तते । सा प्रजानती सुवर्गं लोकमेति । यजमानमभ्युत्सृजतीति । तां पुरस्तात्प्रतीचीं यजमानमभ्युत्सृजति । क्षिप्रे सहस्रं प्रजायत उत्तमा नीयते प्रथमा देवान्गच्छतीति ब्राह्मणं । तेन हैतेन रौहिणेयः क्रोथुनिः[१] कौसाम्बो[२] यास्क ऋतुमुखेषु विहृतेनेजे[३] । ऽथो[३] हाजमाम[३] मशको गार्ग्य आरुणेरन्तेवासी । स[४] ह[४] सꣳस्थामदृष्ट्वोवाच[४] ननु मत[५] एकाहा३ꣳ इति । नेति हैनं प्रत्युवाच । तꣳ होपेयाय । तस्मा उ हैनꣳ स उवाच । तेन ह स्म[६] समस्तेनैव[६] यजते । तमेतं गर्गत्रिरात्र इत्याचक्षते । ॥ २७ ॥ सप्तमः ॥

चतुरो वीरानवरुरुत्समानश्चतूरात्राय दीक्षते । [७]तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहान्यग्निष्टोमा एवैते चतु-

---

१ Thus M; कायुनि B Be 11 D; क्रायनिः Be.

२ लौकाम्बो B.

३ Thus M; विहृतेनेजेताजगाम B Be 11 DU; विहृतेनेयजेतायो हाजगाम Be.

४ Thus M; संहसꣳस्थो (स्था) हष्टोवाच B Be 11 UD; सहस्रं हष्ट्वोवाच Be.

५ Doubtless corrupt; thus reads M; तर Be 11 D; गर BU; तप Be.

६ Thus M; स्म (स्म) समगस्ते (स्ते) नैव the other MSS.

७ From here unto दीक्षते, p. 274. 5, left out in M.

विꣳशाः पवमाना[१] उद्यत्स्तोमाः[१] स्युरित्येतदेकमेको ऽग्निष्टोमो द्वावुक्थ्यावथातिरात्रश्छन्दोगानु[२] सामविकल्पं[३] पृच्छेयुरित्येतदपरमेत्त्रिꣳ श्रद्धादेवं यजमानं चत्वारि वीर्याणि नोपानमन्तेज इन्द्रियं ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यमित्येतान्कामानवरुरुत्समानश्चतूरात्राय[४] दीक्षते। तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याद्यान्यग्निष्टोमा एवैते चतुष्टोमाः स्युरित्येतदेकमेको ऽग्निष्टोमो द्वावुक्थ्यावथातिरात्रश्छन्दोगानु[२] सामविकल्पं पृच्छेयुरित्येतदपरं। पुष्टिकामश्चतूरात्राय दीक्षते। तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदो। ऽथ वै भवति पुरोडाशिन्य उपसदो भवन्तीति। प्रथमे चतूरात्र आग्नेय आज्य आग्नेयमष्टाकपालꣳ सायंप्रातरन्ववधाय जुहोति। द्वितीये चतूरात्रे सौम्य आज्ये सौम्यं चतुष्कपालꣳ सायंप्रातरन्ववधाय जुहोति। तृतीये चतूरात्रे वैष्णव आज्ये वैष्णवं त्रिकपालꣳ सायंप्रातरन्ववधाय जुहोति। तस्य त्रिवृत्सप्तदशौ विपर्यासꣳ स्तोमौ भवतः। प्राणो वै त्रिवृदन्नꣳ। सप्तदशः प्रजापतिः। प्राणाच्च खलु वा इदमन्नाद्याच्च

---

१ Thus (without visarga) Be; पवमानस्तत्स्तोमा B Be 11 UD.

२ I am in doubt whether छन्दोगानु सा॰ पृ॰ or छन्दोगाननु सा॰ पृ॰ should be put into the text; Be has each time the last mentioned reading, M presents once the first, once the last mentioned; the other MSS. छंदोगाम्ननु or ॰तु or छंदोगाम्न।

३ स्तोमवि॰ B Be 11 DU; सामवि॰ Be.

४ Thus Be; ॰नवरुरुत्स (त्सु) कामस्य॰ B Be 11 UD.

परिगृह्य प्रजापतिः प्राजायत । प्राणाच्चैवैतदन्नाद्याच्च परिगृह्य यजमानः प्रजायते । तस्याहान्यग्निष्टोमा एवैते चतुस्त्रिंशपव-मानाः स्युरित्येतदेकमेको ऽग्निष्टोमो द्वावुक्थ्यावथातिरात्र-श्छन्दोगानु[१] सामविकल्पं पृच्छेयुरित्येतदपरम् । ॥ २८ ॥

प्रजातिकामो[२] वा व्यावृत्कामो वा पशुकामो वा[३] वाचो[३] वान्तं[३] परिजिगांसन्पञ्चरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि त्रिवृदग्निष्टोमः पञ्चदश उक्थ्यः सप्तदश उक्थ्यः पञ्चविंशो ऽग्निष्टोमो महाव्रतवान्विश्वजित्सर्व-पृष्ठो ऽतिरात्रः । सारस्वतेनायनेनैष्यन्तो[४] द्वयीर्गा उपकल्पयन्त ऋषभैकादशा[५] अन्या[६] ऋषभैकशता[७] अन्यास्तेषामाश्वत्थी हविर्धानं चाग्नीध्रं च भवतस्तद्धि सुवर्ग्यं । चक्रीवती भवत । उलूखलबुध्न एषां यूपो भवति । ते सरस्वत्यै जघन्योदके[८] दीक्षन्ते । तेषामयमेव त्रिवृदग्निष्टोमः संतिष्ठते । तस्मि-न्संस्थिते ऽभि यूपं वहन्त्यभि धिष्ण्यान्हरन्त्यग्निष्ठे ऽनसि

---

१ Cp. page 274, note 2.

२ प्रजापतिकामो all MSS. exc. M.

३ Thus M Be; वावाचमंत Be 11 वावाचामंत BUD.

४ °नैष्यतो (°ते) MSS. exc. M.

५ Thus M; ऋषभैकादश Be; ऋषभैका Be 11 BUD.

६ om. M.

७ Thus all, exc. M, which has ऋषभैकादशता ।

८ Thus B Be 11 UD; जघनेनोदके Be M.

समवशमयन्ते[1] यदेषाꣳ समवशमयितव्यं[1] भवति । ते[2] ऽनेनैव[2] पृष्ठ्येन[2] षडहेन प्रतिपद्यन्ते । ऽहरहः शम्यान्यासेशम्यान्यासे यजमाना आक्रोशन्तो ऽज्यानिमिच्छमाना यदा दश शतं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं । यदा शतꣳ सहस्रं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं । यदेषां प्रमीयेत यदा वा जीयेरन्नथैकमुत्थानं प्लाक्षे वा प्रस्रवणे । ॥ २९ ॥

अथातो मुन्ययनमित्याचक्षते । श्रमणः खारीविवधी[3] सरस्वत्यै जघन्योदके[4] ऽग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथैताꣳ सवनेष्टिं निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालमिति । तया समस्तया वा[5] विहृतया वा प्रतिपद्यते । ऽहरहः शम्यान्यासेशम्यान्यासे यजमान[6] आक्रोशन्नज्यानिमिच्छमानो[7] यदेनं[8] प्रतिराध्नुवन्ति यदा वास्यैतं खारीविवधमाच्छिन्दन्त्यथैकमुत्थानं[9] प्लाक्षे वा प्रस्रवणे । ॥ ३० ॥ अष्टमः ॥

---

१ Thus Be; समाशम॰ M; the other MSS. are wholly corrupt.

२ Thus M; तमेवपृष्ठ्येन B Be 11 UD; तेनैवषट्पृष्ठ्येन Be.

३ Thus M; ॰विवधः Be; शारीवधा the other MSS.

४ Corrected; जघनोदके M Be 11; जघनेनोदके the other MSS.

५ All exc. M om.

६ यजमाना M.

७ Corrected; ॰क्रोशमज्या॰ B Be 11 UD; ॰क्रोशंज्या॰ Be; ॰क्रोशंनोज्या॰ M.

८ Thus MU Be 11; यदैवं BD; यदेवं Be.

९ Thus M Be; शारीविवेधमा॰ Be 11; राशीबिवेधुमा BUD.

पशुकामः सप्तरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि त्रिवृदग्निष्टोमः पञ्चदश उक्थ्यः सप्तदश उक्थ्य एकविंश उक्थ्यस्त्रिणव उक्थ्यः पञ्चविंशो ऽग्निष्टोमो महाव्रतवान्विश्वजित्सर्वपृष्ठो ऽतिरात्रो । बृहद्रथंतरे पूर्वेष्वहःसूपेत्य प्रत्यक्षं विश्वजिति पृष्ठान्युपयन्ति । ब्रह्मवर्चसकामो ऽष्टरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि त्रिवृदग्निष्टोमः पञ्चदश उक्थ्यः सप्तदश उक्थ्य एकविंश उक्थ्यस्त्रिणव उक्थ्यस्त्रयस्त्रिंश उक्थ्यः पञ्चविंशो ऽग्निष्टोमो महाव्रतवान्विश्वजित्सर्वपृष्ठो ऽतिरात्रः । प्रजासु वा क्षुद्युक्तासु ज्योगामयावी वा नवरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि ज्योतिर्गौरायुरित्येतमेव त्र्यहं त्रिरुपयन्ति । तेषामायुरतिरात्र उत्तममहर्भवति । प्रजातिकामो वा व्यावृत्कामो वाभिचरन्वाभिचर्यमाणो[1] वा दशरात्राय दीक्षिष्यमाणो दशहोतारं कृत्वा दशरात्राय दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि त्रिवृदग्निष्टोमो ऽग्निष्टुदाग्नेयीषु भवति । पञ्चदश उक्थ्य ऐन्द्रीषु । त्रिवृदग्निष्टोमो वैश्वदेवीषु । सप्तदशो ऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासु तीव्रसोम । एकविंश उक्थ्यः सौरीषु । सप्तदशो ऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासूपहव्यस्त्रिणवावग्निष्टोमावभित ऐन्द्रीषु । त्रयस्त्रिंश उक्थ्यो वैश्वदेवीषु । विश्वजित्सर्वपृष्ठो ऽतिरात्रः । ॥ ३१ ॥

---

१ वाभिचरन् left out in all exc. M.

प्रजाकामा एकादशरात्राय दीक्षन्ते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि ज्योतिरतिरात्रः । पृष्ठ्यः षडहस्त्रयश्छन्दोमा । अथातिरात्रो ऽथाहीनविधिः पृष्ठ्यः षडहस्त्रयश्छन्दोमा । दशममहरथातिरात्रो । ऽथायं पौण्डरीक एकादशरात्रो ऽयुतदक्षिणो ऽश्वसहस्रदक्षिणस्तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहान्यभ्यासङ्ग्यः षडहस्त्रयश्छन्दोमा । दशममहरथातिरात्रो । ऽन्वहꣳ सहस्रꣳसहस्रं ददात्युत्तमे ऽहन्यश्वसहस्रं[1] ददात्यथातो ज्योतिरयनमित्याचक्षते । स भरतद्वादशाह इत्येक आङ्कदीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्तस्याहानि ज्योतिरतिरात्रो[2] । ज्योतिरग्निष्टोमो । ऽष्टौ ज्योतीꣳष्युक्थ्या[3] । ज्योतिरेवाग्निष्टोमो । ज्योतिरेवातिरात्र । एको द्वादशाहो । दशमं चाहरतिरात्रं च महाव्रतं व्यवदधाति । स एवेव[4] त्रयोदशरात्रः । ॥ ३२ ॥ नवमः ॥

अथ पूर्वश्चतुर्दशरात्रो । ऽतिरात्रः । पृष्ठ्यः षडहः । प्रत्यङ् षडहो । ऽथातिरात्रो । ऽथोत्तरश्चतुर्दशरात्रो । ऽतिरात्रो । ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहः । पृष्ठ्यः षडहः । प्रत्यङ् त्र्यहो । ऽथातिरात्रो । ऽथ पूर्वः पञ्चदशरात्रो । ऽतिरात्रो । ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो । दशरात्रो । ऽथातिरात्रो । दशमं चाहरतिरात्रं च

---

१ क्राश्व° M.

२ Thus MUD; ज्योतिरात्रो B Be; Be 11 def.

३ Thus M (sec. m.) BUD; °क्थ्यानि M (pr. m.) Be; Be 11 def.

४ Thus Be B 11 DU; स चेव B; स एव M.

महाव्रतं[1] व्यवदधाति ' स एवैवाब्राह्मणः[2] षोडशरात्रो ' ऽथोत्तरः पञ्चदशरात्रो ' ऽतिरात्रस्त्रिवृदग्निष्टोमो[3] ' ज्योतिर्गौरायुरिति[3] त्र्यहः ' पृष्ठ्यः षडहः ' प्रत्यङ् त्र्यहो ' ऽथातिरात्रो ' ऽथ सप्तदशरात्रो ' ऽतिरात्र ' एकः पञ्चाहो ' दशरात्रो ' ऽथातिरात्रो ' दशमं चाहरतिरात्रं च महाव्रतं[1] व्यवदधाति ' स एवैवाब्राह्मणो[2] ऽष्टादशरात्रो ' ऽथ विंशतिरात्रो ' ऽतिरात्रो ' ज्योतिर्गौरायुरिति त्रयस्त्र्यहाः ' पृष्ठ्यः षडहः ' प्रत्यङ् त्र्यहो ' ऽथातिरात्रो ' ऽथैकविंशतिरात्रो ' ऽतिरात्रः ' पृष्ठ्यः षडहः ' सप्तैतानि मध्यमानि सांवत्सरिकाण्यहानि भवन्ति ' प्रत्यङ् षडहो ' ऽथातिरात्रः ' ॥ ३३ ॥ दशमः ॥

अथ पूर्वश्चतुर्विंशतिरात्रो ' ऽतिरात्रो ज्योतिर्गौरायुरिति चत्वारस्त्र्यहा दशरात्रो ऽथातिरात्रो ' दशमं चाहरतिरात्रं च महाव्रतं[1] व्यवदधाति ' स एवैवाब्राह्मणः[2] पञ्चविंशतिरात्रो[4] ' ऽथोत्तरश्चतुर्विंशतिरात्रो ' ज्योतिरतिरात्रः ' पृष्ठ्यः षडहस्त्रयस्त्रिंशात्त्रयस्त्रिंशमुपयन्त्यथानिरुक्तं पृष्ठ्यं षडहमुपयन्ति ' त्रिवृत आयतने त्रयस्त्रिंशमुक्थ्यमुपयन्ति[5] रथंतरसामानं ' तस्य चतुर्विंशाः पवमाना भवन्ति ' पञ्चदशस्यायतने त्रिणव-

---

१ All MSS. exc. M ins. च ।

२ Some of the MSS. एवैवब्राह्मणः ।

३ त्रिवृदग्निष्टुज्ज्यो° M.

४ Thus M Be; चतुर्विंशति° B Be 11 DU.

५ अग्निष्टोमम् i.s.o. उक्थ्यम् M.

मुक्थ्यमुपयन्ति बृहत्सामानं । तस्याष्टाविꣳशाः पवमाना भवन्ति । सप्तदशस्यायतन एकविꣳशमुक्थ्यमुपयन्ति वैरूपसामानं । तस्य द्वात्रिꣳशाः[1] पवमाना भवन्ति । स्व एवायतन[2] एकविꣳशमुक्थ्यमुपयन्ति वैराजसामानं । तस्य षट्त्रिꣳशाः पवमाना भवन्ति । स्व एवायतने[2] त्रिणवमुक्थ्यमुपयन्ति शाक्करसामानं । तस्य चत्वारिꣳशाः पवमाना भवन्ति । स्व एवायतने त्रयस्त्रिꣳशमुक्थ्यमुपयन्ति रैवतसामानं । तस्य चतुश्चत्वारिꣳशाः पवमाना भवन्ति । त्रयस्त्रिꣳशात्त्रयस्त्रिꣳशमुपयन्ति । तस्याष्टाचत्वारिꣳशाः पवमाना भवन्त्यथावृत्तं पृष्ठ्यꣳ षडहमुपयन्ति । ॥ ३४ ॥

त्रिवृतो ऽधि त्रिवृतमुपयन्ति । स्तोमानाꣳ संपत्त्यै प्रभवाय । ज्योतिरग्निष्टोममुपयन्त्यथातिरात्रो । ऽथ त्रिꣳशद्रात्रो । ज्योतिरतिरात्रः । पृष्ठ्यः षडहस्त्रयस्त्रिꣳशात्त्रयस्त्रिꣳशमुपयन्ति । त्रिणवमुपयन्त्येकविꣳशमुपयन्ति । त्रिवृतमग्निष्टुतमुपयन्ति । पञ्चदशमिन्द्रस्तोममुपयन्ति । सप्तदशमुपयन्त्येकविꣳशमुपयन्ति । चतुर्विꣳशमुपयन्ति । चतुर्विꣳशात्पृष्ठान्युपयन्ति । त्रयस्त्रिꣳशात्त्रयस्त्रिꣳशमुपयन्ति । त्रिणवमुपयन्ति । द्वावेकविꣳशावुपयन्ति । चतुरश्चतुष्टोमान्स्तोमानुपयन्त्यथातिरात्रो । ऽथ द्वात्रिꣳशद्रात्रो । ऽतिरात्रो । ज्योतिर्गौरायुरिति नव त्र्यहाः । प्रत्यङ् त्र्यहो । ऽथातिरात्रो । ऽथ त्रयस्त्रिꣳशद्रात्रो । ऽतिरात्रस्त्रयः

१ Thus M Be 11 ; द्वाविꣳशाः the other MSS.
२ एव om. M.

पञ्चाहा । विश्वजित्सर्वपृष्ठो ऽतिरात्र । एकः पञ्चाहो । दशरात्रो ऽथातिरात्रो । दशमं चाहरतिरात्रं च महाव्रतं[1] व्यवदधाति । स उ वेवाब्राह्मणस्त्रयस्त्रिंशद्रात्रः[2] । ॥ ३५ ॥ एकादशः ॥

अथ षट्त्रिंशद्रात्रो । ज्योतिरतिरात्रश्चत्वारो ऽभिप्लवाः षडहा । दशरात्रो । ऽथातिरात्रो । दशमं चाहरतिरात्रं च महाव्रतं व्यवदधाति । स उ वेवाब्राह्मणः[2] सप्तत्रिंशद्रात्रो ऽथैकस्मान्नपञ्चाशद्रात्रो । ऽतिरात्रस्त्रयस्त्रिवृतो ऽग्निष्टोमा । अथातिरात्रो । दश पञ्चदशा उक्थ्या । अथातिरात्रस्तेषां षोडशिमद्दशममहर्भवति । द्वादश सप्तदशा उक्थ्या । अथातिरात्रः । पृष्ठ्यः षडहो । ऽथातिरात्रो । द्वादशैकविंशा उक्थ्या । अथातिरात्रो । ऽथ संवत्सरक्लृप्त एकस्मान्नपञ्चाशद्रात्रो । ऽतिरात्र । आरम्भणीयमहस्त्रयो ऽभिप्लवाः षडहास्तान्यष्टादशाहानि । प्रायणीयारम्भणीयौ । तानि विंशतिरभिजित्त्रयः परःसामानो । ऽथ वैषुवतं । त्रयो ऽर्वाक्सामानो । ऽथ विश्वजिदावृत्तो ऽभिप्लवः षडहो । गोआयुषी । दशरात्रो । महाव्रतं चातिरात्रश्चाथैकषष्टिरात्र[3] । एतस्यैव सतो ऽभितो नवरात्रं पृष्ठ्यौ षडहावुपोहति । तयोरावृत्त उत्तरो । ऽथ

---

१ All MSS. exc. M ins. च ।

२ उवोब्रा॰ Be.

३ The passage अथैकषष्टिरात्र up to चातिरात्रश्च (p. 282. 2) is left out in all the MSS. exc. M Be, and the tradition preserved by Be is rather corrupt, cp. Pañc. br. XXIV. 19. 1.

शतरात्रो ऽतिरात्रो ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहस्त्वतुर्दशा-
भिप्लवाः षडहा दशरात्रो महाव्रतं चातिरात्रश्चाथ सहस्र-
रात्रो ऽतिरात्रो नवनवतिस्त्रिवृतो ऽग्निष्टोमाः शतं पञ्च-
दशा उक्थ्याः शतꣳ सप्तदशा उक्थ्याः शतमेकविꣳशा
उक्थ्याः शतं त्रिणवा उक्थ्याः शतं त्रयस्त्रिꣳशा उक्थ्याः
शतं चतुर्विꣳशा उक्थ्याः शतं चतुश्चत्वारिꣳशा उक्थ्याः
शतमष्टाचत्वारिꣳशा उक्थ्या नवनवतिरेव[१] त्रिवृतो ऽग्नि-
ष्टोमा अथातिरात्रः ॥ ३६ ॥ द्वादशः ॥

॥ इति षोडशः प्रश्नः ॥

---

१ Thus Be; ०नवतिमेव the other MSS.

अतिरात्रं करिष्यन्नुपकल्पयते चतुरो ऽतिरात्रपशूनहणपिङ्गमश्वमौदुम्बरꣳ षोडशिपात्रं चतुस्रक्ति ज्यायसो ऽश्मणाञ्ज्यायस एकधनानदीक्षते । रोहिण्या पिङ्गलयैकहायन्या सोमं क्रीणाति । द्वादशोपसदः । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथ[१] वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विशिष्योपवसन्त्यथातो महारात्र एव बुध्यन्ते । प्रातराज्यानि गृहीत्वा राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति । परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यद्भिरुदैत्यतिरात्रं[२] क्रतुमुपैति । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयणं[३] गृहीत्वा षोडशिनं गृह्णात्यातिष्ठ वृत्रहन्रथमित्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्यथोक्थ्यं गृह्णाति । समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं[४] गृहीत्वा चतस्रो रशना आदाय यूपमभ्यैति । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्य चतुरो ऽतिरात्रपशूनुपाकरोत्याग्नेयमैन्द्राग्नमैन्द्रꣳ[५] सारस्वतीं

---

१ Thus U, cp. supra XVI. 3 (p. 247. 6); ०णोपवसथादेत्याथ M; ०णोपवसथादेत्यथ D; ०णोपवसथादेत्याथ Tr; ०णोपवसथादेत्य Be; ०नोपवसथादथ B Be 12; ०णोपवसथ्यादथ H.

२ उदैति M, उदेति the other MSS.

३ ग्रहं ins. B 12 D.

४ om. B Be.

५ वृष्णिꣳ ins. M.

मैषीमिति[१] । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय । तदृजुधा संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति माध्यंदिनाय सवनाय । प्रसिद्धो ऽभिषवः । प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते । समानं कर्माग्रयणाद्ग्रहादाग्रयणं[२] गृहीत्वा[२] षोडशिनमभिगृह्णातीन्द्रमिद्धरी वहत इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्यथोक्थ्यं गृह्णात्यृजुधा माध्यंदिनꣳ सवनꣳ संतिष्ठते । प्रसर्पन्ति तृतीयसवनाय । प्रसिद्धमादित्यग्रहेण चरित्वाग्रयणं गृह्णात्यथ षोडशिनमभिगृह्णात्यसावि सोम इन्द्र त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिने जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिन इत्यथोक्थ्यं गृह्णाति । ॥ १ ॥

समानं कर्मा पवमानात्पवमानेन चरित्वा स्वे धामन्यशुभिश्चरति[३] । तेषां नाना मनोता नाना देवता नाना प्रत्यभिमर्शना नाना वसाहोमाः समानो वनस्पतिः समानः स्विष्टकृत्प्रैषवान्समानीडा समान्यो दिश्यो । नाना दिश्य इत्येके । समानं कर्मा ध्रुववद्भ्यश्चमसेभ्यो । ध्रुववद्भि-

---

१ Instead of इति B Be and U (sec. m.) have the clause: अपि वा सारस्वतीं मैषीमेवोपाकुर्यात्; Tr. has the same words after इति; they are clearly an interpolation, cp. the Dvaidha.

२ D ins. ग्रहं and reads गृहीत्वाथ।

३ Thus Tr Be 12 HD; चरंति the other MSS.

समसैश्चरित्वा त्रिभिरुक्थ्यपर्यायैश्चरतीन्द्रावरुणाभ्यामिन्द्राबृहस्पतिभ्यामिन्द्राविष्णुभ्यामित्यथ षोडशिना चरिष्यन्प्राङायन्नाह होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेति ' होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति ' यथोपपादमितरान्त्संमुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्ति ' तदेतꣳ षोडशिनꣳ सह सꣳसादयन्त्यथैनमुपतिष्ठते ॥ २ ॥

यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति य आविवेश भुवनानि विश्वा । प्रजापतिः प्रजया संविदानस्त्रीणि ज्योतीꣳषि सचते स षोडशी ॥ एष ब्रह्मा य ऋत्वियः । इन्द्रो नाम श्रुतो गणे ॥ प्र ते महे विदथे शꣳसिषꣳ हरी । य ऋत्वियः प्र ते वन्वे । वनुषो हर्यतं मदम् ॥ इन्द्रो नाम घृतं न यः । हरिभिश्चारु सेचते । श्रुतो गण आ त्वा विशन्तु । हरिवर्पसं गिर इत्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा समयाविषिते सूर्ये हिरण्येन षोडशिन स्तोत्रमुपाकरोति ' पुरस्तात्प्रत्यञ्चमरुणपिशङ्गमश्वं धारयन्ति श्यामं वा ' हिरण्यꣳ संप्रदाय स्तुवते ' ॥ ३ ॥

होत्र एषोत्तमेति प्राङ्हौतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता ' प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः ' शꣳसति ' प्रतिगृणात्यथ यत्र होतुरभिजानात्या त्वा वहन्तु हरय इति तदुभयतोमोदं[1] प्रतिगृणात्योथा मोद इव मदे मदा मोद

१ ०मोदं M Tr Be B ; ०मदं Be 12 DU ; मंद H.

इवोमथेत्यथ[१] यत्र होतुरभिजानाति प्रप्र वस्त्रिष्टुभमिति तत्प्रसिद्धमुक्थं[२] प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतꣳ षोडशिनं ग्रहमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति । वषट्कृते[३] षोडशिनं जुहोतीन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानामस्यधिपतिं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुर्विति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुह्वत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण षोडशिना पीतस्येति । तस्य[४] व्युदितो[४] भक्षो । यजमानवशो हि[५] यजमानस्य होतृवशो होतुस्तावु चेदध्वर्यवे प्रब्रूयातां वषट्कर्तुर्भक्ष इत्येव ब्रूयात्तथात्मानं भक्षान्नान्तरेति[६] । तस्य भक्षः ॥ ४ ॥

इन्द्रश्च सम्राड्वरुणश्च राजा तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम् । तयोरनु भक्षं भक्षयामि वाग् जुषाणा सोमस्य तृप्यतु तस्य त इन्द्रेण षोडशिना पीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । निर्णिज्य पात्रं प्रयच्छत्यथैतमरुणपिशङ्गमश्वं ददाति

---

१ The pratigara thus only in the Vivaraṇa; all the MSS. (exc. only M, which has the first time also मोद इव) and Keś. read मोदैव i.s.o. मोद इव ।

२ तत् only found in MDUBe 12.

३ Thus M Tr Be 12 Be UD Keś.; वषट्क्षतानुपषट्क्षते HB.

४ Thus MDH(= विविधमुक्तः); तस्याप्युदितो the other MSS.

५ Thus Be 12 HDU Keś.; ह Be B; om. M Tr.

६ Thus M (writing: भक्षांना°); भक्षमंतरेति Be 12; भक्षांतरेणेति H Tr; भक्षांतरेगोज्जि U; भक्षांतरे Be; भक्षानंतरे B; D om. this passage.

श्यामं वा । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वंभक्षा[1] मार्जयन्ते । ऽथ संप्रैषमाह प्रतिप्रस्थातराग्रयणतृतीयं गुदतृतीयानि जाघनीः पृषदाज्यं गोपायाग्नीदाश्विनं ते द्विकपालꣳ शृतमप्यपररात्रे[2] ऽस्त्विति । यथासंप्रैषं तौ कुरुतो । ऽथ विनिःसृप्य रात्रये प्रसर्पन्ति । संप्रसृप्तान्विदित्वाध्वर्युः प्राङायन्नाह ॥ ५ ॥

होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति यथोपपादमितरान्समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ्द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । होत्र एषोत्तमेति प्राक्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणाति । प्रसिद्धमुक्थ्यं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतꣳ होतृचमसमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहोत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण पीतस्येति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्हिन्व म

१ M here and infra °भक्ष्या ।

२ Thus HB Tr Be and cp. Karmānta ; शृतमपापर° U ; शृतमभ्यपर° M Be 12 D, Keś.

इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते। नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते। ऽथ प्राङायन्नाह ॥ ६ ॥

मैत्रावरुणस्य चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेति। मैत्रावरुणचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति। यथोपपादमितरान्संमुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति। स्तुवते। मैत्रावरुणायेषोत्तमेति प्राङ्मैत्रावरुणस्य कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते मैत्रावरुणः। प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः। शꣳसति। प्रतिगृणाति। प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं मैत्रावरुणचमसमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति। वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति। तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहोत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण पीतस्येति। मैत्रावरुणचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति। यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते। नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते। ऽथाह प्रतिप्रस्थातश्चमसगणौ ते प्रचरेति। तच्छ्रुत्वा प्रतिप्रस्थाता प्राङायन्नाह ॥ ७ ॥

ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेति। ब्राह्मणाच्छꣳसिचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति। यथोपपादमितरान्संमुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति। स्तुवते। ब्राह्मणाच्छꣳसिन एषोत्तमेति प्राङ्ब्राह्मणाच्छꣳसिनः काला-

त्पराङावर्तते प्रतिप्रस्थाताभ्येनमाह्वयते ब्राह्मणाच्छꣳसी। प्रत्याह्वयते प्रतिप्रस्थाता। शꣳसति। प्रतिगृणाति। प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतं ब्राह्मणाच्छꣳसिचमसमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति। वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति। तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहुत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण पीतस्येति। ब्राह्मणाच्छꣳसिचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति। यथाचमसं चमसान्हिन्व म इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते। नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते। ऽथ प्राङायन्नाह ॥ ८ ॥

अच्छावाकस्य चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सोमं प्रभावयेत्यच्छावाकचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति। यथोपपादमितरान्समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्त्यथाप उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् हुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति। स्तुवते। ऽच्छावाकार्षेयोत्तमेति प्राङच्छावाकस्य काशात्पराङावर्तते प्रतिप्रस्थाताभ्येनमाह्वयते ऽच्छावाकः। प्रत्याह्वयते प्रतिप्रस्थाता। शꣳसति। प्रतिगृणाति। प्रसिद्धमुक्थं प्रतिगीर्य प्राङेत्योद्यच्छत एतमच्छावाकचमसमनूद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडुक्थशा यज सोमानामिति। वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति। तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुहुत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्ष इन्द्रेण पीतस्येत्यच्छावाकचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति। यथाचमसं चमसान्हिन्व म

इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । होत्रे प्रथमꣳ स्तुवते ऽथ मैत्रावरुणायाथ ब्राह्मणाच्छꣳसिने ऽथाच्छावाकायाध्वर्युः पूर्वाभ्यां चमसगणाभ्यां प्रचरति प्रतिप्रस्थातोत्तराभ्याꣳ । सर्व ऐन्द्रा[1] ग्रहाश्चमसगणा[1] भवन्ती'ति[2] न्वा[2] अयं[2] प्रथमश्चतुःपर्यायः[3] संतिष्ठत । एवमेव द्वितीयः संतिष्ठत । एवं तृतीयो । मध्यमेन पर्यायेण शिल्पवन्त इव चरन्त्यथ विनिःसृप्य राथंतराय संधये प्रसर्पन्ति । ॥ ९ ॥

संप्रसृप्तान्विदित्वाध्वर्युः प्राङायन्नाह होतुश्चमसमनून्नयध्वमुन्नेतः सर्वश्च एव राजानमुन्नय मातिरीरिच इति । होतृचमसमेव प्रथममुन्नयन्ति । यथोपपादमितरान्सर्वश्च एव राजानꣳ समुन्नीयोत्तरवेद्याꣳ सꣳसादयन्ति । [4]तदेतमाश्विनमुपस्तीर्णाभिघारितꣳ सह सꣳसादयन्त्यथाप[5] उपस्पृश्य बर्हिषी आदाय वाचंयमः प्रत्यङ् द्रुत्वा स्तोत्रमुपाकरोति । स्तुवते । होत्र एषोत्तमेति प्राङ्होतुः कालात्पराङावर्तते ऽध्वर्युरभ्येनमाह्वयते होता । प्रत्याह्वयते ऽध्वर्युः । शꣳसति । प्रतिगृणात्या

---

१ Thus Be 12, M (the last however चमसा०); HTr DU om. ग्रहा; Be B चमसगणाभ्यां प्रचरति i. s. o. सर्व ... भवन्तीति न्वा ।

२ भवंतीतीन्वा अयं M; भवंतीतीन्वायं U; the other MSS. om. इति न्वा or न्वा alone.

३ चतुष्पर्यायः M.

४ Thus Tr; तदेतदाश्वि० all the other MSS.; after आश्विनम् some of the MSS. have पुरोडाशम् here and *infra* (p. 291, 4 and 6).

५ Thus MTr Be DHU; सꣳ om. Be 12 B.

महाह्नाच्छस्यते[1] । परःसहस्रमाश्विनं भवतीति ब्राह्मणं । प्रसिद्धमुक्थ्यं प्रतिगीर्य प्राञ्चायन्नाहाश्विभ्यां तिरोअह्नियानाꣳ सोमानामनुब्रूहीति । प्राङ्ङेत्योद्यच्छत एतꣳ होतृचमसमनूद्यच्छन्त आश्विनमुपोद्यच्छन्ते चमसानथाश्रावयत्यो श्रावयास्तु श्रौषडश्विभ्यां तिरोअह्नियान्सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्येति । वषट्कृते जुहोति । [2]तदेतमाश्विनमुपस्तीर्णाभिघारितꣳ सह जुह्वति । वषट्कृतानुवषट्कृते द्विर्जुहोति । तथैव द्विर्द्विः सर्वाꣳश्चमसाञ्जुह्वत्यथ भक्षैः प्रत्यञ्च आद्रवन्त्यनुसवनभक्षो ऽश्विभ्यां पीतस्येति । तस्य भक्षः सर्वगणस्य ते सर्वगणाश्विभ्यां पीतस्य तिरोअह्नियस्य सोमस्य सुषुतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । होतृचमसमेवैते त्रयः समुपहूय भक्षयन्ति । यथाचमसं चमसान्द्विन्व स इत्यात्मानं प्रत्यभिमृशन्ते । नाप्याययन्ति चमसान्सर्वभक्षा मार्जयन्ते । ऽथ संप्रेषमाहाग्नीदौपयजानङ्गारानाहरोपयष्टरुपसीद ब्रह्मन्प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्नीदग्नीन्सकृत्सकृत्संमृड्ढीत्याहरन्त्येतानाग्नीध्रादौपयजानङ्गाराꣳस्तानग्रेण होतारं निवपत्युपसीदत्युपयष्टा गुदतृतीयैश्चैतानि गुदतृतीयान्येकादशधा कृत्वोपयष्टोपयजति । समानमत ऊर्ध्वꣳ । संतिष्ठते ऽतिरात्रः । ॥ १० ॥ प्रथमः ॥

---

१ Thus HD; महोह्ना॰ Tr; महानह्ना॰ M; महानाम्ना॰ Be 12 B; महानाम्या॰ U; महानाम्न्यात् Be; my copy of the vivaraṇa (Burnell MSS.) reads: चास्महाह्नात्, the words are explained thus: यावद्दिस्पष्ट चातपो भवति तावत्।

२ तदेतदा॰ all the MSS. exc. Tr.

एकादशिनीं करिष्यन्नुपाकृतिं हुत्वाथ तां दिशमेति यत्र त्रयोदश यूपान्वेत्स्यन्मन्यते । तानुपशयद्वादशान्पात्नीवतत्रयोदशाञ्छित्त्वावाहयत्या[1] वा हारयत्योह्य निस्तिष्ठत्येवतक्षणानामेव स्वरून्कुरुते[2] । ऽथास्यैषा पूर्वेद्युरेव रथाक्षेणैकादशधा वेदिर्विमिता भवति । स यत्राग्निष्ठस्य यूपावटं परिलिखति तदेतं रथाक्षं याचति । तेन दक्षिणतो[3] मिमीत उपरसंमितं यूपावटं परिलिखत्यथोदङ् मिमीत उपरसंमितमेव यूपावटं परिलिखति । स एवमेव दक्षिणमुत्तरमित्यष्टौ यूपावटान्परिलिखति । तद्धैतदेक[4] उपवसथीय एवाहन्येतान्यूपानुच्छ्रयन्ति[5] यजमानो वा अग्निष्ठो ऽङ्गानामितरे[6] रूपमिति[6] वदन्तः । स

---

१ °दशाङ्छ्छि° H only.— °छित्त्वावाहरत्या HU ; छित्त्वावाहयत्या MB Be Ms Msc (the latter : ताञ्छित्त्वा मनुष्यैर्वधम्य आवाहयति विहारसमीपे प्रापयति । आ वा हारयति ... शकटादिना आहारयति वा). Probably this is the true reading and accordingly also IV. 1 (vol. I; p. 108, 12 ; in the note read Ekādaśinī-Sūtra i.s.o. Aptoryāma-Sūtra) should be corrected.

२ Thus MU Be ; स्वरंकु° the other MSS.

३ दक्षिणा MU.

४ Thus Be U Msc ; तद्धैकदेक B ; तद्धोतेतदेक M ; तथोतैनदेक H ; तथैतदेक Ms ; cp. *supra* p. 261, 14 ; 263, 1.

५ °येतान् om. M.

६ Thus M Be Ms Msc ; the other MSS. (U is def.) seem to point to another reading : ऽङ्गानीतरे यूपा इति ।

यदेनं तत्रानुच्छ्रयन्तं ब्रूयाद्युङ्गो[१] न्वा[१] अयं यजमानो भविष्यतीति तथा हैव स्यात्तदु वा आहुर्यदिमे[२] यूपा अपशवः शूलीभूतास्तिष्ठेयुर्यज्ञवास्तुरूपमिव स्याद्यज्ञवेशसमिव । श्वो भूत एवाहन्येतान्यूपानुच्छ्रयेदिति । तान्छ्वो भूत एवोच्छ्रयन्त्यग्निष्ठ एकादशिनीरशनाः[३] परिवीय वासयन्ति । ॥ ११ ॥

समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वैकादश रशना आदाय यूपमभ्येति[४] । तदेते यूपाः प्रचालिताः प्रपन्नाः संपन्नचषालाः प्रागवटेभ्य उपशेरते । स्वर्वन्तमग्निष्ठमुत्सृज्य तस्माद्दक्षिणमेव पूर्वमुपस्थावानमुच्छ्रयत्यथोत्तरꣳ । स एवमेव दक्षिणमुत्तरमित्यष्टौ यूपानुच्छ्रयत्यथ वै भवत्युपरसंमितां मिनुयात्पितृलोककामस्येति समा उपरेषु भवन्ति । रशनसंमितां मनुष्यलोककामस्येति समा रशनासु भवन्ति । चषालसंमितामिन्द्रियकामस्येति समाश्चषालेषु भवन्ति । सर्वान्समान्प्रतिष्ठाकामस्येति सर्वान्समान्प्रतिष्ठाकामस्य करोति । ये त्रयो मध्यमास्तान्समान्पशुकामस्येति तान्समान्पशुकामस्य करोति ।

---

१ Thus M; °द्युंगेंगान्वा, द्यंगान्वा, यथेंगान्वा the other MSS; °द्युंगोवा Ms.

२ यदिमे M Bhav.; यदिमि Be; यदीमे the other MSS.

३ Thus conjecturally; ऐकादशिना° (or नी ?) M; एकादशिन° the other MSS.; एकादश° Ms and Msc. Cp. Ap. XIV. 5. 12.

४ यूपान° M Be; यूपम° the other MSS., also Ms and Msc.

व्यतिषजेदितरानिति व्यतिषजति । स एवमेव[1] दक्षिणमुत्तरमित्यष्टौ यूपान्व्यतिषजति । ॥ १२ ॥

अथ वै भवति यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितं तस्य मिनुयादुत्तरार्ध्यं वर्षिष्ठमथ ह्रसीयाꣳसमित्युत्तरार्ध्यमत्र वर्षिष्ठं मिनोति दक्षिणार्ध्यꣳ ह्रसीयाꣳसमेषा वै गर्तमिद्यस्यैवं मिनोति ताजक्प्रमीयत इति ब्राह्मणं । दक्षिणार्ध्यं वर्षिष्ठं मिनुयात्सुवर्गकामस्याथ ह्रसीयाꣳसमिति दक्षिणार्ध्यमत्र वर्षिष्ठं मिनोत्युत्तरार्ध्यꣳ ह्रसीयाꣳसमाक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या इति ब्राह्मणमथ वै भवति यदेकस्मिन्यूपे द्वे रशने परिव्ययति तस्मादेको द्वे जाये विन्दते । यन्नैकाꣳ रशनां द्वयोर्यूपयोः परिव्ययति तस्मान्नैका द्वौ पती विन्दत इति ब्राह्मणमथ वै भवति यं कामयेत स्त्र्यस्य जायेतेत्युपान्ते तस्य व्यतिषजेदित्युपान्ते तस्य व्यतिषजति । स्त्र्येवास्य जायत इति ब्राह्मणमथ वै भवति यं कामयेत पुमानस्य जायेतेत्यान्तं तस्य प्रवेष्टयेदित्यान्तं तस्य प्रवेष्टयति । पुमानेवास्य जायत इति ब्राह्मणमत्रैतमुपशयं दक्षिणतो न्यस्यति तूष्णीꣳ । स्वर्वन्तान्यूपानुत्सृज्याग्नेयमेवाग्निष्ठ उपाकरोति ॥ १३ ॥

सारस्वतीमुत्तरे सौम्यं दक्षिणे पौष्णमुत्तरे बार्हस्पत्यं दक्षिणे वैश्वदेवमुत्तर ऐन्द्रं दक्षिणे मारुतमुत्तर ऐन्द्राग्नं दक्षिणे सावित्रमुत्तरे वारुणं दक्षिणे । ऽथ वै भवति यदि

---

१ एव om. M ; एवम् om Ms.

कामयेत यो ऽवगतः सो ऽपरुध्यतां यो ऽपरुद्धः सो ऽवगच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमालभेत वारुणस्य लोक ऐन्द्रं । य एवावगतः सो ऽपरुध्यते यो ऽपरुद्धः सो ऽवगच्छतीति ब्राह्मणमथ[1] वै[1] भवति[1] यदि कामयेत प्रजा मुह्येयुरिति पशून्व्यतिषजेदिति । पशूनेवास्य[2] व्यतिषजति । प्रजा एव मोहयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति यदभिवाहतो ऽपां वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृह्णीयाद्दक्षिणत उदञ्चमालभते ऽपवाहतो ऽपां प्रजानामवरुणग्रहायेति ब्राह्मणमथैतस्मिन्नुपशये मनसैव यं द्वेष्टि तमुपाकरोति । यद्यु वै न द्वेष्याखुस्ते पशुरित्यनुदिशति । समानं कर्म पर्यग्निकरणात्पर्यग्निकृतानामेतेषां पशूनां पञ्च दक्षिणार्ध्यान्पशूनुपकृत्यैव स्थापयित्वा द्वावुपातिनीयाथेतरैर्व्यतिषजत्यथ पर्यग्निकृतैः पशुभिरुदञ्चः प्रतिपद्यन्ते । तेषां वारुण उत्तरार्ध्यो भवत्याग्नेय उपचारत । आग्नेयमेवाध्वर्युर्वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते पृथगितरान्परिकर्मिण उदञ्चो नयन्त्यनुपूर्वमव्यतिषजन्तस्तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा प्रसर्पन्ति प्रातःसवनाय । तदृजुधा संतिष्ठते । ॥ १४ ॥ द्वितीयः ॥

अथ वै भवतीष्टं वपया भवत्यनिष्टं वशयाथ पात्नीवतेन प्रचरतीति । स यत्रैकादशिन्या अनुबन्ध्यस्येष्टं[3] वपया भवत्यनिष्टं वशया तज्जघनेन गार्हपत्यमौपसदायां वेद्याः

१ अथ वै भ॰ om. Be BU.

२ एव om MH Ms.

३ ॰बंधस्ये॰ MH.

स्तम्बयजुर्हरतीदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं । त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथाग्रेण[1] गार्हपत्यं पात्नीवतस्य यूपावटं परिलिखति । समानं कर्मा स्रुचाꣳ सादनात्सादयित्वा स्रुचो ऽग्रेण गार्हपत्यं पात्नीवतमुच्छ्रित्य तस्मिꣳस्त्वाष्ट्रꣳ साण्डमजं पशुमुपाकरोति[2] । तं पर्यग्निकृतमुत्सृज्याज्येन सꣳस्थां करोत्यथ चतुर आज्यस्य गृह्णान आह त्वष्ट्र इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याह त्वष्टारमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते जुहोतीति नु वपायाः प्रतिचरति । चतुर एवाज्यस्य गृह्णान आह त्वष्ट्र इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैः । ॥ १५ ॥

अत्याक्रम्याश्राव्याह त्वष्टारमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते जुहोतीति नु पशुपुरोडाशस्य प्रतिचरति । चतुर एवाज्यस्य गृह्णान आहाग्नय इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वार्धे ऽतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोतीति नु पशुपुरोडाशस्य स्विष्टकृतः प्रतिचरति । चतुर एवाज्यस्य गृह्णान आह त्वष्ट्र इत्युपाꣳश्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्याक्रम्याश्राव्याह त्वष्टारमित्युपाꣳशु यजेत्युच्चैर्वषट्कृते जुहोतीति नु हविषः प्रतिचरत्याज्येन दिशो जुहोति । पृषदाज्येन वनस्पतिमाज्यस्य स्विष्टकृतमाज्यस्येडामवद्यति । पृषदाज्येनानू-

१ यदाग्निध्रस्त्रिर्हरति found in MUH only.

२ पशुम् om. Ms.

याजान्यजति । सो ऽत्रैव पत्नीः संयाज्यात्रैव समिष्टयजूंषि[१] जुहोति । संतिष्ठते पात्नीवतः । ॥ १६ ॥ तृतीयः ॥

अथ वै भवति यो ऽग्न्याधेयेन नर्ध्नोति स पुनराधेयमाधत्ते यो ऽग्निं चित्वा नर्ध्नोति स पुनश्चितिं चिनुत इत्यग्निं चित्वा व्यानानो द्वादशेष्टका उपकल्पयते ऽष्टौ याजुषीश्चतस्रो लोकंपृणाः । स यत्र[२] होत्तरवेदिर्व्याघारितोपन्युप्तसंभारा[२] भवति तद्वाभ्यामात्मन्यग्निं[३] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्याष्टौ याजुषीरुपदधाति येनर्षयस्तपसा सत्त्रमासतेति । चतस्रो लोकंपृणा लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथ चितिक्लृप्ताभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्याग्नेय्या गायत्रियैतां चितिमभिमृश्य द्वाभ्यामवद्रवति वाङ्म आसन्प्राणदा इति । तायते पशुबन्धो वाग्निष्टोमो वा । स प्रज्ञातः संतिष्ठते । ॥ १७ ॥ चतुर्थः ॥

[४]जर्वरो गृहपतिर्धृतराष्ट्र ऐरावतो ब्रह्मा दत्तस्तापसो होता पृथुश्रवा दूरेश्रवा[५] उद्गाता ग्लावश्चाजगावश्च[६] प्रस्तोतृप्रति-

---

१ °ष्टयजुर् MH.

२ Thus M; तत्रेद्धोत्त° D; यत्राद्धोत्त° the other MSS.

३ Thus M Be B U; °त्मंनग्निं or °त्मग्निं Be 7 D.

४ On the following cp. Baudh. gṛhs. III, adhy. 10 and Pañc br. XXV, 15.

५ Found in M only.

६ Thus M; ग्राव° or गाव° the other MSS.

हर्तारौ शितिपृष्ठो मैत्रावरुणस्तक्षको वैशालेयो ब्राह्मणाच्छꣳस्युपरीतिस्तार्क्ष्यः[1] सदस्यः शिखातिशिखौ नेष्टापोताराववरुणो[2] ऽह्यो[2] ऽच्छावाकस्वक्रपिशङ्गावाग्नीध्रावजिरो[3] माहेयः सुब्रह्मण्यो ऽर्बुदो यावस्तुत्साण्ड उन्नेता पशुक्रो[4] ध्रुवगोपः कौतुस्तावध्वर्यू[5] अरिमेजयश्च जनमेजयश्चैते वै सर्पाणाꣳ राजानश्च राजपुत्राश्च खाण्डवे प्रस्थे सत्त्रमासत पुरुषरूपेण विषकामास्तेषां दशस्तोमान्यन्यान्यष्टान्यासन्दादशस्तोमान्यन्यान्याचीयन्ति[6] च । स यद्दशदशेति तस्मात्सर्पा दꣳशुका दꣳशुवीर्यास्तदेतल्लौक्यं[7] पौत्रीयं पशव्यꣳ सत्त्रं । य एतदुपयन्ति नैतान्सर्पा हिꣳसन्ति । ॥ १८ ॥ पञ्चमः ॥

तपो गृहपतिरिरा पत्नी ब्रह्मैव ब्रह्मा सत्यꣳ होतामृतमुद्गाता भूतं भविष्यच्च प्रस्तोतृप्रतिहर्तारावृतं मैत्रावरुण ऋतवः सदस्या आर्तवा उपगातारस्तेजो ब्राह्मणाच्छꣳसी यशो ऽच्छा-

---

१ Thus (उपरीतिस्) M; सपरिगिस् Be; सपरिगीस् U; सपगरस् Be 7 D; सपरिगीर्यस् B.

२ Uncertain; ॰वरुणोह्या M; ॰वरुणाश्वो Be Be 7; वरुणाच्चो BUD; the Pañc. br. has वरुण आरट्यः ।

३ Thus M; ॰स्वक्रुपिशं॰ Be 7 D; ॰स्वक्रपिशंग आग्नीध्रोऽजिरो B Be U.

४ Thus M; उन्नेतापशुगो Be (thus also the MSS. of the Gṛhya); ॰पशुगोपो Be 7 BUD.

५ Thus M; कौतस्ताव॰ BU; कौत्साव॰ Be; क्रौंचस्ताव॰ Be 7 D.

६ ॰ष्टान्यासन्दा ... न्यन्यान्य॰ om. M.

७ Thus M; दंशवीया॰ Be; दंश्रवीया॰ U; रंश्रवीया॰ B; in Be 7 the whole passage is left out.

वाकस्त्विषिश्चापचितिश्च नेष्टापोतारावग्निरेवाग्नीध्रो वाक्सुब्रह्मण्यो भगो ग्रावस्तुदूर्गुन्नेता बलं[१] ध्रुवगोपो[१] मनो ऽध्वर्युश्चक्षुः प्रतिप्रस्थाता सेदिश्चाशनया[२] चेध्मवाहौ दिष्टिर्विशास्ता[३] मृत्युः शमिते' ते वै विश्वसृजः प्रथमाः सत्त्रमासां चक्रिरे' तेषाꣳ शतꣳ समा दीक्षा आसन्नृतमुपसदः सहस्रं प्रसुतास्तदेषाभिवदति विश्वसृजः प्रथमाः सत्त्रमासत सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो मिषदमिषत्संबभूव ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपा इत्यग्निष्टोमैर्वाव[४] ते[४] तदीयुस्तदेतदृद्धमयनं[४] प्रजननं[५] यदग्निष्टोमाः' ॥ १९ ॥ षष्टः ॥

कुण्डपायिनामयनेनैष्यन्तो दीक्षन्ते' पञ्च सर्वतो धुरास्तेषामियमेव प्रज्ञाता संवत्सरदीक्षा' समानं कर्मारम्भणीयादारम्भणीयेनेष्ट्वेन्द्रं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्याविभिज्य[६] पयाꣳस्युपवसन्त्यथ[६] श्वो भूत आमावास्येन हविषा यजन्ते' तेन यन्त्यष्टाविꣳशति-

---

१ Thus M; वनंध्रु॰ U; बनध्रु॰ Be B; चतद्रु॰ Be 7 D.

२ Thus MUDBe 7; सेदीश्चाशनया Be; सेदिश्चाशतयो B.

३ चितिर् i.s.o. दिष्टिर् M, but cp. Pañc. br. XXV. 18. 4.

४ Thus M (reading only तदिपु॰ i.s.o. तदीयु॰); ॰मैर्वावहेतनचिदिसते॰ Be; ॰मैर्वावहेतविदिसते॰ BU. ॰मैर्वावहृतेभिरियुस्तदे॰ D; ॰मैर्वावहतेभियुस्तदे॰ Be 7.

५ Uncertain; प्रजन M; प्रजनि all the other MSS.

६ Thus corrected with some hesitation; cp. Karmānta-Sūtra III. 25; पर्याहृत्य पयांसि विभिज्य M, but all the other MSS. पर्याहृत्यविभिज्य पयांस्यु॰।

रहानि । प्रायणीयारम्भणीयौ । स मासः[1] । पौर्णमासहविर्भिर्यन्ति मासं । वैश्वदेवहविर्भिर्यन्ति[2] मासं । वरुणप्रघासहविर्भिर्यन्ति मासꣳ । साकमेधहविर्भिर्यन्ति मासꣳ । शुनासीरीयहविर्भिर्यन्ति षड्विꣳशतिरहान्यभिजित्त्रयः[3] परःसामानः । स मासो । वैषुवतं । त्रयो ऽर्वाक्सामानो । ऽथ विश्वजित्त्रयस्त्रिꣳशेन[4] यन्ति मासं । त्रिणवेन यन्ति मासमेकविꣳशेन यन्ति मासꣳ । सप्तदशेन यन्ति मासं । पञ्चदशेन यन्ति मासं । त्रिवृता यन्ति द्वादशाहानि । गोआयुषी । तानि चतुर्दश । चत्वार्यूर्ध्वं वैषुवतात्तान्यष्टादश । दशरात्रो महाव्रतं चातिरात्रश्च । स मासः । ॥ २० ॥

अथैषां कुण्डानि । ते यत्सर्व एव त्रिवेदसो[5] भवन्ति तदेषां कुण्डमथ यदन्योऽन्यमनुपरिसर्पं[6] याजयन्ति तदेषां कुण्डमथ यदत्सरुकैश्चमसैर्भक्षयन्ति[7] तदेषां कुण्डं । तेषां य एव ब्रह्मा स एव[8] ब्राह्मणाच्छꣳसी स पोताथ यो होता स एव मैत्रावरुणः सो ऽच्छावाको । ऽथ य उद्गाता स एव

---

१ Thus MB Be; Be 7 D present here a lacuna of two akṣaras.

२ UBD here and *infra* each time यजंति i.s.o. यन्ति ।

३ षट्त्रिꣳशति० i.s.o. षड्विꣳशति० M.

४ After विश्वजित् Be ins. मासं ।

५ Thus M; ०वेदसो the other MSS.

६ Thus M; परि om. all the other MSS.

७ यत्सरुकै० M.

८ एव om. all exc. M.

प्रस्तोता स प्रतिहर्ताथ यो ऽध्वर्युः स एव प्रतिप्रस्थाता स नेष्टाथ य आग्नीध्रः स एव ग्रावस्तुत्स[1] सुब्रह्मण्यः स उन्नेताथोपनिषदो[1] । ऽग्निश्चतुर्होता[2] वायुः पञ्चहोता चन्द्रमाः षड्ढोता प्रजापतिः सप्तहोतासावादित्यो नवहोतैता वै देवता एतेनायनेनायꣳस्ता वै ता आर्ध्नुवन्त्सुवर्गं[3] लोकमायन्य एवं विद्वाꣳस एतेनायनेन यन्त्यृध्नुवन्त्येव सुवर्गं[4] लोकं यन्ति । ॥ २१ ॥ सप्तमः ॥

उत्सर्गिणामयनेनैष्यन्तो दीक्षन्ते । तेषामियमेव प्रज्ञाता संवत्सरदीक्षा । समानं कर्मा पृष्ठ्यात्षडहात्पृष्ठ्येन षडहेनेष्ट्वैन्द्रं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्याविविश्य[5] पयाꣳस्युपवसन्त्यथ प्रातरहरुत्सृज्य[6] ज्योतिष आयतने प्राजापत्यं पशुमालभन्ते । तस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तते ऽग्नये वसुमते पुरोडाशो ऽष्टाकपालो । माध्यंदिन इन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपन्त्यैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ । सा द्विहविरिष्टिः संतिष्ठते । ऽथैतदैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ समुपहूय भक्षयन्त्यथापराह्णे वैश्वदेवं द्वादशकपालं निर्वपन्ति वैश्वदेवं चरुं । ताभ्यां चरन्ति देवताप्रभृतीभ्यामिडान्ताभ्या-

---

१ All MSS. exc. M ins. एव ।

२ Thus M Be 7 ; °निषदग्नि° Be B U ; °निषद्दोग्नि° D.

३ स्वर्गं all.

४ सुवर्गं M ; स्वर्गं the other MSS.

५ परिहृत्यवि° MSS., cp. *supra* p. 299, n. 6.

६ अहर् om. Be 7 D.

मथ[1] पशुना चरति मनोताप्रभृतिनेडान्तेनाथानूयाजैश्चरित्वा प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङुद्रुत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्य वसतीवरीः परिहृत्य पयांसि विग्रिह्योपवसन्त्यथ श्वो भूते गवा प्रतिपद्यन्ते । त एवमेवैतेन[2] यन्तो[2] मासिमास्युत्सृजन्तः पञ्च ज्योतींष्युत्सृजन्त्यथामुत आवृत्तांश्चतुरश्च[3] त्रयस्त्रिंशस्तोमानुत्सृजन्त्येकं[4] च ज्योतिरथ श्वो भूत आयुषैव प्रतिपद्यन्ते । ॥ २२ ॥ अष्टमः ॥

तपश्चितामयनेनैष्यन्तो[5] दीक्षन्ते । तेषामियमेव प्रज्ञाताग्निदीक्षा । समानं कर्मा संनिवापात्प्रसिद्धः संनिवापो । ऽथ प्रायणीयेन चरति । प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति । पदेन चरित्वा राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्याथैतां पञ्चहविषमिष्टिं निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुं वैष्णवं त्रिकपालमिति । तया सकृदेवेष्ट्वा नाद्रियेरन्नित्येक आहुरेतयैवाहरहः संवत्सरं यजेरन्नित्येके । प्रथमे ऽहन्सर्वैरन्वहमेकैकया[6] षष्ठे ऽहन्सर्वैरन्वहमेकैकया । प्रथमे द्वादशाहे ऽग्निं चिन्वीतेत्येक आहुस्तदु

१ ॰प्रभृतीभ्या॰ MD Be 7; ॰प्रभृतिभ्या॰ Be BU.
२ Thus M; एवनेवोद्यंतो Be BU; एवतोत्यंतो Be 7 D.
३ च om. M.
४ Thus M; त्रयस्त्रिंशांस्तो॰ the other MSS.
५ ताप॰ all exc. M.
६ हन्यासर्वै॰ M.

वा आह्न[१] रुद्रो वा एष यदग्निः। स एतर्हि जातो यर्हि सर्वस्थितः। स यथा वत्सो जात स्तनं प्रेप्सत्येवं वा एष एतर्हि भागधेयं प्रेप्सति। संवत्सर उवेवास्यातो भागधेयं। नैतस्याग्नांचनेयादित्युत्तमे[२] द्वादशाहे ऽग्निं चिन्वीतेत्येतदपरम्। ॥ २३ ॥

अथातो ऽहरहश्चयनस्यैव मीमांसा। सद्यश्चितिं निस्तिष्ठन्त्यथ लोकंपृणा इष्टका उपदधन्मासमेति। मासि तयादेवतं कुरुते। द्वितीये मासे पुरीषचितिः। सद्यश्चितिं निस्तिष्ठन्त्यथ मुष्टिनो ऽनु प्रकारं[३] मासमेति। मासि तयादेवतं कुरुते। तृतीये मासे वण्डचितिश्चतुर्थे[४] मासे पुरीषचितिः। पञ्चमे मासे मध्यमा चितिः। षष्ठे मासे पुरीषचितिः। सप्तमे मासे वण्डचितिरष्टमे[५] मासे पुरीषचितिर्नवमे मासे सप्त स्कन्ध्या उपदधात्या नक्षत्रेष्टकाभ्यो। दशमे मासे[६] पुरीषचितिरेकादशे मासे[६] संयच्च प्रचेतास्वेत्येता उपदधात्या विकर्णीद्वादशस्य[७]

---

१ आह्न all exc. M.

२ My conjecture; between ॰ग्नां and नेया॰ M has a blank of one akṣara; all the other MSS. ॰ग्नांजनेया॰।

३ Thus Be BU; मुष्टिनानुप्र॰ M Be 7 D.

४ Thus M; (मासे)ऽन्वकुद्दंद्वचितिः Be; न्यद्दंद्वचितिः the other MSS. I am not sure about the meaning of वण्ड; it occurs repeatedly *infra* and once in the Karmānta. Perhaps वण्ड "without the tail (of the Agni)."

५ Thus M; द्दंद्व॰ the other MSS.

६ मासि all exc. M.

७ Thus M D U; विकर्णद्वा॰ B Be 7; विकर्णीद्वा॰ Be.

मासस्याष्टाविꣳशतिरहानि पुरीषमेकान्नत्रिꣳशे शतरुद्रीयꣳ । श्वो भूते वसोर्धारा । ॥ २४ ॥

अथोपरिष्टान्मासमित्याचक्षते । मासस्य प्रथमेऽहन्सद्यश्चितिं निश्चिन्वन्ति सतयादेवतꣳ[१] ससूददोहसं । [२]मासं प्रवर्ग्योपसद्भ्यां यन्ति । द्वितीयस्य मासस्य प्रथमेऽहन्पुरीषचितिः । सद्यश्चितिं निश्चिन्वन्ति सतयादेवतꣳ ससूददोहसं । द्वितीयं[३] मासं प्रवर्ग्योपसद्भ्यां यन्ति । तृतीयस्य मासस्य प्रथमे [४]ऽहन्वण्डचितिश्चतुर्थस्य मासस्य प्रथमेऽहन्पुरीषचितिः । पञ्चमस्य मासस्य प्रथमेऽहन्मध्यमा चितिः । षष्ठस्य मासस्य प्रथमेऽहन्पुरीषचितिः । सप्तमस्य मासस्य प्रथमेऽहन्वण्डचितिरष्टमस्य मासस्य प्रथमेऽहन्पुरीषचितिर्नवमस्य मासस्य प्रथमेऽहन्सप्त स्कन्ध्या उपदधात्या नक्षत्रेष्टकाभ्यो । दशमस्य मासस्य प्रथमेऽहन्पुरीषचितिरेकादशस्य मासस्य प्रथमेऽहन्संयच्च प्रचेताश्चेत्येता उपदधात्या विकर्णीर्द्वादशस्य मासस्य प्रथमेऽहन्पुरीषचितिरेकान्नत्रिꣳशे शतरुद्रीयꣳ । श्वो भूते वसोर्धारा । ॥ २५ ॥

अथ पुरस्तान्मासमित्याचक्षते । मासं प्रवर्ग्योपसद्भ्यां यन्ति ।

---

१ Thus all, not ०देवताꣳ ; also *infra*.

२ Be 7 BU ins. द्वितीयं।

३ om. B.

४ The whole passage from हन्वण्ड० up to मासस्योत्तमे (p. 305, 4) left out by all exc. M.

मासस्योत्तमे ऽहन्सद्यश्चितिं निस्तिष्ठन्ति सतयादेवतꣳ ससूददोहसं। द्वितीयं मासं प्रवर्ग्योपसद्भ्यां यन्ति। द्वितीयस्य मासस्योत्तमे ऽहन्पुरीषचितिः। सद्यश्चितिं निस्तिष्ठन्ति सतयादेवतꣳ ससूददोहसं। तृतीयस्य मासस्योत्तमे ऽहन्वण्डचितिश्चतुर्थस्य[१] मासस्योत्तमे ऽहन्पुरीषचितिः। पञ्चमस्य मासस्योत्तमे ऽहन्मध्यमा चितिः। षष्ठस्य मासस्योत्तमे ऽहन्पुरीषचितिः। सप्तमस्य मासस्योत्तमे ऽहन्वण्डचितिरष्टमस्य[२] मासस्योत्तमे ऽहन्पुरीषचितिर्नवमस्य मासस्योत्तमे ऽहन्सप्त स्कन्ध्या उपदधात्या नक्षत्रेष्टकाभ्यो। दशमस्य मासस्योत्तमे ऽहन्पुरीषचितिरेकादशस्य मासस्योत्तमे ऽहन्संयच्च प्रचेताश्चेत्येता उपदधात्या विकर्णीद्वादशस्य[३] मासस्याष्टाविꣳशे ऽहन्पुरीषमेकान्नत्रिꣳशे[४] शतरुद्रीयꣳ। श्वो भूते वसोर्धारा। ॥ २६ ॥

अथात उत्थानानामेव मीमाꣳसाभिजितेष्ट्वोत्तिष्ठेयुरित्येतद्ब्राह्मणसंपन्नमपि वाभिजितेष्ट्वाथैताꣳ[५] सवनेष्टिं [६]निर्वपन्त्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपाल-

१ Thus M Be 7; हन्वंद्व° B; हन्द्वंद्व° Be.

२ Thus M Be 7; हन्द्वंद्वचि° B; हन्द्वंद्वंचि° Be.

३ Thus M; the other MSS. as *supra* (p. 303, 13).

४ °विꣳशे Be 7 D.

५ Thus MU; °ष्ट्वाप्येताꣳ B Be; °ष्वायैतां D; °ष्ट्वयेतां Be 7.

६ Thus M Be BU; निर्वपत्या° Be 7 D

मिति । तथा समस्तया वा विहृतया वा प्रतिपद्यन्ते । वसतीवरीषु मृत्पिण्डमन्ववधायाहरहर्वसतीवरीः[1] परिहरमाणा यन्त्यथ संवत्सरसंपन्नं ब्रह्मणो[2]ऽयनमित्याचक्षते[2]। चतुरो मासो दीक्षाभिर्यन्ति चतुर उपसद्भिश्चतुरो मासः प्रसुतास्तदाहुः क एतावत्तपस्तप्त्वान्यसाधारणं कुर्वीतान्तेवासिषु वोपहवमिच्छेत[3] दक्षिणावता वैनं याजयेयुरिति । सो ऽन्तेवासिषु[4] वैवोपहवमिच्छते[4] दक्षिणावता वैनं याजयन्ति । ॥ २७ ॥ नवमः ॥

अथ वै भवति छन्दश्चितं चिन्वीत पशुकाम इति । स छन्दश्चिद्यत्र क्व चाहुतिरागच्छति[5] जुहोत्येव तत्राथ[6] यदन्यदाहुतिभ्यः शरीरवद्यजुरेव तत्र जपति यजुरेव श्वनयोर्यजुरश्वगर्दभयोर्यजुरुखायै प्रवृञ्जने[7] । यजते[7] वायव्येन पशुना । दीक्षते । विमायाग्निं परिखायापस्यायतने यजुरेव[8] तत्र[8] जपति यजुः सर्वासामिष्टकानामुपधाने । जुहोति शतरुद्रीयं । कुरुते वसोर्धाराः । श्येनचितं चिन्वीत सुवर्गकाम इत्ययमे-

---

१ ०मन्ववधाय० MB Be U ; ०मन्वाधाय० Be 7 D.

२ Thus M ; ब्राह्मणायन० the other MSS.

३ वा om. Be BU.— इच्छंते i. s. o. इच्छेत Be 7 D.

४ Thus M Be ; ०षुवोपहव० Be 7 D ; ०षूपहव० BU.— इच्छंते i. s. o. इच्छते all exc. M.

५ चाहुतीरागच्छंति M.

६ Thus M Be BU ; तद् Be 7 D.

७ प्रवृंजनेयजते M ; प्रवृंजनेवयजते B Be ; प्रवृंजन्नेव DU.

८ ०रेवत्र B Be U.

वैष[1] श्येनचित्कङ्कचितं[1] चिन्वीत यः कामयेत शीर्षण्वानमुष्मिँल्लोके स्यामित्येतस्यैव सतो ऽरत्निमात्रेण प्राक् शिर इव निरूहति । स तथा विमितो भवति यथा न बहिर्वेदि यूपः स्यादलजचितं चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकाम इत्येतस्यैव सतो ऽरत्निमात्रेण पक्षाद्यावणीयाꣳसौ भवतस्तावन्मात्रेणापिपक्षौ वरीयाꣳसौ । तौ मनागपनतौ परो ऽणीयाꣳसौ[2] भवत । एकैकामृचा[3] सीतां कृषति । प्रउगचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवानित्येतस्यैव सतः समुद्गृह्याꣳसौ[4] प्रागायातयति । स तथा विमितो भवति यथा न बहिर्वेदि यूपः स्यादुभयतःप्रउगं चिन्वीत यः कामयेत प्रजातान्भ्रातृव्यान्नुदेय प्रतिजनिष्यमाणानित्येतस्यैव सतः समुद्गृह्यैव श्रोणी प्रत्यगायातयति । स तथा विमितो भवति यथा न बहिर्वेदि यूपः स्यात् ॥ २८ ॥

रथचक्रचितं चिन्वीत भ्रातृव्यवानिति विज्ञायत । आकृतिविकारः शब्दसंयोगाद्यावानग्निः[5] सारत्निप्रादेशस्तावतीं भूमिं परिमण्डलां कृत्वानुशर्करमन्तःशर्करमिष्टकाः परिचिनोत्यथान्ततो[6] ऽथान्तरत । एवमेवा[7] स्वयमातृण्णाया । अथा-

---

१ Thus M only ; इत्युपमावैष (or इत्यथायमेवैष) श्येनचितिः the other MSS.

२ परो om. all exc. M.

३ एकैकामच M ; ऋचा om. Be.

४ Thus M Be BU ; समुद्गृह्यैव श्रोणी Be 7 D.

५ Thus MBU ; शुभसंयो॰ Be ; चाषाः संयो Be 7 D.

६ Thus MD Be 7 ; ॰थांतरतो Be U ; B. om.

७ Thus M ; एवमेव the other MSS.

भितः स्वयमातृण्णां । मध्ये नाभिमिव करोति । तस्या [1]अनुदिशमवान्तरदिशमरानिव[1] नेमिमिवेष्टका[2] आयातयति । स एष रथचक्रचिद्भ्रातृव्यवतः परिचय्यो । द्रोणचितं चिन्वीतान्नकाम इत्येतस्यैव सतो ऽरत्निमात्रेण प्रागोष्ठमिव निरूहत्यथ[3] मध्ये निम्नमिव[4] करोति । स एष द्रोणचिदन्नकामस्य परिचय्यः । समूह्यं चिन्वीत पशुकाम इति विज्ञायते । पुष्करपर्णꣳ रुक्मꣳ हिरण्मयं पुरुषꣳ स्रुचावित्येतल्लक्षण्यमित्याचक्षते[5] । कुरुत एव तदथो पुरीषस्यैवेष्टका[6] आयातयति । स एष समूह्यः पशुकामस्य परिचय्यः । परिचाय्यं चिन्वीत ग्रामकाम इत्यनुशर्करमन्तःशर्करमिष्टकाः परिचिनोत्यथान्ततो[7] ऽथान्तरत[7] । एवमेवा[8] स्वयमातृण्णाया । अथाभितः स्वयमातृण्णामिष्टकाः परिचिनोति । स एष परिचाय्यो ग्रामकामस्य परिचय्यः । ॥ २९ ॥

---

१ ०मवांतरदिश० M Be; ०मवांतरदेश० B Be 7 UD.

२ ०मरान्ननेमिमितिवेष्टका MSS. exc. M, which has ०मरानिवनेमिवेष्टका; perhaps an allusion to R.V. I. 32. 15, TBr. II. 8. 4. 3.

३ अथं i. s. o. अथ all exc. M.

४ Thus M Be; ग्निमिव the other MSS.

५ ०तलक्षण० M.

६ पुरुष० M.

७ Thus M; ०थांततोथांतत B Be; ०थोतथोखांतर Be 7 D; ०थांततोथोतथांतत U.

८ Thus M; एवमेव the other MSS.

श्मशानचितं चिन्वीत यः कामयेत पितृलोक ऋध्नुयामिति । षट् प्राञ्चः पुरुषास्त्रयः पुरस्तात्तिर्यञ्चौ[1] द्वौ पश्चात्तिर्यञ्चौ स आत्मा । तस्य मात्रा । यदि ग्रीवदघ्नं पुरस्तान्नाभिदघ्नं पश्चाद्यदि नाभिदघ्नं पुरस्ताज्जानुदघ्नं पश्चाद्यदि जानुदघ्नं पुरस्ताद्गुल्फदघ्नं पश्चाद्यदि गुल्फदघ्नं पुरस्तात्समं भूमेः पश्चात्स एष श्मशानचित्पितृलोककामस्याथ हैष कूर्मचिद्ब्राह्मणो । मध्य उत्पृष्ठः[2] परिकृष्य । एतस्यैव सतो ऽरत्निमात्रेण प्राक् शिर इव निरूहति । तस्यावान्तरदिशं पादानिवेष्टका आयातयति । स एष कूर्मचिद्ब्राह्मणो मध्य उत्पृष्ठः परिकृष्यः । ॥ ३० ॥ दशमः ॥

सौत्रामण्या यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते रोहितं चर्मानडुहꣳ सीसं च क्लीबं च शष्पाणि च तोक्माणि[3] च व्रीहीन्नग्नहुं[4] चूर्णकृतं[5] त्रीणि नानावृक्ष्याणि पात्राणि त्रयान्सक्तूꣳस्त्रयाणि लोमानि यूपं च श्येनपत्त्रं च गर्भिणीं वडबामासन्दीमिण्डुं कुम्भं कारोतरं विशाख्यौ दीर्घवꣳशꣳ शिक्यꣳ शतातृण्णाꣳ शतमानꣳ हिरण्यꣳ सतं च वालं च ब्राह्मणमाङ्कत्या उच्छेषणस्य पातारं यदि ब्राह्मणं न विन्दति

१ °त्तिर्यंचौ all, but cp. J. As. Soc. of Bengal, 1875, p. 265.

२ Thus M Be BU; उत्कृष्टः Be 7; उत्तदणः D.

३ तोक्नाणि M and thus also all the MSS. of the gṛhyasūtra I. 8; तोक्मानि the other MSS.

४ नग्नहूस्व° M.

५ °छतां all exc. MT.

वल्मीकवपामथामावास्येन वा हविषेष्ट्वा नक्षत्रे वाग्रेण शालाꣳ रोहिते चर्मणि सुरासोमः सꣳसन्नः[१] शेते । तं दक्षिणतः क्लीब उपास्ते । सीसेन क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणातीदं तवेदं ममेति । क्रीतः सुरासोम इत्यथैनमादाय पूर्वया द्वारा शालां प्रपाद्य जघनेन गार्हपत्यमुपसादयत्यथैतेषां व्रीहीणामर्धानवघ्नन्त्यथेतरान्गार्हपत्य[२] एककपालमधिश्रित्य[२] भर्जन्ति[३] । तेषां ये फलन्ति लाजास्ते[४] भवन्त्यथ य[५] उ[५] न फलन्ति तास्तर्यो । गार्हपत्ये नवां कुम्भीमधिश्रित्य प्रोदकमिवौदनꣳ[६] श्रपयन्त्यथैनं विस्राव्य कठिने[७] वा पाजके वा विषजन्त्यथैनान्भृग्णानवघ्नन्ति[८] । तेषां यानि च क्षुद्राणि याश्च तर्यस्ता उत्सेके संप्रकिरन्ति । तं मासर इत्याचक्षते । ऽथ मानमादाय विमिमीत[९] एकꣳ शष्पाणां द्वे तोक्माणां[१०] त्रीणि लाजानां

---

१ Thus (संसन्नः or संसंनः) MT Be U (pr. m.); संपंनः Be Tr U (sec. m.); समंनः H; Bhav. periphr. सादितः ।

२ Thus Be Tr; ॰पत्येककपाल॰ U; ॰पत्य एकपाल॰ T; MHB om. एक॰; but cp. *supra* XIII. 25 (p. 136. 2).

३ Thus M, as *supra* l. c.; भर्जयंति the other MSS.

४ ते लाजा MT Tr.

५ Thus MT Tr; ये (omitting उ) the other MSS.

६ ॰मिवौदनं MH Be; ॰मिवोदनं Tr TBU.

७ Thus T Tr H; कटिने MB Be; U corrupt.

८ Thus M; भृग्णान् Tr; भुग्नान् or सुग्नान् the other MSS; Bhav. once, भृग्णान्, once भुग्नान् ।

९ वि om. M Tr T.

१० Thus Be; तोक्मानां the other MSS.

चत्वारि नग्नहोरथैतमोदनं चूर्णैरनुप्रकिरन्मासरेणावोक्षन्संपादयति[1] ॥ ३१ ॥

स्वाद्वीं त्वा स्वादुना तीव्रां तीव्रेणामृताममृतेन सृजामि सꣳ सोमेनेत्यथैतामासन्दीमग्रेणाहवनीयं पर्याहृत्य दक्षिणतो निदधात्यासन्द्यामिण्ड्वमिण्ड्वे कुम्भं कुम्भे कारोतरमवदधात्यथैतमोदनमभितः कारोतरं परिचिनोत्यथैनमपिधायाभिमृशति सोमो ऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्वेति । तिस्रः सꣳसृष्टा वसति । तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसतीति ब्राह्मणमथ तिसृषु व्युष्टासु तायते त्रिपशुर्वा चतुष्पशुर्वा पशुबन्धो ऽस्यैषा पूर्वेद्युरेव सौत्रामणिकी वेदिर्विमिता भवति । तां परिस्तीर्य स्तम्बयजुर्हरति ॥ ३२ ॥

इदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं । त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं । पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति । करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथ चात्वालस्यावृता चात्वालं परिलिखत्युत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिं निवपत्युत्तरनाभिमुत्पाद्य युपावटं[2] खात्वाग्नेरावृता[2] द्वावग्नी प्रणयत आहवनीयादेवाध्वर्युरन्वाहार्यपचनात्प्रतिप्रस्थाताग्निवत्युत्तरं परिग्राहं परिगृह्य योयुपित्वा तिर्यञ्चꣳ स्फ्यꣳ स्तब्ध्वा संप्रेषमाह प्रोक्षणीरासादये-

१ ॰नुप्रकारं i.s.o. ॰नुप्रकिरन् M T; संपादयति M (pr. m.), संपावयति M (sec. m.).

२ यूपा॰ खात्वा om. M Tr.

ध्माबर्हिरुपसादय स्रुवꣳ स्वधितिꣳ स्रुचश्च संमृड्ढि तूष्णीं पृषदाज्यग्रहणीं पत्नीꣳ संनह्याज्येन च दध्ना चोदेहि प्रतिप्रस्थातः सुरासोमस्य विद्धीत्य।ध्वर्युरेव प्रसिद्धं पाशुबन्धिकं कर्म चेष्टत्य।थ प्रतिप्रस्थाता सुराꣳ[1] संपवय्य[1] सग्रस्तामादाय पूर्वया द्वारोपनिर्हृत्यान्तर्वेद्यासादयति। ॥ ३३ ॥

यावदेवात्राध्वर्युश्चेष्टति तावदेष प्रतिप्रस्थाता सत उदीचीनदशेन वालेन सुरां पुनाति पुनातु ते परिस्रुतꣳ सोमꣳ सूर्यस्य दुहिता। वारेण शश्वता तनेति। वायुः पूतः पवित्रेणेति यदि सोमातिपवितो भवत्य।थादत्ते पर्णमयं पात्रं। तेन गृह्णाति कुविदङ्ग यवमन्त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽस्यश्विभ्यां त्वा जुष्टं गृह्णामीति। बर्हिषी अन्तर्धाय कुलसक्तुभिश्च[2] सिꣳहलोमभिश्च श्रीणात्य।पोद्धृत्य बर्हिषी श्येनपत्त्रेण परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरश्विभ्यां त्वेत्य।थादत्ते नैयग्रोधं पात्रं। तेन गृह्णाति कुविदङ्ग यवमन्त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसि सरस्वत्यै त्वा जुष्टं गृह्णामीति। बर्हिषी अन्तर्धाय बदरसक्तुभिश्च व्याघ्रलोमभिश्च श्रीणात्य।पोद्धृत्य बर्हिषी श्येनपत्त्रेण परिमृज्य सादयत्येष ते योनिः सरस्वत्यै त्वेत्य।थादत्त आश्वत्थं पात्रं। तेन गृह्णाति कुविदङ्ग यवमन्त इत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा सुत्राम्णे जुष्टं गृह्णामीति।

---

१ सुरासोमस्यपवय्य M.

२ च om. here and every time *infra* B Be H.

बर्हिषी अन्तर्धाय कर्कन्धुसक्तुभिश्च वृकलोमभिश्च श्रीणात्यपोद्धृत्य बर्हिषी श्येनपत्त्रेण परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा सुत्राम्ण इति । ॥ ३४ ॥

ताञ्जघनेन स्रुग्दण्डान्प्राचो वोदीचो वायातयत्यथैताꣳ सुराꣳ सप्ररेकामादाय दक्षिणमग्निमुपसꣳसर्पति[१] । तमभितो[२] गर्तौ[२] खानयति । तदुपसादयति विशाख्यौ[३] दीर्घवꣳशꣳ शिक्यꣳ शतातृण्णाꣳ शतमानꣳ हिरण्यꣳ सतं च वालं चाथ दक्षिणमग्निमग्रेण पुराणभस्मनः[४] खरं करोति । तदुपसादयति ब्राह्मणमाकृत्या उच्छेषणस्य पातारं । यदि ब्राह्मणं न विन्दति वल्मीकवपामथाप उपस्पृश्य यूपस्यावृता यूपमुच्छ्रयति । स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याथैतान्पशूनुपाकरोत्याश्विनं धूम्रꣳ सारस्वतं मेषमैन्द्रमृषभं । बार्हस्पत्यं पशुं चतुर्थं यदि सोमातिपवितो भवति । तेषां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वाश्विनसारस्वतावध्वर्युरादत्त । ऐन्द्रं प्रतिप्रस्थाता । ग्रहावादायोपोत्तिष्ठन्नाहाश्विभ्याꣳ[५] सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे सुराम्णाꣳ[६] सोमानामनुब्रूहीति । युवꣳ सुराममश्विनेत्येतामन्वाहात्याक्रम्याश्रा-

---

१ Thus M Tr TBH : सर्पति Be U.

२ Thus (with ग) B Be (pr. m.) H ; ॰भितः क॰ MT Tr ; ॰भितो क॰ Be (sec. m.).

३ विशाख्ये M.

४ Thus MT Tr ; भस्मना B Be UH.

५ Thus M Tr. ; उपतिष्ठन् i.s.o. उपोत्तिष्ठन् the other MSS.

६ Thus (cp. Āp. XIX. 2. 18) M Tr ; सुराम्ण BH Be U ; T def.

व्याहाश्विभ्याꣳ सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णे सुराम्णः सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्येति। मैत्रावरुणो होता यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रꣳ सुत्रामाणमिति। पुत्रमिव पितरावश्विनोभेति यजत्यंहाव्यग्ने हविराश्ये त इति वषट्कृते जुहोति॥ ३५॥

यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्षण इत्यनुवषट्कृते हुत्वाश्विनस्य सꣳस्रावꣳ सारस्वते ऽवनयति। सारस्वतस्य सꣳस्रावमैन्द्रे। तं ब्राह्मणो भक्षयति नाना हि वां देवहितं यदत्रेति द्वाभ्यां। [1]यदि ब्राह्मणं न विन्दति वल्मीकवपायामवनयत्येतेनैव मन्त्रेणाथैतानि पात्राणि बल्कसस्य[2] पूरयित्वा पर्णमये श्येनपत्त्रमवगूहति। तद्विशाख्यावुच्छ्रित्य दक्षिणाग्रं वꣳशं प्रोहति वꣳशे शिक्यꣳ सजति[3] शिक्ये शतातृण्णाꣳ शतातृण्णायां वाले वाले शतमानꣳ हिरण्मयैताꣳ सुराꣳ सप्रेकामादाय शतातृण्णायाꣳ समवनयति सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्णुतेति। क्षरति[4] शतातृण्णेत्युपतिष्ठन्ते[5] पवमानः सुवर्जन इत्येतेनाष्टर्चेनाथ यदि सोमातिपवितो भवति पितृणां याज्यानुवाक्याभिरुपतिष्ठन्त उदीरतामवर उत्पराम आहं पितॄन्सुविद-

---

१ अथ ins. MT Tr.

२ Thus H; वल्कसस्य MTB Be U; बिलसस्य Tr.

३ Thus M Tr; सजयति T; सचति B Be U; सचयति H.

४ Thus Tr Be HU (sec. m.); क्षसि (sic) B; क्षरंति U (pr. m.); क्षरति MT.

५ Plural T Tr U (pr. m.); sing. the other MSS.

चाꣳ अवित्सीदं पितृभ्यो नमो अस्त्वित्यध्वर्युर्होता ब्रह्मा त उपतिष्ठन्ते । यत्रैव शतातृण्णां धारयति तन्निदधाति प्रतिष्ठित्या इति ब्राह्मणं । तदेवैनां निधाय दक्षिणतो निदधात्यथैतानि पात्राणि पुराणभस्मनः खरे सादयति ॥ ३६ ॥

पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नम इत्यथ गर्भिणीं वडवां ददात्यथाप उपस्पृश्य बार्हस्पत्यस्य पशुपुरोडाशं याचति । तेन प्रचरति[1] देवताप्रभृतिनेडान्तेनाथ पशुभिश्चरति मनोताप्रभृतिभिरिडान्तैरथैतान्पुरोडाशान्याचत्यैन्द्रमेकादशकपालꣳ सावित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपालमिति । तैश्चरति देवताप्रभृतिभिरिडान्तैरनूयाजैश्चरित्वा प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्ङाद्रुत्य पत्नीः संयाज्य प्राङेत्य ध्रुवामाप्याय्य त्रीणि पाशुबन्धिकानि समिष्टयजूꣳषि जुहोति यज्ञ यज्ञं गच्छैष ते यज्ञो यज्ञपते देवा गातुविद इत्यथैतमवभृथꣳ सꣳसादयन्ति[2] यत्किंचित्सुरालिप्तं भवति तत्सह हृदयशूलानि भवन्त्येतत्समादायान्तरेण[3] चात्वालोत्करावुदङुपनिष्क्रामन्ति ॥ ३७ ॥

द्वे सृती अशृणवं पितृणामहं देवानामुत मर्त्यानाम्।
ताभ्यामिदं विश्वं भुवनꣳ समेत्यन्तरा पूर्वमपरं च केतुमिति ।

---

१ चरति M Tr.

२ Thus M Tr Be; °सादयति HBU; संप्रकिरंति T.

३ भवंत्ये° HU; भवंतीत्ये° M; भवतीत्ये° T; भवत्ये° B Be.

प्रसिद्धꣳ हृदयशूलैश्चरित्वाथैतानि पात्राण्युदकान्ते पराञ्चि सादयति यस्ते देव वरुण गायत्रच्छन्दाः पाशो ब्रह्मन्प्रतिष्ठितः । तं त एतेनावयज इति पर्णमयं ' यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः क्षत्रे प्रतिष्ठितः । तं त एतेनावयज इति नैयग्रोधं ' यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशो विक्षु प्रतिष्ठितः । तं त एतेनावयज इत्याश्वत्थं ' यस्ते देव वरुणानुष्टुप्छन्दाः पाशः पशुषु प्रतिष्ठितः । तं त एतेनावयज इति शतातृण्णां ' तूष्णीꣳ सतं वालं च ' प्रसिद्धो ऽवभृथः ' साम चैव नात्र देवीराप एष वो गर्भ इति चाथाप्रतीचमायन्ति वरुणस्यान्तर्हित्यै ' प्रपद्ये समिधः कुर्वत एधो ऽस्येधिषीमहीत्येत्याहवनीये ऽभ्यादधाति समिदसि तेजो ऽसि तेजो मयि धेहीत्यथाहवनीयमुपतिष्ठन्ते ऽपो अन्वचारिषꣳ रसेन समसृक्ष्महि । पयस्वाꣳ अग्न आगमं तं मा सꣳसृज वर्चसेत्यथ कुसीदेन सक्तुहोमेन चरत्यथ देवता उपस्थाय यूपमुपतिष्ठते । संतिष्ठते सौत्रामणी[1] ' ॥ ३८ ॥ एकादशः ॥

[2]वेदमधीत्य स्नास्यन्नुपकल्पयत एरकां चोपबर्हणं च

---

१ सौत्रामणिः all exc. M; at the close of this adhyāya T adds इति चरकसूत्रम् ।

२ The text of adhyāya 12 is based on M(ackenzie), cp. Preface, p. II, and on the following MSS. of the Gṛhyasūtra: Ma(dras), on the whole a very good copy in grantha; E(gmore), nāgarī copy of grantha original; T(anjore), grantha, breaking of after the words अपाशो ऽसीत्युत्क्रामत्य in kh. 41; H(aug), B(enares), these two closely related and on the whole rather bad. I made

नापितं च क्षुरं च दारूणि चोपस्तरणं च वल्कलाꣳश्च दन्तधावनमुष्णाश्चापः शीताश्च सर्वसुरभिपिष्टं[1] चाञ्जनं च स्रजं चादर्शं चाहतं च[2] वासः प्रावरणं[3] च वसनान्तरं बादरं मणिꣳ सुवर्णोपधानꣳ सूत्रं च[4] प्रवर्तौ च दण्डं चोपानहौ च[5] छत्रमानडुहं चर्म सर्वरोहितमित्येते ऽस्य संभारा उपक्लृप्ता भवन्ति । स्नानस्य मीमाꣳसा । रोहिण्याꣳ स्नायादित्येकं । प्राजापत्यं वा एतन्नक्षत्रं । तदस्य प्राजापत्य एव नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो सर्वान्रोहान्रोहाणीति[6] । तिष्ये स्नायादित्येकं । बार्हस्पत्यं वा एतन्नक्षत्रं । तदस्य बार्हस्पत्य एव नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो बृहस्पतिप्रसूतो ऽसानीत्युत्तरयोः फल्गुन्योः स्नायादित्येकं । भाग्यं वा एतन्नक्षत्रं । तदस्य भाग्य[7] एव

---

also use of G (gṛhyaprayoga MS. Burnell cvii, which cites often literally passages of the Gṛhya), Prm. (Prayogamālā printed at Bombay), Pś (Prayogaśikhāmaṇi, No. 3108 of the Leiden collection), Ks (Kanakasabhāpati's kārikā, Burnell cix) and Pc (Prayogacūḍāmaṇi, Telugu MS., collection Mackenzie No. 21). Adhyāya 13 is contained only in M and E. The two adhyāyas 12 and 13 are now also printed in the Grantha Edition of the Baudhāyana smārtasūtra, designed by me as "Ed."

१ सार्व॰ EG.

२ only in Ed. TE.

३ Thus EHG; प्रावारं MT, प्रपारं Ma. प्रवारणं Ed.

४ om. HBM (sec. m.).

५ om. THB Ma.

६ Thus B; रोहतीति i.s.o. रोहाणीति the other MSS. and Ed.

७ भग्य TM Ma.

नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो भाग्यो ऽसानीति। हस्ते स्नायादित्येकं। सावित्रं वा एतन्नक्षत्रं। तदस्य सावित्र एव नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो सवितृप्रसूतो ऽसानीति। चित्रायां स्नायादित्येकमैन्द्रं वा एतन्नक्षत्रं। तदस्यैन्द्र एव नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो चित्रो ऽसानीति। विशाखयोः स्नायादित्येकमैन्द्राग्नं वा एतन्नक्षत्रं। तदस्यैन्द्राग्न एव नक्षत्रे स्नातं भवत्यथो विशाखो ऽसानि[1] प्रजया पशुभिरित्येतेषामेकस्मिन्नापूर्यमाणपक्षे[2] पुरादित्यस्योदयाद्व्रजमभि प्रपद्यते। नैनमेतदहरादित्यो ऽभितपेत्तदह[3] स्नातानामु[3] ह[4] वा[4] एष एतत्तेजसा यशसा तपत्यन्तर्लोम्ना चर्मणा व्रजमभिविघ्नन्ति[5]। पूर्वार्धमध्ये व्रजस्याग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याहरन्त्येतान्संभारान्सकृदेव सर्वान्त्सह[6] सर्वाणि मानुषाणीत्येतस्माद्ब्राह्मणाद्दक्षिणतो[7] ब्राह्मण[8] उपविशत्युत्तरत[8] उदपात्रं पालाशीं च समिधं निदधात्य-

---

१ Thus HB; सानीति the other MSS. and Ed.

२ Thus MB; °त्येषामेकस्मिन्न° H; °त्येकेषामेतस्मिन्न° Ma TE. and Ed.

३ Thus all exc. Ma and Ed., which have तदहस्स i.s.o. तदह and E: °तपेन्मध्यंदिनकृदहस्स स्नाता°; Bhāradvāja also has the reading accepted by me on the authority of the best MSS. (= तदहः-स्नातानाम् as a compositum ?).

४ °मु ह वा only MT; °मुखा दा Ma; °मुखं the other MSS.; मुखं वा Ed.

५ °भिनिघ्नंति MSS. (and Ed.) exc. E, which om. the second præpos.; cp. *supra* XI. 10 (p. 79, 4), XVI. 20 (p. 267, 1), XVIII. 18.

६ Thus MT; सर्वाणि i.s.o. सर्वान् HB; संभरति i.s.o. सर्वान् E Ma., Ed.

७ Before दक्षिणतो Ma ET and Ed. ins. दर्भेषु।

८ Thus M Ma HB; ब्राह्मणमुपवेशयत्यु° E; ब्रह्माणमुपविशत्यु° T.

परेणाग्निमुदीचीनप्रतिषेवणामेरकाꣳ साधीवासामास्तीर्य[1] तस्यां प्राङ्मुख उपविशत्युत्तरतो नापित उत्तरत उपबर्हणमामध्यंदिनं भिक्षां दद्यादपीह[2] गां पचेद्वशा चेदस्य[3] स्याद्चैतां[3] पालाशीꣳ समिधमाज्येनाक्त्वा मध्यंदिने ऽभ्यादधाति ॥ ३९ ॥

इमꣳ स्तोममर्हते जातवेदसे रथमिव संमहेमा मनीषया । भद्रा हि नः प्रमतिरस्य सꣳसद्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव स्वाहेत्यथैरकायामुदीचीनशिरा निपद्यते त्र्यायुषं[4] जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषमगस्त्यस्य[4] त्र्यायुषमृषीणां[4] त्र्यायुषं[4] यद्देवानां त्र्यायुषं[4] तन्मे अस्तु त्र्यायुषमित्युच्यमानमनुमन्त्रयते[4] शिवा मे भवथ सꣳस्पृश इति क्षुरमभिमन्त्रयते क्षुरो नामासि स्वधितिस्ते पिता नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीरित्युप्यमानमनुमन्त्रयते यत्क्षुरेण वर्चयसि[5] वप्ता वपसि केशश्मश्रु वर्चय मे मुखं मा म आयुः प्रमोषीरिति श्मश्रूण्येवाग्रे वपते ऽथोपपक्षावथ केशान्यथोपपादमितराण्यङ्गान्यैतस्माद्घोषा[6] जरसा[6] पूर्वं आयुषि प्रयान्ति पूर्वं आयुष्यन्नादा भवन्ति

१ Thus Ma TE, Ed.; ॰मुपस्तृणीते M; HB om. this passage.

२ ॰दपि ह Ed.

३ Thus E Ma; चेतस्य स्याद॰ TH; चेतस्य स्याद॰ B; चेस्याद॰ M; चेदभ्यस्याद॰ Ed.

४ Thus EM Ma G, Ed.; त्रियायुष॰ THB Prm.

५ Thus all exc. E: वर्धयसि and T: वर्चसि ।

६ Or should we write ॰षाजरसा? What may be the sense of these words?

य एवं विद्वाꣳसो लोमानि वापयन्ते । स यदि लोमानि वापयिष्यमाणः स्यात्केशश्मश्रु वापयित्वा लोमानि सꣳहृत्य नखानि निकृन्तयीतायैतानि समुच्चित्य ब्रह्मचारिणे प्रयच्छन्नाहेमानि हृत्वा दर्भस्तम्बे वोदुम्बरमूले वा निधत्तादिति । तानि स तत्र निदधात्यपरेणाग्निं प्राङ्मुख उपविश्य मेखलां विस्रꣳसयत इमां विष्यामि वरुणपाशमिति । यो ऽस्य तत्र[1] रातेः[1] पुत्रो वान्तेवासी वा भवति तस्मै प्रयच्छन्नाहेमाꣳ हृत्वा न्यग्रोधे वोदुम्बरमूले वा निधत्तादिति । तामु[2] स तत्र निदधातीदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा पाप्मानमवगूहाम्युत्तरस्य[3] द्विषद्म इति । वृकलैः प्रधाव्य दन्तान्विधावयते[4] ऽन्नाद्याय व्यपोहध्वं भगो राजायमागमत् । स मे मुखं प्रसर्पतु वर्चसे च भगाय चेत्युभयीरपः संनिषिञ्चत्युष्णासु शीता आनयति दैवमानुषस्य[5] व्यावृत्त्या इति । तामामञ्जलिनोपहृत्याभिषिञ्चत्यापो हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिर्हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति तिसृभिः । षोढाविहितो वै पुरुष इत्येतस्माद्ब्राह्मणादथैतस्य[6] सर्वसुरभिपिष्टꣳ समुदायुत्य त्रिः प्रसिञ्चति ॥ ४० ॥

---

१ तत्राराते: T Ma.

२ Thus TM Ma; ताम् EHB, Ed.

३ Thus (अवगूहामि) MHB Prm Pśm; अपगू॰ T Ma EG Pc. Ed.

४ Thus M Prm; ॰धापयते all the other MSS. and G, Ed.

५ दैव॰ ET and Bhāradvāja; देव॰ the other MSS., Ed. and the Prayogas.

६ ॰थैतस्य Ma E, Ed.; ॰थैनस्य MHB; T indistinct.

नमः शाकजञ्जभाभ्यां नमस्ताभ्यो देवताभ्यो या अभिग्राहिणीरित्यनुलिम्पते[१] ऽप्सरासु[१] च[२] यो गन्धो गन्धर्वेषु च यद्यशः । दिव्यो यो मानुषो गन्धः स मामाविशतादित्यथाहतं परिधत्ते स्वा मा तनूराविश शिवा मा तनूराविशेत्येवमेवोत्तरासङ्गमेवमेवातत[३] ऊर्ध्वमथैतं बादरं मणिꣳ सुवर्णोपधानꣳ सूत्रे प्रोत्य दर्व्यामाधाय दर्विदण्डे[४] सूत्रेण पर्यस्य जुहोतीयमोषधे त्रायमाणा सहमाना सहस्वती । सा मा करोतु सोमवर्चसꣳ सूर्यवर्चसं ब्रह्मवर्चस्विनमन्नादं[५] करोतु स्वाहेत्यथैनमुदपात्रे[६] ऽनुपरिप्लावयति[६] विश्वा उत त्वया वयं धारा उदन्या इव । अतिगाहेमहि द्विष इत्यपाशो ऽसीत्युत्क्राम्णया परिहरति वध्यꣳ हि प्रत्यञ्चं प्रतिमुञ्चन्ति व्यावृत्त्या इत्येतस्माद्ब्राह्मणादथैतौ प्रवर्तौ सूत्रे प्रोत्य दर्व्यामाधाय दर्विदण्डे[७] सूत्रेण पर्यस्य जुहोत्यायुष्यं वर्चस्यꣳ सुवीर्यꣳ रायस्पोषमौद्भिद्यम्[८] । इदꣳ हिरण्यं वर्चसे [९]जैत्रायाविशतादिमꣳ[१०]

१ Thus Ma, Ed.; °नुलिंपेत्यप्स° E; °नुलिंपंतेप्स° T; °नुलिंपेदप्स° M; °नुलिंपेत्प्स° HB.

२ MTE and Ed. om.

३ Thus (उत्तरासंगम्) ET, Ed.; °मेवासंगमे° M Ma; HB corr.

४ Thus M Ma; दर्वौ° ET Prm., and Ed.; HB om.

५ °स्विनम° HM Ma B; °सिनम° T, Ed.; E indistinct.

६ Thus M; °पात्रेण परि° T Ma E Prm, Ed.; पात्रेणानुपरि° HB Pś.

७ Thus M Ma HB; दर्वौ° EG and Ed.

८ °मौद्भद्यम् M Ma G and Ed.; °मौद्भिदम् EHB Prm Pś.

९ Thus MG, Ed.; जैत्राया° the other MSS. and Prm Pś.

१० इमꣳ M Ma EG and Ed.; इमाꣳ H; इमा B.

रयिꣳ स्वाहेति । द्वितीयां जुहोति शुनिमिवाहꣳ[१] हिरण्यस्य पितुरिव नामाग्रभैषम्[२] । तन्मा करोतु सोमवर्चसꣳ सूर्यवर्चसं ब्रह्मवर्चस्विनमन्नादं[३] करोतु स्वाहेति । तृतीयां जुहोत्युच्चैर्वाजि[४] पृतनासहꣳ[५] सभासाहं धनंजयम् । सर्वाः समृद्धीर्ऋद्धयो हिरण्ये याः समाहिताः स्वाहेति । चतुर्थीं जुहोति विराजं च स्वराजं चाभिष्टिर्या[६] च नो गृहे । लक्ष्मी राष्ट्रस्य या मुखे तया मा सꣳसृजामसि स्वाहेति । पञ्चमीं जुहोति यशो मा कुरु ब्राह्मणेषु यशो राजसु मा कुरु । यशो विश्येषु शूद्रेष्वहमस्मि यशस्तव[७] स्वाहेत्यथैनावुदपात्रे[८]ऽनुपरिप्लावयति[८] विश्वा उत त्वया वयमित्येतया । तयोरन्यतरमादाय दक्षिणे कर्ण आबध्नीत[९] आयुष्यं वर्चस्यमित्येताभिः

१ Thus (शुनिम्) M Ma Prm Pś and Ed.; शुनीम् EG; शुमिम् HB; शुनम् only Ks.

२ Thus Pś; नामाग्रभैजषं Prm; नामाग्टहीत्वमग्राहं E; नामग्टहं M Ma BHG; नामाग्रहं, Ed.

३ ॰स्विनम॰ M Ma HB; ॰स्विनम॰ EG and Ed.

४ ॰र्वाजि all exc. G, which has rightly ॰र्वादि ।

५ Thus the MSS.; पृतनाजि the Prayogas.

६ Thus Prm; चाभिश्रीया G; चाभिश्रीया Pś; चाभिषीर्या Pc; चाभिश्रीर्या M Ma and Ed.; चाभिश्रीर्या E; चाभिश्रार्या BH.

७ Thus M Prm Pc G; यशस्तप Ma E, Ed.; यशन्तव Pś; यशत HB.

८ Thus M; ॰पात्रेणपरि॰ Ma E Prm, Ed.; ॰पात्रेणानुपरि॰ B; ॰पात्रेणमुपरि॰ H.

९ Thus HB; आबध्नाति M Ma E Prayogas.

पञ्चभिरयैनमनुपरिवर्तयत[1] ऋतुभिष्ट्वार्तवैः संवत्सरस्य धायसा[2] तेस्त्वा सहानुकरोमीत्येवमेवोत्तरं प्रवर्तमाबध्नीते ऽथ स्रजं प्रतिमुञ्चते[3] ॥ ४१ ॥

शुभिके शिर आरोह शोभयन्ती मुखं मम । मुखꣳ हि मम शोभय भूयाꣳसं च भगं कुरु ॥ यां त्वा जहार जमदग्निः श्रद्धायै कामायान्यै[4] । तां त्वेमां प्रतिमुञ्चे[5] ऽहं[5] वर्चसे च भगाय चेति त्रैककुदेनाञ्जनेनाङ्क्ते यदाञ्जनं त्रैककुदं जातꣳ हिमवत उपरि । तेन वामाञ्जे मयि पर्वतवर्चसमस्त्वित्यादर्शे परिपश्यते यन्मे मनः परागतमादर्शे परिपश्यतः । इदं तन्मयि पश्याम्यायुष्यं वर्चस्यं मे अस्त्वित्यथोपानहावुपमुञ्चते द्यौरसीति दक्षिणे पादे पृथिव्यसीत्युत्तरे ऽथ दण्डमादत्ते सखा मा गोपायेति छत्रमादत्ते दिव्यो ऽसि सुपर्णो ऽन्तरिक्षान्मा पाहीति सो ऽत्रैवास्त आ नक्षत्राणामुदयादथोदितेषु नक्षत्रेषूपनिष्क्रम्य दिश उपतिष्ठते देवीः षडुर्वीरुरु नः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वमिति मा हास्महि प्रजया मा तनूभिरिति नक्षत्राणि मा राधाम द्विषते सोम राजन्निति चन्द्रमसꣳ

१ Thus M ; ०वर्तयति Ma, Ed. ; ०वर्तनि H.

२ धायसा MBH, Ed. ; धायया Ma : यायसा E (from grantha original !).

३ Thus M Ma E ; ०मुचते B ; ०मुच्यते H ; ०मुञ्चति Ed.

४ Thus M Prm Ks Pś ; कामायान्ये Ma, Ed. ; राकायान्यै HB.

५ Thus Prm G ; ०मुंचतु Ma E ; ०मुंच M ; ०मुञ्चामि Ed.

मनुपस्थाय[1] यत्रयत्र[2] कामयते तदेतीत्येतत्समावर्तनम् ॥ ४२ ॥ द्वादशः ॥

अथेतरत्तूष्णामेव[3] तीर्थे स्नात्वोदेत्यथ यदि रथं लभते रथंतरमसीति दक्षिणं चक्रमभिमृशति बृहदसीत्युत्तरं वामदेव्यमसीति मध्यमथ रथं प्रवर्तमानमनुमन्त्रयते ऽयं वामश्विना रथो मा दुःखे मा सुखे रिषदित्यथ यदि शमरथं करिष्यन्भवत्यप उपस्पृश्येमामभिमृशतीह धृतिरिह विधृतिरिह रन्तिरिह रमतिरिह रमतामित्यथास्मा आचार्यः कूर्चमाहारयति तं प्रदक्षिणं पर्यस्योदगावृत्त उपविशति पुरस्तादेनं प्रत्यञ्चमुपोहते राष्ट्रभृदस्याचार्यासन्दी मा त्वद्योषमित्यथास्मा उदकमाहारयति तेनास्य पादौ प्रक्षालयत्यवनेक्तः[4] पाणी संमृशति मयि महो मयि भगो मयि भर्गो मयि यश इत्यप उपस्पृश्य मयीन्द्रियं वीर्यमित्युरः प्रत्यात्मानं प्रत्यभिमृशते ऽथास्मा अन्यदाहारयति तत्प्रतिगृह्णात्या[5] म[5] अगाद्वर्चसा[5] यशसा सꣳसृज पयसा तेजसा च तं मा प्रियं प्रजानां कुर्वधिपतिं पशूनामिति ब्राह्मणः प्रियं पशूनां कुर्वधिपतिं प्रजानामिति राजन्यस्तदुपस्पृश्य प्राक् सेक्तवा[6] इत्याह

१ Thus E; स उपस्थाय M; Ma HB, Ed. om. the first præpos.

२ Thus Ma E, Ed.; °स्थायैव यत्र MBH.

३ अथेतरतूष्णी° E; अथेतरंतूष्णी° M.

४ My conjecture; °त्यवनेक्तः M; E omits this passage.

५ °त्या मा आगान्व° or आगन्व° MSS.

My conjecture; सक्तवा E Pś, सेतवा M.

मधुपर्कं प्रोक्तमभिमन्त्रयते स मावतु स मा पातु स मा जुषतामित्युभाभ्याꣳ हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णाति ॥ ४३ ॥

आ[1] म अगाद्वर्चसा यशसा सꣳसृज पयसा तेजसा च तं मा प्रियं प्रजानां कुर्वधिपतिं पशूनामिति ब्राह्मणः । प्रियं पशूनां कुर्वधिपतिं प्रजानामिति राजन्यस्तस्मिꣳश्चेत्किंचिदापतितꣳ[2] स्यात्तदङ्गुष्ठेन च महानाम्न्या चोपसंगृह्येमां दिशं निरस्यति नेष्टाविद्धं कृन्तामि या ते घोरा तनूस्तया तमाविश यो ऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्यथाप उपस्पृश्य समुदायुत्य त्रिः प्राश्नाति प्राण[3] इदं[3] ते बलिꣳ हरामि श्रेष्ठं माधिपतिं कुर्विति । सोमो ऽसि सोमपं मा कुर्विति द्वितीयमन्नमस्यन्नादं मा कुर्विति तृतीयं । त्रिः पीत्वोच्छिष्टं ददाति[4] । यमात्मनः श्रेयाꣳसमिच्छेत्तस्मै शेषं दद्यादुपनीतां[5] गामनुमन्त्रयते[5] जहि मे पाप्मानमुपनेतुश्चेति[6] । तां कुर्वन्ति वोत्सृजन्ति वा । स यदि करिष्यन्भवति कुरुतेत्याहाथ यद्युत्स्रक्ष्यन्भवति तामनुमन्त्रयते गौर्धेनुभव्या माता रुद्राणां दुहिता वसूनाꣳ स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः। प्र णु वोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागाम-

१ The mantras are abbreviated in the MSS.

२ °तस्मिꣳस्थित्किं° MSS.

३ प्राणा MSS; probably read प्राणेदं ।

४ om. M.

५ Thus E; °दुपवीतांसोगाम° M.

६ °मुपवेतुस्वेति MSS.

दितिं वधिष्ट ॥ पिबतूदकं तृणान्यत्त्वोमुत्सृजतेत्यथास्मा ओदनमाहारयति । तमश्नाति ब्रह्म त्वाश्नातु ब्रह्म त्वाश्नात्विति । तच्चतुष्टयो ऽर्घो दधि मधु घृतमाप इति । पञ्चतय इत्येके दधि पयो मधु घृतमाप इति । ॥ ४४ ॥ त्रयोदशः ॥

ब्राह्मणो ह सोमार्थः शुक्लेन पिङ्गाक्षेण मूर्धभिन्नेन[१] विस्रवता पथि समाजगाम । तꣳ होवाच कथा[२] विद्यां भगवन्तमिति । सोमो राजास्मीति हैनं प्रत्युवाच । तं मा कदध्वर्युर्नैष्ठ्यनविदभ्यश्रौषीद्यत्रो[३] मा कदध्वर्युर्नैष्ठ्यनविदभिषुणोतीत्यमहं[४] तत्र विस्रवाण्ꣳसावसौ ब्राह्मणो नैष्ठ्यनानि वेद । तं गमिष्यामि । स म[५] इमान्वर्णान्सꣳरोपयिष्यतीति[६] । ते यत्रावभृथमवयन्ति[७] तदौदुम्बर्या शाखया पलाशशाखया वा स्रुवेण वानाज्यलिप्तेन दध्ना पयसा वा मधुमिश्रेण नैष्ठ्यनैर्ऋजीषमभिजुहति । यत्ते ग्राव्णा चिच्छिदुः सोम राजन्नित्येतेनानुवाकेनाभिर्गाभिर्यदतो न ऊनमित्येतया

१ नूर्धभिंनेन M Be ; मूर्धाभिषिक्तेन the other MSS.

२ Thus M ; कथं the other MSS.

३ The reading कदध्व॰ is my conjecture. M reads : ढकडध्व॰, but a horizontal stroke has been put above the ढ, cancelling this akṣara. क्रुडध्व॰ Be 7 ; क्रुद्दध्व॰ the other MSS.—श्यभ्यश्रौषीद् my conjecture ; ॰भ्यश्रौषीद् M, ॰भ्यासोषोद् the other MSS.

४ ढडध्व॰ M ; कडध्व॰ Be 7 ; क्रध्वध्व॰ or क्रुद्दध्व॰ the other MSS.

५ om. M.

६ ब्राह्मणान् i. s. o. वर्णान् M ; ॰रोपयिष्यामीति M.

७ यत्रवावभृथ॰ M.

च चतुर्दशभिर्ऋजीषमभिजुह्वति । ते यथावभृथꣳ सꣳसिध्येयुस्ताꣳब्रूयाद्ये[1] नु राज्ञस्त्वचं भित्त्वा क्रूरं कृत्वेह ग्रावभिः ।॥ ४५ ॥

अशमयित्वा नैष्ठ्यनैर्यन्त्येवैवं[2] कृतागसः ॥ ये सोममसꣳस्थाप्यापः सꣳसाद्य सोमिनः[3] । सꣳस्थितो न इत्यायन्त्यसुरैनान्हिनस्ति सः ॥ असिशूलैस्तुदन्ति यमस्य प्रतिषादने । यो ऽशमयित्वा नैष्ठ्यनैरथ नाकमधिरोहति ॥ वायुर्भूत्वा पवते त्रिदिवं नाकमुत्तमम् । यः शमयित्वा नैष्ठ्यनैरथ नाकमधिरोहति ॥ अध्वर्योर्यजमानस्य प्रतिप्रस्थातुरग्नीधः[4] । ब्रह्मणो होतुरुद्गातु राजैषां लोकमादत्ते न चाहोषुश्चतुर्दश ॥ ये चतुर्दश जुह्वति दध्न[5] एताः स्वाहुतीः । नैषां राजा लोकमादत्ते न प्रजां नोत[6] वाजिनम् ॥ आप्याययन्तो राजानं ग्रावभिः क्रूरमृत्विजः । पयसा शमयन्तो ऽस्य जुह्वतैव चतुर्दशेति । ॥ ४६ ॥ चतुर्दशः ॥

अथ वै भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासौ यजेत य एनौ सेन्द्रौ यजेतेति । वैमृधः पूर्णमासे ऽनुनिर्वाप्यो

---

१ यो i. s. o. ये M.

२ My conjecture; ॰नैर्यन्त्वेवैवं M; ॰नैस्तान्येवं, जान्येवं, जात्वेवं the other MSS.

३ सौमिनः M.

४ Thus Be 7; ॰स्थातुराग्नीधः D Be; thus also but ॰ध्रः Be; स्थातोंनेताग्नीधः M.

५ दध्न Be 7, दध्ना the other MSS.

६ नोन M; नोद the other MSS.

भवति । तेन पूर्णमासः सेन्द्र । ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां । तेनामावास्या सेन्द्रेति । केनो स्विदग्नीजानस्य सेन्द्रौ भवत इत्यैन्द्राग्नेन पुरोडाशेनेत्येव ब्रूयादित्यथ वै भवति देवा वै यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत । ते देवा एतामिष्टिमपश्यन्नाग्नावैष्णवमेकादशकपालꣳ सरस्वत्यै चरुꣳ सरस्वते चरुं । तां पौर्णमासꣳ सꣳस्थाप्यानुनिरवपन्ततो देवा अभवन्परासुरा । यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स पौर्णमासꣳ सꣳस्थाप्यैतामिष्टिमनुनिर्वपेत्पौर्णमासेनैव वज्रं भ्रातृव्याय प्रहृत्याग्नावैष्णवेन देवताश्च यज्ञं च भ्रातृव्यस्य वृङ्क्त इति ब्राह्मणꣳ । स एष भ्रातृव्यवतो यथाकामप्रयोगो[1] । मिथुनान्पशून्त्सारस्वताभ्यां । यावदेवास्यास्ति तत्सर्वं वृङ्क्त इति ब्राह्मणमथ वै भवति ॥ ४७ ॥

पौर्णमासीमेव यजेत भ्रातृव्यवान्नामावास्यामिति । स[2] पौर्णमासीं पौर्णमासीमेव यजेत भ्रातृव्यवान्नामवास्याꣳ । हत्वा भ्रातृव्यं नाप्याययतीति ब्राह्मणं । तदेतत्स्तरणावगधं वापरोध्यावगधं[3] वेत्यथ वै भवति साकंप्रस्थायीयेन यजेत पशुकाम इत्येतयेष्ट्वा यक्ष्यमाण उपकल्पयत औदुम्बरं महत्पात्रं प्रभूतमाज्यमित्यथ देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति[4] प्रतिपदं कृत्वाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्यैन्द्रमेकादशकपालमैन्द्रꣳ

---

१ यथाकामंप्र॰ M.

२ om. M.

३ परोध्यावगधं M, omitting वा ; वापरोध्यावगंधं all the other MSS.

४ इत्येवमेव M.

सांनाय्यं । प्रसिद्धमाग्नेयेन चरित्वाथेतरयोर्हविषोरौदुम्बरे महति पात्रे समवद्यन्नाहेन्द्रायानुब्रूहीति महेन्द्रायेति वा यदि महेन्द्रयाजी भवति । महता पूर्णꣳ होतव्यमित्यत्याक्रम्याश्राव्याहेन्द्रं यजेति महेन्द्रमिति वा यदि महेन्द्रयाजी भवति । वषट्कृते सहैव पात्रेण जुहोति । तृप्त एवैनमिन्द्रः प्रजया पशुभिस्तर्पयतीति ब्राह्मणमथ वै भवति दारुपात्रेण जुहोति । न हि मृन्मयमाहुतिमानश । औदुम्बरं भवत्यूर्ग्वा उदुम्बर ऊर्क् पशव । ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशूनवरुन्द्ध इति ब्राह्मणं । तदेतत्तभ्यावगधं[१] वा निर्वैदावगधं[२] वेत्यथ वै भवति ॥ ४८ ॥

नागतश्रीर्महेन्द्रं यजेत । त्रयो वै गतश्रियः शुश्रुवान्ग्रामणी राजन्यस्तेषां महेन्द्रो देवतेति । स[३] यो[३] ऽन्य[३] एतेभ्यो महेन्द्रमियक्ष्येत[४] स संवत्सरमिन्द्रमिष्ट्वाग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथ यामावास्यागच्छति तस्यां महेन्द्रं यजते । सो ऽत ऊर्ध्वं महेन्द्रयाज्येव भवत्यथ वै भवति संवत्सरमिन्द्रं यजेत । संवत्सरꣳ हि व्रतं नाति । स्वैवैनं देवतेज्यमाना भूत्या इन्द्धे वसीयान्भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवति संवत्सरस्य परस्तादग्नये व्रतपतये

१ Thus M ; ०त्तभ्यावगतो Be ; ०त्तच्छावगतो Be 7 UD ; ०तच्छौवगतो B.

२ Thus M Be U ; ०गंधं B Be 7 D.

३ M समपान्य i. s. o. स यो ऽन्य ।

४ Thus, ०क्ष्येत, all.

पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्संवत्सरमेवैनं वृत्रं जघ्निवाꣳसमग्निर्व्रतपतिर्व्रतमालम्भयति । ततो ऽधि कामं यजेतेति ब्राह्मणमथ वै भवति ॥ ४९ ॥

नासोमयाजी संनयेदनागतं वा एतस्य पयो यो ऽसोमयाजी । यदसोमयाजी संनयेत्परिमोष एव सो ऽनृतं करोत्यथो परैव सिच्यते । सोमयाज्येव संनयेत्पयो वै सोमः पयः सांनाय्यं । पयसैव पय आत्मन्धत्त इति ब्राह्मणमथ वै भवति वि वा एतं प्रजया पशुभिरर्धयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं यस्य हविर्निरुप्तं पुरस्ताच्चन्द्रमा अभ्युदेति । त्रेधा तण्डुलान्विभजेद्ये मध्यमाः स्युस्तानग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे दधꣳश्चरुं । ये ऽणिष्ठास्तान्विष्णवे शिपिविष्टाय शृते चरुमिति । तस्या एता भवन्त्यग्ने दा दाशुषे रयिं दा नो अग्ने प्रदातारꣳ हवामहे प्रदाता वज्री प्र तत्ते अद्य किमित्ते विष्णो परिचक्ष्यं [1]भूदितीन्वीजानस्यायानीजानस्य[2] । व्यापन्नयैव[3] पूर्वया यजते[3] ऽव्यापन्नयोत्तरया[3] । न द्वे यजेत । यत्पूर्वया संप्रति यजेतोत्तरया छम्बट् कुर्याद्यदुत्तरया संप्रति यजेत पूर्वया छम्बट् कुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु ह्रीतमुख्यपगल्भो जायत । एकामेव यजेत

---

१ भूदितौन्वौजान॰ all.

२ Thus MDU Be 7 ; ॰नस्याव्या॰ Be.

३ Thus M ; यजेतव्यापन्नयैवोत्तरया BU ; यजेताव्यापन्नयोत्तरया Be, thus also but यजेते D. The avagraha added by me.

प्रगल्भो ऽस्य जायते । ऽनादृत्य तद्दे एव यजेत । यज्ञमुखमेव पूर्वयालभते । यजत उत्तरया । देवता एव पूर्वयावरुन्द्ध इन्द्रियमुत्तरया । देवलोकमेव पूर्वयाभिजयति मनुष्यलोकमुत्तरया । भूयसो यज्ञक्रतूनुपैतीति ब्राह्मणमथ वै भवत्येषा वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानं पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवास्मै लोके ऽर्धुकं भवतीति ब्राह्मणमथ वै भवति ॥ ५० ॥

दाक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत । पूर्णमासे संनयेन्मैत्रावरुण्यामिक्षयामावास्यायां यजेतेत्येतयेष्ट्या यक्ष्यमाण उपकल्पयते ऽहतं वासो । ऽथ पौर्णमास्या उपवसथे ऽग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथास्यैतदहरिन्द्राय वत्सा अपाकृता भवन्त्यैन्द्रं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वाव्रता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्यैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ । सा द्विहविरिष्टिः संतिष्ठते । ऽत्रैतदैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ समुपहूय भक्षयन्त्यथाहतं वासः परिधायापरपक्षं व्रतं चरति । तस्यैतद्व्रतं नानृतं वदति न माꣳसमश्नाति न स्त्रियमुपैति नास्य पल्पूलनेन वासः पल्पूलयन्त्यथ यामावास्यागच्छति[1] तस्या उपवसथे ऽग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति । सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते । ऽथास्यैतदहर्मित्रावरुणाभ्यां वत्सा अपाकृता भवन्ति । मैत्रावरुणं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वाव्रता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेय-

१ All the MSS. exc. M om. the relative pronoun.

मष्टाकपालं निर्वपति मैत्रावरुणीमामिक्षाꣳ। सा द्विहविरिष्टिः संतिष्ठते। वाजिनस्य काले वाजिनेन चरति। निधत्ते वासो। विसृजते व्रतं। विसृष्टव्रत एतं[1] पूर्वपक्षं भवत्यथ पौर्णमास्यागच्छत्युत्सीदति व्रतपतिर्यदेवोर्ध्वं व्रतपतेस्तेन प्रतिपद्यते। तदेतत्संवत्सरावगधꣳ[2] सोमसꣳस्थम्[3]। ॥ ५१ ॥

अथेडादध इत्याचक्षते। समानं वाससश्च व्रतपतेश्च। तथैन्द्रं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्यग्नीषोमीयमेकादशकपालमैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ। सा त्रिहविरिष्टिः संतिष्ठते। ऽत्रैतदैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ समुपहूय भक्षयन्ति। तथाहतं वासः परिधायापरपक्षं व्रतं चरत्यागच्छत्यमावास्या। [4]तस्या उपवसथे यजते। तथा मैत्रावरुणं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपत्यैन्द्रमेकादशकपालं मैत्रावरुणीमामिक्षाꣳ। सा त्रिहविरिष्टिः संतिष्ठते[4]। वाजिनस्य काले वाजिनेन चरति। निधत्ते वासो। विसृजते व्रतं। विसृष्टव्रत एतं[5] पूर्वपक्षं भवत्यथ पौर्णमास्यागच्छत्युत्सीदति

१ एवं M.

२ Thus M; ०रावगंधं Be; ०राववाध्ये Be 7 BDU.

३ ०सꣳस्था M.

४...४ Thus M only; the other MSS. are partly defective, partly corrupt.

५ एवं M.

व्रतपतिर्यद्देवोर्ध्वं व्रतपतेस्तेन प्रतिपद्यते । तदेतत्संवत्सरावगधꣳ[1] सोमसꣳस्थम्[2] । ॥ ५२ ॥

अथ चतुश्चक्रो भ्रातृव्यवतो यज्ञः । समानं वाससश्चैव व्रतपतेश्च । तथैवैन्द्रं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सरस्वत उपाꣳशुयाजमग्नीषोमीयमेकादशकपालमैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ । सा चतुर्हविरिष्टिः संतिष्ठते । ऽथैतदैन्द्रꣳ सांनाय्यꣳ समुपहूय भक्षयन्ति । तथैवाहतं वासः परिधायापरपक्षं व्रतं चरत्यागच्छत्यमावास्या । नैवोपवसथे यजते । तथैव मैत्रावरुणं पयो दोहयित्वोपवसति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ प्रातराग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सरस्वत्या उपाꣳशुयाजमैन्द्रमेकादशकपालं मैत्रावरुणीमामिक्षाꣳ । सा चतुर्हविरिष्टिः संतिष्ठते । वाजिनस्य काले वाजिनेन चरति । निधत्ते वासो । विसृजते व्रतं । विसृष्टव्रत एतं[3] पूर्वपक्षं भवत्यथ पौर्णमास्यागच्छत्युत्सीदति व्रतपतिर्यद्देवोर्ध्वं व्रतपतेस्तेन प्रतिपद्यते । तदेतत्संवत्सरावगधꣳ[1] सोमसꣳस्थम्[2] । ॥ ५३ ॥

स एष चतुश्चक्रो भ्रातृव्यवतो यज्ञः । स यथा ह वा इदमनश्चतुश्चक्रं व्यवस्थानमेत्येवꣳ[4] ह वा एष एतेन यज्ञक्रतु-

---

१ Thus M ; ०संवत्सरावगंधं Be ; ०संवत्सरावराध्यं the other MSS.

२ ०संꣳस्था M.

३ एवं M.

४ Thus M ; व्यवस्थानं एत्ये० Be BU ; व्यवस्थान एत्ये० Be 7 D.

नेष्ट्वा पाप्मानं भ्रातृव्यं व्यवघ्नान एति । स एष वसिष्ठयज्ञः केशियज्ञः सार्वसेनियज्ञो । वसिष्ठो ह यत्र सौदासानभिचचारैवꣳ हैनानभिचचार । केशी ह यत्र खाण्डिकमभिचचारैवꣳ हैनमभिचचार । सार्वसेनिर्ह यत्र भ्रातृव्यानभिचचारैवꣳ हैनानभिचचार । ॥ ५४ ॥ पञ्चदशः ॥

चातुर्मास्यैः सोमैर्यक्ष्यमाणो भवति । स द्वयान्संभारानुपकल्पयत आग्निष्टोमिकाꣳश्च वैश्वदेवसंभाराꣳश्च[1] । स[2] पुरस्तात्फाल्गुन्यै[2] वा चैत्र्यै वा पौर्णमास्या आमावास्येन हविषेष्ट्वा दीक्षते । तस्यापरिमिता[3] दीक्षास्तिस्र उपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्यै मे यज्ञिये[4] ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथास्यैतदहर्विश्वेभ्यो देवेभ्यो वत्सा अपाकृता भवन्ति । वैश्वदेवं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विग्रिह्योपवसन्त्यथ प्रातस्त्रिवृद्बर्हिस्तदेकवदेव[5] स्तृणात्यथाग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य वैश्वदेव उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते वैश्वदेवहवीꣳषि । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरे-

---

१ Thus MD Be 7; वैश्वदेविकसंभा° Be BU.

२ Thus M; स om. B Be; पुरस्तात् om. B Be 7 DU.

३ Thus M Be 7; तस्या अपरि° Be BUD.

४ Thus MDU; यज्ञीये the other MSS.

५ भवति Be BU ins. after बर्हिस् ।

षाꣳ हविषामृजुधा त्रिवृदग्निष्टोमः संतिष्ठते । पुरस्ताद्वानासोमानां वाजिनेन चरति । समानं कर्मावभृथात्समिष्टो ऽवभृथ । उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै द्यावापृथिव्योपालम्भ्या भवति । तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा पशुपुरोडाशौ निर्वपति । संतिष्ठते यथा द्विपशुः पशुबन्धस्तथाथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वेत्युक्तमेतदथातश्चतुर्षु मासेषु ॥ ५५ ॥

वरुणप्रघासाभ्याꣳ सोमाभ्यां यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्यै मे यज्ञिये[1] ऽहन्द्वितीयमहः संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथास्यैतदहर्मरुद्भ्यो वत्सा अपाकृता भवन्ति । मारुतं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विशिष्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य मारुत उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते सप्त वरुणप्रघासहवीꣳषि । स यत्र प्रातःसवने धिष्णियान्विहरति तदजस्रं मार्जालीयं करोति । समासन्नेषु हविःषु गार्हपत्ये करम्भपात्राण्यभिपर्यग्निकृत्वा तैर्मार्जालीये प्रचरति । प्रैषवन्तः सवनीयाः । अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषामृजुधा पञ्चदश उक्थ्यः संतिष्ठते । ऽहीनसंततिं करो-

---

१ Thus MDU ; यज्ञीये the other MSS.

त्र्यथास्यैतदहर्वरुणाय वत्सा अपाकृता भवन्ति । वारुणं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विग्रिष्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य वारुण उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तते वारुणी च कायश्च[1] । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरयोर्हविषोर्ऋजुधा सप्तदश उक्थ्यः संतिष्ठते । पुरस्ताद्धानासोमानां वाजिनाभ्यां चरति । समानं कर्मावभृथादेतस्मिन्नवभृथ उपाददते वारुण्ये निष्कासं तुषानिति । वारुणस्य वारुण्यामिचाभ्यवदानीया भवत्यृजीषेण सह तुषान्संप्रकिरन्ति । प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै कायोपालम्भ्या[2] भवति । तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा पशुपुरोडाशौ निर्वपति । संतिष्ठते यथा द्विपशुः पशुबन्धस्तथाथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वेत्युक्तमेतद्यातश्चतुर्षु मासेषु ॥ ५६ ॥

साकमेधैः सोमैर्यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्ये मे यज्ञिये ऽहन्सुत्यमहः संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विग्रिष्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति ।

१ काया च M.

२ Thus M Be 7 ; काय उपालंभ्यो or कायोपालंभ्यो the other MSS.

तस्यानीकवत उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तत आनीकवतः । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेत्यानीकवतस्य । माध्यंदिनीयाननुवर्तते सांतपनः । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेति सांतपनस्यर्जुधैकविꣳश उक्थ्यः संतिष्ठते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विग्रिह्योपवसन्त्यथ सायं गृहमेधीयेन चरत्यथापररात्रे पूर्णदर्व्येण[१] चरत्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य क्रैडिन उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तते क्रैडिनः । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेति क्रैडिनस्यर्जुधा त्रिणव उक्थ्यः संतिष्ठते । ऽहीनसंततिं करोत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विग्रिह्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य प्राजापत्यस्तूपर उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते महाहवींꣳषि । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषां । तृतीयसवनीयाननुवर्तन्ते महापितृयज्ञहवींꣳषि । स यत्र तृतीयसवने धिष्ण्यान्विहरति तदजस्रं मार्जालीयं करोति । समासन्नेषु हविःषु गार्हपत्ये महापितृयज्ञहवींꣳषि श्रपयित्वा तैर्मार्जालीये प्रचरति । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषामृजुधा त्रयस्त्रिꣳश उक्थ्यः संतिष्ठते । पुरस्ताद्धानासोमानां त्रैयम्बकैश्चरति । समानं कर्मावभृथात्प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदय-

---

१ Thus Be U ; ०दर्व्येण M Be 7 D.

नीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै वैश्वकर्मण्युपालम्भ्या[१] भवति । तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा पशुपुरोडाशौ निर्वपति । तावनुवर्तेत आदित्यः । प्रैषवन्तौ पशुपुरोडाशावनुब्रूहि यजेत्यादित्यस्य । संतिष्ठते यथा द्विपशुः पशुबन्धस्तथाथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वेत्युत्क्रमेतदथातश्चतुर्षु मासेषु ॥ ५७ ॥

शुनासीरीयेण सोमेन यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षास्तिस्र उपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्ये मे यज्ञिये ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विगृह्योपवसन्त्यथास्यैताꣳ रात्रिं वायवे वत्सा अपाकृता भवन्ति । प्रातर्वायव्यं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथाग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्यैन्द्र ऋषभ उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते शुनासीरीयहवीꣳषि । प्रैषवन्तः सवनीया अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषामृजुधा ज्योतिरग्निष्टोमः संतिष्ठते । समानं कर्मावभृथात्प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै[२] सौर्युपालम्भ्या[३] भवति । तयोः प्रसिद्धं वपाभ्यां चरित्वा पशुपुरोडाशौ

---

१ Thus Be 7; ०कर्मण्योपा० Be; ०कर्मण उपालंभ्यो M.

२ तस्यै MU Be; तस्याः Be 7 D; B om.

३ Thus Be 7; सौर्योपालंभ्या M; सौर्य उपालंभ्यो Be U.

निर्वपति । संतिष्ठते यथा द्विपशुः पशुबन्धस्तथाथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वेत्युक्तमेतत् । ॥ ५८ ॥ षोडशः ॥

अथातो ज्योतिरयनमित्याचक्षते । वैश्वदेवेन सोमेन यक्ष्यमाणो भवतीति समानी प्रतिपदेतावदेव नाना । त्रिवृदसुत्राग्निष्टोमो । ज्योतिरित्या।थातश्चतुर्षु मासेषु वरुणप्रघासेन सोमेन यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षाः षडुपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्ये मे यज्ञिये ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्य।थास्यैतदहर्दया वत्सा अपाकृता भवन्ति मरुद्भ्यो वरुणायेति । इयं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वा।थ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विभिद्योपवसन्त्य।थ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य मारुतो वारुण इत्युपालम्भ्यौ भवतस्त।स्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते सप्त वरुणप्रघासहवीꣳषि । स यत्र प्रातःसवने धिष्णियान्विहरति तदजस्रं मार्जालीयं करोति । समासन्नेषु हविःषु गार्हपत्ये करम्भपात्राण्यभिपर्यग्निकृत्वा तैर्मार्जालीये प्रचरति । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषां । माध्यंदिनीयाननुवर्तते[1] वारुणी च कायस्य । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरयोर्हविषो।र्ऋजुधा ज्योतिरुक्थ्यः संतिष्ठते । समानमुत्तरं कर्म यथा द्विरात्रे तथा।यातश्चतुर्षु मासेषु ॥ ५९ ॥

---

1 Thus MDU; °वर्तंते the other MSS.

साकमेधेन सोमेन यक्ष्यमाणो भवति। दीक्षते। तस्यापरिमिता दीक्षाः षडुपसदः। स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्ये मे यज्ञिये ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति। तस्य तथा संपद्यते। प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विग्रिष्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति। तस्यानीकवतः क्रैडिनः प्राजापत्यस्तूपर इत्युपालम्भ्या भवन्ति। तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तत आनीकवतः। प्रैषवन्तः सवनीया। अनुब्रूहि यजेत्यानीकवतस्य। माध्यंदिनीयाननुवर्तते सांतपनः। प्रैषवन्तः सवनीया। अनुब्रूहि यजेति सांतपनस्य। तृतीयसवनीयाननुवर्तन्ते[१] गृहमेधीयप्रभृतीनि महाहवीꣳषि। स यत्र तृतीयसवने धिष्ण्यान्विहरति तदजस्रं मार्जालीयं करोति। महाहविर्भिश्चरित्वा गार्हपत्ये महापितृयज्ञहवीꣳषि श्रपयित्वा तैर्मार्जालीये प्रचरति[२]। प्रैषवन्तः सवनीया। अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषामृजुधा ज्योतिरुक्थ्यः संतिष्ठते। समानमुत्तरं कर्म यथा त्रिरात्रे तथा। स उवेव[३] शुनासीरीयः॥ ६०॥ सप्तदशः॥

अथातो महायज्ञ[४] इत्याचक्षते। ज्योतिरतिरात्र इत्येक आहुर्दीक्षते। तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः। स तथा

---

१ Thus MD; ॰वर्तते the other MSS.

२ ॰रन्ति Be Be 7 DU.

३ Thus M; उवेदोन Be 7; उक्थ्येन Be BDU.

४ Thus M Be BU Keś.; महापितृयज्ञ Be 7 D.

राजानं क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्ये मे यज्ञिये ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथास्यैतदहस्त्रया वत्सा अपाकृता भवन्ति विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यो वरुणायेति । त्रयं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विमिथ्योपवसन्त्यथ [1]प्रातस्त्रिवृद्बर्हिरेकवदेव[2] स्तृणात्यथाग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्य वैश्वदेवो मारुतो वारुण आनीकवतः क्रैडिनः प्राजापत्यस्तूपर ऐन्द्र ऋषभ इत्युपालम्भ्या भवन्ति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते वैश्वदेवहवीꣳषि । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषां । माध्यंदिनीयाननुवर्तन्ते सर्वाणि वरुणप्रघासहवीꣳषि । ॥ ६१ ॥

स यत्र माध्यंदिनीये सवने धिष्णियान्विहरति तदजस्रं मार्जालीयं करोति । समासन्नेषु हविःषु गार्हपत्ये करम्भपात्राण्यभिपर्यग्निकृत्वा तैर्मार्जालीये प्रचरति । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषां । तृतीयसवनीयाननुवर्तन्त आनीकवतप्रभृतीनि महाहवीꣳषि । स यत्र तृतीयसवने धिष्णियान्विहरति तदजस्रं मार्जालीयं करोति ।

---

१ Between प्रातस् and त्रिवृद् Be 7 has the following words: (प्रात)-राग्नेयं पशुमुपाकरोति तस्यानीकवतः क्रैडिनः प्राजापत्यस्तूपर इत्युपालंभ्या भवंति तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तंत आनीकवतः प्रैषवंतः सवनीया अनुब्रूहि यजेत्यानीकवत-(स्त्रिवृद्) ।

२ Thus (एकवदेव) M Be 7 ; एकधैव Be U ; एकवैव B ; D om.

महाहविर्भिश्चरित्वा गार्हपत्ये महापितृयज्ञहवींषि श्रपयित्वा तैर्मार्जालीये प्रचरति । प्रैषवन्तः सवनीया । अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषामृजुधा ज्योतिरतिरात्रः संतिष्ठते । पुरस्ताद्धानासोमानां वाजिनैश्चरित्वा त्रैयम्बकैश्चरति[1] । समानं कर्मावभृथाद्यैतस्मिन्नवभृथ उपाददते वारुण्ये निष्कासं तुषानिति । वारुणस्य वारुण्यामिक्षाभ्यवदानीया भवत्यृजीषेण सह तुषान्त्संप्रकिरन्ति[2] । प्रसिद्धो ऽवभृथ । उदयनीययेष्ट्वा मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोति । तस्यै द्यावापृथिव्या काया वैश्वकर्मणी सौरीत्युपालम्भ्या भवन्ति । तासां प्रसिद्धं वपाभिश्चरित्वा पशुपुरोडाशान्निर्वपति । ताननुवर्तन्त आदित्यप्रभृतीनि शुनासीरीयहवींषि । प्रैषवन्तः पशुपुरोडाशा । अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषाꣳ । संतिष्ठते यथा पञ्चपशुः पशुबन्धस्तथाथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वा यजमानायतन उपविश्य त्रेण्या शलल्या लोहितायसस्य च क्षुरेण शीर्षन्नि च वर्तयते परि च वपते पुरस्तादेवाग्रे ऽथ दक्षिणतो ऽथ पश्चादथोत्तरतो ऽथोपरिष्टात्संतिष्ठन्ते चातुर्मास्याः सोमाः संतिष्ठन्ते चातुर्मास्याः सोमाः । ॥ ६२ ॥ अष्टादशः ॥

॥ इति सप्तदशः प्रश्नः[3] ॥

१ त्र्यंबकै॰ MSS.

२ ॰किरति M.

३ अथ (r. इति) बौधायन उत्तरतन्त्रसूत्रे प्रथमः प्रश्नः U.

बृहस्पतिसवेन यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते ऽश्व-चतुस्त्रिꣳशा दक्षिणाः कृष्णाजिनꣳ सुवर्णरजतौ च रुक्मौ पर्णमयं पात्रमाज्यमभिषेचनार्थाथ वै ब्राह्मणं भवति परिस्रजी होता भवत्यरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्र इत्येष ह वै परिस्रजी यः खलतिः परिकेश्यो[१] । ऽथ[१] हैष मिर्मिरो यः शुक्लो विक्लिध-स्तिलकवान्पिङ्गाक्षो[२] । ऽथ हैष त्रिशुक्रो यस्त्रिवेदो[३] । दीक्षते । तस्यैकरात्रीणस्य सोमं क्रीणन्ति । तिस्र उपसदस्तायते त्रिवृदग्निष्टोमो रथंतरसामा प्रवर्ग्यवान्गायत्रीष्वेक स्तोमः । प्रज्ञातं देवसुवाꣳ हविषां करणं । तस्य बार्हस्पत्यो[४] ऽतिग्राह्यो[४] । बार्हस्पत्यः पशुरुपालभ्यः । समानमाभिषेकस्य कालादभिषेकस्य काले यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोप-स्तृणाति । तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्य पर्णमये पात्र आज्यमानीयाभिषिञ्चति बृहस्पतिः प्रथमं जायमानो महो ज्योतिषः परमे व्योमन् । सप्तास्यस्तु-विजातो रवेण वि सप्तरश्मिरधमत्तमाꣳसि ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण बृहस्पतिसवेनाभिषिञ्चामीति । समुन्मृष्टे समुत्क्रो-शन्तीति[५] समानमा मुखस्य विमार्जनात् । ॥ १ ॥

१ Thus MB Be; परिकेश्यथ the other MSS.

२ Thus D; तिलकावा° M Be 7 U; तीलकवा° Be; तीलकावा° B.

३ Thus M; त्रिवेदी the other MSS.

४ Thus M Be 7 D; °पत्यसातिग्रा° Be BU.

५ M reads: समुत्क्रोशंत्यभ्यषेच्यतायमसौ + बृहस्पतिसवेनेति ।

तस्य प्रातःसवने सन्नेषु नाराशꣳसेष्वेकादश दक्षिणा नीयन्त। एकादश माध्यंदिने सवने सन्नेषु नाराशꣳसेष्वश्वद्वादशास्तृतीयसवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। माध्यंदिन एव सवने ऽश्वं दद्यादिति ह स्माह मौद्गल्यः। स वा एष[१] नैमार्जनो[१] यज्ञः। स यथा ह वा इयं गैरेयी[२] नदी[३] निमृजत्येवꣳ[३] ह वा एष एतेन यज्ञक्रतुनेष्ट्वा पाप्मानं भ्रातृव्यं निमृजन्नेति[४]। स एतस्मिन्नेव पूर्वपक्षे चतुष्टोमेनाग्निष्टोमेन यजेत पुरा श्रेषाच्छान्त्यै। राजा राजसूयेनेजान इच्छति बृहस्पतिसवेनाभिषिच्येयेति[५]। तदु वा आहुर्न वै राजसूयाभिषिक्तो ऽन्येन यज्ञक्रतुनाभिषिच्येताप्रत्यवरोही ह[६] भवतीत्युभाभ्यां ब्रह्मक्षत्राभ्यामभिषिच्या[७] इत्यभिषिच्येतैवेति[७]। दीक्षते। तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसदः। समानमाभिषेकस्य कालादभिषेकस्य काले माध्यंदिनीया एवैनं चमसा निमृजन्तो यन्ति। चतुर्विꣳश एष भवति।

---

१ Thus M Be 7 D; एषसवनैमार्जनो BU; एष सवोघनिर्माजनो Be.

२ Thus M; गौरेयी the other MSS. (U गौरेयीर्)।

३ नदी निमृजंत्येवꣳ M; नदीनिर्मृज्येत्येवꣳ B; नदीर्निर्मृज्यनेत्येवꣳ Be 7 D; नदीर्निर्मृज्यंत्येवं U; नदीं तीत्वा पांसून्निर्मृजंत्येवꣳ Be. Read perhaps: नदी निमृजन्त्येत्येवꣳ *i.e.* निमृजन्ती एति, *cp. infra* निमृजन्नेति।

४ निमृज्यन्नेति Be 7.

५ Thus MD Be 7; ॰भिषिच्यनेति Be U; ॰भिषिच्येतेति B.

६ om. M.

७ Thus M only; ॰भिषिच्यात इत्यभिषिच्येतैवेति U Be 7 D; ॰भिषिच्यात इत्यभिषिच्येवेति B; ॰भिषिच्याभिषिच्येतेनैवेति Be.

राजा राजसूयेन यक्ष्यमाण आध्यायति[1] त्रिषु वर्णेष्वभिषिक्तेष्वभिषिच्येय[2] पुरोहिते स्थपतौ सूत इति। पुरोहितो दीक्षते। तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसदः। समानमाभिषेकस्य कालादभिषेकस्य काले शुक्रामन्थिनोः सꣳस्रावेणाभिषिञ्चति। चतुष्टोम एष भवति। ॥ २ ॥

स्थपति[3] स्थपतिसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयत आर्षभं चर्म सुवर्णरजतौ च रुक्मावौदुम्बरं पात्रं दध्यभिषेचनाय। दीक्षते। तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसद। आग्नेयस्य मारुती पृश्निः पष्ठौह्युपालम्भ्या भवति। सप्त हवीꣳषि प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते यदाग्नेयो भवत्यग्निमुखाह्यृद्धिरित्येतानि। समानमाभिषेकस्य कालादभिषेकस्य काले यजमानायतन आर्षभं चर्म प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति। तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्यौदुम्बरे पात्रे दध्यानीयाभिषिञ्चति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण स्थपतिसवेनाभिषिञ्चामीति। समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा सुखस्य विमार्जनात्स एष स्थपतिसवः सप्तदशो ऽग्निष्टोम। एष एव स्थपतिसव। एष वैश्यसव[4]। एष माससवो। मासा ह्येनेनातः[5] पूर्वमीजिरे। ॥ ३ ॥

---

१ ॰ध्यायतीति M.
२ Thus MD Be 7; ॰षिच्येषु Be BU.
३ om. Be BU.
४ वैश्यस्य सव Be 7.
५ *i. s. o.* अतः Be 7 अत, D अतं।

सूतः[1] सूतसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते कृष्णाजिनꣳ सुवर्णरजतौ च रुक्मौ पर्णमयं पात्रꣳ हिरण्यं घृतमभिषेचनाय। दीक्षते। तस्य तिस्रो दीक्षास्तिस्र उपसदो। ऽष्टौ हवीꣳषि प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते यदाग्नेयो भवत्याग्नेयो वै ब्राह्मण इत्येतानि। समानमाभिषेकस्य कालादभिषेकस्य काले यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति। तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्य पर्णमये पात्रे घृतमानीय हिरण्येनोत्पूयाभिषिञ्चति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण सूतसवेनाभिषिञ्चामीति। समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा मुखस्य विमार्जनात्स एष सूतसवः सप्तदशो ऽग्निष्टोम। एष एव सूतसव। एष ग्रामणीसव[2]। एष स्थतुसव। स्थतवो ह्येनेनातः पूर्वमीजिरे। ॥ ४ ॥ प्रथमः ॥

सोमसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते सौमीꣳ सूतवशां कृष्णाजिनꣳ सुवर्णरजतौ च रुक्मौ पर्णमयं पात्रं पयो ऽभिषेचनायाथ वै ब्राह्मणं भवति यत्किंच राजसूयमृते सोमं तत्सर्वं भवतीति। स आमावास्येन हविषेष्ट्वाष्टावहान्यानुमतप्रभृतिभिरेति संवत्सरं चातुर्मास्यैः सप्तेन्द्रतुरीयप्रभृतिभिरथ रत्निनाꣳ हविर्भिर्यजते। ऽथ देवसुवाꣳ हविर्भिर्यजते।

१ om. M.

२ ग्रामणि॰ M Be.

ऽथैताꣳ सौमीꣳ सूतवशामालभते[१] । तस्या असमुदिते यजमानायतने कृष्णाजिनं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति । तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्य पर्णमये पात्रे पय आनीयाभिषिञ्चत्यषाढं[२] युत्सु पृतनासु पप्रिꣳ सुवर्षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजाꣳ सुक्षितिꣳ सुश्रवसं जयन्तं त्वामनु मदेम सोम॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण सोमसवेनाभिषिञ्चामीति । समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा मुखस्य विमार्जनाद् । अथ सꣳसृपाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ पञ्चहविषा दिशामवेष्ट्या यजते । ऽथ द्विपशुना पशुबन्धेन यजते । ऽथ सात्यदूतानाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ पूर्वैः प्रयुजाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वोत्तरैः प्रयुजाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ देविकाहविर्भिर्यजते । ऽथ त्रैधातवीयया यजते । ऽथ सौत्रामण्या यजते । संतिष्ठते सोमसवो ऽर्धचतुर्थैर्मासैः । ॥ ५ ॥

पृथिसवेन[३] यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते रोहितं चर्मानडुहꣳ सुवर्णरजतौ च रुक्मावौदुम्बरं द्रोणं चतुःस्रक्ति चतुष्टयीरपो दिग्भ्यः संभृता[४] । अथ वै ब्राह्मणं भवति

---

१ ०भते MD Be UB; ०भेत Be 7.

२ The mantra is abbreviated in all the MSS.

३ पृथिवि० M, पृथिवी Be every time in this kh.

४ Thus M Be; समाभृता the other MSS.

यत्किंच राजसूयमनुत्तरवेदीकं तत्सर्वं भवतीति । स आमावास्येन हविषेष्ट्वाष्टावहान्यानुमतप्रभृतिभिरेति सप्तेन्द्रतुरीयप्रभृतिभिरथ रत्निनाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ देवसुवाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथैतां चतुर्हविषमिष्टिं निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुमिति । तस्या[1] असमुदिते[1] यजमानायतने रोहितं चर्मानडुहं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति । तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्यौदुम्बरे द्रोणे चतुष्टयीरपः समवनीयाभिषिञ्चति[2] ये मे पञ्चाशतं ददुरश्वानाꣳ सधस्तुतिः । द्युमदग्ने महि श्रवो बृहत्कृधि मघोनां नृवदमृत नृणाम् ॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण पृथिसवेनाभिषिञ्चामीति । समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा मुखस्य विमार्जनादथ सꣳसृपाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ पञ्चहविषा दिशामवेष्ट्या यजते । ऽथोपातीत्य द्विपशुं पशुबन्धꣳ सात्यदूतानाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ पूर्वैः प्रयुजाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ पौर्णमासवैमृधाभ्यामिष्ट्वोत्तरैः प्रयुजाꣳ हविर्भिर्यजते । ऽथ देविकाहविर्भिर्यजते । ऽथ त्रैधातवीयया यजते । ऽथ सौत्रामण्या यजते । संतिष्ठते पृथिसवो ऽध्यर्धेन[3] मासेन[3] । ॥ ६ ॥

---

१ Thus M Be 7 DUB; तस्यासमु॰ Be.

२ Thus Be 7 DU; समानीय M Be B, but cp. XII. 8 (p. 98, 5).

३ Thus M; ध्यर्ध(र्धं)मासेन the other MSS.

गोसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते ऽयुतं दक्षिणाः सुवर्णरजतौ च रुक्मौ पर्णमयं पात्रं प्रतिधुगभिषेचनाय[१] । दीक्षते । तस्य षड् दीक्षाः षडुपसदः । समानमाभिषेकस्य कालादभिषेकस्य काले यजमानायतने कृष्णाजिनमात्रं वेदेरनुद्धतं भवति । तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्य पर्णमये पात्रे प्रतिधुगानीय[२] बृहत स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति रेवज्जातः सहसा वृद्धः क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महित्वे तस्तभानः क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चामि॥ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याꣳ सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेण गोसवेनाभिषिञ्चामीति । समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा मुखस्य विमार्जनात् । एष गोसवः षट्त्रिꣳशः सर्व उक्थ्य उभयसामायुतदक्षिणः[३] । पवमाने कण्वरथंतरं कुर्वन्ति[४] । ॥ ७ ॥ द्वितीयः ॥

ओदनसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते रोहितं चर्मानडुहꣳ सुवर्णरजतौ च रुक्मौ शतमानं च प्रवर्तं चतुरो वर्णान्ब्राह्मणꣳ राजन्यं वैश्यꣳ शूद्रं चतुरो रसान्मधु सुरां

---

१ Thus M Be 7 D; प्रतियुग॰ the other MSS.

२ Thus M; प्रतिधुषमानीय all the other MSS., but cp. Maitr. S. II. 2. 7, where the word is also used as a neuter (sc. पयः).

३ Thus Be 7 D; ॰सामायुतंदक्षिणाः M; ॰सामाप्ययुतदक्षिणः the other MSS.

४ Thus M; भवति the other MSS.

पय अपस्त्वारि[1] पात्राणि सौवर्णꣳ राजतं काꣳस्यं मृन्मयं चतस्रो दक्षिणाः शतमानꣳ हिरण्यं तिस्रधन्वमश्वां माषैः पूर्णं कमण्डलुं चतुष्टयीः शलाकाः पर्णमय्यौ नैयग्रोध्यावाश्वत्थ्यौ फाल्गुनपाच्यौ[2] चत्वारि नानावृक्ष्याणि पात्राणि सक्तूꣳस्त्रीणि दर्भपुञ्जीलान्यौदुम्बरं द्रोणं चतुःस्रक्ति चतुष्टयीरपो दिग्भ्यः संभृताः शतं[3] च[3] रथं चैतेनोपक्लृप्तेन रोहिणीमायतीमुपरमत्यथ[4] रोहिण्येति पूर्वाग्निमन्ववस्यत्युत्तपनीयꣳ[5] शालीनो ऽन्वाहार्यपचनमाहिताग्निरथाध्वर्युरपरराच आहृत्य सꣳशास्त्येकौदनꣳ[6] अपयतेति । तं तथा अपयन्ति यथा पुरादित्यस्योदयाच्छृतो[7] भवत्युद्यता सूर्येण कार्य इति ब्राह्मणमथैतमोदनꣳ अपयित्वाभिघार्योदञ्चमुद्वासयत्यथैतां पात्रीं निर्णिज्योपस्तीर्य तस्यामेनमसंभिन्दन्निवोद्धरति । सर्पिरासेचनं कृत्वा प्रभूतमाज्यमानीयाथैताꣳश्चतुरो वर्णान्दक्षिणत उदङ्मुखानुपवेशयत्यथान्वारब्धे यजमाने जुहोति सिꣳहे व्याघ्र उत या

1 स्वाप॰ all.

2 Thus M; फाल्गुनपाच्यौ Be B; फाल्गुनपाचौ DU; फाल्गुन्यौ पाचीं Be.

3 Uncertain; शतं च M; सतं च Be 7 D; श्वं च BU; सितं (omitting च) Be.

4 Read perhaps अद्य i.s.o. अथ, cp. XIII. 36 (p. 145, 3), XV. 2 (p. 205, 10) and XVIII. 16.

5 ॰न्ववस्यत्य॰ M Be 7; ॰न्वस्यत्यु॰ Be BUD.

6 Thus Be BU; एक्योदनꣳ M; स्रोदनं Be BU.

7 Thus M Be 7 D; पुरस्तादादित्य॰ Be BU.

पृदाकाविति चतस्रः स्रुवाहुतीर्हुत्वाहुत्वैव सꣳस्रावैः प्रवर्तमभिघारयति राडसि विराडसि सम्राडसि स्वराडसीत्यथैतं[१] प्रवर्तमग्रेणाहवनीयं[२] पर्याहृत्य दक्षिणतो निदधाति ॥ ८ ॥

अथैतत्सौवर्णं पात्रं याचति तस्मिꣳस्तिरः पवित्रं मध्वानीय सक्तूनोप्य पर्णमयीभ्याꣳ शलाकाभ्यामुपमन्थतीन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तꣳ श्रीणामीति तेजो ऽसीति ब्राह्मणाय प्रयच्छति तत्ते प्रयच्छामीति ब्राह्मणः प्रतिगृह्णात्यथ यजमानो मुखं विमृष्टे तेजस्वदस्तु मे मुखं तेजस्वच्छिरो अस्तु मे। तेजस्वान्विश्वतः प्रत्यङ् तेजसा संपिपृग्धि मेति त्रिराचम्य प्रशꣳसति तस्मा एतच्चैव पात्रं ददाति शतमानं च हिरण्यमथैतद्राजतं पात्रं याचति तस्मिꣳस्तिरः पवित्रꣳ सुरामानीय सक्तूनोप्य नैयग्रोधीभ्याꣳ शलाकाभ्यामुपमन्थतीन्द्राय त्वौजस्वत ओजस्वन्तꣳ श्रीणामीत्योजो ऽसीति राजन्याय प्रयच्छति तत्ते प्रयच्छामीति राजन्यः प्रतिगृह्णात्यथ यजमानो मुखं विमृष्ट ओजस्वदस्तु मे मुखमोजस्वच्छिरो अस्तु मे। ओजस्वान्विश्वतः प्रत्यङ्ङोजसा संपिपृग्धि मेति त्रिराचम्य प्रशꣳसति तस्मा एतच्चैव पात्रं ददाति तिसृधन्वं चाथैतत्कांस्यं पात्रं याचति तस्मिꣳस्तिरः पवित्रं पय आनीय सक्तूनोप्याश्वत्थीभ्याꣳ शलाकाभ्यामुपमन्थतीन्द्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तꣳ श्रीणामीति पयो ऽसीति वैश्याय

१ °थैनं all exc. M.

२ °मेणाग्निं M.

प्रयच्छति । तत्ते प्रयच्छामीति वैश्यः प्रतिगृह्णात्यथ यजमानो मुखं विमृष्टे पयस्वदस्तु मे मुखं पयस्वच्छिरो अस्तु मे । पयस्वान्विश्वतः प्रत्यङ् पयसा संपिपृग्धि मेति । त्रिराचम्य प्रशꣳसति । तस्मा एतच्चैव पात्रं ददात्यश्नां चाथैतन्मृन्मयं पात्रं याचति । तस्मिꣳस्तिरः पवित्रमप आनीय सक्तूनोप्य फाल्गुनपात्रीभ्याꣳ[1] शलाकाभ्यामुपमन्थतीन्द्राय त्वायुष्मत आयुष्मन्तꣳ श्रीणामीत्यायुरसीति शूद्राय प्रयच्छति । तत्ते प्रयच्छामीति शूद्रः प्रतिगृह्णात्यथ यजमानो मुखं विमृष्ट आयुष्मदस्तु मे मुखमायुष्मच्छिरो अस्तु मे । आयुष्मान्विश्वतः प्रत्यङ्ङायुषा संपिपृग्धि मेति । त्रिराचम्य प्रशꣳसति । तस्मा एतच्चैव पात्रं ददाति माषैश्च पूर्णं कमण्डलुमथैतमोदनमभ्युत्सृप्य प्राश्नाति । तस्य यन्न सहते तदप्सु प्रवेशयत्यथ हिरण्याहृतं निष्ठिवति । निष्ठिवन्तमनुमन्त्रयत इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि प्रियꣳ रेतो वरुण सोम राजन् । मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासदित्यथैतं प्रवर्तमद्भिः प्रक्षाल्य दक्षिणे कर्ण आबध्नीत आयुष्टे विश्वतो दधदित्यथैनमनुपरिवर्तयत[2] आयुरसि विश्वायुरसि सर्वायुरसि सर्वमायुरसीत्यथैनं त्रिभिर्दर्भपुञ्जीलैः पवयति यतो वातो मनोजवा यतः क्षरन्ति सिन्धवः । तासां त्वा सर्वासाꣳ

१ फल्गुनपाचिभ्यां M; फाल्गुनपात्रीभ्याꣳ Be 7 BUD; फल्गुनीभ्याꣳ Be.

२ Thus M; एतं i.s.o. एनं the other MSS.

हस्ताभिषिञ्चामि वर्चसेत्यथास्य दक्षिणमक्षिकटं[1] न्यक्षति[1] समुद्र इवासि गह्मना सोम इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ् सूर्य इव ज्योतिषा विभूरिति ॥ ९ ॥

यावदेवात्राध्वर्युस्तिष्ठति तावदेष प्रतिप्रस्थातौदुम्बरे द्रोणे चतुष्टयीरपः समवनीय चतुरो ग्रहान्गृह्णात्यपां यो द्रवणे रसस्तमहममुष्मा आमुष्यायणाय तेजसे ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामीति पर्णमयेनापां य ऊर्मौ रसस्तमहममुष्मा आमुष्यायणायौजसे वीर्याय गृह्णामीति नैयग्रोधेनापां यो मध्यतो रसस्तमहममुष्मा आमुष्यायणाय पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामीत्याश्वत्थेनापां यो यज्ञियो रसस्तमहममुष्मा आमुष्यायणायायुषे दीर्घायुत्वाय गृह्णामीत्यौदुम्बरेणाथैतद्रोहितं चर्मानडुहं[2] प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्यां रुक्माभ्यां पर्युपास्याभिषिञ्चत्यपां यो द्रवणे रसस्तेनाहमिममामुष्यायणं तेजसे[3] ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामीति पर्णमयेनापां य ऊर्मौ रसस्तेनाहमिममामुष्यायणमोजसे वीर्यायाभिषिञ्चामीति नैयग्रोधेनापां यो मध्यतो रसस्तेनाहमिममामुष्यायणं पुष्ट्यै प्रजननायाभिषिञ्चामीत्याश्वत्थेनापां यो

१ Thus Be; दक्षिणमक्षिकटन्याक्षति M; दक्षिणे अक्षिकटे न्यक्षति BU; दक्षिणे अक्षिकोटं न्यक्षति Be 7 D.

२ All MSS. exc. M ins. जघनेनाग्निं।

३ In Be here and infra all the Datives (°वर्चसाय, ओजसे, वीर्याय etc.) are changed into Instrumentals; M has everywhere Instrum.

यज्ञियो रसस्तेनाहमिममामुष्यायणमायुषे दीर्घायुत्वायाभिषिञ्चामीत्यौदुम्बरेण। समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा मुखस्य विमार्जनादुत्तरत एतद्रूपायितꣳ शतं[1] तिष्ठति रथश्च[1]। तदभिप्रैत्यभिप्रेहि वीरयस्वोग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ मित्रवर्धनस्तुभ्यं देवा अधिब्रुवन्नित्यथ रथस्य पक्षसी संमृशत्यङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं याविति। रथमातिष्ठत्यातिष्ठ वृत्रहन्निति प्रतिपद्यायं पृणक्तु रजसी उपस्थमित्यातो ऽथैतच्छतं[2] त्रिः प्रदक्षिणं परियाय[3] पुरस्तात्प्रत्यायाति। तदध्वर्यवे ददाति। स एष ओदनसवो राज्ञो वा ब्राह्मणस्य वा वैश्यस्य वा पुष्टिकामस्य यज्ञः। ॥ १० ॥ तृतीयः ॥

पञ्चशारदीयेन यक्ष्यमाणो भवति। स उपकल्पयते सप्तदश निरष्टान्वत्सतरानेकहायनान्स्स पुरस्तान्मार्गशीर्ष्यै[4] पौर्णमास्या आमावास्येन हविषेष्ट्वा सप्तदश मारुतीः पृश्नीर्वत्सतरीरालभते। ऽभिप्रोक्षणतो वत्सतरान्स्नापयित्वोत्सृजन्त्यथेतराभिः सꣳस्थां कुर्वन्ति। संवत्सरे पर्यवेते मरुद्भ्यः सांतपनेभ्यः सप्तदश पृषतीर्वत्सतरीरालभते। ऽभिप्रोक्षणतो वत्सतरान्स्नापयित्वोत्सृजन्त्यथेतराभिरेव सꣳस्थां कुर्वन्ति। द्वितीये संवत्सरे

१ Uncertain again, cp. p. 350, 6.; सतं ति० रथं च M; छत्रं ति० रथं च Be 7 D; छत्रं ति० रथस् (omitting च) UB; छितस्ति० रथस् Be.

२ Thus M sec. m., ०तंछितं pr. m.; ०तच्छत्र Be 7 BDU; ०तद्रथं Be.

३ पर्याय M; परियाय B; परीयाय the other MSS.

४ Thus M Be; ०शीर्ष्याः Be 7; ०शीर्ष्यः DU; ०शीर्ष्यैः B.

पर्यवेते मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यः सप्तदश कल्माषीर्वत्सतरीरालभते । ऽभिप्रोक्षणतो वत्सतरान्स्थापयित्वोत्सृजन्त्यथेतराभिरेव सꣳस्थां कुर्वन्ति । तृतीये संवत्सरे पर्यवेते मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः सप्तदशावलिप्ता वत्सतरीरालभते । ऽभिप्रोक्षणतो वत्सतरान्स्थापयित्वोत्सृजन्त्यथेतराभिरेव सꣳस्थां कुर्वन्ति । चतुर्थे संवत्सरे पर्यवेते मरुद्भ्यः स्वतवद्भ्यः सप्तदश राजीवा[1] वत्सतरीरालभते[1] । ऽभिप्रोक्षणतो वत्सतरान्स्थापयित्वोत्सृजन्त्यथेतराभिरेव सꣳस्थां कुर्वन्त्येतदेवाहर्दीक्षते । संवत्सरमुख्यं[2] बिभर्ति । द्वादशोपसदस्तस्याहानि त्रिवृदग्निष्टोमः पञ्चदश उक्थ्यः सप्तदश उक्थ्यः पञ्चदश उक्थ्यः सप्तदशो ऽतिरात्रस्तस्य मारुत स्तोमो भवत्यथैतेषां पशूनां त्रयः प्रथमे ऽहन्नैन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया आलभ्यन्त । एवं द्वितीय एवं तृतीय एवं चतुर्थे । पञ्चोत्तमे ऽहन्नालभ्यन्ते । वर्षिष्ठमिव ह्येतदहर्मन्यन्ते वर्षिष्ठः समानानां भवतीति ब्राह्मणमथैतेषां पशूनां यदि नश्यति म्रियते वा यास्वमेधे प्रायश्चित्तिस्तां कृत्वाथान्यं तद्दैवत्यं[3] तद्वर्णं तद्वयसं तद्रूपं[4] तज्जातीयं[4] पशुमालभन्ते । स एष पञ्चशारदीयो राज्ञो वा ब्राह्मणस्य वा । यः कामयेत

---

१ Thus Be 7; राजीवां D; राजीवं U; राजीर्वत्स॰ Be; राजीवत्स॰ B; उक्ष्णो राजीर्वत्स॰ M.

२ ॰मुखां M.

३ तद्देवत्यं MSS.

४ om. M.

बह्वोर्भूयान्स्यामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत। बह्वोरेव भूयान्भवति॥ ११॥

अग्निष्टुता यक्ष्यमाणो भवति। तस्य सर्वमेव समानं। पुरोरुच एवान्या। अस्याजरासो ऽग्न आयूꣳषि पवस इत्यैन्द्रवायवस्य। यजा नो मित्रावरुणेति मैत्रावरुणस्याश्विना पिबतꣳ सुतमित्याश्विनस्य। द्वे विरूपे चरतः पूर्वापरं चरतो मायथैताविति शुक्रामन्थिनोस्त्रीणि शता त्री षहस्राण्यग्निमित्याग्रयणस्य। नियुनक्त्युक्थ्यस्य। नित्या ध्रुवस्याग्निनाग्निः समिध्यत इत्यैन्द्राग्नस्याग्निर्देवानां जठरमिति वैश्वदेवस्याग्निस्त्रियो यदुत्तम ईडे अग्निꣳ स्ववसमिति तिस्रो मरुत्वतीयानाꣳ। श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिरिति माहेन्द्रस्य। विश्वषामदितिर्यज्ञियानां त्वे अग्ने त्वामग्न इति तिस्र आदित्यस्य[1] ग्रहस्य[1]। नि त्वा यज्ञस्य साधनमिति सावित्रस्य। नित्या पात्नीवतस्य। नियुनक्ति हारियोजनस्य। स एष त्रिवृदग्निष्टुत्पवित्रं। यथा ह वा इदं[2] दावादभिदूना[2] अभिदृष्टाः[2] पुनर्णवा[3] ओषधयो समुत्तिष्ठन्त्येवꣳ ह वा एष एतेन यज्ञक्रतुनेष्ट्वा शुचिः पूतो मेध्यो भवति। स यदि मुखेन पापकन्मन्येत त्रिवृतं कुर्वीतै।ष ह वै

---

१ आदित्यग्रहस्य M.

२ My conjecture; इयं दवादभिदुनादभिदृष्टां M; इदमभिदुनादभिदृष्टाः B Be 7 (pr. m.) D (pr. m.) U Be (pr. m.); इयं दावादभिदुग्धेदं Be 7 D in margin; इदं देवा अभिदुनादभिदृष्टाः Be (sec. m.).

३ Thus Be 7 BDU; पुनर्नवा Be M.

मुखेन पापं करोति यो ऽनूचानस्य वा मुनेर्वा दुरवगतमवगच्छति । यदि बाहुभ्यां पञ्चदशं कुर्वीतै॑ष ह वै बाहुभ्यां पापं करोति यो ब्राह्मणायोद्यच्छते । यद्युदरेण सप्तदशं कुर्वीतै॑ष ह वा उदरेण पापं करोति यो ऽनाश्यान्नस्यान्नमश्नाति । यदि पद्भ्यामेकविꣳशं कुर्वीतै॑ष ह वै पद्भ्यां पापं करोति ॥ १२ ॥

य[१] आरट्टान्वा[१] गान्धारान्वा[२] सौवीरान्वा करस्करान्वा[३] कलिङ्गान्वा गच्छति । स यदि सर्वश एव पापकृन्मन्येत चतुष्टोमेनाग्निष्टोमेन यजेत । तेन हैतेनर्तुपर्णो भाङ्गाश्विन[४] ईजे[४] शफालानाꣳ[४] राजा । तेन हेष्ट्वा ग्टगयामभिप्रययौ । तꣳ हेन्द्रो ऽनुख्यायैवेर्चां[५] चक्रे ऽहमु त्वा तद्यातयेᳲ[६] यन्मा[७] यज्ञक्रतोरन्तराय[७] इति । स ह स्विन्न उदकमभ्यवेयाय[८] । तꣳ ह तत्रैव स्त्रियं चकार । सा सुदेवला नामास । सा हैतदेव राष्ट्रमभ्याहरोह । सा स्त्री सती पुत्राञ्जनयां चकार । तेभ्यो हेन्द्रः समदं दधौ । ते हता विदृढाः शिश्यिरे[९] । तानुभया-

१ Thus Be 7 D; योराट्टान्वा M Be; योराष्ट्रान्वा B; योरा-न्वा U.

२ गन्धा॰ M.

३ Thus M Be 7 D; कार॰ Be BU.

४ ॰माश्विनꣳ रंजनीयानाꣳ M.

५ ॰र्चां M Be 7 U; ॰र्श्वां Be B.

६ तद्यजातयेय M.

७ i.s.o. यन्मा यज्ञ॰ Be D: यः संशयात्मा यज्ञ॰ ।

८ Thus M Be 7 D; ॰मभ्युपेयाय Be B.

९ Corrected; शि (or श्वि ?) श्रिरे M; शिश्रिरे the other MSS.

नन्तरेण हृदन्यासां चक्रे। ऽथो हेन्द्र आजगाम। ताम्[1] हाभ्युपेयाय[1]। ताꣳ होवाच सुदेवला३[2] इति[2]। भगव इति। प्रियं तवैतदिति[3]। किं मे भगवः प्रियं भविष्यतीत्येवं वै मम तदप्रियमासीद्यन्मा यज्ञक्रतोरन्तरायो वृणीष्व नु यतरे ते पुत्रा जीवेयुरिति। यानेव भगव स्त्री सत्यध्यगममिति होवाच। तस्माद्राज्ञः स्त्रियाः पुत्राः प्रेयाꣳसो भवन्तीति। स एतस्मिन्नेव पूर्वपक्षे चतुष्टोमेनाग्निष्टोमेन यजेत पुरा भ्रेषाच्छान्त्यै। ॥ १३ ॥

इन्द्रस्तुता यक्ष्यमाणो भवति। तस्य सर्वमेव समानं पुरोरुच एवान्यास्तिष्ठा हरी कस्य वृषा सुते सचेत्यैन्द्रवायवस्येन्द्रं वयं महाधन इति मैत्रावरुणस्य। द्विता यो वृत्रहन्तम इत्याश्विनस्य। स सूर आजनयज्ज्योतिरिन्द्रमुत त्यदाश्वश्वियमिति शुक्रामन्थिनोर्भरेष्विन्द्रमित्याग्रयणस्य। नित्योक्थ्यस्य। नियुनक्ति[4] ध्रुवस्य। महि चेत्रं पुरु श्चन्द्रमित्यैन्द्राग्नस्योरु णो लोकमनुनेषि विद्वानिति वैश्वदेवस्य। नित्या मरुत्वतीयानां। नित्या

---

१ My conjecture; तामथोभ्युपेयाय B Be; तानभ्युपेयाय M; ताभ्युपेयाय Be 7 D; तामभ्युपेयाय U.

२ सुदेवलाम्य इति (this is the way in which Nandīnāgarī expresses the pluti) M; सुदेवला इति Be Be 7 D; सुदेवलाति BU. Properly speaking we expect सुदेवला३इ इति, pluti from सुदेवले।

३ तवैतादिति all the MSS. exc. M, which reads तवैतादन्यदिति; is pluti contained again in तवैतात्?

४ नित्या M only.

माहेन्द्रस्या नो विश्वाभिरूतिभिः कदाचन स्तरीरसीन्द्राय गाव आशिरमिति तिस्र आदित्यस्य[1] ग्रहस्येमां[1] ते धियमिति सावित्रस्य । नियुनक्ति पात्नीवतस्य । नित्या हारियोजनस्य । स एष पञ्चदश इन्द्रस्तुदिन्द्रियकामस्य । यो वा[2] ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्स एतेन यज्ञक्रतुना यजेताश्नुते हैव ज्येष्ठताम् । ॥ १४ ॥

अप्तोर्यामेण यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदस्त्रिवृद्बहिष्पवमानः पञ्चदशꣳ होतुराज्यꣳ सप्तदशं मैत्रावरुणस्यैकविꣳशं ब्राह्मणाच्छꣳसिनस्त्रिणवमच्छावाकस्य । त्रयस्त्रिꣳशो माध्यंदिनः पवमानश्चतुर्विꣳशꣳ होतुः पृष्ठꣳ रथंतरं च वैराजं च सामनी अन्यतरेणान्यतरत्परिष्टुवन्ति । चतुश्चत्वारिꣳशं मैत्रावरुणस्य वामदेव्यं च शाक्वरं च सामनी अन्यतरेणान्यतरत्परिष्टुवन्त्यष्टाचत्वारिꣳशं ब्राह्मणाच्छꣳसिनो नौधसं च वैरूपं[3] च सामनी अन्यतरेणान्यतरत्परिष्टुवन्त्येकविꣳशमच्छावाकस्य कालेयं च रैवतं च सामनी अन्यतरेणान्यतरत्परिष्टुवन्ति । तमेतमष्टापृष्ठ इति छन्दोगा आचक्षते । त्रिणव आर्भवः पवमानस्त्रयस्त्रिꣳशमग्निष्टोमसामैकविꣳशान्युक्थ्यानि[4] सषोडशिकानि पञ्चदशानीतराणि

---

१ आदित्यग्रह॰ M Be.

२ om. Be 7 DU.

३ Thus (and cp. Śāṅkh. XV. 7. 4) M Tr U Be Keś.; वैराजं वैराज्यं or वैसत्यं the other MSS.

४ ॰न्युक्थ्यानि M Tr; ॰न्युक्थानि all the other MSS.

त्रिवृद्राथंतरः सन्धिस्तंत्क्षुद्राः पशवो ऽतिषेदुः[१]। सोमो वा एतदतिरिच्यमान इयाय[२]। ते[२] देवा[२] अब्रुवन्नप्तोर्वा अयमत्यरेचि तस्य को याम इति। तदप्तोर्यामस्याप्तोर्यामत्वं। तस्मा एतान्यतिरिक्तस्तोत्राण्यवकल्पयां चक्रुस्त्रिवृद्धोतुर्जराबोधीयं पञ्चदशं मैत्रावरुणस्य सौहविषं[३] सप्तदशं[३] ब्राह्मणाच्छंसिन उद्वंशीयमेकविंशमच्छावाकस्य वारवन्तीयं। तदु वा आहुर्यदच्छावाकचमसमनु यज्ञः संतिष्ठेतान्तं यज्ञं गमयेद्यो हान्तं यजमानो गामुकः[४] स्याद्गौत्र एव स्तुवीरन्होतानुशंस्यात्तथा मध्यतो यज्ञः समाधीयत[५] इति। तदु वा आहुः सर्वाण्येवाश्विनानि स्तुतशस्त्राणि स्युर्यद्ध[६] किंच[७] रात्रिमुपातिरिच्यते सर्वं तदाश्विनमिति[८] न्वेकमथापरं त्रिवृ-

---

१ The MSS. of the text seem all to be corrupt: °तिसेदु Tr; तिच्चेतुः M (if I see right!); तिसेतुः all the other MSS.; अतिसेदुरतिक्रामतीत्यर्थः Bhav. (read °क्रामन्तो°).

२ Thus M; इयायतेतंदेवा BUD; इयायतंदेवा Be; इयाचवेत्तंदेवा H; इयाववेतं Tr.

३ सौहविषं सप्त° MH; सौभरन्विहविषं सप्त° UD; सौ (सो) भरन्विहविंश-सप्त° Be Be 7; सौभरंन्विहविंशिसप्त° B; सौषध्वं सप्त° Tr.

४ Thus M only; कामुकः all the other MSS.

५ Thus MHTr Keś.; समापयत the other MSS.

६ Thus all the MSS.; तद्ध (i. s. o. यद्ध) Karmānta (one MS. यद्धि) Keś. and Rudr. on Āp. XIV. 4. 15.

७ किंचन M.

८ Some of the MSS. again इतो; read perhaps °मितीत्येक°।

त्पञ्चदशꣳ[1] सप्तदशमेकविꣳशमथैतेषां देवता अग्निरिन्द्रो विश्वे देवा विष्णुरिति ॥ १५ ॥ चतुर्थः ॥

मृत्युसवेन यक्ष्यमाणो भवति स उपकल्पयते शार्दूलचर्म सुवर्णरजतौ च रुक्मौ वैयाघ्रावुपानहौ[2] चार्मपक्ष्यावुपानहौ वृष्णिवाससं च क्षौमं च तिसृधन्वमासन्दीꣳ साधीवासां दुन्दुभिं विमितमौदुम्बरं द्रोणं चतुःस्रक्ति चतुष्टयीरपो दिग्भ्यः संभृताः शतं[3] च[3] रथं[3] चैतेनोपक्लृप्तेन चित्रामायतीमुपरमत्यथ[4] चित्रयेति पूर्वाग्निमन्ववस्यत्युत्तपनीयꣳ शालीनो ऽन्वाहार्यपचनमाहिताग्निरथान्वारब्धे यजमाने जुहोति व्याघ्रो ऽयमग्नौ चरति प्रविष्ट इति षट् स्रुवाहुतीरथ यजमानायतने शार्दूलचर्म प्राचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावदिन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु । यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकं तस्मिन्राजानमधिविश्रयेममित्यथ वैयाघ्रावुपानहावुपमुञ्चते[5] द्यौरसीति दक्षिणे पादे पृथिव्यसीत्युत्तरे

---

१ ०दशं and the following, neutra HTr; पंचदशः सप्तदश एकविꣳशम० M; nominatives masc. the other MSS.; cp. also Rudr. on Āp. l. c.

२ वैय्याघ्रीयावु० M.

३ Uncertain again, cp. supra p. 354, 3; शतं च रथं चै० M; सतं च रथं चै० Bo 7 D; स्वं च रथं चै० BU; सितं च रथमे(तेनो०) Be.

४ Probably M reads चय, perhaps rightly, i.s.o. चय, cp. supra p. 350, 7.

५ वैय्याघ्राावु० Bo U; वैय्याघ्रियावु० M Be 7; वैयाघ्रियावु० D; वैशाघ्रावु० B.

ऽथ दक्षिणं जान्वाच्याभिसर्पति व्याघ्रो वैयाघ्रे ऽधि विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशदित्यथास्मै धनुः प्रयच्छति यथा राजसूये तथा तद्यजमानं प्राञ्चमुपवेश्य सुवर्णरजताभ्याꣳ रुक्माभ्यां पर्युपास्यौदुम्बरे द्रोणे चतुष्टयीरपः समवनीयाभिषिञ्चति ॥ १६ ॥

या दिव्या आपः पयसा संबभूवुर्या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा सर्वासाꣳ रुचाभिषिञ्चामि वर्चसा ॥ अभि त्वा वर्चसासिचं दिव्येन पयसा सह। यथासा राष्ट्रवर्धनस्तथा त्वा सविता करत् ॥ इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्त्समुद्रव्यचसं गिरः। रथीतमꣳ रथीनां वाजानां सत्पतिं पतिम् ॥ वसवस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण छन्दसेति पुरस्तादेता एव तिस्रो ऽनुद्रुत्य रुद्रास्त्वा दक्षिणतो ऽभिषिञ्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति दक्षिणत एता एव तिस्रो ऽनुद्रुत्यादित्यास्त्वा पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसेति पश्चादेता एव तिस्रो ऽनुद्रुत्य विश्वे त्वा देवा उत्तरतो ऽभिषिञ्चन्त्वानुष्टुभेन छन्दसेत्युत्तरत एता एव तिस्रो ऽनुद्रुत्य बृहस्पतिस्त्वोपरिष्टादभिषिञ्चतु पाङ्क्तेन छन्दसेत्युपरिष्टादथास्यौर ऊर्ध्वमुन्मृज्यते ऽरुणं त्वा वृकमुग्रं खजंकरमित्यथास्य बाहू अनुमार्ष्टि प्र बाहवा सिसृतं जीवसे न इत्यथैनावुपावहरतीन्द्रस्य[1] ते वीर्यकृतो बाहू उपावहरामीत्यथास्मै धनुः प्रयच्छति यदि पुरस्तादप्रत्तं भवति समुन्मृष्टे समुत्क्रोशन्तीति समानमा मुखस्य विमा-

१ °वुपावहरी° B; °वुपावहरंती Be Be 7 UD; °वुपावरोहती° M.

जनादुत्तरत एतद्रूपायितङ्ग्रतं[1] तिष्ठति रथस्य[1] तदभिप्रेत्यभिप्रेहि वीरयस्वोग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ वृत्रहन्तमस्तुभ्यं देवा अधिब्रवन्नित्यथ रथस्य पक्षसी संमृशत्यङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनु संचरन्तौ। दूरेहेतिरिन्द्रियावान्पतत्री ते नो ऽग्नयः पप्रयः पारयन्त्वित्यथ रथमुपतिष्ठते[2] नमस्त ऋषे गदेत्यथ रश्मीनादत्त एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु तिष्ठा रथे अधि यद्वज्रहस्तः। आ रश्मीन्देव युवसे स्वश्व इति रथमातिष्ठत्यातिष्ठ वृत्रहन्रथमातिष्ठन्तं पर्यनु त्वेन्द्रो मदत्विन्द्रं विश्वा अवीवृधन्नित्यातो[3] ऽत्र[4] धनुरधिज्यं[5] कुरुते परि मा सेन्या घोषास्तन्मे ऽनुमतिरनुमन्यतामिति द्वाभ्यामथैतच्छतं[6] त्रिः प्रदक्षिणं परियाय[7] पुरस्तात्यायात्यथास्मै प्रत्यवरोहणत[8]

---

१ Uncertain again; स्रतं ति॰ रथस्य M; रुचं ति॰ रथस्य Be 7 BUD; (॰पायितः) स्थितस्थि॰ रथस्य (omitting च) Be.

२ Thus M Be BU; रथमुखं i.s.o. रथं Be 7 D.

३ Thus Be U; ॰वृधन्नित्यानित्यातो B; ॰वृधन्नित्यस्य सतो Be 7 D; M om. ग्रातो।

४ Thus M Be 7 D; अथ Be UB.

५ अधिज्यं M, प्रज्यं the other MSS.

६ ॰तच्छतं M; ॰तच्छ्रचं Be 7 BUD; ॰तद्रथं Be.

७ Thus D; पर्याय M; परीयाय Be 7; परीयाय Be; परियायाय BU.

८ Although this reading is presented by M only, I did not hesitate to put it in the text as lectio difficilior; the other MSS. all प्रत्यवरोहत; it seems we have in प्रत्यवरोहणतः an ablat. of the same signification as प्रोक्षणतः X. 10. s. f.; cp. also अभिप्रोक्षणत XVIII. 11 and above all XI. 12 (p. 81, 2).

आसन्दीं निदधाति । तां तथा प्रत्यवरोहति यथा राजसूये तथा । ॥ १७ ॥

यावदेवात्राध्वर्युस्तिष्ठति तावदेष प्रतिप्रस्थाता वारुणेन स्रुतेनोपरमति । वारुणस्य[1] वारुण्यौ भवतः स्विष्टकृतः स्विष्टवत्यावत्रास्मा[2] एतच्छतं[3] ददात्यथैनं विमितेनाभिविघ्नन्ति[4] । तस्योत्तरार्धे दुन्दुभिमासञ्जयति । तमस्तंयात्यादित्य आघ्नन्त्यथैनꣳ सꣳशास्ति यजमान वाचं यच्छ राष्ट्रे च[5] जागृहीति[5] । सो ऽत ऊर्ध्वं वाचंयमो भवति । स यत्किंच[6] व्याहरति ददामीत्येव व्याहरत्युपसंगच्छन्त एनमेते राजगृहाः सूतग्रामण्यः[7] क्षत्तसंग्रहीतारः कारुविशा इति । तेभ्यः पष्ठौहीं वेहतं ददाति । तां ते पचमाना रमयन्तो जागरयन्त आसते । ऽथाध्वर्युरपररात्र आद्रुत्य चतुष्टयीनामपां प्रत्येकं मन्थमुपमथ्यावघ्राय[8] वानवघ्राय वा प्रयच्छति । तꣳ स[9] भक्षयति तूष्णीमथैनं नवनीतेनाभ्यनक्त्येना व्याघ्रं परिषस्वजाना इत्यथादित्यमुद्यन्त-

---

१ वरु॰ all MSS. exc. M.

२ स्विष्टकृत्या॰ all exc. M.

३ Uncertain again; एतच्चं Be 7 BUD; एतच्चितं Be; M has a blank of two akṣaras.

४ Thus M; ॰भिनिघ्नंति the other MSS.

५ Thus M; चराजगृ॰ Be BU; चर्नाग्र॰ Be 7 D.

६ ॰किंचिद् M.

७ ॰ग्रामण्यः M.

८ उपमंथ्य i.s.o. उपमथ्य all MSS.

९ Thus M Be; सह the other MSS.

मुपतिष्ठत उदसावेतु सूर्य उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनं मयि वागस्तु धर्णसिरिति ' राजगृहान्निप्रव्रजतो ऽनुमन्त्रयते यन्तु नद्यो वर्षन्तु पर्जन्याः सुपिप्पला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवतामेषाꣳ राजा भूयासमिति ' ॥ १८ ॥

अथैतद्द्वादशाहं[1] व्रतं चरति ' स यदि प्राङ् वोदङ् वोच्चरति चार्मपक्षीभ्यां क्षौमं वसानो ' ऽथ यदि दक्षिणतः पश्चाद्वा वैयाघ्रीभ्यां वृष्णिवाससं वसानो ' ऽथ द्वादशस्तु व्युष्टासु द्वे स्रुवाहुती जुहोति ये केशिनो नर्त इति द्वाभ्यामथ प्रोष्ठमारोहत्यारोह प्रोष्ठं विषहस्व शत्रूनित्यथास्य गिरः प्रमन्दयति[2] यत्सीमन्तं कङ्कतस्ते लिलेखेत्यथास्य केशान्वपति येनावपत्सविता क्षुरेणेति ' प्रवपतो ऽनुमन्त्रयते मा ते केशाननुगाद्वर्च एतदित्यथैनान्त्समुच्चित्य दर्भस्तम्बे निदधाति तेभ्यो निधानं बहुधा व्यैच्छन्नित्यथैनमुष्णोदकेनाप्लावयति बलं ते बाहुवोः सविता दधात्विति ' तेन हैतेन मृत्युरीजे प्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं परीयामिति ' ततो वै स प्रजानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं पर्यैद्यः कामयेत समानानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं परीयामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत ' समानानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं पर्येत्यथ हैतेन सुरथः शैव्य[3] ईजे

---

१ अथैतंद्वा॰ M.
२ प्रमदयंति M.
३ शैव्यं M.

आतिष्ठ्यं परमतामियामिति । ततो वै स आतिष्ठ्यं परमतामैद्यः कामयेतातिष्ठ्यं परमतामियामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतातिष्ठ्यꣳ हैव[1] परमतामेति । ॥ १९ ॥ पञ्चमः ॥

सद्यस्क्रिया यक्ष्यमाणो भवति । स यूपं च वृत्तं छेदयति लाङ्गल्यं चैषां यूपस्य कारयति लाङ्गलं लाङ्गल्यस्य । तौ सꣳहृत्य भुञ्जते वा नि[2] वा[2] दधत्यथास्यैतत्पुरस्तादेव जुष्टे देवयजने वेदिसंमितं विमितं[3] कारितं भवति । तदेतेन लाङ्गलेन[4] परिहार्यं[4] कर्षयति । तस्मिञ्जघन्यवाप्यान्यवान्वापयित्वा[5] परिघातयत्यथास्यैते रथा उपक्लृप्ता भवन्ति चतुर्युक् प्रष्टिवाही द्वियोग[6] स्थूरिरिति[6] । तेषु काल एव दधिविनालानासञ्जयन्ति । स ग्रीष्मस्य जघन्याहःसु प्रजहितेषु यवेष्वृत्विजः पदेनाक्रापयतीष्या वा मा याजयिष्यथ भक्तं वा वः कारयिष्यामीति[7] । तेषूपसमेतेषु काल एव प्रातरग्निहोत्रं जुहोत्युपसंगच्छन्त एनमेत ऋत्विजो । ऽथैनानाह सद्यस्क्रिया मा याजयतेति । तं तथेतीतरे प्रत्याहुस्तस्मै तदानीमेव

---

१ एव om. M.

२ Thus M only; न वा दधत्य॰ Be; न वा दधात्य॰ BU; निदधाति वा Be 7 DU (bis).

३ om. M.

४ Thus MUDB Be 7; ॰लेनापरि॰ Be U (bis).

५ Thus M; तस्मिन्व्रीहीन् यवान्वावापयित्वा Be 7 DU; तस्मिन् जघन्यवापान्यवान्वापयित्वा Be; तस्मिन्व्रीहीन्यवान्वापयित्वा B.

६ Thus M; द्वियुगस्थूरि॰ the other MSS.

७ Thus M; करिष्यामीति the other MSS.

सद्यस्कार्यां[१] शालां कुर्वन्ति। तं[२] तदानीमेव तीर्थादानीय पवयित्वा दीक्षणीयामिष्टिं निर्वपति। तस्याꣳ सꣳस्थितायां मुष्टी चैव न करोति वाचं च न यच्छति। निदधत्यस्मा[३] एतद्धविरुच्छिष्टं व्रतभाजनमथ[४] प्रायणीयामिष्टिं निर्वपति। हविष्कृता वाचं विसृजते। ऽथास्मा एतद्धविरुच्छिष्टं प्रयच्छन्ति[५] ५
व्रतभाजनमेतत्प्रसूता एवैते रथा आजिं धावन्ति। योजनं प्राक् चतुर्युक्तैपदं[६] दक्षिणा प्रष्टिवाही। गव्यूतिं पश्चाद्द्वियोगः[७]। क्रोशमुदक् स्थूरिरिति। ते येनयेन संगच्छन्ते तस्मा आवेदयन्ते यजते ऽयमसावामुष्यायणो ऽमुष्य पुत्रो ऽमुष्य पौत्रो ऽमुष्य नप्ता सद्यस्क्रियेत्यायन्ति रथा। आगतेषु रथेषु यद्विनालेषु १०
नवनीतमुत्सीदति तद्विलाप्योत्पूयाज्यकुम्भे[८] प्रत्यस्यति सद्यस्कायाः[९] इति। ॥ २० ॥

---

१ Thus M Be U (bis); सद्यस्क्रियां BDU; सद्यस्क्रीया Be 7.

२ तं only given by M.

३ Thus M Be U (bis); निदधात्य॰ B Be 7 DU.

४ Thus M Be U (bis); ॰भोजन॰ B Be 7 DU.

५ ॰यच्छति M Be.

६ Corrected; चतुर्युक्चैतंपदं Be U (bis); चतुर्युक्तैःपदं MBUD; चतुर्युक्तैचिक्रोशं पदं Be 7.

७ पश्चाद्वियोगः MDUB; पश्चाद्विक्रोशः Be 7; पश्चाद्वियुक् Be.

८ Thus MU (bis); ॰याज्यंकुंभे the other MSS.

९ सद्यस्काया Be U (bis), cp. Lāṭy. VIII. 4. 7; सद्यस्कायास्कार्या M; सद्यस्क्रिया Be 7 BDU.

अथ प्रायणीयेन चरति। प्रायणीयेन चरित्वा पदेन चरति। पदेन चरित्वा त्रिवत्सेन षण्डेन वत्सतरेण राजानं क्रीत्वोद्यातिथ्यं निर्वपत्यातिथ्येन प्रचर्यैकगणा उपसदो भवन्ति। [1]मध्यमयोपसदा प्रचर्योत्तरवेद्यै काले खलेवालीं[2] मापयत्यथानडुहः संयुज्य यवान्प्रकृत्य[3] मृणन्ति[3]। यवपुरीषैवोत्तरवेदिर्भवत्यथ मध्ये ऽनडुहः संयुज्य प्राचो यवान्प्रगृह्णन्तो[4] यन्ति। यवबर्हिरेवैषा महावेदिर्भवत्यथाहवनीयं प्रणयत्याहवनीयं प्रणीय सदोहविर्धाने संमिनोति। सदोहविर्धाने संमित्याग्नीषोमौ प्रणयत्यग्नीषोमौ प्रणीय वसतीवरीर्गृह्णाति। तास्तदानीमेव परिहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोति। परिहिते प्रातरनुवाके ऽपो ऽच्छैत्यद्भिरुदैत्यग्निष्टोमं क्रतुमुपैति। प्रसिद्धो ऽभिषवः। प्रसिद्धं ग्रहा गृह्यन्ते। समानं कर्माश्विनाद्ग्रहादाश्विनं ग्रहं गृहीत्वा तिस्रो रशना आदाय लाङ्गल्यामभ्यैति। तस्यै कटे परमिव चषालभाजनं भवति। शकलान्तां[5] लाङ्गल्यामुत्सृज्याथै-

---

१ All the MSS. exc. M have तन् before मध्यमयो॰।

२ M reads खलां i.s.o. खलेवालीं; are we to correct उत्तरवेद्यै काले खलां मापयति? But then somewhere the words खलेवाली यूपो भवति must have fallen out, cp. the Karmānta.

३ Thus M; प्रकृत्यमृणंति B; प्रमृत्यखणंति Be; प्रमृत्यमृणंति U; प्रहणंति U (bis); Be 7 D om. this passage.

४ प्रमृणंतो M; प्रमृह्णंतो all the other MSS; read perhaps प्रमृणन्तो?

५ Uncertain reading; शकलांतां M Be U (bis); सचषालांतां Be 7 DU; सचरषालांता B.

तान्पशूनुपाकरोत्यग्नीषोमीयमाग्नेयमनूबन्ध्यमिति । तेषामनूचीनं[1] वपाभिराद्रवन्ति । ॥ २१ ॥

अग्नीषोमीयस्याध्वर्युर्वपया प्रथमया प्रपद्यते[2] । ऽनूची इतरे आहरन्ति । परिहितासु स्तोकीयासु शृतासु वपास्वग्नीषोमीयस्य वपया प्रचरति । परीतरे श्रापयन्ति । प्रातःसवनीयानामग्नीषोमीयस्य पशुपुरोडाशो मुख्यो भवति । स्तुते माध्यंदिने पवमाने ऽग्नीषोमीयेण चरत्यनन्तर्हित[3] आग्नेयस्य[3] वपया चरति । स्वे धामन्नाग्नेयेन[4] चरत्यनन्तर्हित[5] एवानूबन्ध्यस्य[6] वपया चरति । तृतीयसवनीयानामनूबन्ध्यस्य पशुपुरोडाशो मुख्यो भवत्यसमुदिते ऽनूबन्ध्येन चरति । संतिष्ठते सद्यस्क्री । तस्य यदसद्यस्क्रियते व्यृद्धमेवास्य तत्पुनर्यज्ञ[7] एवास्य[7] तद्यथादित्याश्च[7] ह वा अङ्गिरसश्च सुवर्गे लोके पस्पृधिरे । ते

---

१ ०नूचीनां M.

२ प्रतिपद्यते M.

३ Thus M ; ०र्हितमाग्नेयस्य the other MSS.

४ Thus M Be B U U(bis) D (pr. m.) Be 7 (pr. m.) ; ०ग्नेयस्य Be 7 (sec. m.) D (sec. m.).

५ चरत्य० M Be 7 BD ; चरंत्य० Be U U(bis).

६ च ins. Be 7 BD.

७ Thus my conjecture ; तत्पुनर्यज्ञ एवास्य स तथादित्याश्च MU (bis) ; तद् ध्रुवमेवास्य तत्पुनर्यज्ञ एवास्य स तथादित्याश्च Be ; तत्सन्द्रयज्ञस्य सदथादित्याश्च B ; तत्सन्द्रयज्ञ एवास्य नदथादित्याश्च Be 7 DU.

ऽङ्गिरस आदित्यानभिप्रजग्मुरग्निना[1] दूतेन श्वःसुत्या न इत्यथास्माकमद्यसुत्येति ॥ २२ ॥

आदित्याः प्रोचुस्तेषां नस्त्वꣳ होतेति । ते ऽमुमादित्यमश्वꣳ श्वेतं भूतं दक्षिणां निन्यिरे[2] हिरण्याभिभूतरश्मनं[3] । तस्मात्स्वस्क्रियै श्वेताश्वो दक्षिणा हिरण्याभिभूतरश्मनो । यच्छ्वेताश्व आदित्यस्य तद्रूपमथ यद्धिरण्याभिभूतरश्मनो रश्मीनां तत्तस्य त्रिवृतः सतश्चतुर्विꣳशौ माध्यंदिनार्भवौ भवतश्चतुश्चत्वारिꣳशꣳ होतुः पृष्ठं । चतुर्विꣳशमग्निष्टोमसाम । त्रिवृदन्यत्सर्वꣳ । श्वेतमश्वं ददात्यनुक्रिया यक्ष्यमाणो[4] व्रीहिषु दीक्षते । स द्व्यहेन संतिष्ठत औपवसथ्यादेकमहः[5] सुत्यमेकमहस्तस्य त्रिवृत एव सतश्चत्वारिꣳशौ माध्यंदिनार्भवौ भवतश्चतुश्चत्वारिꣳशꣳ होतुः पृष्ठं । चतुश्चत्वारिꣳशमग्निष्टोमसाम । त्रिवृदेवान्यत्सर्वꣳ । श्वेतां वडबां ददाति । परिक्रिया यक्ष्यमाणो माषेषु दीक्षते । स त्र्यहेण संतिष्ठत आ क्रयादेकमहरौपवसथ्यादेकमहः[6] सुत्यमेकमहस्तस्य त्रिवृत एव सतो ऽष्टाचत्वारिꣳशौ माध्यंदिनार्भवौ भवतो । ऽष्टाचत्वारिꣳशꣳ होतुः पृष्ठमष्टाचत्वारिꣳ-

---

१ °प्र° found in M only.

२ Thus M; all the other MSS. more or less corrupt.

३ Thus here and infra all the MSS.; are we to read अभिहित° i.s.o. अभिभूत° ?

४ All MSS. exc. M ins. भवति ।

५ औपवसथाद° or ओपवसथाद° MSS.

६ Thus M; औपवसथाद° the other MSS.

ममग्निष्टोमसाम । त्रिवृद्देवान्यत्सर्वं । यथाश्रद्धं ददात्यतिक्रिया यक्ष्यमाणस्तिलेषु दीक्षते । स चतुरहेण संतिष्ठत आ क्रयादेकमहरोत्तरवेदेरेकमहरौपवसथ्यादेकमहः[1] सुत्यमेकमहश्चतुष्टोम एष भवति । ॥ २३ ॥ षष्ठः ॥

व्रात्यस्तोमेन यक्ष्यमाणो भवति । ते राजनि वा ब्राह्मणे वा प्रतिग्रहमिच्छन्ते मासाय वर्तवे वा । ते यमभिसंजानते तꣳ स्थपतिं कुर्वन्ति । स एषां व्रतानि चरति । सो ऽधःसंवेश्यमाꣳसाश्यस्त्वपायी भवति । तद्धि दीक्षितव्रतमथ यत्कृष्णं वासः कृष्णदूषं परिधत्ते दीक्षितवसनस्य[2] तद्रूपमथ यत्कृष्णवलक्ष्यावजिने धारयति कृष्णाजिनयोस्तद्रूपमथ यत्सुवर्णरजतौ रुक्मौ बिभर्ति परिधर्म्ययोस्तद्रूपमथ यत्कृष्णमुष्णीषं धारयति दीक्षितोष्णीषस्य तद्रूपमथ यच्चर्ममयैर्बाणवद्भिस्त्रिसृधन्वं धारयति दीक्षितदण्डस्य तद्रूपमथ यद्व्रात्यवादं वदति दीक्षितवादस्य तद्रूपमथ यत्क्षुर्यावुपानहौ[3] धारयति नेद्दीक्षितः सत्त्रमेध्यमधितिष्ठानीति[4] तत्तस्य ह वा एतद्रूपस्य यज्ञस्य प्रतोददण्ड एव यूपः । प्रतोदपरिषेवणं[5] चषालꣳ । रथमुखमा-

---

१ Thus M ; °रौपवसथाद° the other MSS.

२ Thus M ; °वसनीयस्य D ; °सवनीयस्य Be 7 ; the other MSS. still more corrupt.

३ Thus M ; यत्क्षुर्यातावुपानहौ Be 7 D ; यत्खलुयावुपानहौ B Be U.

४ Thus Be 7 ; °तिष्ठातीति M.

५ °परिषेवणं M.

हवनीय। ईषे[1] वेदिर्युगमुत्तरवेदिरुत्तरयुगमुत्तरनाभिर्धनुर्धौ[2] हविर्धाने। पक्षसी आग्नीध्रीयमार्जालीयौ। कूबरꣳ सदः। किंकरावतानां[3] धिष्णिया। वन्धुरं[4] पत्नीशालꣳ। रथोपस्थो गार्हपत्यो। ऽधिष्ठानं पुराणगार्हपत्यस्तं यमजं प्रमाथं[5] पचन्ते स एषां पशुर्यमपूपꣳ स्थालीपाकꣳ स चरुपशुपुरोडाशौ। यां परिष्कन्दꣳ[6] क्षयति सा पुरोनुवाक्या। यदाहरति सा याज्या। यदश्नन्ति स वषट्कारो। यां कुम्बां[7] विमते सा पुरोनुवाक्या। यामधीवाक्याꣳ[8] सा याज्या। यां विगणꣳ[9] क्षयति स शस्त्रस्य[10] प्रतिगरो[10]। यदभिक्रोशन्ति स उद्गीथस्ते य एवमेतं यज्ञक्रतुं परोक्षमुपेत्य[11] प्रत्यक्षं नोपेयुः ॥ २४ ॥

यथा दीक्षितावकीर्णा विच्छिन्नसोमपीथा अनाश्यात्वा एवꣳ स्युस्तस्माद्व्रात्यावस्थितस्य[12] व्रात्यस्तोमेनानीजानस्य नाश्यं।

---

१ Thus corrected; ईषौ M; ईषा the other MSS.

२ Thus M; धनुषौ the other MSS.

३ Thus M; किंक (or कु)रायतना the other MSS.

४ बंधुरं M; बधुरं Be.

५ Thus M; प्रमार्यं Be; प्रमाय Be 7 BUD.

६ प्रस्कंदं MSS. exc. M.

७ कुंभ्यां MSS. exc. M.

८ ॰मधिवाक्यां MSS. exc. M.

९ गणं MSS. exc. M.

१० शस्त्रप्रतिगरो MSS. exc. M.

११ परोक्षमुपेत्य Be BU; परोक्षादुपेत्य Be 7; पुरोक्षाउपेत्य M.

१२ ॰व्रत्याव॰ i.s.o. ॰व्रा त्याव॰ M.

विच्छिन्नसोमपीथ इव ह्येषो ऽनाग्न्यान्नस्तेषां ये ऽनाहिताग्नयस्ते यथागृहं विपरेत्याग्नीनाधाय त्रयस्त्रिंशतात्रयस्त्रिंशता दक्षिणाभि स्थपतिमुपसमायन्ति । तेषां ब्रह्मबन्धुरमागधो मागधवाक्यो ब्रह्मबन्धुरपुंश्चलूः पुंश्चलूवाक्या जरत्कट्रथो जरत्प्रयोग्याभ्यां[1] युक्तो । वृद्धो वा एष यो ब्रह्मबन्धुरमागधो मागधवाक्यो । वृद्धा ब्रह्मबन्धुरपुंश्चलूः पुंश्चलूवाक्या । वृद्धो जरत्कट्रथो जरत्प्रयोग्याभ्यां[1] युक्तो । वृद्धेनैव वृद्धं निरवदयते तदेतद्व्रात्यधनं समवशान्तं दण्डोपानहं शामूलाजिनं[2] । रथे तिष्ठन्सुब्रह्मण्यः सुब्रह्मण्यामाह्वयति । दक्षिणानां काल एतदेवास्य भवत्यृत्विजो दक्षिणा विभजन्ते । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते संज्ञान्यै इष्टीर्व्यसंज्ञातमिव वा एते चरन्ति ये व्रात्यं चरन्ति । समेवैनान्ज्ञापयन्ति । माध्यंदिनीयाननुवर्तत[3] ऐन्द्रामारुत[4] एकादशकपाल[5] । ऐन्द्रो वै व्रात्यो मारुतो ग्रामो । ग्रामेणैवैनान्समीचो दधाति । तृतीयसवनीयाननुवर्तत आदित्येभ्यो भुवद्वद्भ्यश्चरुरभूता इव वा एते चरन्ति ये व्रात्यं चरन्ति । भूतिमेवैनान्गमयन्त्यनूबन्ध्यस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तत आदित्य-

---

१ ०प्रयोगाभ्यां MSS. exc. M.

२ शाल्मूकारितं M ; शार्दूलाजिनं the other MSS, but cp. Karmānta.

३ ०वर्तंत all.

४ ०मारुता all.

५ ०कपाल M ; ०कपाला the other MSS. ; this passage is missing in Be 7 D.

अहरप्रतिष्ठिता इव वा एते चरन्ति ये व्रात्यं चरन्तीयं वा अदितिरस्यामेव प्रतितिष्ठन्ति । ॥ २५ ॥

स एष ज्येष्ठानामग्निष्टोमस्तस्य चत्वारि षोडशानि द्वौ पवमानावुभे एवाच्छावाकस्य स्तोत्रे । एष एव[1] सन्कनीयसामुक्थ्यस्तस्य षट् षोडशानि सर्वे पवमानाः सर्वाण्यच्छावाकस्य स्तोत्राणि । तेन हैतेन मरुत ईजिरे । तेषां विष्णु स्थपतिरासाथो[2] हैतेन दैव्या व्रात्या ईजिरे । तेषां बुधः सौम्य स्थपतिरासाथो हैतेन कुरुब्रह्मणां पुत्रा ईजिरे । तेषामौपोदितिर्गौपालायनो वैयाघ्रपद्य स्थपतिरास । तेन हेष्ट्वा पञ्चालान्व्रात्या अभिप्रययुस्तान्ह पितर ऊचुर्मा पुत्रकाः पञ्चालान्यासिष्टोपवादिनो वै पञ्चाला उप वो वदिष्यन्तीति । तान्हानादृत्यैव प्रययुस्ते ह केशिनो दाल्भ्यस्योपवसथमाजग्मुस्तान्ह श्वो भूते बहिष्पवमानꣳ सर्पतो[3] ऽन्वालेभिरे पवित्रं वै बहिष्पवमान आत्मानं पवयिष्यामह इति वदन्तो । ऽथ ह पञ्चालेषु गन्धर्वायणो वालेय आग्निवेश्यो ऽनूचान आस । तान्ह[4] सह[4] सर्पतः पप्रच्छ के सर्पन्तीति[5] । वयं मरुत इति । तेषां वः क स्थपतिरित्यहं विष्णुरित्यौपोदितिर्गौपालायनो वैयाघ्रपद्यः प्रत्युवाच । यत्किं चकर्थ कस्तच्चचारेतीति ह परोचाव्रतमनु-

१ om. M.

२ स्थपतिरास तेनो Be.

३ संसर्पतो MSS. exc. M.

४ तान्हस्मह सह M; तान्सह UB Be; न्हसह Be 7 D.

५ Thus M; प्रसर्पतीति the other MSS. Read perhaps सर्पथेति ?

निर्दिदेशेति[1] । तान्होवाचाविदुषो व उपावादिषाप वो क्षुमह इति । पिता वै[2] तत्पुत्रानुपावादीदिति हैनमूचुः पापीयसी ते प्रजा भविष्यतीति । तथा[3] हैवास[3] । ततो[3] ह वा एतत्पञ्चालेषु गन्धर्वायणा वालेया आग्निवेश्याः पापायिता इव । महाकुलꣳ ह[4] तत्पुरा[4] बभूव । स यो व्रात्यमुपवदेदेवमेवैनमुपवदेदथ यो व्रात्यो ऽलं प्रतिवचनाय स्यादेवमेवैनं प्रतिब्रूयात् । ॥ २६ ॥

अथातो भाल्लविस्तोमा इत्याचक्षते । त्रिवृदभ्यावर्ति पञ्चदशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानाः । पञ्चदशमभ्यावर्ति सप्तदशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानाः । सप्तदशमभ्यावर्त्येकविꣳशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमाना । एकविꣳशमभ्यावर्ति त्रिणवमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानास्त्रिणवमभ्यावर्ति त्रयस्त्रिꣳशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानास्त्रयस्त्रिꣳशमभ्यावर्ति त्रिणवमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानास्त्रिणवमभ्यावर्त्येकविꣳशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमाना । एकविꣳशमभ्यावर्त्ति सप्तदशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानाः । सप्तदशमभ्यावर्ति पञ्चदशमग्निष्टोमसाम सर्वे षोडशाः पवमानाः । पञ्चदशमभ्यावर्ति त्रिवृदग्निष्टोमसाम सर्वे षोडषाः पवमानाः । ॥ २७ ॥ सप्तमः ॥

---

१ Conjecturally ; परोक्षाव्रतमनुदिनिदेशेति M ; परोक्षादव्रतमनुनिर्देशेति Be 7 DU ; परोक्षादव्रतमनुदिदिशेनिने B ; परोक्षाद् व्रतमनुदिदिशेनि Be.

२ All MSS. exc. M ins. the akṣara स्यां ।

३ तथा हैवस्यात्ततो MSS.

४ Thus M ; हैतत्पुरा the other MSS.

अथ वै भवति देवा वै यज्ञे ऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वतेति । स हेचां चक्रे प्रजापतिः कथं[१] न्वहमसुरैर्देवान्व्यावर्तयेयमिति । स एतं यज्ञक्रतुमनिरुक्तमुपहव्यमपश्यत्तस्मिन्नेनानुपाह्वयतेति । स यत्राह प्रातर्याविभ्यो देवेभ्य इति मरुद्भ्यः प्रातर्याविभ्यो देवेभ्य इति तत्राहाथ यत्राह सोमः पवत इतीन्दुः पवत इति तत्राहाथ यत्राहेन्द्राय पुरोडाशानामिति शक्राय पुरोडाशानामिति तत्राहाथ यत्राह वायव इन्द्रावायुभ्यामिति नियुत्वते शक्रनियुद्भ्यामिति तत्राहाथ यत्राह मित्रावरुणाभ्यामित्यृतायुभ्यामिति तत्राहाथ यत्राहाश्विभ्यामिति नासत्याभ्यामिति तत्राहाथ यत्राहेन्द्राय सोमानिति शक्रायेन्दूनिति तत्राहाथ यत्राहेन्द्राग्निभ्यामिति शक्रजातवेदोभ्यामिति तत्राहाथ यत्राह विश्वेभ्यो देवेभ्य इति मरुद्भ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य इति तत्राहाथ यत्राहेन्द्राय मरुत्वत इति शक्राय गणवत इति तत्राहाथ यत्राह महेन्द्रायेति महते शक्रायेति तत्राहाथ यत्राहादित्येभ्य इति महद्भ्य आदित्येभ्य इति तत्राहाथ यत्राह वनस्पतय इति वनर्नृपायेति[२] तत्राहाथ यत्राह देवाय सवित्र इति महते[३] देवाय सवित्र इति तत्राहाथ यत्राह विश्वेभ्यो देवेभ्य इति महद्भ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्य

---

१ कथन्वहमसु॰ M ; कथमन्वहमसु॰ Be 7 D ; कथयन्कथमसु॰ Be BU.

२ Conjecturally ; वनेर्पापायेति M ; वनेनच्यवयेति Be 7 D ; वनेनव्यवयेति B U ; वनेनर्पापायेति Be.

३ Thus M ; समहते Be 7 Be D ; ममहते BU.

इति तत्राहाय यत्राह देवानां पत्नीभ्य इति महतीभ्यो देवानां पत्नीभ्य इति तत्राहाय यत्राहेन्द्राय हरिवत इति शक्राय मघवत इति तत्राह । धाना इन्दुभ्य[1] इत्यु हैके संप्रदिशन्ति । ॥ २८ ॥

तदेतदर्वागेव यज्ञायज्ञियस्य[2] स्तोत्रायज्ञायज्ञियस्य वाव[3] स्तोत्रे स तां निरुवाच । तं हासुरा उपेक्षामेव चक्रिरे किं वा वै करोति[4] किं वा नेति । स यदा विदां चकार न वा इम एतर्हि पापभद्रयोरीशत इति तदेनां निरुवाच देवो वो द्रविणोदा इति । प्रजापतिर्वै देवो द्रविणोदाः । पूर्णां विवष्ट्यासिचमिति । पूर्णां व्युदक्षत्यासिचमिति[5] तदुद्वा सिञ्चध्वमुप वा पृणध्वमित्यास्य कामंकामं पूरयाध्वा इति तदादिद्वो देव ओहत इति । साध्येभ्यो देवेभ्यः प्रजापतिः कामंकाममूहते[6] । सप्तदश स्तोमो[7] भवति[7] । सप्तदशः प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै । अश्वो ऽसितज्ञुर्दक्षिणा[8] । प्राजा-

---

१ Thus M Be; इंदुभ्य the other MSS.

२ ॰यज्ञीयस्य M Be.

३ om. all exc. M.

४ करोततौ (sic!) M; indication of pluti?

५ व्युदक्षत्य॰ B Be U; ह्युदक्षत्य॰ Be 7; युदक्षत्य॰ D; व्युदक्षंत्य॰ M.— ष्यसिच॰ BUD; ष्याश्चिच॰ M; ष्याश्चिष॰ Be 7 (pr. m.) Be; ष्यासिचच॰ Be 7 (sec. m.).

६ Uncertain reading, ॰मूहतं M; मूहतः the other MSS.

७ स्तोमा भवंति M; स्तोमो भवति the other MSS.

८ डिनायुर्दक्षि॰ i.s.o. सितज्ञुर्दक्षि॰ all the MSS. exc. M.

पत्यो वा[१] अश्वः[१] । प्रजापतेरनुरूपत्याय । यः पाप्मना भ्रातृव्येण व्याविवृत्सेत[२] स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत । व्येव पाप्मना भ्रातृव्येणावर्तत । इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा परां परावतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानस्तं देवा यज्ञेनान्वैषुस्ते[३] अतमाशिरं[४] दुहां[४] चक्रिरे[४] भूयो भागधेयं भूयसीं प्रीतिमभ्युपावर्त्स्यतीति[५] वदन्तः । स ह प्रातःसवने नाजगाम । ते[६] सर्व एव प्रातःसवनस्य भक्षयां[७] चक्रुः[७] । को ह्यपेन्द्रस्य[८] सोमस्य भक्षयिष्यतीति । तꣳ संतिष्ठमाने प्रातःसवने ऽच्छावाकस्य अस्तं प्रति[९] जक्षुस्ते[१०] सर्व एव चमसाध्वर्यव आनन्दिनो

१ Thus M; वाश्वः the other MSS.

२ Thus corrected (cp. S'at. Br. XII. 4. 4. 2); व्यावित्स्येति all exc. M, which has व्याविवर्त्सेत्।

३ अन्वैषुस्ते M; अन्वेषुस्ते the other MSS.

४ आशिरं दुदुहं चक्रिरे Be 7 Be D; आशिरं दुदुहे चक्रिरे B; आशीर्दुहां चक्रिरे M; cp. on this passage Pañc. Br. XVIII. 5. 12.

५ °पावर्तिष्यतीति M.

६ I.s.o. ते (thus M Be B), ततः Be 7 D.

७ Thus M; नानकयां चक्रुः or तानकयांचक्रुः the other MSS. (in Be 7 the passage is missing). Probably the negation has fallen out somewhere.

८ ह्यपेंद्रस्य M.

९ प्रतिप्रति M.

१० Thus my conjecture; चक्ष्युस्ते M; चक्ष्युस्ते or चक्षुस्ते the other MSS.; cp. Āp. śrs. XXII. 10. 13.

ऽच्छावाकस्य शस्त्रं प्रत्यागर्तुं[1] दध्रिरे[2] । सेन्द्रा इव ह्यमन्यन्त । तस्मात्तीव्रसोमे सर्व एव चमसाध्वर्यव आनन्दिनो ऽच्छावाकस्य शस्त्रं प्रत्यागृणन्ति[3] । सेन्द्रा इव हि मन्यन्ते । तर्हि वाव तदासीत्तदु वा आहुः सर्व एवैतर्हि यज्ञः सेन्द्र इति । तꣳ हाभिषुषुवुः[4] ॥ २९ ॥

इहा इहा इहेतीहेहीहेहीहेहीति[5] ह वा एनं तदूचुर्बृहद्बृहदितीदं[6] ते बृहदन्नाद्यं तदभ्युपावर्तस्वेति ह वा एनं तदूचुस्तदेतन्माध्यंदिनस्य सवनस्यान्यच्चापि निदानꣳ । स° श्रितकलशमेकधनानां° प्रातःसवने ऽवनयेद्दधि माध्यंदिने सवने । विमथितं तृतीयसवने । सास्य तीव्रता । सप्तदश स्तोमो भवति । सप्तदशः प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै । गर्भिणी वडवा ललामी दक्षिणेन्द्रियं वै गर्भ । इन्द्रियं ललामः । सेन्द्रियत्वाय[8] । यो ज्यान्या वोपतपता वाणिमानं नीतः स्यात्स एतेन यज्ञक्रतुना यजेताश्नुते हैव तीव्रतामिन्द्रो ऽकामयत वि पाप्मानꣳ हनीय

---

१ Thus M only; प्रत्यागर्तं or °गर्त्तं the other MSS.

२ M ins. न before दध्रिरे।

३ प्रतिगृ° MSS. exc. M.

४ Thus M; ह वा अभि° U; हवाभि° Be B; सहाभि° Be 7 D.

५ Thus M Be B; इहे तीहे इहे इहेहीति U; Be 7 D (which write only once इहा): इहेतिहेहिहेहिहेहीति।

६ Before इदं M has once more बृहद्।

७ Uncertain; M reads as above given; संश्रितकलशं Be 7 UDB; संश्रितंकलशं Be.

८ Thus M Be BU; सेंद्रत्वाय Be 7; सेंद्रात्वाय D.

श्रैष्ठ्यं देवानां गच्छेयमिति। स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत। ततो वै स वि पाप्मानमहत श्रैष्ठ्यं देवानामगच्छद्यः कामयेत वि पाप्मानꣳ हनीय श्रैष्ठ्यꣳ समानानां गच्छेयमिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत। व्येव पाप्मानꣳ हते श्रैष्ठ्यꣳ समानानां गच्छति। तस्यातिग्राह्यो वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः। अधस्पदं तमीं कृधि यो अस्माꣳ अभिदासत्युपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा वैमृधाय जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा वैमृधायेति। तस्य त्रिवृत्पञ्चदशौ विपर्यासꣳ स्तोमौ भवतस्ताः षड् गायत्र्यो। गायत्री[1] वै[1] छन्दसां[1] वि पाप्मानमहत। गायत्र्यैव तद्यजमानो वि पाप्मानꣳ हते। ॥ ३० ॥

इन्द्रो ऽकामयतौद्भिद्यꣳ[2] श्रैष्ठ्यं दवानां गच्छेयमिति। स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत। ततो वै स औद्भिद्यꣳ श्रैष्ठ्यं देवानामगच्छद्यः कामयेतौद्भिद्यꣳ श्रैष्ठ्यꣳ समानानां गच्छेयमिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतौद्भिद्यꣳ हैव[3] श्रैष्ठ्यꣳ समानानां गच्छति। तस्यातिग्राह्यो ऽयं क्रतुरगृभीतो[4] विश्वजिदुद्भिदित्सोमः। ऋषिर्विप्रः काव्येनोपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वोद्भिदे जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष

---

१ Thus M only; गायत्र्येव वै छंदांसि all the other MSS.

२ All MSS. ins. ह वै exc. M.

३ हवै MB.

४ M ins. (against Taitt. Br.) वयोधाः।

ते योनिरिन्द्राय त्वोद्भिद इति । तस्य पञ्चदशैकविंशौ विपर्यासं स्तोमौ भवतस्ताः षड् बृहत्यो । बृहती वै छन्दसामुदभिनद्बृहत्येव[1] तद्यजमान उद्भिनत्तीन्द्रो ऽकामयत वलं[2] भित्त्वा पशून्सृजेयेति । स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत । ततो वै स वलं[2] भित्त्वा पशूनसृजत । यः कामयेत वलं[2] भित्त्वा पशून्सृजेयेति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत । वलमेव[2] भित्त्वा पशून्सृजते । तस्यातिग्राह्य इन्द्र ओषधीरसनोदहानि वनस्पतीँरसनोदन्तरिक्षम् । बिभेद वलं नुनुदे विवाचो ऽथाभवद्दमिताभिक्रतूनामुपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वा वलभिदे जुष्टं गृह्णामीति । परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा वलभिद इति । तस्य सप्तदशैकविंशौ विपर्यासं स्तोमौ भवतस्ताः षड्गायत्र्यो । गायत्री[3] वै[3] छन्दसां[3] वलमभिनद्गायत्र्येव[3] तद्यजमानो वलं भित्त्वा पशून्सृजते । ॥ ३१ ॥ अष्टमः ॥

ऋतपेयेन यक्ष्यमाणो भवति । स यद्धनानां कामयते तस्याग्नितो भूत्वा दीक्षते यदा[4] लभते[4] तस्य । स एकाहं नाश्नात्यथाश्नाति । द्व्यहं नाश्नात्यथाश्नाति । त्र्यहं नाश्नात्यथाश्नाति । सो ऽचैव विराजमाप्नोति[5] । राजानं क्रीत्वोद्धातिथ्यं

---

१ बृहतीत्येव M.

२ बलं most of the MSS.

३ Thus M ; गायत्र्येव छंदसां वलभिद्गायत्र्येव the other MSS.

४ यद्वलंगते M.

५ Thus my conjecture ; विराडाप्नोति M ; विराजा यजतेति the other MSS.

निर्वपति । यद्यु वा एतदुपात्येति चतुरहं नाश्नात्यथाश्नाति । पञ्चाहं नाश्नात्यथाश्नाति । षडहं नाश्नात्यथाश्नाति । तिस्र उपसदस्त्रिꣳशत्संपद्यन्ते[1] । त्रिꣳशदक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमवरुन्द्धे । ऽथ य एकादश स्तन एवास्यै स । दुह एवैनां तेनाथ य एकत्रिꣳश स्तन एवास्यै स । दुह एवैनां तेन । स उपसत्त्वाज्यव्रतो भवति । शीतस्य[2] सर्पिषस्तिसृभिरङ्गुलीभिरुपहन्त्यथ द्वाभ्यामथैकया । शीतस्य[2] वैव[3] सर्पिषस्त्रिभिः पर्वभिरुपहन्त्यथ द्वाभ्यामथैकेन । विलीने वा सर्पिषि त्रीणि परूꣳष्यवदधात्यथ द्वे अथैकं त्रिस्तनद्विस्तनैकस्तनव्रतस्य रूपाणि कुर्वन्स नादित्याद्दिवा पर्यावर्तते नाग्नेरधि नक्तमौदुम्बरः सोमचमसश्चतुःस्रक्तिर्ब्रह्मा[4] त्रिवेदाः[5] सगोत्रः । ॥ ३२ ॥

सप्तदश स्तोमो भवति । सप्तदशः प्रजापतिः । प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्तं देवा व्रतसत्याभ्यामन्वैषुः[6] । स यदश्नाति यदेवाशनेनावरुद्धं तस्यावरुद्ध्या इति तदर्थ यन्नाश्नाति यदेवानशनेनावरुद्धं तस्यावरुद्ध्या इति तदर्थ यदुपसत्त्वाज्यव्रतो भवत्येतद्वै देवानां प्रियं धाम यदाज्यं । देवानामेव प्रियं धामावरुन्द्ध इति तदर्थ यन्नादित्याद्दिवा पर्यावर्तते नाग्नेरधि

---

१ ०पद्यते Be 7 BD ; ०पद्यंते M Be U.

२ Thus M ; विलीनस्य the other MSS.

३ Thus M ; विलीनस्य वैव Be U ; विलीनस्यैव Be 7 D ; विलीनस्य वै B.

४ ब्रह्म M.

५ Thus M B U ; त्रिवेदः Be Be 7 D.

६ ०मन्वैषुः all the MSS. exc. Be which has : ०मनैषुः ।

नक्तमेते वै देवानामृतसत्ये । नेद्देवानामृतसत्ये पृष्ठतः करवाणीति तदथ यदौदुम्बरो भवत्यूर्ग्वा अन्नाद्यमुदुम्बर । ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्या इति तदथ यत्सोमचमसो भवत्येतद्वै देवानां परममन्नं यत्सोमः । परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्द्ध इति तदथ यच्चतुःस्रक्तिर्भवति यदेव दिशो ऽन्नाद्यं प्राविशन्तस्यावरुद्ध्या इति तदथ यत्त्रिवेदा[1] भवति न ह्येतामेकवेदा दक्षिणामुद्यन्तुमर्हतीति तदथ यत्सगोत्रो भवत्यात्मा वै सगोत्र आत्मन्नेव यज्ञस्य यशो ऽन्नाद्यं प्रतिष्ठापयानीति तत् । ॥ ३३ ॥

तं माध्यंदिनीयैश्चमसैः सहोन्नीय जुह्वति । तमृत्विजो हुतं दक्षिणानां काले ब्राह्मण उपातिदिशन्ति । तं ब्राह्मणाः सन्तं[2] पर्युपविश्य भक्षयन्ति यदृतं मन्यन्ते तेन । यदृतेन भक्षयन्ति तदृतपेयस्यर्तपेयत्वं ॥ दिशो ऽकामयन्तान्नाद्यः स्यामान्नाद्यमवरुन्धीमह्यन्नाद्यमस्मासु प्रतितिष्ठेदिति । ता एतं यज्ञक्रतुमपश्यन्तंमाहरन्तेनायजन्त । ततो वै ता अन्नाद्यो ऽभवन्नन्नाद्यमवारुन्धतान्नाद्यमासु प्रत्यतिष्ठद्यः कामयेतान्नादो मे प्रजा स्यादन्नाद्यमवरुन्धीतान्नाद्यमस्यां प्रतितिष्ठेदिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतान्नाद्येवास्य प्रजा भवत्यन्नाद्यमवरुन्द्धे ऽन्नाद्यमस्यां प्रतितिष्ठति । तस्य चतसृषु बहिष्पवमानो[3] ऽष्टास्वष्टास्वाज्यानि[3]

---

१ त्रिवेदो M.

२ Thus corrected according to the Karmānta; समंतं all the MSS.

३ •मानोष्टाष्टान्याज्यानि M; •मानोष्टाष्टाज्यानि Be; •मानमष्टास्वाज्यानि B Be 7 UD; cp. supra XV. 18 (p. 222, 12).

द्वादशो माध्यंदिनः पवमानः षोडशानि पृष्ठानि सविंश[१] आर्भवः पवमानश्चतुर्विंशमग्निष्टोमसाम। तं दिशां चतुष्टोम इत्याचक्षते॥ छन्दांस्यकामयन्त यशो ऽश्नुवीमहि यशो ऽवरुन्धीमहि यशो ऽस्मासु प्रतितिष्ठेदिति। तान्येतं यज्ञक्रतुमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त। ततो वै तानि यशो ऽश्नुवत यशो ऽवारुन्धत यश एषु प्रत्यतिष्ठद्यः कामयेत यशो ऽश्नुवीय यशो ऽवरुन्धीय यशो मयि प्रतितिष्ठेदिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत। यश एवाश्नुते यशो ऽवरुन्द्धे यशो ऽस्मिन्प्रतितिष्ठति। तस्य स्तोमा अस्तुवतैकस्यामथ तिसृष्वेकस्यामथ तिसृषु। तमेतं छन्दसामेकत्रिक इत्याचक्षते॥ स्तोमा अकामयन्तेति समानः परिवादस्तस्य[२] स्तोमास्त्रिवृदथ त्रयः पञ्चदशास्त्रिवृदथ त्रयः सप्तदशास्त्रिवृदथ त्रय एकविंशास्तमेतं स्तोमानामेकत्रिक[३] इत्याचक्षते॥ ॥ ३४ ॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेतां समानलोकौ स्याव समानं लोकमियावेति। तावेतं यज्ञक्रतुमपश्यतां। तमाहरतां। तेनायजेतां। ततो वै तौ समानलोकावभवतां समानं लोकमैतां समानलोकावपश्य[४] यौ कामयेतां राजा च पुरोहितश्च

१ Thus all the MSS (only संविंश D); in Be 7 स has been cancelled.

२ परीवाद॰ M.

३ Thus MD Be 7; एकंत्रिक BU; एकत्रिंश Be.

४ Thus M; ॰लोकावप्यज Be 7 BUD; ॰लोकावप्यद्ध Be.

समानलोकौ स्याव समानं लोकमियावेति तावेतेन यज्ञक्रतुना यजेयाताꣳ[१] समानलोकावेव भवतः समानं लोकमितो । ऽश्वरथो यज्ञायुधः प्रासङ्ग्यसमसः स ब्राह्मणस्य दक्षिणाश्व-तरीरथः सर्वायुधो ऽप्रासङ्ग्यः काꣳस्यस्तूणीबन्धः[२] स राजन्यस्य दक्षिणा । तस्य त्रिवृत्पञ्चदशौ विपर्यासꣳ स्तोमौ भवतस्त्रिवृ-देव ब्राह्मणस्य पञ्चदशो राजन्यस्य । तमेतमिन्द्राग्नियोः कुलाय इत्याचक्षत । एष एव सन्पितापुत्रीय एष सख्योर्यज्ञ एष भ्रात्रोः ॥ ॥ ३५ ॥ नवमः ॥

अभिचरणीयैः सोमैर्यक्ष्यमाणो भवति । स द्वयानि यज्ञायुधान्युपकल्पयते बाधकानि च तैल्वकानि च ग्रवानसो[३] ऽधिषवणे फलके पुरुषास्यस्य[४] वृषणौ । स यत्राध्वर्युरुपाꣳशुं ग्रहीष्यन्राजानमभिषुणोति तस्य यो ऽꣳशुः परापतति तमे-तस्मिन्पात्र आधायोपसंगृह्यायाहामुं जह्यथ त्वा होष्यामीत्या तमितोरास्ते । ऽथैतं भङ्गमाहवनीये ऽनुप्रहरतीदमहममुमा-मुष्यायणं परिस्नुना[५] भङ्गेन[५] विध्यामीत्यंत्र यं यजमानो द्वेष्टि

---

१ यजेतां all exc. M.

२ ॰तूणीबंधः Be ; ॰तूणिबंधः U; तूष्णीबंधः M ; ॰तूणिबंध्यः B ; त्रौणिबंधः Be 7 D.

३ Thus M Be ; ग्रवनभ्ये Be 7 D (cp. Āp. XXII. 4. 17, S'āṅkh. XIV. 22. 18, Ṣaḍv. br. III. 8) ; ग्रवाननभ्ये U ; ग्रवाननभोग्यो B ; cp. the Dvaidhasūtra.

४ Thus M ; all the other MSS. corrupt.

५ Thus M ; परिस्नुनासंग्येन Be U B ; परिपानाभंग्येन Be 7 D.

तं मनसा ध्यायत्यथैतत्पात्रं खरे यथायतनꣳ सादयत्यमुष्य त्वा प्राणे सादयामीति । स यं कं च ग्रहं गृह्णात्येवमेवैनं गृह्णाति । यद्[1] किं[1] च[1] पात्रꣳ सादयत्येवमेवैनत्सादयति । स एष त्रिवृदग्निष्टोम एकस्तोम[2] एकहविर्धानस्तꣳ श्येन इत्याचक्षते ॥ ऽथेषुः[3] । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । तिसृषुतिसृषु[4] स्तुवते । रथो हविर्धानम॥थ संदꣳशः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । द्वौ त्रयस्त्रिꣳशौ मध्यत स्तोमौ भवतो । द्वे[5] हविर्धाने ॥ अथेन्द्रवज्रः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । पञ्चदश एष भवति ॥ ॥ ३६ ॥

दुरभ्रेन[6] यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते षष्टिꣳ शतमानानि हिरण्यानि त्रिꣳशतꣳ सुवर्णानि त्रिꣳशतꣳ रजतानि[7] बह्वन्यद्धिरण्यꣳ । स आमावास्येन हविषेष्ट्वा सौर्यं चरुं निर्वपति । तस्मिन्सुवर्णꣳ शतमानं ददात्यथ सायꣳ हुते ऽग्निहोत्रे चान्द्रमसं चरुं निर्वपति । तस्मिन्रजतꣳ[7] शतमानं ददाति । स एवमेवैताभ्यामिष्टिभ्यामहरहर्यजमानो मासमेत्यथ दीक्षते । दीक्षणीयायां द्वादशमानꣳ हिरण्यं ददाति ।

---

१ यत्किंच M.

२ This word twice in Be 7 B U D.

३ Thus M only; येषु all the other MSS.

४ तिसृषु once in M, which adds also थ after स्तुवते ।

५ द्वेद्वे M.

६ Thus M U B Be; दुराभ्रेन D; दुराभ्येन Be 7.

७ राजत॰ M.

प्रायणीयायां चतुर्विꣳशतिमानं ददात्यातिथ्यायां द्वे[1] चतुर्विꣳशतिमाने[1] ददाति[1] । प्रथमायामुपसदि चत्वारि ददाति । द्वितीयस्यामुपसद्यष्टौ ददाति । तृतीयस्यामुपसदि षोडश ददाति । चतुर्थ्यामुपसदि द्वात्रिꣳशतं[2] ददाति । पञ्चम्यामुपसदि चतुःषष्टिं ददाति । षष्ठ्यामुपसद्यष्टाविꣳशꣳ शतं चतुर्विꣳशतिमानानां[3] ददात्यथातः शतसंख्यैवाग्नीषोमीयस्य हुतायां वपायां द्वे शते ददात्याग्नेयस्य हुतायां वपायां चत्वारि ददाति । प्रातःसवनीयेष्वष्टौ[4] ददाति । माध्यंदिनीयेषु षोडश ददाति । दक्षिणानां काले द्वात्रिꣳशतं ददाति । तृतीयसवनीयेषु चतुःषष्टिं ददात्यनूबन्ध्यस्य हुतायां वपायामष्टाविꣳशꣳ शतानां[5] ददाति । स यदेताभ्यामिष्टिभ्यामहरहर्यजते सूर्याचन्द्रमसोरेव तत्सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति ॥ ३७ ॥

[6]अथ यद्धिरण्यदक्षिणो[7] भवति हिरण्मयमेव तद्यजमान

---

१ Thus M; चिꣳशतिमानं ददात्यथ Be B; in the other MSS. this passage is missing.

२ Thus M U; चिꣳशतं Be; in the other MSS. this passage is missing.

३ Thus M; °शतिमानं the other MSS.

४ °सवनीयेष्टौ Be 7 D.

५ Thus M Be 7; शतमानानां Be B U.

६ During the printing I was so happy as to obtain, for the remaining part of this praśna, from Mr. Muthu Dikshitar of Lalgudi (Manakkāl, Madras) a copy (designed by me as L) from a MS. in his possession. This MS. is in Grantha and independent from my MSS., but, on the whole, not much better.

७ Thus M; यद्धिरण्यं दक्षिणा the other MSS.

आत्मानꣳ संस्कुरुते । तस्य यदूर्ध्वं नाभेस्तत्सुवर्णमवाङ्[1] रजतं । यदा ह वै हिरण्मयो भवत्यथामृतो भवति । हिरण्मया ह वै देवास्तस्मात्ते ऽमृताः । सप्तदशस्तोमो भवति । सप्तदशः प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्या । उभे सामनी भवतश्छन्दोमयावेतत्पक्षौ[2] यजमान आत्मानꣳ संस्कुरुत । एतस्य लोकस्य जित्यै । स यदेतेन[3] यज्ञक्रतुना यजते सूर्याचन्द्रमसोरेव तत्सायुज्यꣳ सलोकतां जयति । तेन दुरशो । दुरश इव ह्येतयोर्देवतयोर्लोको ॥ ऽथ दुर्णाशेन[4] यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते ऽनडुह्वतं च त्रयस्त्रिꣳशतं[5] च निष्काꣳस्तेन हैतेनानडुहो लोकं जयति । तेन हैतेन ज्योतिष्मन्तं लोकं जयति । तेन हैतेन ज्योतिषो ऽधि स्वर्गं लोकं जयति । सप्तदशस्तोमो भवति । सप्तदशः प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्या । उभे सामनी भवतश्छन्दोमयावेवैतत्पक्षौ[6] यजमान आत्मानꣳ संस्कुरुत । एतस्य लोकस्य जित्यै । स यदेतेन यज्ञक्रतुनेष्ट्वा न नश्यति तेन

---

१ Instead of अवाङ् (thus M Be B U) Be 7 D : अधो ; अवां L.

२ Thus Be B; ॰मयावेवतत्पक्षौ M; ॰मयावेनतत्तृतीयेपक्षौ L; the other MSS. deficient.— Here and infra (l. 13) Be after ॰पक्षौ ins. तृतीये पक्षे ।

३ यद् only given by M.

४ दुर्ण॰ or दुर्न॰ all MSS. exc. M L which have here and infra each time दूर्ण॰ ।

५ त्रयस्त्रिꣳशां M.

६ Thus Be; ॰मयावेवतत्पक्षौ M L; ॰मयायैवतत्पक्षौ the other MSS.

दुर्णाशस्तद्दुर्णाशस्य[1] दुर्णाशत्वं[2] ॥ केशी ह दार्भ्यो ऽपचितिकामो ऽपचितिनेजे न[3] नो[3] नामानि[3] परिहरन्ता[4] इति । ततो ह वा एतत्पञ्चालराजानां[5] नामानि परिहरन्ते[6] ॥ ३८ ॥

शीर्षण्या इति केशानाचक्षते । कुशा इति दर्भान्वेद्याविति[7] गैरेयकविमत्यौ[8] । ततो वै सो ऽपचितिमानभवद्यः कामयेतापचितिमान्स्यामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतापचितिमानेव[9] भवति । तस्य चतुर्विंशो बहिष्पवमानस्त्रिवृत्पञ्चदशान्याज्यानि । तास्तिस्रो गायत्र्यश्चतुर्विंशो माध्यंदिनः पवमानः पञ्चदशसप्तदशानि[10] पृष्ठानि । ते द्वे त्रिष्टुभौ । त्रिणव आर्भवः पवमान एकविंशमग्निष्टोमसाम । सैका जगत्येतानि वै छन्दसामपचिततमान्यपचितिमानेव भवति य एवं वेदासावादित्यो ऽकामयत त्विषिमान्स्यामिति । स एतं यज्ञक्रतु-

---

१ दुर्नश॰ Be, दूर्णाश॰ M L ; the other MSS. om.

२ Most of the MSS. दुर्णश॰ or दूर्णाश॰ (both times).

३ Thus M ; L om. नो ; तंननामानि Be ; तन्नोनामानौ Be 7 U D ; तंनोनामनौ B.

४ Thus M Be 7 D ; ॰हरंत Be B U L.

५ Thus M ; ॰पांचाल॰ the other MSS.

६ Thus M Be L ; ॰हरंत्या Be 7 D U ; ॰हरत्या B.

७ Uncertain ; दर्भानद्याविति M ; दर्भान्नद्याविति L ; दर्भांनविद्याविति Be B.

८ Uncertain reading ; गैरेयकविमंषौ (or मेषौ ?) M ; गैरेयकविमत्यौ Be 7 ; गौरेयकविमत्यौ Be B ; गेरेय॰ D ; गैरयकचितिमत्यौ L.

९ Thus M L ; एषु instead of एव all the other MSS.

१० Thus M Be U ; पंचदशःसप्त॰ B L ; Be 7 om. पंचदश ।

मपश्यत्तमाहरत्तेनायजत। ततो वै स त्विषिमानभवद्यः कामयेत त्विषिमान्स्यामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत। त्विषिमानेव भवति। तस्य[१] सौर्यो ऽतिग्राह्यः। सौर्यः[२] पशु-रुपालभ्य। एकविꣳश एष भवति॥ ॥ ३९ ॥ दशमः ॥

इन्द्रो ऽकामयतर्षभ इव पशूनामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं देवानां परीयामिति। स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत। ततो वै स ऋषभ इव पशूनामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं देवानां पर्यैद्यः कामयेतर्षभ इव पशूनामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यꣳ समानानां परीयामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतर्षभ इव पशूनामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यꣳ समानानां पर्येति। तस्यातिग्राह्यो वृषा सो अꣳशुः पवते हविष्मान्सोम इन्द्रस्य भाग ऋतयुः शतायुः। स मा वृषाणं वृषभं कृणोतु प्रियं विशꣳ सर्ववीरꣳ सुवीरमुपयामगृहीतो ऽसीन्द्राय त्वर्षभाय जुष्टं गृह्णामीति। परिमृज्य सादयत्येष ते योनिरिन्द्राय त्वर्षभायेति। तस्य पञ्चदशस्य सत एकविꣳशꣳ होतुः पृष्ठं ककुद्रो[३] रूपमिन्द्रेण ह स्म वै पूर्वे समाजिगमिषन्तो वनिष्ठुसवेन यजन्ते[४] हप्नो[४] न[४] इन्द्र[४] आविर्भविष्यति तस्मै[५] कामान्वच्छ्याम

१ तस्याः Be 7 D.

२ om. all MSS. exc. M L Be.— After the tenth adhyāya M breaks off.

३ ककुभो L.

४ Thus Be L; यजंतेसुपेतमिंद्र Be 7; यजंत उपतानिंद्र B; यजत उपेतानिंद्र U; यजंवेसुपैतान इंद्र D.

५ तस्मात् MSS. exc. L which has तस्मिन्।

इति[1] वदन्तो । वनिष्ठुसवेन यक्ष्यमाणो भवति । स उपकल्पयते शतमुत्तवेहतः[2] शतं दार्वाचितानि शतꣳ सर्पिष्पात्राण्यक्तं पयःपात्राण्यक्तं दधिपात्राण्यक्तं वसापात्राण्यौदुम्बरीं नावमुभयतोऽभिपतनां[3] परिगृहीतामथ प्रणेतृनेतेनोपक्लृप्तेन चित्रामायतीमुपरमत्यथ चित्रयेति पूर्वाग्निमन्ववस्यत्युत्तपनीयꣳ शालीनो ऽन्वाहार्यपचनमाहिताग्निर्यैतानि दार्वाचितानि प्रदोष एवाग्नावादधाति[4] । तेषु[5] प्रज्योतिषूत्तवेहतो[5] निघ्नन्त्यथैषामभ्यर्धान्वनिष्टून्मेदाꣳसीति[5] अपयन्त्यथोदित आदित्य आयातयत्यौदुम्बरीं[6] नावमुभयतोऽभिपतनां[7] परिगृहीतां प्रणेतृभिस्तस्यामुपस्तृणीते पञ्चाशता सर्पिष्पात्रैः पञ्चाशता पयःपात्रैः पञ्चाशता दधिपात्रैः पञ्चाशता वसापात्रैस्तस्यां वनिष्टून्मेदाꣳसीति संप्रकीर्याथाभिघारयति पञ्चाशता वसापात्रैः पञ्चाशता दधिपात्रैः पञ्चाशता पयःपात्रैः पञ्चाशता सर्पिष्पात्रैरथ पुरोऽनुवाक्यामन्वाह ॥ ४० ॥

---

१ Thus Be L ; वक्ष्यामीति Be 7 B U D.

२ Thus L ; ०मुत्तवैगतः Be 7 D ; ०मुत्तवेनिहतान् Be B U.

३ Uncertain reading ; उभयतोपतनां Be 7 B ; उभयतोभिपतनां Be U ; उभयतोवतानां (or ०वतारां) D ; उभयतोभिपवमानं L.

४ ०दधति L.

५ तेन प्रज्योतिषू एवहतोनिघ्नन्ति L ; तेषु प्रत्योत्तिष्ठं(or ष)त्तवैहतो घ्नंत्य० Be 7 D ; तेन प्रज्योतिषुत्तवेहतांनिघ्नंत्य Be B U. अभ्यर्धाद् i. s. o. अभ्यर्धान् L.

६ Uncertain r. ; अयातयत्य० U B ; अयापयत्य० D ; अधापयत्य० Be 7 ; अयाभीतयत्य० B ; आधातयति L.

७ ०पतानां B ; ०वतानां Be 7 ; ०भिपतानां Be U. ०मुभयतस्त्वभिपतनां L.

इन्द्रो यातो ऽवसितस्य राजा शमस्य च शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति[१] चर्षणीनामरान्न नेमिः परि ता बभूवेति। यजतीन्द्रो राजा जगतश्चर्षणीनामधि क्षमि विषुरूपं यदस्ति। ततो ददातु दाशुषे वसूनि चोदद्राध उपस्तुतश्चिदर्वाक् स्वाहेति। तृप्त एवास्मा इन्द्र आविर्भवति। तस्मै[२] कामान्ब्रुवते॥ कानान्धꣳ[३] ह[३] वाभ्यश्वं बृहस्पतिराङ्गिरसो याजयां चकार। तस्य होपवसथीये ऽहञ्छ्रद्धा[४] वीयाय[४]। स होवाचाध्वर्यो[५] वि[५] वै[५] मे श्रद्धागात्त्वं मे यज्ञꣳ स्थापयेति। तꣳ होवाचान्यद्वै तदुपवसथः[६] श्वस्ते यज्ञः सꣳस्थातेति[७]। स होवाच समेव मे स्थापयेति। तस्य[८] ह तावद्विदित्वाग्रेण[९] हविर्धाने

---

१ क्षेति (as TBr. II. 8. 4. 3) Be B D U; क्षयति (as RV. I. 32. 15) Be 7.

२ तस्मिन् Be L.

३ Corrected; कामानाह B U Be (pr. m.); कामानाद्वैह Be 7; कामानाद्वैहं D; कानीववांह Be (sec. m.); कनीयवान्हय्य L.

४ My conjecture; हन्श्रद्धाविधाय B U L; हन्श्रद्धाविधाय Be; हन्पंचाद्धपिधाय Be 7 D.

५ Thus Be; all the other MSS. corrupt.

६ Uncertain r.; होवाचान्यद्वैतदु° Be 7 D; होवाचाध्वर्यवेतदु° Be B U; होवाच ऊर्ध्वस्थवेत उप° L.

७ °स्थातेति Be B U; °स्थाद्देति Be 7 D; °स्थायेति L.

८ तस्या MSS. exc. L.

९ तावद् only in Be (sec. m.); भवद् L; instead of विदित्वा (thus L Be) विर्द्धित्वा the other MSS.

चर्मण्युलूखलमुसले निधायाꣳशून्समवचुदां[1] चकार[1] यच्चिद्धि त्वं गृहेगृह उलूखलक युज्यसे। इह द्युमत्तमं वद जयतामिव दुन्दुभिरित्यथ होतृचमसे वसतीवरीभ्यो ऽध्यपो[2] निःषिच्य समुदायुत्य जुहवां चकार यथा जना सꣳस्तये व्रतानि[3] कोव्रतिनां[4] व्रतमालोभयाति[5]। कानान्धस्य[6] प्रस्थितं[7] वाध्र्यश्वस्य[8] तीव्रसुतꣳ[8] अवदिन्द्र[9] जुषस्व स्वाहेति। स एष उन्मत्तस्य वा वीतश्रद्धस्य वा[10] नीतस्य[10] वा यज्ञः। सा[11] यदागता[12] स्यादथ चतुष्टोमेनाग्निष्टोमेन यजेत पुरा भ्रेषाच्छान्त्यै॥ ॥ ४१ ॥

मनुर्वैवस्वतो ऽकामयत प्रजाꣳ सृजेय प्रजामवरुन्धीय प्रजां विन्देया[13] मा[13] प्रजया चचीरन्निति[13]। स एतं

---

१ ॰समवभूथाश्चकार L.

२ चपो only in Be L.

३ हतानि MSS. exc. L: व्रातानि।—जनासस्तये L.

४ व्रतिनां Be; व्रतीन्पं L; हतीनां the other MSS.

५ व्रतमालोभयाति Be, ॰यति L; व्रतमामालोपयति the other MSS.

६ Thus Be L; the other MSS. corrupt.

७ प्रस्थितं all exc. Be which has प्रस्त्वितं।

८ वाभ्राश्वस्तीव्रसुतं Be B; वाभ्राश्वःस्तीहसुतं U; वाच्यस्वेदीहसुत Be 7; वाच्यस्वेदीहसुत D, वाध्र्यांश्वस्तिव्रसुतं L.

९ अवदिंद्रां Be 7 D; मिंद्रवदिंद्रा Be; निवपतींद्रा B; निवपंतींद्रा U; निवदिन्द्रो L.

१० Thus Be L; वतितस्य BUD; वक्तांतस्य Be 7.

११ स MSS.

१२ यदागत Be L; यदागम्रा B Be 7 DU.

१३ Conjecturally; विन्देय मा प्रजयाचचीरन्निति BU; विंदेय माप्रजमाच॰ Be; विंदेय माप्रजयाचचरंतीति Be 7 D; विन्देयप्रजयाचची॰ L.

यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत । ततो वै स प्रजामसृजत प्रजामवारुन्द्ध प्रजामविन्दतैनं प्रजयाक्षत[1] । यः कामयेत प्रजाꣳ सृजेय प्रजामवरुन्धीय प्रजां विन्देया[2] मा प्रजया क्षौरन्निति[2] स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत । प्रजामेव सृजते प्रजामवरुन्द्धे प्रजां विन्दत[3] ऐनं[3] प्रजया क्षते । तस्य[4] प्राचीन-स्तोमास्त्रयस्त्रिवृतस्त्रयः पञ्चदशास्त्रयः सप्तदशास्त्रय एकविꣳशाः ॥ सो ऽकामयतान्नादी मे प्रजा स्यादन्नाद्यमवरुन्धीतान्नाद्यमस्यां प्रतितिष्ठेदिति । स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत । ततो वै तस्यान्नादी प्रजाभवदन्नाद्यमवारुन्द्धान्नाद्यमस्यां प्रत्यतिष्ठद्यः कामयेतान्नादी मे प्रजा स्यादन्नाद्यमवरुन्धीतान्नाद्यमस्यां प्रतितिष्ठेदिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतान्नाद्येवास्य प्रजा भवत्यन्नाद्यमवरुन्द्धे ऽन्नाद्यमस्यां प्रतितिष्ठति । तस्य दश स्तोमा । दशसुदशसु स्तुवते विराजो रूपं ॥ वागाम्भृण्यकामयतापरि-मितं यशो ऽश्नुवीयेति । सैतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत । ततो वै सापरिमितं यश आश्नुत । यः कामयेतापरिमितं यशो ऽश्नुवीयेति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेतापरिमितमेव यशो

---

१ •क्षते all exc. Be L.

२ विंदेय मा प्रजामाक्षरंनिति Be D; विंदेय प्रजयाक्षरंतीति B Be 7 U विन्देय मा प्रजामाक्षीरन्निति L.

३ Thus corrected; विंदत एवं Be L; विंदेतैनं the other MSS.

४ Only in Be L.

ऽश्नुते । तस्य दशसु बहिष्पवमानः शते सहस्रे ऽयुते प्रयुते ऽर्बुदे न्यर्बुदे समुद्रे मध्ये ऽन्ते परार्धे ॥ ॥ ४२ ॥

यमो वैवस्वतो ऽकामयत पितॄणामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं परीयामिति । स एतं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत । ततो वै स पितॄणामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं पर्यैद्यः कामयेत समानानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं परीयामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेत । समानानामैश्वर्यमाधिपत्यꣳ राज्यं पर्येति । तस्य शते बहिष्पवमानः सहस्रे ऽयुते नियुते प्रयुते ऽर्बुदे न्यर्बुदे समुद्रे मध्ये ऽन्ते परार्धे पद्मे पल्वे । नित्यसुत्वा मनसैव स्तुवानो मन्यत एतावति[1] मे[1] स्तुतमित्यथ[1] सकृत्प्रवर्ग्यं । आतिथ्येन प्रचर्य गार्हपत्ये प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति । तेनाहवनीये प्रचरति । तं काल उद्वासयति । शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं । यशः प्रवर्ग्यः । शीर्षन्नेव यज्ञस्य यशो दधातीति नु सकृत्प्रवर्ग्या । ऽथ सुते प्रवर्ग्यः । पवमानेन चरित्वाग्नीध्रे[2] प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति । तेनाहवनीय एव प्रचरति । तं तदानीमेवोद्वासयति । शिरो वा एतद्यज्ञस्य यत्पवमानो । यशः प्रवर्ग्यः । शीर्षन्नेव यज्ञस्य यशो दधातीति नु सुत्याप्रवर्ग्या । ऽथ सकृत्प्रवर्ग्या । ऽथ सुते प्रवर्ग्या । ऽथ सुत्याप्रवर्ग्यः[3] ॥ ॥ ४३ ॥ एकादशः ॥

---

१ Uncertain r.; एतावतीमेस्तुतमित्यथ Be; एतावन्ति मे स्तुत॰ L; एतावती (ति) मेत्यथ the other MSS.

२ MSS. exc. L ins. वै ।

३ The close of this chapter must contain several corruptions.

[1]पुरूरवा ह पुरा ऐडो राजा कल्याण आस। तꣳ होर्वश्यप्सराभिदध्यौ। तꣳ संवत्सरं कामयमानानुचचारै।वꣳ ह स्म वै[2] पूर्वे ऽभिश्राम्यन्ति। तद्धातिचिरं मेने। तस्य ह धावतः पुरो रथं कर्तं दर्शयामास। तꣳ ह दृष्ट्वा राजावतस्थौ। तꣳ हावस्थाय न ददर्शाथो ह पुनरातस्थौ। तꣳ हास्थायैव ददर्श। स ह सारथिं पप्रच्छ सारथे किं पश्यसीति। त्वां भगव इति होवाच रथमश्वान्पन्थानमिति। स हैवाहं चक्रे दृश्यामि वै किलेति। तꣳ ह वागभ्युवाच न वै दृश्यस्यहं वै त्वामेतं[3] कर्तमदीदृशमित्यथ कस्त्वमित्यहमुर्वश्यप्सरेति होवाच। या त्वा संवत्सरं कामयमानान्वचारिषं। तां मा जायां विन्दस्वेति[4]। दुरुपचारा ह वै भवति[5] देवा[5] इति[5] होवाच। का त[6] उपचर्येति[6]। शतं[7] ममोपसदः[7] स्युः[7]। शतꣳशतं मा सर्पिष्कुम्भा

---

१ This and the following adhyāyas are found also in a badly corrupted tradition. I did not note all the various readings nor all my emendations; the list of them would fill more space than the text itself.

२ Thus L only; चैव or द्वैव the other MSS.

३ त्वयितं or त्वयितम॰ MSS.

४ L Be sec. m. वित्स्वेति।

५ Thus L U Be 7; भवंति देवा इति B Be (pr.m.); भगवती देवीति Be (sec. m.).

६ Thus L Be (sec. m.); तवाचार्येति the other MSS.

७ Instead of these three words given thus by Be and L (which only gives म instead of मम), the other MSS.: तं जानीमसदस्तु or तंजानीय इति सदस्य।

अहरहरागच्छेयुस्तदाग्नता स्याँ। न त्वा नग्नं पश्येयमिति। सर्वमेवैतद्भगवति सुकरमिति होवाच। कथा त्वपि[1] जाया पतिं नग्नं न पश्यतीत्यन्तर्वासं वसीथा[2] इति होवाचानग्नो भवेति[3]। तया सहोवासान्तर्वासं वसानः। सा ह स्म जाताञ्जातानेव पुत्रानपविध्यति। ताꣳ ह राजोवाच पुत्रकामा ह वै भगवति वयं मनुष्याः स्मो जाताञ्जातानु त्वमपविध्यसीति। सा होवाच पर्यवेतरात्रयो भवन्ति क्षीणायुषो ऽन्ये। भूयः प्रियं करवावहा इति। सायुं[4] चामावसुं च जनयां चकार। सा होवाचेमौ बिभृतेमौ[5] सर्वमायुरेष्यत इति। प्राङायुः प्रवव्राज। तस्यैते कुरुपञ्चालाः[6] काशिविदेहा इत्येतदायवं प्रव्राजं। प्रत्यङमावसुस्तस्यैते गान्धारय[7] स्पर्शवो ऽराट्टा इत्येतदामावसवम्[8]। ॥ ४४ ॥

अथो हास्या एषा पूर्वचित्तिरप्सरा स्वसा बभूव। सा हेक्षां चक्रे ज्योग् वै मे स्वसा मनुष्येष्ववात्सीद्धन्तैनामच्छाया-

---

१ त्वयि L, त्वपि the other MSS.

२ वसीया L Be (sec. m.) वासीत्याश्च the other MSS.

३ भवति MSS. exc. L, which has तेन ह वामनो भवतीति।

४ प्रायुं Be (sec. m.).

५ निभृते॰ Be L; the other MSS. om. these words.

६ ॰पांचालाः L B.

७ The proper names given acc. to Be (sec. m.); the other MSS. गांधारा (or री) पयस्पर्शवोदारा (or त्व) ह्रा (or श्रा)।

८ इत्येतन्मावसुम् or इत्येतन्मामवसुम् or इत्येतन्मामावसम् MSS.

नीति । तया सहागत्यैव संगमं न लेभे । ऽथो हास्या अवियूथमुपस्थापदासै । वऽ[१] ह स्म वै पूर्वासां महिषीणाऽ रूपं[२] भवति । तद्वृकरूपं कृत्वा प्रमाथं[३] चिकायाथो[४] हास्या उरण: चीरप आसन्दीपादे बद्ध आस । तऽ सा प्रममाथ । तस्मिन्ह्रियमाणे रुरुवे[५] ऽयमवीरज[६] इति । तच्छ्रुत्वा राजोत्पपात । तामभ्यानश्र[७] तामभ्युपेयाय । तऽ[८] सा[८] नकुली[८] भूत्वा प्रत्युपेयाय । तस्य हान्तर्वासमवलुलोपाथ ह सा विद्युतं जनयां चकार[९] । [१०]तऽ सा विद्युति नग्नमनुचख्यावथो ह राजाजगामाखारुहं वा अहमजीत उरणमत्यसारुहंहि नूनमिति[११] प्रत्यहं प्रजहिष्यामीति । किं व्यभूदिति । नग्नं त्वादर्शमिति[१२] होवाच । तस्यां प्रव्रजितायामप्रियविद्ध:

---

१ Thus (only अपि॰ or अवा॰) MSS.

२ Only in Be (sec. m.).

३ Thus Be L (sec. m.); प्रथं the other MSS.

४ विख्यायाथो Be (sec. m.); धिक्यायाथो or चिवयायाथो or विख्यायाथो the other MSS.

५ रुवेमे Be (sec. m.); रूपेमे L; रुप्रे the other MSS.

६ Corrupt; यमवीरजा Be (sec. m.) L; वमविराजा the other MSS.

७ ॰भ्यानरस MSS.

८ Conj.; तंकुली Be (sec. m.); तसंनेकुली the other MSS.

९ Thus L Be (sec. m.); जनयामास the other MSS.

१० Be 7 ins. साङ्के चकार, B Be (orig.) ins. सांद्दोषकार।

११ These corrupted words without any var. r. in all MSS.

१२ त्वाददर्शमिति MSS.

शोचꣳश्चचार[१] । तꣳ होवाच बृहस्पतिराङ्गिरसो हन्त त्वा शद्देन[२] याजयिष्याम्यापयि त्वा पुनर्जिन्विष्यामीति[३] । तꣳ शद्देन[४] बृहस्पतिराङ्गिरसो याजयां चकार । ताꣳ हावभृथादेवोदेत्य प्रतिददर्श । ताꣳ ह पुत्रौ प्रतीत्योचतुरिह नौ नय यत्र ते गतिर्बलिनौ[५] वां[५] पितरमशूशुच[५] इति । सा[६] होवाच सं वां[७] पुत्रकौ जनेय साहमिह तिस्र एव रात्रीर्वत्स्यामि नो ब्राह्मणस्य वचो मोघमसदिति । तया सह तिस्र[८] एव[८] रात्रीरुवासान्तर्वासं वसानस्तस्याꣳ रेतः सिषिचे । सा होवाच[९] कथमिदꣳ स्यादिति । कथꣳ हि नूना३मिति[१०] राजा प्रत्युवाच । सा होवाच नवां कुम्भीमाहरेति । तस्यामेनन्निःषिषेचाथ[११] ह कुरुक्षेत्रे बिसवत्यो[१२] नाम पुष्करिण्यस्तासामुत्तरार्ध्या सुवर्ण-

---

१ Conj.; शोभं चकार or चक्कार MSS.

२ दर्शने MSS.

३ ॰जिम्बिष्या॰ MSS.

४ शतेन MSS.

५ Thus Be (sec. m., only ॰शुशुच); ॰बलिचैनाग्निपतरं शुशूच or ॰बलिचैनामपित॰ the other MSS.

६ From सा unto होवाच (p. 399. 8) only in Be L.

७ वा Be.

८ om. Be.

९ cp. p. 399, n. 6.

१० नूनाचमिति L, नूनामिति the other MSS.

११ Thus L; तस्यामेनं॰ Be (sec. m.); तस्यामेषं the other MSS.

१२ विसवत्यो Be (sec. m.); विषस्वत्येनाः the other MSS.

सवनौ । तस्यामेनन्निचखान । तदश्वत्थो जज्ञे शम्या परिवृतो रेतसो ऽश्वत्थ आशयाच्छम्येषैव शमीगर्भस्य सृष्टिरेतन्निदानमथ[१] वै भवति सर्वेण[२] वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्निति । स यत्र हैतद्यज्ञो देवेभ्यो ऽधि मनुष्यान्प्रत्यवरुरोहाश्वत्थꣳ[३] हैव तत्प्रत्यवरुरोह । तस्यारणी चक्रिरे[४] ऽयं वाव स यज्ञ इत्यथो खलु य एव कश्चाश्वत्थः[५] स शमीगर्भः । स यदाहोर्वश्यस्यायुरसि पुरूरवा इत्येतेषामेवैतत्पितापुत्राणां नामानि गृह्णात्यथो सामान्यमेवैतदूहेत[६] । तस्यां प्रव्रजितायां पुनरेवाप्रियविद्धः[७] शोचꣳश्चचार । तꣳ होवाच बृहस्पतिराङ्गिरसो हन्त त्वौपशदेन[८] याजयिष्यामि वि वै ते ऽप्रियमेवैष्यतीति । तमौपशदेन बृहस्पतिराङ्गिरसो याजयां चकार । ततो वै तस्याप्रियं[९] विनिनाय । तौ ह वा एतौ पौरूरवसौ नाम शदौपशदौ । स यो वित्तꣳ सिषाधयिषेत्तꣳ शदेन याजयेत्तस्य

---

१ °निधानमथ MSS exc. L.

२ cp. TS., I. 7. 1. 2.

३ °वरोहाश्वत्थं or °त्थ MSS.

४ वव्रिरे L Be (sec. m.); चक्रिरे the other MSS.

५ Thus L; खलु य एवाश्वत्थः Be (sec. m.); खल्वेवकश्व(स्व)श्वत्थः the other MSS.

६ Thus L; सामान्यमेवैत्यूहते Be (sec. m.); °मेवैभ्य ऊहते the other MSS.

७-९ only in L Be (sec. m.).

८ त्वा om. MSS.

दशसु बहिष्पवमान। एकैकोपगीयत[१] ऐकविंशत्यै[२] सुनोतीहैवाय[३] यो ऽप्रियं विनिनीषेत्तमौपशदेन[४] याजयेत्तस्यैकविंशत्यां बहिष्पवमान। एकैकावगीयत आ दशभ्यो॥ ऽथ प्राजापत्यौ नाम शदौपशदौ। तस्य तिसृषु बहिष्पवमानस्तिस्रस्तिस्र उपगीयन्त आ षट्त्रिंशतः। षट्त्रिंशत्सु बहिष्पवमानस्तिस्रस्तिस्रो ऽवगीयन्त आ तिसृभ्यो॥ ऽथ नैध्रुवस्य[५] कश्यपस्य शदौपशदौ। तस्य चतसृषु बहिष्पवमानश्चतस्रश्चतस्र उपगीयन्त आष्टाचत्वारिंशतो। ऽष्टाचत्वारिंशत्सु बहिष्पवमानश्चतस्रश्चतस्रो ऽवगीयन्त आ चतसृभ्यः॥ ॥ ४५ ॥

द्वादशः ॥

देवासुरा ह यत्र महासंग्रामं[६] संयेतिरे[७] तद्धेमानि[८] भूतानि द्वैधेव[९] व्यपचक्रमुर्देवानेवान्वन्यान्यसुरानेवान्वन्यानि[१०]।

---

१ Thus L; **एकैक उप॰** Be (sec. m.); **एकेनोप॰** the other MSS.

२ Corrected; **एकविंशत्यौ** L; **एकविंशत्यै** Be (sec. m.); **एकविंशते** (or **ने**)**त्य** the other MSS.

३ **सुनोति इहैवाय** L; **सुनोतीहैवाथ** Be (sec. m.); **सुनोति एषाय** the other MSS.

४ Thus L; **विनीर्निषे॰** Be (sec. m.); **वितीनिषे॰** or **वितितिनिषे॰** the other MSS.

५ **॰ध्रुव** L Be.

६ **महा॰** only in L and Be (sec. m.).

७ **सं** only in Be (sec. m.); **श॰** L.

८ **तयेमानि** L and Be (sec. m.); **तं धुमानि** the other MSS.

९ Thus L; **द्वेधे** Be; **द्वेद्वेधे** the other MSS.

१० **व्यपच॰** L Be; **व्यवच॰** the other MSS.

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीदुशना[१] काव्यो ऽसुराणां। ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन्ब्रह्मण्वन्तो ऽसुरास्ते बहून्संग्रामानविजयमाना आसां चक्रिरे। तेषां न कतरे चन भविष्यदाजज्ञुर्गन्धर्वो हैव सूर्यवर्चा भविष्यदाजज्ञे। तस्यो हेन्द्रो जायाया[२] उपह्रास्य[२] आस। ताꣳ होवाचामुदिताङ्गि[३] त्वमिदं गन्धर्वं पृच्छ किमर्थमिदं देवासुरा न विजयन्तीति। तं तथेति होवाच त्वमपि श्व आगच्छतादिति। स हान्तः समुद्रे हिरण्मया[४] नावया सहजानि कुमार्यां[५] चक्रे। ऽथो हेन्द्र आजगाम। स ह सौवर्णः पटरो भूत्वा नौमण्ड[६] उपशिश्लेष[७]। ताꣳ हागतमेव विदित्वा[८] पप्रच्छामुदिताङ्ग[९] त्वमिदं ब्रूहि किमर्थमिदं देवासुरा न विजयन्तीति। मोच्चैरिति होवाच कर्णिनी वै नौराप[१०] इति। ब्रह्मण्वन्तो देवा इति होवाच ब्रह्मण्वन्तो ऽसुरा इति। तच्छ्रुत्वेन्द्रो हरिशुकरूपं[११] कृत्वोत्पपात।

१ Thus MSS.

२ Thus L and Be (sec. m.), which has, however, ०ह्रास्यमास; याजयह्राप उपह्रास्य आस the other MSS.

३ ०म्हदितांगि or ०तांचि MSS.

४ हिरण्मया MSS. exc. B.

५ Uncertain; सहजनिकुमाल्यां L; r. सहजानिः? cp. TS. III. 2. 8. 5.

६ नौमंण्ड L; नौमंडप Be (sec. m.); नैमंथ्ये the other MSS.

७ ०शिस्लेष MSS. exc. Be which has: ०शिश्ले।

८ विक्ता L.

९ ०म्हतांग L Be (rightly?) ; ०मुदितांचि the other MSS.

१० Thus L; नौरूप Be (sec. m.); नोराप the other MSS.

११ Emended; हरिः शुकोरूप L; हरिः शुक्ररूपं the other MSS.

तꣳ ह दृष्ट्वाह[1] मघवन्भो[2] इति यतरेषाꣳ[3] हरिस्ते जेष्यन्तीति । स ह गत्वोशनसं[4] काव्यमुपमन्त्रयां चक्रे जयन्त्याश्च[5] दुहित्रा चतसृभिश्च कामदुघाभिः । स हाजग्मो ऽसुरेभ्यो ऽधि देवानुपसमियाय[6] । ततो ह वा एतद्देवा असुरान्महासंग्रामं जिग्युः । ॥ ४६ ॥

स ह गुरुरिव मेने गरमिव गीर्त्वा बहु वित्तमसुराणां प्रतिगृह्य । स होवाच गुरुरिवास्मि गरमिव गीर्त्वा बहु वित्तमसुराणां प्रतिगृह्य हन्त मा याजयेति । तं द्वादशस्तोमेनाग्निष्टोमेन बृहस्पतिराङ्गिरसो याजयां चकार । तेन हेष्टोर्ध्वꣳ हिरण्यमुज्जगार । तद्ध[7] दृष्ट्वेक्षां[7] चक्रे हन्ताहमिदमसुरेभ्यो निर्हराणीति । तद्धेन्द्र[8] आघ्रायेव शिलां[9] चकार । ते ह वा एत[10] औशनसा नाम कुरुक्षेत्रे पर्वतगाः[11] ॥

---

१ Uncertain; दृष्ट्वैवजह्वो L; दृष्ट्वैवाह्वो Be; दृष्ट्वैवयज्ञ the other MSS.

२ Thus Be; मघवर्यंम्मघवन्निति L; मघवान्मूमघववा the other MSS.

३ Thus L; यतर एषां Be; यद्तरेषां the other MSS.

४ Thus MSS. exc. Be which has स आग॰ and L: स आगत्यो॰ ।

५ My conjecture; जयंतश्च Be; जयन्तच L; जायत्याच or यत्याच the other MSS.

६ Thus L; ॰समीयाथ Be; ॰समीपय or ॰समीयाप the other MSS.

७ तंदृष्टे॰ Be; तद्दहृष्टो॰ L; तद्धतेदृष्टे॰ the other MSS.

८ Thus L; तथेंद्र Be; तथेंद्रे or तद्धेँद्रे the other MSS.

९ शिलीम् L.

१० Only in L and Be.

११ पर्वतेज्ञाः L.

स ह लघुरिवाचरदप्रतिष्ठितः[१] । स होवाच लघुरिव वा अस्म्यप्रतिष्ठितो[२] । हन्त मा याजयेति । तमेकविंशतिस्तोमेनाग्निष्टोमेन बृहस्पतिराङ्गिरसो याजयां चकार । ततो वै स प्रतितस्थावथो[३] हेन्द्रः[४] कामदुघा अवरुरुधे[५] । तं ह सायमेतमुवाच प्रातरेतादिति । प्रातरेतमुवाच सायमेतादिति । स एवमेव संवत्सरं नेनीयामास । स होवाच प्रातरेतादिति । मा सायमात्थ सायमेतादिति । मा प्रातरात्थ को ऽयमेतः कतमो ऽयमेतो । यमेनमेतं[६] मघवन् ब्रवीषीति[७] होक्ता प्रवव्राजाथो हेन्द्र उक्थानि कामदुघाश्चकार । तांह स वरुणाय प्रददाविदं तव[८] मम[८] चेदममुष्य[८] च नौ सहेति । बृहस्पतय आङ्गिरसायेदं नावाख्यास्ता विधारयानावहस्येदमज्यसीति[९] विष्णवे शिपिविष्टाय चेत्यैषैवोक्थानां

---

१ ०ाचरद० only in L and Be.

२ ०वास्मिंनप्रति० Be; वा अस्मिनप्रति० L; ०वल्वाप्रति० the other MSS.

३ Emended; प्रत्यतस्थानथो L; प्रत्यवस्थापयदथो the other MSS.

४ हेंद्रं MSS.

५ अभिवरुधे L; अभिवरोधे Be; आवरोन्हे the other MSS.

६ यमेनमेतं (or ०तत्) L Be; यमैवमेतरन् or पयमेवमेतरन् the other MSS.

७ Thus L; ब्रवीषि इति Be; ब्रवीति the other MSS.

८ तवचमस इदममुष्य Be; तवचमसेवेदममुष्य L; तौव (तवि) मम चेदमुष्य the other MSS.

९ Thus (hopelessly corrupted as it seems) Be; नावास्याखद्विधारयाग्नावदहस्येदमज्मसीति L; नावास्याचा (or ना) पिधारयाषा (or वा) पदस्येदमंजवेति the other MSS.

सृष्टिरेतन्निदानमथो हास्यैव मनुर्वैवस्वतः शून्यमानः मन्त्रस्वास[1] । तस्मै चतुर्थीं प्रददौ । ताꣳ सो ऽस्यां न्यदधात्सेयं[2] कृष्टिरेवैष[2] कृष्टेः[2] सृष्टिरेतन्निदानं । तौ ह वा एतावौशनसौ नाम पुनस्तोमौ भवतः । स यो गुरुरिव मन्येत गरमिव गीर्त्वायाज्यं वा याजयित्वाप्रतिग्राह्यस्य वा प्रतिगृह्य तं द्वादशस्तोमेनाग्निष्टोमेन याजयेदश्नुते हैव लघुतामथ यो लघुरिव चरेदप्रतिष्ठितस्तमेकविꣳशतिस्तोमेनाग्निष्टोमेन याजयेत्प्रत्येव तिष्ठति ॥ ॥ ४७ ॥ त्रयोदशः ॥

अथ प्रणोदः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । प्रातःसवनीयाननुवर्तते ऽग्नये प्रवते पुरोडाशो ऽष्टाकपालस्त्रिवृद्देष भवत्यथ विबाधः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । माध्यंदिनीयाननुवर्तते ऽग्नये विबाधवते पुरोडाशो ऽष्टाकपालस्त्रिवृद्वैष भवत्यथ प्रतिनोदः[3] । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । तृतीयसवनीयाननुवर्तते ऽग्नये प्रतीकवते पुरोडाशो ऽष्टाकपालस्त्रिवृद्वैष भवत्यथाग्नेरतिव्याधः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पमनूबन्ध्यस्य पशुपुरोडाशमनुवर्तते ऽग्नये वसुमते पुरोडाशो ऽष्टाकपालस्त्रिवृद्वैष भवत्यथैन्द्रवज्रः । समानमभिचरणीयꣳ शिल्पं । पञ्चदश एष भवति ॥ शुनस्कर्णा ह

---

१ Thus L Be ; स्वस (or न्म) स्वास the other MSS.

२ सेयं कृषिरेवैषकृषे L ; सोयं कृषिरेवैष कृषेः Be ; सेष्वेकृष्ठिरेष्वैवतुष्टेः the other MSS.

३ प्रतीनोदः L.

वै श्रैब्यो राजा पुष्यक्तद्रङ्गयाञ्चास । स ह पापीयाञ्जनतां[१] प्रतिह्निताः[१] प्रतिख्यायर्त्विजः[१] पप्रच्छास्ति स्वित्स यज्ञक्रतुर्येनाहमिष्ट्वैव प्रयायामित्यस्ति[२] ह्येति[२] हैनमृत्विजः प्रत्यूचुस्तस्मा अध्वर्युरयोनौनपुरोरुक्कान्[३] ग्रहान्जग्राह । स्वराण्युद्गाता सामान्यनैडान्यनिधनानि[४] । पराङेवग्निर्मयँ[५] होतानूवाच । स हावभृथादेवोदेत्य ममार । यं द्विष्यात्तस्यैवं यज्ञं[६] कुर्यादुपस्रुतं[७] वा याजयेत्क्षिप्रँ हैवास्माल्लोकात्प्रैत्यथ राशिमरायावित्याचक्षते । चतुष्टोमे राशिक्रतं[८] धान्यं ददाति । स राशिश्चतुष्टोम एव मरायक्रतँ । स मरायो ॥ ऽथाञ्जनाभ्यञ्जनावित्याचक्षत । आक्ताचा[९] अलंकृता[९] ऋत्विजः प्रचरन्ति । स

---

१ पापो (पापा) जनतां etc. as above Be L; पापीयांजानता प्रतिह्निताः प्रतिवा (or वा) वर्त्विजः the other MSS.

२ प्रययामी(मि)त्यस्ति ह्या२ (ह्या) इति Be L; प्रायणमित्यास्ति ह्यी२ इति the other MSS.

३ Conjecture; °धोनौनपुरोरुक्कान् Be; अथैनान्पुरोरुक्कान् L; अधोनपुरोरुक्तान् the other MSS.

४ सामान्यनैनतृनिनिध° Be; मान्यनैनन्यनिध° L; सामान्यनैलास्य° (लास्य°) the other MSS.

५ पराङेवग्यै Be; पराङ्वग्यें L; परां (or परा) इति (or इव) द्व (or ङ) घम्य the other MSS.

६ यज्ञे MSS.

७ °दुपाहृतं L.

८ राश्री° Be; राश्मि° the other MSS.

९ आंक्ताचालंकृता Be; आङ्क्ताकालंकृता L; आक्ताचालंकृता the other MSS.

आञ्जतो ॥ ऽभ्यक्ताः[1] शामूलवाससः[1] । सो ऽभ्यञ्जतो ॥ ऽथ विषूचीनशालो भ्रातृव्यवतो यज्ञः । स तथा देवयजनं जोषयते यथा प्राचीनमाहवनीयात्प्रवणꣳ स्यात्प्रतीचीनं गार्हपत्यादिति । तदेते विषूचीनशाले मापयन्ति[2] । प्रचरन्ति प्राञ्चः प्रत्यञ्चः प्रचरन्ति । मध्ये गार्हपत्यो भवति । मध्यत आसीनाय भक्षानाहरन्त्यनुदिशꣳ स्तोमौ स्यातामित्येतदेकमेकविꣳशौ[3] स्यातामित्येतदेकमनादृत्य तच्चतुष्टोमावेव कुर्वन्ति ॥ ॥ ४८ ॥

[4]देवासुरा ह यत्र महासंग्रामꣳ[5] संयेतिरे तद्ध शिबिरौशीनरो देवानां वर्गादसुराञ्जिगाय[6] । तस्मो हेन्द्रो जितवरं ददौ । स होवाच शिबिर्नैष्ठ्य[7] भयं न गच्छेदिति । तं वर्षिष्ठीयप्रस्थे[8] सर्वतोमुखेन याजयां चकार । ततो ह वा एतच्छिबिं नैष्ठ्यं[7] भयं न गच्छति । यं कामयेतानपजय्यं जयेदिति तं वर्षिष्ठीयप्रस्थे[8] सर्वतोमुखेन याजयेदनपजय्यमेव

---

१ भ्यक्तोभ्यात्मूलवासः L Be ; भ्यक्ताः सन्मूलवासः the other MSS.

२ ∘यंति Be ; ∘यति the other MSS.

३ ∘मेकविंशौ L Be ; विंशौ the other MSS.

४ For the following cp. also Eggeling, Catal. of the MSS. of the India Office vol. I, p. 87 (designed by me as E).

५ महा∘ om. all exc. E L.

६ Thus (∘सुरांजि∘) Be L only ; ∘सुराणाजिगाय∘ or ∘सुराणांजि∘ the other MSS.

७ नैष्ठ्यं L Be ; ज्यैष्ठ्यं or ज्येष्ठ्यं the other MSS.

८ Thus L Be ; ∘प्रस्थेन the other MSS.

जयति। तदेतास्वतस्रः शाला अनुदिशं मापयन्ति। प्रचरन्ति प्राञ्चः प्रचरन्ति दक्षिणा प्रचरन्ति प्रत्यञ्च उदञ्चः प्रचरन्ति। मध्ये गार्हपत्यो भवति। मध्यत आसीनायाश्वतरीरथैर्भक्षान्संवहन्त्यनुदिशꣳ सोमाः स्युरित्येतदेकमेकविꣳशाः स्युरित्येतदेकमनादृत्य तच्चतुष्टोमानेव कुर्वन्ति॥ पार्थः। पार्थो[१]ह स्थपतिर्दैवानैष्मत्स[२] ह[२] सुतसोमान्सहस्रदक्षिणान्सहस्रमसुनोत्स ह[३] देवानाप[३]। स[३] एतान्सोमानाहरिष्यन्नुपकल्पयते[३] शालाः[४] सहस्रꣳ सहस्राणि सहस्रमश्वतरीरथाꣳस्तदेताः शाला अनुदिशं मापयन्ति द्वे च शते पश्चाच्छतं च पुरस्तादेवं दक्षिणत एवं पश्चादेवमुत्तरतः। प्रचरन्ति प्राञ्चः प्रचरन्ति दक्षिणा प्रचरन्ति प्रत्यञ्च उदञ्चः प्रचरन्ति। मध्ये गार्हपत्यो भवति। मध्यत आसीनायाश्वतरीरथैर्भक्षान्संवहन्त्यनुदिशꣳ सोमाः स्युरित्येतदेकमेकविꣳशाः स्युरित्येतदेकमनादृत्य तच्चतुष्टोमानेव कुर्वन्ति॥ ॥ ४९ ॥ चतुर्दशः ॥

यमाभ्याꣳ स्तोमाभ्यां यक्ष्यमाणो भवति। स तथा देवयजनं जोषयते यथान्तरेण चात्वालोत्करावुदक्संचारी स्यादिति। तदेते प्रबाऊक् शाले मापयन्ति। स दक्षिणार्ध्याꣳ[५] शालामध्यव-

१ Thus Be; पार्थ and पार्श्वे the other MSS.

२ Instead of सह Be सन, L सन्न; सवन the other MSS.

३ Thus my conjecture; सहति एतान्सोमानाहरि॰ MSS. exc. Be which has only ससोमानाहरि॰ and L, which has सहेतिसहातान्सोमा॰।

४ शाला Be; शालाहं L; शालापि the other MSS.

५ Thus L Be; दक्षिणस्यां the other MSS.

साय मथित्वाग्नीन्विहृत्य दीक्षणीयामिष्टिं निर्वपत्यथोत्तरार्ध्यांꣳ शालामध्यवसाय मथित्वाग्नीन्विहृत्य[1] दीक्षणीयामिष्टिं[1] निर्वपति[1] । तयेह प्रचर्यायामुत्र प्रचरतीह दीक्षाहुतीर्जुहोत्यथामुत्रेह प्रायणीयामिष्टिं निर्वपत्यथामुत्र । तयेह प्रचर्यायामुत्र प्रचरतीह पदेन चरित्वा राजानं क्रीत्वोह्यातिथ्यं निर्वपत्यथामुत्र । तेनेह प्रचर्यायामुत्र प्रचरतीह प्रथमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथामुत्रेह मध्यमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथामुत्रेह महावेद्यै पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णात्यथामुत्रेहोत्तमाभ्यां प्रवर्ग्योपसद्भ्यां प्रचरत्यथामुत्रेहाहवनीयं प्रणयत्यथामुत्रेह सदोहविर्धाने संमिनोत्यथामुत्रेहाग्नीषोमौ प्रणयत्यथामुत्रेह[2] यूपस्यावृता यूपमुच्छ्रयति स्वर्वन्तं यूपमुत्सृज्याग्नीषोमीयं पशुमुपाकरोत्यथामुत्र । तस्येह प्रसिद्धं वपया चरित्वा वसतीवरीर्गृह्णात्यथामुत्रेह पशुपुरोडाशं निर्वपत्यथामुत्र । तेनेह प्रचर्यायमुत्र प्रचरतीहाग्नीषोमीयेण प्रचरत्यथामुत्रेह[3] वसतीवरीः परिहृत्य पयांꣳसि विशिष्योपवसन्त्यथामुत्रेह त्वेव संविशन्तीह राजानमुपावहृत्य प्रातरनुवाकमुपाकरोत्यथामुत्रेहानुपूर्वंꣳ सवनानि[4] संतिष्ठन्त आ समुदितादेवमेवोत्तरस्यांꣳ शालायांꣳ सवनानि[4] संतिष्ठन्त आ समुदितादिहावभृतेन प्रचरत्यथामुत्रेहोदयनीयामिष्टिं

---

१ These six words, indicated by ∘ in Be, are given only by L.

२ प्रणयत्य॰ L Be; प्रणयंत्य॰ the other MSS.

३ चरत्य॰ MSS.

४ Thus L Be; सवनीयानि the other MSS.

निर्वपत्यथामुत्र। तयेह प्रचर्याथामुत्र प्रचरतीहैव मैत्रावरुणीं वशामुपाकरोत्यथामुत्र। तयेह प्रचर्याथामुत्र प्रचरति। समान्युद्वसनीयेष्टिरथ[1] यत्प्राक्[2] सवनेभ्यो[2] ऽधि व्यतिषक्तानि कर्माणि क्रियन्ते तस्माद्यमावन्तरुदरे व्यतिषक्तौ सह[3] शयाते। अथ यदनुपूर्वꣳ सवनानि संतिष्ठन्ते तस्मादनुपूर्वौ जायेते। अथ यदूर्ध्वꣳ[4] सवनेभ्यो ऽधि व्यतिषक्तानि कर्माणि क्रियन्ते तस्मात्सहाशयन्ति सह पाययन्ति सह चरतो। ऽथ यत्समान्यरणिस्तस्मात्समानौ[5] योनिरग्निश्च ह वा आदित्यश्च समानलोकं[6] जिगीषमाणावेतं यज्ञक्रतुमपश्यतां तमाहरतां तेनायजेतां। ततो वै तौ समानलोकावभवताꣳ समानं लोकमैतां[7]। यः कामयेताग्नेश्चादित्यस्य च समानं लोकमियामिति स एतेन यज्ञक्रतुना यजेताग्नेश्चैवादित्यस्य च समानं लोकमेति॥ ॥ ५० ॥ पञ्चदशः ॥

वाजयाजी ह वा अन्यो भवत्यन्य उ वाजपेययाज्येष ह वै वाजयाजी यः पेयैरनिष्ट्वाथ वाजेन यजत एष उ वाजपेययाजी यः पेयैरिष्ट्वाथ वाजेन यजते। तस्मादु पेयैरेवेष्ट्वाथ

१ Thus L Be; सामान्योद्व० the other MSS.

२ यत् only in L; प्रातः instead of प्राक् L; सवनीयेभ्यो L Be.

३ Only in L and Be.

४ यदनुपूर्वꣳ MSS. exc. and Be.

५ यत् om. L Be; यत्समान्यरणी the other MSS.

६ समानं L Be; समानलोका the other MSS.

७ After ऐतां L Be have समानलोकावपश्यत्; the other MSS. read समानंलोकावयवद्व्य or ०काव्यवद्व्य।

वाजेन यजेत। पेयैर्यक्ष्यमाणो भवति। सो ऽनिष्ट्वैव पौर्णमासीं दीक्षते। तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः। स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यते ऽमावास्यायै[1] मे यज्ञिये ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति। तस्य तथा संपद्यते। प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विश्रिष्योपवसन्त्यथैताꣳ सवनेष्टिं निर्वपत्याग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालं। तया द्वादशाहानि यजते। ऽथ त्रयोदशे ऽह्नि पौर्णमासेन हविषा यजते येनास्यानिष्टं भवत्यथ चतुर्दशे ऽहन्यामावास्येन हविषा यजते येनास्यानिष्टं भवत्यथैतेषां यज्ञक्रतूनामेकेन यजते। ऽथ पुनर्दीक्षते। स एवमेव संवत्सरं यजते। तस्याहानि त्रिवृत्पञ्चदशो[2] ऽथ त्रिवृत्सप्तदशो ऽथ त्रिवृदेकविꣳशो ऽथ त्रिवृत्त्रिणवो[3] ऽथ त्रिवृत्त्रयस्त्रिꣳशो ऽथ त्रिवृच्चतुष्टोमो[4]। मासानामेव रूपं पेयाः[5]। संवत्सरस्य रूपं वाज। एवमस्यैष[6] संवत्सरः परीष्ट एवमाप्तो भवत्यथाहीनविधिस्तस्याहानि[7] त्रिवृत्पञ्चदशः[8] सप्तदशश्चतुष्टोमस्त्रिवृदेवाथैकविꣳशो[8] ऽथ त्रिणवो ऽथ चतुष्टोम-

---

१ स्यामावास्यै Be, मावास्यै L (the other MSS. om. this passage).

२ Thus L Be; ॰पंचदशः सप्तदशः the other MSS.

३—४ Thus L Be; the other MSS. have only त्रिवृत्चतुष्टोमो।

५ Thus L Be; रूपमपेयान् or ॰पेयात् the other MSS.

६ Thus L Be; स्य एष the other MSS.

७ ॰विधस्तस्या॰ Be.

८ Thus L Be; ॰पंचदशःचतुष्टो॰ the other MSS.

स्त्रिवृद्देवाथ त्रयस्त्रिꣳशो ऽथ चतुष्टोमस्त्रिवृद्देवाथ[1] चतुश्चत्वारिꣳशो ऽथ चतुष्टोमो ऽथातिरात्रो। द्वादश[2] मासाः सप्तदश क्रतवो। नवसु मासेषु नव क्रतूनुपैत्यथातिशिष्यन्ते त्रयश्च मासा अष्टौ च क्रतवः। स द्वौ त्रिरात्रौ कुरुत एकं च द्विरात्रं। यद्यु वा एतदुपात्येति चतुष्टोमेनाग्निष्टोमेन यजेत। मासानामेव रूपꣳ स्तुतशस्त्राणि संवत्सरस्य रूपमग्निष्टोमो[3] वाज[3]। एवमस्यैष[3] संवत्सरः परीष्ट एवमाप्तो भवत्यथातो ऽयुजश्चैव[4] युग्माश्चैकस्याꣳ स्तुवते ऽथ तिसृष्विति त्वयुजो। ऽथ युग्मास्तिसृषु स्तुवते ऽथाष्टास्विति युग्मा। अयुजां चैव[5] युग्मानां चैव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुः॥ ॥ ५१ ॥

अथातो दिशामेव। त्रिवृत्प्राच्यै। पञ्चदशो दक्षिणायै। सप्तदशः प्रतीच्या। एकविꣳश उदीच्यै। त्रिणव इत[6]

१—२ Wholly uncertain; चतुष्टोमैर्विꣳशो थ चतुष्टोमस्त्रिवृद्देवाथ चतुश्चत्वारिꣳशोथाष्टाचत्वारिꣳशोथ चतुष्टोमोथातिरात्रोद्वादश L Be; चतुष्टोमस्त्रिवृद्देवाथ चतुश्चत्वारिꣳशोथ चतुष्टोमोथातिरात्रोथ द्वादश the other MSS., partly incomplete.

३ Thus MSS. exc. Be, which reads ॰ष्टोमस्यैष and L, which omits वाज।

४—५ Thus, on the whole, L; युजश्चैकस्यां स्तुवते थ तिसृष्विती त्वायुजो थ युग्मांस्वतसृषु स्तुवते थाष्टास्विरिति युग्मा अयुजांश्चैव Be; युजश्चैव युग्यां (or या-) श्चैवतस्यां स्तुवते (ति) थ तिसृष्विति त्वयुजो थ पुमांस्वतसृषु स्तुवते थाष्टास्विरित्यथ गुग्मा अयुजश्चैव the other MSS.

६ Only in Be.

ऊर्ध्वायै । त्रयस्त्रिंशो ऽमुतो ऽर्वाच्यै । सर्वासामेव चतुष्टोमो । दिशामेव सायुज्यं सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुरथात ऋतूनामेव । त्रिवृद्वसन्तस्य । पञ्चदशो ग्रीष्मस्य । सप्तदशो वर्षाणामेकविंशः शरदस्त्रिणवो हेमन्तस्य । त्रयस्त्रिंशः शिशिरस्य । सर्वेषामेव चतुष्टोम । ऋतूनामेव सायुज्यं सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुरथात ऋषीणामेव । त्रिवृद्वसिष्ठस्य । पञ्चदशो भरद्वाजस्य । सप्तदशो विश्वामित्रस्यैकविंशो जमदग्नेस्त्रिणवः कश्यपस्य[1] । त्रयस्त्रिंशो गौतमस्यागस्त्यस्य[2] चतुष्टोम । सर्वेषामेव चतुष्टोम । ऋषीणामेव सायुज्यं सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुरथातो देवतानामेव । त्रिवृदग्नेः । पञ्चदश इन्द्रस्य । सप्तदशः प्रजापतेरेकविंशो ऽमुष्य[3] तपतस्त्रिणवश्चन्द्रमसस्त्रयस्त्रिंशो विश्वेषां देवानां[4] । सर्वासामेव चतुष्टोमो । देवतानामेव सायुज्यं सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुः ॥ ॥ ५२ ॥

अथातो दर्शपूर्णमासयोरयनमित्याचक्षते । सूर्याचन्द्रमसोरयनमित्येक आहुः । पौर्णमासेन[5] सोमेन यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षाः षडुपसदः । स तया राजानं

---

१ कश्य° Be, काश्य° the other MSS.

२ Thus L and Be; all the other MSS. om. ऽग° ।

३ Instead of मुष्य Be: उप, L सु ।

४ Thus L Be; the other MSS. have एवं after देवानां ।

५ पूर्ण° MSS. exc. L.

क्रीणाति यथा मन्यते पौर्णमास्ये मे यज्ञिये ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विमिश्र्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्याग्नीषोमीय उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्ते पौर्णमासहवीꣳषि । प्रैषवन्तः सवनीया अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषामृजुधा ज्योतिरुक्थ्यः संतिष्ठत ॥ आमावास्येन सोमेन यक्ष्यमाणो भवति । दीक्षते । तस्यापरिमिता दीक्षा द्वादशोपसदः । स तथा राजानं क्रीणाति यथा मन्यतेऽमावास्यायै मे यज्ञिये ऽहन्सुत्या संपत्स्यत इति । तस्य तथा संपद्यते । प्रसिद्धेन कर्मणोपवसथादेत्यथास्यैतदहरिन्द्राय वत्सा अपाकृता भवन्त्यैन्द्रं पयो दोहयति सांनाय्यस्य वावृता तूष्णीं वाथ वसतीवरीः परिहृत्य पयाꣳसि विमिश्र्योपवसन्त्यथ प्रातराग्नेयं पशुमुपाकरोति । तस्यैन्द्र ऋषभ उपालम्भ्यो भवति । तस्य प्रातःसवनीयाननुवर्तन्त आमावास्यानि हवीꣳषि । प्रैषवन्तः सवनीया अनुब्रूहि यजेतीतरेषाꣳ हविषामृजुधा ज्योतिरतिरात्रः संतिष्ठते । सूर्याचन्द्रमसयोरेव तत्सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नुवन्ति य एतेनायनेन यन्ति य उ चैनदेवं विदुर्य उ चैनदेवं विदुः ॥ ५३ ॥ षोडशः[1] ॥

॥ इत्यष्टादशः प्रश्नः ॥

---

१ इत्युत्तरा ततिः समाप्ता MSS.

सावित्रꣳ स्वर्गकामश्चिन्वीत । पशुबन्धे चेच्चीयते षड्ढोतारꣳ हुत्वा यूपाहुतिꣳ हुत्वा यूपꣳ सयजुषं कृत्वा वेदिं विमिमीते । वेदिस्तृतीये यजेतेति विज्ञायते । तस्याः सौमिकं मानमेतावदेव नाना । सौमिकात्प्रक्रमात्तृतीयो ऽꣳशः प्रक्रमः स्यात्तेन वेदिं विमिमीते । ऽपि वा पदाद्द्वणया[1] पार्श्वमानी पदं तिरः पश्चमानेन तयोर्यः कर्णसंमितः प्रक्रमः स इष्यते । पदाद्वा नवमस्तदद्द्वणया[2] तयोस्तु यः कर्णसंमितः स प्रक्रमार्थस्तेन[3] सेया सौमिकी वेदिरग्नीनन्वादध्याद्धृतमुपेयादिध्माबर्हिः संनह्य[4] स्तम्बयजुर्हरतीदमेव प्रसिद्धं पौरोडाशिकं त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं पूर्वं परिग्राहं परिगृह्णाति करणं जपत्युद्धन्त्युद्धतादाग्नीध्रस्त्रिर्हरति । यदाग्नीध्रस्त्रिर्हरत्यथैतमग्निं प्रत्यञ्चं यूपावटीयाच्छङ्कोर्विमिमीते । पञ्चःसंमितश्चेतव्य इति रथचक्रमात्र एवैष उक्तो भवत्यथाप्युदाहरन्ति द्वारत्निः[5] प्रथमं चक्रं द्वौ सार्धौ मध्यमं त्रिभागोनास्त्रय उत्तममिति । तेषामन्यतममात्रीꣳ रज्जुमुभयतःपाशां कृत्वोत्तरवेदिदेशस्य मध्ये शङ्कुं निहत्य तस्मिन्पाशौ प्रतिमुच्य तस्मिन्नन्ते ऽन्यꣳ शङ्कुं

---

१ Thus MHBU ; यद॰ Be Ben.

२ Thus M Ben. ; नवमात्तस्याद्द्वणया U ; नवमस्तस्याद्द्वणया H ; नवमस्तद्द्वणया Be ; B om. the whole phrase.

३ Thus MHU ; ॰मार्धस्तेन Be Ben.

४ Thus MHUB ; संभृत्य Be Ben.

५ ॰रत्निं M.

प्रास्य तेनैनं प्रदक्षिणं परिमण्डलं[1] परिलिखत्यपोद्धृत्य सन्द्यां कर्षूः खानयन्त्युच्छ्रयन्त्यपस्या[2] । दक्षिणतश्च पश्चाच्च वर्षीयसीः कुर्वन्त्यथ याचत्याज्यस्थालीꣳ स्रुवाꣳ स्फ्यं दर्भस्तम्बमुदपात्रमौत्तरवेदिकाꣳश्च[3] संभारान्दधि मधुमिश्रꣳ हिरण्यं च शर्कराः[4] सिकताश्च[4] दर्भानित्येतत्समादायोत्तरार्धे सꣳसादयन्त्यथ द्वाभ्यामात्मन्यग्निं[5] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्यान्तःशर्करमिमामुपदधाति प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ शङ्कुमुद्धृत्योदपात्रमुपनिनीय दर्भस्तम्बमुपदधाति वाक्त्वा समुद्र उपदधात्विति वा तूष्णीं वाथैनꣳ स्रुवाहुतिभिरभिजुहोति सजूरब्दो ऽयावभिरिति पञ्चभिस्तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोति । ॥ १ ॥

अथ चात्वालस्यावृता चात्वालं परिलिखत्युत्तरवेदेरावृतोत्तरवेदिं निवपत्युत्तरनाभिमुत्साद्य यूपावटं[6] खात्वा[6] प्रोक्ष्य व्याघार्यालङ्कृत्य सिकता निवपत्यग्ने तव श्रवो वय इति

---

१ परि॰ om. M. and some of the other MSS.

२ खानयत्य॰ M.

३ च om. M.

४ सिकताः शर्कराश्च M.

५ Thus MHUB; ॰त्मंनग्निं Be Ben.

६ Om. M Be Ben.; M om. also प्रोक्ष्य।

षड्भिरनुच्छन्दसमंथोर्ध्वचित उपदधाति चित स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवाः सीदतेत्यंथानुव्यूहत्याप्यायस्वेति गायत्र्या ब्राह्मणस्य सं ते पयाꣳसीति त्रिष्टुभा राजन्यस्य । यथासुप्तु यथाशर्करमनुव्यूहति । तस्यां[1] नव[1] परिमण्डला[1] लेखा लिखत्यंथ[2] दध्ना मधुमिश्रेण शर्कराः समज्य सायमग्निहोत्रꣳ हुत्वाग्नीन्परिस्तीर्योपवसत्यंथ प्रातर्हुते ऽग्निहोत्रे यावत्युदपात्रं भस्म पुरीषमूषान्सिकता यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपरुषा संमितं तावन्मात्रीः[3] पञ्चाशीतिशतꣳ हिरण्येष्टकाः शर्करा वा घृताक्तास्तावत्यो[4] लोकंपृणा अपरिमिता वा चतस्रः स्वयमातृण्णाः सहस्रꣳ हिरण्यशल्कानूर्ध्वं त्रिभ्यो । ऽपरिमितानित्येक आहुस्ते यदि सहस्रं भवन्ति द्वे द्वे शते पञ्चनाडीष्वोते[5] भवतो । ऽथोदित आदित्ये द्वाभ्यामात्मन्यग्निं[6] गृह्णीते मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं यो नो अग्निरिति । स्वयंचितिं जपति यास्ते अग्ने समिधो यानि धामेति । श्वेतमश्वमभिमृश्याधिद्रवणं जपत्यपामिदं न्ययनं नमस्त इति द्वाभ्यामंथापरार्ध उदपात्रमुपदधाति वाह्ला

१ Thus Ben. UH (the last तस्या); तस्यां नव मंडला Be; तस्मिन्नेव परिम° MB.

२ लिखित्वा MB.

३ °मात्रं M.

४ घृतान्वक्ता° M.

५ Thus MHU; °नाडीष्वेते B; °नाडीप्रोते Be Ben.

६ Thus MBHU; °त्मनग्निं Be Ben.

समुद्र उपदधे सुप्रजावनिꣳ रायस्पोषवनिं मह्यं यजमानायेति । तथादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ संभारान्निवपत्यग्नेर्भस्मासीति भस्माग्नेः पुरीषमसीति पुरीषꣳ संज्ञानमसि कामधरणमित्यूषान्मयि ते कामधरणं भूयादिति सिकता । अथैनान्संप्रयौति सं या वः प्रियास्तनुवः सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु संप्रियः संप्रियास्तनुवो ममेत्यथैनाङ्कल्पयति कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः। कल्पन्तामग्नयः पृथङ्मम ज्यैष्ठ्याय सव्रता इति । ताꣳस्तथा कल्पयति यथा न लेखाः संलोपयन्ते[1] । सद्यो वा सर्वं क्रियते सद्यस्काले । ॥ २ ॥ प्रथमः ॥

अथान्तमायां लेखायां पूर्वपक्षस्य दिनेष्टका उपदधाति संज्ञानं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद विज्ञानं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । तासामन्तरालेष्वेतेषामेव दिनानां मुहूर्तेष्टका उपदधाति चित्रस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद केतुस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायां पूर्वपक्षस्य क्षपेष्टका उपदधाति दर्शा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद दृष्टा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । तासामन्तरालेष्वेतासामेव[2] क्षपाणां मुहूर्तेष्टका उपदधाति दाता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद प्रदाता तया देवतयाङ्गि-

१ संयोपयंते Be Ben.

२ Thus MU ; एतेषामेव the other MSS.

रस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायामपरपक्षस्य दिनेष्टका उपदधाति प्रस्तुतं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद विष्टुतं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । तासामन्तरालेष्वेतेषामेव दिनानां मुहूर्तेष्टका उपदधाति सविता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद प्रसविता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायामपरपक्षस्य क्षपेष्टका उपदधाति सुता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सुन्वती तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । तासामन्तरालेष्वेतासामेव क्षपाणां मुहूर्तेष्टका उपदधात्यभिशास्ता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदानुमन्ता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यान्तरायां लेखायां पूर्वपक्षेष्टका उपदधाति पवित्रं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद पवयिष्यꣳस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति द्वादश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायामपरपक्षेष्टका उपदधाति सहस्वाꣳस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सहीयाꣳस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति द्वादश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायां मासेष्टका उपदधात्यरुणस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदारुणरजास्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति त्रयोदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाचैके[१]

१ Thus Be HUB ; ॰थाचैकेक Ben. ; थचैके M.

लेखान्तरालेषु[१] सिकता निवपन्त्येजत्का जीवत्का इत्यथाभ्यन्तरायां लेखायां मुहूर्तानां मुहूर्तेष्टका उपदधातीदानीं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद तदानीं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति पञ्चदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायां क्रत्विष्टकाश्चर्त्विष्टकाश्चोपदधात्यग्निष्टोमस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदोक्थ्यस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति षडग्निर्ऋतुस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सूर्य ऋतुस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति तिस्रः । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ मध्ये[२] नाभ्याꣳ संवत्सरेष्टका उपदधाति प्रजापतिस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद संवत्सरस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति चतस्रः । सर्वासां पारे सूददोहसः करोति । ॥ ३ ॥

तदेताश्चतस्रः स्वयमातृण्णा याचति । ता दिक्षूपदधाति भूरग्निं च पृथिवीं चेति पुरस्ताद्भुवो वायुं चान्तरिक्षं चेति दक्षिणतः स्वरादित्यं च दिवं चेति पश्चाद्भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्चेत्युत्तरतः । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ लोकंपृणा उपदधाति लोकं पृण छिद्रं पृणाथो सीद शिवा त्वम् । इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन्योनावसीषदन्निति । तयादेवतं करोति तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ सूददोहसं करोति

१ Thus Be Ben.; लेखाभ्यंतरेषु M; लेखांतरेषु HU; लेखायां B.
२ मध्यमे M.

ता अस्य सूददोहसः सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः । जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिव इति । प्राच्या च लोकंपृणया प्रतीत्यग्निं प्राचीभिः संप्रच्छादयन्ति । संप्रच्छन्नं पलाशशाखया परिकर्षति लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यथानभिमृष्टं चितिकॢप्ता भवत्यथाग्निमभिमृशति[1] यत्ते ऽचितं यदु चित्तं ते अग्न इति द्वाभ्यामथ चितिकॢप्ताभिमृशति चित्तिमचित्तिं चिनवद्वि विद्वानित्यग्ने देवाꣳ इहावहेत्याग्नेय्या गायत्र्यैतां चितिमभिमृश्य द्वे[2] अवद्रवणे[2] जपति[2] वाङ्म आसन्प्राणदा इत्यथ[3] कृष्णमश्वमभिमृश्य तनुपुरीषमुपदधाति पृष्टो दिवीति । तयादेवतं कृत्वा सूददोहसं करोत्यथ पात्र्यामप आनीय हिरण्यशल्कान्संप्रकीर्य द्वाभ्यांद्वाभ्याꣳ[4] शताभ्यां प्रोक्षति सहस्रस्य प्रमा असीति पुरस्तात्सहस्रस्य प्रतिमा असीति दक्षिणतः सहस्रस्य विमा असीति पश्चात्सहस्रस्योन्मा असीत्युत्तरतो । ऽथ मध्ये[5] द्वाभ्याꣳ शताभ्यां प्रोक्षति साहस्रो ऽसि सहस्राय त्वेत्यथोत्तरार्धे तिष्ठन्निष्टका धेनूः कुरुत इमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्त्वित्यान्तादनुवाकस्याथैके ऽर्कपर्णेनाजक्षीरेण[6] चरमायामिष्टकायां जुहति । स° यद्यहैनं°[7]

१ परि instead of अभि M.

२ Thus HUB; द्वे अधिद्रवणे ज॰ Be Ben; द्वाभ्यामधिद्रवति M.

३ अत्र instead of अथ M Ben. U.

४ द्वाभ्यां twice in BU only.

५ om. M.

६ अर्क॰ om. B Be H.—॰नाजाक्षी॰ Be Ben.

७ Thus M; सयदुवेनं B; दुयेहेनं Ben; यदुहैनं Be; सयउहेनं HU.

करिष्यन्भवत्यथैतस्यार्कपर्णस्य[1] पुटमन्तरवस्राविणं कृत्वोदङ् तिष्ठन्मुखदघ्ने धारयन्नाहाहरानयेति। स यत्र धारेष्टकां[2] प्राप्नोति तत्प्रतिपद्यते त्वमग्ने रुद्र इत्यान्तादनुवाकस्याथैतदर्कपर्णं यं द्वेष्टि तस्य संचरे पशूनां न्यस्यति। यद्यु वै न द्वेष्यावटे न्यस्यत्यथैनमुपतिष्ठते त्वमेव त्वां वेत्थ यो ऽसि सो ऽसीत्येतेनानुवाकेनाथ सꣳहारविहाराभ्यामुपतिष्ठते संवत्सरो ऽसि परिवत्सरो ऽसीत्येतेनानुवाकेनाथाह होतरग्नेरुक्थेनाग्निमनुशꣳसेति। [3]यदि होता न कामयते यजमान एव जघनेनाग्निं तृणानि सꣳस्तीर्य तेषूपविश्याग्नेरुक्थेनाग्निमनुशꣳसति। भूर्भुवः स्वरित्येताभ्यामृग्भ्यां[4] त्रिस्त्रिरेकैकामन्वाह प्रणवेनाभिसंधानमेवमन्यत्राप्यृगुपसंधाने प्रणवेनैवाभिसंधानमत्र[5] ये ब्राह्मणा बहुविदस्तेभ्यो यद्दक्षिणा न नयेद्दुरिष्टꣳ स्यादग्निमस्य वृञ्जीरꣳस्तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जत इति ब्राह्मणम्। ॥ ४ ॥ द्वितीयः ॥

अथाभ्याधानप्रभृति पाशुबन्धिकं कर्म तायते। सिद्धमाग्निप्रणयनात्कृत्वाग्निं प्रणीयोपसमाधायाध्वराहुतिभिरभिहूय[6] नानाचतुर्गृहीतैरेता[6] आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र

१ °त्यथैतदर्क° Be Ben.

२ °रेष्टकाग्निं M.

३ Before यदि Be HU ins. स।

४ हाभ्यां instead of ऋग्भ्यां M.

५ प्रणवेनैवचाभि° M.

६ Thus HU (only °हुतीभि°); °ध्वराहुतीभिरभिहूयमानां चतु° M; °ध्वराहुतीरभिहूयमानानां चतु° Be Ben; °ध्वराहुतिभिर्हुत्वा नानाचतु° H.

इति शतरुद्रीयस्य रूपमग्नाविष्णू इति वसोर्धाराया । अन्नपत इत्यन्नहोमः । सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीरित्यथ स्रुवेणोपघातमेकविंशतिमाहुतीर्जुहोत्यसवे स्वाहा वसवे स्वाहेति । हुत्वाहुत्वैव संस्रावान्यजमानस्याञ्जलावावपति[1] । तैर्यजमानो मुखं विमृष्टे राज्ञी विराज्ञीत्येतेनानुवाकेनोत्तरपरिग्राहप्रभृति पाशुबन्धिकं कर्म तायते । सिद्धमा मनोतायाः हुत्वा मनोतामनुद्रुत्य पशोरवदानानि संमृश्यौदुम्बरे[2] पात्रे[2] यूष्णो मृत्युग्रहं गृह्णाति विपश्चिते पवमानाय गायतेत्यनुद्रुत्योपयामगृहीतोऽसि मृत्यवे त्वा जुष्टं गृह्णामीति । दर्भैः परिमृज्योत्तरवेद्यां संसादयत्येष[3] ते योनिर्मृत्यवे त्वेत्यथ पशुना चरत्यथ वनस्पतिना चरत्यथ पुरस्तात्स्विष्टकृतोऽथैतं ग्रहं होष्यन्नप उपस्पृशति[4] विद्युदसि विद्य मे पाप्मानमित्यथ जुहोत्यप मृत्युमप क्षुधमपेतः शपथं जहि । अधा नो अग्न आवह रायस्पोषं सहस्रिणम् ॥ ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे । तान्यज्ञस्य मायया सर्वानवयजामहे स्वाहेत्यथ हुत्वोपस्पृशेद्वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमित्यथ स्विष्टकृता चरत्युपहूयमानायामिडायामुप-

---

१ Thus (°वपति) M Be Ben BU (sec. m.); °वानयति HU (pr. m.).

२ Thus all exc. B, which has °वरेण पात्रेण ।

३ सं om. HU.

४ Thus M Be Ben; °स्पृशेद् BHU.

गृह्णन्ति[1] ग्रहमुपहूतं[2] ग्रहं यजमानो भक्षयति भक्षो ऽस्यमृतभक्षस्तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः स्वगाकृतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामीति । भक्षयित्वात्मानं प्रत्यभिमृशते मन्त्राभिभूतिः केतुर्यज्ञानामित्यान्तादनुवाकस्यानूयाजप्रभृति पाशुबन्धिकं कर्म तायते । सिद्धमा दक्षिणानां कालाद्दक्षिणानां काले धेनुमृषभमनड्वाहं दत्त्वैकविंशतिर्दक्षिणा[3] ददाति । शतं ददाति । सहस्रं ददात्यन्विष्टकं दक्षिणा ददाति । यदि न विन्देत मन्थानेतावतो दद्यादोदनान्वा । पष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्याद्धिरण्यं ददाति । वासो ददाति । तेनायुः प्रतिरत इति ब्राह्मणं । तं चेत्सौम्ये ऽध्वरे चिन्वीत प्रथमायामुपसदि क्षेत्रकरणं । मध्यमोत्तमे उपसदावन्तरेणोपधानं । काले ऽग्निप्रणयनं । दक्षिणानां काले दक्षिणाः । सवनीयस्य यूष्णो मृत्युग्रहस्तं चेदहीने सत्त्रे वा चिन्वीत प्रथमे ऽहनि दक्षिणाः प्रथमे ऽहनि यूष्णो मृत्युग्रहो । न सत्त्रे दक्षिणा नीयन्ते । नाचिकेत एव मृत्युग्रहः स्यादित्येतदपरमग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्यामिक्षया वेति । तस्यै सायमग्निहोत्रे हुते सायंदोहः प्रातरग्निहोत्रे हुते प्रातर्दोहः । पशुपुरोडाशेन सह श्रपणमसमुदिते चर्या । संतिष्ठते सावित्रः । ॥ ५ ॥ तृतीयः ॥

---

१ उपप्रगृह्णंति M.

२ ग्रहमिडोपहूतं M.

३ ददाति instead of दत्त्वा M.

अथ नाचिकेतस्य[1] । प्रसिद्धं चेत्रकरणं यथा साविचस्यैतावदेव नाना । नात्र लेखा भवन्त्यथ याजुषीरुपदधाति लोको ऽसि स्वर्गो ऽसीत्यञ्जलिनैकविंशतिं यथा निपतन्ति[2] तास्तत्रतत्रोपदधाति । तदेतदन्यत्रापि[3] प्रकीर्णानामुपधानस्य[4] निदानं । यदि[5] प्राङ्कः पञ्च पुरस्तात्पञ्च दक्षिणतः पञ्च पश्चात्पञ्चोत्तरत एकां मध्ये । ऽथ यदि त्रिवृत्सप्त पुरस्तात्तिस्रो दक्षिणतः सप्त पश्चात्तिस्र उत्तरत एकां मध्ये । ऽथ यदूर्ध्वाः[6] पश्चात्कोट्याः[7] प्रभृत्यूर्ध्वाः[8] स्वयमातृण्णावकाशाद्य यदि प्राचीः स्वयमातृण्णावकाशात्प्रभृति[9] प्राचीः । स्वयमातृण्णाभ्यः प्रभृति सिद्धमत ऊर्ध्वं । स यदीच्छेत्तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति प्राङ्गा होतुर्धिष्ण्यादुत्सर्पेदित्याहवनीयसकाशाद्येयं प्रागाद्यशस्वती सा मा प्रोर्णोतु तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति । तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवतीत्यथ यदीच्छेद्भूयिष्ठं मे श्रद्दधीरन्भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति

१ नाचिकेतस्तस्य Be Ben.

२ निपतंति HUB ; निपतति Be ; निवपंति M ; निवपति Ben.

३ तेदेतद० M.

४ Thus H Be ; प्रकीर्णानामुपदधा० U ; प्रकीर्णानुपधा० Ben ; प्रकीर्णामुपधा० B ; प्रकीर्णानामुपधा० M.

५ स यदि M.

६ Thus MB ; यदूर्ध्वे H ; या ऊर्ध्वाः Be Ben ; यद्यूर्ध्वं U.

७ Thus BH ; कोटयाः U ; कोष्ठा H Ben ; कोटरा Ben ; कोष्ठः M.

८ ०र्ध्वा वा ।

९ ०काशप्र० M.

दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राची जुषाणा वेत्वाज्यस्य स्वाहेति स्रुवेणोपहत्याहवनीये जुहुयाद्भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्दधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्तीति ब्राह्मणं। संतिष्ठते नाचिकेतः। ॥ ६ ॥ चतुर्थः ॥

अथ ब्रह्मचितः[1]। प्रसिद्धं क्षेत्रकरणं यथा सावित्रस्यैतावदेव नाना। नात्र लेखा भवन्त्यथ पुरस्तादुदीचीर्दश होत्रेष्टका उपदधाति चित्तिः स्रुक्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद चित्तमाज्यं तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति दशाथ हृदयेष्टकामुपदधाति सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनमित्यनुद्रुत्य देवैः स मानसीन आत्मा जनानामित्यातो। ऽथ यजुरिष्टके उपदधात्यग्निर्यजुर्भिस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सविता स्तोमैस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ पत्नीष्टके उपदधाति सेनेन्द्रस्य तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद धेना बृहस्पतेस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति। सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ दक्षिणतः प्राचीश्चतुर्होत्रेष्टका उपदधाति पृथिवी होता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद द्यौरध्वर्युस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति चतस्रो। ऽथ हृदयेष्टकामुपदधाति ब्रह्मेन्द्रमग्निमित्यनुद्रुत्य यज्ञमेतं चतुर्होतॄणामात्मानं कवयो निचिक्युरित्यातो। ऽथ यजुरिष्टके उपदधातीन्द्र उक्थामदैस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद मित्रावरुणावाशिषा तया देवत-

---

१ ब्रह्मचित्तस्य M Be.

याङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ पत्नीष्टके उपदधाति पथ्या पूषणस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद वाग्वायोस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ पश्चादुदीचीः पञ्चहोत्रेष्टका उपदधात्यग्निर्होता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदाश्विनाध्वर्यू तया देवयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति यतस्रो । ऽपि वाश्विनाध्वर्यू इत्येतेनैव मन्त्रेण द्वे इष्टके समानतयादेवते उपदधाति । तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवे सीदतमिति[1] मन्त्रꣳ[1] संनमयत्यथ[1] हृदयेष्टकामुपदधाति शतं नियुतः परिवेदि- त्यनुद्रुत्य प्राणमुखं तेन कॢप्तो ऽमृतेनाहमस्मीत्याता । ऽथ यजुरिष्टके उपदधात्यङ्गिरसो धिष्ण्यैरग्निभिस्तया देवतया- ङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद मरुतः सदोहविर्धानाभ्यां तया देवतया- ङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ पत्नीष्टके उपदधाति दीक्षा सोमस्य तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद पृथिव्यग्नेस्तया देवतयाङ्गिर- स्वद्ध्रुवा सीदेति । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथोत्तरतः प्राचीः षड्ढोत्रेष्टका उपदधाति वाग्घोता तया देवतयाङ्गिर- स्वद्ध्रुवा सीद दीक्षा पत्नी तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति षडथ हृदयेष्टकामुपदधाति सुवर्णं कोशꣳ रजसा परीवृत- मित्यनुद्रुत्येन्द्रस्यात्मानꣳ शतधा चरन्तमित्याता । ऽथ यजु- रिष्टके उपदधात्यापः प्रोक्षणीभिस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदौषधयो बर्हिषा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यथ

१ इत्यत्र संनमयत्य॰ M ; इति मंत्रं संनमयत्य॰ H Be Ben. U (pr. m.) ; संनमत्य॰ BU (sec. m.).

पत्नीष्टके उपदधाति वसूनां गायत्री तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद रुद्राणां त्रिष्टुक्तया[1] देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथोपरिष्टात्प्राचीः सप्तहोत्रेष्टका उपदधाति महाहविर्होता तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सत्यहविरध्वर्युस्तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति षडपि वानाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरावित्येतेन मन्त्रेण द्वे इष्टके समानतयादेवते उपदधाति । तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवे सीदतमिति मन्त्रꣳ संनमयत्यथ[2] हृदयेष्टकामुपदधातीन्द्रो राजा जगतो य ईश इत्यान्तादनुवाकस्याथ यजुरिष्टका उपदधात्यदितिर्वेद्या तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद सोमो दीक्षया तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेति त्रयोदशाथ पत्नीष्टका उपदधात्यादित्यानां जगती तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद विष्णोरनुष्टुक्तया[3] देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्यष्टादश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ यथावकाशं ग्रहेष्टका उपदधाति वाचस्पते विधे नामन्निति दशहोतुर्वाचस्पते वाचो वीर्येणेति चतुर्होतुः सोमः सोमस्य पुरोगा इति पञ्चहोतुर्भूर्भुवः सुवरिति षड्ढोतुर्वाचस्पते हृद्विधे नामन्निति सप्तहोतुः । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथ यथावकाशमेव प्रतिग्रहेष्टका उपदधाति । देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यनुद्रुत्यैषा ते

१ त्रिष्टुप्तया M.

२ Thus MH ; संनमत्य° the other MSS.

३ °नुष्टुप्तया

काम दक्षिणोत्तानस्त्वाङ्गिरसः प्रतिगृह्णात्वित्येकान्नविꣳशमपि वा गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलङ्करणे इत्येतेन मन्त्रेण द्वे इष्टके समानतयादेवते उपदधाति। तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवे सीदतमिति मन्त्रꣳ संनमयति[1]। स्वयमातृण्णाभ्यः प्रभृति सिद्धमत ऊर्ध्वꣳ। संतिष्ठते ब्रह्मचित्। ॥ ७ ॥ पञ्चमः ॥

अथ समस्तस्य। प्रसिद्धं चैत्रकरणं यथा सावित्रस्यैतावदेव नाना। सावित्रो ऽग्निः प्रथमा चितिर्लोकंपृणा[2] द्वितीया। नाचिकेतस्तृतीया। लोकंपृणा[2] चतुर्थी। ब्रह्मचित्पञ्चमी। सर्वासु चितिषु स्वयमातृण्णा[3]। पुरीषान्तास्चितयो। ऽग्ने देवाꣳ इहावहेत्येताभिः पञ्च[4] चितीरभिमृशति[4]। तं चेत्सौम्ये ऽध्वर उत्तम[5] एव चक्रे चिन्वीत प्राग्दीक्षणीयायै दिवः श्येनीभिर्यजेतोदवसानीयाया[6] अपाघाभिः[6]। सकृत्प्रयुज्य[7] समस्यति। संतिष्ठते समस्तः। ॥ ८ ॥ षष्ठः ॥

---

१ Thus U (pr. m.); संनमति the other MSS.; M om. this passage.

२ ०पृणाभिर् (०भिस्) M Be UH, but cp. Āp. xix. 15. 11.

३ ०तृण्णाः M.

४ Thus H; पंचभिः पंच चितीर० U; पंच चितयो भिमृशति Be Ben; पंच चितयोभिमृशंते M; पंचभिश्चितीरभिमृशति B.

५ उत्तमे U; instead of उत्तम एव चक्रे M has उत्तरवेद्यां।

६ Thus HU (sec. m.); ०सानीयायापा० M Ben Be U (pr. m.); ०सायायापा० B; cp. Sāyaṇa on T Br., vol. iii, p. 815; अपाघाभिः MU Be; the other MSS. indistinctly (घ or ध).

७ प्रयुज्येमं UH; प्रयच्छ म M.

अथ वैश्वसृजस्य । प्रसिद्धं क्षेत्रकरणं यथा सावित्रस्यैतावदेव नाना । तिस्रो लेखा भवन्त्यथान्तमायां लेखायामुपदधाति यच्चामृतं यच्च मर्त्यमित्यष्टादश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां[1] लेखायामुपदधाति सर्वा दिशो दिक्ष्विति पञ्चदश । सर्वासां पारे सूददोहसः करोत्यथाभ्यन्तरायां लेखायामुपदधाति सर्वान्दिवꣳ सर्वान्देवान्दिवीति नव । सर्वासां पारे सूददोहसः करोति । स्वयमातृण्णाभ्यः प्रभृति सिद्धमत ऊर्ध्वं । तं चेदहीने[2] सत्त्रे[2] वा चिन्वीत शतरात्रे[3] विश्वजिति सर्वपृष्ठे दक्षिणानां काले ब्रह्मा सदस्यासीनो वैश्वसृजान्व्याचष्ट[4] ऋचां प्राची महती दिगुच्यत इति[5] पच्छो ऽर्धर्चशो ब्राह्मणे[6] वाक्यशस्तस्मा अध्वर्युः प्रतिगृणात्यों बृहदृतं[7] बृहत्सत्यं बृहदरात्स्म बृहदिति । तस्योत्तमे पर्याये ऽरात्स्म[8] बृहत्संपद्यते[8] । संतिष्ठते वैश्वसृजः । ॥ ९ ॥ सप्तमः ॥

---

१ ॰थांतमायां M.

२ चेदुदीचीसावित्रे Be Ben.

३ सहस्रराात्रे ins. M.

४ वैश्वसृजान् Be Ben; विश्वंसृजान् UHB; वैश्वसृजं M.

५ इत्यृचु M.

६ ब्राह्मणं B.

७ Thus BUH; Be Ben have each time तद् after बृहत् and M reads everywhere ब्रह्मन् instead of बृहत्।

८ पराब्रह्मस्संप॰ M.

एतेनारुणकेतुको व्याख्यातो । यावन्मन्त्रमवीष्टका[१] । लोकंपृणाश्च स्वयमातृणाश्चाप एव । पुष्कारपर्णꣳ रुक्मꣳ हिरण्मयं[२] पुरुषं कूर्ममित्यातपति वर्ष्या इति यथासमाम्नातं[३] । पल्वल्या इत्यविशोष्या[४] इत्यर्थ । उत्तरवेद्यावपनकाले तां तूष्णीं जानुदघ्नीं[५] खात्वान्यत्र मृदं निवपति । विदेरग्निरित्यादि लुप्यते । ध्रुवासीति प्रतिपद्यते । हस्तग्राहमवीष्टका उपदध्यादिन्द्रं कर्णेभिरिति द्वाभ्याꣳ शान्तिं कृत्वा ताभ्यामुपदधात्यापमापामिति पञ्चभिर्महानाम्नीभिरुष्णोदकꣳ । शिवा न शन्तमेति सौषध्यो[६] ऽपो[६] ऽध्वर्यवे ददाति । स ताः प्रतिगृह्य शिवा न इत्युपदधाति । सुमृडीकेति भूमिवतीमुपदध्यादेताः पुरस्तात्स्तृतिः प्रत्यचमित्यष्टौ मध्ये शुक्रं ते अन्यदिति च । साकंजानामित्येकादश पुरस्ताद्दक्षिणतो ऽक्षिदुःखोत्थितस्यैवेति षडिहेह वः स्वतपस इति चातितास्राणीति चतस्रो मदन्तीस्तप्ताः प्रवर्ग्यवदाद्यन्तयोः शान्तिं कृत्वात्यूर्ध्वाच इति चोष्णतुमण्डलान्यव द्रप्स इति चारोग इत्यष्टौ[७] सूर्यनामभिः[७] पदशो

१ यावन्मात्रम॰ MU.

२ om. MB Be Ben.

३ ॰म्नाता M.

४ इत्यशोष्या MU BH.

५ ॰दघ्नं MU (sec. m.).

६ त्यौषध्योपो B ; सौषध्या अपो UH ; सौषध्य आपो M ; त्यौषध्या आपो Be ; सोषध्या आपो Ben.

७ Thus B Ben ; इति सप्त सूर्य॰ Be ; इत्यष्टौ सप्त सूर्य॰ HU ; M om. सूर्यनामभिः ।

यत्ते शिल्पमिति च। व्याहृतीर्जपित्वापो व इति यजमान उपतिष्ठत। एवमुत्तरैरुपस्थानं व्याहृतीर्जपित्वा। सप्त सूर्याः सप्त दिशो नानासूर्या यद् द्यावश्चित्रं देवानामिति चतस्रः सौरीः पुरस्तात्केदमभ्रमित्येकामर्धमासा इत्युपरिष्टात्काला अप्सु निविशन्त इति[1] दक्षिणतः। किं स्विदचेति पञ्च वैष्णवीः[2]। पृच्छामि त्वा परं मृत्युमिति चतस्रो मृत्युमतीः। पृच्छामि त्वा पापकृत इति चतस्रो निरयवतीर्[3] यस्मिन्नग्ने नयेति द्वे। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्यष्टौ दिश्या दिशो व इति यजमानः। प्रभ्राजमाना इत्येकादश रुद्राः। प्रभ्राजमान्य इत्येकादश रुद्राण्यः पदशो मध्ये। रूपाणि व इति यजमानः। स्वानभ्राडित्येकादश गन्धर्वगणाः पदशः पश्चाद्गौरी मिमायेत्येका[4]। वराहवः स्वतपस इति सप्त वाताः पदशः। समानमेतदिति वृष्टिमती[5]। यदक्षरमिति लोकौ। जमदग्निरित्याप्यायितस्तच्छंयोरिति शंयुः। महस्वदित्यष्टौ संयानीः। स संग्राम इति द्वे च[6]। पवित्रवन्तः पवित्रं ते ब्रह्मा देवानामसतः सद्यः इति चतस्रः पवित्रवत्य उत्तरतो। ऽमी य ऋचा इति सप्त मध्ये। ऽन्धो मणिमिति पञ्च

---

१ द्वे ins. M.

२ Thus BHU; वैष्णव्यः M Be Ben.

३ निरपवती° B; पवमतीर° Ben; यमवतीर° Be.

४ एकां H Be Ben U.

५ °तीं HU; वृष्टिभिर् M; Be Ben om. the word.

६ om. B.

वैश्वदेवीरुत्तरत । आ तमग्ने रथमिति तिस्र । आतनुष्वेति चतस्र । आ मन्द्रैरित्येकां यजमान उपदध्याद्दण्णुभिश्चेति द्वे । सुब्रह्मण्योमित्येकामरुणाश्वा इति चतस्रो रेवतीर्ब्रह्मण उदरणमसीति चतस्रो ब्रह्मसदना । अष्टयोनीमित्यष्टौ दिश्या । मित्रस्य वरुणस्येत्यष्टौ दिश्याः । पुष्करपर्णꣳ रुक्मꣳ हिरण्मयं पुरुषं कूर्ममिति महाग्निवदेव[1] । तान्युपधाय हꣳसः शुचिषदिति द्वे दूरोहणे पुरुषमभितस्तद्दित्पदमिति द्वे मध्ये । वसूनाꣳ रुद्राणामित्यष्टावुत्तरतो । रश्मयो व इति यजमान । आरोगस्येत्यष्टावुपरिष्टादापो व इति यजमानः । प्रभ्राजमानानामित्येकादश प्रभ्राजमानीनामिति चैकादश मध्ये । रूपाणि व इति यजमानो । ऽग्नेः पूर्वदिश्यस्येत्यष्टौ दिश्या । दिशो व इति यजमानो । दक्षिणपूर्वस्यामिति चतस्रो नरकवतीर्यथालिङ्गमां यस्मिन्निन्द्रियाणि शतक्रतविति द्वे दक्षिणत । इन्द्रघोषा वः संज्ञानमिति षड् दिश्या । आदित्य सर्व इति पञ्च दिश्या । एवा ह्येवेति षड् दिश्या । आपमापामिति नवोपरिष्टादपाꣳ रसमित्येकां । कामस्तदग्र इति संकल्पवतीमापो हि यदित्योघवतीं । विधाय लोकानिति स्तम्भनवतीं । केतव इत्येकामिमा नु कमिति तिस्र । आप्लवस्वेति सप्तदश चपण्यो । विशीर्ष्णीमिति द्वे । पर्जन्यायेति

---

१ Thus H Be; °वदेव B; M Ben U om. एव, but M has एतानि instead of the following तानि।

तिस्रः। पुनर्मामैत्विति च तिस्रः[१]। स्वयमातृण्णादि समानमुत्तरꣳ सावित्रेण। स्वयमातृण्णा लोकंपृणाश्चैता आपः पञ्च चितयो भवन्ति। प्रतिदिशं चितीः[२] पुष्करपर्णादिभिः प्रच्छादनं। लोकं पृणयैव द्वितीयामन्याः प्रथमचितिवन्न पुष्करपर्णादय। उत्तरतो[३] लोकंपृणयापवर्गो। दीर्घदारुभिर्मन्त्रं[४] कृत्वा पृष्टो दिवीति पुरीषव्यूहनमन्त्येष्टके[५] शतरुद्रीयहोमो। ऽनुशꣳसनान्ते ऽग्निप्रणयनꣳ। ह्रयमानायां[६] वैश्रवणयज्ञो ब्राह्मणेन[७] व्याख्यातो ऽन्नकामस्य सर्वकामस्य[८] वा पर्वणिपर्वणि वैश्रवणयज्ञः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीतेति यथाब्राह्मणं[९]। तस्यैतद्व्रतमिति यथाब्राह्मणं संमितास्व[१०] व्रतसमुच्चया[१०]। आपो न बीभत्स्या यथाब्राह्मणमेककामः[११]

---

१ चतस्रः M; चतिस्रः the other MSS.

२ चितिं H चितिः U.

३ उत्तर Be Ben.

४ ०र्मैत्रं M.

५ ०मंत्येष्टकोर्ध्वं MUH.

६ Uncertain reading; ह्रयमानायां U Be BU; ह्रियमाणायां M; ह्रीयमाणायां Ben.

७ Thus Sāyaṇa (comm. on Taitt. Âr.); ब्राह्मण MUH; ब्राह्मणे Be Ben; B om. the word.

८ स्वर्ग० M.

९ चेतव्यस् ins. M.

१० Uncertain reading; HU read as given in the text; संमितं व्रतसमुच्चय B; समभितस्व व्रतसमुच्चय Be Ben; संमितव्रतसमुच्चय M.

११ यथाब्राह्मणमेककामः Be Ben; यथाब्राह्मणकामः HBUM.

सर्वकामो वा । आपो[१] वा इदꣳ सर्वमिति ब्राह्मणं[२] विज्ञायते ब्रह्म वा आपो यदाप[३] उपधीयन्ते ब्रह्म[४] वै[४] तदात्मन्धत्ते ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति य एतमग्निं[५] चिनुत इति । संतिष्ठत आरुणकेतुकः संतिष्ठत आरुणकेतुकः । ॥ १० ॥ अष्टमः ॥[६]

॥ इत्यत्येकोनविꣳशः प्रश्नः ॥

---

१ वापो UBH वा चापो Be.

२ om. M.

३ Thus MU (pr. m.); यदप all the other MSS.

४ ब्रह्मैव M.

५ Be Ben ins. चित्वा ।

६ Adhyāya numbers for this praśna are found only in M.; the MSS. agree all in designing this praśna as काठकसूत्रम् or काठकम् ।

CORRIGENDA.

Page	20,	l. 8,	*read*	तन्नः	*instead of*	तन्न
,,	70,	l. 12	,,	॰घारयत्य॰	,,	॰धारयत्य॰
,,	96,	l. 10	,,	षोडशतय्य	,,	॰तर्यं
,,	187,	l. 4	,,	ऽब्रवी॰	,,	ऽब्रो॰
,,	200,	l. 1	,,	उवेवैष[१]	,,	उ[१]वैवैष[१]
,,	226,	l. 5	,,	सुवर्णमये॰		
,,	336,	note ६	,,	॰च्छरि॰		